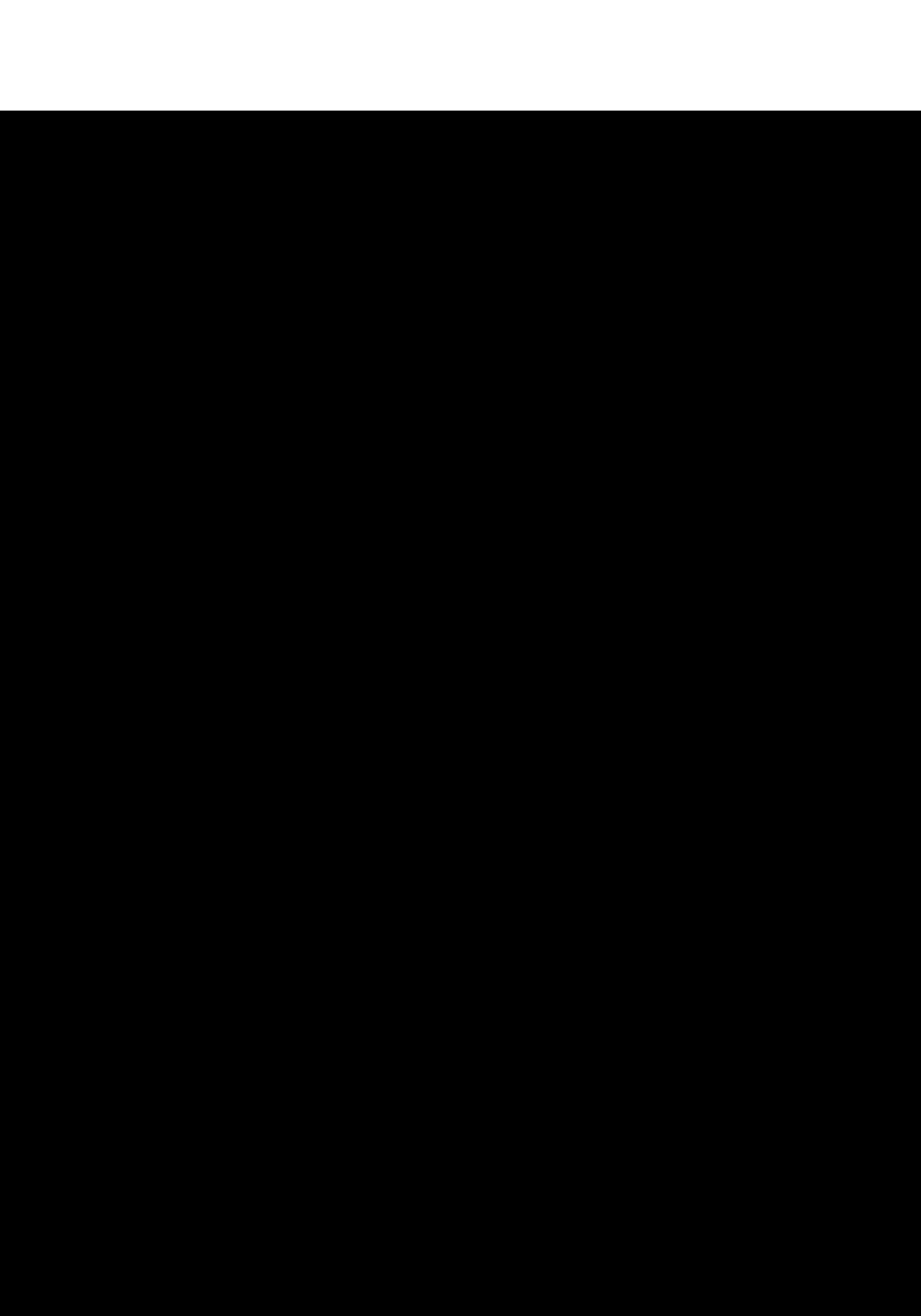
[redacted]

SCRISORILE PASCALE

SFÂNTUL
ATANASIU DE ALEXANDRIA

SCRISORILE PASCALE

Studiu introductiv, note şi traducere
de pr. dr. Lucian Dîncă

Sapientia
Iaşi 2013

Cu binecuvântarea noastră

† Petru Gherghel
Episcop de Iaşi
25 ianuarie 2013

Redactor: pr. dr. Ştefan Lupu
Tehnoredactare: Petru Ciobanu
Coceanga Iulian-Gabriel
copertă: Petru Ciobanu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

ATANASIU DIN ALEXANDRIA, sfânt
Scrisorile pascale / Atanasiu de Alexandria ; trad.: pr. dr. Lucian Dîncă. - Iaşi : Sapientia, 2013
ISBN 978-606-578-082-8

I. Dîncă, Lucian (trad.)

282

© 2013 Editura SAPIENTIA
Institutul Teologic Romano-Catolic
Str. Th. Văscăuţeanu 6
RO – 700462 Iaşi
Tel. 0232/225228
Fax 0232/211476
www.editurasapientia.ro
e-mail slupu@itrc.ro

CUPRINS

SCRISORILE PASCALE

STUDIU INTRODUCTIV

Paştele nu a fost dintotdeauna o instituţie imuabilă şi uniformă, ci a cunoscut şi un proces de dezvoltare continuă încă de la începuturile creştinismului. Mai exact, este vorba despre o dublă dezvoltare: una sincronică, adică un proces de diversificare a Paştelui la o anumită epocă, şi una diacronică, adică o evoluţie istorică a tradiţiilor particulare având un fond comun. Schmidt şi Lohse au susţinut ideea existenţei, la originea creştinismului, a două sărbători pascale diversificate între ele prin semnificaţia lor teologică: pe de o parte, Paştele quartodecimanilor din Asia Mică, sărbătorit la aceeaşi dată cu iudeii, pe 14 nisan, ce avea ca fundament teologic împlinirea Paştelui Vechiului Testament în imolarea lui Cristos pe cruce în ajunul marii sărbători a iudeilor, pe de altă parte, Paştele duminical, sărbătorit în celelalte comunităţi creştine în fiecare duminică[1]. Cei doi cercetători germani exprimă convingerea că, pe de o parte, în antichitatea creştină exista grupul celor ce trăiau Paştele ca un timp de comemorare a patimilor Mântuitorului, pe când alţii sărbătoreau Paştele ca o comemorare a învierii Domnului.

Un studiu al cercetătorului Odo Casel, devenit un clasic inconfundabil în domeniul evoluţiei istorico-teologice a sărbătorii pascale în primele patru secole[2], contrazice poziţia celor doi cercetători germani. Ideea de bază susţinută pe tot parcursul studiului este aceea că primii creştini, indiferent de data la care sărbătoreau Paştele, considerau sărbătoarea pascală ca fiind compusă din totalitatea misterului lui Cristos: patima, moartea, învierea şi înălţarea sa la cer. În Cristos ei celebrau trecerea omului de la moarte la viaţă. Cristos, fiind primul care a înviat din morţi, a întărit speranţa că şi omul va învia. În cele două tradiţii enumerate mai sus, Casel demonstrează existenţa unei legături indisolubile între moartea şi învierea lui Cristos, constituind unicul mister pascal. Această observaţie i-a permis teologului Casel să descrie într-o manieră magistrală evoluţia celebrării misterului pascal. Concepţia primară, fondată pe unitatea dialectică Paşte-Rusalii, a cunoscut o evoluţie istoricizantă care vede lumina zilei spre sfârşitul secolului al IV-lea prin comemorarea mântuirii în diferitele acte liturgice.

---

[1] C. Schmidt, *Gespräche Jesu mit seinem Jüngern nach der Auferstehung*, Leipzig 1919; B. Lohse, *Das Passafest der Quartadecimaner*, Gütersloh 1953.

[2] Odo Casel, *La fête de Pâque dans l'Église des Pères*, Lex orandi 37, Cerf, Paris 1963.

Nici primii doi cercetători germani şi nici Odo Casel nu reuşesc să redea în totalitate dezbaterile şi tensiunile ce caracterizează începuturile sărbătorii Paştelui la creştini ca element fondator al credinţei lor. Ei nu ţin cont destul de diversitatea tradiţiilor Bisericii din antichitate. Un cercetător italian, Cantalamesa, îşi propune să împlinească această lacună punând în lumină cinci puncte asupra cărora vom reveni pe tot parcursul acestui studiu introductiv la *Scrisorile pascale* ale sfântului Atanasiu de Alexandria (298-373). Cele cinci puncte pot fi rezumate astfel:

1. Diversificarea sărbătorii pascale îşi are rădăcinile chiar în originea ei, adică în Vechiul Testament. În capitolul 12 din *Cartea Exodului* şi capitolul 16 din *Cartea Deuteronomului*, cele două texte majore în care se vorbeşte despre instituirea Paştelui la iudei, găsim câteva puncte de divergenţă atât asupra aspectului ritual, rit familial şi rit unic pentru tot Israelul, cât şi asupra semnificaţiei sărbătorii, amintirea acţiunii mântuitoare a lui Dumnezeu în favoarea poporului. În Noul Testament găsim aceeaşi bipolaritate referitor la sărbătoarea Paştelui. În *Scrisoarea I către Corinteni*, sfântul Paul vorbeşte despre „Paştele nostru” realizat o dată pentru totdeauna de către Dumnezeu în Isus Cristos, permiţând omului trecerea de la viaţa păcatului la viaţa harului. Jertfa lui Cristos în aceeaşi zi şi la aceeaşi oră cu mielul pascal la iudei reprezintă punctul central al transplantării Paştelui iudeu din Vechiul Testament în Noul Testament: „Legea a devenit cuvânt, ce era vechi a devenit nou, timpul a devenit realitate, mielul a devenit Fiul”[3]. Sinopticii au înţeles sacrificiul Euharistiei ca fiind celebrarea Paştelui lui Cristos care s-a substituit cinei pascale la iudei. Euharistia şi Botezul celebrate în noaptea pascală sunt simbolizate în Vechiul Testament prin mâncarea mielului pascal în familie (*Ex* 12) şi prin trecerea poporului prin Marea Roşie ca pe uscat (*Ex* 14). Evanghelistul Ioan interpretează viaţa lui Cristos în lumina noului Moise care, în deşertul acestei lumi, oferă adevărata mană (*In* 6) şi face să izvorască apa cea adevărată dătătoare de viaţă (*In* 4). Astfel, sacrificiul crucii devine „ora glorificării lui Isus” în care el trece la Tatăl.

2. De la origine şi până în secolul al III-lea putem spune că, pe plan teologic, tradiţia pascală la creştini prezintă un conţinut unic fundamental: este vorba despre un Paşte cristologic istorico-comemorativ şi escatologic. Protagoniştii pascali nu sunt omul şi nici Dumnezeul Vechiului Testament, ci

[3] Aşa se exprima în secolul al II-lea MELITON DE SARDES, *Despre Paşte* 7. Episcop de Sardes în Lydia, Asia Mică, Meliton se consacra de bunăvoie, trup şi suflet, împărăţiei cerurilor. El a compus numeroase lucrări cu scopul de a-i conduce pe cât mai mulţi la Cristos şi evanghelia sa. De la el avem astăzi un minunat discurs *Despre Paşte*, care a inspirat posterităţii un bogat repertoriu de poezie liturgică bizantină cu un înalt conţinut teologic, mistic, doctrinal şi spiritual.

Cristos, a cărui moarte şi înviere sunt comemorate din generaţie în generaţie. Această realitate teologică este tradusă în practica primilor creştini în două feluri: prin celebrarea Vinerii Sfinte a pătimirii Mântuitorului de către quartodecimani pe 14 nisan pentru a semnifica împlinirea Paştelui iudeu în sacrificiul lui Isus Cristos[4] şi prin celebrarea Duminicii Sfinte a învierii după 14 nisan. Papa Victor reacţionează virulent împotriva quartodecimanilor[5]. Ce relaţii existau între creştinii din Asia Mică şi Roma înaintea Papei Victor şi cum se celebra Paştele în această perioadă? Trei ipoteze divizează cercetătorii moderni: a) diferenţa dintre asiatici şi occidentali este constituită de faptul că unii celebrează Paştele pe 14 nisan, pe când ceilalţi în duminica imediat următoare[6]; b) înaintea Papei Victor, Asia celebra sărbătoarea pascală în fiecare an, pe când la Roma nu exista încă această practică, învierea lui Cristos fiind celebrată în fiecare duminică[7]; c) diferenţa dintre asiatici şi restul creştinilor înaintea lui Victor nu este data pascală, ci postul care precede Paştele: la Roma nu exista nicio tradiţie în acest sens, pe când în Orient postul era o caracteristică indisociabilă pentru pregătirea sărbătorii Paştelui[8]. Prezentarea succintă a acestor ipoteze ne permite să constatăm divergenţa de puncte de vedere asupra practicii pascale în primele comunităţi creştine. Prima ipoteză este de reţinut, iar noi vom reveni asupra ei pe parcursul acestui studiu.

3. Din punct de vedere al ideilor, tradiţia sărbătorii Paştelui în prima duminică după 14 nisan vede lumina zilei în Alexandria spre începutul secolului al III-lea, promotorii ei fiind cei doi mari reprezentanţi ai şcolii teologice alexandrine, Clement şi Origene. Cunoscuţi interpreţi alegorici ai Bibliei, cei doi alexandrini interpretează concepţia morală şi spirituală a Paştelui în Vechiul Testament „încreştinând-o", am putea spune. Cuvântul

---

[4] Chiar dacă stabilirea Paştelui la această dată înclină tendinţa spre accentuarea pătimirii Mântuitorului, învierea era celebrată cu mare bucurie: „Domnul, suferind pentru cel ce suferă, a înviat din morţi şi l-a ridicat pe om la înălţimile cerului", afirmă MELITON DE SARDES, *Despre Paşte*, 24.

[5] IRINEU DE LYON, *Demonstraţia apostolică*, 25. Episcopul de Lyon intervine pentru a calma spiritele arătând că atât quartodecimanii, cât şi ceilalţi creştini celebrează în misterul pascal moartea şi învierea Domnului. Încă din cele mai vechi timpuri, data pascală a constituit unul dintre punctele cele mai fierbinţi în discuţiile dintre creştini. În timpul Papei Victor şi al lui Polycrate, episcopul de Efes, spre 195, controversa este axată asupra teologiei datei pascale: 14 nisan insista asupra pătimirii, iar duminica imediat următoare insista asupra învierii? Episcopul de Lyon vede o unitate a misterului pascal celebrat şi de o parte şi de alta ca fiind unicul mister al mântuirii noastre realizat prin moartea şi învierea Domnului.

[6] Este ipoteza lui B. LOHSE, *Das Passafest der Quartadecimaner*, Gütersloh 1953.

[7] Este ipoteza lui K. HOLL, „Ein Bruchstück aus einem bisher unbekannten Brief des Epiphanius", în *Gesammelte Aufsätze* 2, Tübingen 1928, 204-224.

[8] Este ipoteza lui H.F. VON CAMPENHAUSEN, „Ostertermin oder Osterfasten? Zum Verständnis des Ireneäusbriefs an Viktor", *Vigiliae christianae* 28 (1974) 114-138.

cheie al acestei tradiţii nu este „patimă", ci „trecere". Protagonistul trecerii nu este Dumnezeu, dar nici Cristos, ci omul. Viaţa creştinului devine o trecere perpetuă de la ceva inferior spre ceva superior. La Botez are loc trecerea omului de la moartea păcatului la viaţa harului, iar la mormânt are loc trecerea omului de la moartea trupească la viaţa spirituală în Dumnezeu. Biserica este locul privilegiat unde are loc această trecere. Celebrând Paştele, Biserica depăşeşte istoricitatea evenimentului morţii şi al învierii Domnului, actualizând, în viaţa creştinilor, propriul mister al morţii şi învierii în Cristos. În acest sens, Botezul şi Euharistia ocupă un loc privilegiat în catehezele pascale deoarece Botezul configurează neofitul cu Cristos, fiind botezat în moartea şi învierea lui, iar Euharistia îl configurează cu Cristos prin hrănirea sa cu trupul şi sângele Domnului înviat.

4. Tradiţiile pascale posterioare până la sfârşitul secolului al V-lea au reluat şi dezvoltat tradiţiile teologice pascale expuse mai sus, ţinând cont de trei câmpuri lingvistice:

a) Tradiţia greacă rămâne marcată de gândirea lui Origene. Dimensiunea istorico-cristologică şi sacramentală a Paştelui interpelează creştinii din perspectiva morală şi spirituală. Sfântul Atanasiu este promotorul acestei perspective în Biserica din Egipt[9]. Decizia luată la Conciliul din Niceea, în 325, ca toate Bisericile să adopte o dată unică pentru sărbătoarea Paştelui în funcţie de computul alexandrin, pune bazele unei oarecare uniformităţi în celebrarea pascală.

b) Tradiţia siriacă este moştenitoarea tradiţiei asiatice quartodecimane. Paştele este sărbătorit în ziua în care Domnul a suferit patima sa. Totuşi, din punct de vedere teologic, Paştele sirian se distinge net de cel quartodeciman. Sirienii dezvoltă o teologie euharistică legată de sărbătoarea Paştelui, expresia utilizată fiind „a mânca Paştele". Cristos realizează Paştele la Cina cea de taină prin instituirea Euharistiei, adică prin imolarea sa mistică sau euharistică de bunăvoie pentru mântuirea neamului omenesc. Noţiunea de imolare mistică sau euharistică reprezintă pentru sirieni începutul numărătorii celor trei zile de la moartea lui Cristos până la învierea sa. Totuşi, imolarea mistică a lui Cristos nu înlocuieşte sacrificiul real pe cruce. Iată mărturia sfântului Aphraat Persanul: „Noi, creştinii, ne amintim la Paşte de răstignirea şi de suferinţele Mântuitorului"

---

[9] Structura liturgică a celebrării pascale era constituită din: Săptămâna Sfântă, Vigilia pascală, Rusaliile. Este vorba despre perpetuarea schemei stabilite în primele trei secole cu diferenţa instaurării, începând cu anul 339, timpului de 40 de zile, timp favorabil postului, practicării ascezei, rugăciunii, pentru pregătirea spirituală a Paştelui. Sfântul Atanasiu pare a fi iniţiatorul acestui timp de 40 de zile pe care-l menţionează pentru prima dată în *Scrisoarea pascală* 10, scrisă în anul 339.

(*Demonstratia XII despre Paşte*)[10]. Acelaşi sfânt ne dă câteva elemente cronologice din care putem deduce practica pascală la sirieni: în noaptea dintre 14-15 nisan, între joi şi vineri, avea loc celebrarea Cinei de taină, când Isus a instituit Euharistia; pe 15 nisan, după-amiază, avea loc celebrarea patimii, răstignirii şi morţii lui Isus pe cruce şi coborârea sa în iad; pe 16 nisan, prima zi a săptămânii, se celebra cu mare bucurie învierea Domnului.

c) Tradiţia latină reia dezvoltarea culturală şi rituală pascală dezvoltată în secolul al III-lea, combinând tradiţia alexandrină şi cea asiatică. Detaşându-se de tradiţia quartodecimană, latinii păstrează teologia pascală asiatică, transpunând-o în practica duminicală. Paştele începea cu Vinerea Sfântă şi se termina odată cu întreruperea postului şi sărbătorirea învierii în dimineaţa zilei de duminică. Euharistia pascală luând sfârşit, începea cealaltă mare sărbătoare a creştinătăţii, Rusaliile, care dura 50 de zile. Cristos este centrul în jurul căruia gravitează toată teologia pascală datorită operei de mântuire împlinite prin moartea şi învierea sa. Totuşi, această teologie, pe care o putem numi cristologică, nu este detaşată de aspectul antropologic implicit al sărbătorii. Într-adevăr, omul este cel care trece de la păcat la virtute, de la treburile lumeşti trecătoare la interesele spirituale veşnice. Jertfirea mielului pascal ca ispăşire pentru păcatele poporului şi trecerea Mării Roşii sunt imaginile-tip ce acordă un statut antropologic sărbătorii pascale. Sfântul Augustin se confruntă cu această dublă concepţie pascală: antropologică şi cristologică. Efortul său este acela de a reconcilia, datorită unei teologii unificatoare, tradiţia asiatică şi cea alexandrină. În Cristos şi cu Cristos, care trece de la moarte la viaţă şi de la pământ la cer, tot credinciosul este înălţat la Tatăl, destinaţia ultimă a creaţiei omului.

5. Paştele este indisociabil de Rusalii în tradiţia primilor creştini. Cei doi termeni desemnează unicul mister al patimii şi glorificării Mântuitorului. Misterul pascal cuprindea celebrările liturgice legate de instituirea sfintei Euharistii, a Botezului, a patimii şi morţii pe cruce, a învierii din morţi, a manifestării lui Cristos înviat apostolilor şi ucenicilor apropiaţi, a înălţării sale la cer şi a trimiterii Duhului Sfânt în ziua de Rusalii. Cântul ce însoţea toate aceste celebrări liturgice era „Aleluia”, cântul celor înviaţi în Cristos, cânt ce răsună fără încetare în ceruri. Pentru primii creştini era normal ca legătura dintre Paşte şi Rusalii să constituie unicul mister al mântuirii noastre. De aceea sfântul Atanasiu, în *Scrisorile pascale*, anunţa

---

[10] Sfântul Aphraat Persanul este un scriitor bisericesc din secolul al IV-lea. Se stabileşte la Edesa, unde primeşte Botezul, după care pleacă la Antiohia, unde comunitatea creştină era divizată din cauza ereziei lui Arius. Decide să locuiască în preajma oraşului, iar prin faima sa şi datorită autorităţii sale spirituale a reuşit să-i readucă pe mulţi creştini la credinţa cea adevărată semnată la Conciliul din Niceea în 325.

nu numai data Paştelui, ci şi data Rusaliilor, zi în care creştinii celebrează glorificarea lui Cristos care-l trimite pe Duhul Sfânt asupra apostolilor constituind prima comunitate creştină. Paştele şi Rusaliile primesc deseori, sub pana sfântului Atanasiu, denumirea de o „duminică mare”, timp în care se prelungea bucuria învierii.

Aceste elemente introductive ne-au permis să deschidem orizonturile unei reflecţii în profunzime a teologiei datei pascale în primele comunităţi creştine. Pentru a înţelege mai bine gândirea sfântului Atanasiu din *Scrisorile pascale*, în paginile ce urmează ne propunem să vedem mai întâi originea sărbătorii Paştelui la iudei şi repercusiunile acestei sărbători în tradiţia neotestamentară. Apoi ne vom interesa de trăirea teologiei şi riturilor pascale în primele secole ale creştinismului până la sfântul Atanasiu. În sfârşit, vom pătrunde în gândirea episcopului Alexandriei pentru a penetra mai adânc în misterul pascal pe care el trebuia să-l anunţe în fiecare an în toate Bisericile creştine, în *Scrisorile pascale*. Traducerea şi un scurt comentariu al fiecărei scrisori ne vor oferi posibilitatea să fim mai sensibili la bogăţia teologică şi spirituală a sărbătorii Paştelui care pe drept cuvânt poartă numele, în scrierile atanasiene, de „Sărbătoarea sărbătorilor”.

1. Paştele iudeu şi Paştele creştin

a) Paştele iudeu

Iudeii, cu multe secole înaintea venirii lui Cristos, sărbătoreau ritul de purificare al Paştelui pe data de 14 nisan, prima lună a anului iudaic. Ei prăznuiau sărbătoarea cu aluat nedospit şi ierburi amare la lumina unei lumânări, amintindu-şi de pelerinajul părinţilor lor în deşert după ieşirea din ţara Egiptului. Cu braţul său puternic, Dumnezeu a eliberat poporul din sclavie şi l-a condus spre ţara făgăduinţei, ţara în care curge lapte şi miere (cf. *Ex* 2-3). În fiecare an, iudeii trebuia să facă amintirea acestui pelerinaj.

Cartea Exodului însă ne prezintă o tradiţie existentă la iudei chiar şi înaintea ieşirii din ţara Egiptului, tradiţie numită „ritul sângelui”. Când Moise se prezintă în faţa Faraonului pentru a cere eliberarea poporului, el justifică cererea sa spunând că trebuie să împlinească un rit specific în onoarea Dumnezeului lor. Acest lucru ei trebuie să-l facă în pustiu: „Dă-ne voie să mergem cale de trei zile în pustiu, ca să aducem jertfe Domnului, Dumnezeului nostru” (*Ex* 3,18); „Lasă-l pe poporul meu să plece ca să celebreze o sărbătoare în cinstea mea în pustiu” (*Ex* 5,1); „Lasă-l pe fiul meu să plece, ca să-mi slujească” (*Ex* 4,23). Este de reţinut faptul că acest rit, expus în trei feluri diferite în faţa faraonului Egiptului, necesita prezenţa turmelor de animale ce vor fi sacrificate Domnului: „şi turmele noastre tot

trebuie să meargă cu noi şi să nu rămână o unghie din ele; căci din ele vom lua ca să slujim Domnului, Dumnezeului nostru" (*Ex* 10,26). Împlinirea acestui sacrificiu se opune obiceiurilor religioase ale egiptenilor. Aceste elemente prezente în *Cartea Exodului* ne fac să credem că sărbătoarea Paştelui are rădăcini în poporul evreu ce urca înaintea trecerii lui de la sclavie la libertate. Sărbătoarea avea probabil un caracter pastoral şi presupunea existenţa unui grup social ce se ocupa de creşterea animalelor domestice. De aceea, sărbătoarea îmbrăca un caracter particular în calendarul poporului evreu, care număra printre principalele sărbători pe cea a azimelor, săptămânilor, recoltei. Dhorme descrie astfel ritualul Paştelui primitiv la iudeii nomazi:

> Fără îndoială, casele, cu pragurile porţilor unse cu sânge, nu erau aşezăminte de păstori. În *Ex* 12,7, ele sunt prezentate ca fiind case în care sacrificiul trebuia să se perpetueze din generaţie în generaţie şi deci nu putea fi vorba despre locuinţe constituite din corturi de păstori. Este proba evidentă a tuturor riturilor ce supravieţuiesc. Însă şi celelalte detalii sunt caracteristice. Fiecare familie prezintă un miel sau un ied. Trebuie să fie din anul în curs. Este vorba despre primiţiile turmelor de animale care sunt oferite divinităţii. Victima trebuie să fie înjunghiată „la lăsatul serii", expresie care, conform *Ex* 29,39, vrea să spună „la crepuscul". În acest moment, până şi astăzi, samaritenii imolează mieii pascali pe Muntele Garizim. Carnea este mâncată în timpul nopţii. Nomazii ajung seara în campament şi pregătesc masa, pe care o pot prelungi o bună parte a nopţii. Până dimineaţa totul trebuie să fie terminat fiindcă la răsăritul soarelui ei reluau drumul cu turmele de animale. Nu aveau cu ei ustensile de bucătărie. Jertfa era friptă la rotisor pe cărbunii unei vetre improvizate. Pâinea era făcută fără a avea vreun recipient, dintr-un pic de făină şi apă. Coca obţinută se aşeza pe jăratic pe o placă metalică caldă. Nici vorbă de drojdie. De aceea azimele figurează în meniul pascal. Puţine ierburi amare constituiau condimentele. Ele se găseau în pustiu, nu proveneau dintr-o grădină. Hainele comesenilor erau cele ale păstorilor. Când Moise păştea oile socrului său purta sandale (*Ex* 3,1.5). Centura facilita mersul reţinând tunica flotantă. Bastonul era cârja păstorului (*La religion des Hébreux nomades*, Bruxelles 1937, 211).

Din această descriere a cercetătorului belgian asupra esenţialului desfăşurării ritului pascal înaintea exodului putem reţine următoarele elemente: Paştele avea loc în noaptea cu lună plină şi aduna întreaga familie. Tatăl familiei, sacrificând un miel de un an, împlinea ritul sângelui, după care avea loc masa de Paşti cu mielul pregătit pe cărbunii încinşi ai unei vetre improvizate. Deci ritul sângelui şi masa pascală sunt cele două elemente caracteristice ce le putem reţine din sacrificiul pascal primitiv. Ritul sângelui consta în ungerea pragului caselor cu sângele victimei pascale, un rit de protecţie ce putea avea chiar o valoare magică destinată înlăturării puterilor ostile şi protecţiei locuitorilor. Prin acest rit se voia a aduce mulţumire

divinității care acorda ploaie și fecunditate pământului și animalelor. Pe scurt, Paștele, la începuturi, era o sărbătoare specifică unui anumit grup de persoane și doar acest grup poate înțelege locul central al sărbătorii în calendarul liturgic.

După exod, sărbătoarea Paștelui la iudei devine sărbătoarea cea mai importantă în jurul căreia gravitează toate celelalte sărbători ale anului. Ea comemorează ieșirea din Egipt și pelerinajul poporului prin pustiu timp de 40 de ani pentru a ajunge în țara promisă. În același timp, poporul Israelului se constituie ca popor ales de Dumnezeu în mijlocul căruia el exersează puterea sa divină împotriva dușmanilor. Un ritual recitat în primele două seri ale sărbătorii Paștelui, numit *Hagada*, spune că fiecare iudeu are datoria să se considere ca și cum el însuși ar fi ieșit din Egipt. Deci sărbătoarea era mai mult decât o amintire, era o retrăire a evenimentului.

Paștele dura opt zile, de pe 15 până pe 22 nisan (nisan fiind prima lună din calendarul iudaic). Paștele mai purta și numele de *Sărbătoarea Azimelor*. Azimele erau un fel de turte nedospite, consumate în timpul sărbătorii. Pâinea dospită era strict interzisă în timpul Paștelui. În ajunul Paștelui, pe 14 nisan, era indicat un post al primilor născuți, post ce lua sfârșit odată cu imolarea mielului pascal la ora trei după-amiază. Săptămâna ce preceda Paștele era o ocazie pentru toate familiile de a pune casa la punct pregătind-o pentru sărbătoare. Primele două seri ale sărbătorii erau momentul prielnic în care bătrânii povesteau celor mai tineri de ce ziua aceasta este cea mai importantă din istoria poporului. Ieșirea din Egipt, pelerinajul prin pustiu, trecerea Mării Roșii, ajungerea în țara Canaanului sunt evenimentele ce produc bucurie în sufletul iudeilor și pe care ei au datoria să le transmită din generație în generație. În timpul acestor explicații și a răspunsului la întrebările celor tineri, femeile pregăteau și serveau masa pentru întreaga familie. Pe masă trebuia să se afle un anumit număr de alimente simbolizând fiecare un element important din descrierea ieșirii poporului din Egipt. De asemenea, pe fiecare masă trebuia să se afle obiecte simbolizând libertatea, deoarece Paștele era sărbătoarea eliberării poporului din sclavia Egiptului. Unii membri ai familiei luau chiar masa în picioare, gata de plecare, păstrând astfel o amintire vie a poporului în pelerinaj prin pustiu. Ținuta vestimentară trebuia să simbolizeze și ea libertatea pe care au dobândit-o datorită intervenției lui Dumnezeu: pentru unii era culoarea albă interzisă sclavilor, iar alții preferau culorile rezervate celor bogați și oamenilor liberi. Fiecare mesean trebuia să consume patru pahare cu vin, aplecându-se în partea stângă, simbolizând libertatea evreilor. Tradiția iudaică menținea vie în popor venirea profetului Ilie, care va introduce poporul în adevărata sărbătoare a Paștelui ce nu va lua niciodată sfârșit. În acest sens, un pahar cu vin era plasat în capul mesei pentru profet, iar

uşa era deschisă la sfârşitul mesei pentru a-l invita să intre. Vom vedea că în *Evanghelia sfântului Luca* acest detaliu este prezent la Cina cea de Taină, făcându-ne să înţelegem că Cristos este „noul Ilie" care a venit, a luat potirul din capul mesei şi a încheiat noul legământ al alianţei în sângele său, jertfindu-se pe cruce pentru mântuirea lumii.

Pentru a înţelege şi mai bine semnificaţia Paştelui la iudei, trebuie să ţinem cont de diferitele tradiţii pe care ei le-au preluat din mijlocul popoarelor din împrejurimi, prelucrându-le şi dându-le un sens semnificativ, în funcţie de propria lor istorie. Scrierile vechi extrabiblice ne descriu cum iudeii celebrau Paştele ca pe o sărbătoare a reînnoirii şi a trecerii la libertate. Venirea primăverii avea semnificaţia speranţei unei vieţi noi: viaţa ieşea triumfătoare asupra morţii, natura renăştea la o viaţă nouă. Aceste semnificaţii vor fi preluate mai târziu şi de creştini. Între cele două Testamente, referitor la tradiţia pascală iudaică, suntem confruntaţi cu tradiţiile comunităţii esenienilor de la Qumran[11]. În *Cartea jubileelor*, un document de bază al comunităţii, descoperit la Qumran în limba etiopiană, scrisă cu circa 110 ani î.C., este descris ritualul pascal al esenienilor, care este conform cu ritualul descris în *Ex* 12. Descrierea sărbătorii conţine o explicaţie teologică şi o parte de jurisprudenţă. În ceea ce priveşte explicaţia teologică, *Cartea jubileelor* exclude orice responsabilitate a lui Dumnezeu care ar trimite îngerul exterminator. După ei, pe când iudeii mâncau mielul pascal, Satana era descătuşat şi îi omora pe întâii născuţi din ţara Egiptului. Evreii sunt protejaţi datorită sângelui mielului pascal de pe pragurile uşilor[12]. În ce priveşte jurisprudenţa, este menţionat faptul că, prin imolarea mieilor „între cele două seri", Paştele este sărbătorit „între serile de la cea de-a treia parte a zilei până la cea de-a treia parte a nopţii", fiindcă două părţi ale zilei sunt consacrate luminii, pe când a treia întunericului. Paştele era sărbătorit pe 15 nisan deoarece, după *Cartea Genezei*, pe 12 nisan Dumnezeu îl pune la încercare pe Abraham pentru a-l sacrifica pe unicul său fiu, Isaac. Abraham merge pe munte să împlinească sacrificiul cerut de Dumnezeu, iar trei zile după, adică pe 15 nisan, Isaac este legat şi apoi eliberat din porunca Domnului. Un berbec este sacrificat în locul său (*Gen* 22).

---

[11] Qumran este o localitate situată la nord-est de Marea Moartă, în jurul căreia s-au descoperit, în 1947, preţioasele manuscrise provenind de la o sectă iudaică în dezacord cu tradiţia oficială care se desfăşura în templul de la Ierusalim. Secta trăia un ideal de viaţă ascetică axată pe rugăciune şi purificare. Ea a luat formă probabil pe la mijlocul secolului al II-lea î.C. În interiorul comunităţii se găseau în majoritate preoţi ce se aflau în conflict cu dinastia Hasmoneilor, care ocupa funcţia de „mare preot" al templului. În pustiul Iudeii ei trăiau după legea lui Moise, pe care o aplicau cu scrupulozitate.

[12] O analiză interesantă a acestui document este realizată în engleză de către Michael Segal, *The book of Jubilees: rewritten Bible, redaction, ideology and theology*, Brill, Leiden – Boston 2007.

Iudeii din diaspora alexandrină sărbătoreau Paştele după tradiția religioasă practicată la Ierusalim. Un anume Ezechiel, iudeu alexandrin, descrie sărbătoarea pascală a evreilor din Egipt într-o lucrare intitulată *Ieşirea din Egipt*. Din această lucrare pierdută, Eusebiu de Cezareea ne transmite câteva pasaje semnificative. Autorul îşi imaginează un dialog între Dumnezeu şi Moise, unde sunt descrise obiceiurile şi tradițiile ce trebuie să fie respectate pentru a sărbători cum se cuvine Paştele:

> Dumnezeu: Luna aceasta va deveni pentru voi prima lună a anului; în această lună voi conduce poporul spre o altă țară, cea pe care am promis-o strămoşilor evreilor. Tu vei spune la tot poporul că în această lună, când luna se arată pe jumătate, sacrificând Paştele Domnului, toți vor unge porțile cu sânge înaintea căderii nopții, pentru ca îngerul înfricoşător să treacă mai departe văzând acest semn. Iar voi, în timpul nopții, să mâncați mielul de Paşti făcut pe jăratec... Atunci când veți intra în țara promisă, deoarece începând cu acea dimineață veți fi în afara oricărui pericol fugind din Egipt de şapte zile, în tot atâtea zile, toți, în fiecare an, să mâncați azime şi să oferiți un cult bine plăcut lui Dumnezeu, sacrificându-i primele animale născute ce au venit la viață din femelele tinere, masculii care au deschis sânul mamelor lor.

Binecunoscutul filosof Filon din Alexandria[13] a scris o lucrare, *Despre legile speciale*[14], unde explica în detalii marea sărbătoare a „trecerii preafericite” şi cea a Azimelor: această sărbătoare este un memorial şi o mulțumire pentru marea imigrație ce a scos din Egipt mai bine de 200.000 de bărbați şi femei laolaltă. Ritul pascal nu se poate practica pe deplin decât la Ierusalim, în templu. De aceea, în opinia lui Filon, exista o diferență majoră între celebrarea Paştelui la începuturi şi cea din timpul său în diasporă:

> La ieşirea din Egipt, toată obştea sacrifică nenumărate mii de victime, începând de după-amiază până seara... fiind onorată în acea zi demnitatea sacerdotală. Efectiv, în orice alt timp, legile prescriau că preoții trebuia să ofere sacrificii publice şi private, pe când la Paşte întregul popor trebuie să facă, conform legii, cu mâinile curate, o acțiune sfântă şi sacerdotală.

Pentru Filon, Paştele dobândeşte deja o semnificație spirituală, fiind vorba despre o purificare a sufletului: „trecerea preafericită ne vorbeşte despre purificarea sufletului”. Într-adevăr, ştiind că Paştele avea loc în prima lună a anului, odată cu sosirea primăverii, sărbătoarea imprima un caracter

---

[13] Filon (12 î.C.-54 d.C.) este un filosof iudeu născut în Alexandria. El simbolizează iudaismul din diaspora alexandrină. Pentru creştini, Filon este un iudeu, însă pentru iudeii ortodocşi, Filon şi comunitatea iudaică din Alexandria sunt prototipul „iudeilor asimilați” culturii mediului ambiant. Cultura sa biblică şi ataşamentul la tradiția religioasă iudaică alimentează gândirea sa teologică şi filosofică.

[14] Printre principalele opere ale lui Filon din Alexandria putem cita: *Quaestiones et solutiones in Exodum*, *Quaestiones et solutiones in Genesim*, *De posteritate Caini*, *De specialibus legibus*, *Vita Moisii*.

de noutate cu aluzii explicite la creaţie. Ea dura şapte zile fiindcă în şase zile Dumnezeu a făcut cerul şi pământul, iar în a şaptea zi s-a odihnit de toată lucrarea sa. Azimele constituiau unica hrană consumată în acele zile, deoarece

> azimele nedospite sunt un dar al naturii, pe când alimentele prefăcute sunt un rezultat al bucătăriei. Pentru că sărbătoarea de primăvară este un memorial al genezei lumii şi fiindcă era necesar ca primii oameni şi descendenţii lor să utilizeze darurile naturii fără a fi prefabricate, legea a prescris hrana cea mai apropiată acelui timp.

Filon încearcă să justifice consumarea azimelor în timpul pascal făcând apel la un argument istoric: la începuturi, omul se hrănea cu produsele naturii neprefabricate; şi la un argument raţional, permiţând cititorilor săi greci să înţeleagă ritualul prescris.

În secolul I al creştinismului, un alt iudeu, Iosif Flaviu[15], scrie o lucrare istorică, *Antichităţi iudaice*, în care, printre altele, justifică riturile iudeilor. Pe de o parte, autorul povesteşte istoria poporului iudeu, făcând apel la scrierile biblice ce au un caracter istoric şi la câteva scrieri extra-biblice, pe de altă parte, Flaviu descrie cu exactitate legile şi riturile iudaice, justificându-le prin descrierea originii şi caracterului lor raţional. Utilizând ca text de bază *Ex* 12, istoricul iudeu explică originea sărbătorii pascale, precum şi sensul ei teologic şi spiritual la iudei:

> În luna pharmouti, ce poartă numele de nisan la iudei, Moise aduna evreii şi-i împărţea în familii sau triburi. Când ajungea ziua a 14-a, pregătiţi de drum, ei ofereau un sacrificiu şi purificau locuinţele cu sângele victimei, utilizând ramuri de isop. După masă ardeau resturile de carne ce rămâneau asemenea celor ce sunt pe punctul de a pleca. De aceea, până astăzi tradiţia vrea ca şi noi să împlinim sacrificiul numind această sărbătoare Paşte, adică trecerea pe deasupra, deoarece în acea zi Dumnezeu, trecând pe deasupra lor, a făcut să cadă plăgile asupra Egiptului. În aceeaşi noapte, primii născuţi ai egiptenilor erau omorâţi (*Antichităţi iudaice* II, 14, 6).

Sărbătoarea Paştelui era trăită timp de şapte zile în care se consumau azimele. Chiar dacă templul din Ierusalim nu mai exista[16], fiecare familie

---

[15] Iosif Flaviu aparţine unei familii sacerdotale din Iudeea legată de monarhia hasmoneilor. În 64 d.C., sub împăratul Nero, este trimis la Roma ca ambasador pentru a negocia eliberarea preoţilor iudei întemniţaţi. În 67 d.C., fiind guvernator al Galileii, participă la rebeliunea iudaică împotriva romanilor. În 71 d.C. se stabileşte definitiv la Roma, obţinând şi cetăţenia romană sub numele de Iosephus Flavius. La Roma redactează marile sale scrieri istorice, sursa ne-creştină indispensabilă pentru a cunoaşte debuturile comunităţilor creştine: *Războiul iudeilor*, *Autobiografie*, *Antichităţi iudaice*.

[16] Templul din Ierusalim este, după legea iudaică, construcţia religioasă ridicată de israeliţi pentru a adăposti arca alianţei. El a fost distrus şi reconstruit de mai multe ori. Distrugerea finală a avut loc în anul 70 d.C.

iudaică trebuia să împlinească sacrificiul mielului pascal, sperând că va veni o zi în care vor putea să urce din nou la templu pentru sărbătoarea Paştelui. Paştele este păstrat în memoria tuturor iudeilor ca fiind sărbătoarea pe care o au de transmis din generaţie în generaţie. Copiii copiilor lor trebuie să ştie că, datorită braţului său puternic, Dumnezeul lui Abraham, Isaac şi Iacob a condus poporul israelit din ţara Egiptului în ţara Canaanului unde curge lapte şi miere (*Ex* 3,8-17). Această sărbătoare mai avea şi scopul de a face să se nască în sufletul iudeilor speranţa răscumpărării finale care va fi realizată de către Mesia, cel promis de Dumnezeu.

b) Paştele în Noul Testament

Am început acest studiu printr-o prezentare succintă a originii Paştelui la iudei, precum şi o descriere sumară a teologiei şi tradiţiilor legate de sărbătoarea pascală. Tradiţia Noului Testament menţionează nu mai puţin de 27 de ori sărbătoarea Paştelui în legătură explicită sau implicită cu patima, moartea şi învierea lui Isus Cristos: „Peste două zile aveau să fie Paştele şi Azimele” (*Mc* 14,1); „Ştiţi că peste două zile va fi Paştele, iar Fiul Omului va fi dat ca să fie răstignit” (*Mt* 26,2); „Se apropia sărbătoarea Azimelor, numită Paştele” (*Lc* 22,1); „Întrucât era ziua Pregătirii, ca să nu rămână trupurile pe cruce sâmbăta, pentru că acea sâmbătă era zi mare” (*In* 19,31); „Paştele nostru, Cristos, a fost jertfit” (*1Cor* 5,7)[17].

Evanghelia după sfântul Luca este împărţită în funcţie de sărbătoarea pascală: primul şi ultimul gest al lui Isus Cristos are loc la Paşte, în templul de la Ierusalim. Sfântul Ioan structurează Evanghelia sa în funcţie de cele trei urcări şi coborâri ale Domnului de la templu, după ce a sărbătorit acolo Paştele iudeilor. Sfântul Paul este cel care dă o teologie cu totul nouă Paştelui creştin. Contextul în care el face afirmaţia citată mai sus este acela al producerii unui incest în comunitatea din Corint. Culpabilul trebuie să trăiască un rit de purificare ce-l va configura cu „Cristos, Paştele nostru”. Intenţia Apostolului neamurilor este aceea de a menţine spiritul de puritate morală în comunitatea din Corint fondată pe sacrificiul suprem al Mielului pascal al creştinilor. Această jertfire, produsă o dată pentru totdeauna pe Muntele Golgota, oferă mântuirea tuturor popoarelor şi distruge păcatul de la rădăcină. Sfântul Paul compară creştinii cu azimele curăţite de orice întinare spre rău, deoarece Isus Cristos a fost jertfit.

---

[17] Pentru mai multe informaţii despre sărbătoarea Paştelui în Noul Testament, indicăm două lucrări recente în care teologia şi spiritualitatea pascală sunt expuse cu măiestrie: Alfred Ducharme, *L'Eucharistie amour infini*, Médiaspol, Montréal 2002; G. Blais – L. Dubois – J. Grou, *La dernière Cène: rituel et commentaire*, Centre Biblique Har'el, Saint-Augustin-de-Desmaures 1997.

Pentru creştinii primelor comunităţi, Paştele îşi avea originea în *Ex* 12, simbolul oricărei eliberări. Azimele şi mielul pascal sunt identificate cu adevăratul Miel al lui Dumnezeu care ia asupra sa păcatele lumii (*In* 1,36) şi este jertfit pentru mântuirea lumii. De acum înainte, sacrificiul sângeros este înlocuit o dată pentru totdeauna cu sacrificiul Mântuitorului pe cruce. De aceea, creştinii sunt invitaţi să prăznuiască sărbătoarea cea mare a Paştelui în spirit şi adevăr, adică prin lepădarea omului cel vechi pentru a îmbrăca omul cel nou. Moartea şi învierea Domnului sunt pecetea împăcării noastre definitive cu Dumnezeu. Sacrificiul este curat, iar crucea lui Cristos împlineşte în perfecţiunea sa sacrificiul vechii alianţe. Paştele cel nou este plenitudinea mântuirii.

Pentru sinoptici, cina lui Isus cu apostolii săi, luată în joia ce precede sărbătoarea Paştelui la iudei, devine masa pascală la care Mielul cel adevărat îşi oferă viaţa ca ispăşire pentru lumea întreagă. Făcând această apropiere explicită între Paştele iudeilor şi sacrificiul lui Cristos, scriitorii Noului Testament voiau să semnifice legătura strânsă ce exista între moartea pe cruce şi masa pascală a creştinilor, Euharistia. Celebrată în prima zi a săptămânii, Euharistia este semnul vizibil al credinţei primilor creştini în învierea Domnului. Nu numai o dată pe an, ci în fiecare duminică, creştinii se adunau pentru a face memorialul pătimirii, morţii şi învierii lui Isus pentru mântuirea neamurilor. Semnul cel mai mare de speranţă este învierea Domnului[18].

Sinopticii situează moartea pe cruce în aceeaşi zi cu Cina cea de taină, adică în ziua Paştelui iudeilor, pe 15 nisan. Sfântul Ioan subliniază faptul că iudeii n-au vrut să intre în pretoriul lui Pilat pentru a putea mânca mielul pascal a doua zi. Isus a murit pe cruce la aceeaşi oră în care avea loc jertfirea mielului pascal în templul din Ierusalim. Deja în Evanghelii suntem în faţa unui dezacord major în privinţa zilei în care Isus a fost condamnat şi răstignit pe cruce. Annie Jaubert[19], plecând de la această discordanţă aparentă, propune o armonizare a datelor cronologice în Evanghelii. Autoarea exprimă convingerea că exista un calendar iudeu diferit de calendarul oficial. Este vorba despre un calendar care organiza anul în 364 de zile şi patru trimestre de câte trei luni totalizând 90 de zile. O zi suplimentară se adaugă la fiecare trimestru. Astfel, după acest calendar, sărbătorile cădeau în fiecare an în aceeaşi zi a săptămânii. Întrebarea ce ne-o putem pune este: ce calendar ţinea Isus? Indiciile evanghelice de care dispunem ne fac să credem că Isus ţinea calendarul sărbătorilor iudaice cu intenţia de a le

---

[18] R. BOUCHEX, *Il est la résurrection et la vie: le mystère pascal, plénitude de l'Incarnation*, Parole et silence, Paris 2006.

[19] A. JAUBERT, *La date de la Cène: calendrier biblique et liturgie chrétienne*, J. Gabalda, Paris 1957.

conduce la perfecţiune. Astfel, putem deduce că Isus a sărbătorit ultimul său Paşte astfel: pe 13 nisan masa pascală, pe 14 moartea pe cruce, pe 16 învierea din morţi.

Această cronologie o găsim la sfântul Ioan şi merită să fie luată în considerare deoarece corespunde cel mai îndeaproape evenimentelor ultimelor zile ale lui Isus la Ierusalim: refuzul iudeilor de a intra în pretoriu pentru a putea mânca Paştele a doua zi, graba pentru înmormântare, fiindcă era vineri şi pregătirile pentru Paşte sunt în plin, sărbătoarea cădea într-o sâmbătă. Sinopticii, la rândul lor, ne dau mai multe informaţii despre ambianţa imediată pascală: două zile înaintea Paştelui şi sărbătorii azimelor; masa luată în Betania şi trădarea lui Iuda; evitarea unei răscoale în timpul Paştelui; expresii pascale tehnice: „jertfirea Paştelui”, „a mânca Paştele”, „a pregăti Paştele”; anunţarea trădării lui Iuda; instituirea Euharistiei şi a sacramentului Preoţiei. Toate aceste descrieri dau o coloraţie pascală cinei euharistice, oferindu-ne astfel o cheie de interpretare indispensabilă pentru a sesiza relaţia dintre prima alianţă şi alianţa cea nouă stabilită în sângele lui Isus Cristos pe cruce. Tradiţia sinoptică şi cea ioanee nu se opun, ci se completează, oferind o bogată densitate teologică evenimentelor pascale. Isus domină masa pascală, oferind trupul şi sângele său ca hrană pentru viaţa lumii, ca o anticipare a împărăţiei lui Dumnezeu. Atmosfera pascală a acestei cine este suficientă pentru legitimarea intenţiei sinopticilor de a-l prezenta pe Isus ca fiind adevăratul nostru Miel pascal. Sfântul Luca scoate bine în evidenţă acest lucru, făcând distincţia între cele două potire: primul este luat la începutul Cinei de către Isus şi oferit apostolilor ca simbol al comuniunii comesenilor, iar al doilea este luat, binecuvântat şi împărţit discipolilor ca simbol al prezenţei sale printre oameni datorită împărtăşirii acestora cu sângele său, devenit sângele noii alianţe.

Sfântul Ioan descrie trei prezenţe ale lui Isus la Ierusalim cu ocazia Paştelui. Deja în capitolul al doilea al Evangheliei sale îl vedem pe Isus la Ierusalim alungând comercianţii din templu, dându-le de înţeles că vechea alianţă bazată pe legea sacrificiilor animale este depăşită. Atunci când maimarii templului îi cer explicaţii asupra gestului, Isus le răspunde într-un stil profetic: „Dărâmaţi acest templu şi în trei zile îl voi ridica!” (*In* 2,19). Iar sfântul Ioan adaugă: „Însă el vorbea despre templul trupului său” (*In* 2,21). Paştele definitiv se împlineşte în trupul lui Isus Cristos mort pe cruce şi înviat a treia zi. Cu ocazia celui de-al doilea Paşte, după înmulţirea pâinilor, sfântul Ioan pune pe buzele lui Isus discursul despre „pâinea cea vie” (*In* 6). Parcurgând acest discurs, este interesant să urmărim pedagogia lui Isus: începe prin evocarea exodului şi mana coborâtă din cer ca hrană pentru pelerinii din pustiu; apoi Domnul încearcă să aprindă în inimile auditorilor săi flacăra, foamea pentru o hrană ce nu va pieri, care nu va mai

produce moartea, ci este capabilă să ofere viață veșnică; în sfârșit, Mântuitorul se prezintă ca fiind „pâinea cea vie coborâtă din cer". Imaginea manei din deșert face loc trupului și sângelui lui Isus Cristos oferit în sacrificiu pentru mântuirea lumii: „Dacă mănâncă cineva din această pâine, va trăi în veci, iar pâinea pe care o voi da eu este trupul meu pentru viața lumii" (*In* 6,51). Al treilea Paște, la sfântul Ioan este sărbătoarea propriu-zisă în care Isus Cristos substituie mielul pascal cu însăși oferirea vieții sale. Evanghelistul începe descrierea acestui ultim Paște al Domnului dând sensul profund creștin al sărbătorii: „Înainte de sărbătoarea Paștelui, știind Isus că îi venise ceasul să treacă din lumea aceasta la Tatăl" (*In* 13,1). Isus trăiește el însuși Paștele ca o trecere la Tatăl. Un ultim gest se impune: serviciul fratern prin spălarea picioarelor apostolilor. Domnul oferă viața sa în mod liber, inaugurând astfel calea adevăratei libertăți ce conduce la Dumnezeu. Spălarea picioarelor și celebrarea Cinei sunt intim legate. La sfântul Ioan, Euharistia nu are sens fără concretizarea sa în serviciul aproapelui. Numai așa Euharistia devine un act comunitar în care se celebrează memorialul pascal al Mântuitorului.

Celebrarea Paștelui creștin, după cum reiese din cele patru Evanghelii și din scrierile sfântului Paul, nu este o descriere istorică a unui eveniment ce s-a produs la începuturile erei creștine în Isus Cristos. Scopul scriitorilor Noului Testament este acela de a prezenta o descriere teologică și spirituală a evenimentului care a schimbat pentru totdeauna istoria omenirii: moartea și învierea Domnului. Evangheliștii sinoptici rețin și ne transmit în detaliu ultima Cină a Mântuitorului cu apostolii săi, pe când sfântul Ioan este sensibil asupra gestului de slujire împlinit de către Isus la ultima Cină. Divergențele cronologice între sinoptici și sfântul Ioan nu sunt contradictorii, ci se completează, invitându-i pe cititori să facă ei înșiși experiența, indispensabilă oricărui creștin, învierii Domnului în propria lor existență. Evenimentul învierii, schimbând cursul istoriei lumii, este capabil să schimbe cursul vieții celor ce-l experimentează în profunzimea sa teologică și spirituală: „Cristos a înviat din morți, fiind începutul [învierii] celor adormiți. Căci de vreme ce printr-un om [a venit] moartea, tot printr-un om [vine] și învierea din morți. Și după cum toți mor în Adam, tot la fel, în Cristos, toți vor fi readuși la viață" (*1Cor* 15,20-22).

2. Paștele în primele trei secole ale creștinismului

Tradiția creștină a primelor trei secole preia toate imaginile din Vechiul Testament ce sunt o prefigurare a Paștelui împlinit pe deplin în Isus Cristos. Printre aceste imagini le putem aminti pe cele mai importante: Abel omorât de către fratele său (*Gen* 4), sacrificiul lui Abraham (*Gen* 22), vinderea

lui Iosif de către frații săi (*Gen* 37), ieșirea din Egipt și pelerinajul timp de 40 de zile prin pustiu (*Ex* 12), traversarea Mării Roșii (*Ex* 13-14), intrarea în țara promisă a Canaanului (*Ios* 4). Abel, Isaac și Iosif sunt prototipuri ale lui Cristos, prefigurând cu multe secole înaintea venirii lui pe pământ moartea și învierea sa. Pelerinajul poporului prin pustiu, trecerea Mării Roșii, intrarea și luarea în stăpânire a țării Canaanului sunt prototipul Bisericii, Mireasa mistică a lui Cristos, pe care el și-a dobândit-o prin patima, moartea și învierea sa. De pe înălțimea crucii, din coasta sa, Isus a lăsat să curgă apă și sânge, adică apa Botezului ce dă naștere poporului lui Dumnezeu și sângele Euharistiei ce întreține viața spirituală a celor botezați. De aceea, creștinii celebrau, încă de la începuturi, misterul Botezului și al Euharistiei ca o încoronare a sărbătorilor pascale ce dădeau sens și identitate Bisericii.

a) Trei documente antice

Sărbătorind Paștele, fiecare creștin retrăia istoria poporului israelit considerându-se ca fiind participant la această ieșire din Egipt. Mai mult decât atât, pentru primii creștini, celebrarea Paștelui avea și semnificația participării la suferințele Mântuitorului. *Scrisoarea apostolilor*, o scriere de la începutul secolului al II-lea, promite împărăția cerurilor acelora care trăiesc o viață creștină axată pe misterul morții și învierii Domnului. Autorul imaginează un dialog între Isus și apostolii săi:

> „Pentru voi faceți memorialul morții mele, adică Paștele. Atunci, unul dintre voi, din cei ce se țin alături de mine, va fi aruncat în închisoare din cauza numelui meu. El va fi foarte trist și va suferi mult, deoarece, pe când voi veți sărbători Paștele, el va fi în închisoare. El va fi trist fiindcă nu va putea sărbători Paștele cu voi. Însă eu îi voi trimite din forța mea sub aspectul unui înger și porțile închisorii se vor deschide, iar el va veni la voi pentru a veghea și a sărbători cu voi. După cântatul cocoșului voi veți termina memorialul pătimirii și masa frățească, iar el va fi luat din nou din mijlocul vostru și aruncat în temniță pentru a mărturisi numele meu până când va fi eliberat după cum voi prescrie eu". Noi i-am spus atunci: „Doamne, tu n-ai băut o dată pentru totdeauna Paștele? Oare trebuie ca noi să-l mai bem o dată?" Și el a zis: „Da, trebuie să-l beți până când eu voi reveni de lângă Tatăl cu rănile mele" (*Scrisoarea apostolilor*, 9, 26).

Putem observa cu ușurință că acest text este o relectură a textului din *Faptele Apostolilor*, capitolul 12, în care Petru, capul apostolilor, este cel întemnițat, eliberat de înger și reîntemnițat din cauza numelui lui Cristos. Ambele texte insistă asupra trăirii fiecărui creștin, chiar și în carne și oase, a patimilor aducătoare de mântuire.

Un alt text, din aceeaşi epocă, redactat de către Barsabe din Ierusalim[20], *Discurs despre Mântuitorul*, prezintă figura lui Iosif ca simbol al venirii lui Cristos:

Să revenim la misterul lui Iosif, care, precum toate celelalte mistere, mărturiseşte despre Isus Cristos. Iosif a fost trimis de către tatăl său, Iacob, la fraţi; Cristos a fost trimis de către Tatăl pe pământ pentru a mântui ceea ce era pierdut din casa lui Israel. Când fraţii l-au văzut de departe ajungând spre ei, şi-au spus unul altuia: „Vizionarul vine, haideţi să-l ucidem. La ce vor servi atunci viziunile lui?" La fel şi cu Cristos; fraţii săi după trup, iudeii, l-au văzut şi au zis unii altora: „Iată, moştenitorul vine, haideţi să-l ucidem". Ei l-au aruncat pe Iosif într-o fântână seacă, iudeii l-au coborât pe Isus în profunzimea pământului. Iosif a ieşit din fântână, Cristos a înviat din morţi. Iosif a fost vândut de fraţii săi, Isus a fost vândut de fraţii săi, iudeii. Iosif a fost vândut de către Iuda, fratele lui. Isus a fost trădat şi vândut de Iuda Iscarioteanul. Iosif a fost cumpărat de străini; un popor străin a fost salvat de Cristos, adică naţiunile păgâne... Ei l-au aruncat pe Iosif în închisoare, mărturisind fals împotriva lui. Poporul l-a aruncat pe Cristos în temniţă, mărturisind fals împotriva lui. Faraonul l-a instalat pe Iosif ca rege în Egipt, Dumnezeu l-a înălţat pe Cristos ca Rege al lumii întregi, după cum spune David: *Cere-mi şi-ţi voi da popoarele ca moştenire* (*Ps* 2,8). Iosif a cumpărat întreaga ţară cu grâu, Cristos a răscumpărat lumea întreagă cu pâinea cea vie coborâtă din cer, cea de care întreaga lume este înfometată. Fraţii lui Iosif au coborât în Egipt şi prima dată nu l-au recunoscut; Cristos a venit şi el lângă ai săi, iudeii, şi ai săi nu l-au recunoscut, după cum spune el însuşi prin David: „Am ajuns un străin pentru fraţii mei, un necunoscut pentru fiii mamei mele" (*Ps* 69,9). Fraţii săi l-au recunoscut pe Iosif când au venit pentru a doua oară în Egipt. Le era frică şi tremurau în inima lor; de asemenea, şi Cristos va fi recunoscut de către fraţii săi când el va veni a doua oară în slava cerească, după cum stă scris: „Ei se vor lamenta asupra aceluia pe care l-au străpuns" (*Zah* 12,10) (*Discurs despre Mântuitorul*, § 39).

Textul citat are ca intenţie să ne prezinte misterul lui Cristos în umilinţa întrupării în paralel cu exaltarea sa în slava cerească. Iosif, personaj celebru al Vechiului Testament, devine simbolul morţii şi învierii lui Cristos. Mai mult decât atât, figura lui Iosif este cea a unui mântuitor desăvârşit, fiindcă el a salvat şi iudeii, şi egiptenii de la înfometare. Cele două coborâri în Egipt ale fraţilor lui Iosif sunt puse în paralel cu cele două veniri ale lui Cristos printre noi. La cea de-a doua venire, fraţii săi de sânge, iudeii, îl vor recunoaşte şi se vor lamenta fiindcă nu l-au recunoscut de prima dată. Suntem aici în faţa unui procedeu literar bine cunoscut de scriitorii bisericeşti

[20] Barsabe este episcop al Ierusalimului la începutul secolului al II-lea. Printre alte scrieri de o mare importanţă catehetică a scris *Discurs despre Mântuitorul*, în care episcopul prezintă o cateheză cristologică bazată în exclusivitate pe simboluri luate din Vechiul Testament ce prefigurau venirea Domnului.

din primele secole ale creştinismului: personajele şi evenimentele Vechiului Testament sunt profeţii ale venirii Mântuitorului aşteptat de veacuri şi ale Bisericii întemeiate pe credinţa de nezdruncinat a apostolilor în învierea Domnului.

Un al treilea document din aceeaşi epocă, *Didaheea*[21], în cea de-a treia parte intitulată „prescripţii disciplinare”, autorul face referinţă la adunarea duminicală: „Adunaţi-vă în ziua duminicală, ziua Domnului, frângeţi pâinea, după ce mai întâi v-aţi mărturisit păcatele, pentru ca sacrificiul vostru să fie curat” (*Didaheea* 14, 1). Din acest scurt text reiese că duminica este ziua prin excelenţă a adunării creştine, deoarece este ziua în care Mântuitorul a înviat din morţi, ziua în care Domnul s-a arătat discipolilor în prezenţa lui Toma, ziua în care Duhul Sfânt coboară asupra apostolilor, ziua în care a avut loc intrarea triumfală a lui Isus în Ierusalim înaintea patimilor. Ziua de duminică devine pentru primii creştini „ziua Domnului” propice celebrării Euharistiei şi Botezului, deoarece aceste două celebrări configurează pe credincioşi lui Cristos înviat, făcând să nască în sufletul lor speranţa propriei lor învieri. Toate acţiunile liturgice şi prescripţiile disciplinare în timpul primelor comunităţi creştine au ca punct de plecare experienţa pascală şi conduc la fortificarea speranţei că Mântuitorul va reveni în slavă pentru a conduce omenirea la înviere. Sacramentele celebrate în Biserică sunt un „avant-goût” (pregustare) al realităţilor spirituale viitoare, introducându-ne în eternitatea lui Dumnezeu.

b) Paştele la quartodecimani

În secolul al II-lea exista o sărbătoare pascală duminicală. Sărbătoarea anuală nu era suficientă, de aceea Biserica a făcut din fiecare „zi a Domnului” o celebrare pascală săptămânală. Cu toate acestea, constatăm, spre sfârşitul acestui secol, existenţa a două tendinţe pascale anuale legate de data celebrării lui. Pe de o parte, Bisericile asiatice adoptă ziua de 14 nisan, având ca sursă *Evanghelia sfântului Ioan* care descrie moartea lui Isus pe cruce în ajunul marii sărbători iudaice. Creştinii acestor Biserici poartă numele de quartodecimani, adică cei ce sărbătoresc Paştele pe 14 nisan,

[21] *Didaheea* sau *Învăţătura Domnului transmisă naţiunilor prin cei 12 apostoli*, încă de la începuturi, a constituit un document de bază în comunităţile creştine, în aşa fel încât se citea în biserici alături de celelalte scrieri canonice. Referitor la titlu putem face trei observaţii: face referinţă la îndemnul lui Cristos: „Mergeţi, faceţi ucenici din toate naţiunile, botezându-i în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh, învăţându-i să ţină toate câte v-am poruncit” (*Mt* 28,19-20); nu spune că documentul a fost redactat de către apostoli, ci doar că el transmite învăţătura pe care ei au primit-o de la Domnul; învăţătura are ca scop să dea repere de conduită morală şi spirituală celor ce vor să devină discipoli ai lui Cristos prin Botez.

prima lună a anului din calendarul iudeilor[22]. Intenția teologică era aceea de a arăta că Paştele iudeu este depăşit definitiv, deoarece adevăratul Miel pascal, Isus Cristos, a înlocuit o dată pentru totdeauna jertfele din Vechiul Testament. Moartea sa redă viață. Învierea sa produce trecerea omului de la moarte la viață. Pe de altă parte, celelalte comunități creştine au adoptat celebrarea sărbătorii Paştelui în duminica imediat următoare lui 14 nisan. Intenția lor teologică era cea a sinopticilor, adică de a arăta că duminica este ziua învierii. În acelaşi timp, prima zi a săptămânii face referință şi la prima zi a creației. Învierea lui Cristos înseamnă recrearea omului după chipul şi asemănarea Fiului lui Dumnezeu înviat din morți. Eusebiu de Cezareea ne dă prima informație despre conflictul intervenit în Biserica antică referitor la data celebrării Paştelui:

> Episcopii din Asia afirmau cu tărie că trebuia conservată tradiția antică şi primară care le-a fost transmisă; ei erau păstoriți de Polycrate, care a scris o scrisoare episcopului Victor şi întregii Biserici din Roma, expunând în aceşti termeni tradiția ajunsă până la el: „Noi celebrăm deci cu multă atenție ziua (de Paşte) fără a înlătura şi fără a adăuga nimic. Într-adevăr, în Asia se odihnesc marii aştri ce vor învia în ziua parusiei Domnului, când va veni din ceruri cu slavă şi-i va căuta pe toți sfinții: Filip, unul dintre cei 12 apostoli, odihneşte la Hierapolis cu cele două fiice ale sale, care au îmbătrânit fecioare, şi o altă fiică, ce a trăit sub influența Duhului Sfânt, odihneşte la Efes; Ioan, cel care a aplecat capul pe pieptul lui Isus, a fost preot şi a purtat lama de aur, martir şi învățător, odihneşte la Efes; de asemenea, Policarp de Smirna, episcop şi martir; Trasea de Eumenia, episcop şi martir, odihneşte la Smirna. Mai e necesar să vorbim şi despre Sagaris, episcop şi martir, ce odihneşte la Laodiceea, şi de fericitul Papirius şi de eunucul Meliton care a trăit învăluit în Duhul Sfânt şi odihneşte la Sardes, aşteptând vizita ce va să vie din ceruri când el va învia din morți? Toți aceştia au păstrat ziua a paisprezecea a lunii nisan pentru a sărbători Paştele conform Evangheliei, fără a face nici o încălcare, ci conformându-se regulii de credință. Şi eu, de asemenea, cel mai mic printre voi, Polycrate, trăiesc conform tradiției familiei mele al cărei exemplu îl urmez şi eu. Şapte din familia mea au fost episcopi, iar eu sunt al optulea; mereu cei din familia mea au păstrat ziua în care poporul făcea abstinență de pâine dospită. Deci eu, care am 65 de ani în Domnul, care am trăit în relații amicale cu frați din lumea întreagă, care am parcurs întreaga Sfântă Scriptură, nu mă tem de cei care caută să mă emoționeze, deoarece personaje mai mari decât mine au spus: „Trebuie să ascultăm mai degrabă de Dumnezeu decât de oameni" (*Fap* 5,29) (*Istoria ecleziastică*, V, 24, 2-7).

[22] În Israel, la începuturi, martori oculari desemnați de către rabinii din Ierusalim observau mişcările lunii. Când ei anunțau lună nouă, Sinedriul (tribunalul rabinic) decreta luna nouă calendaristică. Informația era făcută cunoscută în oraşele învecinate şi din aproape în aproape se făcea cunoscută la tot poporul iudeu. Când se ajungea la luna nisan, iar semnele primăverii nu erau încă vizibile pe câmpii, o lună intermediară era intercalată pentru a ajunge la respectarea sărbătorii Paştelui primăvara.

Din această scrisoare reiese că Bisericile asiatice vor să rămână fidele tradiției cronologice ioanee, prezentând împlinirea definitivă a misterului pascal în imolarea adevăratului Miel pe 14 nisan, în jurul orei trei după-amiază. Pentru quartodecimani, Vinerea Sfântă este o reeditare a Cinei din Joia Sfântă, de data aceasta în mod sângeros şi real. Ceea ce Cristos a celebrat cu apostolii săi în mod simbolic şi mistic la Cina cea de taină se realizează în mod real în Vinerea Sfântă. Deci o celebrare pascală bazată pe ultima cină a Mântuitorului, trăită în dublul său aspect, simbolic şi real, dă un sens nou sărbătorii Paştelui, fără a ține cu orice preț comemorarea lui în prima zi a săptămânii. Bisericile asiatice justifică practica lor pascală, argumentând că la sinoptici este dificil de stabilit cronologia evenimentelor pascale împlinite în Cristos. De aceea, ei acceptă cronologia ioanee pentru a sublinia importanța contextului extins al Paştelui ca fiind unicul mister al mântuirii. Un alt argument de valoare este acela al Sfinților Părinți şi al martirilor ce au trăit în proximitatea apostolilor şi au celebrat sărbătoarea pascală conform tradițiilor instaurate de aceştia şi care au adormit în speranța învierii. Un reprezentant de seamă al acestei tradiții este Meliton, episcopul de Sardes[23], care, printre alte lucrări, a scris şi un tratat în două cărți intitulat *Despre Paşte*[24]. Principalul obiectiv al acestei scrieri este interpretarea tipologică a sărbătorii pascale iudaice descrisă în *Cartea Exodului*, capitolul 12. Citind şi ascultând textul biblic, Meliton îi sfătuieşte pe credincioşii săi să pătrundă în misterele pe care Duhul Sfânt ni le revelează în textul sfânt. Aceste mistere sunt realități ale credinței noastre simbolizate, prefigurate, anunțate şi împlinite în patima, moartea şi învierea lui Cristos:

> Textul Scripturii despre ieşirea iudeilor a fost citit şi cuvintele misterului sunt explicate: cum mielul a fost sacrificat şi cum poporul a fost salvat. Înțelegeți bine, dragii mei! Astfel, misterul Paştelui este nou şi vechi, veşnic şi temporal, coruptibil şi incoruptibil, muritor şi nemuritor: vechi conform legii, însă nou conform Cuvântului; temporal în figură, veşnic prin har; coruptibil prin sacrificarea mielului, incoruptibil prin viața Domnului; muritor prin mormântul în

---

[23] Istoricul bisericesc Eusebiu de Cezareea ni-l descrie astfel: „În acel timp, Meliton, episcop de Sardes, şi Apolinar, episcop de Hierapolis, străluceau într-un mod remarcabil... De la Meliton avem două cărți *Despre Paşte*, lucrarea *Despre felul de a trăi şi despre profeți*, apoi cărțile *Despre Biserică*, *Despre Duminică*, *Despre credința omului*, *Despre creație*, *Despre ascultarea sensurilor credinței*; alte cărți: *Despre suflet şi despre trup*, *Despre botez*, *Despre adevăr şi despre credință şi naşterea lui Cristos*, *Despre demon*, *Despre Dumnezeul întrupat* şi, în sfârşit, un opuscul *Ad Antonin*" (*Istoria ecleziastică*, IV, 26, 1-2).

[24] Descoperirile recente au pus în lumină şi în profitul cercetătorilor asupra antichității creştine manuscrisul acestui document pierdut în timpul secolelor: MELITON DE SARDES, *Sur la Pâque et fragments*, introducere, text critic, traducere şi note de Perler Othmar: SCh 123, Cerf, Paris 1966.

pământ, nemuritor prin învierea din morți. Veche este legea, însă nou Cuvântul; temporală figura, veşnic harul; coruptibil mielul, incoruptibil Domnul; sacrificat ca miel, înviat ca Dumnezeu (1-4).

Scrierile Vechiului Testament sunt „mistere", „prefigurări", „simboluri", „parabole" ce profețesc ceea ce se va întâmpla în Noul Testament în persoana lui Isus Cristos, om adevărat şi Dumnezeu adevărat. În Vechiul Testament, totul este scris în funcție de realizarea planului divinizării omului în Isus Cristos. Odată realizat acest plan datorită patimii, morții şi învierii Domnului, totul devine clar, evident, invitând omul la credință. Sacrificarea Mielului, spune Meliton, moartea şi învierea lui devin viață pentru credincioşi. Evanghelia explică legea conținută în Vechiul Testament şi o împlineşte, iar Biserica devine recipientul adevărului pe care trebuie să-l propovăduiască tuturor popoarelor. În misterul pascal, Cristos este învingătorul tuturor celor ce i-au voit moartea. Ieşind triumfător din morți, Meliton pune pe buzele Mântuitorului această exclamație: „Eu sunt Cristos!" Şi episcopul de Sardes completează: „El este Alfa şi Omega, el este începutul şi sfârşitul" (102-104).

În viziunea teologică pascală a lui Meliton, Cristos ocupă centrul scenei mântuirii oamenilor în relație permanentă şi eternă cu Tatăl şi cu Duhul Sfânt. Întruparea Cuvântului nu a diminuat cu nimic dumnezeirea sa. Cristos, unicul Fiu al lui Dumnezeu, devine, prin întruparea din Sfânta Fecioară Maria, cu adevărat Fiul Omului. Această realitate a credinței creştine episcopul de Sardes o rezumă într-o frază teologică dificil de interpretat: „El îl poartă pe Tatăl şi este purtat de către Tatăl" (105). Ca adevărat om, Cristos a asumat suferințele omenirii, iar ca adevărat Dumnezeu, le-a învins o dată pentru totdeauna, învingând moartea. Păcatul, colaborator al morții, a fost învins, iar omul – eliberat şi capabil de unirea spirituală cu Dumnezeu, creatorul său. Învingătorul morții şi al păcatului proclamă toate binefacerile pătimirii, morții şi învierii sale: distrugerea morții şi a păcatului, victoria definitivă asupra Satanei şi infernului, înălțarea omului la ceruri şi participarea sa la natura divină, învierea şi intrarea omului în împărăția lui Dumnezeu cu Isus Cristos. Mântuitorul împlineşte, în mod definitiv, economia mântuirii noastre, făcând din noi fii adoptivi ai Tatălui şi participanți la natura divină. Îndumnezeirea omului stă la baza misterului lui Cristos din momentul întrupării şi până la înălțarea sa la ceruri şi trimiterea Duhului Sfânt.

Liturgia pascală la quartodecimani voia să pună în lumină toată această teologie a divinizării omului datorită morții şi învierii Domnului. De aceea, semnificația termenului „paşte" este legată de patima şi moartea lui Isus pe cruce. În cadrul liturgiei pascale aveau loc diferite cateheze baptismale,

comemorarea pătimirii, doxologii cristologice. Celebrarea învierii ocupă, bineînțeles, un loc de cinste ca fiind evenimentul unic prin care mântuirea a devenit posibilă pentru toți oamenii. Evenimentele din Vinerea Sfântă pierd din semnificația lor atunci când sunt separate de învierea Domnului. Moartea şi învierea constituie unicul mister dinamic al mântuirii.

Chiar dacă unii cercetători au văzut în celebrarea pascală quartodecimană o insistență masivă asupra pătimirii lui Cristos şi o oarecare neglijență a misterului învierii[25], citind cu atenție două documente elaborate în context quartodeciman, *Despre Paşte* de Meliton de Sardes şi *Scrisoarea apostolilor*, constatăm, dimpotrivă, că Vinerea Sfântă nu se opune Duminicii învierii, ci se completează. Quartodecimanii nu pot elabora o teologie a Vinerii Sfinte fără a ține cont de teologia Duminicii învierii. În gândirea lor, cele două zile nu există separat, ci împreună. Sărbătoarea pascală începe în Vinerea Sfântă prin post şi rugăciune şi atinge apogeul cu celebrările din noaptea învierii, îmbrățişând astfel întregul mister al mântuirii. Putem totuşi sublinia faptul că liturgia quartodecimană pascală, fiind o celebrare a mântuirii, nu exclude ideea unei etape anterioare în istoria mântuirii, adică patima lui Cristos celebrată pe 14 nisan. De aceea mulți au crezut că Bisericile din Asia insistă mai întâi de toate asupra patimii Mântuitorului. Data însăşi, 14 nisan, susține această ipoteză. Însă, ținând cont şi analizând întreaga celebrare pascală quartodecimană, constatăm că apogeul bucuriei pascale este celebrarea misterului învierii Domnului. Botezul era celebrat cu această ocazie pentru a arăta introducerea creştinilor în Biserică prin configurarea lor cu Cristos, în a cărui moarte şi înviere sunt botezați catecumenii.

Problema quartodecimană rămâne o întrebare deschisă în ce priveşte armonizarea practicii pascale în Biserica primară. Doar un mic număr de Biserici asiatice păstrau această tradiție, pe când majoritatea celorlalte Biserici au adoptat foarte repede tradiția de a celebra Paştele în prima zi a săptămânii, duminică după 14 nisan. Episcopul Romei, Victor, la începutul secolului al III-lea, reacționează cu violență împotriva acestei tradiții. A fost necesară intervenția episcopului de Lyon, Irineu, pentru aplanarea conflictului, după cum ne mărturiseşte istoricul ecleziastic Eusebiu de Cezareea:

> Şeful Bisericii din Roma, Victor, încearcă să-i excomunice în masă de la unitatea Bisericii pe toți creştinii din Asia şi Bisericile vecine ca fiind neortodoxe[26]; el face publică prin scrisori această decizie şi proclamă că toți frații din aceste

---

[25] F.E. Brightman „The Quartodeciman Question", *Journal of Theological Studies* 25 (1923-1924) 254-270 şi C. Schmidt, *„Gespräche Jesu mit seinen Jüngern nach der Auferstehung"*, Leipzig 1919, 579.

[26] Ne putem întreba dacă Victor a excomunicat într-adevăr Bisericile din Asia sau s-a mulțumit doar să le avertizeze. Eusebiu ne prezintă faptul ca fiind o decizie fermă: episcopul

țări, fără excepție, sunt excomunicați. Însă aceasta nu este pe placul tuturor episcopilor. Aceştia, la rândul lor, îl sfătuiesc să se îngrijoreze de pacea, de unitatea şi de dragostea față de aproapele; noi avem chiar şi cuvintele lor prin care se adresează lui Victor într-un mod foarte tranşant. Printre ei se află Irineu, care a scris în numele fraților pe care-i păstorea în Galia: el stabileşte, mai întâi de toate, că trebuie să se celebreze doar în ziua de duminică misterul învierii Domnului; apoi îl sfătuieşte pe Victor, într-un mod foarte convenabil, să nu excomunice Bisericile lui Dumnezeu laolaltă care păstrează tradiția unei datini vechi; şi, printre altele, adăuga acest discurs: „Discuția nu se referă doar la ziuă, ci şi la modul în care trebuie postit. Într-adevăr, unii credeau că trebuie postit o singură zi, alții două zile, iar alții chiar mai mult. Unii numărau 40 de ore din zi şi din noapte pentru trăirea postului[27]. O astfel de diversitate de observanțe nu s-a produs acum în timpurile noastre, însă cu mult timp înainte, sub guvernarea celor care ne-au precedat, care, fără a ține cu exactitate, după cum se pare, au conservat această datină în simplitatea sa şi caracterele sale particulare şi au transmis-o după ei. Toți aceştia țineau cu tărie la dorința de pace şi noi păstrăm, de asemenea, pacea unii către alții: diferența postului confirmă acordul în credință". La acestea, Irineu adăuga şi ceea ce urmează: „Printre aceşti oameni, episcopii dinaintea lui Soter care au păstorit Biserica pe care tu o păstoreşti acum, adică Anicet, Pius, Hygin, Telesphore, Xyste, n-au păstrat ziua a paisprezecea şi nu au impus păstrarea ei celor ce erau cu ei; chiar dacă ei nu păstrau această zi, trăiau în pace cu Bisericile în care Paştele se ținea pe 14 nisan atunci când se deplasau la ei. Nimeni nu a fost niciodată excomunicat din cauza acestei conduite. Însă cei care nu țineau ziua a paisprezecea, adică episcopii care te-au precedat, dădeau Euharistia (erau în comuniune) creştinilor care o țineau. Fericitul Policarp, fiind în sejur la Roma, sub Anicet, au avut, unul cu celălalt, alte divergențe fără importanță, însă au făcut imediat pace şi nu s-au certat între ei. Într-adevăr, Anicet nu-l putea convinge pe Policarp să nu respecte ceea ce, cu Ioan, apostolul Domnului nostru, şi cu ceilalți apostoli care au trăit cu el, a respectat dintotdeauna; şi nici Policarp nu l-a convins pe Anicet să păstreze tradiția sa, deoarece, spunea el, trebuia reținută şi păstrată tradiția episcopilor anteriori lui. Stând aşa lucrurile, ei au împărtăşit unul cu celălalt şi la biserică Anicet i-a cedat Euharistia lui Policarp, în mod evident, din respect; s-au separat unul de celălalt în pace; şi în toată Biserica domnea pacea, fie că se respecta ziua a paisprezecea, fie că nu". Astfel, Irineu purta bine numele său, deoarece el era pacificator prin nume, dar şi prin comportament: în acest fel, el sfătuia şi negocia pentru pacea Bisericilor. El se întreținea prin scrisori nu numai cu Victor, ci şi cu un foarte mare număr de şefi de Biserici despre lucruri asemănătoare (*Istoria ecleziastică*, V, 24, 9-18).

Romei proclama excomunicarea creştinilor din Asia fără a ține cont de tradițiile pe care ei le invocau în favoarea datinilor lor.

[27] În timpul sfântului Irineu, postul pascal era foarte scurt. Unii posteau doar o zi, alții două, alții chiar mai mult. Câțiva puteau trăi 40 de ore fără a mânca nimic. L. DUCHESNE, *Origines du culte chrétien: étude sur la liturgie latine avant Charlemagne*, E. de Boccard, Paris 1920.

Interesul acestui text este de a vedea că unitatea Bisericii putea fi menținută în ciuda divergențelor practicilor pascale. Atât quartodecimanii, cât şi celelalte Biserici, aveau un fundament apostolic: quartodecimanii țineau tradițiile instaurate de apostolul Ioan, care s-a retras în Asia Mică unde a propovăduit Evanghelia Domnului, iar celelalte Biserici țineau tradițiile instaurate de Petru şi Paul la Roma şi care s-au răspândit la toate comunitățile creştine extra-asiatice. Sfântul Irineu se prezintă ca reconciliator între cele două tradiții, arătând valoarea fiecăreia, precum şi dorința şefilor Bisericilor celor două părți de a păstra pacea şi unitatea bazate pe respect reciproc. Pe lângă data sărbătorii Paştelui, primii creştini erau confruntați şi cu divergența duratei postului pregătitor. Acesta varia între o zi, 40 de ore sau chiar mai mult. Quartodecimanii, spre exemplu, păstrau un timp de post şi abstinență începând cu 14 nisan şi-l prelungeau până în dimineața celei de-a treia zile, adică pe 16 nisan, când celebrau învierea Domnului şi renaşterea catecumenilor la o viață nouă prin Botez. Postul în Bisericile asiatice avea scopul de a aprinde în sufletele creştinilor dorința venirii escatologice a Mântuitorului care trebuia să-i găsească în veghe, post şi rugăciune.

Toate realitățile sărbătorii pascale iudaice devin simboluri şi prefigurări împlinite în jertfa lui Isus pe cruce şi în învierea sa din morți: mielul pascal iudeu devine Mielul lui Dumnezeu care ia asupra sa păcatele lumii; faraonul Egiptului devine simbolul morții sau al răului ce încătuşează omul încă de la căderea lui Adam şi al Evei; țara Egiptului prefigurează infernul în care oamenii sunt ținuți sclavi după căderea lor în păcat, care i-a condus la moarte; exodul din Egipt este văzut ca o eliberare a omului din mrejele păcatului datorită coborârii lui Cristos în iad şi a victoriei sale definitive asupra răului şi a morții. Aceste explicații teologice ne conduc să înțelegem mai bine faptul că quartodecimanii nu au niciun motiv pentru a fi excomunicați de Victor. Ei nu limitau sărbătoarea pascală doar la ziua de 14 nisan, ci considerau ca o necesitate de a o continua până în dimineața învierii Domnului. Conținutul sărbătorii cuprindea deci moartea, învierea şi înălțarea Domnului la cer. Într-un anumit sens, putem spune că Vechiul Testament oferea quartodecimanilor ocazia de a sublinia, printr-o argumentație biblică solidă, împlinirea, până în cele mai mici detalii, a planului de mântuire al lui Dumnezeu pentru întreaga omenire în Isus Cristos. De aceea, Paştele, pentru ei, era necesar să înceapă prin post şi rugăciune în acelaşi moment în care avea loc masa festivă pascală la iudei şi să se termine prin celebrarea Euharistiei şi masa frățească în dimineața primei zile a săptămânii, ziua învierii Domnului. Intenția teologică a quartodecimanilor este aceea de a vedea în masa pascală iudaică prefigurarea sacrificiului euharistic al lui Cristos. Astfel, Cina cea de taină este interpretată într-un

sens simbolic[28]: Isus oferă pâinea şi vinul ca simbol al sacrificiului suprem ce-l va realiza în mod real în Vinerea Sfântă; în Vinerea patimilor, Isus oferă trupul şi sângele său în realitatea sa cea mai dramatică, răstignirea şi moartea sa pe cruce.

Un alt ilustru reprezentant al tradiţiei quartodecimane este episcopul de Hierapolis, Apolinar[29]. El a lăsat posterităţii o lucrare intitulată *Despre Paşti*, din care ni s-a păstrat un fragment în *Cronica pascală*. Referitor la discuţiile asupra datei la care trebuie celebrată sărbătoarea Paştelui, Apolinar spune[30]:

> Sunt unii care discută despre acest subiect din ignoranţă – sunt scuzabili deoarece la ignoranţă trebuie să răspundem prin instruire, şi nu prin acuzare – şi spun că Domnul a mâncat mielul pascal cu apostolii săi pe 14 nisan, că a suferit în marea zi a azimelor (15 nisan); ei se bazează pe evanghelistul Matei şi pun înainte propriul lor sentiment. Astfel, sistemul lor nu este reconciliabil cu legea şi introduce o contradicţie între evanghelii. 14 este adevăratul Paşte al Domnului, marele sacrificiu în care Fiul lui Dumnezeu se substituie mielului, cel ce fusese încărcat de legături l-a încătuşat pe cel puternic, cel care a fost judecat a devenit judecătorul celor vii şi al celor morţi, cel care a fost dat în mâinile păcătoşilor pentru a fi răstignit a fost înălţat pe coarnele licornului, cel căruia i-a fost străpunsă coasta sfântă a lăsat să izvorască din ea, în retur, mijloacele de purificare: apă şi sânge, Cuvântul şi Duhul, cel ce a fost înmormântat în ziua Paştelui, astupând mormântul cu o piatră, a înviat biruitor din morţi.

Apolinar combate deci Bisericile care din „ignoranţă" celebrează Paştele fie pe 15 nisan, fie în duminica imediat următoare lui 14 nisan. Ca şi Meliton, episcopul de Hierapolis adoptă tradiţia ioanee pentru sărbătoarea Paştelui, deoarece evanghelistul Ioan descrie sacrificiul suprem al Mântuitorului în ziua pregătitoare marii sărbători iudaice. Euharistia se afla în centrul riturilor pascale. Cristos devine Mielul pascal cel adevărat, Paştele veşnic împlinit în moartea şi învierea sa. De aceea, conţinutul celebrării creştine pascale este Cristos conducând pe tot omul de la moarte la viaţă.

După această descriere sumară a sărbătorii Paştelui în tradiţia quartodecimană, câteva întrebări pot rămâne în suspans. Cum se situează Paştele quartodeciman faţă de Paştele iudeilor? Ce elemente au în comun? Ce elemente le diferenţiază? Care este respectul datorat sărbătorii iudaice în cadrul

---

[28] G. VISONÀ „Pasqua quartodecimana e cronologia evangelica della passione", *Ephemerides liturgicae* 102 (1988) 259-315.

[29] Claudiu Apolinar este un Părinte al Bisericii asiatice, episcop de Hierapolis la sfârşitul secolului al II-lea. Împreună cu Meliton de Sardes a purtat flacăra tradiţiei pascale ioanee în Bisericile asiatice, considerând că 14 nisan era adevărata dată la care se putea celebra Paştele creştin în continuitate cu cel iudaic.

[30] L. DINDORF, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae. Chronicon paschale*, I, Bonn 1832, 13-15.

sărbătorii quartodecimane şi unde se situează discontinuitatea lor? Care sunt elementele pascale quartodecimane preluate de la iudei şi transformate, dându-li-se un sens de plenitudine desăvârşită în Isus Cristos mort şi înviat? Pentru a răspunde cu mai multă precizie la aceste întrebări, trebuie să ţinem cont de un element major în istoria iudeilor: distrugerea templului din Ierusalim. Înaintea acestui eveniment dramatic care a avut consecinţe enorme în iudaism şi în creştinismul de la începuturi, Paştele era un pelerinaj festiv ce trebuia celebrat doar la Ierusalim în jurul a două rituri de bază: sacrificarea şi consumarea mielului pascal şi masa pascală iudaică luată în familie. Festivităţile începeau după-amiază, pe 14 nisan, în jurul orei 14, în curtea templului, iar ritul sacrificării era realizat de către preoţii templului în jurul orei 15, în timp ce poporul cânta psalmi. Masa pascală familială începea la asfinţitul soarelui şi dura până la miezul nopţii. Mielul pascal era consumat cu pâine nedospită, ierburi amare şi vin. După distrugerea templului, sacrificiul mielului pascal nu mai are loc în templu. Două soluţii sunt examinate: fie abţinerea de la ritul sacrificării mielului pascal atât timp cât templul nu este reconstruit, fie transformarea ritului pascal în aşa fel încât să poată avea loc şi fără sacrificarea mielului. Cea de-a doua soluţie a fost reţinută, păstrând totuşi elemente din ritul pascal dinaintea distrugerii templului: pâine nedospită, ierburi amare, vin, cântări de psalmi. Filon din Alexandria oferă o interpretare spirituală a sărbătorilor pascale după dărâmarea templului: ieşirea din Egipt înseamnă emigrarea dintr-o ţară inumană unde existau persecuţie şi idolatrie, într-o ţară a făgăduinţei unde domneau libertatea şi cultul adevăratului Dumnezeu; trecerea prin Marea Roşie este văzută ca o imagine de purificare a sufletului şi eliberarea sa de pasiunile ce-l încătuşau.

Quartodecimanii au păstrat de la iudei data şi masa frăţească de Paşti. Pentru ei, ieşirea din Egipt este motivul celebrării pascale, punctul de plecare al teologiei pascale. Discontinuitatea intervine atunci când, în timp ce iudeii consumau mielul, împlinind sacrificiul sângeros al mielului pascal, ei sunt în post şi rugăciune. Când iudeii au terminat masa de Paşti, quartodecimanii încep celebrarea Euharistiei care se termină cu masa frăţească. Persoana lui Cristos ocupa rolul central în cadrul sărbătorilor pascale. Paştele primeşte astfel un caracter cristocentric. De aceea, quartodecimanii considerau o necesitate rugăciunea pentru iudei în timpul sărbătorilor pascale. Liturgia quartodecimană este o mărturie evidentă a procesului tragic al îndepărtării dintre iudei şi creştini, precum şi o mărire progresivă a spiritului antiiudaic în primele comunităţi creştine: trecerea de la post la bucuria învierii, de la ierburi amare la vinul euharistic, de la pâinea nedospită la pâinea vieţii, de la moarte la viaţă în Isus Cristos, Domnul şi Mântuitorul omenirii.

c) Paştele în tradiţia duminicală

Creştinii primelor comunităţi celebrau la Paşte realizarea pe deplin a istoriei mântuirii neamului omenesc. De aceea, ei preferau să numească festivităţile pascale „sărbătoarea sărbătorilor”, în jurul căreia gravitau toate celelalte sărbători creştine. Paştele este sărbătoarea misterului morţii şi învierii Domnului, cele două evenimente mântuitoare fiind indisolubil legate. După cum am văzut în tradiţia quartodecimană, moartea şi învierea Mântuitorului sunt două mistere ce constituie unicul mister al mântuirii. La fel, şi în tradiţia pascală duminicală cele două mistere sunt indisolubil legate şi celebrate. Euharistia, în amândouă tradiţiile, a preluat această teologie, perpetuând indisolubilitatea misterului mântuirii noastre realizate pe deplin, o dată pentru totdeauna, în misterul crucii, morţii, învierii şi înălţării Domnului la cer.

Ar fi exagerat şi chiar pretenţios să se pretindă că această lucrare şi *Scrisorile pascale* ale sfântului Atanasiu de Alexandria ar putea revoluţiona felul nostru de a sărbători Paştele. Ortodocşii şi catolicii au în comun această sărbătoare încărcată cu o moştenire teologică comună. Chiar dacă ierarhii au adoptat calendare specifice pentru sărbătorirea Paştelui, Bisericile orientale optând pentru calendarul iulian, catolicismul occidental adoptând calendarul gregorian, ei sunt conştienţi de plinătatea misterului mântuirii omenirii datorită morţii şi învierii Domnului. Aportul acestei lucrări este de a ne situa, după cum am făcut-o până acum, într-o perspectivă istorico-teologică pentru a vedea cu mai multă claritate evoluţia istorică şi teologică, atât a sărbătorii, cât şi a datei la care ea se celebrează. În plus, acest studiu îşi propune, fără a se pronunţa pentru sau contra uneia dintre cele două poziţii, să pună în lumină forma şi sensul antic al sărbătorii Paştelui creştin. Încă de la începuturile Bisericii au existat divergenţe de opinii, în schimb, dintotdeauna creştinii s-au înţeles asupra conţinutului teologic al sărbătorii sărbătorilor, Paştele Domnului.

Sfântul Irineu[31], episcopul de Lyon, după cum am văzut deja, intervine în favoarea păcii şi unităţii între Biserici pe lângă Papa Victor, fiind un apărător al sărbătorii pascale în tradiţia duminicală. În afara intervenţiei pe care o face pe lângă episcopul Romei, sfântul Irineu dezvoltă concepţia despre Paşte în lucrarea sa fundamentală, *Împotriva ereziilor*[32]:

---

[31] Grec din naştere, Irineu s-a născut la Smirna, în Asia Mică, spre 130 d.C. Devine discipol al sfântului Policarp care, la rândul lui, ar fi fost discipol al evanghelistului Ioan. Trimis de către Policarp în Galia, spre 157, el lucrează împreună cu Potin, episcopul de Lyon. Când acesta este martirizat în timpul persecuţiei lui Marc Aureliu spre 177, Irineu devine succesorul său în scaunul episcopal din Lyon.

[32] Adevărata denumire a lucrării *Împotriva ereziilor*, redactată probabil între 180-185 în greacă, şi care nu a ajuns până la noi decât într-o traducere latină, este *Combaterea aşa-zisei*

Pretutindeni în scrierile lui Moise se află Fiul lui Dumnezeu: se întreține cu Abraham, dă dimensiunile arcei lui Noe, îl caută pe Adam, îi judecă pe sodomiți, îi apare lui Iacob şi-l călăuzeşte în călătoria sa şi, din rugul aprins, îi vorbeşte lui Moise. Nenumărate sunt textele în care Moise îl revelează pe Fiul lui Dumnezeu. Nici chiar ziua pătimirii sale nu este ignorată, ci el a anunțat-o prin anticipație, în mod figurativ, numind-o Paşte: în acea zi, anunțată cu mult timp înainte de către Moise, Domnul a suferit, împlinind astfel Paştele. Moise nu ne-a descris doar ziua, ci şi locul şi ora târzie simbolizată prin imaginea asfințitului soarelui, spunând: „în locul pe care-l va alege Domnul Dumnezeul tău ca să-şi aşeze numele în el, acolo să jertfeşti Paştele, seara, la apusul soarelui" (*Dt* 16,6) (*Împotriva ereziilor* IV, 10, 1).

Acest text ne poate face să credem că sfântul Irineu ar putea fi un reprezentant al tradiției quartodecimane. Însă nu este aşa. Momentul celebrării pascale începe cu patima lui Cristos, seara, la asfințitul soarelui, însă ziua mare a bucuriei este Duminica învierii, în care toți creştinii întrerup postul, celebrează învierea Domnului şi împărtesc masa frățească de Paşti. În alte două scrieri, *Despre Paşti* şi *Despre Rusalii*, episcopul de Lyon ne vorbeşte chiar despre interdicția creştinilor de a îngenunchea, de a se lamenta sau de a posti în „ziua Domnului", deoarece această zi, care nu poate fi celebrată decât duminica, poartă în ea caracteristica specifică a bucuriei. Dacă cineva dintre membrii familiei, rude sau apropiați, sufèrea întemnițarea sau chiar moartea, „frații, pentru că era ziua Paştelui sau a Rusaliilor, nu se lamentau şi nu îngenuncheau; se rugau în picioare, copleşiți de bucuria învierii".

Tertulian din Cartagina[33] menționează deseori în scrierile sale cele două mari sărbători creştine: Paştele şi Rusaliile, ca reprezentând centrul de gravitație în jurul căruia se desfăşoară celelalte sărbători creştine[34]: „După cum o nouă creație s-a împlinit în Isus Cristos, sărbătorile trebuie să fie şi ele reînnoite. Sau, deoarece apostolul a exclus orice cult legat de

gnoze având un nume mincinos. Este vorba despre un tratat împotriva lui VALENTIN din Egipt, care a dat numele său unui curent gnostic în secolul al II-lea, valentinismul. În acest tratat, episcopul de Lyon menționează, printre altele, existența *Evangheliei lui Iuda*. Până la descoperirile manuscriselor de la Nag-Hammadi, sfântul IRINEU era principala sursă ce ne oferea elemente despre curentul gnostic. Astăzi este inconturnabil în acest domeniu.

[33] Tertulian, născut între 150 şi 160 în Cartagina, Tunisia de astăzi, şi mort spre 230-240, este primul mare scriitor bisericesc de limbă latină din antichitatea creştină. Convertit la creştinism spre sfârşitul secolului al II-lea, Tertulian devine o figură emblematică a comunității creştine din Cartagina. Influența sa va fi enormă asupra teologiei occidentale. El este inventatorul conceptului teologic de Treime. Cu toate acestea, el rămâne un personaj destul de controversat: luptător neobosit împotriva cultului păgân şi al idolatriei, dar şi membru al mişcării eretice inițiate de Montan, în cea de-a doua parte a vieții sale.

[34] TERTULIAN, *De jejunio adversus psychicos*: CSEL, XX, 292-293. În acest text, Tertulian face referință la textele sfântului Paul: *2Cor* 5,17 şi *Rom* 14,5.

timp, zile, luni şi ani, de ce trebuie să celebrăm Paştele în fiecare an, în prima lună? De ce petrecem în bucurie 50 de zile după Paşte?" Paştele este deci o sărbătoare anuală căreia îi este ataşată o perioadă de 50 de zile de bucurie. Un post precede sărbătoarea pascală: „Să renunţăm la sărutul păcii în ziua Paştelui, deoarece am postit împreună şi, într-o oarecare măsură, în public nu avem nicio intenţie de a ascunde ceea ce făceam împreună" (*De oratione*, 18). Omiterea sărutului păcii este legată de post ca semn de tristeţe. În Liturgia euharistică a antichităţii, sărutul păcii se dădea între Liturgia cuvântului şi Liturgia euharistică. Tertulian afirmă, în textul de mai sus, că vigilia pascală omitea acest rit, arătând astfel caracterul penitenţial al celebrării până la liturgia euharistică şi riturile nocturne. Botezul şi Euharistia ocupau un loc central în celebrarea pascală. Prin Botez, noii creştini sunt introduşi în viaţa cea nouă în Cristos înviat, iar prin Euharistie ei exprimă bucuria împărtăşirii cu trupul şi sângele Domnului înviat. Bucuria învierii Mântuitorului şi speranţa că şi noi vom învia elimină orice tristeţe şi ne învăluie cu o bucurie sfântă timp de 50 de zile, timpul Duhului Sfânt. Orice semn de tristeţe sau de penitenţă trebuie evitat în această perioadă: „În ziua învierii Domnului, adică în fiecare duminică, trebuie să ne abţinem nu numai de a îngenunchia, ci şi de la orice altă atitudine sau gest care ar putea semnifica tristeţe" (*De oratione*, 23).

Hipolit de Roma[35] este primul scriitor ecleziastic de la care avem un comput pascal[36] pentru anii 222-233 menţionat de Eusebiu de Cezareea: „Hipolit a scris un tratat *Despre Paşti,* în care stabileşte un calcul al timpului şi propune un canon compus dintr-un ciclu de 16 ani pentru Paşte" (*Istoria ecleziastică* VI, 22). Pentru Hipolit, Paştele este manifestarea definitivă a operei mântuitoare a Domnului. De aceea, accentul este pus pe moartea şi învierea lui Cristos ca fiind unicul mister al mântuirii. Într-o discuţie cu un quartodeciman, Hipolit exprimă convingerea că Domnul nu a mâncat Paştele pe 14 nisan, deoarece el însuşi era Paştele cel nou împlinit în sacrificiul crucii. De pe înălţimea Calvarului şi a crucii, Mântuitorul a oferit sacrificiul suprem Tatălui pentru răscumpărarea neamului omenesc. Unica Euharistie a lui Cristos a fost celebrată pe cruce, dându-şi viaţa în mâinile oamenilor pentru a le da viaţa veşnică. Totuşi, el constată

---

[35] Hipolit este unul dintre cei mai importanţi teologi ai Bisericii din Roma din secolul al III-lea. De asemenea, el este şi primul antipapă din istoria Bisericii (217-235). Se opune papei Calixt I şi este exilat în Sardinia. Însă, în cele din urmă, se reconciliază cu Biserica şi moare ca martir în timpul persecuţiei lui Maximin.

[36] Se numeşte „comput pascal" un ansamblu de tehnici de calcul ce permit să se determine data la care trebuie să se celebreze Paştele în fiecare an. Începând cu secolul al VIII-lea, aceste calcule urmează regula stabilită la Alexandria, de aceea mai poartă şi denumirea de „comput alexandrin".

că atât quartodecimanii, cât şi ceilalţi creştini celebrează acelaşi mister mântuitor la Paşte, adică moartea şi învierea Domnului. Reproşul pe care Hipolit îl face quartodecimanilor este acela că nu sunt capabili să accepte noutatea pascală introdusă de Cristos, mulţumindu-se doar să perpetueze tradiţia iudaică:

> În dorinţa lor de ceartă, ei celebrează o dată pe an ziua Paştelui, făcând apel la aceste cuvinte: „Blestemat să fie cel care nu sărbătoreşte Paştele pe 14 nisan" (este vorba despre o combinaţie dintre *Lev* 23,5; *Num* 9,4; *Dt* 27,26). Printre ei, deci printre quartodecimani, există unii care sărbătoresc această singură zi şi postesc în această unică zi şi celebrează misterele mântuirii, mândrindu-se că au găsit această prescripţie în *Faptele lui Pilat*, unde se spune că Mântuitorul ar fi suferit pe 25 martie (Epifaniu de Salamina, *Panarion*, 50).

Din acest text reiese că printre quartodecimani există o diviziune: un grup celebrează Paştele după calendarul iudeu pe 14 nisan şi un alt grup a adoptat calendarul iulian celebrând Paştele pe 25 martie, adică imediat după echinocţiul de primăvară. În gândirea lui Hipolit, Paştele este, înainte de toate, memorialul sacrificiului şi al învierii Mântuitorului, devenit pentru creştini „Paştele nostru" (*1Cor* 5,7): „Este minunat misterul învierii pe care-l celebrăm astăzi. Celebrând această sfântă şi ilustră sărbătoare, să ne bucurăm cu îngerii. Fumul focului se înalţă spre cer; tot la fel, şi Cristos, promiţând misterul economiei, se înălţa la cer" (*Comentariu la Cântarea Cântărilor* 3, 1-4). Într-un alt *Comentariu asupra Cărţii lui Daniel*, 16, Hipolit profită de cazul Suzanei ieşind în grădină la scăldat însoţită de două servitoare pentru a expune, într-un limbaj simbolic, ziua potrivită pentru administrarea Botezului:

> Ce zi convenabilă căutau cei doi bătrâni lacomi în poftele trupului, dacă nu cea a Paştelui? Într-adevăr, în această zi baia este pregătită în grădină – paradis –, pentru că sunt arşi de căldură şi Biserica, în acelaşi mod ca şi Suzana, este prezentată lui Dumnezeu ca o logodnică fără pată după baie. Ca şi cele două servitoare ce o însoţesc, credinţa şi dragostea, pregătesc uleiul şi unguentele parfumate pentru cei ce se scaldă. Dar care sunt aceste unguente, dacă nu preceptele Cuvântului? Cine este acest ulei, dacă nu virtutea Duhului Sfânt? Cu acestea, credincioşii sunt unşi după baie (Botez) ca un parfum. Dacă Biserica doreşte să primească baia spirituală, două servitoare trebuie să o însoţească. Prin credinţa în Cristos şi prin dragostea de Dumnezeu, Biserica mărturisitoare primeşte baia (Botez).

Într-o altă lucrare care a jucat un rol important în stabilirea şi practicarea riturilor pascale, *Tradiţia apostolică*, Hipolit descrie riturile pregătitoare Botezului: în Joia Sfântă, candidaţii trebuia să facă baie; Vinerea Sfântă era trăită în post, abstinenţă şi rugăciune; episcopul îi reunea în jurul lui în Sâmbăta Sfântă şi pronunţa asupra lor rugăciunea de exorcizare;

noaptea Vigiliei pascale era trăită în aşteptare, veghe şi rugăciune, participând cu ceilalţi credincioşi la Liturgia cuvântului; la cântatul cocoşului, fiind considerată aproximativ ora învierii, avea loc sfinţirea apei de Botez şi a uleiurilor, după care candidaţii făceau renunţarea la Satana şi erau unşi cu untdelemnul exorcismului, apoi erau botezaţi în piscina baptismală; la ieşirea din apă, neofitul era uns cu uleiul Mirului, iar după ce se îmbrăca, primea impunerea mâinilor episcopului; în sfârşit, pentru prima dată, neofiţii îşi pot da sărutul păcii, pot participa la rugăciunea credincioşilor şi la Euharistie, împărtăşindu-se cu trupul şi sângele Domnului[37]. O omilie, considerată mult timp ca fiind a sfântului Ioan Gură de Aur, însă recunoscută recent ca fiind a lui Hipolit sau a anturajului său imediat, descrie evenimentul şi riturile nopţii pascale, insistând, în mod special, asupra dimineţii învierii care învăluie în lumină întreg pământul[38]. Creştinii sunt invitaţi să intre în lumina învierii Domnului prin celebrarea Paştelui. În vechime, legea prefigura sărbătoarea pascală ce s-a realizat pe deplin în Isus Cristos, Paştele minunat, opera iubirii divine faţă de om, sărbătoarea cea veşnică şi adevărată ce uneşte cerul şi pământul.

Sfântul Ciprian de Cartagina[39] descrie în termeni simpli, însă încărcaţi de semnificaţie teologică, sărbătoarea Paştelui astfel: „Noi nu celebrăm Paştele în figură, ca iudeii, ci în realitate, făcând memorialul patimilor Fiului lui Dumnezeu" (*De Pascha computus*). Episcopul de Cartagina considera *dies Paschae* – „ziua Paştelui" – toată durata celor 50 de zile dintre Paşte şi Rusalii. În acest timp Cristos a înviat, s-a arătat ucenicilor săi, s-a înălţat la cer, l-a trimis pe Duhul Sfânt asupra apostolilor. În prefaţa lucrării sale *Cronica pascală*, Ciprian combate ideea celebrării Paştelui la aceeaşi dată cu iudeii, deoarece sărbătoarea misterului pascal la creştini este constituită din patima, moartea, învierea şi înălţarea lui Isus la cer. Tristeţea trăită în Vinerea şi în Sâmbăta Sfântă făcea loc bucuriei din

[37] *Tradiţia apostolică* poate fi datată din jurul anului 215. Deoarece originalul grec este pierdut, neavând decât versiuni copte, arabe sau etiopiene, atribuirea operei lui Hipolit de Roma nu a fost întotdeauna unanimă. După *Didaheea*, acest document reprezintă cea mai importantă mărturie a vieţii comunitare şi liturgice din Biserica primară: ritul alegerii şi sfinţirii episcopilor, al preoţilor şi diaconilor; rugăciuni de binecuvântare a mesei euharistice; slujirile încredinţate văduvelor, fecioarelor, exorciştilor etc.

[38] Ch. Martin, „Un peri tou Pascha de saint Hippolyte retrouvé?", *Recherches de science religieuse* 16 (1926) 148-165, argumentează că această omilie ar fi cea la care face referinţă Eusebiu de Cezareea în *Istoria ecleziastică* VI, 22 şi pe care i-o atribuie lui Hipolit.

[39] Ciprian s-a născut în Africa de Nord, în jurul anului 200, într-o familie păgână. A studiat mai întâi retorica, iar apoi s-a convertit la creştinism. Devine preot, iar în 248 ocupă scaunul episcopal al metropolei africane din Cartagina. Sub persecuţia iniţiată de împăratul Deciu, este obligat să fugă din Cartagina, însă revine imediat şi combate ereziile timpului său. Împăratul Valerian iniţiază o nouă persecuţie în timpul căreia Ciprian dă mărturia supremă a credinţei sale, vărsând sângele martiriului în 258.

noaptea pascală, sâmbăta spre duminică. Iar bucuria se prelungea timp de 50 de zile, până la coborârea Duhului Sfânt.

Origene din Alexandria[40], marele geniu al teologiei orientale, vorbeşte deseori în scrierile sale despre „sărbătoarea sărbătorilor", Paştele creştin. În celebra operă *Împotriva lui Celsus*, Origene dezvoltă ideea evanghelică a odăii de sus în care Isus a luat masa cu discipolii înaintea Paştelui, idee preluată mai târziu de către sfântul Atanasiu în aceiaşi termeni:

> Cel ce poate spune cu adevărat „am înviat cu Cristos" şi „Cristos ne-a înviat şi ne-a dat să ne aşezăm în ceruri cu el", acela este întotdeauna în zilele cincizecimii, dar, mai ales, dacă urcă în odaia de sus, ca şi apostolii, iar acolo se consacră rugăciunii şi contemplaţiei pentru a fi învrednicit de puterea Duhului ce coboară din ceruri şi se aplică a elimina răul din oameni şi consecinţele sale, acela va avea parte de limba de foc ce vine de la Dumnezeu (VIII, 22).

În gândirea lui Origene, a celebra Paştele înseamnă a trece din lumea aceasta în viaţa cea veşnică. De aceea, celebrarea Euharistiei legată de sărbătoarea Paştelui are semnificaţia încorporării noastre în misterul pascal pe care-l celebrează. Interpretând Vechiul Testament la lumina celui nou, Origene afirmă că iudeii celebrau Paştele ca o umbră a adevăratului Paşte împlinit în Isus Cristos. Liturgia Bisericii celebrează împlinirea umbrei în realitate cristică, însă ea rămâne prizoniera simbolismului uman. De aceea, în ceruri, celebrarea Paştelui veşnic se va desfăşura în realitatea sa plenară prin participarea noastră la împărtăşirea veşnică în Dumnezeu. Teolog al secolului al III-lea, Origene primeşte şi transmite şi el tradiţia conform căreia postul se extindea timp de şase zile înaintea Paştelui, simbolizând cele şase zile ale creaţiei. În ultimele două zile, postul era însoţit de abstinenţă şi mortificaţii până la cântatul cocoşului, când se celebra cu mare bucurie învierea Domnului. Astfel, Paştele nu poate fi celebrat într-o altă zi decât duminica. Sâmbăta Sfântă, a şaptea zi a creaţiei, este ziua odihnei lui Dumnezeu, după ce a împlinit actul creator, dar şi ziua odihnei în mormânt a Mântuitorului, după ce a împlinit actul mântuitor. Duminica învierii este prima zi a săptămânii, începutul creaţiei, dar şi începutul re-creaţiei, învierea Domnului. De aceea, trecerea de la post şi abstinenţă, semnul tristeţii profunde, la bucurie şi veselie, este semnificaţia pe care Origene

[40] Origene s-a născut în Egipt, în jurul anului 185, într-o familie creştină. Sub împăratul Septimiu Sever, în 202, tatăl lui Origene îşi sfârşeşte viaţa ca martir. Zelul său religios l-a împins să urmeze exemplul tatălui său, însă doar mama l-a putut reţine, ascunzându-i hainele. Foarte repede devine cunoscut datorită reflecţiei sale teologice şi, în 215, preia direcţia şcolii catehetice din Alexandria numită *Didaskaleion creştin*. Sub împăratul Deciu, în 250, Origene este persecutat, întemniţat şi torturat, sfârşindu-şi zilele în 254 din cauza torturii. Este considerat ca fiind părintele exegezei biblice, comentând toate cărţile Vechiului şi Noului Testament.

o dă termenului grec „pascha". Împreună cu Domnul înviat, şi noi trecem de la moartea păcatului la viaţa harului copiilor lui Dumnezeu, de la tristeţea morţii la bucuria veşnică a vieţii.

Eusebiu de Cezareea[41] poartă o stimă inegalabilă pentru sărbătoarea Paştelui. El exprimă convingerea că limbajul uman nu este capabil să exprime demnitatea şi măreţia misterului pascal al creştinilor. Ca şi ceilalţi teologi din secolele III-IV, Eusebiu vede în Paştele Vechiului Testament prefigurarea adevăratului Paşte, împlinit cu desăvârşire de către Isus Cristos prin moartea şi învierea sa, Mielul lui Dumnezeu, Paştele nostru:

> Hrăniţi cu trupul spiritual al acestei victime mântuitoare care a salvat întregul neam omenesc prin sângele său, adică prin doctrina şi cuvintele sale ce anunţau împărăţia cerurilor, savurăm în prezent cu adevărat masa lui Dumnezeu. Însă însemnând trupurile noastre, casa sufletului nostru, cu credinţa în sângele său pe care l-a vărsat ca ispăşire pentru mântuirea noastră, să înlăturăm de la noi orice fel de demon insipid. Celebrând sărbătoarea trecerii, ne forţăm să ajungem la lucrurile divine ca aceia care într-o zi părăsiseră Egiptul pentru pustiu. Astfel, şi noi înşine urmăm un drum inaccesibil multora şi delăsat de mulţi, expulzând din inimă aluatul cel vechi al erorii atee şi mâncând adevăratele ierburi amare, ducând o viaţă austeră. Primăvara este timpul oportun pentru trecerea la veselie şi bucurie, deoarece, în acest moment, soarele parcurge prima parte a cursei sale, iar luna schimbă, prin lumina sa, noaptea în zi strălucitoare. În acest moment, Mântuitorul lumii a împlinit misterul propriei sale sărbători. El este Mielul pascal. El este Soarele dreptăţii, fiindcă o primăvară divină şi o schimbare mântuitoare au transformat viaţa umană din rău în bine (*Despre Paşte*).

Isus Cristos a murit în ziua în care iudeii făceau ultimele pregătiri pentru Paşte. Sacrificarea mielului pascal la iudei corespunde cu sacrificiul Mielului lui Dumnezeu pe cruce:

> Discipolii lui Moise imolau o dată pe an mielul pascal, în seara zilei de 14 a primei luni, însă noi, fiind în noua alianţă, celebrăm Paştele nostru în fiecare duminică şi mâncăm întotdeauna trupul său mântuitor şi bem mereu sângele Mielului. În fiecare săptămână celebrăm sărbătoarea Paştelui nostru în ziua mântuitoare a Domnului, celebrând misterele adevăratului Miel prin care noi suntem mântuiţi (*Despre Paşte*).

---

[41] Eusebiu s-a născut în jurul anului 265, în Cezareea, Palestina. Devine mai întâi preot, iar apoi, în 313 episcop al oraşului său natal. A fost foarte apropiat de împăratul Constantin, scriind un elogiu în onoarea primului împărat creştin care primeşte botezul pe patul de moarte, în 336. Numele său este legat de doctrina ariană ce a produs mari ravagii în rândul clerului şi al credincioşilor în secolul al IV-lea. Poziţia sa teologică se situa între rigorismul formulei dogmatice niceene – „consubstanţialitatea Fiului cu Tatăl" – şi rigurozitatea doctrinei lui Arius: „Fiul este de o substanţă diferită de Tatăl". La conciliile din Tir şi din Antiohia, Eusebiu se opune poziţiei niceene conservatoare, promovată de sfântul Atanasiu de Alexandria. Moare în 340.

În riturile sărbătorii pascale, episcopul de Cezareea vede realitatea operei mântuitoare a lui Cristos. Paştele, în gândirea sa, este trecerea de la viaţa păcatului, simbolizată prin cele 40 de zile de post şi rugăciune, la viaţa veşnică în Dumnezeu, simbolizată de cele 50 de zile post-pascale. Euharistia este centrul sărbătorii Paştelui, memorialul noii alianţe în care, în fiecare duminică, Cristos realizează prezenţa printre noi a operei mântuirii sale, dându-ne ca hrană trupul şi sângele său.

Sfântul Metodiu de Olimp[42], adversar înverşunat al lui Origene în privinţa sărbătorii Paştelui, exprimă misterul cu aceeaşi profunzime şi bogăţie spirituală. Din înălţimea crucii, Cristos dă naştere Miresei sale mistice, Biserica. La rândul său, prin celebrarea Paştelui centrat asupra Euharistiei, Biserica dă naştere credincioşilor, făcându-i să renască la o viaţă nouă în baia Botezului. În opera sa majoră, *Banchetul celor zece fecioare*, Metodiu menţionează returul periodic al echinocţiului de primăvară ca fiind un timp favorabil pentru creştini să celebrêze memorialul pascal. Botezul şi Euharistia, rituri integrante ale celebrărilor pascale, fac referinţă explicită la învierea lui Cristos, care a avut loc în prima zi a săptămânii, adică duminică în zorii zilei. În gândirea sa, Paştele nu este o simplă amintire a actului mântuirii împlinite în moartea şi învierea Domnului, ci o retrăire a marelui mister datorită riturilor ce-i introduc pe credincioşi în actul mântuitor realizat o dată pentru totdeauna de către Cristos.

Concluzii

La sfârşitul primei părţi a acestui studiu, putem trage câteva concluzii. Referitor la sărbătoarea pascală, în sensul ei profund, constatăm o practică semnificativă a riturilor ce au ca scop să exprime unicul mister al mântuirii noastre realizat prin moartea şi învierea Domnului. Postul pregătitor la această sărbătoare era de una, două sau chiar mai multe zile. Indiferent de durata lui, postul înceta mereu în noaptea vigiliei pascale, de obicei la cântatul cocoşului, prin celebrarea riturilor Botezului, a Euharistiei şi încheierea sărbătorii cu masa frăţească. Tristeţea şi mortificaţiile postului făceau loc bucuriei şi speranţei inaugurate prin învierea Mântuitorului. Niciun gest sau act de penitenţă, îngenuncheri, post, lacrimi, nu-şi are locul în tot acest timp de sărbătoare ce se extindea pe o perioadă de şapte săptămâni împlinite, până la Rusalii. Rugăciunile, cântările, psalmii erau înălţaţi către Dumnezeu în sunet de bucurie şi veselie, iar refrenul aleluiatic era predominant. Aleluia este cântarea prin excelenţă ce o aduc fără încetare îngerii

[42] Metodiu, episcop de Olimp, Asia Mică, este un important scriitor şi teolog al Bisericii Orientale, exercitând o mare influenţă asupra vieţii monahale datorită operei sale principale, *Banchetul celor zece fecioare*, în care face elogiul castităţii şi fecioriei pentru împărăţia lui Dumnezeu. Moare ca martir în 311.

şi sfinţii înaintea lui Dumnezeu. Aleluia este imnul biruinţei vieţii asupra morţii. În primele secole ale creştinismului nu cunoaştem o sărbătoare particulară dedicată înălţării Domnului, de aceea, Cincizecimea, Rusaliile, era comemorarea înălţării lui Cristos la dreapta Tatălui la 40 de zile după înviere (*Fap* 1,6-11) şi a trimiterii Duhului Sfânt, la zece zile după înălţare (*Fap* 2,1-13).

În ceea ce priveşte data sărbătorii, am văzut că deja de la începutul creştinismului ea a fost obiect de discuţii aprinse. Noi am încercat să distingem două tradiţii, a treia urmând să o expunem în capitolul următor. Cele două tradiţii tratate până acum sunt cea quartodecimană şi cea duminicală. Prima tradiţie, ce am putea-o numi de inspiraţie ioanee, celebra Paştele pe 14 nisan, adică în ziua ultimelor pregătiri pentru sărbătoarea iudeilor, când era sacrificat mielul pascal. Intenţia teologică era aceea de a arăta împlinirea adevăratului Paşte în sacrificiul crucii Mântuitorului la aceeaşi oră, 15 p.m., cu mielul pascal la iudei. Ceea ce a fost anunţat în figură în Vechiul Testament este realizat pe deplin şi în mod definitiv în Isus Cristos, Mielul lui Dumnezeu, care a luat asupra sa păcatele lumii răstignindu-le pe cruce şi deschizând în inima omului drumul spre viaţa cea veşnică în Dumnezeu. Păstrătorii acestei tradiţii, majoritatea Bisericilor asiatice, purtau deci numele de quartodecimani din cauza sărbătoririi Paştelui în ziua de 14 nisan, indiferent dacă ea cădea în cursul săptămânii. Ei au fost acuzaţi, pe nedrept, că ar fi insistat în timpul celebrărilor pascale pe patima şi moartea lui Cristos, neglijând, într-o oarecare măsură, învierea sa. În acest studiu am arătat că în tradiţia teologică quartodecimană ceea ce dă valoare mântuitoare patimii şi morţii Domnului este învierea sa glorioasă din morţi. În timpul nopţii vigiliei pascale, catecumenii erau botezaţi în moartea şi învierea lui Cristos, iar comunitatea creştină, reunită în jurul episcopului, celebra Euharistia învierii. Tradiţia duminicală, numită şi „apostolică primară", sărbătorea vigilia pascală în noaptea ce preceda „ziua Domnului". De obicei, Paştele anual era celebrat în duminica imediat următoare Paştelui iudeu. De altfel, fiecare duminică era considerată ca fiind o sărbătoare pascală săptămânală. Ca timp de pregătire spirituală erau prescrise una, două, trei sau şase zile de post, mortificaţii şi rugăciune. Intenţia teologică a acestei tendinţe era aceea de a arăta restabilirea condiţiei umane în proiectul iniţial al lui Dumnezeu: viaţa veşnică în el. Păcatul a introdus moartea şi corupţia în lume, iar învierea lui Cristos a redat viaţa şi incoruptibilitatea omului, făcând din el un participant la viaţa divină. Majoritatea Bisericilor au îmbrăţişat această tendinţă din dorinţa de a arăta depăşirea sărbătorii pascale iudaice şi realizarea sa deplină în Isus Cristos. Totuşi, acuzaţia ce putea fi adusă acestor Biserici, pe nedrept de altfel, era aceea că insistau cu tărie, în riturile lor pascale, pe învierea Domnului, neglijând, într-un anumit

sens, realitatea pătimirii Mântuitorului. În acest studiu am arătat contrariul. Patima, moartea şi învierea Domnului, în primele comunităţi creştine, reprezintă unicul mister indisolubil al mântuirii noastre. Învierea reprezintă victoria negrăită a vieţii asupra morţii.

Sensul sărbătorii pascale în cele două tradiţii era dat de accentul pus asupra faptului că Paştele este sărbătoarea mântuirii omului datorită morţii şi învierii Domnului. Sărbătoarea pascală este recapitularea „economiei mântuirii" realizată de Dumnezeu în favoarea omului. De aceea, pe drept cuvânt, ea poartă numele de „sărbătoarea sărbătorilor", exprimând esenţa însăşi a creştinismului. Însă, după expresia sfântului Paul, „economia lui Dumnezeu" sau „misterul lui Cristos" (*Ef* 1,9) este Cristos însuşi ca Mântuitor şi Cap al Bisericii. Deci Paştele este, prin excelenţă, sărbătoarea lui Cristos. Această sărbătoare, ţinând cont de concepţiile religiilor păgâne şi ale filosofiei antice, nu se reduce la o simplă amintire subiectivă a unui eveniment, ci este o retrăire a ceea ce Dumnezeu a făcut pentru mântuirea oamenilor. Astfel, misterul pascal este reprezentarea cultuală şi rituală a actului mântuitor realizat de Cristos prin moartea şi învierea sa. De aceea, opera mântuitoare devine accesibilă tuturor generaţiilor umane. Sărbătoarea este celebrată o dată pe an la începutul primăverii, când natura renaşte la o viaţă nouă. Importanţa sărbătorii nu este dată atât de data exactă calendaristică, cât de simbolul misterului primordial reglementat de Creator atunci când a creat ciclul solar, lunar şi echinocţiul. În acest fel, misterul central al creştinismului este angajat în ciclul cosmic, dându-i un sentiment de veşnicie. Pregătirea spirituală şi riturile cultuale ce însoţesc trăirea Paştelui an de an sunt o mărturie vie a credinţei primilor creştini că Isus Cristos este garanţia negrăită a propriei noastre învieri şi a împlinirii noastre definitive în împărăţia lui Dumnezeu. Cristos a murit o dată pentru totdeauna, iar, prin moartea sa, moartea însăşi a fost învinsă, nu mai are nicio putere asupra lui. Acum Cristos trăieşte în Dumnezeu şi pentru Dumnezeu. La fel, şi noi, prin celebrarea Paştelui anual, dar şi duminical, întărim credinţa că şi noi suntem morţi o dată pentru totdeauna păcatului, iar acum trăim, datorită lui Cristos, în harul lui Dumnezeu.

Misterul mântuirii noastre în Cristos a început cu întruparea Cuvântului lui Dumnezeu, s-a împlinit în moartea Mântuitorului pe cruce şi s-a desăvârşit pe deplin în învierea, înălţarea, şederea lui la dreapta Tatălui, în darul Duhului Sfânt la Rusalii şi în domnia sa, când va veni în slavă să-i judece pe cei vii şi pe cei morţi. Creştinii primelor comunităţi considerau toate aceste mistere ca făcând parte integrantă din unicul mister pascal. Euharistia era, mai întâi de toate, celebrarea morţii, învierii şi glorificării Domnului. De aceea, nu era un act facultativ, ci o necesitate, constituindu-se astfel trupul mistic al lui Cristos, Biserica, şi oferind identitate proprie

creştinilor chemaţi la împărtăşirea cu trupul şi sângele Domnului înviat. Paştele reprezintă deci semnarea actului de naştere al Bisericii chemate să devină Mireasa mistică a Mântuitorului[43].

Sfinţii Părinţi ai Bisericii primelor patru secole aveau o concepţie realistă bazată pe actul mântuitor realizat în mod desăvârşit de Cristos prin moartea şi învierea sa. Esenţa sărbătorii nu constă atât în data la care ea se celebra, chiar dacă discuţiile n-au lipsit pe această temă, cât în semnificaţia ei teologică şi mântuitoare. Abia în secolul al IV-lea asistăm la un efort real de armonizare a datei pascale, având la bază ideea unităţii politice a Imperiului Roman. La Conciliul ecumenic de la Niceea, desfăşurat în 325, se exprima dorinţa de a celebra în comun, la aceeaşi dată, marea sărbătoare a creştinătăţii.

3. Computul[44] pascal

Episcopul Alexandriei trimitea în fiecare an o scrisoare pentru a informa creştinătatea Egiptului despre data Paştelui şi a postului pregătitor. Înaintea Conciliului din Niceea asupra acestui subiect au avut loc mai multe discuţii aprinse[45]. Alexandria, centru intelectual şi ştiinţific, a fost însărcinat să calculeze această dată şi episcopul de Alexandria s-o comunice celorlalte Biserici egiptene. În cele ce urmează, vom încerca să redăm în linii mari procedeele unui asemenea calcul. Bineînţeles, cum este uşor de imaginat, complexităţile şi dificultăţile nu au lipsit. Cu toate acestea, episcopii alexandrini a luat în serios această misiune în serviciul Bisericii Egiptului şi, ajutaţi de cercul astrologilor din Alexandria, au stabilit an de an data sărbătorii Paştelui.

La origine, egiptenii calculau timpul pe baza lunilor alternative de 29 şi 30 de zile. În schimb, din cauza dificultăţii de a stabili un an lunar fix, au adoptat anul solar. Acesta număra 12 luni de câte 30 de zile fiecare. Cinci zile suplimentare se adăugau la fiecare an, pentru a atinge cifra de 365 de zile. Începutul anului a fost fixat în prima zi a inundaţiei, zi care, în acel

---

[43] Teologul francez Ch. Martin, la începutul secolului al XX-lea, afirma, pe bună dreptate, că la sfârşitul secolului al IV-lea sărbătoarea Paştelui era deja, într-un mod bine determinat, sărbătoarea morţii şi învierii Domnului. Pietatea creştină disociase cu multă claritate, în cultul şi sărbătorile liturgice, principalele episoade din viaţa Mântuitorului, înglobând totalitatea misterelor vieţii sale considerate în perspectiva generală a răscumpărării universale. A se vedea: „Hippolyte de Rome et Proclus de Constantinople", *Revue d'histoire ecclésiastique* 33 (1937) 255-276.

[44] Comput vine din cuvântul latin *computus* care înseamnă „calcul". În ceea ce ne priveşte, termenul desemnează calculul datelor sărbătorilor mobile în calendarul creştin. Aceste sărbători gravitează toate în jurul datei Paştelui, care depinde de ciclul lunar, cu dificultatea că luna nu are un ciclu regulat.

[45] J.T. TALLEY, *Les origines de l'année liturgique*, Cerf, Paris 1990.

timp, corespundea cu răsăritul lui Sirius[46] la 30 de grade latitudine. Totuşi, anul de 365 de zile nu reprezintă încă adevăratul an solar, deoarece, o dată la patru ani, răsăritul lui Sirius cădea cu o zi întârziere. Doar după 1461 de ani el coincidea din nou cu momentul când a început numărătoarea anului solar. Astfel, s-a ajuns la concluzia că 1461 de ani de 365 de zile, an solar, este echivalentul a 1460 de ani de 365 şi ½ zile, an Sirius. Acesta din urmă a fost adoptat. Arheologii constată că deja în 2480 î.C. anul Sirius era în folosinţă.

Roma însă nu consimte să se lase instruită de înţelepciunea egiptenilor. De aceea, Iuliu Cezar cere astronomului Sosigene, originar din Alexandria, să determine schimbările necesare pentru a întocmi un calendar roman propriu. Sosigene utilizează calculele matematicianului Eudoxiu, care, la începutul secolului al IV-lea î.C., verificase deja excedentul de durată a revoluţiei terestre în 365 de zile. Această reformă calendaristică poartă numele lui Iuliu, „calendarul iulian", şi a fost realizată în anul 46 î.C., adică anul 709 după fondarea Romei. Intenţia lui Cezar era de a indica durata anului tropic fixat în 365 de zile plus o zi suplimentară la fiecare patru ani, formând astfel anul bisect, 366 de zile.

a) Începuturile computului pascal

Odată cu apariţia creştinismului în Egipt, studiul cronologiei nu reprezintă preocuparea de bază nici a exegeţilor, nici a teologilor, nici chiar a computiştilor. Unica preocupare, în primele secole ale creştinismului, era determinarea sărbătorilor pascale în baza echinocţiului de primăvară. Până în secolul al VII-lea cunoaştem două ere care se numărau în paralel: era de la crearea lumii, care pretinde numărarea anilor începând cu actul creator al lui Dumnezeu, şi era creştină a lumii, care număra anii începând cu venirea lui Cristos pe pământ. Informaţiile de care dispunem ne conduc să credem că prima cronologie, de influenţă alexandrină, a fost realizată de Iuliu Africanul[47], discipol al lui Hieracles, care, la rândul său, a fost elevul lui Origene.

Biserica egipteană, încă de la începuturi, a fost nevoită să facă apel la savanţii alexandrini, recunoscuţi mondial pentru ştiinţa lor. Punând în funcţie un an liturgic ritmat de sărbători, printre care Paştele reprezenta

[46] Sirius este numele ştiinţific al Luceafărului. Este vorba despre cea mai mare stea din constelaţia „marelui câine". Văzută de pe Pământ, Sirius este steaua cea mai strălucitoare după soare, fiind şi cea mai apropiată de soare, aflându-se doar la 8,6 ani-lumină de soare.

[47] Sextus Iulius Africanul (180-250), născut probabil în Libia, este primul istoric care a reuşit să constituie o istorie cronologică a creştinismului. În opera sa majoră, *Chronographia*, el adună cronologia egipteană, mitologia greacă şi istoria iudaică. El a fost primul care a fixat data naşterii Mântuitorului pe 25 decembrie.

centrul liturgiei creştinilor, era necesar un calendar imuabil, fără a putea spune că totul era simplu. În funcţie de acest calendar, Demetriu de Alexandria a redactat *Scrisorile pascale*, Denis de Alexandria a stabilit unul dintre primele computuri pascale, Anatoliu a instituit ciclul de 19 ani. Cu toate acestea, suntem încă departe de un comput comun, capabil să facă unanimitate între creştinii tuturor Bisericilor din Orient şi din Occident.

Mai întâi, în Occident, sub influenţa Bisericii din Roma, ziua celebrării Paştelui a fost fixată duminica, datorită memorialului învierii Domnului, pe când în Orient, sub influenţa Bisericilor asiatice şi conform tradiţiei evanghelice ioanee, Paştele era celebrat pe 14 nisan, data Paştelui iudeu, indiferent de ziua săptămânii[48]: „Noi celebrăm sărbătoarea Paştelui în ziua cea adevărată fără a o avansa şi nici a o regresa", îi scria episcopul de Efes, Polycrate, Papei Victor. „Toţi predecesorii mei, începând cu sfântul Ioan şi apostolul Filip, au respectat până acum ziua a paisprezecea primei luni conform evangheliei, fără a oscila niciodată în credinţă, celebrând sărbătoarea Paştelui atunci când iudeii abandonau Azimele. Eu sunt al optulea episcop al acestei Biserici, am 65 de ani şi sancţiunile ce cad asupra noastră nu mă înspăimântă deoarece este mai bine să ascultăm de Dumnezeu decât de oameni" (Eusebiu de Cezareea, *Istoria ecleziastică*, 24, 2-7). Doar intervenţia pacifică a lui Irineu de Lyon a evitat o primă schismă în interiorul Bisericilor creştine, între Orient şi Occident. Fiecare dintre cele două părţi rămâne profund ataşată tradiţiilor originare. Occidentalii nu-i pot condamna pe orientalii care rămân ataşaţi tradiţiei evanghelice pentru fixarea datei pascale şi nici orientalii nu-i pot condamna pe occidentalii care au ales pentru celebrarea învierii ziua de duminică, prima zi a săptămânii. Care a fost deznodământul acestei discuţii? Istoria păstrează tăcerea. Totuşi, informaţiile de care dispunem ne fac să credem că, mai devreme sau mai târziu, Bisericile asiatice s-au alăturat tradiţiilor Bisericilor occidentale, astfel încât, începând cu secolul al III-lea, nu mai auzim vorbindu-se de quartodecimani.

Alegând duminica pentru a sărbători Paştele, Roma nu ţinea numaidecât la duminica imediat următoare datei de 14 nisan. Intenţia creştinilor era aceea de a se demarca din ce în ce mai mult de tradiţiile iudaice. Legea veche nu le permitea să vadă în Cristos împlinirea promisiunilor lui Dumnezeu, pe când legea evanghelică îi invită să celebreze viaţa nouă oferită de Dumnezeu omenirii în Cristos cel înviat. De aceea, Biserica a ţinut să instituie un calcul propriu al sărbătorii pascale, păstrând toată independenţa în

[48] Într-un articol datând din secolul al XIX-lea, L. DUSCHENE, „La question de la Pâque au concile de Nicée", *Revue des questions liturgiques* 27 (1880) 5-25, expune marile linii trasate de dezbaterea provocată de către fixarea la o dată comună a celebrării celei mai mari sărbători creştine, învierea Domnului.

stabilirea datei „sărbătorii sărbătorilor" la creştini. Care sunt originile acestui calcul? Cum a fost conceput la origine? Nu putem şti cu exactitate. Totuşi, putem afirma că, de la începuturi, Biserica Romei admitea mobilitatea sărbătorii pascale în dependenţă de revoluţia lunii, sensul sărbătorii devenind astfel simbolic. Spre exemplu, în jurul anului 400, Aurelius Augustinus, cerând explicaţii episcopului Ianuarius asupra celebrărilor Paştelui, acesta îi răspundea că învierea lui Cristos anunţă timpuri noi, de aceea, sărbătorile pascale coincideau cu renaşterea naturii la o viaţă nouă primăvara.

Cea mai veche regulă pentru determinarea Paştelui o găsim tot în Alexandria, după cum ne mărturiseşte compilatorul Said ibn al Batriq în lucrarea sa *Anale*: „Demetrius, al doisprezecelea patriarh de Alexandria, adresa scrisori lui Gabiu, episcop de Ierusalim, lui Maxim, Patriarhul de Antiohia, lui Victor de Roma (120-202), referitor la computul pascal şi la postul creştin, referitor la modul de a le calcula ţinând cont de Paştele iudeu. După această scrisoare s-au făcut numeroase lucrări, s-au scris nenumărate opere, ajungându-se la concluzia că Paştele creştinilor trebuie sărbătorit aşa cum el este stabilit astăzi". Două elemente sunt importante de reţinut din acest text: pe de o parte, Paştele creştin este calculat la începuturi în funcţie de Paştele iudaic, iar pe de altă parte, Paştele creştin este diferit de cel al iudeilor. Petru I de Alexandria ne dă de înţeles că iudeii utilizau un ciclu de 19 ani, reproşându-le doar că data echinocţiului era greşit calculată. Aceeaşi greşeală este semnalată şi de istoricii ecleziastici Socrate[49] şi Sozomen[50], indicând puncte de divergenţă între iudei şi creştini.

La începutul secolului al III-lea, la Roma şi Alexandria era în circulaţie un ciclu de opt ani şi se pare că era utilizat şi de iudei. În 222, apare la Roma ciclul lui Hipolit, care număra şi el tot opt ani. În Alexandria, Denis cunoaşte şi el acest ciclu de opt ani pentru stabilirea computului pascal. Acesta din urmă a operat doar o modificare în ciclul de opt ani, introducând legea echinocţiului: „Denis propune un ciclu de opt ani şi demonstrează că nu se poate celebra sărbătoarea Paştelui decât după echinocţiul de primăvară" (Eusebiu de Cezareea, *Istoria ecleziastică*, 7, 20). Ciclul lui Hipolit a cunoscut o posteritate mai fericită decât cel al lui Denis, dând naştere astfel ciclului de 112 ani, după care ciclul îşi relua periodicitatea. Iată un tablou care ilustrează ciclul stabilit de Hipolit:

---

[49] Socrate din Constantinopol a trăit între 380-450. El este un cunoscut istoriograf roman creştin de limbă greacă. Opera sa principală, *Istoria ecleziastică* este continuarea *Istoriei ecleziastice* a lui Eusebiu de Cezareea şi descrie evenimentele dintre anii 306 şi 439 ţinând cont şi de istoria profană.

[50] Sozomen din Palestina a trăit între 375 şi 450. Este un cunoscut retor creştin şi istoriograf de limbă greacă. A compus şi el o *Istorie ecleziastică*, relatând evenimentele dintre anii 323 şi 425. Criticii moderni pun la îndoială credibilitatea multor fapte relatate de Sozomen, de aceea le compară deseori cu alte surse.

An creştin	An al ciclului	Ziua a XIV-a lunii	Sărbătoarea Paştelui
222	I	13 aprilie	21 aprilie
223	II	2 aprilie	6 aprilie
224	III	21 martie	28 martie
225	IV	9 aprilie	17 aprilie
226	V	29 martie	2 aprilie
227	VI	18 martie	25 martie
228	VII	5 aprilie	13 aprilie
229	VIII	25 martie	29 martie
230	IX	13 aprilie	18 aprilie
231	X	2 aprilie	10 aprilie
232	XI	21 martie	25 martie
233	XII	9 aprilie	14 aprilie
234	XIII	29 martie	6 aprilie
235	XIV	18 martie	22 martie
236	XV	5 aprilie	10 aprilie
237	XVI	25 martie	2 aprilie
238	I	13 aprilie	21 aprilie

Conform acestui comput, sărbătoarea Paştelui se situează între extremele 20 martie şi 21 aprilie[51]. Totuşi, acest comput nu este încă perfect, deoarece, după al doilea ciclu, constatăm o întârziere de trei zile. În 242 el a fost corectat de autorul lucrării *De Pascha computerus,* Ciprian de Cartagina[52]. Nici această corecţie n-a fost în măsură să stabilească însă perfecţiunea ciclului, deoarece, la sfârşitul celui de-al doilea ciclu, cele 3 zile de întârziere îşi făceau din nou apariţia. Roma se orientează spre un nou sistem de calcul al datei pascale datorită computului lui Anatoliu.

Cunoscut savant matematician, devenit episcop de Laodiceea la jumătatea secolului al III-lea, Anatoliu înlocuieşte ciclul lui Eudoxiu cu cel al lui Meton. Ciclul de opt ani face loc unui ciclu de 19 ani stabilit în funcţie de regula strictă a echinocţiului fixat pe 22 phamenot, după calendarul iudaic, adică 18 dar, după calendarul egiptean. Această dată ar corespunde calendarului nostru între 19 şi 22 martie. Ţinând cont de indicaţiile astronomice

[51] Tabloul este o prelucrare proprie a celui stabilit de M. CHAÎNE, *La Chronologie des temps chrétiens de l'Égypte et de l'Éthiopie*, Librairie orientaliste Paul Geuthner, Paris 1925, 30.

[52] Thascius Caecilius Cyprianus, născut în jurul anului 200, îşi începe cariera ca retor, după care se converteşte la creştinism şi devine episcop de Cartagina, în Africa de Nord. Este cunoscut în istoria Bisericii mai ales datorită discuţiei aprinse pe care a avut-o cu Papa Ştefan I asupra administrării Botezului de către eretici, susţinând invaliditatea lui. Moare ca martir în 258, în timpul persecuţiei împăratului Valerian.

stabilite în secolul al IV-lea, Schwartz[53] a încercat o reconstrucţie a ciclului de 19 ani al lui Anatoliu:

Numărul computului alexandrin	Numărul computului lui Anatoliu	Ziua a XIV-a lunii	Numărul computului alexandrin	Numărul computului lui Anatoliu	Ziua a XIV-a lunii
XII	I	9 pharmouti 4 aprilie	III	XI	19 pharmouti 14 aprilie
XIII	II	28 phamenot 24 martie	IV	XII	8 pharmouti 3 aprilie
XIV	III	17 pharmouti 12 aprilie	V	XIII	27 phamenot 23 martie
XV	IV	6 pharmouti 1 aprilie	VI	XIV	16 pharmouti 11 aprilie
XVI	V	25 pharmouti 20 aprilie	VII	XV	5 pharmouti 31 martie
XVII	VI	14 pharmouti 9 aprilie	VIII	XVI	24 pharmouti • 19 aprilie
XVIII	VII	3 pharmouti 29 martie	IX	XVII	13 pharmouti 8 aprilie
XIX	VIII	22 pharmouti 17 aprilie	X	XVIII	2 pharmouti 28 martie
I	IX	11 pharmouti 6 aprilie	XI	XIX	21 pharmouti 16 aprilie
II	X	30 phamenot 26 aprilie	XII	I	9 pharmouti 4 aprilie

Acest comput a fost adoptat foarte repede în toate Bisericile din Orient. Pentru o mai mare precizie, însă, s-a simţit nevoia să se stabilească o regulă pentru calcularea datei pascale. Anul 284 al erei noastre sau 277 al erei egiptene a fost ales ca an de început pentru aplicarea regulii. Cu această ocazie, se stabileşte definitiv şi data echinocţiului de primăvară pe 21 martie. Marea originalitate a lui Anatoliu era combinarea anului solar cu cel lunar, iar data Paştelui, în mod obligatoriu, ţinea cont de echinocţiu. Computul iudaic este complet abandonat tocmai din cauza unei greşeli în calculul echinocţiului. Petru de Alexandria (300-311) şi Atanasiu (328-373) sunt primii care menţionează această eroare. Din *Scrisorile pascale* ale lui Atanasiu aflăm că în computul lui Anatoliu s-a introdus o modificare începând cu

[53] E. SCHWARTZ, „Christliche und jüdische Ostertafeln", în: *Abhandlungen der Königt. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Ph.-Hist.*, N.F., Band VIII, nr. 6, 17.

anul 304. Totuşi, această modificare nu pune deloc la îndoială ştiinţa episcopului matematician alexandrin. Biblia şi tradiţia Bisericii devin argumente solide pentru stabilirea, din ce în ce mai precisă, a datei Paştelui creştin.

Romanii sunt departe de toate aceste dezbateri asupra computului pascal. Ei cunosc o singură regulă pentru fixarea datei Paştelui, cea stabilită de Papa Victor în timpul discuţiei aprinse cu quartodecimanii. La Roma, Paştele se celebra doar duminica, iar stabilirea datei duminicii Paştelui nu beneficia încă de o regulă de calcul. Se ţinea cont doar de regula generală, adică stabilirea ei la începutul primăverii. Dorinţa Romei era însă ca întreaga Biserică să celebreze Paştele la o dată comună. Astfel, la începutul secolului al III-lea apare un comput pascal roman format dintr-un ciclu de 84 de ani. Trei documente atestă existenţa acestui ciclu: tabloul pascal din anii 213-312 al lui Augustal Africanul; tabloul pascal din anii 312-411, ce-l găsim în *Cronograful* din 354 conservat de Filocalus[54]; tabloul pascal din anii 412-437, conţinut în *Manuscrisul* de la Vatican 2077. Aceste trei documente nu admit sărbătorirea Paştelui înainte de 25 martie, regula echinocţiului stabilită de alexandrini fiind neglijată cu desăvârşire. Iuliu Cezar fixase echinocţiul pe 25 martie, dată care s-a dovedit a fi inexactă atât în 46 î.C., anul reformei calendarului iulian, cât şi în secolul al III-lea d.C. În Occident, 25 martie corespundea cu ziua pătimirii Mântuitorului, pe când în Orient corespundea cu învierea lui Cristos, cu zămislirea sa din Fecioara Maria, cu prima zi a creaţiei. Toate aceste corespondenţe l-au condus pe călugărul egiptean Anianos, în secolul al V-lea, să iniţieze numărătoarea erei lumii începând cu 25 martie a anului iudaic 5492.

Roma nu ţinea cont de niciuna dintre corespondenţele orientale. Ea se interesa doar de o cronologie simbolică şi mistică. Singura regulă valabilă era autoritatea pe care o deţinea în virtutea misiunii sale petrine. În Orient nu se ţinea prea mult cont de această autoritate. Nereuşita poziţiei lui Victor în faţa quartodecimanilor este o dovadă. Şi chiar după dispariţia lor, alte tradiţii orientale, considerate ca fiind încreştinări ale unor tradiţii iudaice, îşi fac apariţia pe scena discuţiilor referitoare la fixarea datei Paştelui. Spre exemplu, unele Biserici din Siria, Cilicia şi Mesopotamia celebrau Paştele duminica, însă se inspirau din computul iudaic. Pericolul era acela de a pune în joc demnitatea Bisericii, care se vede subordonată sărbătorii iudeilor. Or, încă de la începuturile creştinismului observăm eforturi uriaşe depuse pentru demarcarea tradiţiilor între iudei şi creştini: „Posturile

---

[54] Furius Dionysius Filocalus a fost un caligraf foarte cunoscut în secolul al IV-lea. De la el avem mai multe gravuri de inscripţii ale Papei Damasus, caracterele ce le inaugurează cu această ocazie purtând numele de „caractere damasiene". De asemenea, el a caligrafiat *Cronologia din 354* editată de Mommsen, în *Abhandlungen der könig̣. Sächischen Gesellschaft der Wissenschaften*, I, 1850, 547-693.

voastre nu trebuie să fie ţinute în aceleaşi zile cu iudeii, căci ei postesc a doua şi a cincea zi a săptămânii, iar voi să postiţi în ziua a patra şi în ajunul sărbătorii” (*Didaheea*, 8, 1).

La mijlocul secolului al III-lea, Denis de Alexandria (episcop între 249-268) îl condamnase deja pe Paul de Samosata[55] pentru tendinţele sale de iudaizare a creştinismului. Aceeaşi tendinţă, întreprinsă de Alcibiade, a avut loc şi la Roma sub pontificatul Papei Calixt (217-222). De aceea, Roma voia să impună o regulă comună tuturor Bisericilor pentru stabilirea datei Paştelui, independentă de orice influenţă iudaică. În locul datei echinocţiului alexandrin, s-a ales o dată care evita orice conflict şi dezbatere polemică atât cu iudeii, cât şi cu alexandrinii. Istoricul ecleziastic Sozomen menţionează acest conflict astfel: „În acel timp, novaţienii[56] din Phrygia au început, în mod contrar obiceiului dinainte, să celebreze sărbătoarea Paştelui în acelaşi timp cu iudeii. Novaţian, primul autor al schismei, nu-i admitea în comuniunea sa pe cei care se converteau după greşelile lor, aceasta era singura sa invenţie. În acelaşi fel ca şi Biserica din Roma, el însuşi şi succesorii săi au continuat să celebreze această sărbătoare după echinocţiul de primăvară” (*Istoria ecleziastică*, 6, 24, 6). Deci la Roma sărbătoarea trebuia celebrată, fără discuţie, după data cea mai probabilă a echinocţiului de primăvară, datorită simbolismului ei: natura revine la viaţă după cum Cristos învie biruitor asupra morţii. La fel, şi creştinul trebuia să trăiască Paştele ca o renaştere personală la viaţa nouă a harului baptismal, învingând astfel răul şi moartea păcatului.

Data sărbătorii Paştelui conform ciclului de 84 de ani şi ciclului alexandrin între 312-395[57]

Anul Domnului	Paştele la Roma	Paştele la Alexandria	Anul Domnului	Paştele la Roma	Paştele la Alexandria
312	13 aprilie	-- // --	354	27 martie	-- // --
313	20 martie	-- // --	355	16 aprilie	-- // --

[55] Paul, născut în prima jumătate a secolului al III-lea, devine episcop de Samosata, în Turcia de astăzi. Eusebiu de Cezareea (*Istoria ecleziastică*, VII, 30) ne povesteşte în detalii condamnarea pe care a suferit-o Paul la Conciliul din Antiohia, în 269, deoarece nega divinitatea lui Cristos. Este înlăturat din funcţia sa episcopală. Doctrina lui va dura circa o jumătate de secol. Conciliul din Niceea pune capăt acestei erezii.

[56] Novaţienii poartă numele lui Novaţian, considerat ca fiind al doilea antipapă, după Hipolit de Roma, din istoria Bisericii. În timpul persecuţiei din 250, scaunul Romei rămâne vacant, iar Novaţian preia funcţiile episcopului Romei. În 251, Corneliu este ales papă, însă Novaţian găsise şi el trei episcopi italieni pentru a-l consacra episcop de Roma. Este excomunicat, creând astfel o Biserică schismatică.

[57] Tabelel este realizat de M. CHAÎNE, *La Chronologie des temps chrétiens de l'Égypte et de l'Éthiopie*, 46.

314	18 aprilie	-- // --	356	7 aprilie	-- // --
315	10 aprilie	-- // --	357	30 martie	23 martie
316	25 martie	-- // --	358	12 aprilie	-- // --
317	14 aprilie	-- // --	359	4 aprilie	-- // --
318	6 aprilie	-- // --	360	16 aprilie	23 aprilie
319	29 martie	22 martie	361	8 aprilie	-- // --
320	10 aprilie	-- // --	362	31 martie	-- // --
321	2 aprilie	-- // --	363	20 aprilie	-- // --
322	25 martie	22 aprilie	364	4 aprilie	-- // --
323	7 aprilie	-- // --	365	27 martie	-- // --
324	29 martie	-- // --	366	16 aprilie	-- // --
325	18 aprilie	-- // --	367	1 aprilie	-- // --
326	10 aprilie	3 aprilie	368	20 aprilie	-- // --
327	26 martie	-- // --	369	12 aprilie	-- // --
328	14 aprilie	-- // --	370	28 martie	-- // --
329	6 aprilie	-- // --	371	17 aprilie	-- // --
330	19 aprilie	-- // --	**372**	8 aprilie	-- // --
331	11 aprilie	-- // --	373	24 martie	31 martie
332	2 aprilie	-- // --	374	13 aprilie	-- // --
333	15 aprilie	22 aprilie	375	5 aprilie	-- // --
334	7 aprilie	-- // --	376	27 martie	-- // --
335	30 martie	-- // --	377	16 aprilie	-- // --
336	18 aprilie	-- // --	378	1 aprilie	-- // --
337	3 aprilie	-- // --	379	21 aprilie	-- // --
338	26 martie	-- // --	380	12 aprilie	-- // --
339	15 aprilie	-- // --	381	28 martie	-- // --
340	30 martie	-- // --	382	17 aprilie	-- // --
341	19 aprilie	-- // --	383	9 aprilie	-- // --
342	11 aprilie	-- // --	384	24 martie	-- // --
343	3 aprilie	27 martie	385	13 aprilie	-- // --
344	15 aprilie	-- // --	386	5 aprilie	-- // --
345	7 aprilie	-- // --	387	18 aprilie	25 aprilie
346	30 martie	23 martie	388	9 aprilie	-- // --
347	12 aprilie	-- // --	389	1 aprilie	-- // --
348	3 aprilie	-- // --	390	21 aprilie	-- // --
349	26 martie	23 aprilie	391	6 aprilie	-- // --
350	15 aprilie	8 aprilie	392	28 martie	-- // --
351	31 martie	-- // --	393	17 aprilie	-- // --
352	19 aprilie	-- // --	394	2 aprilie	-- // --
353	11 aprilie	-- // --	395	25 martie	-- // --

Tabelul ne indică o coincidență aproape perfectă între cele două metropole ecleziastice referitor la sărbătoarea Paştelui. Cu toate acestea, la Roma calculul era făcut fără a ține cont de toată lucrarea care s-a realizat la Alexandria şi nici de calculele astronomilor alexandrini. Regula de bază era cea indicată mai sus, adică prima duminică după data cea mai adevărată a echinocțiului de primăvară.

Predica lui Arius a dat naştere la noi controverse doctrinale, dar şi disciplinare. Pe de o parte, Alexandria, profitând de autoritatea sa în materie astrologică şi posedând un comput care dădea semne de încredere, doreşte să introducă în toată lumea creştină propria-i dată pentru sărbătoarea Paştelui, stabilită cu rigurozitate în funcție de echinocțiu. Pe de altă parte, Roma, profitând de autoritatea sa petrină, încearcă să impună propriul comput celorlalte Biserici. Astfel, lumea creştină se află în fața a două computuri pascale. Din partea Romei constatăm eforturi pentru unificarea datei sărbătorii Paştelui, pe când Alexandria transformă o problemă de disciplină ecleziastică într-o discuție de ordin astrologic. Această divergență va dura cinci secole.

b) Conciliul din Niceea şi computul pascal

Reglementarea definitivă a computului pascal şi fixarea Paştelui la o dată comună era dorința fierbinte a creştinătății în secolul al IV-lea. Deja în 314, la Arles s-a ținut un sinod bisericesc la care membrii participanți au adresat o rugăminte în acest sens Papei Silvestru, cerându-i ca Paştele să fie celebrat la aceeaşi dată în Biserica universală. Sărbătorirea Paştelui duminica devenise, în secolul al IV-lea, o practică comună în toate Bisericile, iar despre quartodecimani nu se mai aude vorbind.

În 323, Osius de Cordoba[58] revine din Orient după o misiune încredințată de Constantin. El aduce la cunoştința împăratului că doctrina ariană şi divergența de opinii asupra datei pascale produc mari dezbinări în Egipt şi amenință chiar unitatea imperiului recent dobândită. Alexandru de Alexandria, episcop între 311-328, a încercat, prin toate mijloacele pe care le avea la dispoziția sa, să împiedice răspândirea doctrinei lui Arius, însă eforturile sale rămân fără roade. Unica soluție rămânea întrunirea unui conciliu ecumenic. Constantin, în acord cu Papa Silvestru, decide convocarea „tuturor episcopilor" de pretutindeni la Niceea. Lucrările conciliului încep pe 20 mai 325 printr-un discurs inaugural ținut de Constantin însuşi.

[58] Episcop de Cordoba, mărturisitor al credinței în timpul persecuției lui Maximian (303-305), Osius devine consilierul teologic al împăratului Constantin. Acesta din urmă îl trimite în Orient cu scopul de a rezolva discuția stârnită de predica lui Arius. La Conciliul din Niceea îi este încredințată prezidarea lucrărilor. Fidel credinței semnate la Niceea, Osius n-a consimțit niciodată la condamnările suferite de Atanasiu.

El cerea două lucruri participanților: să reglementeze problema doctrinală stârnită de predica lui Arius şi să cadă de acord asupra unei date unice pentru celebrarea sărbătorii Paştelui. Pentru el erau în joc unitatea şi integritatea imperiului. Apoi încredințează prezidența lucrărilor şi dezbaterilor episcopului de Cordoba, Osius, Silvestru, din cauza vârstei înaintate, nefiind prezent. Atanasiu însuşi, participând la conciliu în calitate de diacon şi secretar al episcopului de Alexandria, ne-a lăsat o lucrare, *Despre decretele de la Conciliul din Niceea*, în care descrie felul cum au decurs dezbaterile referitor la dogma cristologică. Eusebiu de Cezareea, în lucrarea sa *Viața împăratului Constantin*, ne relatează discuțiile referitoare la celălalt punct cerut de împărat, fixarea datei Paştelui. Printre Părinți, unii susțineau că ar trebui ca Paştele să fie fixat în funcție de tradițiile iudaice, pe când alții insistau spunând că ar trebui să se stabilească un comput pascal propriu creştinilor şi acceptat în toate Bisericile. Referitor la această discuție, Atanasiu mărturiseşte într-o scrisoare adresată episcopilor africani: „Conciliul s-a reunit din cauza ereziei ariene şi a sărbătorii Paştelui, deoarece creştinii din Siria, Cilicia şi Mesopotamia erau în dezacord cu noi şi celebrau această sărbătoare în acelaşi timp cu iudeii" (*Epistula ad Afros*, 2)[59]. La festivitatea de închidere a conciliului, Constantin se exprima astfel, felicitându-i pe episcopii participanți:

> Trebuie ca marea sărbătoare a Paştelui să fie celebrată de toți creştinii în aceeaşi zi. Oare n-ar fi regretabil să-i auzim pe iudei spunând că fără ei creştinii n-ar şti să celebreze Paştele? După ce au săvârşit „deicidul"[60], ei au devenit orbi, deci nu pot servi de ghizi. În rest, nu ştiți că li s-a întâmplat ca ei să sărbătorească Paştele chiar şi de două ori într-un an (din cauza calculului greşit al echinocțiului)? Trebuie adoptată tradiția instaurată în Bisericile occidentale,

[59] Aceeaşi precizie, în aceiaşi termeni, o găsim şi în scrisoarea pe care Atanasiu a redactat-o în urma sinoadelor ținute la Rimini, la care au participat episcopii occidentali, şi la Seleucia, la care au participat episcopii orientali, în 359: „Conciliul de la Niceea n-a fost o simplă întrunire, ci era motivat de dorința de a reglementa o cauză dreaptă. Într-adevăr, pe de o parte, episcopii din Siria, Cilicia şi Mesopotamia aveau un comportament ciudat referitor la sărbătoarea Paştelui, pe care o celebrau cu iudeii, pe de altă parte, erezia ariană se ridicase împotriva Bisericii universale şi avea, în persoana lui Eusebiu de Nicomedia şi în discipolii săi, protectori pentru a o apăra şi a complota împotriva celor de bună credință. Iată care a fost cauza reuniunii unui conciliu ecumenic: sărbătoarea să fie celebrată pretutindeni în aceeaşi zi şi erezia care tocmai se ivise să fie anatematizată" (*Despre sinoadele ținute la Rimini şi Seleucia*, 5).

[60] Creştinii din primele secole făceau să cadă asupra iudeilor următoarele capete de acuzație: deicid, condamnându-l la moarte şi răstignindu-l pe cruce pe Fiul lui Dumnezeu; renegare şi refuz, deoarece au renegat profețiile Vechiului Testament referitoare la Cristos şi au refuzat să-l recunoască în el pe trimisul Tatălui; blestem, fiindcă au blestemat împotriva Mântuitorului, acuzându-l că acționa prin degetul lui Satana. Consecința acuzațiilor este deposedarea de privilegiul de a fi poporul ales, privilegiu acaparat de creştini.

cele din Nord, din Sud şi câteva din Orient; adică data adoptată de Roma, Italia, Africa, Egipt, Spania, Galia, Libia, Grecia, eparhia din Asia, din Pont şi din Galatia” (Teodoret de Cyr, *Istoria ecleziastică*, 1, 8).

Astfel se exprima istoricul ecleziastic Teodoret de Cyr[61], dorind să evidenţieze originalitatea Paştelui creştin faţă de Paştele iudaic. Înainte de a se separa, Părinţii conciliari, circa 300 de episcopi, în majoritate orientali, au redactat un memoriu adresat alexandrinilor, în care rezumau astfel lucrările conciliului:

Vă împărtăşim vestea cea bună referitor la acordul care s-a stabilit în privinţa sfintelor Paşti. Datorită rugăciunilor voastre, această problemă a fost rezolvată, ca şi celelalte, de altfel. Toţi fraţii din Orient, care nu erau de acord asupra acestui punct cu romanii, cu voi şi cu cei care au urmat negreşit tradiţiile voastre, vor celebra, de acum înainte, sărbătoarea Paştelui la aceeaşi dată cu voi (Socrate din Constantinopol, *Istoria ecleziastică*, 1, 9).

Toate aceste mărturii ne conduc să credem că părinţii conciliari au acordat o atenţie deosebită problemei pascale. Din cele două tradiţii în conflict, cea de inspiraţie iudaică a fost abolită, iar abolirea ei, aprobată de toţi participanţii. Pentru motive bine întemeiate, Roma, deja în timpul lui Anicet şi Victor, abolise orice tradiţie pascală legată de iudaism. La Niceea s-a ţinut cont de proclamarea definitivă şi unanimă a independenţei totale a Bisericii faţă de datinile iudaice. Experienţa apostolică pascală este piatra de temelie a Bisericii, de aceea ea trebuie să fie suverană în stabilirea „sărbătorii sărbătorilor”. Reprezentaţii romani la Niceea au avut câştig de cauză. Toate computurile utilizate de romani au evitat cu orice preţ influenţa iudaică. Nici chiar echinocţiul nu joacă decât un rol secundar în stabilirea datei Paştelui.

După cum am văzut mai sus, computul alexandrin avea „dezavantajul” de a folosi o metodă de calcul de inspiraţie iudaică. De aceea nu a fost uşor să se armonizeze cele două computuri pascale în vederea stabilirii unei date unice pentru sărbătorirea Paştelui. Textul din discursul lui Constantin citat mai sus nu exprimă un lucru deja realizat, ci o dorinţă: ca toţi creştinii să utilizeze un comput comun, distinct de cel iudeu, pentru apărarea demnităţii şi suveranităţii Bisericii. Această dorinţă a împăratului a fost ascultată cu mult respect, însă aplicarea ei în practică cerea mult sacrificiu din partea orientalilor, care fixau Paştele folosind computul alexandrin. Chiar dacă problema nu a fost rezolvată definitiv la Niceea, putem totuşi lansa o ipoteză conform căreia partizanii computului alexandrin şi

[61] Născut la Antiohia în 393, Teodoret devine episcop de Cyr în 423. Este recunoscut ca fiind unul dintre cei mai renumiţi teologi. Principala sa activitate constă în a combate miturile păgâne şi doctrinele eretice. A lăsat posterităţii şi o *Istorie ecleziastică,* continuare a operei lui Eusebiu de Cezareea. Moare în 458.

cei ai ciclului de 84 de ani a trebuit să cadă la „mica înțelegere". Compromisul era acela ca Alexandria și Roma să păstreze propriul lor sistem pentru stabilirea computului pascal. Când data Paștelui diferea, se încerca un acord care putea fi acceptat de ambele părți. După cum am văzut în tabelul de mai sus, majoritatea datelor Paștelui fixate conform celor două computuri sunt identice. Problema de rezolvat rămânea atunci când data nu era comună. Una dintre cele două părți trebuia să cedeze în favoarea celeilalte. Acest efort de armonizare îl găsim în permanență în *Scrisorile pascale* atanasiene.

Legații papali, preoții Vital și Vincențiu, nu pot decât să insiste asupra dorinței Romei de a vedea întreaga creștinătate celebrând Paștele la o dată comună. Chiar dacă țineau cu orice preț la computul ciclului de 84 de ani, nu se opuneau din răsputeri ciclului alexandrin de 19 ani, ci doar metodei de calcul care era de inspirație iudaică. Punctele de divergență nu erau atât de mari încât să nu poată exista piste de reconciliere între cele două computuri pascale. De altfel, ele concordau deseori în fixarea datei Paștelui. Diferențele păreau a fi mai mult aparente decât reale. Totuși, pentru a stabili un comput comun, care trebuia să fie cel al Bisericii universale, era absolut necesar să se evite orice influență, cât de mică, de inspirație iudaică. În computul alexandrin ar fi fost necesare câteva modificări. Dacă orientalii ar fi fost de acord cu operarea acestor modificări, adunarea conciliară ar fi putut formula o regulă mult mai fermă și durabilă în favoarea stabilirii Paștelui la o dată comună. Din păcate însă, episcopii orientali n-au sesizat îndeajuns circumstanțele și modalitățile propuse de occidentali, ceea ce a condus la eșecul eforturilor de la Niceea pentru unificarea datei Paștelui. Părinții se mulțumesc doar să condamne orice influență a computului iudeu asupra computului creștin și să stabilească un compromis între computul alexandrin și cel roman atunci când datele pascale sunt divergente. În documentele de la Niceea nu găsim nicio declarație comună exprimând unanimitatea asupra fixării unui comput pascal unic și universal. Problema echinocțiului a menținut diviziunea între orientali, care-l considerau ca fiind un reper fundamental în computul lor, și occidentali, care-i acordau un rol secundar în sistemul computului pascal.

După conciliu, lipsa unei înțelegeri comune favorizează curentul iudaizant al computului pascal. Episcopii asiatici reiau vechile obiceiuri. Astfel, în 341 se simte nevoia de a se reuni un sinod pentru a exprima din nou condamnarea de la Niceea. În 343, Sinodul din Sardica, și în 387, Ioan Gură de Aur sunt confruntați din nou cu promotorii tendințelor iudaizante. După aceste date, constatăm dispariția progresivă de pe scena discuțiilor referitoare la computul pascal, a promotorilor acestor tendințe. La sfârșitul secolului al IV-lea nu se mai aude vorbindu-se despre ei, semn că s-au aliat tradiției alexandrine în calcularea Paștelui.

Devenind episcop de Alexandria în 328, Atanasiu ia în serios problema computului pascal şi face din ea o prioritate a episcopatului său. Scopul ce-l urmărea era acela de a contribui cât mai eficace posibil la realizarea unificării datei Paştelui, dorită de întreaga creştinătate. În timpul celor 45 de ani de episcopat ai lui Atanasiu, ciclul de 84 de ani utilizat de romani diferă doar de cinci ori de computul alexandrin. Când era posibil, patriarhul Alexandriei adopta data romană.

**Tablou indicând data Paştelui
în timpul episcopatului lui Atanasiu (328-373)**[62]

Anul episcopatului	Data Paştelui la Alexandria	Data Paştelui la Roma
329	11 pharmouti = 6 aprilie	-- // --
330	24 pharmouti = 19 aprilie	-- // --
331	16 pharmouti = 11 aprilie	-- // --
332	7 pharmouti = 2 aprilie	-- // --
333	20 pharmouti = 15 aprilie	-- // --
334	12 pharmouti = 7 aprilie	-- // --
335	4 pharmouti = 30 martie	-- // --
336	23 pharmouti = 18 aprilie	-- // --
337	8 pharmouti = 3 aprilie	-- // --
338	30 phamenot = 26 martie	-- // --
339	20 pharmouti = 15 aprilie	-- // --
340	4 pharmouti = 30 martie	-- // --
341	24 pharmouti = 19 aprilie	-- // --
342	16 pharmouti = 11 aprilie	-- // --
343	1 pharmouti = 27 martie	**3 aprilie**
344	20 pharmouti = 15 aprilie	-- // --
345	12 pharmouti = 7 aprilie	-- // --
346	4 pharmouti = 30 martie	-- // --
347	17 pharmouti = 12 aprilie	-- // --
348	8 pharmouti = 3 aprilie	-- // --
349	30 phamenot = 26 martie	-- // --
350	13 pharmouti = 8 aprilie	**15 aprilie**

[62] Tabelul reprezintă data Paştelui anunţată în *Scrisorile pascale* ale lui Atanasiu la Alexandria şi la Roma. Când scrisoarea lipseşte, data este dedusă din *Indicele scrisorilor pascale* sau din alte surse. Spre exemplu, data anului 357, 23 martie, o găsim în *Indice*, precum şi într-o tradiţie indirectă. Tabelul reflectă grija pastorală a episcopului alexandrin de a face în aşa fel încât data Paştelui la Alexandria să corespundă cu cea de la Roma. Cele cinci excepţii se explică prin exilurile lui Atanasiu şi dorinţa de pace în Orient.

351	5 pharmouti = 31 martie	-- // --
352	24 pharmouti = 19 aprilie	-- // --
353	16 pharmouti = 11 aprilie	-- // --
354	1 pharmouti = 27 martie	-- // --
355	21 pharmouti = 16 aprilie	-- // --
356	12 pharmouti = 7 aprilie	-- // --
357	27 phamenot = 23 martie	**30 martie**
358	17 pharmouti = 12 aprilie	-- // --
359	9 pharmouti = 4 aprilie	-- // --
360	28 pharmouti = 23 aprilie	**16 aprilie**
361	13 pharmouti = 8 aprilie	-- // --
362	5 pharmouti = 31 martie	-- // --
363	25 pharmouti = 20 aprilie	-- // --
364	9 pharmouti = 4 aprilie	-- // --
365	1 pharmouti = 27 martie	-- // --
366	21 pharmouti = 16 aprilie	-- // --
367	6 pharmouti = 1 aprilie	-- // --
368	25 pharmouti = 20 aprilie	-- // --
369	17 pharmouti = 12 aprilie	-- // --
370	2 pharmouti = 28 martie	-- // --
371	22 pharmouti = 17 aprilie	-- // --
372	13 pharmouti = 8 aprilie	-- // --
373	5 pharmouti = 31 martie	**24 martie**

Acest tabel ne arată că Atanasiu, pentru anii 333, 346 şi 349, a adoptat ciclul roman de 84 de ani, iar pentru anii 343, 350, 357 şi 360, se îndepărtează de acesta şi adoptă data computului alexandrin, deoarece era în exil şi îi era dificil să adopte data romană. În 343, la Sinodul din Sardica, Atanasiu, pentru restabilirea păcii şi unităţii, favorizează punctul de vedere roman, însă adunarea nu-l susţine în dorinţa sa de reformare a computului alexandrin. Episcopii orientali fac apel fără încetare la deciziile imprecise de la Niceea. În opinia noastră, dorinţa de unificare a datei Paştelui şi de reformă a computului alexandrin, ţinând cont de cel roman, a fost stagnată de numeroasele exiluri care l-au ţinut departe pe Atanasiu de Alexandria şi de credincioşii care-l susţineau. El este singurul patriarh alexandrin care a consimţit să adere la computul roman. După el, cele două computuri au funcţionat în paralel.

În secolul al V-lea, la Calcedon a avut loc sciziunea Bisericii din Egipt, care se vede împărţită între copţi şi melchiţi. Noi discuţii şi dezbateri pe tema datei pascale se nasc între cele două comunităţi creştine. Roma încearcă în zadar să amelioreze calculul pascal şi să-l impună tuturor creştinilor de

pretutindeni. În anul 444 constatăm că, în timp ce alexandrinii sărbătoresc Paştele pe 23 aprilie, Roma fixează data Paştelui pe 26 martie, pentru simplul fapt că Roma, prin tradiţie, nu acceptă celebrarea sărbătorii după 21 aprilie şi nici mai devreme de 22 martie. Alexandria susţine cu tărie perfecţiunea computului său şi nu cedează presiunilor Romei. Toate iniţiativele şi dorinţele Papei Leon cel Mare, episcop al Romei între 440-461, pentru restabilirea unităţii şi păcii între cele două părţi au rămas fără rezultat.

În această introducere este de semnalat un ultim aspect. Dionisiu, un călugăr originar din Sciţia, propune în 525 un tabel pascal pentru o perioadă de 95 de ani. Intenţia lui era de a se înscrie în linia deciziilor de la Niceea. Sub pretext că părinţii conciliari ar fi decretat ciclul de 19 ani, Dionisiu stabileşte că legea echinocţiului este fundamentală în stabilirea computului pascal. În funcţie de echinocţiul fixat pe 21 martie, Dionisiu stabileşte mobilitatea sărbătorii Paştelui între 22 martie şi 25 aprilie. Or, am văzut că Niceea nu a impus aşa ceva şi nici nu a elaborat un document oficial în acest sens. Atunci, de unde Dionisiu deţine aceste informaţii? Probabil, el este victima propriei sale dorinţe de a lupta pentru recunoaşterea, în toate Bisericile, a perfecţiunii computului alexandrin. Argumentele sale sunt lipsite de fundament istoric, dând dovadă, mai degrabă, de un bun computist, şi nu de istoric. Totuşi, computul său a produs roade atât în Orient, cât şi în Occident, deoarece cele două părţi aderă în unanimitate la acest comput, care va dura până la sfârşitul secolului al VIII-lea, când calcul lui Anatolius revine la suprafaţă şi se stabileşte un comput pascal universal. În anul 1582, Papa Grigore al XIII-lea reformează calendarul iulian, reformă acceptată doar în parte de majoritatea Bisericilor orientale până astăzi. Naşterea Domnului este sărbătorită la 25 decembrie, după calendarul gregorian, iar pentru înviere ele adoptă o dată diferită, conform calendarului iulian.

3. Paştele în gândirea sfântului Atanasiu de Alexandria

a) Viaţa şi opera sfântului Atanasiu

Înainte de a ne interesa mai îndeaproape de *Scrisorile pascale* şi de mesajul episcopului Alexandriei transmis credincioşilor cu această ocazie, este bine să facem cunoştinţă cu acest personaj care a marcat, prin amprenta gândirii sale teologice şi spirituale, întreg secolul al IV-lea al creştinismului. Sfântul Grigore din Nazianz, spre exemplu, probabil în anul 379, cu prilejul aniversării morţii sfântului Atanasiu, a pronunţat un discurs panegiric pentru a-l onora pe cel care a primit de la Dumnezeu să guverneze Biserica din Alexandria timp de aproape o jumătate de secol, între 328 şi 373:

Acest elogiu al lui Atanasiu va fi un elogiu al virtuții; într-adevăr, a-l lăuda înseamnă a lăuda virtutea, deoarece întrunea în persoana sa toate virtuțile, ar fi chiar mai exact de a spune că le întrunește încă, fiindcă rămân întotdeauna vii pentru Dumnezeu toți cei care au trăit după voința sa. Atanasiu este din clasa câtorva personaje biblice și nu este depășit decât foarte puțin de către alții; aș îndrăzni chiar să spun că îi depășește și i-a depășit pe unii. A fost continuatorul științei unora și al activității altora, al bunătății acestora, al zelului acelora și al martiriului altora. Uneori și-a însușit anumite caracteristici ale înfățișării unora, alteori însușindu-le pe toate. Ca un pictor ale cărui muncă și iscusință reunesc într-un singur tablou frumusețile a 100 de modele, Atanasiu a știut să formeze în el însuși, datorită acestei fericite asamblări, imaginea perfectă a virtuții. A primit darul de a depăși prin acțiune oameni eminenți prin cuvânt și a se situa deasupra celor care se distingeau prin geniul practic, datorită erudiției și elocvenței sale; sau, dacă preferați, el a fost superior prin doctrină persoanelor a căror doctrină a făcut gloria lor, prin acte superioare celor care manifestau aptitudini remarcabile în acest domeniu (Grigore de Nazianz, *Discurs* 21, 1-5).

Această imagine idealizată a patriarhului alexandrin a fost profund devalorizată de către unii cercetători contemporani. Istoricul francez Piganiol îl descrie ca fiind un om violent, ucigaș din natură: „Era de o ură fără măsură și nu ezita să stârnească împotriva dușmanilor acțiuni criminale”[63]. Barnes nu ezită chiar să facă din sfântul Atanasiu un „gangster la conducerea unei mafii ecleziastice”[64]. Dar cine a fost în realitate cel care foarte repede după moartea sa a fost unul dintre cei mai iubiți episcopi alexandrini, iar icoana sa este venerată în toate bisericile orientale? Cine a fost și va rămâne în istoria creștinismului cel care a reușit să oprească expansiunea propagandei ariene, în ciuda sprijinului imperial, până la dispariția sa?

Până la diaconat

Despre copilăria, tinerețea și educația sfântului Atanasiu suntem extrem de limitați în informații istorice. Însăși data de naștere o putem fixa prin deducție datorită datei alegerii sale pe scaunul episcopal din Alexandria, în 328. În acel moment, Atanasiu nu avea încă „vârsta canonică” stabilită cu trei ani înainte la conciliul din Niceea, 30 de ani. Deci putem situa nașterea sa spre sfârșitul anului 298 și începutul anului 299, în Alexandria, într-o familie creștină de origine greacă. Copilul primește numele „Athanasios”, ce se poate traduce prin „nemuritor”. Nu putem spune că el a păstrat o vie amintire a ultimei persecuții împotriva creștinilor între 303 si 313. Totuși, curajul martirilor și tăria credinței lor au marcat copilăria sa și au contribuit la forjarea unui atașament profund față de religia creștină.

---

[63] A. Piganiol, *L'empire chrétien*, Presses universitaires de France, Paris 1947, 44-45 și 72.
[64] T.D. Barnes, *Constantine and Eusebius*, Harvard University Press, Cambridge 1981, 230.

Din scrierile sale constatăm că a fost un om erudit, bun cunoscător al Bibliei. De asemenea, a urmat cursuri de filosofie şi a studiat diferite curente filosofice din Grecia antică. Încă de tânăr se naşte în el dorinţa de a consacra viaţa sa idealului monastic. Deseori petrece timp îndelungat în pustiu, în compania călugărilor de la care învăţa să trăiască o viaţă simplă, bazată pe contemplaţie, rugăciune şi asceză. El l-a cunoscut chiar pe unul dintre fondatorii vieţii monastice, sfântul Anton cel Mare, despre care scrie: „Eu eram discipolul său şi, ca Elizeu, vărsam apa pe mâinile acestui nou Ilie” (*Vita Antonii*, 9). Istoricul ecleziastic Rufin din Aquileea[65] ne-a transmis un detaliu din tinereţea lui Atanasiu, cu scopul de a arăta felul în care Dumnezeu l-a predestinat pe acest om pentru a cârmui Biserica de Alexandria în timpuri de grele dispute teologice:

Episcopul de Alexandria, Alexandru, dădea un ospăţ cu ocazia sărbătoririi sfântului Petru de Alexandria (martir în 313), predecesorul său. Pe fereastra palatului episcopal a întrevăzut un grup de tineri jucându-se pe plajă, iar şeful lor era Atanasiu, în vârstă de 15-16 ani. Acesta reproducea asupra colegilor de joacă ritul botezului creştin. Alexandru îl trimite pe unul dintre preoţii săi pentru a-l chema pe tânărul Atanasiu la el. Din dialogul lor, episcopul constată credinţa lui Atanasiu şi gestul plin de pietate efectuat asupra colegilor de joacă şi declară valide botezurile. După acest episod, Alexandru s-a ocupat de educaţia spirituală, biblică şi teologică a tânărului Atanasiu, chemându-l să locuiască în palatul episcopal (Rufin de Aquileea, *Istoria ecleziastică*, I, 14).

Chiar dacă acest episod se poate înscrie în „legenda de aur” a lui Atanasiu, Rufin vrea să ne spună ceva important despre cel ce peste aproximativ zece ani îi va succeda lui Alexandru pe scaunul episcopal: viitorul episcop primeşte educaţia religioasă şi teologică în linia ortodoxiei profesate de Alexandru. Deja în primele două opere, *Împotriva păgânilor* şi *Despre întruparea Cuvântului*, tânărul episcop Atanasiu trădează influenţa teologică moştenită de la Alexandru şi de la alexandrinii dinaintea lui, Clement şi Origene.

Diaconat şi episcopat

Alexandru l-a făcut foarte repede pe Atanasiu lector al Bisericii din Alexandria. În 319 îl hirotoneşte diacon şi-l alege ca secretar personal. Poziţia teologică a lui Arius[66] îl forţează pe împăratul Constantin să reunească un

---

[65] Rufin, istoric bisericesc, s-a născut la Concordia, lângă Aquileea, în 345. A studiat la Roma împreună cu Ieronim. Într-una dintre călătoriile sale la Alexandria şi Ierusalim, face cunoştinţă cu scrierile lui Origene, traducând o bună parte din operele sale în latină. Îşi sfârşeşte viaţa fondând o mănăstire pe Muntele Măslinilor, unde petrece majoritatea timpului la traducerea marilor autori greci în latină. Moare în 410.

[66] Arius (256-336), originar din Libia, devine preot al Bisericii din Alexandria sub episcopatul lui Petru. Numit paroh al importanţei comunităţi de pe malul Mediteranei, Baukalis, spre 318-320, începe să predice o doctrină străină învăţăturii tradiţionale apostolice: Cristos,

conciliu la care Atanasiu participă alături de episcopul său, Alexandru. În 328, acesta moare, iar Atanasiu îi succede pe tronul episcopal şi este consacrat episcop pe 8 iunie. Toţi locuitorii Alexandriei vedeau în el un om predestinat de Dumnezeu pentru a purta pe umerii săi profesiunea de credinţă ortodoxă semnată la Niceea. Din primele *Scrisori pascale* aflăm că, în momentul alegerii sale ca episcop, nu avea încă vârsta de 30 de ani, vârsta canonică pentru a ocupa o asemenea responsabilitate ecleziastică. Acest lucru i-a produs multe neplăceri şi conflicte cu duşmanii săi. Credincioşii din Alexandria însă îi mulţumeau lui Dumnezeu pentru această alegere providenţială şi îl înconjurau pe noul episcop cu afecţiune şi dragoste frăţească. Tânărul episcop îşi începe vizitele pastorale în toată dieceza: se întâlneşte cu Pahomie, căruia probabil i-a conferit sacramentul Preoţiei, şi vizitează mănăstirile din pustiul Egiptului. În ciuda unui calm aparent, dificultăţile vin repede. Arius revine din exil şi are mare trecere înaintea episcopului apropiat împăratului Eusebiu de Nicomedia[67], care intervine în favoarea readmiterii lui Arius în comuniunea Bisericii. Atanasiu refuză acest lucru şi va urma o perioadă de cinci exiluri şi reveniri ale episcopului pe scaunul alexandrin, în funcţie de deciziile împăraţilor.

Primul exil are loc sub împăratul Constantin, între iunie 335 şi noiembrie 337. Eusebiu de Nicomedia reuşeşte să reunească un sinod la Tyr în 335, la care Atanasiu este acuzat ca fiind un om violent, irascibil şi neascultător faţă de ordinele imperiale. Episcopul de Alexandria părăseşte sinodul şi merge să se justifice în faţa împăratului, însă adunarea profită de absenţa sa şi-l condamnă la exil în oraşul Trier. În acest oraş occidental, Atanasiu face cunoscut stilul de viaţă monastică orientală şi îşi informează colegii întru episcopat de poziţiile teologice profesate de discipolii lui Arius. Arienii vor să-i dea un nou succesor lui Atanasiu la Alexandria, însă credincioşii nu acceptă pe nimeni altul decât pe cel ce a intrat deja în sufletul lor, Atanasiu. Din acest prim exil avem dubla apologie *Împotriva păgânilor* şi *Despre întruparea Cuvântului*, în care episcopul prezintă, cu multă măiestrie, doctrina semnată de către părinţii de la Niceea. În 336, Arius este chemat la Constantinopol pentru a celebra reintegrarea sa în marea Biserică, însă intervine un incident şi el moare înainte de a gusta din fructul reconcilierii. În anul următor, Constantin, pe patul de moarte, primeşte

---

a doua persoană a Sfintei Treimi, nu poate fi Dumnezeu adevărat ca şi Tatăl, ci doar o divinitate secundară, supusă Tatălui, unicul Dumnezeu adevărat. Conciliul din Niceea, în 325, condamnă teologia sa, iar Arius este exilat.

[67] Eusebiu de Nicomedia (280-341), discipol al fondatorului şcolii teologice din Antiohia, Lucian din Samosata, devine unul dintre primii aderenţi la doctrina lui Arius. Cu ajutorul împăratului Constanţiu al II-lea, Eusebiu ocupă scaunul episcopal de Constantinopol, iar la moartea sa arianismul este în floare în imperiu.

botezul din mâinile episcopului arian Eusebiu de Nicomedia. Imperiul este împărțit între fiii săi: Constantin al II-lea, Constanțiu și Constant. Constantin al II-lea se arăta a fi un mare apărător al lui Atanasiu, pe care-l trimite în Alexandria, după moartea tatălui său, însoțit de o scrisoare către creștinii alexandrini:

> Cred că sunteți la curent de motivul pentru care Atanasiu, un predicator adorabil al credinței, a fost trimis în Galia pentru un anumit timp. Furia dușmanilor săi l-a pus deseori în primejdie, iar soluția a fost de a-l proteja, trimițându-l la noi pentru a nu i se întâmpla ceva rău. Deja Constantin August, tatăl meu, decisese să-l trimită la voi, însă soarta comună muritorilor l-a chemat la odihna veșnică înainte ca el să poată realiza dorința sa. De aceea, am crezut necesar să o realizez eu. Voi știți cu toții cu ce mare respect îl veți primi pe episcopul vostru, Atanasiu, când va reveni la voi (Sozomen, *Istoria ecleziastică*, III, 2, 3-5).

Episcopul intră cu mare triumf în orașul Alexandria pe 23 noiembrie 337, după 28 de luni de exil. Însă dușmanii săi uneltesc noi acuzații împotriva sa. În 338, Anton, părintele vieții monastice orientale, părăsește solitudinea pustiului pentru a veni în oraș să combată arianismul și să pledeze în favoarea episcopului iubit de popor. Cu toate acestea, arienii profită de slăbiciunile împăratului Constanțiu și cer din nou depunerea și exilul lui Atanasiu, iar în locul său îl numesc pe Grigore din Capadocia.

Al doilea exil, cel mai lung, îl ține pe Atanasiu departe de Alexandria, din 339 până în 346. Părăsind Alexandria, episcopul se îndreaptă spre Roma pentru a căuta apărare la Papa Iuliu. Acesta îi recunoaște ortodoxia și-l acceptă în comuniunea Bisericii din Roma. Patriarhul de Alexandria profită de exilul său în Occident pentru a face cunoscute deciziile Conciliului din Niceea, precum și bogăția spirituală trăită în pustiul Egiptului de către călugării care sunt din ce în ce mai numeroși. În 342, Atanasiu este chemat la Milano, unde îl întâlnește pe împăratul Constant, care îi constată inocența. De asemenea, se reunește un sinod la Sardica, în nordul Greciei, și episcopul Alexandriei este reabilitat. Însă împăratul de Orient, Constanțiu, favorabil arianismului, se opune revenirii sale pe scaunul episcopal. Doar moartea episcopului arian Grigore îl convinge pe împărat să permită intrarea lui Atanasiu în Alexandria.

După acești șapte ani de exil urmează o perioadă de zece ani de pace, o perioadă numită și „decada de aur" a episcopului alexandrin. Încetul cu încetul își reia atribuțiile episcopale: vizite pastorale, consacrări episcopale pentru cele mai importante episcopii din Egipt, întâlniri cu mulțimea monahală ce umple pustiul, atenție și ajutor acordat văduvelor, fecioarelor consacrate și orfanilor. El este adevăratul păstor după inima lui Cristos, care pune mai presus de toate dragostea față de credincioși și predicarea evangheliei mântuirii înaintea intereselor personale. *Scrisoarea pascală* din 347

este un adevărat imn de recunoştinţă pentru fidelitatea pe care credincioşii o manifestau faţă de episcopul lor. În 352 moare Papa Iuliu şi îi succede pe scaunul Romei Liberiu. Duşmanii lui Atanasiu încearcă tot ce pot pentru a stârni în noul papă ura împotriva episcopului de Alexandria, dar fără succes. Totuşi, în 355, se reuneşte un sinod la Milano, la care dosarul lui Atanasiu revine pe masa de lucru. Sub presiunea arienilor, episcopul alexandrin este nevoit să reia drumul exilului în 356. Iată ce povesteşte Atanasiu:

> Fiind în biserică, în timpul rugăciunii, am cerut diaconului de serviciu să citească psalmul „Milostivirea Domnului este mare în veci". Poporul trebuia să răspundă, iar apoi le-am cerut să meargă fiecare la casele lor. Însă, în acel moment, comandantul a intrat în biserică şi soldaţii au început asediul sanctuarului. Dau mărturie despre adevăr, cu toată atenţia soldaţilor şi a celor ce înconjurau fiecare colţ al bisericii, am putut ieşi sub conducerea Domnului şi am scăpat fără să fi fost văzut, preamărindu-l pe Dumnezeu, deoarece nu am trădat poporul pe care l-am pus mai întâi în afara oricărui pericol. Am fost salvat în mod miraculos (*Apologie despre fuga sa*, 24).

Din nou, scaunul episcopal este liber. Episcopul se retrage în pustiul Egiptului în compania prietenilor săi, călugării. Acest exil va dura din februarie 356 până în octombrie 362. În Egipt, situaţia Bisericii este dezastruoasă. Toate bisericile sunt pe mâna arienilor, care cunosc momentul lor de glorie absolută. Constanţiu numeşte pe scaunul episcopal din Alexandria un arian, Gheorghe din Capadocia, un om certat de multă vreme cu disciplina şi morala bisericească. Poporul alexandrin nu poate suporta prea mult tirania instaurată de noul episcop, se revoltă împotriva lui şi-l omoară. În 362, Constanţiu moare, iar pe tron urcă Iulian Apostatul. Acesta se arăta clement faţă de episcopii exilaţi, pe care îi cheamă pe scaunele lor episcopale. Revenit la Alexandria, Atanasiu reuneşte un sinod în primăvara anului 362, o ocazie pentru episcop de a face apel la calm, bună înţelegere şi pace. Credinţa de la Niceea este reafirmată, iar o nouă doctrină, cea a lui Apolinar[68], condamnată. Împăratul Iulian îşi schimbă atitudinea în faţa succesului popular al episcopului din Alexandria, pe care îl forţează din nou să plece în exil. Părăsind oraşul pentru a patra oară, episcopul îşi asigură credincioşii cu un cuvânt profetic: „Să nu fiţi întristaţi, fraţilor, nu-i decât un nor uşor care va trece repede" (Rufin de Aquileea, *Istoria ecleziastică*, I, 34).

Pe 24 octombrie 362, ieşind din Alexandria, Atanasiu se retrage din nou în pustiul Egiptului, printre călugări. Când a trebuit să-i părăsească pentru a prelua funcţiile episcopale, călugării l-au rugat să-şi amintească de ei în

---

[68] Apolinar, convertit la creştinism împreună cu tatăl său, devine episcop de Laodiceea. În acelaşi timp, începe să predice o doctrină conform căreia Isus Cristos, întrupându-se, nu şi-a asumat un suflet uman, locul acestuia fiind ţinut de Cuvântul lui Dumnezeu coborât asupra sa în momentul botezului. Mai întâi, a fost condamnat la Sinodul din Alexandria, din 362, prezidat de Atanasiu, apoi şi la cel din Constantinopol, din 381.

rugăciunile sale. Episcopul le-a dat acest răspuns inspirat din Psalmul 136: „Să mi se lipească limba de cerul gurii dacă nu-mi voi aduce aminte de tine, dacă nu voi face din Ierusalim culmea bucuriei mele". Împăratul Iulian moare în războiul împotriva perşilor, iar soldaţii l-au aşezat pe tron pe creştinul Iovian. Primul act de clemenţă din partea noului împărat a fost acela de a-i chema din exil pe toţi episcopii. Atanasiu revine pe scaunul său din Alexandria, iar, la cererea lui Iovian, scrie expunerea credinţei creştine conform profesiunii semnate la Niceea:

> Unui împărat preaiubit de Dumnezeu îi revine destinul de a menţine în el dorinţa de a învăţa şi iubi bunurile cereşti. Inima ta să fie cu adevărat în mâna lui Dumnezeu şi să domneşti în pace ani mulţi. Să ştii că, într-adevăr, Auguste preaiubit de Dumnezeu, chiar dacă aceste adevăruri de credinţă au fost proclamate de mult timp, părinţii reuniţi la Niceea au profesat această credinţă şi toate Bisericile de pretutindeni au consimţit. Cu toţii au co-preamărit pe Duhul Sfânt cu Tatăl şi cu Fiul în credinţa unică a Sfintei Treimi, deoarece unică este divinitatea în Sfânta Treime (Atanasiu, *Scrisoare către Iovian*, 1-2).

Din nefericire, Iovian moare pe neaşteptate în septembrie 364. Îi succede Valentinian pentru imperiul occidental şi Valens pentru imperiul oriental. Cel din urmă reia apărarea arienilor şi îi exilează din nou pe toţi episcopii „graţiaţi" de către Iovian. Eforturile lui Atanasiu de a rezista rămân fără rezultat şi părăseşte din nou Alexandria. Pentru a cincea şi ultima oară, scaunul Alexandriei rămâne vacant. De data aceasta, nu se depărtează prea mult de oraş. Probabil că a găsit adăpost pentru o perioadă în propriul cavou al tatălui său, în împrejurimile Alexandriei. Apoi se îndreaptă spre pustiu, printre călugări. Credincioşii fac presiuni pe lângă împărat pentru a le reda episcopul preaiubit. Fiindu-i teamă de o revoltă populară, Valens se vede constrâns să-l readucă pe Atanasiu pe scaunul său episcopal, scaun pe care nu-l va mai părăsi până la moarte[69]. Cu revenirea lui din exil, arianismul îşi diminuează extinderea şi succesul, ajungând până la dispariţia treptată până la sfârşitul secolului al IV-lea şi începutul secolului al V-lea. Principala preocupare a episcopului revenit din exil este aceea de a promova credinţa apostolică semnată de părinţii conciliari la Niceea. Astfel, el stabileşte legături epistolare cu Damasus, episcopul Romei, şi cu Vasile cel Mare, episcopul de Cezareea. Unirea între Orient şi Occident se realizează treptat prin mărturisirea unicei credinţe în Sfânta Treime. Între Vasile cel Mare şi Atanasiu s-a instalat chiar o mare prietenie spirituală, după cum ne mărturiseşte istoricul francez Sebastien de Tillemont:

---

[69] Viaţa lui Atanasiu, semănând deseori cu cea a jocului „scaunul muzical", este consemnată de un autor anonim de la sfârşitul secolului al IV-lea şi începutul secolului al V-lea într-o lucrare intitulată *Istoria „acefală" şi indexul siriac al „Scrisorilor pascale" ale lui Atanasiu de Alexandria.*

Referitor la stima pe care sfântul Vasile o avea pentru sfântul Atanasiu, ar trebui să transcriu toate locurile în care el vorbeşte, fiindcă de fiecare dată vorbeşte cu mare stimă, chiar şi atunci când el ar fi vrut ca Atanasiu să acţioneze altfel decât a făcut-o. Putem nota că îl numeşte „părintele său spiritual" şi spune că timpul şi experienţa vor mări din ce în ce mai mult opinia şi stima pe care le are faţă de el; că Atanasiu a primit mai mult decât oricine sfaturile înţelepciunii Duhului lui Dumnezeu; că semnul cel mai sigur şi cel mai vizibil că suntem în credinţa cea adevărată şi într-o pietate solidă este acela de a avea dragoste şi stimă pentru preafericitul Atanasiu; că Dumnezeu îl stabileşte medic de toate bolile Bisericii, a căror vindecare trebuie să o sperăm mereu, indiferent de gravitatea lor. Vasile îi mărturiseşte marea dorinţă de a-l vedea şi consolarea cea mai importantă pe care ar fi avut-o ar fi fost aceea de a putea aşeza în istoria vieţii sale faptul că i-a putut vorbi acestui om apostolic; este de admirat puterea harului ce i-a unit pe cei doi mari sfinţi fără a se fi văzut vreodată (*Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique des six premiers siècles*, VIII, 248-249).

În sfârşit, în noaptea dintre 2-3 mai 373, Atanasiu pleacă din lumea aceasta, încărcat de ani, dar, mai ales, de experienţă ecleziastică şi pastorală, la întâlnirea cu Isus Cristos, Cuvântul lui Dumnezeu făcut trup din dragoste faţă de om şi pentru divinizarea fiinţei umane. Avea 76 de ani, dintre care 45 de episcopat, şi a trăit 17 ani şi jumătate în exil, departe de credincioşii săi, cu care întreţinea legătura datorită *Scrisorilor pascale*.

Principalele opere ale lui Atanasiu

În biblioteca atanasiană găsim opere apologetice, doctrinale, istorice, exegetice şi ascetice. În cele ce urmează vom prezenta principalele sale lucrări, ţinând cont de ordinea lor redacţională cronologică.

Împotriva păgânilor şi *Despre întruparea Cuvântului*, lucrarea tinereţii sale, a fost redactată în timpul primului exil, între 335-337. Este o apologie a creştinismului în faţa religiilor păgâne şi o demonstraţie a iubirii lui Dumnezeu manifestată oamenilor prin întruparea Fiului său unic. În prima parte, Atanasiu apără monoteismul în opoziţie cu multiplicitatea divinităţilor păgâne, iar în cea de-a doua parte, justifică credinţa creştină în întruparea Cuvântului lui Dumnezeu. Episcopul scoate în evidenţă motivele principale ale întrupării: Fiul lui Dumnezeu s-a făcut trup pentru a restabili în om cunoaşterea adevăratului Dumnezeu şi pentru a distruge definitiv păcatul ce conduce omul la moarte; Cuvântul s-a făcut om pentru a diviniza natura umană şi a o uni cu Dumnezeu prin darul Duhului Sfânt; Cristos, prin moartea şi învierea sa, i-a comunicat omului nemurirea, dându-i viaţa veşnică. Aceste motive pot fi reduse la unul singur: Cuvântul lui Dumnezeu s-a făcut om pentru a aduce omul la originea sa de creatură conform imaginii şi asemănării sale cu Dumnezeu.

Scrisoarea enciclică adresată episcopilor, redactată în 339 sau 340, este un protest prin care Atanasiu exprimă nemulțumirea sa în fața tuturor episcopilor față de acuzațiile repetate ce i se aduc: „Trebuie să mă apăr și să protestez împotriva monstruozităților a căror victimă sunt. Şi aşa, dintr-o dată, din senin, dacă vi se întâmplă să fiți înlocuit de un succesor, puteți suporta acest lucru? Nu strigați, mai degrabă, răzbunarea voastră? Iată, momentul a sosit de a obiecta, dacă voi tăceți, răul se va extinde în toate Bisericile".

Despre decretele Conciliului din Niceea (351 sau 352) este o operă de o importanță majoră pentru o mai bună înțelegere a celor două expresii nebiblice canonizate de către părinții conciliari la Niceea în *Simbolul credinței*: „Fiul este de o ființă cu Tatăl" şi „Fiul este consubstanțial Tatălui". Atanasiu face istoricul dezbaterilor teologice asupra celor două formule, iar după ce s-a constatat ortodoxia lor, părinții au adoptat *Simbolul*.

Scrisoarea către Drakontius (354 sau 355) este o scrisoare plină de respect și de admirație față de povara episcopatului pe care Dumnezeu o dă unora pentru binele spiritual al întregii Biserici. Călugărul Drakontius se mulțumeşte cu liniştea pustiului şi refuză sarcina episcopală la care Biserica îl cheamă. Atanasiu insistă argumentând că nu trebuie refuzat un serviciu Bisericii atunci când aceasta ne cheamă să o slujim:

> Nu este normal să fugim în acest moment în care Biserica este amenințată de nefericiri atât de mari. Episcopatul ar deveni victima oamenilor necinstiți. Domnul ne cunoaşte mult mai bine decât ne putem cunoaşte noi şi el ştie cui îi încredințează Biserica spre păstorire. Cel ce nu se consideră demn de acest serviciu să nu considere viața sa trecută, ci, plin de încredere, să împlinească misiunea sa. Grăbeşte-te, dragul meu, nu ezita, gândeşte-te la cel ce-ți încredințează această misiune. Potoleşte setea celorlalți prin învățăturile tale. Eu cunosc episcopi care postesc şi călugări care mănâncă! Episcopi care nu beau vin şi călugări care beau! Poporul aşteaptă ca tu să-i aduci ca hrană învățăturile biblice. Vino cât mai repede. Sfânta solemnitate pascală se apropie. Nu lăsa ca poporul să celebreze Paştele fără tine. Cine îi va predica patima dacă nu eşti tu cu el? Cine îi va anunța învierea dacă tu te ascunzi? Cine îl va învăța să celebreze sărbătoarea dacă tu îl eviți?"

Scrisoare episcopilor din Egipt şi Libia (356). Atanasiu este chemat să intervină, în timpul celui de-al treilea exil, şi să aducă la cunoştința episcopilor pericolul arianismului pentru întreaga Biserică. Reproşul pe care-l face arienilor este acela al instabilității teologice, deoarece ei simt nevoia să se întrunească în fiecare an şi de fiecare dată schimbă profesiunea lor de credință:

> În fiecare an, ereticii se întrunesc, sperând să ajungă odată să aibă o profesiune de credință comună; însă ce reuşesc? Se ridiculizează. Scrierile lor sunt de respins. Dacă ei ar avea încredere în prima lor formulă de credință, n-ar fi compus

o a doua sau o a treia, de fiecare dată, negând formula anterioară... Cum socotesc ei textele în care Domnul însuşi spune: „Eu şi cu Tatăl una suntem", „Cine mă vede îl vede pe Tatăl", sau cuvântul sfântului Paul: „El este strălucirea gloriei şi chipul ființei Tatălui"? Cine nu constată că strălucirea este inseparabilă de lumină, că ea participă la natura sa şi nu poate fi distinsă? Străluciți de lumina credinței voastre şi a adevărului. De aceea, vă rog, apărați credința stabilită de episcopii care s-au întrunit la Niceea, păstrați o credință fermă în Domnul, fiți pentru toți un exemplu de credință.

Viața sfântului Anton cel Mare (357) este un document monastic de o mare importanță. Figura sfântului Anton cel Mare, sub pana lui Atanasiu, devine modelul oricărui creştin, în general, şi al vieții monastice, în particular. Interesul episcopului de Alexandria nu este acela de a ne oferi o istorisire biografică a „părintelui vieții monastice orientale", ci acela de a oferi un exemplu pentru edificarea spirituală a credincioşilor chemați să pună paşii lor pe urmele lui Cristos Mântuitorul.

Împotriva arienilor (între 356 şi 358) este opera teologică majoră a episcopului alexandrin, scrisă în timpul celui de-al treilea exil în deşertul Egiptului. Lucrarea conține trei părți: în prima parte Atanasiu explică şi apără credința semnată la Conciliul din Niceea, respingând formulele teologice ariene, devenite sloganuri; în partea a doua, autorul prezintă gândirea sa teologică cu privire la divinitatea lui Cristos şi la unitatea Sfintei Treimi; partea a treia este o cateheză biblică, în care principalele texte din argumentația ariană sunt analizate şi interpretate la lumina credinței niceene. Convingerea ce poate rezuma toată gândirea lui Atanasiu este aceasta: „Fiul lui Dumnezeu a făcut din noi fiii Tatălui şi, din oameni, dumnezei, devenind el însuşi om" (*Împotriva arienilor* I, 39). O creatură, aşa cum susțineau arienii, n-ar fi putut niciodată să realizeze actul mântuirii noastre care constă în îndumnezeirea omului.

Apologia împotriva arienilor (357) este o lucrare în care Atanasiu reuneşte dosarul referitor la controversa teologică ariană. Este vorba despre o pledoarie personală prin care episcopul vrea să se deculpabilizeze de toate acuzațiile împotriva lui. Numeroşi episcopi în sinoade s-au pronunțat în favoarea lui. *Apologia către Constanțiu* (357) este o operă adresată împăratului Constanțiu, care se arăta favorabil arianismului şi l-a condamnat pe Atanasiu la un nou exil. Stilul este calm şi foarte îngrijit. Episcopul se justifică cu o bunătate demnă de invidiat. *Apologia despre fuga sa* (357) este o nouă justificare a episcopului alexandrin față de acuzațiile ce i se aduc de a fi părăsit Sinodul din Tyr şi de a fi fugit din fața celor ce-l prigoneau, amenințându-l chiar cu moartea:

Îndrăznesc să mă acuze de laşitate fiindcă nu am vrut să mă predau duşmanilor mei care-mi voiau moartea! Ei sperau că mă voi preda în mâinile lor! Fuga

celui persecutat devine o acuzație pentru cel ce persecută. Domnul se ascundea și fugea dinaintea dușmanilor săi, însă când i-a venit ceasul s-a adresat Tatălui: „Tată, ceasul a sosit, preamărește-l pe Fiul tău”. Din acest moment, nu se mai ferea, ci se ținea în mijlocul celor ce-l căutau din dorința de a fi prins. Când sfinții reveneau spre cei ce-i persecutau, ei nu o făceau cu frică, ci, sub inspirația Duhului Sfânt, ei voiau să se ofere dușmanilor, căutând în toate să asculte și să împlinească voința lui Dumnezeu. Nu fugeau din cauza fricii, ci fuga lor era o luptă și o reflecție asupra morții.

Istoria arienilor (358) este o lucrare scrisă în mod direct pentru călugării din pustiu, cu scopul de a-i încuraja să reziste în fața propagandei ariene care se extindea din ce în ce mai mult în Bisericile orientale. Din nou autorul simte nevoia să se explice în fața acuzatorilor săi, care pândesc orice moment favorabil pentru a-l condamna.

Scrisori către Serapion despre divinitatea Duhului Sfânt (359 sau 360) este o corespondență de patru scrisori între Atanasiu și episcopul de Thmuis, Serapion[70]. Acesta din urmă este confruntat cu un grup de persoane din episcopia sa care este gata să accepte divinitatea Fiului, însă, în niciun caz, pe cea a Duhului Sfânt. Episcopul de Alexandria îi trimite patru scrisori în care prezintă o bogată argumentație biblică în favoarea divinității Duhului Sfânt. Chiar dacă episcopul Alexandriei nu afirmă în mod explicit că „Duhul Sfânt este Dumnezeu”, cele patru scrisori conțin nenumărate aluzii explicite la divinitatea Sfintei Treimi:

> Adversarii tăi nu vor ca Fiul să fie numărat printre creaturi și în privința aceasta au dreptate. Însă cum pot ei suporta să audă că Duhul Fiului este o creatură? De ce așază printre creaturi Duhul Sfintei Treimi? Făcând astfel, ei despart Sfânta Treime. Or, unic este harul care de la Tatăl prin Fiul se desăvârșește în Duhul Sfânt; unică este divinitatea și nu există decât un singur Dumnezeu care este deasupra tuturor, prin toate și în toți (I, 2).

Despre sinoadele de la Rimini și Seleucia (359) este o lucrare scrisă în urma a două sinoade ținute, la cererea împăratului Constanțiu, la Seleucia, pentru orientali, și la Rimini, pentru occidentali. Scopul acestor sinoade era acela de a căuta împreună un compromis dogmatic ce ar putea readuce stabilitatea credinței în toate Bisericile. Atanasiu este în exil și regretă instabilitatea profesiunilor de credință ariene, opunându-le-o pe cea semnată la Niceea.

Despre întruparea Cuvântului împotriva arienilor (365) este o nouă tentativă a episcopului alexandrin de a apăra divinitatea Fiului în misterul

[70] Serapion, născut într-o familie de creștini, primește chemarea la o viață monahală în pustiu, dedicându-se contemplației, rugăciunii și ascezei. În 350 este chemat să devină episcop de Thmuis, astăzi Tell el-Timai, în delta Nilului. Este cunoscut, mai ales, datorită unei colecții de rugăciuni liturgice utilizate în secolul al IV-lea.

întrupării sale împotriva arienilor. În acelaşi timp, susţine divinitatea Duhului Sfânt argumentând logica Sfintei Treimi, în care nu pot coexista creator şi creatură, ci doar Creator: Tatăl, Fiul, Duhul Sfânt.

Fiul lui Dumnezeu a devenit Fiul omului pentru ca fiii oamenilor, copiii lui Adam, să poată deveni copiii lui Dumnezeu, ca noi să-i putem da lui Dumnezeu numele de Tată. Fiul lui Dumnezeu a gustat moartea pentru ca fiii oamenilor să poată participa la viaţa lui Dumnezeu. El este Fiul lui Dumnezeu prin natură, noi suntem prin har. Cuvântul s-a făcut trup pentru ca noi să-l putem primi pe Duhul Sfânt.

Despre feciorie (362) este o operă ce se adresează fecioarelor consacrate care au ales să trăiască o „viaţă angelică", semn al vieţii veşnice promise de Cristos la înviere: „Cei consideraţi vrednici de lumea cealaltă şi de învierea din morţi nu se vor însura şi nici nu se vor mărita, pentru că nu mai pot de acum să moară; sunt asemenea îngerilor şi sunt fii ai lui Dumnezeu, fiind fii ai învierii" (*Lc* 20,35-36). Iată sfaturile episcopului de Alexandria:

Ce trebuie să faceţi? Să păstraţi sala nunţii curată de orice gândire deşartă şi eretică şi s-o împodobiţi în totalitate. Trebuie să fiţi – şi aceasta, zilnic, sau, mai bine spus, în fiecare moment – în conversaţie cu logodnicul vostru, adică Cuvântul lui Dumnezeu; nu trebuie să alungaţi departe de voi dialogul cu el. Dialogul vostru cu el înseamnă rugăciunea, entuziasmul şi decizia voastră, iar dialogul său cu voi înseamnă gândurile bune ce urcă în inima voastră, acelea prin care entuziasmul vostru devine din ce în ce mai mare, mărind astfel dragostea voastră faţă de el.

Grigore din Nazianz, chiar dacă nu menajează elogiile la adresa lui Atanasiu, a avut cuvintele cele mai potrivite pentru a descrie virtuţile acestui om predestinat de Dumnezeu pentru a deveni „coloana Bisericii" şi „atletul adevărului". Convingerile sale religioase şi dragostea sa faţă de Cuvântul lui Dumnezeu făcut om nu au putut fi înlăturate din inima sa nici prin exilurile repetate, nici prin ameninţările cu moartea, nici prin luptele înverşunate ce mihoteau împotriva lui. A ceda convingerilor sale ar fi însemnat să trădeze credinţa sa în divinitatea lui Cristos şi în unitatea indisolubilă a Sfintei Treimi, cele două fundamente dogmatice care stau la baza creştinismului.

b) Scrisorile pascale *şi mesajul lor*

Scrisorile pascale, o tradiţie alexandrină

Prima menţiune explicită a genului literar „scrisori pascale", adică o scriere prin care se anunţa data Paştelui, sărbătoarea creştină prin excelenţă, o găsim în *Istoria ecleziastică* a lui Eusebiu de Cezareea:

Dionisiu de Alexandria, pe lângă scrisorile menționate mai sus, a compus și scrisori pascale care au ajuns până la noi, în care găsim formule solemne despre sărbătoarea Paștelui. Printre aceste scrisori, una este adresată lui Flavius, alta lui Dometius și alta lui Didim. În această ultimă scrisoare, Dionisiu propune un canon de un ciclu de opt ani[71] și expune cu multă claritate că Paștele nu trebuie celebrat decât după echinocțiul de primăvară (*Istoria ecleziastică* VII, 20).

O astfel de notiță ne oferă câteva indicații specifice genului literar „scrisori pascale", pe care le vom întâlni și la Atanasiu: formule solemne pentru descrierea misterului pascal creștin, motivele teologice pentru justificarea celebrării Paștelui după echinocțiul de primăvară, stabilirea datei Paștelui și indicații pentru comemorarea zilelor sfinte. Acest gen literar vede lumina zilei datorită exigenței de a proclama o dată pascală comună pentru toate Bisericile, problemă care, după cum am văzut în prima parte a acestui studiu, începând deja cu secolul al II-lea, a stârnit controverse de mari proporții în ambientul primelor comunități creștine. Roma și Alexandria sunt cele două centre emblematice spre care se orientează atenția creștinătății primare pentru a da tonul celebrărilor pascale. În secolul al IV-lea, două evenimente majore intervin în istoria Imperiului Roman și a Bisericii, forțându-i pe părinții conciliari, reuniți prin porunca împăratului Constantin la Niceea în 325, să ia o decizie irevocabilă și urgentă în privința datei pascale. Aceste două evenimente sunt: din punct de vedere politic, în 312, are loc victoria lui Constantin împotriva lui Maxențiu în bătălia de la Podul Milvius, această victorie însemnând unificarea părții occidentale a imperiului sub un singur împărat; din punct de vedere ecleziastic, între 318-320, la Alexandria, începe predicarea lui Arius, în care credincioșii remarcă puncte doctrinale fundamentale divergente față de predica episcopului de atunci, Alexandru. În opinia lui Arius, Cristos nu este adevărat Dumnezeu ca și Tatăl, ci o divinitate de rang inferior. Rezultatul acestei predicări este următorul: imperiul, abia unificat, riscă să fie dezbinat din cauza divergenței de opinie cristologică a lui Arius, care câștiga foarte repede adepți pentru doctrina sa. În plus, data Paștelui este diferită în fiecare Biserică a imperiului. Constantin se vede constrâns să păstreze unitatea imperiului, de aceea, le cere episcopilor convocați la Niceea să rezolve cele două probleme, adică să analizeze doctrina lui Arius și să promulge o profesiune de credință capabilă să facă unanimitate între Biserici și să stabilească un procedeu care permite tuturor Bisericilor imperiului să celebreze Paștele la o dată comună.

În ce privește doctrina lui Arius și a adepților săi, conciliul promulgă o profesiune de credință în care Fiul este declarat consubstanțial, adică de aceeași ființă cu Tatăl, deci Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat.

[71] M. Richard, „Le comput Pascal par octaétéris", *Le Muséon* 87 (1974) 307-339 ne dezvăluie elemente interesante despre acest ciclu de opt ani pentru calcularea sărbătorii Paștelui.

Referitor la data Paştelui, episcopii prezenţi îl însărcinează pe episcopul Alexandriei, sfătuit de cercul astrologilor alexandrini recunoscuţi prin faima lor, să stabilească în fiecare an data pascală în funcţie de echinocţiul de primăvară. Acesta redactează o scrisoare numită „scrisoare pascală", în care, pe lângă câteva elemente teologice şi spirituale, stabilea: data intrării în Săptămâna Sfântă, duminica Floriilor; datele zilelor sfinte: joi, vineri, sâmbătă; data sfintei duminici a învierii; data sărbătorii Cincizecimii, numită şi Rusaliile. Scrisoarea era distribuită în toate Bisericile Egiptului, cu menţiunea de a fi citită în sărbătoarea Epifaniei Domnului, după cum ne mărturiseşte Cassian:

> În provincia Egiptului se observă această tradiţie antică: abia împlinită sărbătoarea Epifaniei, preoţii acestei provincii sărbătoresc într-o singură zi Botezul Domnului şi naşterea sa după trup, de aceea celebrează solemnitatea celor două mistere nu de două ori, ca în provinciile occidentale, ci într-o singură sărbătoare; scrisorile patriarhului de Alexandria sunt trimise în toate Bisericile Egiptului, în care sunt fixate începutul postului de 40 de zile şi ziua Paştelui, nu numai în toate oraşele, ci şi în toate mănăstirile (Ioan Cassian, *Conferinţe*, 10, 2).

Ţinând cont de această mărturie, putem sublinia două elemente importante: Cassian menţionează începutul postului de 40 de zile, o tradiţie introdusă în secolul al IV-lea de către Atanasiu[72], şi citirea scrisorii în sărbătoarea Epifaniei, celebrată, în provincia Egiptului, în aceeaşi zi cu naşterea Mântuitorului. Această menţiune ne face să credem că scrisoarea trebuia să fie redactată în luna noiembrie sau, cel târziu, la începutul lunii decembrie a anului, precedând Paştele anunţat, pentru ca ea să poată ajunge pentru a fi citită în toate Bisericile în ziua Epifaniei[73]. Cassian insista, de asemenea, şi asupra faptului că scrisoarea era trimisă nu numai episcopilor, ci şi mănăstirilor Egiptului[74].

Sursele care ne-au transmis aceste *Scrisori pascale* atanasiene sunt: diferite colecţii de scrisori redactate de episcopi şi reunite după moartea lor,

[72] Primele cinci *Scrisori pascale* atanasiene nu menţionează decât o săptămână de post pregătitoare la sărbătoarea Paştelui. Este vorba despre tradiţia comună adoptată de Bisericile primare. Începând cu *Scrisoarea pascală* 6, anul 336, episcopul introduce, pentru prima dată, menţiunea postului de 40 de zile.

[73] Uneori Atanasiu semnalează că nu a reuşit să trimită scrisoarea la timp şi se vede nevoit să dea explicaţii, cum o face în *Scrisoarea pascală* 4 a anului 332: „Vă trimit această scrisoare cu întârziere, dragii mei, însă sper că veţi ierta întârzierea motivată de marea distanţă ce ne separă şi de faptul că am fost încercat de boală. Ţinând cont de aceste două evenimente şi deoarece furtuna a fost foarte violentă, am întârziat să vă scriu. Cu toate că distanţa e mare şi boala m-a împiedicat, totuşi, nu am uitat să vă trimit înştiinţarea pascală şi să vă anunţ sărbătoarea, împlinindu-mi astfel datoria".

[74] O mărturie în acest sens este şi textul din *Viaţa sfântului Pahomie*: „Teodor ceru călugărilor să traducă scrisoarea arhiepiscopului Atanasiu; atunci o traduceau în limba egipteană, apoi o aşezau în mănăstire pentru a servi de normă" (*Viaţa sfântului Pahomie*, 189).

colecții omiletice conținând fragmente din *Scrisorile pascale*, tradiții indirecte datorită unor scurte citații de către autori tardivi, copii care sunt difuzate în fiecare an de către episcopia Alexandriei. Datorită acestor surse, putem identifica *Scrisorile pascale* sau diferite pasaje din aceste scrisori redactate de Dionisiu, episcop al Alexandriei între 247 şi 264, de Petru I, episcop între 300 şi 311, Alexandru, episcop între 312 şi 328. Aceşti precursori ai genului literar „scrisori pascale”, pe lângă stabilirea datei şi a timpului pascal, ne relatează şi diferite aspecte din viața Bisericii, un conținut moral şi exortații, precum şi tratarea unor chestiuni legate de situația trupului după înviere, obiect de mari dezbateri teologice şi antropologice până în ziua de astăzi.

Scrisorile pascale ale lui Atanasiu au ajuns până la noi în două colecții incomplete, dar care, completate, ne oferă un text destul de întregit[75]: colecția coptă, inspirată din originalul grec, reflectă, mai degrabă, un stil literar omiletic, şi tradiția siriacă reflectând sistematizarea suferită de *Scrisorile pascale* atanasiene în interiorul arhivelor episcopatului alexandrin. Scrisorile sunt însoțite de un *Index* prezentând anul episcopatului lui Atanasiu în care a scris scrisoarea, data Paştelui, numele consulilor şi al prefecților Egiptului, notițe biografice despre Atanasiu şi Biserica din Alexandria. Tradiția coptă a ajuns până la noi în trei manuscrise care ne permit să reconstituim o bună parte din *Scrisorile pascale* atanasiene. Cele două tradiții sunt completate de o tradiție indirectă ce conține citate din *Scrisorile pascale* atanasiene în greacă şi în armeană. Traducerea noastră va ține cont de toate aceste elemente pentru a-i prezenta cititorului un text cât mai complet şi cursiv posibil.

Putem semnala trei noutăți introduse de Atanasiu în *Scrisorile pascale* şi care vor fi preluate de tradiția alexandrină: introducerea timpului pascal printr-o pregătire de 40 de zile de post şi rugăciune: „vom începe postul de 40 de zile, postul sfânt al sărbătorii preafericite” (*Scrisoare pascală* 6, 29); anexarea, când nevoia o cere, a unei liste cu numele episcopilor în comuniune cu episcopul Alexandriei, pentru a evita acceptarea de către credincioşi a unui episcop condamnat sau consacrat ilicit: „mi s-a părut necesar, dragii mei, să vă informez urgent numele episcopilor în funcție, preafericiții noştri colegi în minister, pentru ca voi să ştiți cui să vă adresați şi cui să cereți sfaturi” (*Scrisoare pascală* 19, 24); precizarea cărților biblice recunoscute canonice pentru a evita devierea de la credință prin citirea cărților apocrife[76]:

---

[75] Primul cercetător contemporan care a realizat compilarea acestor două tradiții, oferindu-ne o traducere aproape completă şi cursivă într-o limbă modernă, este Alberto CAMPLANI, *Atanasio di Alessandria. Lettere Festali*, Paoline, Milano 2003. Traducerea noastră datorează mult lucrului efectuat de cercetătorul italian.

[76] Cărțile canonice biblice, stabilite deja în secolul al II-lea, sunt în circulație în comunitățile creştine cu alte scrieri numite „apocrife”, adică nerecunoscute ca făcând parte din Biblie. Majoritatea acestor scrieri nu fac decât să vehiculeze ideile şi doctrinele diferitelor

deci Vechiul Testament conține 22 de cărți – acest număr corespunde, într-adevăr, după cum am auzit spunându-se, literelor alfabetului evreu; iată în ordine numele fiecărei cărți în parte: prima, Geneza, apoi Exodul, apoi Leviticul, [...] Ezechiel şi Daniel, aici se încheie Vechiul Testament. Nu trebuie să uităm nici numele cărților Noului Testament. Ele sunt: cele patru Evanghelii [...] şi Apocalipsul sfântului Ioan. Aceste cărți sunt sursa mântuirii, în aşa fel încât, cel căruia îi este sete, se poate dezaltera cu aceste cuvinte conținute în ele (*Scrisoare pascală* 39, 17-19).

Aceste noutăți spun multe despre grija pastorală a episcopului şi despre dorința sa de a oferi credincioşilor săi baze solide pentru credința lor. Doar în Sfintele Scripturi se găseşte savoarea deplină a revelației unui Dumnezeu care din iubire, în Isus Cristos, s-a făcut aproapele omului.

Biserica alexandrină atanasiană văzută prin prisma *Scrisorilor pascale*

Scrisorile pascale ale patriarhului alexandrin sunt de o mare importanță pentru stabilirea datei Paştelui şi a teologiei pascale, însă ele reprezintă şi o sursă semnificativă pentru cunoaşterea structurii şi funcționării ecleziastice în Egipt în secolul al IV-lea. Spre exemplu, listele episcopale ce se găsesc în anexă la unele scrisori ilustrează relațiile existente între episcopii fideli credinței semnate la Niceea, în comuniune cu patriarhul de Alexandria. De asemenea, mai găsim indicații prețioase cu privire la ambientul social, politic şi religios în care şi-a desfăşurat ministerul episcopal Atanasiu. Uneori episcopul este nevoit să-l înfrunte pe împărat când acesta intervenea în treburile bisericeşti. Alteori era obligat să-i excludă de la comuniunea Bisericii alexandrine pe promotorii doctrinei ariene şi a schismei meletiene. *Scrisorile pascale* revin deseori asupra celor două mari crize care au marcat Biserica egipteană în secolul al IV-lea: schisma meletiană, care poartă numele fondatorului ei, Meletiu, şi doctrina ariană, care promova predica lui Arius. Reprezentanții celor două crize s-au confruntat tot timpul cât Atanasiu a ocupat scaunul arhiepiscopal al Alexandriei.

Tot din aceste scrisori aflăm că episcopii erau aleşi din rândul clerului alexandrin: preoți sau chiar diaconi, cazul lui Atanasiu. Devenit episcop, Atanasiu se interesează în mod cu totul deosebit de promovarea vieții monahale în Egipt. *Viața sfântului Anton cel Mare* a devenit repede un best-seller de nelipsit din orice mănăstire ce avea ca scop edificarea celor care alegeau pustiul ca loc de intimitate cu Dumnezeu. Deseori se întâmpla chiar să fie aleşi episcopi din rândurile călugărilor. Pentru el, acest fel de a proceda

„secte" ce iau naştere în primele secole în rândurile creştinilor şi contra cărora Părinții Bisericii au luptat cu înverşunare.

reprezenta o garanţie sigură de a promova în toată Biserica egipteană doctrina ortodoxă semnată la Conciliul din Niceea[77]. Conform lui Atanasiu, în Bisericile ortodoxe, această tradiţie a devenit comună şi se practică până astăzi: episcopii sunt aleşi în exclusivitate dintre membrii vieţii monahale.

Un alt element, deloc neglijabil de subliniat, este relaţia pe care Atanasiu o cultiva cu episcopii occidentali, mai ales cu episcopul Romei, căruia îi recunoaşte o întâietate în exercitarea ministerului carităţii şi unităţii Bisericii lui Cristos. Atunci când doctrina ariană făcea ravagii în Biserica din Egipt, în mod natural, Atanasiu cere sfaturi episcopului Romei, Iuliu, şi succesorului său, Liberiu, iar când este condamnat în Orient, ia drumul Romei, pentru a redobândi comuniunea ecleziastică. Cei doi papi au văzut în el un om de comuniune, sinceritate şi profunzime doctrinală, spirituală şi teologică. Patriarhul Alexandriei, în virtutea canonului 6 al Conciliului din Niceea, exersează autoritatea şi jurisdicţia sa ecleziastică asupra întregului Egipt, Libiei şi Pentapolisului. De aceea mai este numit şi „papa Egiptului": „În Egipt, Libia şi Pentapolis este menţinută convenţia din vechime care prevede ca episcopul de Alexandria să aibă autoritate asupra tuturor acestor provincii". Consecinţa cea mai importantă a acestei jurisdicţii era puterea autocritică a episcopului Alexandriei, singurul autorizat să procedeze la consacrarea noilor episcopi în teritoriile menţionate. Clerul local alegea un candidat şi trimitea un document la Alexandria cu rezultatul alegerii. Consacrarea avea loc în catedrala metropolitană şi ocaziona o celebrare solemnă. Patriarhul trimitea noul episcop în episcopia sa cu o scrisoare de recomandare, anunţând credincioşilor validitatea consacrării. Uneori însă se putea întâmpla ca episcopul alexandrin să refuze un candidat propus de clerul său şi să consacre un altul care nu întrunea unanimitatea. De obicei, alegerea se îndrepta spre un călugăr recunoscut de către episcop ca fiind în comuniune de credinţă cu el[78]. De asemenea, patriarhul de Alexandria putea crea noi episcopii pe teritoriul său, fie pentru a evita pătrunderea unor doctrine străine credinţei creştine, fie pentru a consolida organizarea ecleziastică[79].

---

[77] Deseori însă călugării desemnaţi pentru ocuparea acestui minister ecleziastic fugeau din faţa unei asemenea responsabilităţi, căutând, mai întâi de toate, liniştea şi pacea deşertului. Este cazul lui Drakonţiu, căruia Atanasiu îi adresează o scrisoare prin care îl implora să accepte episcopatul punându-se în slujba credincioşilor pe care este chemat să-i păstorească: „Nu ştiu ce să-ţi scriu: să te condamn fiindcă renunţi la episcopat sau fiindcă dai prea mare atenţie situaţiei actuale şi te ascunzi de frica iudeilor? În orice caz, gestul tău este condamnabil, dragul meu Drakonţiu... Cine le va anunţa Paştele dacă tu nu eşti cu ei? Cine le va face cunoscută ziua învierii dacă tu te ascunzi? Cine le va da sfaturi pentru a petrece cum se cuvinte sărbătoarea dacă tu fugi?"

[78] A. Martin, *Athanase d'Alexandrie et l'Église d'Égypte au IVe siècle (328-373)*, École française de Rome, Rome 1996, 637-784.

[79] Spre exemplu, după Atanasiu, Teofil, episcop de Alexandria la sfârşitul secolului al IV-lea, din cauza crizei origeniste ce se răspândea cu rapiditate în teritoriul său de jurisdicţie,

Pe lângă funcțiile ecleziastice, episcopul Alexandriei era însărcinat şi cu grija materială a săracilor, orfanilor, văduvelor, fecioarelor consacrate, cu administrarea patrimoniului ecleziastic, cu gestionarea vieții interne sacramentale a patriarhiei. Acest model monarhic este contestat pe toate fronturile de către cele două grupări, meleţieni şi arieni, care pun piedici exercitării ministerului lui Atanasiu. În *Apologia secunda*, episcopul alexandrin povesteşte cum Meleţiu, fără nicio autoritate, a început să consacre episcopi în tot Egiptul, creând astfel o Biserică paralelă în interiorul Bisericii Egiptului[80]. În acelaşi timp, Arius începe predicarea doctrinei sale ce are implicații directe catastrofale asupra dogmelor fundamentale ale creştinismului: întruparea Cuvântului lui Dumnezeu, divinitatea şi eternitatea Fiului, doctrina Sfintei Treimi[81]. Făcând din Isus Cristos o creatură superioară celorlalte creaturi prin inteligență şi perfecțiune, arianismul rechestionează esența divină însăşi şi egalitatea veşnică ce există între cele trei persoane divine, care nu constituie decât un singur Dumnezeu adevărat. Prima măsură, luată de urgență de Alexandru, a fost aceea de a analiza doctrina lui Arius, invitându-l să mărturisească aceeaşi credință ca şi el. Fiindcă nu s-a supus acestei exigențe, episcopul este obligat să procedeze la excomunicarea canonică din rândurile clerului alexandrin a lui Arius şi a adepților săi. În sfârşit, cei peste 300 de episcopi reuniţi la Niceea certifică această condamnare şi Arius este trimis în exil. Pentru succesorul lui Alexandru, păstrarea unității Bisericii şi integrității credinței devine scopul preocupărilor sale pastorale. *Scrisorile pascale* sunt un instrument eficient chiar şi atunci când episcopul este obligat să ia drumul exilului, departe de credincioşii săi.

Atanasiu a trebuit deci să facă față, pe tot parcursul episcopatului, crizei ariene şi schismei meleţiene. Structura ecleziastică pe care a pus-o în funcțiune şi menținerea ei întâlnesc mari dificultăți. Exilurile repetate,

---

a numit un episcop în orăşelul Hermopolis, pentru a evita instalarea lui Dioscur, cunoscut pentru propaganda sa origenistă.

[80] H. Hauben, „La première année du schisme mélétien 305/306", *Ancient Society* 20 (1989) 267-280 propune începutul crizei meleţiene în 305/306, Meleţiu intrând astfel în conflict cu patriarhul Alexandriei, Alexandru. Acesta din urmă, după moartea lui Meleţiu, a încercat să-şi exercite autoritatea ierarhică asupra clerului meleţian, creând astfel diviziune între meleţieni, deoarece unii au acceptat jurisdicția sa, pe când alții nu. A. Camplani, „In margine alla storia dei Meliziani", *Augustinianum* 30/2 (1990) 313-351, consideră că schisma meleţiană, născută din contestația puterii monarhice a episcopului Alexandriei asupra întregii Biserici a Egiptului, nu se opune tradițiilor teologice şi disciplinare ale Bisericii oficiale, de aceea pătrunde cu facilitate chiar şi în rândurile călugărilor.

[81] A. Martin, „Le fulgurant succès d'Arius: Querelles sur la divinité de Jésus", *Le Monde de la Bible* 147 (2002) 22-29, expune, într-un limbaj simplu, doctrina lui Arius şi cauzele succesului acestei doctrine în rândurile clerului din secolul al IV-lea al creştinismului. Orientul creştin este divizat.

dar, mai ales, perioadele în care scaunul său era ocupat de episcopi intruşi ce şi-au impus autoritatea cu forţa şi prin violenţă, Grigore de Capadocia, între 339-345, şi Gheorghe de Capadocia, între 357-361, au lăsat urme amare asupra clerului, vieţii monahale şi credincioşilor egipteni. După 362, Atanasiu adoptă o politică ecleziastică de împăcare, de consens şi de compromis, unica posibilitate de a reafirma credinţa semnată la Niceea în 325. *Scrisorile pascale* sunt o mărturie vie a vizitelor pastorale întreprinse de patriarh în acest sens: încurajarea comunităţilor locale, îndemnarea la fidelitate a comunităţilor monastice, rezistenţa în faţa crizelor care divizează Biserica Egiptului din interior. De asemenea, Atanasiu poartă de grijă evanghelizării teritoriilor neîncreştinate încă. Îl consacră pe Frumentius ca episcop, cu misiunea de a evangheliza Etiopia. Vedem din ce în ce mai mulţi călugări ocupând scaunele episcopale rămase vacante. Prin operele sale apologetice, patriarhul alexandrin înscrie politica sa religioasă în interiorul luptei şi confruntărilor cu meleţienii şi arienii[82]. *Scrisorile pascale* conţin numeroase elemente apologetice şi polemice împotriva lor. Cititorul acestor scrisori este îndrumat să descopere în autorul lor propagandistul adevăratei doctrine creştine, iar în duşmanii săi, instrumentele Celui Rău, care nu urmăreşte decât să ruineze temeliile credinţei creştine. Atanasiu îşi invită cititorii să trăiască o viaţă creştină exemplară, dând timp rugăciunii, ascezei, postului, contemplaţiei şi meditaţiei Sfintei Scripturi. Devin eretici şi schismatici doar cei care neglijează aceste practici religioase în viaţa lor.

Scrisorile pascale nu se limitează însă doar la polemică şi propagandă. Ele conţin şi eforturi considerabile în favoarea păcii şi împăcării. *Scrisoarea pascală* 19, spre exemplu, îi menţionează pe episcopii reveniţi la pacea şi unitatea Bisericii. Printre aceştia se număra şi episcopul Arseniu, utilizat de către arieni şi meleţieni pentru condamnarea lui Atanasiu[83]. Patriarhul îi admite în comuniunea Bisericii alexandrine chiar şi pe unii episcopi consacraţi de către Grigore de Capadocia, arianul impus de Constanţius pe tronul Alexandriei. Într-un mod cu totul deosebit, Atanasiu face eforturi

---

[82] A. NICULCEA, *Hristologiile eretice*, Arhetip, Bucureşti 2002, 167-196, şi N. ZUGRAVU, *Erezii şi schime la Dunărea Mijlocie şi de Jos în mileniul I*, Presa Bună, Iaşi 1999, 45-76, două lucrări ce fac o scurtă analiză a acestui episod crucial din viaţa Bisericii Orientale, care ar fi putut avea consecinţe dramatice pentru viitorul creştinismului dacă Atanasiu nu s-ar fi ridicat, uneori singur împotriva tuturor, purtând pe umerii săi stindardul credinţei niceene.

[83] Într-adevăr, Arseniu, episcop al unei provincii aflate sub jurisdicţia lui Atanasiu, este ascuns într-o mănăstire din deşertul Egiptului şi declarat ca fiind omorât din ordinul lui Atanasiu. Dovada acestui omor era o mână recuperată dintr-un cimitir, justificată ca fiind mâna episcopului omorât. Discipolii patriarhului alexandrin însă au descoperit ascunzătoarea lui Arseniu şi l-au prezentat viu şi nevătămat în faţa acuzatorilor lui Atanasiu.

pentru ca pacea şi unitatea să domnească în Biserica alexandrină, iar credinţa în Isus Cristos, om adevărat şi Dumnezeu adevărat, să fie proclamată în tot Egiptul.

Teologia şi antropologia atanasiană în *Scrisorile pascale*

Scrisorile pascale nu prezintă argumentaţii biblice sau teologice de calibrul celor ce le întâlnim în operele doctrinale fundamentale atanasiene: *Împotriva păgânilor* şi *Despre întruparea Cuvântului*, *Împotriva arienilor*, *Scrisori către Serapion*. Totuşi, ele ne prezintă o idee generală despre gândirea teologică şi antropologică a patriarhului alexandrin. Sub formă omiletică, el oferă credincioşilor săi noţiunile catehetice de bază referitoare la sărbătoarea pascală şi la viaţa morală creştină[84]. Întrebările recurente ce revin deseori în *Scrisorile pascale* sunt: Care sunt atitudinile morale ale creştinului? Cum putem face faţă păcatului schismei şi ereziei? Care sunt pericolele spirituale ce trebuie să fie evitate? În ce mod Cristos se face prezent în viaţa creştinului? Cum acţionează Duhul Sfânt în viaţa credincioşilor? Care sunt modelele de viaţă creştină autentică? Ce înseamnă a fi recreat datorită învierii lui Cristos şi darului Duhului Sfânt? Cititorii acestor scrisori sunt sensibilizaţi de răspunsurile profunde, bogate în meditaţii biblice şi încărcate ca trăire spirituală şi mistică. Oricine se poate regăsi în răspunsurile patriarhului. De asemenea, cititorul este atras de două elemente originale puse în evidenţă în *Scrisorile pascale*. Pe de o parte, tematica pascală pusă în lumină datorită unei lecturi tipologice a sărbătorii pascale iudaice. Pentru expunerea acestei tematici, Atanasiu împrumută elemente din cateheza pascală antică, pe care le prelucrează în funcţie de noile exigenţe cărora trebuie să facă faţă Biserica din Egipt în secolul al IV-lea. Textul de bază este *Cartea Exodului*, capitolul 12, în care patriarhul vede umbra realităţii ce s-a realizat pe deplin, o dată pentru totdeauna, în Cristos, împlinirea istoriei mântuirii neamului omenesc în moartea şi învierea Domnului. Pe de altă parte, găsim tematica luptei împotriva ereziilor şi a schismelor, precum şi combaterea scrierilor apocrife ce nu produc decât confuzie în inima şi sufletul creştinilor. *Scrisorile pascale* oferă modele de viaţă din Vechiul şi Noul Testament, dar şi din primele trei secole ale creştinismului, care au pus mai presus de toate iubirea de Dumnezeu, şi nu propaganda propriilor lor idei.

---

[84] Doi cercetători dezvoltă această idee: C. KANNENGIESSER, „The Homiletical Festal Letters of Athanasius", în D.G. HUNTER, ed., *Preaching in the Patristic Age. Studies in Honour of Walter J. Burghardt*, Mahwah, New York 1989, 73-100, şi M.F. WAHBA, „The Spirituality of St. Athanasius According to his Paschal Letters", în P. ALLEN – R. CANNING – L. CROSS, *Prayer and Spirituality in the Early Church*, I, Australian Catholic University, Everton Park – Queensland 1998, 113-124.

În general, operele lui Atanasiu dezvoltă ideea unui Dumnezeu Creator şi Mântuitor al omului. Creaţia şi mântuirea constituie bazele gândirii patriarhului. Prin întruparea sa sau, folosind termenul atanasian, „umanizarea sa”, Cuvântul lui Dumnezeu a vrut să re-creeze în om imaginea divină pierdută prin păcat. Pentru ca mântuirea să fie eficace, era necesar ca Fiul lui Dumnezeu, imaginea Dumnezeului viu şi adevărat, să asume umanitatea noastră, pentru ca prin moartea şi învierea lui să reînnoiască în noi speranţa vieţii veşnice şi să ne îndumnezeiască[85]. Mântuirea omului, scufundat în păcat şi în stăpânirea morţii, nu poate fi îndeplinită decât de o fiinţă divină, Cuvântul şi Înţelepciunea lui Dumnezeu, Fiul veşnic al Tatălui[86]. Prin moartea sa pe cruce, Cristos a distrus moartea şi păcatul care conduceau la moarte, iar prin învierea sa glorioasă a redat lumii viaţa cea veşnică, reînnoind astfel în om chipul şi imaginea lui Dumnezeu[87]. *Scrisorile pascale* confirmă această gândire salvifică a lui Atanasiu, dezvoltată în scrierile sale doctrinale de bază. Misterul întrupării Cuvântului şi misterul pascal sunt centrul credinţei creştine conform mărturiei evangheliştilor, a apostolului Paul şi a primilor scriitori bisericeşti. Atanasiu nu face excepţie:

> Într-adevăr, cei ce ne-au transmis măreţia semnelor survenite prin lucrarea Mântuitorului nostru şi au predicat veşnica sa dumnezeire, aceştia au scris, de asemenea, asupra întrupării sale din Fecioara Maria şi au proclamat sărbătoarea sfântă a Paştelui, spunând: *Cristos, Paştele nostru, a fost jertfit* (*Scrisoare pascală* 2, 15).

Deseori în *Scrisorile pascale* întâlnim titluri de o mare încărcătură teologică adresate Fiului lui Dumnezeu: „Cuvântul Domnului viu”, „Cuvântul Tatălui”, „Mântuitorul nostru Isus Cristos”, „Domnul nostru Isus Cristos”, „Imaginea Tatălui”, „Adevărata lumină”, „Domnul creaţiei”, „Domnul morţii”, „Dumnezeul veacurilor”, „Dumnezeul Universului” etc. Aceste titluri le întâlnim la tot pasul în scrierile atanasiene, cu scopul de a întări credinţa în divinitatea lui Cristos la credincioşii săi şi a combate doctrina ariană. Fiul este Dumnezeu adevărat ca şi Tatăl, unica garanţie a mântuirii omului. Arienii nu fac decât să răspândească veninul doctrinei lor în sufletele celor mântuiţi de Cristos prin întruparea, moartea, şi învierea sa. Patriarhul alexandrin îşi manifestă ostilitatea împotriva arienilor, numindu-i *cristomakoi*, „combatanţi împotriva lui Cristos”, *anticristoi*, adică „anticrişti”, şi *aieromaniati*, adică „discipoli ai lui Arius”, nu discipoli ai lui

---

[85] G. SIMA, „Îndumnezeirea omului după învăţătura Sfântului Atanasiu cel Mare”, *Studii Teologice* 42 (4) (1990) 14-26.

[86] J. ROLDANUS, *Le Christ et l'homme dans la théologie d'Athanase d'Alexandrie: étude de la conjonction de sa conception de l'homme avec sa christologie*, E. J. Brill, Leiden 1968, studiază acest aspect.

[87] R. BERNARD, *L'image de Dieu d'après saint Athanase*, Aubier, Paris 1952.

Cristos (*Scrisoare pascală* 10). Deseori episcopul încearcă să le explice faptul că întruparea sa printre noi, oamenii, nu diminuează cu nimic dumnezeirea sa. De asemenea, naşterea sa din Fecioara Maria nu schimbă cu nimic natura divină egală Tatălui în veşnicie şi măreţie. Întruparea sa în istoria lumii nu înseamnă negarea veşniciei sale. Nici suferinţele nu diminuează cu nimic incoruptibilitatea sa naturală. Astfel, Atanasiu reuşeşte să menţină echilibrul teologic necesar mântuirii omului: în Isus Cristos, cele două naturi, divină şi umană, coexistă fără amestec şi fără confuzie. În secolul al V-lea, în 451, conciliul din Calcedon va proclama dogma, apărată deja de doctorul alexandrin, dublei naturi în unica persoană a lui Isus Cristos, om adevărat şi Dumnezeu adevărat[88]. Doctrina arienilor nu face decât să distrugă, prin veninul ei, misterul mântuirii noastre în Isus Cristos: „O! Tu, ingrat, cel ce lupţi împotriva lui Cristos, răutăcios între toţi, care-l ucizi pe Domnul tău, orb din punct de vedere al sufletului, iudeu în conştiinţa ta" (*Scrisoare pascală* 10, 21). Acest reproş are ca scop să le arate arienilor răutăcioşi sensul profund al economiei mântuitoare: Cuvântul lui Dumnezeu nu s-a făcut trup pentru el însuşi, vrând să devină astfel inferior dumnezeirii sale, ci pentru mântuirea omului. Două versete psalmice vin să argumenteze afirmaţia sa: „Fă să strălucească faţa ta şi vom fi mântuiţi!" (*Ps* 80,7), „Trimite-mi lumina şi adevărul tău! Ele să mă călăuzească" (*Ps* 43,3).

Relaţia dintre Dumnezeu Fiul şi Dumnezeu Tatăl este filială şi paternală, nu în sens metaforic, ci ca o realitate esenţială a lui Dumnezeu. Această relaţie este net superioară celei a oamenilor şi nu implică nici anterioritate, nici posterioritate între cele două persoane. Esenţa Tatălui este de a fi Tată din veşnicie, iar esenţa Fiului este de a fi Fiu din veşnicie. Această esenţă exclude din ea mutabilitatea şi coruptibilitatea, deoarece Dumnezeu, prin definiţie, este imuabil şi incoruptibil. Evanghelistul Ioan descrie mai bine decât oricine profunzimea teologică a acestei relaţii: „Cine m-a văzut pe mine l-a văzut pe Tatăl. Cum poţi spune: Arată-ni-l pe Tatăl?" (*In* 14,9-10). Deseori în demonstraţiile sale, Atanasiu revine asupra acestor afirmaţii evanghelice. Dacă Fiul ar fi fost doar un instrument în mâinile Tatălui, cum dădeau de înţeles arienii, mântuirea noastră ar fi fost imposibilă, deoarece instrumentul însuşi ar fi avut nevoie mai întâi de mântuire. În schimb, deoarece el este Dumnezeu adevărat, adică nu are nevoie de mântuire, poate oferi mântuirea, incoruptibilitatea, nemurirea şi cunoaşterea adevăratului Dumnezeu: „Arienii neagă divinitatea Mântuitorului nostru şi predică egalitatea sa cu noi toţi. Adunând toate expresiile referitoare la economia salvifică şi la înjosirea sa pentru noi, suntem capabili să

[88] *Ephèse et Chalcédoine: actes des conciles*, traduits du grec par A.J. Festugière, Beauchesne, Paris 1982, 680-879.

punem capăt predicii lor profane combătând afirmaţiile lor împotriva originii divine şi a măreţiei sale inefabile lângă Tatăl” (*Scrisoare pascală* 11, 4). Negând eternitatea Fiului, arienii neagă, în acelaşi timp, şi paternitatea veşnică a lui Dumnezeu, devenind Tată doar după ce l-a adus la fiinţă pe Fiul său unul-născut:

> Deci presupunerea că Fiul ar fi venit la existenţă *ex nihilo*[89] dovedindu-se a fi falsă, trebuie să admitem numaidecât că Tatăl este Tată dintotdeauna. El este Tată deoarece dintotdeauna îl are alături pe Fiul cu referire la care el este numit Tată. Acum, dacă dintotdeauna este alături de Fiul, Tatăl este Tată perfect dintotdeauna: nu-i lipseşte nimic, deoarece nu l-a adus la fiinţă pe Fiul unul născut în timp nici după un anumit interval, nici *ex nihilo* (*Scrisoare pascală* 11).

În timp ce arienii neagă divinitatea lui Cristos, distrugând credinţa creştină din temelie, meleţienii sfâşie tunica „dintr-o cusătură” a lui Cristos. Soldaţii romani nu au împărţit-o în bucăţi, pe când cei ce poartă numele de creştini au făcut-o destrămând Biserica unică a lui Cristos. Cititorii *Scrisorilor pascale* îşi vor da seama de importanţa lor pentru o mai bună înţelegere a gândirii teologice şi spirituale atanasiene. Arienii şi meleţienii reprezintă obstacole mari în calea credinţei şi doar o ataşare trup şi suflet de Cuvântul lui Dumnezeu, făcut om pentru îndumnezeirea noastră, poate oferi noi energii creştinilor pentru a le depăşi şi a rămâne fideli credinţei lor.

Scrierile patriarhului alexandrin debordează de sentimentul de iubire şi de ataşare a autorului lor de persoana lui Cristos întrupat. El descrie actul întrupării sale ca fiind o „coborâre”, „inhumanizare”, „fiinţă în trup”, „sejur sau pelerinaj”, „venire”. Efectele acestei întrupări sunt multiple şi constituie scopul scrierilor atanasiene. În primul rând, autorul expune convingerea că existenţa istorică a lui Cristos printre oameni este o condiţie necesară mântuirii omului şi are implicaţii asupra comportamentului nostru moral. Prin moartea şi învierea sa, Dumnezeu ne-a arătat că noi suntem creaţi pentru a trăi în incoruptibilitate, împărtăşind viaţa intradivină datorită propriei noastre învieri în Cristos. Cel care este Viaţa a acceptat moartea pentru a ne da viaţa veşnică; Incoruptibilul a îmbrăcat un trup coruptibil pentru a ne da incoruptibilitatea; Impasibilul a suferit pentru a da lumii impasibilitatea; Sursa a experimentat setea pentru a potoli setea umanităţii însetate de Dumnezeu; Cel Preaînalt s-a coborât pentru a deveni calea noastră spre Tatăl; Cel Puternic s-a făcut slab pentru a ne întări prin slăbiciunea sa; Cel ce are fiinţa sa de la Tatăl din veşnicie a experimentat

[89] „*Ex nihilo*” este o expresie latină care ar putea fi tradusă prin „din nimic”. Arienii afirmau că Fiul este o creatură a Tatălui din nimic, pe care a făcut-o în vederea creaţiei omului. În opinia lui Atanasiu, o astfel de afirmaţie nu poate decât să-l contrazică pe evanghelistul Ioan, care îşi începe Evanghelia astfel: „La început era Cuvântul şi Cuvântul era la Dumnezeu şi Cuvântul era Dumnezeu” (*In* 1, 1).

naşterea umană pentru a întări în noi iubirea faţă de Dumnezeu şi de aproapele; Cuvântul a venit într-un trup pentru a instrui trupul nostru şi pentru ca omul să nu mai trăiască în trup, ci în duh şi adevăr. Toate aceste efecte ale întrupării sunt rezumate în mod magistral în lucrarea *Despre întruparea Cuvântului*:

> Cuvântul a devenit om pentru îndumnezeirea omului; s-a arătat prin intermediul unui trup pentru ca noi să putem avea o idee despre Tatăl invizibil; a suportat violenţa oamenilor pentru ca noi să putem moşteni incoruptibilitatea. Desigur, el nu a suferit nicio daună, fiind impasibil, incoruptibil, *autologos* şi Dumnezeu, însă, în impasibilitatea sa, proteja şi mântuia oamenii care sufereau şi pentru care a suportat toate acestea (54, 3).

Întruparea lui Cristos are consecinţe în viaţa noastră de zi cu zi: sfârşitul exilului pe acest pământ şi orientarea noastră spre realităţile cereşti; înfrângerea definitivă a Celui Rău şi a vicleniei lui; deschiderea porţilor paradisului, rămase închise după căderea în păcat a primului cuplu uman, ca urmare a introducerii în paradis a tâlharului bun; păcatul a venit în lume prin lemnul pomului oprit şi a fost învins prin lemnul crucii Mântuitorului; deschiderea braţelor Domnului pe cruce simbolizează cuprinderea Universului atras la iubirea inimii străpunse de suliţa soldatului roman şi din care au ieşit apă (simbolul Botezului) şi sânge (simbolul Euharistiei); învierea lui Cristos este garanţia propriei noastre învieri. Apostolul Paul, în afirmaţia din scrisoarea adresată corintenilor, „Paştele nostru, Cristos, a fost jertfit" (*1Cor* 5,7), oferă o mină preţioasă de interpretare pentru episcopul Alexandriei în *Scrisorile pascale*[90]. Jertfirea adevăratului Miel pascal, o dată pentru totdeauna, în opinia lui Atanasiu, înseamnă că Isus Cristos, prin patima, moartea şi învierea sa, a devenit Paştele, pâinea şi băutura celor care vor să se hrănească într-adevăr cu alimente cereşti pentru viaţa veşnică. Cristos este pâinea cerească ce hrăneşte sfinţii, fie cei din ceruri, fie cei de pe pământ. Pentru creştini, este absolut necesar să consume, pentru binele sufletului lor, pâinea cerească, Cuvântul Dumnezeului viu, hrana raţională care este în contradicţie cu hrana iraţională a mielului pascal iudaic. Consumarea pâinii cereşti pe acest pământ în celebrarea euharistică este garanţia participării noastre la Euharistia cerească. În gândirea lui Atanasiu, Cristos cel istoric, oferind viaţa sa pe cruce în sacrificiul suprem pentru mântuirea lumii, devine Cristos liturgic, Marele Preot, oferindu-se pe sine însuşi sub speciile pâinii şi vinului pentru viaţa veşnică a credincioşilor.

[90] Iată doar câteva referinţe şi aluzii la textul sfântului Paul: *Scrisoare pascală* 5, 9.12; 6, 3.25.28; 3, 12; 19,21; 25,1; 28, 11; 40, 32.

Chiar dacă în *Scrisorile pascale* nu întâlnim un discurs teologic despre Duhul Sfânt tratat în termeni tehnici ca în scrisorile adresate lui Serapion de Thmuis, Atanasiu face menţiuni explicite la divinitatea celei de-a treia persoane divine. Duhul Sfânt este numit „darul Fiului” şi acţiunea sa este strâns legată de misterul întrupării Cuvântului. De asemenea, Duhul Sfânt este „vinul cel bun”, „băutura care este harul”, „fluviul care la începuturi străbătea paradisul”. El permite participarea noastră la viaţa divină în Cristos cel înviat. Astfel, cei care-l invocă trăiesc o viaţă ascetică, departe de păcat, de pasiunile trupeşti şi de doctrinele eretice. Ei asimilează în propria lor viaţă disciplina trupească, dominarea plăcerilor şi a dorinţelor deşarte, vigilenţa şi alte practici cum ar fi rugăciunea, veghea, postul etc.[91] Sufletul omului este dotat cu liber arbitru. El se poate orienta spre înălţimile cerului sau poate să coboare în adâncurile pământului. El este capabil să privească spre Dumnezeu sau spre creatură, spre lucrurile cereşti sau spre plăcerile lumeşti, să dirijeze acţiunile omului spre dobândirea vieţii veşnice sau a morţii. Deseori în *Scrisorile pascale*, Atanasiu revine asupra ideii că, după moarte, omul accede la viaţa fără de moarte, unde suntem cu toţii invitaţi la banchetul ceresc. De aceea, doctorul alexandrin îşi îndeamnă cititorii la respectarea moralei creştine pentru a putea beneficia de roadele învierii Domnului, trăite, în sacramentele Bisericii, deja pe acest pământ. În acest sens, sfântul Anton cel Mare este un exemplu de viaţă creştină[92]. Fiind deschis şi receptiv la harul lui Dumnezeu, creştinul utilizează în mod corect liberul arbitru şi conservă în el harul Botezului şi dorinţa de sfinţenie propuse de Biserică în celebrarea sacramentelor.

c) Paştele şi Rusaliile în Scrisorile pascale

Aportul cel mai original pe care cititorul îl va descoperi citind *Scrisorile Pascale* atanasiene îl reprezintă gândirea autorului şi concepţia sa despre sărbătoarea pascală, centru al anului liturgic creştin. Vechiul şi Noul Testament nu se exclud, ci se completează. *Cartea Exodului*, capitolul 12, anunţă în mod profetic venirea pe pământ a adevăratului Miel pascal ce urma să fie sacrificat într-o vineri, în jurul orei trei după-amiază, în timpul sacrificării mielului pascal la iudei. Apostolul Paul, într-o singură frază, rezumă esenţa sărbătorii pascale creştine: „Paştele nostru, Cristos, a fost jertfit” (*1Cor* 5,7).

[91] D. BRAKKE, *Athanasius and the Politics of Ascetism*, Oxford University Press, Oxford 1995, prezintă viaţa spirituală creştină în gândirea lui Atanasiu ca fiind un model de sfinţenie şi de acceptare a harului lui Dumnezeu pentru transformarea vieţii omului. Harul lui Dumnezeu este capabil să menţină intacte în noi efectele întrupării Cuvântului şi deschide sufletul omului spre o dorinţă crescândă de Dumnezeu.

[92] N. KWOK-KIT Ng, *The Spirituality of Athanasius: a Key for Proper Understanding of this Important Church Father*, P. Lang, Bern-New York 2001.

Pentru Atanasiu, Paştele este, înainte de toate, un act cultual: ritul pascal creştin reprezintă împlinirea desăvârşită a ritului cultual iudaic prezent în vechea alianţă. În celebrarea Botezului şi a Euharistiei, Paştele creştin dobândeşte plenitudinea semnificaţiei sale[93]. *Scrisorile pascale* anunţă Paştele utilizând texte din Vechiul Testament: „Sunaţi din trâmbiţă la lună nouă şi la lună plină, în ziua noastră de sărbătoare" (*Ps* 81,4); „Iată pe munţi picioarele solului care vesteşte pacea! Prăznuieşte-ţi sărbătorile, Iuda, împlineşte-ţi juruinţele!" (*Nah* 1,15); „Păzeşte luna spicelor şi prăznuieşte sărbătoarea Paştilor în cinstea Domnului Dumnezeului tău; căci în luna spicelor te-a scos Domnul Dumnezeul tău din Egipt, noaptea" (*Dt* 16,1). Textul din *Cartea Exodului*, capitolul 12, revine fără încetare aproape în toate *Scrisorile pascale*.

Din Noul Testament, Atanasiu privilegiază într-un mod cu totul deosebit *1Cor* 5,7: „Paştele nostru, Cristos, a fost jertfit", şi *In* 7,34: „În ultima zi a sărbătorii, ziua cea solemnă, stând în picioare, Isus a strigat: *Dacă îi este sete cuiva, să vină la mine şi să bea*", cuvinte pe care Isus le-a pronunţat în ziua Paştelui iudaic. Textele din Vechiul Testament, în interpretarea atanasiană, depăşesc sensul tipologic propus de Meliton de Sardes sau Hipolit de Roma, interesându-se, mai ales, de aspectul împlinirii umbrei din Vechiul Testament în adevărul Noului Testament. Realitatea istoriei poporului israelit şi a ritului pascal inaugurat după ieşirea din Egipt au valoarea lor plenară doar în lumina învierii lui Cristos. Paştele biblic descris în *Ex* 12 este înălţat la perfecţiune datorită coincidenţei sale cu opera mântuitoare a lui Isus Cristos, inaugurată prin întruparea sa şi desăvârşită în moartea şi învierea sa glorioasă. Deja în prima *Scrisoare pascală*, Atanasiu afirmă că Domnul a transformat ziua festivă a Paştelui iudaic în sărbătoarea cea mare şi adevărată a creştinilor. Trâmbiţele şi luna plină reprezintă elementele tipice din Vechiul Testament ce capătă valoare desăvârşită datorită învierii lui Cristos. Umbra este definitiv depăşită de realitate. Interpretarea cristologică a textului profetului Nahum, citat mai sus, îi permite doctorului alexandrin să dezvolte ideea împlinirii desăvârşite a Paştelui iudaic în Paştele lui Cristos anunţat de profeţi prin instrucţiunile date poporului. Această diferenţă majoră îi oferă patriarhului Alexandriei oportunitatea să sublinieze faptul că sărbătoarea creştină nu mai este obligatoriu să se celebreze în aceeaşi zi cu iudeii. Acest lucru nu este împotriva legii, dimpotrivă, accentuează împlinirea sa desăvârşită.

---

[93] R. LORENZ, *Der zehnte Osterfestbrief des Athanasius von Alexandrien. Text, Übersetzung, Erläuterungen*, De Gruyter, Berlin-New York 1986, susţine ideea că gândirea pascală a lui Atanasiu nu poate fi disociată de tradiţia alexandrină care valoriza, mai întâi de toate, aspectul intelectual şi spiritual al sacramentelor Botezului şi Euharistiei celebrate în timpul Vigiliei pascale.

Iudeii care nu au acceptat credința în Cristos sunt privați de alimentul rațional al adevăratului Miel pascal (cf. *In* 1,29), adică de Cristos, pâinea cea vie coborâtă din cer. În plus, Paştele iudaic nu se mai poate numi Paştele Domnului, deoarece iudeii nu au acceptat învierea Domnului nostru Isus Cristos, realizată în timpul sărbătorilor pascale. Profetul Isaia vine în ajutorul argumentației atanasiene: „Nu vreau luni noi, sabaturi şi adunări de sărbătoare, nu pot să văd nelegiuirea unită cu sărbătoarea! Urăsc lunile voastre cele noi şi praznicele voastre; mi-au ajuns o povară, nu le mai pot suferi" (*Is* 1,14-15). Creştinii nu mai simt necesitatea sacrificării unui miel pascal în fiecare an, deoarece adevăratul Miel a fost jertfit o dată pentru totdeauna. Astfel, celebrând Euharistia, ei se hrănesc de fiecare dată cu trupul şi sângele lui Cristos. De aceea, Atanasiu vede o legătură indisolubilă între sărbătoarea Paştelui şi celebrarea Euharistiei. În noaptea pascală, catecumenii erau configurați lui Cristos mort şi înviat, iar în împărtăşirea cu trupul şi sângele Domnului erau configurați lui Cristos în slavă. Opera mântuitoare a lui Cristos constă deci în configurarea desăvârşită a omului cu el însuşi. Prin Botez şi Euharistie, sufletul creştinilor este marcat de darul Duhului Sfânt. Comentând întrebarea apostolilor pusă Mântuitorului, „Unde vrei să-ți pregătim ca să mănânci Paştele?" (*Mt* 26,17), Atanasiu vede un semn al împlinirii timpului umbrei, adică al timpului în care legea prevedea un singur loc pentru celebrarea Paştelui, templul din Ierusalim. Creştinii, marcați cu pecetea Duhului Sfânt prin Botez, pot celebra Paştele oriunde şi oricând în spirit de credință şi adevăr. De asemenea, „sala mare, la etaj, gata aranjată" (*Mc* 14,14) devine emblematică în *Scrisorile pascale* pentru a exprima ideea întâlnirii escatologice a fiecărui credincios cu Mântuitorul după moarte: „Suntem invitați cu toții, fraților, şi acum suntem convocați de către Înțelepciune, după cum spune parabola evanghelică (cf. *Mt* 22,2-14), la marele banchet ultraterestru unde încape întreaga creație, adică la Paştele lui Cristos jertfit. Căci *Cristos, Paştele nostru, a fost jertfit*" (*Scrisoare pascală* 4, 6). Astfel, doctorul alexandrin dezvoltă ideea unui Paşte continuu fără nicio legătură cu o zi sau o dată anume. Creştinului i se cere o luptă permanentă împotriva păcatului, pasiunilor, dorințelor deşarte şi o atenție neîntreruptă spre realitățile cereşti. Efectul Paştelui asupra creştinilor va fi iluminarea lor după ce au fost conduşi cu Cristos în „sala mare, la etaj, gata aranjată" pentru a sărbători Paştele cel veşnic în împărăția lui Dumnezeu. Chiar dacă legile timpului ne obligă să celebrăm Paştele la o anumită dată, nu înseamnă că sărbătoarea nu trebuie să fie mereu prezentă în sufletele creştinilor chemați la învierea de apoi.

Concluzii

Ceea ce noi numim astăzi „Săptămâna Sfântă" sau „Săptămâna Mare" este săptămâna în care noi celebrăm marile şi sfintele mistere ale mântuirii noastre. Cele şase zile ce preced duminica Paştelui primesc diferite denumiri în *Scrisorile pascale*: „şase zile sfinte şi magnifice, simbol al creaţiei lumii", „sfânta săptămână a marelui Paşte", „şase zile din sfintele zile ale Paştelui", „marea săptămână a patimilor", „marea săptămână a Paştelui mântuirii", „săptămâna Paştelui sfânt". Postul, rugăciunea, vigiliile reprezintă trăsătura comună a acestor zile pentru a putea unge porţile sufletului nostru cu sângele preţios al Mielului şi a evita Exterminatorul.

Sâmbătă noaptea are loc întreruperea postului şi în zorii zilei de duminică creştinătatea celebrează victoria luminii asupra întunericului: „Se înalţă peste noi sfânta lumină a duminicii, vreau să spun că va străluci peste noi duminica în care Cristos a înviat" (*Scrisoare pascală* 11); „În seara zilei de sâmbătă vom auzi îngerii zicând: *De ce-l căutaţi pe Cel Viu printre cei morţi? Nu este aici. A înviat* (*Lc* 24,5-6). Apoi răsare marea duminică în care Domnul nostru a înviat, cel care ne-a oferit pacea cu aproapele nostru" (*Scrisoare pascală* 3). Noaptea sfântă lua sfârşit cu Euharistia şi cu masa frăţească la care, pentru prima dată, participau şi neofiţii. După marea duminică începe sărbătoarea Rusaliilor sau Cincizecimea pascală: „Să jubilăm şi să-l lăudăm pe Dumnezeu care, prin aceste zile, ne-a dat să recunoaştem prin anticipaţie bucuria şi odihna veşnică pregătită în cer pentru noi şi pentru cei ce cred cu adevărat" (*Scrisoare pascală* 19); „Vom număra încă şapte săptămâni ale cincizecimii sfinte, în timpul cărora vom celebra sărbătoarea împlinind ceea ce este plăcut în ochii lui Dumnezeu, căci este într-adevăr sărbătoare când păcătoşii trec de la o viaţă rea la una mai bună" (*Scrisoare pascală* 24); „Indicăm astfel lumea ce va să vie, în care, trăind mereu cu Cristos, îl vom lăuda pe Dumnezeul Universului prin Isus Cristos" (*Scrisoare pascală* 4). Acesta este deci timpul pascal în *Scrisorile pascale* atanasiene: un timp de bucurie ce se prelungeşte din duminica Paştelui până la sărbătoarea Rusaliilor. Pentru prima dată în istoria sărbătorilor pascale apare şi timpul de post de 40 de zile. Atanasiu pare a fi iniţiatorul acestei practici, cu intenţia de a-i invita pe credincioşi la o trăire cât mai profundă a misterului pascal: „Cel care dispreţuieşte respectarea postului de 40 de zile, acela nu va celebra Paştele. De aceea să ne amintim unii altora postul, să evităm a-l neglija, dar, mai ales, în aceste zile să postim îndelungat pentru a putea să alergăm cu bucurie la celebrarea solemnităţii" (*Scrisoare pascală* 19).

Principalele teme pascale dezvoltate de Atanasiu în aceste scrisori şi pe care le-am expus pe parcursul acestui studiu sunt în număr de cinci:

1. Adevăratul Miel pascal este Cristos răstignit, mort, şi înviat pentru mântuirea lumii. Argumentul biblic de bază al acestei teme este textul sfântului Paul: „Paştele nostru, Cristos, a fost jertfit” (*1Cor* 5,7). Paştele din Vechiul Testament este umbra adevăratului Paşte realizat în Noul Testament. Alte două texte îmbogăţesc argumentaţia atanasiană: „Aceştia slujesc unei imagini şi umbre a celor cereşti” (*Evr* 8,5) şi „Legea a fost dată prin Moise, harul şi adevărul au venit prin Isus Cristos” (*In* 1,17). Cristos însuşi este trâmbiţa superioară tuturor trâmbiţelor din Vechiul Testament, care chemau poporul la sărbătoare. El strigă şi astăzi, invitând să vină la el toţi cei însetaţi şi să bea (cf. *In* 7,37).

2. Sensul postului este acela de a se pregăti sufleteşte şi trupeşte pentru marea sărbătoare. Exemplul propus spre imitaţie este sfântul Paul, care purta fără încetare în trupul său patima Mântuitorului: „Cel care imită moartea sa şi se va îngriji de operele virtuţii, mortificând mădularele sale pe acest pământ, şi-a răstignit trupul cu pasiunile şi viciile sale, acela va trăi prin Duh şi se va conforma Duhului, amintindu-şi fără încetare de Dumnezeu, fără a-l uita niciodată şi fără a săvârşi niciodată o operă de moarte” (*Scrisoare pascală* 7, 1).

3. Tipologia sărbătorii pascale creştine este prezentă într-un chip deosebit în *Ex* 12, dar şi în personajele care au marcat istoria sfântă: Abraham, Isaac, Iacob, Iosif, Moise, Daniel, Isaia, David, Ieremia etc. De exemplu, comentând sacrificiul lui Abraham, Atanasiu îl interpretează astfel: „În timp ce-l oferea pe fiul său, Abraham îl adora pe Fiul lui Dumnezeu şi, când i s-a interzis sacrificiul lui Isaac, îl contempla în mielul sacrificat pe Isus Cristos jertfit” (*Scrisoare pascală* 6).

4. Paştele este sărbătoarea morţii şi învierii Domnului. Cele două evenimente sunt indisociabile şi exprimă sensul însuşi al sărbătorii: „În locul morţii, Cristos a dat viaţă, în locul sclaviei, libertatea, în locul împărăţiei morţii, împărăţia lui Dumnezeu” (*Scrisoare pascală*, 5, 3). De aceea, deseori episcopul de Alexandria însoţeşte amintirea misterului pascal cu un îndemn: Paştele nu trebuie să rămână exterior creştinului, ci trebuie să traverseze întreaga sa viaţă. Astfel, el poate fi asociat pe deplin victoriei lui Cristos asupra morţii şi condus la înviere.

5. Sărbătoarea Paştelui include Euharistia, deoarece este vorba de a mânca Paştele: „Cu mare grijă v-am anunţat marea sărbătoare a Paştelui, pentru ca, urcând la Ierusalim, să mâncăm Paştele fără a fi divizaţi, ci întruniţi în aceeaşi casă” (*Scrisoare pascală* 19, 8). Paştele trebuie mâncat cu demnitate, pentru a fi vrednici să fim conduşi de Cristos în „sala mare, la etaj, gata aranjată” unde vom participa la bucuria pascală cerească. Deci Euharistia, Paştele prezent, este intim legată de celebrarea solemnităţii şi de pregătirea sa prin post, rugăciune şi veghe.

Atanasiu are o gândire globalizantă despre sărbătoarea Paştelui, constituită din moartea, învierea şi venirea în slavă a Mântuitorului. Paştele reprezintă identitatea creştinilor, deoarece ea este sărbătoarea ce-i uneşte, chiar şi în ciuda distanţelor ce-i separă şi a persecuţiilor, deoarece cu toţii, pretutindeni, mănâncă unicul Miel pascal. Paştele este sărbătoarea tipică creştinilor în opoziţie cu păgânii şi iudeii, de aceea sfântul Paul le poate spune pe drept cuvânt Corintenilor: „Paştele nostru, Cristos, a fost jertfit" (*1Cor* 5,7), şi nu cel al iudeilor sau al păgânilor. Paştele este sărbătoarea sărbătorilor în Biserica atanasiană, în opoziţie cu cea a arienilor, care neagă divinitatea lui Cristos, şi cu cea a meleţienilor, care au deşirat tunica fără cusătură a lui Cristos.

Paştele din Vechiul Testament este umbra Paştelui Noului Testament. De asemenea, Paştele Noului Testament este umbra Paştelui ceresc la care participă deja toţi sfinţii şi îngerii lui Dumnezeu. Deci Paştele nu este numai cel descris în *Cartea Exodului*, capitolul 12, şi nici numai cel din Noul Testament împlinit o dată pentru totdeauna în sacrificiul lui Cristos. Timpul escatologic ne va introduce în celebrarea desăvârşită şi veşnică a Paştelui ceresc, împărtăşind aceeaşi masă în împărăţia lui Dumnezeu. Între Paşte şi Rusalii, creştinii cântă imnul aleluiatic intonat neîncetat de către îngeri şi sfinţi în ceruri. Cele şapte săptămâni dintre Paşte şi Rusalii reprezintă simbolic „Duminica Mare" a veşniciei, în care creştinii participă cu Cristos la ospăţul veşnic al Mielului.

4. Cronologia *Scrisorilor pascale* şi Carantena[94]

a) Prezentarea câtorva ipoteze

Înainte de a trece la traducerea *Scrisorilor pascale* ale patriarhului de Alexandria, ne mai rămâne un singur punct de dezbătut: care este cronologia lor? Asupra acestui punct cercetătorii atanasieni sunt foarte împărţiţi. Este practic imposibil să se avanseze o ipoteză unică menită să reuşească să se impună cu autoritate printre cercetători. De aceea, şi noi ne propunem să riscăm prezentarea unei ipoteze, ţinând cont, în primul rând, de afirmaţiile conţinute în scrisori şi de problema carantenei[95]. Într-adevăr, *Scrisorile pascale* sunt o sursă de mare importanţă pentru studierea originii

[94] Carantena vine cu cuvântul grec *tessarakonta* = „numărul 40", tradus în latină *quadragesima*, şi desemnează perioada de 40 de zile, de post care precede Paştele creştinilor, fără a număra duminicile. Acest timp face referinţă la: 40 de ani de pelerinaj a poporului iudeu prin pustiu pentru a ajunge în Ţara Canaanului; 40 de zile de post ale lui Moise înainte de a primi Legea pe Muntele Sinai; 40 de zile de post ale profetului Ilie; 40 de zile de post ale lui Cristos în pustiu înaintea începerii misiunii sale publice.

[95] Majoritatea liturgiştilor sunt de acord să acorde paternitatea instituirii postului canonic obligatoriu de 40 de zile lui Atanasiu, impunându-l mai întâi în Biserica din Alexandria,

instituirii carantenei ca timp favorabil pentru a se pregăti sufleteşte şi trupeşte de marea sărbătoare a Paştelui. Iată cum se exprima asupra acestui subiect Duchesne:

> Putem urmări în *Scrisorile pascale* ale sfântului Atanasiu un progres în respectarea carantenei în Egipt. La început, Atanasiu vorbeşte de un timp de post şi de săptămâna postului; mai târziu vorbeşte despre carantena şi despre sfânta săptămână a Paştelui. În prima scrisoare, din 329, vorbeşte doar despre pregătirea sărbătorii Paştelui în mod general, fără a menţiona carantena: postul este indicat în timpul pascal care începea în lunea sfântă. În anul 330, ne vorbeşte despre un timp de carantenă a cărei durată este de 6 săptămâni, postul numărându-se printre exerciţiile prin care trebuie să ne pregătim de sărbătoare; totuşi, nu este indicată nicio obligaţie strictă şi nici ca un lucru care este acceptat de toţi. Egiptenii, în majoritate, continuă să postească doar în timpul săptămânii sfinte. În timpul şederii sale la Roma, în 340 şi în anii următori, i s-au adus lui Atanasiu reproşuri cu privire la această practică. Într-un bilet pe care-l anexează *Scrisorii pascale* din 341, el se plânge de acest lucru. Biletul este adresat prietenului său Serapion, episcop de Thmuis, însărcinat, în absenţa sa, să dirijeze destinele Bisericii Egiptului. El îi cerea cu tărie să impună respectarea carantenei de către egipteni, spunând că aceştia sunt de râsul lumii. De atunci, dispozitivul pascal menţionează cu regularitate carantena şi săptămâna sfântă a Paştelui. În *Scrisoarea pascală* din 347, el declară explicit că acela care nu practică observanţa carantenei nu va celebra Paştele, altfel spus, va fi excomunicat pentru un timp[96].

Schwartz exprimă, la rândul său, convingerea că, până la *Biletul adresat lui Serapion*, în Egipt nu era respectată carantena, iar Atanasiu, în exil la Trento, ar fi fost cel care şi-ar fi propus să o introducă[97]. Lietzmann, în cercetările sale, nu este convins de cronologia primului şi al celui de-al doilea exil al lui Atanasiu[98]. Chavasse, acceptând concluziile lui Schwartz, recunoaşte că în *Biletul adresat lui Serapion* în 337 găsim cea mai veche mărturie referitoare la practica occidentală a carantenei. Fără a se pronunţa în mod explicit, el constată că Atanasiu a impus alexandrinilor carantena identică celei pe care Occidentul o practica în a doua jumătate a secolului al IV-lea[99].

---

iar apoi întregului Egipt. Noi vom demonstra că asemenea afirmaţii nu au o susţinere argumentativă solidă în scrierile atanasiene.

[96] L. DUCHESNE, *Origines du culte chrétien: étude sur la liturgie latine avant Charlemagne*, Éditions De Boccard, Paris 1920, 255-256.

[97] E. SCHWARTZ, „Zur Kirchengeschichte des vierten Jahrhunderts”, *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft* 34 (1935) 129-212.

[98] H. LIETZMANN, „Chronologia der ersten und Zweiten Verbannung des Athanasius”, *Zeitschrift für wissenschafliche Theologia* 44 (1901) 380-390.

[99] A. CHAVASSE, „La prédication de la Pâques à Rome avant le IVe siècle. Jeûne et organisation liturgique”, în *Mémorial J. Chaine*, Facultés catholiques, Lyon 1950, 66, n. 18. Într-un

Revenind la opinia exprimată de Duchesne, putem constata că cercetătorul belgian se bazează pe trei argumente: cronologia *Scrisorilor pascale* stabilită de Migne[100]; interpretarea a două fraze din *Biletul adresat lui Serapion* redactat la Roma, în care se menționează practica generală a carantenei în Occident necunoscută în Egipt; expresiei *ieiunium quadragesimale* (post carantenal) îi atribuie o valoare de 40 de zile de post ținute şi respectate de toate Bisericile. În acest studiu, ne propunem să verificăm dacă afirmațiile lui Duchesne sunt solide şi bine argumentate în scrierile atanasiene. Spre exemplu, dacă ne-am imagina că biletul destinat lui Serapion ar fi fost scris înaintea primului exil al lui Atanasiu în Occident, adică înainte de 336, sau după celelalte scrisori în care se vorbeşte de carantena, ipotezele lui Duchesne îşi pierd valoarea. Noi putem susține că Atanasiu îi adresează biletul lui Serapion însoțind scrisoarea anului 341, astăzi pierdută.

Gwarkin nota deja câteva dificultăți referitoare la cronologia *Scrisorilor pascale*. Spre exemplu, în *Scrisoarea pascală* 10 recunoaşte o compilație dintre prima parte a scrisorii din 337 şi a doua parte a scrisorii din 338[101]. După el, Jülicher descoperă că redactorul compilației identificase anul comparând indicația Paştelui din diferite scrisori cu cea din tabelul datelor pascale stabilit de el şi că, trebuind să aleagă între mai mulți ani în care data Paştelui era aceeaşi, s-a înşelat[102]. Cel care s-a preocupat pentru a face mai multă lumină asupra cronologiei *Scrisorilor pascale* atanasiene a fost Schwartz[103]. Mai întâi de toate, cercetătorul german recunoaşte că în studiile anterioare adevărata problemă era evitată. Apoi observă că în partea finală a scrisorilor, în general în acelaşi loc, apare uneori indicația postului din săptămâna sfântă, alteori indicația postului carantenei, fără a constata niciun principiu explicativ al acestei alternanțe. De asemenea, el constată că în prima scrisoare, din 329, Atanasiu vorbeşte despre postul de 7 zile ca fiind o practică comună în toate Bisericile. Scopul pentru care s-a introdus carantena apare doar în biletul destinat lui Serapion numerotat între *Scrisoarile pascale* 11 şi 13. În acest bilet, patriarhul se arăta întristat deoarece occidentalii îi condamnau pe egipteni şi-i ridiculizau fiindcă nu posteau

alt articol, „La structure du carême", *La Maison Dieu* 31 (1952) 82, cercetătorul francez este mult mai direct şi mai sigur de ipoteza sa: „Sub influența lui Atanasiu de Alexandria s-a trecut direct, în 337, de la săptămâna patimii la postul de 6 săptămâni". Această opinie este împărtăşită şi de J.A. JUNGMANN, „Die Quadragesima in der Forchungen von Antoine Chavasse", *Archiv für Liturgiewissenschaft* 5 (1957) 89-90.

100 J.P. MIGNE, *Patrologia graeca*, vol. XXVI, col. 1351-1444.

101 H.M. GWATKIN, *Studies of Arianism Chiefly Referring to the Character and Chronology of the Reaction which Followed the Council of Nicaea*, London 1900, 140-142.

102 A. JÜLICHER, *Götinghische gelehrte Anzeigen*, Berlin 1913, 706.

103 E. SCHWARTZ, „Zur Kirchengeschichte des vierten Jahrhnderts", *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der alteren Kirche* 34 (1935) 129-137.

atunci când întreaga Biserică postea, adică pe o perioadă de 40 de zile. De aceea propune schimbarea obiceiurilor. Concluzia lui Schwartz este simplă şi rapidă: biletul nu a fost scris la Roma, ci la Trento, şi însoţea *Scrisoarea pascală* redactată pentru anul 337, care astăzi este pierdută. Astfel, în opinia lui, scrisorile s-ar putea diviza: în cele scrise înainte de 337 în care nu găsim un accent pus pe indicarea carantenei şi în cele scrise după 337 găsim insistenţa asupra practicării carantenei. Aceste concluzii conduc cercetătorul german să reorganizeze complet cronologia *Scrisorilor pascale* atanasiene[104].

Din punctul nostru de vedere, nu putem fi de acord cu ipotezele lansate de Schwartz, pentru mai multe motive. În primul rând, în niciun loc Atanasiu nu se exprimă în mod explicit asupra postului obligatoriu al carantenei atunci când foloseşte expresiile: „carantena", „postul carantenei", „respectarea carantenei". În al doilea rând, nimic nu ne permite să argumentăm că în ordinea actuală şi în cronologia tradiţională expresia „carantena" se găseşte înainte de 337 doar în *Scrisorile pascale* 2 şi 3. O găsim şi în scrisoarea din 336, şi în scrisorile 6 şi 7, şi este absentă din scrisorile 17 şi 18, posterioare anului 337. În al treilea rând, nicio scrisoare nu ne dă de înţeles că ridiculizarea, despre care se plânge Atanasiu în *Biletul adresat lui Serapion*, ar proveni de la Biserica Occidentală, şi nu de la cea Orientală. În text nu apare nicio intenţie de inovare având un caracter liturgic: tonul denunţă, mai degrabă, o decizie dorită de episcop de a pune capăt unui abuz şi de a restabili ordinea obişnuită. Ne este dificil să ne imaginăm, aşa cum o face Schwartz, că într-o singură scrisoare, scrisă în timpul sejurului său la Trento şi astăzi pierdută, un episcop ca Atanasiu, acuzat de majoritatea episcopilor din circumscripţia sa ecleziastică de sacrilegiu, de corupţie şi trădare, de calomnie şi asasinat, condamnat de împăratul Constantin, ar putea impune o invenţie liturgică de acest gen referitoare la tradiţia liturgică pascală. Doar un filolog sau un liturgist poate considera realistă şi posibilă o asemenea ipoteză. În opinia noastră, această voinţă de inovare şi de reformă a postului pascal nu se acordă cu dorinţa profundă a episcopului Atanasiu de a rămâne ataşat tradiţiei Părinţilor, tradiţie la care face referinţă neîncetat în scrisorile sale. În sfârşit, considerăm că locul şi data redactării biletului destinat lui Serapion, stabilite de Schwartz, sunt fără

---

[104] În 329, *Scrisoarea pascală* I, în 330 scrisoarea este pierdută, în 331, scrisoarea XIV, în 332, scrisoarea IV, în 333, scrisoarea V, în 334 şi 335 scrisorile sunt pierdute, în 336 şi 337 scrisorile lipsesc din manuscrise, în 338, scrisoarea X, în 339, scrisoarea XI, în 340, scrisoarea VII, în 341, scrisoarea XII, în 342, scrisoarea III, în 343 şi 344 scrisorile lipsesc din manuscrise, în 345, scrisoarea XVII, în 346, scrisoarea XVIII, în 347, scrisoarea XIX, în 348, scrisoarea XX, în 352, scrisoarea II, în 356, scrisoarea VI. Concluziile sale au condus la o critică severă a cronologiei stabilite de un document al antichităţii, *Chronicon*, referitor la scrisori.

fundament. Ne putem imagina doar că Atanasiu ar fi putut cunoaşte tradiţia occidentală a postului carantenei la Trento în 337, şi nu la Roma în 339[105]. Din punct de vedere logic, nu am vedea de ce s-a simţit necesară o modificare rapidă a tradiţiei postului pascal în Egipt. Dacă Atanasiu, în *Biletul adresat lui Serapion*, insistă ca *Scrisoarea pascală* ce-l însoţeşte să fie citită înaintea începerii carantenei în toată Biserica Egiptului, nimeni, aflându-se la 1500 km de Alexandria, nu ar fi putut trimite scrisoarea doar la câteva săptămâni după ajungerea sa la Trento. Este dificil de imaginat că, alungat din Biserica sa pentru „erezie", episcopul nu găseşte altceva de făcut decât să introducă în liturgia tradiţională invenţii puţin populare, extinderea postului obligatoriu timp de 40 de zile.

b) Opinia noastră asupra cronologiei Scrisorilor pascale

Ţinând cont de elementele conţinute în *Scrisorile pascale*, putem avansa câteva opinii personale asupra cronologiei lor. Indicaţiile cronologice pe care le găsim în scrisori, în special data Paştelui prezentă în fiecare scrisoare, nu precizează anul scrisorii. În baza indicaţiilor exterioare scrisorilor, fie din datele biografiei lui Atanasiu (locul redactării, aluzii la persecuţii sau la exil), fie din viaţa comunităţii ecleziale egiptene (condamnarea tradiţiei care calcula Paştele în funcţie de procedeele iudaice sau a schismaticilor), putem găsi elemente extrem de importante pentru precizarea anului scrisorilor: tabelul indicând sărbătoarea Paştelui în Egipt între anii 329 şi 373; notiţele biografice referitoare la viaţa lui Atanasiu şi la situaţia Bisericii din Egipt sunt surse de care trebuie ţinut cont în stabilirea unei cronologii cât mai exacte posibil; inscripţiile pe care le găsim în textul fiecărei scrisori sau indicaţiile introduse între două scrisori[106].

Prima consideraţie de care trebuie ţinut cont este observarea numărului de ordine actual al *Scrisorii pascale* care urmăreşte în mod cronologic anii episcopatului lui Atanasiu. Pentru noi este un indiciu că scrisorile au fost numerotate după terminarea redactării lor şi manifestă un procedeu bine cunoscut în acel timp: un compilator aduna tot materialul şi stabilea ordinea scrisorilor în funcţie de tabloul datelor pascale şi de indicaţiile conţinute în scrisori[107]. Probabil aparţin tot compilatorului şi inscripţiile

[105] Ipoteza este susţinută de A. Chavasse, „La structure du carême", *La Maison Dieu* 31 (1952) 82, şi „La prédication de la Pâques à Rome avant le IVe siècle. Jeûne et organisation liturgique", în *Mémorial J. Chaine*, Facultés catholiques, Lyon 1950, 77, afirmând că la Roma o asemenea tradiţie nu era un obicei practicat atunci.

[106] Spre exemplu, în *Scrisoarea pascală* 7 putem citi: *octavam ac nonam praedictam ob causam non misit* – „scrisoarile a VIII-a şi a IX-a nu sunt din motivele expuse mai sus".

[107] Probabil tot compilatorul final este cel care indică absenţa scrisorilor 8, 9, 12, 15 şi 16 la finalul scrisorilor precedente.

ce se găsesc la începutul fiecărei scrisori: „*Scrisoarea pascală I* a Papei Atanasiu referitor la Paştele care cădea pe 11 pharmouthi (6 aprilie)" (Incipit *Scrisoarea pascală* 1, din 329). Preocuparea sa era aceea de a reconstitui cronologia scrisorilor ţinând cont de informaţiile precise în care au fost redactate: consulii politici, prefectul provinciei imperiale, anul domniei lui Diocleţian etc.[108] Toate aceste date pot fi uşor reperabile într-un calendar, iar transcrierea lor ne dă indicii despre câteva erori care s-au putut strecura în materialele de bază ale stabilirii cronologiei *Scrisorilor pascale*. Aceleaşi erori, aproape identice, sunt prezente şi în cronologia scrisorilor din *Chronicon*, lucru care ne permite să credem într-o oarecare dependenţă a celor două documente[109]. Printre altele, *Chronicon* indică pentru unele scrisori câteva notiţe preluate, în general, din textul aceloraşi scrisori şi integrate cu informaţii preluate din alte opere atanasiene[110]. Bardy afirmă importanţa *Indexului siriac* al scrisorilor atanasiene pentru stabilirea unei cronologii acceptabile: „*Scrisorilor pascale* li se adaugă un *Index* preţios care ne dă pentru cei 45 de ani ai episcopatului lui Atanasiu indicaţia consulilor, data exactă a sărbătorii Paştelui şi menţionează evenimentele importante care au avut loc în timpul anului"[111]. Din punct de vedere metodologic, putem constata ignoranţa compilatorului în ceea ce priveşte cronologia, chiar dacă manifestă o cunoştinţă în detalii a textului scrisorilor.

În anul 340 găsim o notiţă extrasă din biletul adresat clerului din Alexandria în 346, care identifică Paştele pe 4 pharmouthi[112]. În acest bilet este indicată data Paştelui şi se insistă ca niciun cleric să nu o contrazică,

---

[108] Toate aceste informaţii le găsim şi în *Indexul siriac al Scrisorilor pascale* atanasiene, cf. *Histoire „acéphale" et Index syriaque des Lettres Festales d'Athanase d'Alexandrie*, introducere, text critic, traducere în franceză şi note de M. ANNICK si A. MICHELINE, Paris 1985.

[109] Spre exemplu, în *Scrisoarea pascală* din 332, în loc de 7 putem citi 17 pharmouthi; în cea din 338 găsim indicaţia 30 pharmouthi în loc de 30 phamenoth; în acest caz, eroarea este uşor de subliniat deoarece este unica dată când Paştele nu cade în luna pharmouthi. Pentru a schimba din 14 făcând 16 în scrisoarea din 342, avem câteva elemente care ne conduc să credem că este vorba despre o greşeală de tipar.

[110] Putem găsi informaţii conţinute în *Apologia împotriva lui Arius*, *Apologie pentru Constanţiu*, *Istoria arienilor*. Pentru a verifica numele de persoane şi locuri indicate în *Chronicon* putem utiliza *Lexicon Athanasianum*, de G. MÜLLER, Berlin 1952. H. LIETZMANN, „Chronologia der ersten und Zweiten Verbannung des Athanasius", *Zeitschrift für wissenschafliche Theologie* 44 (1901) 380-390 a demonstrat, bazându-se pe diferite documente atanasiene, că multe dintre aceste date şi notiţe sunt false sau eronate. Spre exemplu, anul începerii primului exil, 335, şi nu 6 noiembrie 336, data călătoriei la Constantinopol 337, şi nu 338, anul începerii celui de-al doilea exil, 340, şi nu 339, moartea lui Grigore de Capadocia, 345, şi nu 346.

[111] G. BARDY, „Athanase", în *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique*, IV, col. 1314.

[112] 14 este transcris greşit în 4 pharmouthi. Putem verifica uşor această eroare făcând un exerciţiu simplu de compilaţie a datelor din *Index*.

fixând-o pe 27 phamenoth, împotriva indicației episcopului. Aceeași dificultate o întâlnim și în *Biletul adresat lui Serapion*, în care Atanasiu, manifestând o preocupare analogă, indică celebrarea Paștelui la o dată unică, în opoziție cu dorința ereticilor și a schismaticilor. Totuși, putem nota intenția compilatorului din *Index* de a nu ezita niciun moment în acordarea paternității Bisericii din Roma introducerii practicii carantenei. Atanasiu își face o datorie pastorală, introducând această practică și în Egipt[113].

Ținând cont de aceste indicații, putem să riscăm în reconstrucția unei cronologii a *Scrisorilor pascale*. Vom examina în parte fiecare scrisoare considerată „problematică", făcând apel la ordinea în care ele ne-au parvenit. Referitor la *Biletul adresat lui Serapion*, vom reveni mai târziu și-l vom analiza individual din trei motive: este singurul care nu prezintă o dată pascală, deoarece el însoțea o *Scrisoare pascală*; fără îndoială, este cea mai discutată scriere atanasiană, cercetătorii fixând redactarea sa, fără a cădea de acord, între 337 și 341, iar locul expedierii la Roma sau Trento; liturgiștii sunt de acord pentru a-l utiliza ca mărturie unică în demonstrarea diferenței practicii carantenei între Orient și Occident. Ei ajung la concluzia că este prima atestare a practicii carantenei la Roma. De asemenea, ei sunt unanimi în a susține intenția lui Atanasiu de a introduce această tradiție liturgică pascală și în Biserica Egiptului.

Data Paștelui indicată în *Scrisoarea pascală* 1, 11 pharmouthi (6 aprilie), coincide cu cea dată de tabelele cronologice pascale pentru anul 329. Scrisoarea ne dă de înțeles că a fost scrisă la Alexandria, iar câteva expresii implicite trădează primele confruntări ale tânărului episcop la începutul ministerului său. Ordinea tradițională trebuie deci păstrată.

În *Scrisoarea pascală* 2, data Paștelui, 24 pharmouthi (19 aprilie), conform tabelelor cronologice, corespunde anilor 330, 341 și 352. În acest ultim an o plasează doar Schwartz, deoarece în ea se găsește expresia „carantena". Un text citat de *Cosma Indicopleuste* ne-ar permite să-i dăm numărul 24. De asemenea, avem scrisoarea 13 datată cu exactitate în anul 341, din textul căreia aflăm că a fost trimisă de la Roma, unde Atanasiu se afla în exil în acel an. În opinia noastră, merită să dăm credit tradiției, acceptând anul 330, menționarea carantenei fiind un lucru obișnuit încă din acest an.

Data Paștelui menționată în actuala *Scrisoare pascală* 3, 16 pharmouthi (11 aprilie), corespunde anilor 331, 342 și 353. Ultimul an este exclus din textul copt. Ne rămân deci două posibilități: fie 331, fie 342. Un indiciu

---

[113] L.Th. LEFORT, „Les Lettres festales de saint Athanase", *Bulletin de la classe des lettres de l'Académie Royale de Belgique* 30 (1953) 648-651, și „À propos des Lettres festales de saint Athanase", *Muséon* 67 (1954) 43-50, utilizează un discernământ metodologic în stabilirea cronologiei scrisorilor atanasiene, pe care-l vom utiliza și noi, îmbogățindu-l cu cercetările și contribuțiile științifice recente.

pentru alegerea anului este acela al situației psihologice în care se afla autorul ei și care lasă să transpară în scrierea sa starea și natura dificultăților trăite. În această scrisoare găsim o referință precisă, indicându-se că Atanasiu este separat cu forța de comunitatea sa, lucru ce ar putea corespunde exilului forțat din 342. În 331 el se afla la Alexandria și nu ar fi putut da o asemenea indicație. De aceea, îi putem da numărul 14, cu atât mai mult cu cât, examinând actuala scrisoare ce poartă acest număr, constatăm că episcopul se află în mijlocul credincioșilor săi pentru marea sărbătoare pascală.

Actuala *Scrisoare pascală* 4 indică data Paștelui pe 7 pharmouthi (2 aprilie) și coincide cu data din tabelele cronologice pentru anul 332. Totuși, în scrisoare găsim o afirmație din care aflăm că ea a fost scrisă la Nicomedia, pe când Atanasiu se afla la curtea imperială, fiind convocat de către Constantin. Efectiv, *Indexul* vine să confirme această afirmație:

> În acest an (în 331, anul redactării scrisorii pentru anul 332), Atanasiu se afla la curtea imperială, fiind convocat de împăratul Constantin, deoarece fusese întronizat ca episcop prea tânăr și dușmanii săi îl denunțaseră. Însă după ce a fost găsit vrednic de a fi primit și onorat (ca episcop), a revenit la Alexandria pe când postul era deja la jumătate.

Data Paștelui indicată în actuala *Scrisoare pascală* 5, 20 pharmouthi (15 aprilie), coincide cu cea din tabelele cronologice pentru anii 333, 339 și 344. În opinia noastră, anul care trebuie reținut nu poate fi decât 333[114].

Scrisoarea pascală 6 indică data Paștelui pe 12 pharmouthi (7 aprilie). Această dată corespunde în tabelele cronologice anilor 334, 345, 356. Anul 356, reținut de Schwartz din cauza mențiunii termenului „carantena", precum și anul 346, ocupat de actuala scrisoare 18, sunt imposibil de reținut. De altfel, din scrisoarea anului 356 avem un paragraf citat de *Cosma* și o mărturie într-un fragment parvenit în coptă. De aceea, anul exact rămâne 334.

Pentru data Paștelui, actuala *Scrisoare pascală* 7 indică data de 4 pharmouthi (30 martie). Tabelele cronologice consemnează această dată pentru anii 335, 340, 346. Anul 346 este deja eliminat din cauza scrisorii 18. Anul 340 este primul an al celui de-al doilea exil al lui Atanasiu la Roma. Scrisoarea are un ton cu totul normal, care nu trădează faptul că ea ar fi putut fi scrisă în timpul unui exil. Ar fi unica scrisoare redactată departe de Alexandria în care nu ar fi menționată situația de exil a episcopului. De aceea, data cea mai probabilă nu poate fi alta decât anul 335, datorită tonului obișnuit și calm.

---

[114] Computul datei pascale reținut de *Scrisoarea pascală* 5 este făcut conform calendarului egiptean corectat de exigențele romane: conform alexandrinilor, ar fi trebuit să fi fost pe 27 pharmouthi. Pentru cronologia scrisorii însă, data nu are importanță, știut fiind faptul că Atanasiu se raportează în mod obișnuit la data pascală romană. Sinopsa tabelelor datelor pascale la Roma și Alexandria este concludentă în acest sens.

Cazul *Scrisorii pascale* numerotate astăzi cu cifra 10 este particular. Textul siriac prezintă în partea centrală o lacună, fapt pentru care Gwatkin şi Duchesne au conchis că ea ar fi rezultatul unei combinaţii între începutul unei scrisori şi sfârşitul alteia. Până la lacună, scrisoarea insistă asupra temei persecuţiei, depărtării de cei dragi şi suferinţei pe care probabil autorul le trăieşte în momentul redactării ei. După lacună, descoperim un cânt de laudă lui Dumnezeu din partea patriarhului, care, asemenea poporului iudeu, îi cântă recunoştinţă pentru libertatea obţinută. Noi lansăm ipoteza că cele două părţi aparţin de două scrisori diferite. Problema care se pune însă este stabilirea datei celor două scrisori. În partea a doua, scrisă, fără îndoială, la Alexandria, Paştele este fixat pe 30 phamenoth (26 martie), dată care corespunde anilor 338 şi 349. Putem alege cu uşurinţă anul 338, deoarece tonul şi accentul scrisorii sunt specifice bucuriei revenirii recente dintr-un exil. În 349, dimpotrivă, chiar dacă *Scrisoarea pascală* corespunzătoare nu este atestată nicăieri, Atanasiu se afla în mod normal pe scaunul său episcopal şi era în plină activitate apostolică, deci nu se simţea bucuria unei reveniri recente din exil[115]. Prima parte a scrisorii, din cauza aluziei că ea ar fi fost trimisă de urgenţă, nu poate fi decât scrisoarea trimisă din Trento unde Atanasiu ajunsese în 335. Din aceste informaţii putem crede că scrisoarea se referă la Paştele anului 336 fixat pe 23 pharmouthi (18 aprilie). Deci actuala scrisoare 10 ar fi o compilaţie între prima parte a scrisorii anului 336 şi a doua parte a scrisorii anului 338. Această ipoteză are un mare grad de probabilitate să fie adevărată.

Data Paştelui fixată în *Scrisoarea pascală* 11, 20 pharmouthi (15 aprilie), nu poate corespunde în tabelele cronologice decât anului 339 sau 344. Nici *Cosma* şi nici textul siriac nu ne oferă elemente suficiente pentru a tranşa între cele două date. Atanasiu, dimpotrivă, confirmă într-o frază că este vorba de anul 339: „Stând astfel lucrurile, să aclamăm împreună sfinţii şi nimeni dintre noi să nu renunţe la datoria de a împlini aceste fapte, estimând multe necazurile şi încercările care, mai ales acum, s-au abătut asupra mea din invidie de către arieni, care deseori vor să mă insulte şi să mă acuze pentru a obţine moartea mea din cauza comportamentului drept pe care îl datorez binefacerii lui Dumnezeu". Această informaţie ne face să credem că Atanasiu redactează scrisoarea la Alexandria, unde se reunesc discipolii lui Eusebiu de Nicomedia pentru a unelti împotriva patriarhului şi a-i dori chiar obţinerea condamnării sale la moarte. În 338-339, la Antiohia, ei l-au numit pe Grigore de Capadocia pe scaunul Alexandriei, acesta fiind instalat prin violenţă de către prefectul Egiptului, Filagrius.

[115] G. Bardy, „Athanase", în *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique*, IV, col. 1329.

Scrisoarea pascală 13 indică sărbătoarea Paştelui pe 24 pharmouthi (19 aprilie), dată care în tabelele cronologice corespunde anilor 330, 341 şi 352. Fără teamă de a greşi, putem data această scrisoare cu anul 341 datorită unei scurte afirmaţii: „Vă scriu scrisoarea din oraşul Roma". Actuala scrisoare 2 a anului 330 şi un fragment din *Scrisoarea pascală* 24 corespunzând anului 352 sunt alte două argumente care ne permit să fixăm anul 341 pentru redactarea scrisorii.

Data pe care o găsim în biletul anunţând Paştele clerului din Alexandria, numerotată astăzi ca fiind *Scrisoarea pascală* 17, este 12 pharmouthi (7 aprilie) şi se specifică faptul că această dată a fost stabilită ţinând cont de computul oficial al alexandrinilor. În tabelele cronologice, ea corespunde anilor 334, 345 şi 356. Discutând despre actuala *Scrisoare pascală* 6, am văzut că nu poate fi datată decât în anul 334. Din anul 356 subzistă un fragment în coptă corespunzând scrisorii acestui an. Deci unica dată disponibilă nu poate fi decât anul 345. În plus, în acest bilet s-au găsit câteva informaţii succinte despre contextul de persecuţie şi exil în care a fost redactat.

Indicând Paştele pentru ziua de 4 pharmouthi (30 martie), biletul adresat episcopilor egipteni, considerat ca fiind *Scrisoarea pascală* 18, poate face referinţă la anii 335, 340 şi 346. Din cele afirmate mai sus nu putem reţine decât anul 346. Atanasiu se bucură de promptitudinea cu care episcopii au pus în practică dispoziţiile prescrise în anul precedent, 345.

Scrisoarea pascală 19 reţine ca dată a Paştelui 17 pharmouthi (12 aprilie) şi coincide cu Paştele anilor 347, 358 şi 369. *Cosma* şi textul copt nu ne ajută cu nimic în tranşarea unei date fixe. Totuşi, în scrisoare găsim o frază care ne ajută să rezolvăm dilema: „Aceasta este indicaţia sărbătorii: când renunţăm la răutate, adoptăm un comportament adevărat şi facem o rugăciune de mulţumire lui Dumnezeu. De aceea, şi noi, fraţii mei, aşteptând celebrarea bucuriei veşnice în ceruri, să facem o sărbătoare în timpurile noastre, să ne bucurăm tot timpul, să ne rugăm fără încetare şi să-i mulţumim lui Dumnezeu în orice situaţie, fără a fi divizaţi, ci, ca într-o singură casă, să putem mânca Paştele". Asemenea expresii nu pot face referinţă decât la anul 347. Atanasiu a revenit la Alexandria pe 21 octombrie 346, pe când în 358 el era din nou în exil şi în 369 trăia deja de câţiva ani în linişte şi pace, guvernând destinele Bisericii Egiptului cu mult calm şi cu dorinţa de împăcare cu toţi duşmanii săi. În plus, textul copt ne oferă un fragment din *Scrisoarea pascală* care foarte probabil este cea din anul 369.

Conform *Scrisorii pascale* 20, data Paştelui este 8 pharmouthi (3 aprilie). Ea corespunde în tabelele cronologice doar anului 348. Un indiciu poate fi fraza în care, referindu-se la efectele celebrării pascale, nu poate decât să exprime o amintire tristă a anilor imediat precedenţi: „Deoarece în trecut, dispersaţi şi risipiţi, ne-am regăsit; îndepărtaţi, ne-am apropiat, înstrăinaţi, am devenit discipolii celui care pentru noi a suferit şi a fost crucificat".

Pentru a întregi tabelul cronologic al *Scrisorilor pascale*, trebuie să stabilim şi datele care ne sunt consemnate în mod fragmentar doar în textul copt. Lucrul pare a fi foarte uşor de realizat pentru scrisorile 24 (din 352), 25 (din 353), 26 (din 354), 36 (din 364), 42 (din 370), deoarece ele indică data Paştelui în partea lor finală. În cazul scrisorii 36 (din 364), avem indicaţia că a fost scrisă la Antiohia: „Aceste lucruri vi le scriu de la Antiohia; am revenit de la curtea imperială unde l-am întâlnit pe împăratul preaiubit". Pentru alte fragmente, clasificate în ordine de către manuscrisele copte, este necesar să ţinem cont de ceea ce ne spune editorul lor. Cronologia care rezultă din aceste observaţii pentru *Scrisorile pascale*, numerotate astăzi şi conservate în textul siriac, este deci următoarea: 1 (329), 2 (330), 14 (331), 4 (332), 5 (333), 6 (334), 7 (336), 10 (prima parte 337), 10 (a doua parte 338), 11 (339), 13 (341), 3 (342), 17 (345), 18 (346), 19 (347), 20 (348). După cum putem constata, o asemenea cronologie nu se îndepărtează prea mult de cea tradiţională. Pentru anii 336, 340, 343 şi 344 este probabil ca scrisorile să nu fi fost redactate şi nici trimise. Informaţiile precise existente în biografiile despre Atanasiu în aceste perioade ne fac să credem că această probabilitate este sigură. În plus, aranjând biletul destinat lui Serapion la data cea mai exactă posibilă, cum vom încerca să facem în cele ce urmează, vom putea constata că nu există nicio informaţie despre o altă scrisoare care ar fi fost scrisă sau care ar fi pierdută.

Cele spuse mai sus pot fi rezumate astfel:

Anul	**Paştele conform tabelelor**	**Paştele conform Scrisorilor**	**Paştele indicat în *Scrisori***	**Paştele conform *Chronicon***	**Număr optimal**	**Număr în *Chronicon***	**Adnotaţii între *Scrisori***	**Ipoteza lui Schwartz**	**Ipoteza noastră**
329	6 aprilie	6 aprilie	6 aprilie	6 aprilie	I	I		I	I
330	19 aprilie	19 aprilie	19 aprilie	19 aprilie	II	–		Pierdută	II
331	11 aprilie	11 aprilie	11 aprilie	11 aprilie	III	–		XIV	XIV
332	2 aprilie	2 aprilie	12 aprilie	12 aprilie	IV	–		IV	IV
333	15 aprilie	15 aprilie	15 aprilie	15 aprilie	V	–		V	V
334	7 aprilie	7 aprilie	7 aprilie	7 aprilie	VI	–		Pierdută	VI
335	30 martie	30 martie	9 aprilie	9 aprilie	VII	–	VIII şi IX netrimise	Pierdută	VII
336	18 aprilie	–	–	18 aprilie	VIII	–		Neglijată de compilator	–

337	3 aprilie	–	–	3 aprilie	IX	–		Neglijată de compilator	X (1)
338	26 martie	26 martie	26 martie	26 martie	X	–		X	X (2)
339	15 aprilie	15 aprilie	15 aprilie	15 aprilie	XI	–		XI	XI
340	30 martie	–	–	9 aprilie	XII	–	lipseşte scrisoarea a XII-a	VII	–
341	19 aprilie	19 aprilie	19 aprilie	19 aprilie	XIII	–		XIII	XIII
342	11 aprilie	11 aprilie	9 aprilie	11 aprilie	XIV	–	a XVI-a şi a XVII-a n-au fost trimise	III	III
343	27 martie	–	–	27 martie	XV	–		Neglijată de compilator	–
344	15 aprilie	–	–	15 aprilie	XVI	–		Neglijată de compilator	–
345	7 aprilie	7 aprilie	7 aprilie	6 aprilie	XVII	–		XVII	XVII
346	30 martie	30 martie	30 martie	30 martie	XVI-II	–		XVIII	XVI-II
347	12 aprilie	12 aprilie	12 aprilie	12 aprilie	XIX	–		XIX	XIX
348	3 aprilie	–	3 aprilie	3 aprilie	XX	–		XX	XX

c) Data Biletului adresat lui Serapion

În cele ce urmează, ne propunem să stabilim cronologia cea mai exactă posibil a biletului pe care Atanasiu îl adresează prietenului şi locţiitorului său, Serapion. Este vorba despre o scriere de o mare importanţă şi care suscită divergenţe de opinii printre cercetători. La prima vedere, poate părea un simplu bilet care însoţeşte, fără prea mari pretenţii, o *Scrisoare pascală*. Unii specialişti datează acest bilet între 340 şi 341, fiind scris la Roma în timpul celui de-al doilea exil, pe când alţii îl datează în anul 337, pe când patriarhul era la Trento, la sfârşitul primului exil[116].

Duchesne expune opinia sa asupra datării acestui bilet astfel:

În timpul sejurului său la Roma, în 340 şi în anii următorii, s-au adus despre acest subiect (este vorba despre ţinerea postului de 40 de zile) reproşuri sfântului

[116] Schwartz, Duchesne şi Lefort împărtăşesc aceste concluzii. Însă, în opinia noastră, ele nu găsesc un fundament solid în corpusul atanasian şi nici în datele biografice ale episcopului alexandrin.

Atanasiu. El se plânge de aceste acuzații într-un bilet anexat *Scrisorii pascale* din 341, datată de la Roma. Acest bilet este adresat prietenului său Serapion, episcop de Thmuis, însărcinat, în absența sa, să dirijeze Bisericile din Egipt. El îl îndeamnă cu tărie să introducă respectarea carantenei de către egipteni, spunând că ei sunt ridiculizați din cauza acestei nerespectări[117].

Cercetătorul francez subliniază faptul că occidentalii au instituit deja o practică a postului carantenei şi sunt scandalizați de faptul că în Orient nu exista această practică. Ipoteza poate găsi fundament în indicația serioasă pe care biletul o are în textul actual: „Această scrisoare a fost scrisă la Roma". O indicație asemănătoare o găsim şi în *Chronicon* pentru anul 340.

Schwartz, la rândul său, acceptă această ipoteză. În opinia lui, din *Biletul adresat lui Serapion* apare în mod clar voința episcopului exilat de a introduce în Egipt practica, până atunci necunoscută, a postului carantenei. La origine, biletul trebuia să însoțească o *Scrisoare pascală* care s-ar fi pierdut. Nicio altă scrisoare parvenită până la noi nu menționează explicit o asemenea inovație liturgică. El conchide că informația adăugată la sfârşit prin care se specifică redactarea şi trimiterea ei de la Roma pare a fi falsă deoarece Atanasiu a început să cunoască tradițiile occidentale nu la Roma, în 339, ci la Trento, în 336. Este de neimaginat, în opinia cercetătorului german, ca la Trento tradițiile liturgice referitoare la postul pascal să fie diferite de cele practicate la Roma. Dovadă că patriarhul a descoperit postul carantenei la Trento şi l-a expus ca model pentru Biserica din Egipt se poate vedea şi în informațiile conținute în *Scrisoarea pascală* 10 corespunzătoare Paştelui din anul 338 şi redactată în 337. Aici el vorbeşte de postul de patruzeci de zile ca o practică liturgică ce cunoaşte deja o tradiție[118].

Lefort critică cu virulență aceste ipoteze. În opinia sa, cercetătorul german ignoră paragrafele demne de încredere păstrate în greacă de tradiția indirectă. Specialistul belgian pleacă de la faptul că textul biletului nu ne oferă nici cea mai mică indicație pentru a susține cronologia lui Schwartz şi interpretarea sa[119]. În al doilea rând, este de neînchipuit că un episcop atât de nedorit în Orient ca Atanasiu ar fi putut introduce o aşa mare invenție liturgică pascală într-o Biserică recunoscută pentru aspectului ei conservator. El continuă argumentația sa văzând ca imposibilă redactarea unui asemenea bilet după o călătorie destul de lungă şi obositoare în condiții incredibile. În plus, ar trebui să explicăm cum o asemenea inițiativă a

117 L. DUCHESNE, *Origines du culte chrétien: étude sur la liturgie latine avant Charlemagne*, Éditions De Boccard, Paris 1920, 255, 3.

118 E. SCHWARTZ, „Zur Kirchengeschichte des vierten Jahrhunderts", *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft* 34 (1935) 129-212.

119 L.Th. LEFORT, „Les Lettres festales de saint Athanase", 648-651, pune în paralel paragraful grec şi cel latin corespunzător, iar Migne reia ediția textului stabilit de Lefort.

putut fi pusă în practică în Biserica din Egipt, care se afla în plină criză de jurisdicție ecleziastică din cauza schismei meletiene și a doctrinei ariene. Lefort datează deci biletul între 340-341, și nu în 337.

Peri acceptă în totalitate această ipoteză și reține anul 340-341 ca dată a redactării acestui bilet[120]. Cercetătorul italian însă, în argumentația sa, ține cont de cele două tradiții care ne-au transmis *Scrisorile pascale* atanasiene, coptă și siriacă, pe când cercetătorul belgian a făcut apel la informațiile din *Chronicon*. Or, noi știm că, din punct de vedere istoric, aceste date nu sunt mereu viabile. De asemenea, Peri critică faptul că Lefort a conservat, fără explicații adiționale, ideea lui Duchesne referitor la introducerea carantenei la Alexandria de către Atanasiu, după ce acesta descoperise practica ei în Occident. Textele și documentele atanasiene nu atestă acest lucru. Ținând cont de aceste două remarci, putem înțelege mai ușor explicația lui Lefort:

> Acest bilet are un scop bine precis, iar sursele de care dispunem (adică textul siriac) sunt destul de explicite pentru a ne permite să determinăm timpul și circumstanțele. Ajuns la Roma în exil, la sfârșitul anului 339, Atanasiu, conform *Indexului siriac*, nu a putut scrie *Scrisoarea pascală*, atunci a trebuit să se mulțumească doar cu redactarea unui simplu bilet, pentru a anunța data Paștelui în 340. La Alexandria, rivalul său, intrusul Grigore, a calculat el însuși data Paștelui pentru anul 340, însă, înșelându-se în calculele sale, a prescris începutul carantenei discipolilor săi mult mai degrabă. Vestea acestei erori a provocat sentimentul de ridiculizare a romanilor referitor la carantena egiptenilor începută mult prea devreme[121].

Astfel, Atanasiu, pentru a fi sigur că va ajunge la timp, a trebuit să redacteze și să trimită *Scrisoarea pascală* pentru anul 341 cu aproape un an mai devreme. Această scrisoare, în opinia lui Lefort, trebuia să anunțe doar introducerea carantenei ca și scrisorile precedente. Serapion primise misiunea de a o difuza și de a pune în practică carantena în tot Egiptul. Totuși, textul copt exclude cu desăvârșire că introducerea carantenei în Egipt s-ar datora lui Atanasiu în asemenea condiții[122]. Citind cu atenție *Biletul adresat lui Serapion*, putem constata cu ușurință că nu se află nicio mențiune despre Roma sau despre Occident în general și nici în intenția autorului de

---

[120] V. Peri, „La cronologia delle *Lettere Festali* di Sant'Atanasio e la Quaresima", *Aevum* 35 (1961) 53-70.

[121] L.Th. Lefort, „Les Lettres festales de saint Athanase", 655.

[122] Lefort exprimă convingerea sa astfel: „Atanasiu nu voia să introducă o nouă obligație, ci să elimine cauza iregularităților legate de practicarea unei obligații înrădăcinate deja, după cum o dovedește pățania discipolilor lui Grigore. Este de neimaginat că Grigore ar fi putut introduce această invenție; dacă el impune practicarea carantenei adepților săi, este o dovadă că practica era deja profund implantată în Egipt", „Les Lettres festales de saint Athanase", 653.

a inova ceva din punct de vedere liturgic, introducând ceva nou în disciplina postului pascal. Duchesne ajunsese la această concluzie datorită datării biletului cu 340-341. Totuşi, nici acest an şi nici 337 nu sunt atestaţi în text. Ne aflăm deci pe un teren de incertitudine cronologică. Nu ne rămâne decât să avansăm propria noastră ipoteză, confruntând textul biletului cu informaţii conţinute în celelalte *Scrisori pascale* atanasiene.

Ca punct de plecare putem stabili cu certitudine că biletul însoţea o *Scrisoare pascală* cu intenţia de a fi trimisă tuturor episcopilor Bisericilor din Egipt. O lectură minuţioasă a biletului nu ne permite să vedem respectarea carantenei ca o invenţie atanasiană în uzul liturgiei pascale egiptene. Totuşi, putem constata întrebarea episcopului asupra introducerii unei tradiţii deja constituite în Occident. La această interogaţie, Atanasiu răspunde prin insistenţa de a evita orice scuză şi pretext în nerespectarea observanţei carantenei. Ne putem imagina cu uşurinţă că *Scrisoarea pascală* care era însoţită de biletul destinat lui Serapion, conţinea în interiorul ei fixarea începutului carantenei ca fiind o practică comună tradiţională.

Cum scrisoarea care era însoţită de bilet este pierdută, suntem nevoiţi să recurgem la analiza celorlalte scrisori în care patriarhul pomeneşte despre carantenă. În *Scrisoarea pascală* 10, spre exemplu, datată cu anul 338, găsim mai multe paralelisme în expresii, informaţii şi gândire. Autorul lor nu poate fi decât Atanasiu, care le-a redactat în aceeaşi perioadă de timp, fiind în aceeaşi dispoziţie de spirit şi frământat de aceleaşi preocupări. În amândouă textele apar: expresia mulţumirii faţă de Dumnezeu care l-a restituit Bisericii sale după numeroase necazuri; bucuria de a putea întreţine din nou corespondenţa regulată cu episcopii Bisericii sale şi cu cei din zonele limitrofe; distincţia dintre „carantena" şi „postul pascal"; prezenţa schismaticilor meleţieni şi duşmani ai lui Cristos, care aduc invenţii referitoare la data celebrării Paştelui; amintirea fixării anuale, din partea episcopului de Alexandria, a începutului carantenei, a postului şi Duminicii Învierii ca fiind de instituire apostolică.

Biletul adresat lui Serapion se termină printr-o listă de nouă noi episcopi care ocupă scaunele rămase vacante şi sunt în comuniune cu patriarhul Alexandriei. În *Scrisoarea pascală* a anului 347 găsim aceeaşi indicaţie. Această scrisoare este prima după întoarcerea episcopului din cel de-al doilea exil. Este o ocazie prielnică pentru el de a anunţa clerului său vacanţa scaunelor episcopale din Egipt şi dorinţa de a găsi candidaţi pentru ocuparea lor. Concluzia acestei comparaţii ne conduce să credem că biletul destinat lui Serapion a putut fi scris la Alexandria cu ocazia Paştelui din 338 şi însoţea *Scrisoarea pascală* corespunzătoare, a cărei parte finală este conservată în actuala *Scrisoare pascală* 10 (2).

Pentru mai multă precizie, prezentăm şi câteva elemente de analiză a biletului. În primul rând, din textul biletului constatăm, fără îndoială, preocuparea lui Atanasiu de a-i semnala lui Serapion că meleţienii sunt excluşi de la comuniunea Bisericii Catolice. O asemenea afirmaţie este documentată, făcând apel la corespondenţa canonică dintre Atanasiu şi episcopii din Palestina şi din Siria. De aceea, patriarhul ţine să-l avertizeze pe Serapion şi pe ceilalţi episcopi de excomunicarea suferită de adepţii lui Meleţius. Deci putem spune că biletul a fost scris din cauza meleţienilor şi a comportamentului lor, şi nu pentru a se plânge de ridiculizările romanilor la adresa egiptenilor referitor la carantenă. De asemenea, scopul biletului este indicarea începutului carantenei şi a postului în toată Biserica din Egipt conform tradiţiei şi misiunii episcopului alexandrin. Nu există deci în intenţia autorului dorinţa de a introduce o noutate liturgică prin impunerea postului de 7 săptămâni. Meleţineii nu respectă postul şi nici regula universală stabilită la Conciliul din Niceea, de aceea, Atanasiu îl invită pe prietenul său Serapion, în a cărui comunitate se află un mare număr de meleţieni, să insiste asupra păstrării şi respectării postului pascal. De asemenea, biletul conţine mijloace puse la îndemâna destinatarului pentru a împiedica orice abuz: nimeni nu se poate scuza că nu a auzit lectura biletului făcută în public şi, astfel, să se poată sustrage respectării carantenei; dacă acest îndemn nu este suficient, Serapion are datoria să ofere o cateheză despre semnificaţia spirituală şi importanţa postului, astfel încât nimeni să nu aibă motiv de scuză. Deci biletul conţine, pe de o parte, respectarea, deja tradiţională în toate bisericile Egiptului, a timpului pascal care prevede indicarea anuală a carantenei, postului săptămânii sfinte şi zilei Paştelui; pe de altă parte, el conţine tentativa schismaticilor meleţieni de a altera o asemenea tradiţie prin nerespectarea, din diverse motive, a postului, fapt care duce la ridiculizarea lor de către romani. Astfel, putem înţelege mai bine tonul insistent al biletului şi cererea de a pune în aplicare, cât mai repede posibil, instrucţiunile cerute.

Ţinând cont de aceste concluzii bazate pe textul *Biletului adresat lui Serapion* şi pe *Scrisorile pascale* ce confirmă informaţiile conţinute, putem spune că este mai uşor de explicat de ce în scrisorile precedente şi posterioare anului 338 putem găsi indicaţia şi termenul „carantenă”, precum şi respectarea carantenei, ca şi fixarea postului pascal. De asemenea, din datarea noului mod de a trăi postul pascal extins pe o perioadă de 7 săptămâni, biletul exprimă necesitatea de a reţine că tentativele schismaticilor de a neglija disciplina ecleziastică nu pot fi limitate la un caz sporadic şi improvizat în 338. De aceea, suntem constrânşi să recunoaştem existenţa timpului de pregătire de 40 de zile atât înainte, cât şi după anul 338. Atanasiu însă are o gândire diferită despre trăirea carantenei.

d) Carantena în gândirea atanasiană

În *Scrisoarea pascală* din 333 sunt enumerate modurile greşite de celebrare a Paştelui: păgânii cred că celebrarea sărbătorii constă în abundenţa mâncării; iudeii nu fac diferenţa între umbra Vechiului Testament şi realitatea Noului Testament; schismaticii sărbătoresc în locuri separate cu intenţii divizate. În mai multe rânduri, patriarhul Alexandriei revine asupra acestor preocupări pastorale. Creştinii care rămân în Biserica universală nu pot decât să celebreze Paştele, pregătindu-se prin rugăciune, post şi contemplaţie. Ei se unesc în noaptea învierii în jurul aceleiaşi mese, într-un singur loc, pentru a se împărtăşi cu trupul şi sângele Domnului înviat. Cei care sărbătoresc altfel Paştele nu fac parte, în opinia lui Atanasiu, din Biserica universală.

Scrisoarea pascală din 339 enumeră felul în care trebuie celebrată sărbătoarea: prin recunoaşterea lui Cristos cel înviat prezent în mijlocul comunităţii; prin aducerea cultului ce i se cuvine lui Dumnezeu care l-a înviat pe Fiul său din morţi; prin mărturisirea credinţei adevărate semnate la Conciliul din Niceea; prin trăirea în spirit şi adevăr. Majoritatea scrisorilor conţin indicaţii de acest gen, confirmând preocuparea de bază a patriarhului: iudeii, ereticii şi schismaticii nu celebrează adevăratul Paşti, deoarece ei nu sunt capabili să trăiască în unitate cu ortodocşii. Pentru a înţelege şi mai bine intenţiile pastorale ale episcopului de Alexandria, este necesar să facem un mic studiu al expresiilor utilizate pentru a descrie realitatea pregătirii pentru marea sărbătoare a Paştelui: carantena, postul carantenei, respectarea carantenei[123].

Carantena. Este un termen familiar lui Atanasiu şi-l întâlnim în mai multe dintre operele sale. În *Scrisorile pascale*, acest termen se află din *Scrisoarea* 2 până la ultima, fără ca el să sufere modificări de sens. Mereu el este utilizat pentru desemnarea perioadei liturgice care precede Paştele şi care se sfârşea în Joia Sfântă. Este evident că termenul nu este sinonim cu „postul de 6 săptămâni" la care se adaugă Săptămâna Sfântă, deci 7 săptămâni

[123] Duchesne vede o ambiguitate în utilizarea acestor expresii în scrisorile care coincid cu anii de exil al lui Atanasiu, în care episcopul a întâlnit alte tradiţii occidentale şi a voit să suprapună tradiţiei antice a postului de 6 zile practica celui de 40 de zile: „La început, Atanasiu vorbeşte de timpul carantenei şi de săptămâna postului; mai târziu, însă, menţionează postul carantenei şi Săptămâna Sfântă a Paştelui", *Origines du culte chrétien: étude sur la liturgie latine avant Charlemagne*, 256. Lefort este de părere că Atanasiu „de la început a avut intenţia fermă de a introduce în mod oficial postul carantenei", „Les Lettres festales de saint Athanase", 656. Deci, dintr-un episcop al cărui temperament conservator era bine cunoscut, mai ales în materie religioasă, Lefort face un inovator într-o problemă de o importanţă majoră. Fără a neglija ipotezele celor doi cercetători, ne propunem să vedem dacă în textele atanasiene găsim argumente care ne permit să ajungem la asemenea concluzii.

de post obligatoriu în total[124]. Cei care susțin că Atanasiu ar putea fi inițiatorul introducerii carantenei în Biserica din Alexandria ar trebui să citească textele cu mai mare atenție şi vor constata că termenul „carantenă” este utilizat fără nicio explicație şi face referire la o instituție tradițională în termeni oficiali.

Un alt element de care trebuie ținut cont este faptul că toate scrisorile, cu excepția celor al căror final este pierdut, prezintă un timp pascal de post de 6 zile care începe în lunea sfântă şi se termină în noaptea învierii. Atanasiu vede în cele 6 zile de post simbolul creației. În timpul acestui post, la Alexandria se practica xerofagia[125]: „Pentru cele 6 zile dinaintea Paştelui, tot poporul practică xerofagia; în acest timp, spre seară, se mănâncă un pic de pâine, sare şi se bea apă. Însă sunt unii şi mai fervenți care postesc două, trei, patru zile la rând, iar alții chiar toată săptămâna şi petrec în veghe cele 6 zile până la cântatul cocoşilor, la apariția zorilor din duminica învierii” (Atanasiu, *Predică despre credință*).

Scrisorile confirmă şi explică asemenea practici: „În acest timp, fraților, trebuie să ne exersăm prin rugăciune stăruitoare, prin post şi vigilii nocturne” (*Scrisoarea pascală* 3, 6); „Aceste zile care se succed trebuie să fie petrecute în post şi veghe, fiecare în limitele forțelor sale” (*Scrisoarea pascală* 7, 10); „Postind cu zel, să ne amintim de cei săraci şi să dăm mărturie Domnului printr-o conştiință curată” (*Scrisoarea pascală* 26); „Să postim astfel în curăție şi adevăr” (*Scrisoarea pascală* 25). Un asemenea timp de post este întotdeauna distinct de carantenă la Atanasiu[126]. Din acest punct de vedere, nu putem releva nicio schimbare semnificativă în toate scrisorile atanasiene. Indicând în fiecare an data începutului şi sfârşitului acestor două perioade, care împreună constituie timpul sfânt al Paştelui, Atanasiu are convingerea că împlineşte o prescripție tradițională, chiar apostolică. Referitor la aceste două fenomene liturgice, nu putem nota în textul scrisorilor niciun progres sau diferență sensibilă pentru a le defini.

---

[124] Spre exemplu, în *Scrisoarea enciclică* 4, *Apologie pentru Constanțiu* 14, *Apologie despre fuga sa* 6, *Istoria arienilor* 65, *Fragment din predica despre credință*, utilizează acest termen în sensul său cel mai larg posibil. Este vorba despre o perioadă de timp care pregăteşte creştinul de celebrarea marii solemnități, însă postul este obligatoriu doar în ultima săptămână, numită şi Săptămâna Patimilor.

[125] În dicționarul limbii franceze vechi, xerofagie înseamnă abstinența de la orice mâncare în afară de pâine, legume şi fructe. Acest termen vine din limba greacă – *xêrophagia* – şi a trecut în latină sub acelaşi nume. Vorbind despre practica xerofagiei în timpul postului pascal de 6 zile, Atanasiu indică abstinența de la carne şi de la orice alt produs de proveniență animală.

[126] Spre exemplu, în scrisorile 2, 8; 6, 15; 7, 10; 10, 2; 11, 15; 3, 6; 19, 10; 25; 42 putem constata o distincție verbală, dar şi precizarea datelor inițiale şi concluzive ale celor două perioade: carantena, care începe cu 40 de zile înainte de Paşte şi se termină în Duminica Floriilor, şi postul de 6 zile, care începe în Lunea sfântă şi ia sfârşit în noaptea Învierii, la cântatul cocoşului.

„Postul carantenei" şi „respectarea carantenei". Sunt alte două expresii care necesită o scurtă analiză pentru a înţelege mai bine sensul cu care patriarhul Alexandriei le foloseşte în scrisorile sale. Ne putem întreba dacă în gândirea episcopului postul carantenei şi respectarea carantenei indică un post riguros prin practicarea cu stricteţe a xerofagiei timp de 40 de zile. Duchesne afirmă: „În *Scrisoarea pascală* din 347 este indicat în mod explicit că acela care nu respectă carantena nu va celebra Paştele, altfel spus, va fi excomunicat pentru o perioadă"[127]. Această ultimă afirmaţie ni se pare un pic severă şi fără fundament solid în textul scrisorilor. Suntem înclinaţi să credem că Atanasiu se referă, mai degrabă, la o pedeapsă spirituală, interzicând credincioşilor, care nu au trăit carantena după regulile canonice ecleziastice, să se apropie de masa euharistică în noaptea Învierii. Noutatea unei asemenea practici este referinţa constantă la două posturi canonice care au rădăcinile în cele mai antice tradiţii creştine liturgice: cel de 6 zile încorporat în cel de 40 de zile. În opinia lui Duchesne, la origine ar fi existat postul de 6 zile, căruia i s-a suprapus un post mai recent de 40 de zile. Acesta din urmă ar fi fost introdus la Alexandria de către Atanasiu importându-l din Occident, fie în mod brusc şi autoritar, fie într-un mod blând şi progresiv. Aceste concluzii ne permit să explicăm persistenţa, uneori ilogică, în aceleaşi scrisori, a două limbaje şi, mai ales, a două practici ale postului: unul mai vechi şi mai scurt încorporat în unul mai recent şi mai extins. Chiar dacă această explicaţie pare a fi destul de convingătoare, totuşi ar trebui să analizăm cu mai multă atenţie textul scrisorilor, pentru a vedea cum înţeleg patriarhul şi credincioşii săi adjectivul „caranten" atribuit substantivului „post".

Suntem nevoiţi să constatăm că nici *Scrisorile pascale* şi nici alte texte atanasiene nu ne oferă destul material argumentativ pentru a susţine ipoteza lui Duchesne expusă mai sus. Pentru Atanasiu, „carantenei" semnifică „de la carantena", „al carantenei", şi distinge văzând în post şi carantenă nu doar două cuvinte diferite, ci şi două lucruri diferite, deoarece vorbeşte deseori despre „postul pascal" şi despre „postul carantenei". În *Biletul adresat lui Serapion*, expresia „postul carantenei" nu ne dă nicio explicaţie. *Scrisoarea enciclică* indică o posibilă interpretare a acestei expresii, în sensul că este vorba despre un post prelungit timp de 40 de zile. Dacă această interpretare este bună, înseamnă că anul 334, data *Scrisorii pascale* 6, ar constitui introducerea oficială a postului de 6 săptămâni. Atanasiu rămâne fidel tradiţiei alexandrine, prescriind postul de 6 zile în interiorul unui timp mai extins de pregătire pentru marea sărbătoare a creştinătăţii.

[127] L. DUCHESNE, *Origines du culte chrétien: étude sur la liturgie latine avant Charlemagne*, 256.

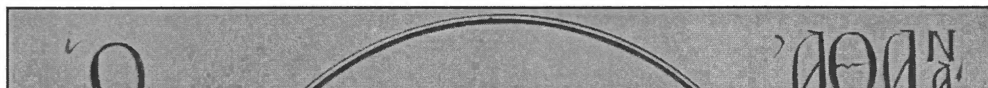
Textele atanasiene nu ne permit să ne pronunţăm cu uşurinţă asupra introducerii şi instituţionalizării postului carantenei, în înţelesul modern al expresiei, la Alexandria.

Pentru patriarhul Alexandriei, distingerea între cele două posturi, 40 de zile şi Săptămâna Sfântă, nu este doar verbală, ci exprimă două practici diferite în Biserica primară alexandrină. Principala diferenţă constă în faptul că, în timpul carantenei, postul nu era continuu, pe când în Săptămâna Sfântă credincioşii postesc prin practicarea xerofagiei pe tot timpul ei. Continuitatea era indicată de persistenţa în practicarea xerofagiei fie în sens larg, fie în sens mai strict. Sensul strict impunea credincioşilor hrănirea, doar la lăsatul serii, cu pâine şi apă, iar sensul larg permitea alimentarea cu tot ce este vegetal, interzicând carnea şi orice produs derivat de provenienţă animală. În Săptămâna Sfântă, sensul strict al postului continuu era normal şi practicat cu regularitate de către credincioşi, pe când carantena pare a fi dificil de imaginat c-ar putea fi realistă şi continuă.

Trebuie să ne amintim că Biserica primară cunoştea trei feluri de post: postul Săptămânii Sfinte prin practicarea strictă a xerofagiei; postul carantenei prin practicarea sensului larg al xerofagiei; postul celor două zile săptămânale, miercurea şi vinerea, pe tot timpul anului, în amintirea arestării şi crucificării Mântuitorului. Însă termenul „post” avea şi el mai multe semnificaţii şi este necesar să ştim în ce sens îl utilizează Atanasiu. În primul rând, conform tradiţiei biblice şi a Părinţilor dinaintea lui Atanasiu, termenul avea un sens spiritual general, indicând o atitudine de mortificaţie, de temperanţă, de practicare a virtuţii. Spre exemplu, în *Viaţa sfântului Anton cel Mare*, Patriarhul utilizează termenul pentru a indica dispoziţiile spirituale practicate de eroul său: credinţă, caritate, vigilenţă, generozitate, simplitate, rugăciune stăruitoare, mortificaţie şi toate celelalte virtuţi. În al doilea rând, termenul semnifică perioada postului canonic. În *Scrisorile pascale* el exprimă în mod explicit postul din Săptămâna Sfântă, invitându-i pe credincioşi la abstinenţă şi practicarea virtuţilor pentru a celebra cu suflet curat marea sărbătoare a învierii. În sfârşit, termenul cunoaşte şi o semnificaţie foarte frecventă, mai ales în scrierile mistice atanasiene, pentru a indica formarea la asceza individuală a creştinului cu scopul de a progresa spiritual şi de a se întări în practicarea virtuţii. Astfel, postul semnifică abstinenţa de la mâncare şi băutură ca fiind armele cele mai eficiente pentru a lupta împotriva răului şi tentaţiilor de tot felul. În mai multe scrieri, episcopul alexandrin prescrie postul în interiorul unei liste de exerciţii spirituale: acte de credinţă, rugăciune, vigilii nocturne petrecute în contemplaţie, a dormi pe pământul gol, cântarea psalmilor şi a imnurilor spirituale, lectio divina, participarea frecventă la actele liturgice, atenţie sporită la învăţăturile episcopilor, pomana oferită săracilor,

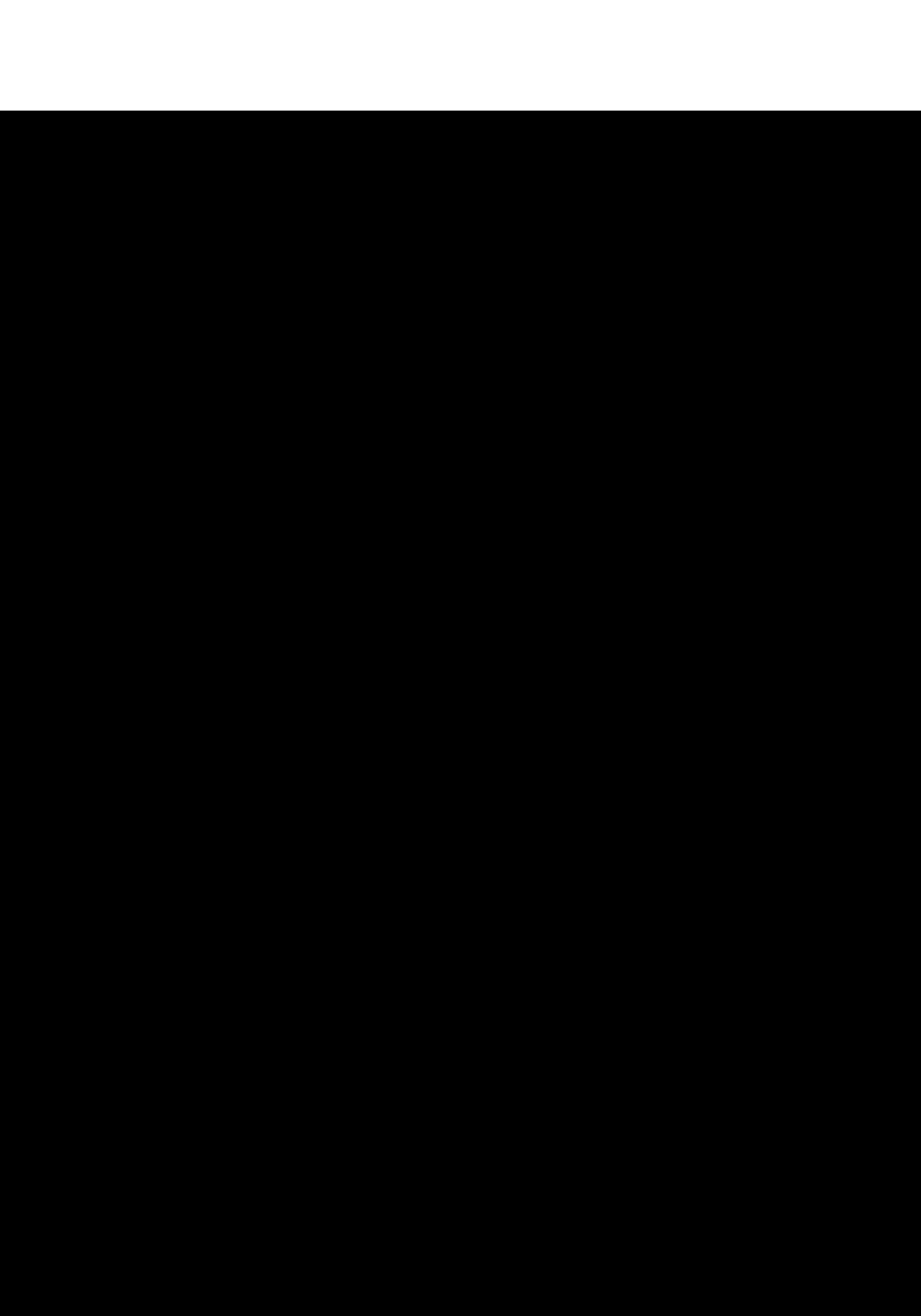
împăcarea cu duşmanii, stabilirea păcii şi armoniei între fraţi, victoria asupra orgoliului, impurităţii, captivităţii dorinţelor deşarte etc. Toate aceste exerciţii spirituale erau prescrise împreună, iar creştinul, prin post, putea să-şi conformeze viaţa Evangheliei Mântuitorului.

Ipoteza pe care o putem lansa la sfârşitul acestui studiu referitor la post în gândirea lui Atanasiu este următoarea: episcopul cunoaşte o tradiţie pe care o numeşte apostolică, a postului de 40 de zile şi care face parte din timpul pascal. Cele 40 de zile culminează cu Săptămâna Sfântă, în care postul este continuu şi strict până în noaptea învierii. În *Scrisorile pascale*, sensul postului este, înainte de toate, spiritual, pregătirea sufletului pentru sărbătoarea vieţii asupra morţii, şi ascetic: permite creştinilor să exerseze virtuţile prin înfrânarea poftelor trupeşti. Cristos, Paştele nostru, a fost jertfit, iar creştinul participă trup şi suflet la victoria definitivă a vieţii. Pentru a fi în măsură să se apropie de Mielul pascal şi să-şi hrănească sufletele cu acest aliment ceresc, trebuie să trăiască purificarea sufletului prin practicarea virtuţilor. În sens atanasian, post înseamnă atitudinea generală de mortificare şi de penitenţă, iar în sens particular, cel mai fructuos exerciţiu spiritual. Ca post canonic şi oficial, Atanasiu anunţă prescripţia celui din Săptămâna Sfântă, introdus în interiorul carantenei, şi care începe în lunea sfântă pentru a lua sfârşit odată cu ivitul zorilor, când este timpul de a trece la sărbătoarea lui Cristos cel înviat.

[redacted]

SCRISORILE PASCALE

SCRISOAREA PASCALĂ I
ANUL 329

Context istoric

Scrisorile pascale ale lui Atanasiu de Alexandria erau citite în toate eparhiile care aparţineau jurisdicţiei sale, adică de la Pentapolis şi Libia inferioară până la Amoniacas şi Tebaida superioară şi mijlocie[1]. Tânărul episcop, care n-avea încă 30 de ani împliniţi, trebuia să le facă faţă, încă de la începutul ministerului său episcopal, adversarilor care s-au opus alegerii sale pentru cea mai înaltă funcţie ecleziastică din Egipt. Pe de o parte, sunt arienii şi doctrina lor despre divinitatea lui Cristos. Pe de altă parte, sunt meleţienii şi schisma produsă de Meleţius prin consacrarea de noi episcopi din propria-i autoritate. Primii vor avea de înfruntat în Atanasiu un apărător curajos al doctrinei semnate la Niceea în 325: Cristos, Cuvântul lui Dumnezeu făcut om, este Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, Lumină adevărată din Lumină adevărată, de aceeaşi fiinţă cu Tatăl. Al doilea grup va întâmpina rezistenţa noului episcop pentru a reduce efectele produse de schisma lui Meleţiu[2]. Putem semnala un efort de pace şi reconciliere prezent în operele şi activităţile pastorale ale episcopului alexandrin.

Arienii şi meleţienii fac front comun pentru a se opune alegerii problematice a lui Atanasiu pe scaunul episcopal din Alexandria. Acuzaţia cea mai gravă adusă împotriva noului episcop este invaliditatea consacrării sale. La Sinodul de la Tyr, în 335, din cauza acestei acuzaţii, Atanasiu va lua pentru prima dată drumul exilului. Istoricii ecleziastici ai acestei epoci ne descriu felul în care Atanasiu a întrunit câţiva episcopi pentru a-l consacra

---

[1] Un studiu precis despre administraţia civilă a Egiptului în antichitate este realizat de istoricul francez J. LALLEMAND, *L'administration civile de l'Égypte, de l'avènement de Dioclétien à la création du diocèse (284-382)*, Bruxelles 1964.

[2] R. HANSON, *The search for the Christian doctrine of God: the Arian controversy 318-381*, T.&T. Clark, Edinburgh 1988, 246-262; M. SIMONETTI, *La crisi ariana nel IV secolo*, Institutum patristicum Augustinianum, Roma 1975, 100-128; T. BARNES, *Athanasius and Constantius: theology and politics in the Constantinian empire*, Harvard University Press, Cambridge 1993, 19-33; A. MARTIN, *Athanase d'Alexandrie et l'Église d'Egypte au IVe siècle (328-373)*, Ecole française de Rome, Roma 1996, 321-389, descriu în amănunt dificultăţile acestei alegeri problematice şi consecinţele ei pentru Biserica din Egipt.

episcop de Alexandria: „Toţi îl acuzau pentru faptul că a ajuns pe scaunul episcopal doar datorită unei mărturii false a câtorva, pe când cu toţii juraseră că nu vor mai consacra niciun episcop înainte de a respinge acuzaţiile ce şi le aduceau unii împotriva celorlalţi” (Sozomene, *Istoria ecleziastică*, 2, 25). Marea dificultate era aceea de a stabili un singur episcop pe scaunul Alexandriei. Alexandru, înaintea morţii sale, îl desemnase pe diaconul Atanasiu ca succesor, iar meleţienii aveau deja episcopul lor. În cele din urmă, tânărul episcop reuşeşte să se impună, instalând astfel o politică ecleziastică bazată pe apărare, capabilă să utilizeze chiar şi forţa atunci când era necesar pentru păstrarea demnităţii scaunului patriarhal alexandrin şi a integrităţii credinţei semnate la Niceea.

Prima *Scrisoare pascală* se poate spune că reprezintă un contrast între situaţia eclezială şi doctrinală prezentată mai sus şi frumuseţea mesajului ei. Într-adevăr, cititorul este profund uimit de tonul calm, de îndemnul la indulgenţă, de tipologia anti-iudaică, de inspiraţia antropologică tipică alexandrinilor, capabile să diminueze considerabil complexitatea contextului politic şi religios în care ea a fost redactată. Este, probabil, prima scriere din cariera sa de scriitor bisericesc, din care putem presimţi talentul şi bogăţia teologică şi spirituală hrănite prin meditarea Scripturilor. Invitaţia pe care autorul o adresează credincioşilor săi este aceea de a privi spre Cristos, Paştele nostru, care a fost jertfit pentru noi. El este adevărata sărbătoare a creştinilor.

Structura scrisorii

Intenţia pastorală a episcopului de Alexandria este aceea de a sublinia raportul între Vechiul şi Noul Testament. Postul, trâmbiţele şi sărbătoarea sunt elemente prezente în tradiţia pascală iudaică şi interpretate la lumina învierii lui Cristos. Astfel, Atanasiu insistă asupra continuităţii operei mântuitoare a lui Dumnezeu începută la creaţie. Scrisoarea începe prin expunerea imaginii „Soarelui dreptăţii” din profeţia lui Malahia. El este unicul acreditat să convoace umanitatea la sărbătoare. Iar sărbătoarea este un timp propice pentru bucurie şi întoarcere la Dumnezeu. Timpul propice este tema de fond a scrisorii. Mântuitorul s-a întrupat printre noi la timpul propice, luând asupra sa umanitatea noastră şi răstignind pe cruce răul din noi care ne conducea la moarte. Patriarhii şi profeţii Vechiului Testament au pregătit terenul venirii timpului propice pentru întruparea Cuvântului, au anunţat dinainte misiunea sa, au profeţit răstignirea sa pe cruce şi au anunţat învierea sa din morţi pentru a da viaţă lumii.

Moise, ales de Dumnezeu pentru a ghida poporul său spre Ţara Promisă, a primit poruncă să convoace toţi locuitorii la celebrarea marii sărbători a

Paştelui prin sunetul trâmbiţelor. Atanasiu consacră o reflecţie spirituală profundă despre semnificaţia trâmbiţelor în Vechiul Testament, interesându-se în mod cu totul special de sunetul trâmbiţei misterioase de pe Muntele Sion:

> A treia zi dimineaţă, au fost tunete, fulgere şi un nor gros pe munte; trâmbiţa răsuna cu putere şi tot poporul din tabără a fost apucat de spaimă. Moise a scos poporul din tabără, spre întâmpinarea lui Dumnezeu, şi s-au aşezat la poalele muntelui. Muntele Sinai era tot numai fum, pentru că Domnul se coborâse pe el în mijlocul focului. Fumul acesta se înălţa ca fumul unui cuptor şi tot muntele se cutremura cu putere. Trâmbiţa răsuna tot mai puternic. Moise vorbea şi Dumnezeu îi răspundea cu glas tare (*Ex* 19,16-19).

Şi creştinii au trâmbiţele lor care îi îndeamnă să combată păcatul, să trăiască o viaţă spirituală în lumina Evangheliei, să celebreze Paştele, nu cu aluatul cel vechi sau cu azimele răutăţii, ci cu pâinea nedospită a bunătăţii şi dragostei fraterne. Trâmbiţa cea mai mare pe care toţi creştinii trebuie să o asculte este invitaţia lui Cristos însuşi la sărbătoarea sa, pentru a ne da viaţă veşnică. De aceea, episcopul nu poate decât să-i povăţuiască neîncetat pe credincioşii săi, îndemnându-i la trăirea postului, nu numai în exterior, cu trupul, ci şi în interior, cu sufletul. Dotat cu liberul arbitru, sufletul are capacitatea de a se înclina fie spre bine, fie spre rău, să se hrănească fie cu păcatul şi plăcerile lumeşti, fie cu pâinea cerească şi plăcerile spirituale. Antropologia dezvoltată în această scrisoare este specifică scrierilor din tinereţea episcopului. În trăirea postului, Moise, Ilie, Daniel sunt exemple de imitat. Ei s-au hrănit în timpul postului cu Sfintele Scripturi care uneori substituiau chiar şi hrana trupească.

Timpul umbrei s-a terminat odată cu moartea şi învierea Mântuitorului. De aceea, Atanasiu revine deseori în *Scrisorile pascale* cu elemente polemice anti-iudaice. Ei sărbătoresc astăzi Paştele în zadar, deoarece nu urmează preceptele proclamate de profeţii Vechiului Testament, care anunţau venirea sărbătorii adevărate în care cel ce este jertfit este Mielul lui Dumnezeu care ia asupra sa păcatele lumii. Mielul pascal iudaic şi riturile lor pascale nu sunt decât umbre şi tipuri ale realităţii împlinite în Isus Cristos. Ierusalimul pământesc face loc Ierusalimului ceresc, unde credincioşii vor mânca la masa Mielului Paştele cel veşnic. Profetul Nahum (2,1-2) vine în ajutorul argumentării sale: în momentul în care a coborât din ceruri cel care sufla asupra apostolilor Duhul Sfânt, Cristos Domnul, Ierusalimul pământesc ia sfârşit, lăsând locul Ierusalimului ceresc. De aceea, acum noi sacrificăm adevăratul Miel coborât din ceruri anunţat de Isaia (53,7). Cele 6 zile de post pregătitoare pentru marea sărbătoare sunt simbolul creaţiei. Sărbătoarea Rusaliilor, numită sărbătoarea săptămânilor la iudei, pentru creştini devine simbolul lumii viitoare, când vom participa pe deplin la înviere cu Cristos. În acest an Paştele cade pe 6 aprilie.

Traducere

1. Dragii mei, din nou timpul ne invită la sărbătoare. Din nou Soarele dreptății (*Mal* 3,20), făcând să răsară peste noi razele sale divine, prevestește timpul sărbătorii pe care, ascultându-l, este oportun de a o celebra, ca nu cumva, atunci când timpul va fi trecut, să treacă și pentru noi bucuria sa. Într-adevăr, un lucru este absolut necesar considerându-l printre lucrurile propriei virtuți: cunoașterea timpului oportun. Astfel, fericitul Paul, instruindu-și discipolul, l-a învățat să recunoască timpul zicându-i: „insistă la timp potrivit și la timp nepotrivit" (*2Tim* 4,2), ca nu cumva, atunci când amândoi ar fi învățat lucrurile, să facă ceva ce ar contrazice timpul, ci să fugă de acuzația de a fi „fără de timp". În acest fel, chiar și Dumnezeul Universului, după înțeleptul Solomon, împarte orice lucru în timp și în spațiu (cf. *Ecl* 3,1-8), pentru ca în orice loc și la timpul oportun să fie împărțită mântuirea oamenilor. În acest fel, adevărata înțelepciune a lui Dumnezeu, Domnul nostru Isus Cristos, Regele nostru, al tuturor, nu „fără de timp", ci la timpul oportun, „pe toate le înnoiește și, răspândindu-se, prin veacuri, în sufletele sfinte, ea întocmește din ele prieteni ai lui Dumnezeu și prooroci" (*Înț* 7,27). De aceea, mulți s-au rugat referitor la el, spunând: „Cine va face să vină din Sion mântuirea pentru Israel?" Logodnica, după cum stă scris în *Cântarea Cântărilor*, se ruga zicând: „De mi-ai fi fost tu fratele meu și să fi supt la sânul mamei mele" (*Ct* 8,1). Într-adevăr, aceasta era ca și cum ar fi cunoscut avantajul ce ar fi trebuit să fie pentru sufletele ce au credință în Mântuitorul și ar dori mult să contemple această mare lucrare, după cum stă scris: „Adevăr vă spun: mulți profeți și drepți au dorit să vadă ceea ce vedeți și n-au văzut și să audă ce auziți și n-au auzit" (*Mt* 13,17); de aceea, ea spune: „De ai fi fost tu fratele meu și să fi supt la sânul mamei mele", adică tu să poți asuma un trup uman și să suporți suferințele omenești pentru noi. Însă el, Dumnezeul Universului, creatorul timpurilor și al momentelor, cel care cunoaște mai bine decât noi nevoile noastre, ca un bun medic, știe timpul unic în care cei ce-l ascultă vin la el să-i vindece; el lucrează pentru mântuirea noastră, nu „fără de timp", ci „cu timp", spunând: „În vremea milostivirii te voi asculta și în vremea mântuirii îți voi veni în ajutor" (*Is* 49,8).

2. De aceea, și fericitul Paul îndemnând în acest timp, scria și spunea: „Iată, acum este momentul potrivit, iată, acum este ziua mântuirii" (*2Cor* 6,2). În timp deci (Dumnezeu) invită fiii lui Israel la sărbătoarea sfântă prin intermediul lui Moise, spunând : „De trei ori pe an să faci sărbătoare în cinstea mea" (*Ex* 23,14). Printre aceste (trei sărbători), dragii mei, este și cea care se prăznuiește acum, în timpul căreia trâmbițele preoțești ne cheamă, îndemnându-ne să o prăznuim. Psalmistul sfânt ordonă astfel, spunând:

„Sunaţi din trâmbiţă la lună nouă şi la lună plină în ziua noastră de sărbătoare” (*Ps* 80,4). Deoarece Cuvântul ne impune tuturor aceste două prescripţii, să sunăm fie în luna nouă, fie în zilele de sărbătoare, el a făcut ziua solemnă în care lumina lunii este în plenitudinea ei; aceasta era atunci un tip anunţat cu trâmbiţa. Suntem deci invitaţi la sărbătoare, după cum am zis deja, la post şi la război, însă nu fără o indicaţie precisă: sunetul trâmbiţelor. Cu alte cuvinte, asemenea rituri nu s-au realizat din întâmplare, ci sunetul trâmbiţelor manifesta limpede că fiecare trebuia să se îndrepte spre ceea ce era proclamat. Nu se cuvine să vă învăţ eu aşa ceva, ci Sfânta Scriptură (învaţă), atunci când Dumnezeu se revelează lui Moise şi-i spune, după cum stă scris în *Cartea Numerilor*: „Şi a grăit Domnul cu Moise şi a zis: *Fă-ţi două trâmbiţe de argint; din ciocan să le faci, ca să fie pentru chemarea obştii şi pentru plecarea taberei*” (*Num* 10,1-2), de o manieră cu adevărat adecvată celor cărora li se adresează. Astfel, noi putem şti că aceste prescrieri erau respectate până la Moise şi chiar tot timpul în umbră, astfel încât era invalidă utilizarea acestor rituri care erau în vigoare până la sfârşitul timpului de la reformă (cf. *Evr* 9,10). Când, este scris într-adevăr, veţi merge în ţara voastră la război împotriva duşmanilor care vă vor ataca – comenzi de acest tip sunt valabile până la limitele ţării, nu mai departe, cu siguranţă –, atunci daţi un semnal cu trâmbiţele, vă veţi aminti de Domnul şi veţi fi izbăviţi de vrăjmaşii voştri (cf. *Num* 10,9). Ele nu vor suna doar în timpul bătăliei, ci în timpul legii era de asemenea o trâmbiţă festivă. Ascult-o şi spune: „În ziua voastră de bucurie, la sărbătorile voastre şi la lunile noi ale voastre, să trâmbiţaţi din trâmbiţe la arderile de tot ale voastre” (*Num* 10,10). Nimeni nu gândeşte că poate fi fără valoare cuvântul şi de mică importanţă a asculta legea dată în privinţa trâmbiţelor. Este vorba de un discurs magnific şi foarte mare, cu implicaţii asupra sărbătorii noastre, deoarece trâmbiţa trezeşte şi strigă mai mult decât orice alt sunet şi decât orice alt instrument. De aceea, prin asemenea mijloace se dădeau indicaţii Israelului, care atunci era un copil (cf. *Os* 11,1). Pentru ca nu cumva să se creadă că semnalul era mai întâi de toate uman, ci, mai degrabă, supraumn, se auzea ca şi cum era produs de sunete ce trimiteau aclamaţia printre cele ce se produceau pe munte (cf. *Ex* 19,16-20). Legea ce le era dată atunci, ei şi-o aminteau şi o păstrau (cf. *Ex* 20).

3. Legea era admirabilă (cf. *1Tim* 1,8; *Rom* 7,16) şi umbra excelentă (cf. *Evr* 10,1): dacă aceasta nu ar fi avut loc, nu s-ar fi apropiat şi îndurat temperanţa celor ce o ascultau şi, mai ales, a acelora ce o puneau în practică la asemenea evenimente în acel timp. Totuşi, noi considerăm că aceste lucruri s-au produs atunci ca tipologie pentru ca noi să putem înţelege realităţile produse în umbră. Când privim cu atenţie, transferând reflecţia noastră şi

înlăturând astfel umbra, ne orientăm spre adevăr şi observăm trâmbiţele preoţeşti ale Mântuitorului nostru, care sună şi ne invită acum la război – după cum spune fericitul Paul: „căci noi nu avem o luptă împotriva sângelui şi trupului, ci împotriva conducătorilor acestei lumi a întunericului, împotriva duhurilor răului care sunt în înălţimi" (*Ef* 6,12) –, adică la feciorie, la continenţă şi la armonie conjugală, la a proclama şi spune fecioarelor comportamentul fecioarelor, acelora ce le place conduita în abstinenţă, regulile proprii abstinenţei, şi celor ce sunt căsătoriţi, preceptele proprii unei căsătorii onorabile (cf. *Evr* 13,4). Într-un cuvânt, dând fiecăruia virtutea ce le este proprie şi recompense preţioase, acum suntem chemaţi la post şi la sărbătoare. Să ascultăm din nou acelaşi (Apostol) sunând şi proclamând: „Paştele nostru, Cristos, a fost jertfit. Să sărbătorim, aşadar, nu cu aluatul cel vechi, nici cu aluatul răutăţii şi al nelegiuirii" (*1Cor* 5,7-8). Însă dacă preferi să asculţi trâmbiţa cea mare, superioară oricărei alte trâmbiţe, ascultă ce spune Mântuitorul: „În ultima zi a sărbătorii, ziua cea solemnă, stând în picioare, Isus a strigat: *Dacă îi este sete cuiva, să vină la mine şi să bea*" (*In* 7,37). Într-adevăr, era drept ca Mântuitorul să ne invite nu numai la sărbătoare, ci să ne invite la marea sărbătoare. Fiind dispuşi astfel, noi putem asculta şi ne putem conforma proclamaţiei fiecărei trâmbiţe.

4. Astfel, după cum am amintit mai sus, datorită faptului că proclamaţiile sunt diferite, ascultă, după tip, profetul care sună şi când te vei îndrepta spre adevăr pregăteşte-te pentru proclamaţia trâmbiţei. Căci se spune într-adevăr: „Sunaţi din trâmbiţă în Sion, sfinţiţi postiri sfinte, prăznuiţi sărbătoarea cea pentru toţi!" (*Il* 2,15). Aceasta este o trâmbiţă clară şi dă ordinul cu cea mai mare precizie posibilă, pentru ca, atunci când postim, să sfinţim postul, deoarece nu toţi cei care-l invocă pe Dumnezeu îl sfinţesc, ci, dimpotrivă, unii îl pângăresc, căci nu se ştie niciodată ce idee personală au ei despre el. Într-adevăr, el este cu adevărat sfânt şi-şi găseşte odihna printre sfinţi (cf. *Is* 57,15). De aceea, fericitul Paul îi acuza pe cei ce-l necinsteau pe Dumnezeu: „Tu, care te mândreşti cu Legea, prin încălcarea Legii, îl necinsteşti pe Dumnezeu!" (*Rom* 2,23). Deci pentru a-i distinge pe cei ce pângăresc postul, profetul spune în textul de mai sus: „Sfinţiţi postul" (*Il* 2,15). Căci mulţi sunt cei care postesc într-o manieră ipocrită, pregătind postul doar cu gândurile inimii lor, pe când în realitate produc violenţă împotriva fraţilor, săvârşesc nelegiuiri şi, pentru a nu spune mai multe, sunt mulţi cei care se înalţă deasupra aproapelui lor, procurându-şi prin aceasta un foarte mare rău (lor înşişi). La un asemenea fariseu, într-adevăr, nu i-a fost spre bucurie o asemenea ostentaţie a postului – lăudându-se că postea de două ori pe săptămână – pentru simplul fapt că se ridica deasupra

vameşului (cf. *Lc* 18,9-14). De altfel, chiar şi atunci când Cuvântul îi blama pe fiii lui Israel din cauza unui astfel de post, îi mustra prin intermediul profetului Isaia, spunând: „Este oare acesta un post care place, o zi în care omul îşi smereşte sufletul? Să-şi plece capul ca o trestie, să se culce pe sac şi în cenuşă, oare acesta se cheamă post, zi plăcută Domnului?” (*Is* 58,5). Pentru ca noi să putem arăta ceea ce trebuie să fie când noi postim şi care trebuie sa fie postul plăcut Domnului, ascultaţi-l din nou pe Dumnezeu prescriind lui Moise şi spunând în *Levitic*: „Apoi a grăit Domnul cu Moise şi a zis: *Şi în ziua a zecea a lunii aceleia a şaptea, care este ziua curăţării, să aveţi adunare sfântă; să postiţi şi să aduceţi ardere de tot Domnului*” (*Lev* 23,26-27). După ce legea a fost precizată asupra acestui subiect, atunci el a spus: „Tot sufletul care nu va posti în ziua aceea va fi eliminat din poporul său” (*Lev* 23,29).

5. Vedeţi, fraţii mei, cât de mare este puterea postului şi în ce fel legea ne prescrie să postim. Într-adevăr, postul nu ni se impune doar cu trupul, ci şi cu sufletul. Sufletul se umileşte (cf. *Is* 59,5) când nu găseşte printre doctrine răutate, ci se hrăneşte cu virtuţile acordate. Aceste două poţiuni, virtuţile şi viciile, sunt hrana sufletului şi el este capabil să se hrănească cu amândouă alimentele şi să încline, în funcţie de liberul arbitru, spre una dintre cele două (porţiuni). Într-adevăr, dacă se înclină spre bine, se hrăneşte din virtuţi: dreptate, moderaţie, continenţă, forţă. După cum spunea Paul: „hrănindu-vă cu cuvintele credinţei” (*1Tim* 4,6). Chiar şi Domnul nostru Isus Cristos, fiind astfel predispus, spunea: „Hrana mea este să fac voinţa celui care m-a trimis şi să împlinesc lucrarea lui” (*In* 4,34). Dimpotrivă, dacă sufletul nu se înclină spre aceste virtuţi, ci spre abis, nu se hrăneşte cu altceva decât cu păcatul. Într-adevăr, în acest fel, Duhul Sfânt, vorbind despre păcătoşi şi despre hrana lor, îl indică pe Satana, spunând: „le-ai dat ca hrană monştrilor mării” (*Ps* 73,14). După cum Domnul şi Mântuitorul nostru Isus Cristos, fiind pâinea cerească, a fost hrana sfinţilor după afirmaţia acestui text: „dacă nu mâncaţi trupul Fiului Omului şi nu beţi sângele lui, nu aveţi viaţă în voi” (*In* 6,53), tot astfel Satana este hrana celor necuraţi şi a celor ce nu fac ceea ce e lumină, ci săvârşesc faptele întunericului (cf. *Ef* 5,11). Astfel, pentru a-i separa, îi alunga de la faptele lor rele şi li se cerea să se hrănească doar cu hrana virtuţilor. Ele sunt: umilinţa spiritului, absenţa orgoliului pentru a suporta umilinţele, blândeţea, cunoştinţa de Dumnezeu. Un asemenea post, într-adevăr, este agreabil şi nu aduce doar iertarea (păcatelor) pentru suflete, ci pregăteşte sfinţii ca, atunci când va avea loc sfinţirea lor, să poată fi înălţaţi de la pământ.

6. Ceea ce vă spun este cu adevărat magnific şi superior lucrurilor uluitoare şi sunt adevărate după cum puteţi învăţa din Sfintele Scripturi. În timp

ce postea, marele Moise vorbea cu Dumnezeu şi primea Legea (cf. *Ex* 24,18). De asemenea, atunci când postea, Ilie cel mare, sfântul, devenea vrednic de viziuni divine (cf. *1Rg* 19,5-8). La sfârşitul vieţii a fost înălţat la ceruri (într-un car de foc) (cf. *2Rg* 2,11-12). În timp ce postea, Daniel, chiar dacă era tânăr, a devenit vrednic să cunoască misterele şi chiar reuşea să ştie secretele regelui datorită revelaţiilor divine (cf. *Dan* 2,19). Însă, deoarece exista un interval destul de mare de la postul acestora, şi se extindea pe un număr mare de zile, nimeni nu trebuie să cadă în îndoială şi necredinţă, ci, mai degrabă, să creadă şi să ştie că viziunea lui Dumnezeu şi cuvântul ce provine de la el sunt capabile să-i hrănească pe cei ce-l ascultă şi că aceasta le ţine de hrană. Astfel, chiar şi îngerii nu se hrănesc altfel decât contemplând fără încetare faţa Tatălui şi a Mântuitorului care este în ceruri (cf. *Mt* 18,10). De aceea, chiar şi Moise, pe când vorbea cu Dumnezeu, postind cu trupul, se hrănea cu cuvintele lui Dumnezeu. Însă atunci când coborâse de pe munte printre oameni şi Dumnezeu se îndepărta de el urcând, el începu să simtă foamea ca şi ceilalţi oameni, fiindcă nu ni se spune că ar fi postit mai mult de 40 de zile, timp în care el vorbea cu Dumnezeu. Şi, în general, orice sfânt ce împlineşte voinţa lui Dumnezeu devine vrednic să se hrănească din alimentele virtuţilor.

7. De aceea, şi noi, dragii mei, hrănind sufletele noastre cu alimentele divine, cuvântul şi voinţa lui Dumnezeu, postind în schimb de cele exterioare şi trupeşti, să celebrăm această mare şi mântuitoare sărbătoare cum se cuvine. Iudeii nechibzuiţi, într-adevăr, după ce au primit această hrană divină ca tip, au mâncat mielul pascal; însă, neînţelegând tipul până în ziua de astăzi, ei mănâncă acelaşi miel, amăgindu-se ei înşişi, şi din acest motiv au rămas străini oraşului şi vieţii adevărate. Deoarece erau Iuda şi oraşul (Ierusalim), erau (de asemenea) şi tipul, mielul şi umbra, pentru că Legea prevedea ca aceste rituri să nu aibă loc într-un alt oraş, ci în ţara lui Iuda – în afară, dimpotrivă, în niciun alt loc (cf. *Dt* 16,5-6). Astfel, Legea prescria să se aducă arderi de tot, nu în alt sanctuar decât în cel din Ierusalim. Din această cauză, într-adevăr, doar în acest oraş existau un sanctuar şi un templu construit şi ei nu aveau altă prescripţie pentru a împlini aceste rituri în niciun alt oraş. De aceea, când la oraş fusese adăugată împlinirea, chiar şi realitatea umbrei putea găsi împlinirea ei.

8. Iată, propriu-zis, cum în acest oraş, odată cu venirea Mântuitorului nostru, a avut loc împlinirea şi toată ţara iudeilor a rămas pustie. Astfel, atunci când privim mărturia acestor evenimente, noi nu mai avem nevoie de nicio altă probă exterioară, ci confesăm cu ochii credinţei ceea ce s-a întâmplat; căci era necesar să aibă loc împlinirea umbrei. Aceste lucruri nu este necesar să le învăţaţi de la mine, ci vocea sfântă a profetului m-a precedat

strigând: „Iată că pe munți sunt picioarele celui ce binevestește, ale celui ce vestește pacea!” (*Nah* 2,1). Care este deci vestirea pe care ne-o face, dacă nu cea conținută în cuvintele ce se adaugă spunând: „Prăznuiește, Iuda, sărbătorile tale, împlinește făgăduințele tale, că nu va mai trece pe la tine dușmanul cel înverșunat! El este cu totul pierdut! Un vrăjmaș distrugător a pornit împotriva ta” (*Nah* 2,1-2) „Cine e deci cel ce s-a ridicat?”, s-ar putea întreba iudeii, ca să poată lua sfârșit timpul umbrei. Ei nu au auzit acest pasaj: „dușmanul este cu totul pierdut”, fiindcă s-a ridicat împotriva lui distrugătorul. Nicio realitate, într-adevăr, nu era terminată înaintea ridicării distrugătorului (răului). Însă imediat după ce el s-a ridicat (din mijlocul poporului), s-a terminat. Cine e deci acela, cum am spus-o mai sus, o, iudei? Dacă într-adevăr este Moise, ceea ce nu este adevărat, poporul n-ar fi ajuns nici acum în unica țară unde le-a fost prescris să împlinească sacrificiile. Dacă (ar fi fost) Samuel sau un alt profet, chiar și această afirmație e perversă. Într-adevăr, stă scris că aceste rituri trebuia să fie împlinite în Iuda și orașul exista, din necesitate, existând riturile ce trebuiau celebrate. În consecință, niciunul dintre aceștia nu este cel ce s-a ridicat, dragii mei. Dacă vreți să auziți cu adevărat și să depășiți fabulele iudaice, observați-l pe Mântuitorul nostru care s-a înălțat pe norii (cerului) spunând discipolilor săi: „Primiți-l pe Duhul Sfânt” (*In* 20,22). Exact în același moment fuseseră împlinite aceste evenimente. Totul s-a terminat și sanctuarul a fost distrus, iar vălul din templu despicat. Și totuși, orașul nu a fost devastat, el rămânând pentru a mărturisi despre evenimentele trecutului, iar riturile antice arată desăvârșirea lor.

9. Noi deci, depășind timpul umbrei, fiindcă ea s-a îndeplinit, suntem în fața lui Dumnezeu deoarece „Domnul este Duhul și unde este Duhul Domnului acolo este libertate” (*2Cor* 3,17). Ascultând trâmbița sfântă, nemaisacrificând un miel trupesc, ci Mielul cel adevărat care a fost jertfit, Domnul nostru Isus Cristos, cel care, ca un miel, a fost condus la abator și ca oaia înaintea celui care o tunde nu și-a deschis gura (cf. *Is* 53,7), purificându-ne cu sângele său prețios, „mijlocitorul noii alianțe, și de sângele stropirii, care vorbește mai bine decât cel al lui Abel” (*Evr* 12,24), încălțându-ne în picioare cu pregătirea Evangheliei (cf *Ef* 6,15), luând în mână sceptrul și bastonul Domnului, mângâiați fiind de ceea ce spune psalmistul: „toiagul și nuiaua ta mă mângâie” (*Ps* 22,4), și pentru a asuma să fim pregătiți în toate fără a ne preocupa de nimic. Deoarece, cum spune fericitul Paul, „Domnul este aproape” (*Fil* 4,5) și, cum a zis Mântuitorul nostru, în momentul în care nu ne așteptăm, Domnul vine (cf. *Mt* 24,44). Să celebrăm deci sărbătoarea nu cu aluatul cel vechi, nici cu aluatul răului și al vicleșugului, ci cu azimele curăției și adevărului (cf. *1Cor* 5,8). Să ne lepădăm de omul

cel vechi (cf. *Ef* 4,22) şi de faptele sale şi să ne îmbrăcăm în omul cel nou ce a fost creat după Dumnezeu (*Ef* 4,24), cu umilinţa sufletului, conştiinţa curată şi meditarea Legii zi şi noapte (*Ps* 1,2). Renunţând la orice ipocrizie şi înşelăciune, respingând mândria şi înşelăciunea, să ne îmbrăcăm cu iubirea de Dumnezeu şi de aproapele, pentru ca, fiind reînnoiţi şi primind vinul cel nou (cf. *Mt* 9,17), Duhul Sfânt, să celebrăm cum se cuvine luna primiţiilor.

10. Începând postul sfânt pe 5 pharmouti (2 aprilie) şi, în continuare adăugând de la această dată 6 zile mari şi sfinte la număr, simbolul creaţiei lumii acesteia, ne vom odihni şi vom lua repausul sabatic pe 10 ale aceleiaşi luni de pharmouti (7 aprilie), Sâmbăta Sfântă a săptămânii. Răsărind şi strălucind peste noi Duminica Sfântă, pe 11 ale aceleiaşi luni (8 aprilie), din nou numărând de la această dată una câte una 7 săptămâni, vom celebra Sfânta zi a Rusaliilor, cea care era semnificată în trecut la iudei prin Sărbătoarea Săptămânilor, în care ei împlineau preceptul iertării şi ştergerii datoriilor, această zi fiind mântuirea tuturor. Dimpotrivă, noi, deoarece ea este simbolul lumii viitoare, celebrăm marea Duminică, în care pentru noi a luat sfârşit orice arvună, pentru a obţine viaţa veşnică ce va să vie. Atunci, în sfârşit, trecuţi fiind prin moarte, vom celebra sărbătoarea desăvârşită cu Cristos strigând împreună cu sfinţii aceste cuvinte: „Am trecut în locul minunatului tabernacol până la casa lui Dumnezeu, în mijlocul strigătelor de bucurie şi al strigătului de recunoştinţă împreună cu cei ce se bucură” (*Ps* 41,1). De acolo vin tristeţea, supărarea şi bocetele, iar asupra noastră vor coborî fericirea şi bucuria (*Is* 35,10).

11. Să ne învrednicim şi noi să facem asemenea lucruri ca şi sfinţii. Să ne amintim de cei săraci şi să nu refuzăm ospitalitatea (cf. *Evr* 13,2). Mai întâi de toate, să-l iubim pe Dumnezeu din tot sufletul, din toate puterile şi din toată fiinţa şi pe aproapele ca pe noi înşine (*Mt* 22,37-39). Să putem primi aceste lucruri (după cum stă scris): „Lucruri pe care ochiul nu le-a văzut şi urechea nu le-a auzit şi la inima omului nu s-au suit, pe acestea le-a pregătit Dumnezeu celor care îl iubesc pe el” (*1Cor* 2,9). Prin unicul său Fiu, Domnul şi Mântuitorul nostru Isus Cristos, prin mijlocirea căruia ne-a fost oferit Duhul Sfânt, să fie slavă şi mărire Tatălui celui atotputernic, în vecii vecilor. Amin.

Salutaţi-vă unii pe alţii cu o sărutare sfântă (*Rom* 16,16).
Pe voi vă salută fraţii care sunt cu mine (*Fil* 4,21).

SCRISOAREA PASCALĂ II
ANUL 330

Context istoric

Situația ecleziastică dintre meletieni și noul episcop de Alexandria se deteriorează în mod progresiv. Cu toate acestea, patriarhul își începe vizitele pastorale în Tebaida. Bineînțeles, nu este vorba doar despre o simplă vizită pastorală. Intenția episcopului este de a găsi în călugări o susținere morală, spirituală și doctrinală în fața meletienilor și arienilor care-i vor chiar viața. Atanasiu este primul patriarh care iese deseori în afara Alexandriei, pentru a consolida Biserica egipteană ce-i este încredințată spre păstorire. Două motive pot fi imaginate pentru a explica începerea vizitelor pastorale în Tebaida: în această regiune schisma meletiană are cel mai mare succes, scopul vizitei fiind acela de a-i întări pe episcopii din zonă să rămână în comuniune cu el; tot în această regiune asistăm, în secolul al IV-lea, la expansiunea vieții monahale, scopul vizitei fiind și acela de a întări legăturile între șefii spirituali ai mănăstirilor și episcopul Alexandriei. Tradiția susține că Atanasiu l-ar fi sfințit preot pe inițiatorul vieții monahale în Tebaida, Pahomie[1]. Deseori episcopul alexandrin găsește refugiu în mănăstirile pustiului Tebaidei, unde este primit ca un erou neobosit al credinței și al luptei pentru apărarea adevărului.

Structura scrisorii

Tema centrală a *Scrisorii pascale* din 330 este binomul singurătate/liniște și contrastul dintre timpul umbrei și timpul adevărului. Prima parte a scrisorii lipsește din manuscrise, însă, când ajungem la textul de care dispunem, Atanasiu exprimă tradiționala polemică anti-iudaică. În contrast cu actul necugetat al iudeilor din timpul lui Isus care l-au răstignit pe cruce se află marii profeți ai Vechiului Testament: Ieremia, Ilie, Elizeu, Isaia, Moise, Isaac, Iacob, Abraham, care au anunțat, cu multe secole înainte, venirea Mântuitorului și au dorit să vadă sosirea acestei zile. Iudeii din timpul lui Isus n-au vrut să deschidă ochii credinței pentru a-l recunoaște pe Cristos ca fiind trimisul lui Dumnezeu, Mesia cel mult așteptat din generație

[1] *Viața lui Pacomie* 30, editată de F. HALKIN, *Sancti Pachomii vitae grecae*, Bruxelles 1932, menționează această vizită a lui Atanasiu și rezistența lui Pahomie în fața hirotonirii preoțești.

în generație. Autorul scrisorii dezvoltă ideea credinței în contrast cu necredința. Amândouă sunt generatoare de câte ceva, însă, în timp ce necredința generează răutate și dușmănie, credința generează speranță și dragoste. De aceea, iudeii sunt privați de locul și de timpul celebrării pascale prescrise în Legea lui Moise, fiindcă ei continuă să se hrănească sacrificând un animal irațional, pe când creștinii consumă hrană rațională, Cristos, Paștele nostru, jertfit pentru noi. Cristos este imaginea vizibilă a Tatălui invizibil. Mâncând trupul și sângele său la Euharistie, creștinii hrănesc în ei speranța participării la viața intimă a lui Dumnezeu în Treimea persoanelor: Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt. Cu sângele Mielului, credincioșii ung și pragurile ușii sufletului lor, pentru a fi protejați de atacurile Celui Rău și de sclavia păcatului, simbolizate în Vechiul Testament de tirania faraonului și a comandanților săi.

Atanasiu subliniază antiteza care exista între iudei, rămași în timpul umbrei, și creștini, trecuți de la moarte la viață acceptând timpul luminii. Baza credinței creștine o reprezintă învierea Domnului și mărturia pe care apostolii au dat-o despre Cel Înviat peste tot unde au predicat Evanghelia. De aceea, episcopul îi îndeamnă pe credincioșii săi să alerge fără încetare la ajutorul Domnului, învingătorul morții și al răului. Felul cel mai potrivit pentru sărbătorirea Paștelui este acela de a merge spre Domnul cu flacăra credinței în suflet, pentru a trece și noi cu el de la moartea păcatului la viața harului, de la rău la bine, de la moarte la viața veșnică. Fericiți sunt cei care vor primi invitația Mântuitorului să urce cu el în odaia de sus curată și aranjată pentru a sărbători Paștele cel veșnic. An de an, creștinii sunt invitați de Isus la sărbătoarea pascală în vederea Paștelui escatologic, la care participă deja îngerii și sfinții. Celebrarea sărbătorii înseamnă a rămâne uniți cu Mântuitorul, singurul capabil să ne conducă de la moarte la viață, destinându-ne să înviem cu el conform învățăturii sfântului Paul:

> Iar dacă se vestește că Cristos a înviat din morți, cum spun unii dintre voi că nu există înviere din morți? Iar dacă nu există înviere din morți, nici Cristos nu a înviat! Însă dacă Cristos nu a înviat, zadarnică este predica noastră și zadarnică este credința voastră. Iar noi suntem găsiți martori falși ai lui Dumnezeu pentru că dăm mărturie împotriva lui Dumnezeu, [spunând] că l-a înviat pe Cristos, pe care nu l-a înviat, de vreme ce morții nu învie. Căci dacă morții nu învie, nici Cristos nu a înviat, iar dacă Cristos nu a înviat, credința voastră este zadarnică și voi sunteți încă în păcatele voastre, iar cei care au adormit în Cristos au pierit. Și dacă ne-am pus speranța în Cristos numai în viața aceasta, suntem cei mai mizerabili dintre toți oamenii. Dar acum, Cristos a înviat din morți, fiind primiția celor adormiți. Căci de vreme ce printr-un om [a venit] moartea, tot printr-un om [vine] și învierea din morți. Și după cum toți mor în Adam, tot la fel, în Cristos, toți vor fi readuși la viață. Dar fiecare la rândul lui: cel dintâi Cristos, după aceea cei care sunt ai lui Cristos (*1Cor* 15,12-23).

Traducere

(lipsesc primele patru pagini ale codexului)

9. [...] doar că această preocupare este contrară adevărului. Fie ca adevărul să devină pentru tine o preocupare de bază, pentru că Duhul Sfânt este un mărturisitor fidel inspirând Scripturile. Fie ca vocea lui Moise să devină pentru tine adevăr atunci când spune: „Veți vedea viața voastră nehotărâtă înaintea ochilor voştri" (*Dt* 28,66). Cine este acesta, dacă nu cel ce spune: „Eu sunt viața" (*In* 11,25). Într-adevăr, el este cel în care iudeii nu au crezut, cel care a fost dezbrăcat şi ale cărui haine au fost împărțite între soldați (cf. *Mt* 27,35).

10. De aceea, Ieremia, sfântul, se îndepărtase de oamenii de acest gen datorită credinței sale drepte şi a preferat să rămână deoparte, singur (cf. *Ier* 15,17); el ştia că un om singur în dreptate este mai bine decât o mulțime care se află în nedreptate; în plus, un oraş devine prosper pentru un om drept, însă este distrus pentru o mulțime căreia îi lipseşte înțelepciunea (cf. *Prov* 11,10-11), conform mărturiei autorului *Cărții Proverbelor*. De aceea, fiecare sfânt, îndepărtându-se de stilul de viață lejeră trăită în abundență (cf. *Mt* 7,13), a preferat să trăiască deoparte, singur, ducând o viață virtuoasă ca Ilie, Elizeu şi întregul cor de profeți. Nici chiar marele Moise n-a făcut excepție de la acest stil de viață: şi el, după ce Datan şi Abiron s-au ridicat împotriva lui şi l-au calomniat, s-a retras din fața lor şi a preferat singurătatea cu intenția de a rămâne departe de ignoranța lor (cf. *Num* 16).

11. Aceasta este dovada că omul înțelept şi prieten al lui Dumnezeu se ține departe de confuzia oamenilor, păstrând inima sa liniştită datorită calmului şi respingând răutatea. Sfinții pe care i-am numit nu sunt singurii care au preferat liniştea: însă cei care o doresc, datorită Scripturii, pot şti că patriarhul Isaac, care era plin de virtute, s-a îndepărtat de tumultul mulțimii, prezentându-se el însuşi în fața lui Dumnezeu, fără niciun alt motiv decât acela ca sufletul său să rămână liniştit, s-a întors în sine însuşi şi a putut fi astfel plăcut lui Dumnezeu (cf. *Gen* 26,15-25). Astfel, chiar şi Iacob, mare prin asceza sa, nu a fost vrednic de revelația lucrurilor preaînalte altfel decât îndepărtându-se şi rămânând singur, fugind din fața lui Esau în dificultățile sale (*Gen* 28,10-11).

12. Vedeți, dragii mei, cine poate avea linişte şi detaşare de oameni în tumultul vieții? Vedeți cine poate trăi o viață armonioasă şi avea conştiința curată pentru a deveni prieten al lui Dumnezeu ca Abraham? El, într-adevăr, după ce s-a îndepărtat de țara Caldeii, a fost numit prietenul lui Dumnezeu (cf. *Gen* 15,6). La fel, şi marele Moise, ieşind din țara Egiptului, adică din lucrurile lumeşti care sunt învecinate întunericului, vorbea cu Domnul

față în față (*Ex* 33,11), s-a salvat din mâna dușmanilor săi și a traversat pustiul[2]. Toți aceștia sunt umbre ale ieșirii din întuneric spre lumina cea minunată (*1Pt* 2,9) și de la asceză la orașul care este în ceruri; sunt tipurile adevăratei bucurii și veșnicei sărbători.

13. Iudeii ignoranți nu au înțeles aceste lucruri și, deoarece au ignorat tipul Ierusalimului ceresc, s-au înșelat chiar și în elucubrațiile lor despre orașul ceresc; „s-au lovit de piatra de poticnire" (*Rom* 9,32), care a devenit piatra unghiulară pentru fiecare (*Ps* 117,32), deoarece unește doi poli în mod reciproc, iudeii și păgânii (cf. *Rom* 10,12), dar și toate generațiile umane. Sunt increduli privind această piatră iudeii nechibzuiți și trupești până în zilele noastre: „Întrucât n-au cunoscut justificarea care vine de la Dumnezeu, au căutat să-și pună înainte o justificare proprie și nu s-au supus astfel justificării lui Dumnezeu. Căci Cristos este sfârșitul Legii, pentru ca oricine crede în El să poată căpăta justificarea" (*Rom* 10,3-4), pentru iudei mai întâi și pentru păgâni apoi, după cum ne stă mărturia părintelui nostru Abraham care a găsit dreptatea (cf. *Gen* 15,6).

14. Necredința este un mare rău, dragii mei, pe când credința este mama tuturor virtuților. Necredința și credința sunt amândouă generatoare: însă pe când necredința generează răutatea și consecințele ei, credința generează, dimpotrivă, speranța și toate virtuțile. De aceea, necredinciosul primește prin anticipare pedeapsa încă de pe acest pământ, după cum spune Domnul: „Cine crede în el nu este judecat, însă cine nu crede a fost deja judecat pentru că nu a crezut în numele Fiului unic al lui Dumnezeu" (*In* 3,18). Șeful sinagogii, după cum stă scris în evanghelii, apropiindu-se de Mântuitorul, n-a obținut harul, adică viața fiicei sale, altfel decât prin rugăciune și credință în Dumnezeu (*Mt* 5,22-24.35-43).

15. Și totuși, iudeii s-au comportat urât în mod voluntar, au fost privați de orașul Ierusalim și au citit legea în afara lui[3]; cu alte cuvinte, s-au

---

[2] Această descriere a patriarhilor din Vechiul Testament ne face să ne gândim la viața monahală. Termenii utilizați de Atanasiu pentru a prezenta experiența lor cu Dumnezeu sunt termeni bine cunoscuți de fondatorii vieții monahale și care se găsesc din abundență în bestsellerul său *Viața sfântului Anton cel Mare*, precum și în alte opere ascetice. M. SHERIDAN, „Il mondo spirituale e intellettuale del primo monachesimo egiziano", în: *L'Egitto cristiano: aspetti e problemi in età tardo-antica*, ed. A. CAMPLANI, Institutum Patristicum Augustinianum, Roma 1997, 193-201, s-a interesat de acest aspect din viața monahală primitivă: cei care părăseau zgomotul lumii puteau trăi o experiență spirituală profundă în liniștea pustiului.

[3] Probabil că Atanasiu face referință aici la episodul dramatic din anul 70, când Ierusalimul a suferit înfrângerea de către barbari, iar romanii au dărâmat Templul care conținea „Arca Alianței", locul de cult prin excelență pentru iudei. Evanghelistul Luca pune în gura lui Isus această profeție 40 de ani mai înainte ca ea să se fi realizat: „Cum unii discipoli

înstrăinat de orice realitate: nici nu celebrează Paştele, nici nu împlinesc prescripţiile legii, ci perseverează trăind nedemn. Într-adevăr, privaţi de timp şi de locul în care jertfeau Paştele şi persistând în a mânca carnea unui animal iraţional, au rămas privaţi de hrana raţională a adevăratului Miel (cf. *In* 1,29), Domnul nostru Isus Cristos. El este adevărata pâine coborâtă din cer care dă viaţă lumii (*In* 6,33). Deci iudeii s-au înşelat, deoarece asta era voinţa lor, şi se hrănesc până astăzi cu alimente iraţionale, în afara timpului.

16. Pentru noi, dimpotrivă, adevărul este aproape de noi, ceea ce umbra şi timpurile anunţau în trecut, adică imaginea vizibilă a Tatălui invizibil (cf. *2Cor* 4,4), Domnul nostru Isus Cristos, acela cu care suntem hrăniţi în orice moment. Ungând uşile sufletelor noastre cu sângele său (cf. *Ex* 12,13.22-23), vom fi eliberaţi de lucrările faraonului şi ale comisarilor săi (cf. *Ex* 1,8-14): nu după cum stă scris în povestirea istorică, aceştia[4], într-adevăr, nu mai există, ci după realitatea pe care o prefigurau. Datorită lor, într-adevăr, noi am aflat adevărul[5].

17. Într-adevăr, atunci când fiii lui Israel sacrificau berbecul iraţional, mureau primii născuţi ai duşmanilor lor, pentru că Dumnezeu îi pedepsise (cf. *Ex* 12,29-30). Acum, dimpotrivă, pentru noi, care mâncăm pâinea coborâtă din cer (cf. *In* 6,41), Cuvântul lui Dumnezeu cel viu, moartea a slăbit în aşa fel încât ne ascultă şi ne batem joc de ea: „Moarte, unde îţi este sentinţa? Locuinţă a morţilor, unde îţi este nimicirea?” (*Os* 13,14). Atunci când ieşeau şi traversau Egiptul, duşmanii deveneau instrumentul mării (cf. *Ex* 14,27-28); acum, dimpotrivă, trecând de la pământ la cer, Satana, ca un fulger, este precipitat din cer (cf. *Lc* 10,18)[6]. La început Domnul îi preceda

---

admirau splendoarea pietrelor Templului şi ofranda ce se făcea, Isus le-a zis: *Din ceea ce contemplaţi vor veni zile în care nu va rămâne piatră peste piatră, totul va fi distrus*” (*Lc* 21,5-6).

[4] Este vorba despre persoanele din Vechiul Testament care au primit prescripţia conform căreia fiecare şef al familiei trebuia să ungă pragurile uşilor casei cu sângele mielului pascal. Aceste persoane au dispărut, însă creştinii citesc mereu aceste texte, deoarece personajele şi prescripţia ce o împlineau nu erau decât umbre ale realităţii revelate în Isus Cristos. Sensul literal iudaic ne conduce la o interpretare spirituală creştină a evenimentelor din trecut la lumina experienţei pascale.

[5] Ungerea pragurilor uşilor caselor cu sângele mielului, prescrisă în *Exod*, capitolul 12, este interpretată aici de Atanasiu într-un sens spiritual ca fiind ungerea sufletului. Astfel, el este eliberat de legăturile păcatului şi de plăcerile materiale simbolizate prin lucrările impuse de faraon şi de comandanţii săi. O astfel de interpretare spirituală a textelor biblice din Vechiul Testament ia naştere la Alexandria, iar Origene devine marele învăţător care i-a inspirat pe Părinţii posteriori lui în acest domeniu de hermeneutică biblică.

[6] În acest pasaj, Atanasiu utilizează un procedeu retoric bine cunoscut în antichitate – antiteza. Obiectivul episcopului este acela de a arăta, prin textele biblice cunoscute de iudei, realitatea semnificaţiei evenimentelor şi personajelor descrise în textele sfinte. Învierea lui

prin intermediul lui Moise printr-o coloană de foc şi de nori (*Ex* 13,21); acum, dimpotrivă, ne invită prin intermediul propriei sale persoane, zicând: „Dacă îi este sete cuiva, să vină la mine şi să bea; cel care crede în mine, după cum spune Scriptura, «râuri de apă vie vor curge din pieptul lui»” (*In* 7,37-38).

18. Fiecare deci să fie gata, cu zel şi cu bucurie, cum trebuie, să petreacă sărbătoarea. Ascultă Mântuitorul care te invită: el este într-adevăr consolarea tuturor şi a fiecăruia în particular. Cine are nevoie de hrană să se apropie de el, fiindcă el este pâinea cea adevărată (cf. *In* 6,32). Cui îi este sete să meargă la el, fiindcă el este izvorul de apă vie (cf. *In* 4,10.14); cine este bolnav să-l invoce, fiindcă el este Cuvântul care vindecă bolnavii. Dacă cineva este împovărat de greutatea păcatului şi crede că aceasta este o suferinţă, să fugă la el, fiindcă el este odihna şi portul care oferă mântuirea; dacă cineva trăieşte în necaz, să aibă credinţă în cel care a declarat: „Veniţi la mine toţi cei osteniţi şi împovăraţi şi eu vă voi da odihnă” (*Mt* 11,28).

19. Acela care vrea să celebreze sărbătoarea să aibă acest zel şi această bucurie, deoarece noi mergem la el fiindcă el însuşi este sărbătoarea: „Căci Cristos, Paştele nostru, a fost jertfit pentru noi” (*1Cor* 5,7), după cum am spus-o mai sus[7]. Şi dacă mergem la el, atunci să-l întrebăm: „Unde vrei să-ţi pregătim Paştele?” (*Mt* 26,17). Să ne fie suficienţi tipii lui Moise care strălucesc în întuneric până astăzi. Însă după ce soarele a strălucit, întunericul a dispărut în faţa luminii! (cf. *1In* 2,8). Fie ca acelaşi Mântuitor să manifeste un semn pentru pregătirea Paştelui şi locul unde el a realizat dorinţa sa cu discipolii, zicând: „Atât de mult am dorit să mănânc Paştele acesta cu voi înainte de pătimirea mea” (*Lc* 22,15). Semnul Paştelui este un om care poartă un ulcior de apă şi care urcă în odaia de la etaj gata aşternută şi curată (cf. *Mc* 14,15). Nu mai este nevoie de „sângele de ţapi şi de tauri şi cenuşa de juncă cu care sunt stropiţi cei întinaţi” (*Ev* 9,13), ci curăţarea se realizează pretutindeni prin intermediul spălării regeneratoare (cf *Tit* 3,5). Sărbătoarea Paştelui se realizează prin intermediul acestor lucruri.

20. Acesta este felul în care Isus a mâncat Paştele împreună cu discipolii săi. Ei îl mănâncă cu noi dacă nu începem să mâncăm şi să bem în grabă ca Iuda[8] şi dacă nu abandonăm viaţa şi nu purtăm în noi înşine moartea.

Cristos are puterea spirituală de a ne deschide ochii şi de a vedea, dincolo de sensul literal al textului, savoarea spirituală care hrăneşte sufletele credincioşilor. În Vechiul Testament sunt ascunse toate profeţiile referitoare la Isus Cristos, iar experienţa pascală le oferă creştinilor lumina credinţei care-i face să treacă de la întunericul umbrei la lumina adevărului.

[7] Referinţa la care episcopul alexandrin ne trimite aici trebuie să se găsească, probabil, în prima parte a scrisorii, a cărei text lipseşte atât din tradiţia coptă, cât şi din cea siriacă.

[8] Bineînţeles, Atanasiu face referinţă la episodul când Iuda, primind îmbucătura din mâinile lui Isus, la Cina cea de Taină, s-a grăbit să termine repede de mâncat pentru a duce

Mai degrabă, să rămânem alături de el trişti decât să mergem spre moarte. Să avem şi speranţă crezând că el a înviat din morţi şi va veni să-i judece pe vii şi pe morţi (cf. *2Tim* 4,1). Astfel, având arvuna bucuriei veşnice încă de pe pământ, iar Domnul fiind cu noi până la sfârşitul lumii (cf. *Mt*, 28,20), să ajungem să celebrăm în ceruri sărbătoarea perfectă.

21. Vom începe postul sfânt pe 13 phamenoth (9 martie); şi, după săptămânile sfântului post de 40 de zile, pe 18 pharmouthi (13 aprilie), vom înceta postul pe 23 ale aceleiaşi luni, seara târzie de sâmbătă; sfânta duminică se va înălţa măreaţă peste noi pe 24 ale aceleiaşi luni (19 aprilie). Apoi vor urma 7 săptămâni ale sfintelor Rusalii şi vom sărbători în tot acest timp săvârşind ceea ce este plăcut lui Dumnezeu. Este cu adevărat sărbătoare atunci când păcătosul trece de la o viaţă răutăcioasă la o viaţă mai bună; şi când ne amintim de cei săraci fără a le refuza ospitalitatea, să-i îmbrăcăm pe cei goi şi să-i primim în casele noastre pe cei care nu au casă; mai ales, având în noi dragostea de Dumnezeu şi de aproapele, vom împlini astfel legea şi profeţii (cf. *Mt* 22,40) şi vom moşteni binecuvântarea prin intermediul Unicului născut, Domnului nostru Isus Cristos, prin intermediul căruia să fie mărire şi slavă întotdeauna Tatălui şi Duhului Sfânt, în vecii vecilor, Amin.

Salutaţi-vă unii pe alţii cu o sărutare sfântă (*Rom* 16,16).

Eu mă rog pentru ca voi să fiţi bine în Domnul, fraţii mei preaiubiţi.

---

la îndeplinire planul său de trădare. În *Cartea Exodului*, cap. 12, modalitatea de a mânca Paştele în grabă era o prescripţie ce trebuia să fie respectată.

SCRISOAREA PASCALĂ III
ANUL 331

Context istoric

Este foarte probabil ca în acest an Atanasiu să fi fost convocat de împăratul Constantin, iar *Scrisoarea pascală* ar fi trimis-o în timp ce era pe drumul de întoarcere la Alexandria. Împăratul doreşte să se întreţină cu tânărul episcop, deoarece duşmanii săi cresc în număr pe zi ce trece. În lucrarea sa *Apologia împotriva arienilor*, Atanasiu menţionează aspectul dramatic pe care l-au luat discuţiile polemice referitoare la alegerea sa episcopală. Episcopii din Egipt s-au întrunit pentru a discuta cazul său şi deciziile lor făcute cunoscute în tot Egiptul şi consemnate de Atanasiu însuşi: „Fraţilor preaiubiţi, trebuie să vă aducem la cunoştinţă apărarea fratelui nostru Atanasiu hulit de Eusebiu şi de partizanii săi. Noi am analizat toate acuzaţiile ce i se aduc începând cu alegerea sa episcopală la Alexandria". Arieni şi meleţieni, două partide opuse, fac front comun pentru recunoaşterea oficială a episcopului meleţian ca succesor al lui Alexandru. Pacea şi unitatea imperiului unificat prin eforturile lui Constantin sunt ameninţate. De aceea, împăratul trimite o scrisoare episcopului, cerându-i cu insistenţă să-i primească pe arieni la comuniune cu el. În caz contrar, el însuşi va suferi excomunicarea şi înlăturarea de pe scaunul episcopal:

> Deoarece acum tu cunoşti care este voinţa mea, procedează în aşa fel încât toţi cei care vor să intre în biserică să o poată face fără a fi împiedicaţi. Dacă aflu că ai împiedicat pe cineva dintre cei care doreau să participe la adunare sau că le-ai refuzat intrarea, voi trimite imediat un comisar care, urmând ordinul meu, te va depune şi te va înlătura de pe scaunul tău (Sozomen, *Istoria ecleziastică*, 2, 22, 5).

Bineînţeles, Atanasiu nu poate executa un asemenea ordin. De aceea, Eusebiu de Nicomedia va face tot ce-i este în putere pentru a-l înlătura. Constantin, în dorinţa sa de pacificare şi de păstrare a unităţii imperiului, va intra în jocul arienilor şi al meleţienilor care vor cu orice preţ alungarea episcopului din Alexandria. Constantin primise la curtea imperială o delegaţie meleţiană condusă de Ioan Arkaf, prezentând proteste virulente împotriva lui Atanasiu, acuzându-l de un comportament violent faţă de episcopii şi comunităţile meleţenilor. La rândul său, pentru a se apăra, Atanasiu îi trimisese împăratului o scrisoare prin care îl acuza pe Ioan Arkaf şi pe

discipolii săi că au procedat la consacrări episcopale ilegate, că nu au respectat decretele Conciliului de la Niceea şi chiar de credinţa nonortodoxă şi de violenţe fizice împotriva ortodocşilor. Constantin este pus în faţa unei judecăţi din care nu lipseau complicaţiile şi confuziile, de aceea nu ştie ce să creadă şi cum să acţioneze. Invitându-l pe Atanasiu la curtea imperială şi ascultându-l cu atenţie, el consideră că merită să fie aclamat şi onorat ca episcop al Alexandriei. De aceea îl trimite la credincioşii săi cu o scrisoare imperială adresată poporului alexandrin, căruia îi cere să trăiască în armonie şi pace cu noul episcop:

> Iubiţi fraţi, vă salut cu bucurie, având ca martor al intenţiei mele pe Dumnezeu şi pe Unul născut, Autorul Legii noastre, care este suveran asupra vieţii oamenilor şi căruia îi displace dezbinarea. Oare ce doresc să vă spun? Că sunt sănătos? Nu, însă aş putea fi şi mai sănătos şi mai puternic dacă ar exista între voi mai multă dragoste unii faţă de alţii, eliminând duşmănia şi dezbinarea dintre voi. Am primit cu bucurie vizita episcopului vostru Atanasiu, căruia m-am adresat în diferite feluri pentru a ajunge la concluzia că el este un om al lui Dumnezeu. Este important pentru voi să puteţi înţelege aceste lucruri. Vă transmit salutul meu prin intermediul Preasfinţitului Atanasiu, cunoscând amabilitatea şi dragostea sa pentru voi, astfel încât pacea să se poată instala între voi. Dumnezeu să vă apere, iubiţi fraţi (Atanasiu de Alexandria, *Apologie împotriva arienilor*, 60-62).

În drum spre Alexandria, Atanasiu redactează *Scrisoarea pascală* pe care o trimite tuturor Bisericilor din jurisdicţia sa. La Alexandria este primit cu bucurie de credincioşii săi, însă ostilitatea cu arienii şi meleţienii nu face decât să progreseze.

Structura scrisorii

Raportul între timpul umbrei şi timpul adevărului constituie trăsătura de fond a scrisorii. De asemenea, episcopul adaugă şi tema bogăţiei spirituale a Paştelui creştin ca o pregătire pentru sărbătoarea pascală escatologică, datorită acţiunii mântuitoare a lui Cristos, realizată prin moartea şi învierea sa. Pentru creştini, sărbătoarea este mereu prezentă, deoarece Cristos manifestă prezenţa sa neîntreruptă printre oameni conform promisiunii făcute în *Evanghelia după sfântul Matei*: „Eu sunt cu voi în toate zilele, până la sfârşitul lumii" (*Mt* 28,20). El este Paştele cel adevărat care eliberează pe tot omul care prin credinţă accede la cunoaşterea lui Dumnezeu. Sfinţii Vechiului Testament au experimentat bucuria trăirii în prezenţa lui Dumnezeu, iar acum ei ne servesc ca modele pentru a ne instrui în dorinţa de a menţine vie în viaţa noastră iubirea de Dumnezeu. Mântuitorul este singurul care ne poate călăuzi paşii pentru a ajunge la celebrarea cum se

cuvine a sărbătorii, pregătindu-ne prin post, veghe şi rugăciune. Creştinul nu are altceva de făcut decât să-l urmeze pe cel care se revelează ca fiind Calea, Adevărul şi Viaţa. Astfel, el poate fi sigur că va fi condus la ospăţul cel veşnic în împărăţia cerului. Relatarea istorică din *Cartea Exodului*, cap 12, este o învăţătură pentru noi, deoarece ne povăţuieşte să sărbătorim Paştele cu bucurie şi cu inima curată. După cum Israel a urmat cu rigurozitate instrucţiunile pentru celebrarea cum se cuvine a Paştelui, tot aşa, şi creştinul trebuie să depună şi mai mult zel în trăirea sărbătorii, deoarece nu mai este vorba de umbră, ci de realitate. Paştele creştin este invitaţia adresată credincioşilor de a se hrăni cu pâinea coborâtă din cer şi să bea sângele lui Cristos dătător de viaţă veşnică.

Astfel, Atanasiu ajunge să utilizeze un procedeu retoric, antiteza, binecunoscută în antichitate. Punând în paralel afirmaţii veterotestamentare şi neotestamentare, episcopul demonstrează necesitatea umbrei care ne deschide spre realitatea misterului mântuirii realizat pe deplin de Cristos în misterul pascal. El, care este Atotputernic, s-a făcut slab pentru a ne întări în lupta vieţii; el, care este pâinea vie coborâtă din cer, a îndurat foamea pentru a ne da gustul de Dumnezeu şi de cele veşnice; el, care este izvorul de viaţă vie, a suferit de sete pentru a întări în noi dorinţa de iubire; el, care este viaţa, a murit pe cruce pentru a ne da viaţa veşnică în numele lui. Slăbiciunile trupeşti pe care le-a trăit pe acest pământ nu diminuează cu nimic divinitatea sa, dimpotrivă, ne arată care este preţul răscumpărării noastre, după cuvântul din *Evanghelia după sfântul Ioan*: „Într-adevăr, atât de mult a iubit Dumnezeu lumea, încât l-a dat pe Fiul său, unul născut, ca oricine crede în el să nu piară, ci să aibă viaţa veşnică” (*In* 3,16). Atanasiu remarcă faptul că, în timp ce Moise şi toţi profeţii Vechiului Testament vorbesc în profeţiile lor despre altul, trimisul lui Dumnezeu, Mântuitorul care va să vie, Isus Cristos cheamă la sine însuşi: „Dacă îi este sete cuiva, să vină la mine şi să bea” (*In* 7,37). Ca şi iudeii care au ieşit din Egipt, la fel, şi creştinii trebuie să ştie că sărbătoarea Paştelui este o întâlnire cu Dumnezeul cel viu, cu Cristos mort şi înviat, cu Cristos, Paştele nostru, jertfit pentru noi. De aceea, sărbătoarea creştină nu este un motiv de lăcomie sau de trândăvie cum sunt sărbătorile păgânilor, ci este un exerciţiu de practicare a virtuţilor. Postul pregătitor nu are alt scop decât acela de a corecta ceea ce este rău în noi pentru a ne orienta tot mai mult spre practica virtuţilor.

Traducere

1. Bucuria sărbătorii noastre, fraţii mei, se apropie tot mai mult şi nu mai este departe de cel care doreşte să o celebreze: este aproape de noi, într-adevăr, Cuvântul care le-a făcut pe toate (cf. *Col* 3,11) pentru noi,

Domnul nostru Isus Cristos, cel care a promis că sălaşul său printre noi este fără de sfârşit; despre aceasta el exclama spunând: „iată, eu sunt cu voi în toate zilele, până la sfârşitul lumii" (*Mt* 28,20). Astfel, el a devenit pentru noi „Păstorul cel bun" (*In* 10,11), „Marele Preot" (*Evr* 2,17), „Calea" (*In* 14,6), „Poarta" (*In* 10,9) şi toate lucrurile asemănătoare. Mai nou, el ni s-a revelat ca fiind sărbătoarea şi solemnitatea noastră[1], ceea ce semnifică expresia sfântului Paul: „Paştele nostru,Cristos, a fost jertfit" (*1Cor* 5,7), el, care, pe de o parte, era în aşteptare şi, pe de altă parte, găsea refugiu în rugăciunea psalmistului care spune: „Tu mă scoţi din strâmtorare, mă înconjori cu cântări de bucurie pentru eliberare!" (*Ps* 31,7). Într-adevăr, aceasta este adevărata bucurie, aceasta este adevărata sărbătoare, eliberarea de cel rău, ca un om să ajungă să adopte un comportament corect, decizându-se să fie ascultător şi să împlinească voinţa lui Dumnezeu[2]. Chiar şi sfinţii, pe când trăiau, se bucurau ca şi cum ar fi fost în timpul sărbătorii; unul i-a devenit plăcut lui Dumnezeu prin rugăciune, ca David care se scula de şapte ori noaptea, nu numai o singură dată[3]; un altul, dimpotrivă, a fost lăudat pentru imnurile sale, ca marele Moise care a cântat un imn pentru victoria obţinută împotriva faraonului şi comandanţilor săi (cf. *Ex* 15,1-21); alţii, de asemenea, cu un zel neîntrerupt, au adus un cult bineplăcut, ca Solomon cel Mare şi Ilie cel Sfânt, cei care au abandonat propria lor viaţă şi care acum celebrează sărbătoarea în ceruri. Ei s-au bucurat de instrucţiile pedagogice care au fost date prin intermediul umbrelor şi au înţeles adevărul datorită tipurilor (cf. *Evr* 10,1).

2. Acum, când noi celebrăm sărbătoarea, ce fel de stropiri utilizăm din nou?[4] Cine va fi ghid pentru noi, acum când ne pregătim pentru sărbătoarea festivă? Nimeni nu va fi, dragii mei, în afară de cel pe care şi voi îl ştiţi ca şi

---

[1] În scrierile sale, Atanasiu nu face economie în a aplica titlurile biblice ce corespund misiunii şi persoanei Fiului lui Dumnezeu. *Evanghelia după sfântul Ioan* ne revelează că Isus Cristos este Calea, Adevărul, Viaţa, Lumina lumii, Păstorul cel bun, Poarta, Pâinea cea vie coborâtă din cer etc. Iar sfântul Paul completează această listă afirmând: „Paştele nostru, Cristos, a fost jertfit" (*1Cor* 5,7).

[2] Ne aflăm în faţa unei afirmaţii dificil de tradus într-o limbă modernă pentru a fi uşor înţeleasă. Aceeaşi dificultate au întâlnit-o şi traducătorul italian A. Camplani, *Atanasio di Alessandria. Lettere Festali. Anonimo. Indice delle Lettere Festali, introduzione, traduzione e note*, Paoline, Milano 2003, 250, şi traducătorul englez W. Cureton, *The festal letters of Athanasius discovered in an ancient Syriac version*, Gorgias Press, Piscataway 2003.

[3] *Ps* 118,62: „În miez de noapte mă scol ca să te laud pentru judecăţile tale drepte"; *Ps* 118,164: „De şapte ori pe zi îţi aduc laudă pentru judecăţile tale drepte".

[4] Patriarhul atrage atenţia credincioşilor săi că profeţii şi toate persoanele alese de Dumnezeu pentru a conduce poporul în Vechiul Testament au recunoscut că ei trăiau în umbră şi că anunţau evenimentele luminii care se vor împlini în Isus Cristos. Biblia, în gândirea lui Atanasiu, este descrierea economiei mântuitoare a neamului omenesc: tot ceea ce era anunţat s-a realizat în moartea şi învierea Domnului.

mine, Domnul nostru Isus Cristos, care spune: „Eu sunt Calea" (*In* 14,6). Într-adevăr, după fericitul Ioan, el este „cel care ia asupra sa păcatele lumii" (*In* 1,29); el curăţă chiar şi sufletele noastre, după cum spune profetul Ieremia într-un text: „Staţi în drumuri, uitaţi-vă şi întrebaţi care sunt cărările cele vechi, care este calea cea bună: umblaţi pe ea şi veţi găsi odihnă pentru sufletele voastre!" (*Ier* 6,16). În trecut, într-adevăr, „sângele de ţapi şi de tauri şi cenuşa de juncă cu care sunt stropiţi cei întinaţi îi sfinţeşte, dându-le curăţia trupului" (*Evr* 9,13), acum, dimpotrivă, prin harul Cuvântului făcut trup, în mod natural, fiecare este curăţat. Urmându-l pe el, chiar şi acum este posibil, ca şi cum am fi fost aproape de porţile Ierusalimului preaînalt (cf. *Gal* 4,26), să participăm prin anticipare, încă de pe acest pământ, la sărbătoarea veşnică. Astfel, chiar şi fericiţii apostoli, urmându-l împreună pe Mântuitorul care i-a ghidat, au devenit până astăzi maeştrii unei asemenea rapidităţi, după cum este scris: „Iată, noi am lăsat toate şi te-am urmat" (*Mc* 10,28). Într-adevăr, urmarea lui Cristos şi sărbătoarea Domnului sunt trăite nu numai prin cuvinte, ci şi prin fapte, fiindcă pentru orice legislaţie şi precept există o realizare particulară[5]. Ca marele Moise: când dădea legile sfinte, cerea poporului o profesiune legată de preceptele care trebuia să fie respectate (cf. *Ex* 19,8). Astfel, au acceptat de a le observa şi le păstra cu adevărat, de teamă să nu fie consideraţi infractori sau chiar mincinoşi deoarece şi-au dat cuvântul. Într-adevăr, stă scris: „Fiii lui Israel vor celebra Paştele" (*Num* 9,2), înţelegând că, datorită forţei unui precept, fapta este apropiată cuvântului şi făcând un pic mai uşoară fapta însăşi[6]. Totuşi, despre toate acestea am speranţa că dragostea voastră pentru doctrină ştie să discearnă. De multe ori şi în alte scrisori v-am vorbit despre aceste lucruri.

3. Acum, dimpotrivă, este necesar să vă reamintesc, vouă şi mie însumi: că Cuvântul doreşte ca noi să înaintăm spre sărbătoarea Paştelui fără prejudecăţi şi fără preocupări, doar prin intermediul iniţierilor, tradiţiilor şi observărilor legale, după cum aflăm din relatarea istorică: „niciun străin să nu mănânce din el. Orice sclav cumpărat cu bani îl vei tăia împrejur şi apoi va putea să mănânce din el" (*Ex* 12,43.48). Şi nu se va mânca în orice casă, ci va fi celebrat în grabă – legea prescrie astfel –, deoarece în trecut

---

[5] Scopul celebrării Paştelui an de an, pentru episcopul de Alexandria, este acela de a ne pregăti cum se cuvine pentru a intra în bucuria veşnică a sfinţilor, unde vom celebra adevăratul Paşte în prezenţa Mielului pascal. Acest Paşte este veşnic, deoarece vom fi înviaţi asemenea lui Cristos, iar moartea este distrusă.

[6] Ideea pe care Atanasiu vrea s-o exprime aici este aceea că promisiunea de a sărbători Paştele dă un ton de obligativitate în realizarea sa. Pentru creştini, Paştele nu este o sărbătoare facultativă, ci dă tonul tuturor celorlalte sărbători şi pregăteşte credincioşii, încă de pe pământ, de trăirea fericirii veşnice în ceruri.

erau întristați și împovărați din cauza sclavagismului în confruntările cu Faraonul și cu ordinele comandanților săi (cf. *Ex* 2). Într-adevăr, fiii lui Israel, după ce au respectat astfel sărbătoarea în trecut, au fost considerați demni să primească tipul: deoarece nu sărbătoarea a fost dată în funcție de tip, ci tipul în funcție de sărbătoare, acum putem celebra sărbătoarea, după cum spune Cuvântul lui Dumnezeu apostolilor săi, arătându-le dorința sa pentru ea: „Atât de mult am dorit să mănânc Paștele acesta cu voi" (*Lc* 22,15)[7]. Însă relatarea istorică era minunată chiar și în derularea sa. Îi putem vedea îmbrăcați ca pentru o procesiune sau un dans și ieșeau cu bastoane, sandale și azime (cf. *Ex* 12,11). Aceste lucruri, care s-au întâmplat în trecut ca în umbră, erau tipologice (cf. *Evr* 10,1). Acum, dimpotrivă, adevărul este aproape de noi, „chipul Dumnezeului nevăzut" (*Col* 1,15), Domnul nostru Isus Cristos, „adevărata lumină" (*In* 1,9), cel care în loc de baston, este pentru noi sceptru; în locul pâinii azimelor este „pâinea coborâtă din cer" (*In* 6,33.41.50); în locul sandalelor propovăduiește pregătirea evangheliei (cf. *Ef* 6,15) și, pentru a fi scurt, prin intermediul tuturor acestora, ne conduce către Tatăl său. Într-adevăr, dacă dușmanii ne întristează persecutându-ne, din nou, în locul lui Moise, el ne încurajează chiar mai tare decât a făcut-o acesta din urmă, spunând: „însă curaj, eu am învins lumea" (*In* 16,33), răul[8]. Apoi, după ce am traversat Marea Roșie, ne asuprește din nou căldura și cădem în tentația amărăciunii apei (cf. *Ex* 15,23), și aici Domnul ni se arată invitându-ne să gustăm din savoarea izvorului care dă viață, spunând: „Dacă îi este sete cuiva, să vină la mine și să bea" (*In* 7,37).

4. Deci de ce să amânăm sau de ce să întârziem și să nu mergem la sărbătoare cu toată voiciunea și cu tot zelul, încrezători în faptul că Isus este cel care ne invită? El, care a devenit totul pentru noi, s-a însărcinat chiar și de mântuirea noastră în felurite moduri; el, căruia, din cauza noastră, i-a fost foame și sete, a hrănit și a dat de băut prin intermediul harului său mântuitor[9]. Aceasta este într-adevăr mărirea sa, aceasta este minunea

---

[7] În diferite moduri, episcopul Alexandriei dă de înțeles credincioșilor săi importanța tipului sărbătorii Paștelui în timpul vechii alianțe. Acum suntem în timpul noii alianțe împlinite o dată pentru totdeauna în moartea și învierea lui Isus Cristos, adevăratul Miel pascal, care-și oferă viața sa pentru mântuirea lumii. Astfel, Atanasiu îi povățuiește pe credincioșii săi să celebreze Paștele nu după tipul vechii alianțe, ci conform noii alianțe, conform învățăturii sfântului Paul: „Să sărbătorim, așadar, nu cu aluatul cel vechi, nici cu aluatul răutății și al nelegiuirii, ci cu azimele sincerității și ale adevărului" (*1Cor* 5,8).

[8] Aici Atanasiu face referință la dușmanii săi care-l vor urmări pe tot parcursul episcopatului: melețienii, care s-au opus încă de la început numirii sale ca succesor al lui Alexandru, și arienii, care nu-și pot controla furia împotriva acestui „stâlp al credinței" în divinitatea lui Cristos.

[9] Divinitatea lui Isus Cristos este demonstrată deseori de Atanasiu în scrierile sale prin punerea în paralel a afirmațiilor evanghelice care subliniază aspectul uman al Mântuitorului (foame, sete, oboseală, slăbiciune) și cele care exprimă divinitatea sa (hrănește 5.000 de

divinității sale, el schimbă suferințele noastre cu beneficiile sale. Într-adevăr, chiar dacă el este viața, a murit pentru a da viață; chiar dacă este Cuvântul, a luat un trup pentru a instrui trupurile prin intermediul Cuvântului (cf. *In* 1,14); chiar dacă el este sursa vieții (cf. *Ps* 35,10), a simțit ce înseamnă setea, pentru ca astfel noi să putem avansa la sărbătoare spunând: „Dacă îi este sete cuiva, să vină la mine și să bea” (*In* 7,37). În acel timp, Moise anunța începutul sărbătorii zicând: „Luna aceasta va fi pentru voi începutul lunilor” (*Ex* 12,2). Domnul, dimpotrivă, care a apărut la împlinirea timpurilor, anunță sărbătoarea într-o zi diferită, nu pentru a aboli legea (cf. *Mt* 5,17) – nici vorbă de așa ceva –, ci pentru a împlini Legea și a fi desăvârșirea Legii. „scopul Legii este Cristos spre justificarea fiecărui credincios” (*Rom* 10,4); cum spune fericitul Paul: „Ne îndepărtăm noi oare de lege prin credință? Nici într-un caz, mai degrabă, împlinim legea” (cf. *Rom* 3,3). Aceste lucruri uimesc până și oficialii mandatați din iudaism, într-atât încât, surprinși, le spuneau fariseilor: „Nimeni n-a vorbit vreodată ca acest om” (*In* 7,46). Ce a putut să-i uimească într-atât pe oficiali? Ce i-a dispus pe acei oameni să constate această minune? Nimic altceva decât libertatea cuvântului și autoritatea Mântuitorului nostru. În trecut, într-adevăr, când citeau cărțile profeților și ale doctorilor legii, își dădeau seama că aceștia trimiteau, prin anticipație, lectorii nu la ei înșiși, ci la alții: pe de o parte, citeau din Moise proclamând: „Domnul va ridica dintre voi un profet ca mine, printre frații tăi, să-l ascultați în tot ceea ce vă va porunci” (*Dt* 18,15); pe de altă parte, Isaia anunța: „Iată, fecioara va rămâne însărcinată, va naște un Fiu și-i va pune numele Emanuel” (*Is* 7,14), sau oricare altul care profețise despre Domnul altfel și în diferite feluri. Dimpotrivă, Domnul spune ceea ce îl privește pe el, adică el nu vorbește despre o altă persoană, ci toate cuvintele sale se referă la el însuși, spunând: „Dacă îi este sete cuiva, să vină la mine și să bea” (*In* 7,37). Nu „de la altcineva”, ci „de la mine”! „Într-adevăr, îi puteți asculta pe toți cei care au vorbit despre venirea mea; însă nu puteți bea de la altcineva decât de la mine”[10].

5. Prin urmare, și noi, când înaintăm spre sărbătoare, trebuie să ne grăbim, nu ca și cum am merge spre vechile umbre – fiindcă s-au realizat, ca și cum am merge spre sărbători care nu au nicio valoare –, ci să ne grăbim

oameni cu cinci pâini și doi pești, dă apă vie femeii din Samaria, oferă odihnă celor ce aleargă la el, îi întărește pe cei slabi).

[10] Deseori Atanasiu pune pe buzele lui Isus unele afirmații care au scopul de a completa revelațiile evanghelice. În cazul de față, profeții Vechiului Testament au anunțat venirea lui Cristos pe pământ, însă niciunul nu s-a autoproclamat ca fiind Fiul lui Dumnezeu, Cuvântul lui Dumnezeu, Calea, Adevărul, Viața. Ei nu au fost decât instrumentele din umbră care profețeau venirea în adevăr a Mântuitorului, singurul capabil să-i invite pe cei însetați la el și să le ofere apa vieții.

ca şi cum ne-am îndrepta spre Domnul care este sărbătoarea. Nu bucuria şi plăcerile trupeşti ne conduc la sărbătoare, ci manifestarea virtuţii. Căci sărbătorile păgânilor sunt pline de lăcomie şi de orice trândăvie, fiindcă astfel ei consideră celebrarea sărbătorii, când sunt trândavi; şi atunci ei săvârşesc actele pierzării, când celebrează sărbătoarea. Dimpotrivă, sărbătorile noastre sunt şcoli pentru exersarea virtuţilor, practicarea cumpătării, după cum mărturiseşte un cuvânt profetic, spunând: „Postul din luna a patra, postul din luna a cincea, postul din luna a şaptea şi postul din luna a zecea se vor preface pentru casa lui Iuda în zile de veselie şi de bucurie, în sărbători de voioşie" (*Zah* 8,19). Deoarece această şcoală de exerciţiu este o pregătire pentru a ajunge la o zi ca aceasta şi a auzi glasul profetic „Celebraţi sărbătoarea" (*Nah* 2,1), fiecare să se grăbească în direcţia acestui anunţ şi, ca cei care rivalizează pe hipodrom, să rivalizăm unii cu alţii în puritatea postului, în veghe în timpul rugăciunii, prin frecventarea Scripturilor, prin pomană faţă de săraci; să ne împăcăm cu duşmanii; să-i reunim pe cei ce sunt separaţi, să eliminăm mândria şi să asumăm în schimb umilinţa, fiind împăcaţi cu fiecare şi îndemnându-i pe fraţii noştri la iubire. Astfel, fericitul Paul participa deseori la posturi şi vegheri (cf. *2Cor* 6,5) şi dorea să devină anatemă pentru fraţi (cf. *Rom* 9,3). Chiar şi fericitul David, umilindu-se prin posturi, cu sinceritatea cuvântului, spunea: „Doamne, Dumnezeul meu, dacă am săvârşit aceasta, dacă este nedreptate în mâinile mele, dacă am răspuns prietenului meu cu rău şi fără motiv mi-am jefuit duşmanul, atunci duşmanul să mă prigonească şi să mă ajungă şi să culce la pământ viaţa mea, şi cinstea mea în praf să o arunce" (*Ps* 7,3-5) Săvârşind aceste fapte, noi învingem moartea şi primim arvuna Împărăţiei cerurilor[11].

6. Vom începe sfânta sărbătoare a Paştelui pe 10 pharmouthi, întrerupând postul sfânt pe 15 ale aceleiaşi luni pharmouthi, în sera zilei de sâmbătă. Vom celebra sărbătoarea sfântă pe 16 ale aceleiaşi luni pharmouthi (11 aprilie); adăugând 7 săptămâni la rând, ajungem la Rusalii, timp în care ne deplasăm din sărbătoare în sărbătoare şi vom face sărbătoarea în cinstea Duhului, care deja de pe acum este aproape, în Isus Cristos, prin care şi cu care să fie mărire şi tărie Tatălui său, în vecii vecilor. Amin.

Salutaţi-vă unii pe alţii cu o sărutare sfântă (*Rom* 16,16).
Vă salută fraţii care sunt cu mine (*Fil* 4,21).

[11] Atanasiu nu poate să nu-i invite pe credincioşi să trăiască dimensiunea ascetică a pregătirii pentru marea sărbătoare a Paştelui. Dragostea lui faţă de viaţa monahală îl face să le propună credincioşilor o trăire spirituală în profunzime a valorilor evanghelice, pentru a interioriza prezenţa Cuvântului înviat. Paştele are, pe lângă dimensiunea religioasă şi teologică, şi o dimensiune socială şi eclezială.

SCRISOAREA PASCALĂ IV
ANUL 332

Context istoric

După cum am putut vedea, în primele trei scrisori constatăm un contrast între conținutul lor, tonul în care se exprimă autorul și situația istorică destul de critică în care ele sunt redactate. Cititorul acestor scrisori poate conchide cu ușurință că autorul își exercită primii ani ai ministerului său episcopal pe timp de pace. Patriarhul Alexandriei se simte obligat să-i atace pe iudei, deoarece n-au acceptat adevăratul Paște realizat în moartea și învierea lui Cristos și a cărui prefigurare a fost anunțată în Vechiul Testament, în mod special, prin sacrificiul mielului pascal. De asemenea, autorul atacă și tradițiile păgâne pentru meschinăria lor atunci când celebrează sărbătorile specifice datinilor lor. Scopul patriarhului este acela de a-i descuraja pe credincioșii săi în urmarea practicilor pascale iudaice sau a obiceiurilor lumești practicate de păgâni.

La începutul acestei scrisori găsim indicația explicită a dublului rol jucat de *Scrisorile pascale*: 1) instrument de cateheză pascală, cristologică și biblică; 2) mijloc de propagandă în favoarea Bisericii Alexandriei care are întâietate în tot Egiptul. Tot în aceeași scrisoare găsim indicația că episcopul este chemat la curtea imperială pentru a se întâlni cu împăratul. Într-adevăr, el este acuzat de către grupul melețienilor de următoarele fapte: le-ar fi impus egiptenilor să dea Bisericii cămăși de in[1] și ar fi corupt un funcționar imperial. În primă instanță, Atanasiu este reprezentat la curtea imperială de doi preoți, Macariu și Apiu. Când patriarhul ajunge la împărat, melețienii adaugă alte două acuzații: nelegitimitatea alegerii sale episcopale neavând vârsta canonică de 30 de ani împliniți și acuzația că delegatul său, preotul Macariu, ar fi călcat în picioare potirul preotului Ischira. Acesta din urmă era un schismatic, iar un sinod ținut la Alexandria înaintea conciliului din Niceea îi interzisese exercițiul ministerului preoției. Fără a ține cont de această condamnare, Ischira continua să celebreze Sfânta Liturghie și de aceea a fost denunțat episcopului Alexandriei. Macariu este trimis în numele episcopului pentru a soluționa problema. Atunci, Ischira, fiind tratat probabil

[1] În acea epocă obligația de a oferi vestimentație era impusă prin lege doar pentru întreținerea soldaților.

nu cu prea multă blândeţe, a făcut recurs la meleţieni pentru a-l apăra în faţa împăratului. Atanasiu profită de prietenia pretorului Ablavius, un creştin, care a reuşit să-l susţină înaintea lui Constantin împotriva tuturor acuzaţiilor ce i se aduceau.

În urma acestei întâlniri, Atanasiu se vede însărcinat cu o scrisoare din partea împăratului, adresată credincioşilor alexandrini: în prima parte Constantin se întreabă care ar putea fi cauza unei asemenea mari violenţe împotriva episcopului şi de ce nu domnesc ordinea şi disciplina impuse de iubirea lui Dumnezeu; apoi el îndeamnă poporul să-l primească în mijlocul lor cu bucurie pe „omul lui Dumnezeu", episcopul Atanasiu, care a fost acuzat pe nedrept. Acuzatorii săi au pierdut bătălia, însă nu şi războiul. Într-adevăr, ei vor reveni cu aceleaşi acuzaţii peste câţiva ani în faţa împăratului Constantiu, iar atunci vor avea mai mult succes.

Structura scrisorii

Motivul central al scrisorii este acela al adevăratului Paşte realizat o dată pentru totdeauna în moartea şi învierea lui Isus Cristos. Timpul din vechime nu era decât o umbră a realităţii împlinite în chip desăvârşit în sacrificiul crucii. Revelaţia adevăratului Dumnezeu este deplină în întruparea Cuvântului. Doar Fiul Tatălui veşnic a putut comunica lumii cunoştinţa Dumnezeului unic în substanţă şi întreit în persoane: Tatăl veşnic are un Fiu veşnic şi sunt uniţi printr-o iubire veşnică, Duhul Sfânt.

Scrisoarea se deschide cu explicaţia motivului întârzierii: episcopul este departe de turma sa, iar pe deasupra, el suferă din cauza unei boli trecătoare. De asemenea, el le face cunoscute credincioşilor săi acuzaţiile nedrepte la adresa sa din partea meleţienilor. Justificarea de care se bucură în faţa împăratului îi permite patriarhului să-i invite pe credincioşi la sărbătoare, îndemnându-i să se pregătească prin meditaţii biblice, abandonarea plăcerilor lumeşti şi întărirea dorinţei după bunurile cereşti. Postul, veghea şi rugăciunile sunt la îndemâna oricui pentru a învinge duşmanii sufletului şi pentru a intra cu adevărat în bucuria pascală. În trecut, poporul lui Israel mânca mielul de Paşti, acum, creştinii mănâncă adevăratul Miel al lui Dumnezeu care ia asupra sa păcatele lumii. Cine se hrăneşte cu acest aliment dumnezeiesc învinge păcatul şi moartea. Astfel, creştinii sunt îmbrăcaţi în Cristos, adică în virtute, în asceză, în frumuseţe sufletească. Creştinii nu mai celebrează Paştele ca în timpul umbrei, sacrificând miei în fiecare an, deoarece adevăratul Miel, Cristos, Paştele nostru, a fost jertfit o dată pentru totdeauna. Mântuitorul a celebrat Paştele cu apostolii săi în odaia de la etaj, invitându-i astfel pe toţi oamenii la ospăţul pascal în Ierusalimul ceresc prin împărtăşirea, la aceeaşi masă a sfinţilor, cu trupul şi sângele lui.

Traducere

1. Târziu, şi nu la timpul potrivit, vă trimit, dragii mei, obişnuita scrisoare, sperând că veţi ierta întârzierea motivată de distanţa mare care ne separă şi de boala care m-a pus la încercare. Ţinând cont de aceste două evenimente şi deoarece furtunile erau puternice, am întârziat să vă scriu. Chiar dacă distanţa era mare şi boala m-a doborât, totuşi nu am uitat să vă fac cunoscută sărbătoarea, ci v-am anunţat-o împlinindu-mi astfel datoria. Într-adevăr, chiar dacă o scriu în afara timpului obişnuit[2], totuşi din nou se poate considera că este timpul prielnic faptul că, după ce duşmanii sunt în confuzie şi au fost condamnaţi de Biserică pentru că ne persecutau fără motiv, putem cânta acum un imn de sărbătoare rostind cuvintele imnului împotriva Faraonului: „Voi cânta Domnului, căci cu mărire s-a preamărit. Cal şi călăreţ, în mare i-a aruncat” (*Ex* 15,1).

2. Dragii mei, este bine fiindcă din nou înaintăm din sărbătoare în sărbătoare, din nou au loc adunările sărbătorii, din nou sfintele vigilii emoţionează mintea noastră şi constrâng conştiinţele noastre pentru a veghea în contemplaţia[3] lucrurilor sfinte. Aceste zile le sărbătorim nu prin plângeri, ci, ca să spunem aşa, prin vitalizarea hranei sufletului şi prin convingerea de a ne înfrâna dorinţele trupeşti[4]. Cu aceste atitudini putem învinge chiar şi duşmanii, ca fericita Iudita, care, după ce şi-a exersat umilinţa prin post şi rugăciune, a învins duşmanii şi l-a ucis pe Holofern (cf. *Idt* 13,8); şi fericita Estera, pe când era gata să fie distrusă întreaga sa rasă şi poporul lui Israel ameninţat să fie nimicit, a făcut să dispară mânia tiranului doar prin post şi rugăciune înălţată lui Dumnezeu (*Est* 4,16) şi a transformat distrugerea poporului în mântuire, astfel încât acele zile erau considerate ca fiind sărbători pentru Israel. În acest fel, chiar şi la început erau numite sărbători acelea în care duşmanul era ucis, piedicile împotriva poporului fără limite şi Israel eliberat (cf. *Est* 9,20-28). De aceea, fericitul Moise este primul care a stabilit marea sărbătoare a Paştelui şi este necesar pentru

---

[2] Aici Atanasiu ne dă indicaţia că exista un timp propice scrierii şi trimiterii scrisorii, astfel încât să poată fi citită în toate bisericile Egiptului. De obicei, scrisoarea era redactată spre sfârşitul lunii noiembrie şi începutul lunii decembrie a anului anterior anunţării datei Paştelui. Ea era citită în sărbătoarea Epifaniei.

[3] Contemplaţia este o caracteristică de bază în gândirea pascală atanasiană. Pentru că omul pierduse drumul spre Dumnezeu şi spre cele veşnice, Isus Cristos, Cuvântul Tatălui, s-a făcut el însuşi Calea ce duce în împărăţia cerurilor. De aceea, începând cu întruparea şi până la învierea şi înălţarea la dreapta Tatălui, Atanasiu invită credincioşii la contemplaţia misterului lui Dumnezeu care s-a făcut om din iubire.

[4] Pregătirea pentru celebrarea Paştelui este un timp convenabil practicării ascezei, convertirii, exerciţiilor pioase, exersării virtuţilor. Astfel, creştinul se îndepărtează de dorinţele lumeşti deşarte, concentrându-se într-un mod cu totul deosebit contemplării realităţilor spirituale prin citirea şi meditarea sfintelor Scripturi.

noi de a o celebra, fiindcă Faraonul a fost ucis şi poporul eliberat din sclavie (cf. *Ex* 12). Totuşi, pe când în acel timp, în special când fuseseră ucişi tiranii poporului, erau celebrate sărbători şi festivităţi în Iuda în mod temporal, acum, dimpotrivă, fiindcă Satana, tiranul lumii, a fost ucis, nu mai petrecem timpul din cauza unei sărbători temporale, ci datorită sărbătorii veşnice şi cereşti[5]. Dragii mei, noi nu mai suntem în umbră, ci în adevăr, călătorim în direcţia acestei sărbători. Pe când în acel timp, într-adevăr, se săturau cu carnea mielului iraţional, celebrau sărbătoarea şi, ungând uşile cu sânge, evitau distrugătorul (cf. *Ex* 12,13.22-23), acum, dimpotrivă, mâncând Cuvântul Tatălui şi sigilând cu sângele Noului Testament antreul inimilor noastre, recunoaştem harul pe care ni-l dă Mântuitorul care spune: „Iată, v-am dat puterea să călcaţi peste şerpi şi scorpioni şi peste toată puterea duşmanului" (*Lc* 10,19). Moartea nu mai stăpâneşte (cf. *Rom* 5,14), ci în locul morţii a sosit momentul vieţii, după cum spune Domnul: „Eu sunt calea, adevărul şi viaţa" (*In* 14,6), astfel încât totul se umple de bucurie şi de fericire, după cum stă scris: „Domnul stăpâneşte, să se bucure pământul" (*Ps* 96,1). Pe când în acel timp, într-adevăr, atunci când moartea stăpânea (cf. *Rom* 5,14), „pe malurile râurilor din Babilon şedeam şi plângeam" (*Ps* 136,1) şi erau întristaţi fiindcă trăiau amărăciunea sclaviei, acum, dimpotrivă, moartea şi stăpânirea Satanei au fost abolite (cf. *Evr* 2,14), Universul este plin de bucurie şi de fericire şi Dumnezeu este cunoscut nu numai în Iudeea (cf. *Ps* 75,2) ci „vocea lor străbate tot pământul" (*Ps* 18,5) şi tot pământul este plin de cunoaşterea lui (cf. *Is* 11,9).

3. Dragii mei, este clar ceea ce ne rămâne de făcut: să înaintăm, în consecinţă, spre această sărbătoare, îmbrăcând conştiinţa nu cu haine murdare, ci cu îmbrăcăminte curată. Este nevoie, într-adevăr, să ne îmbrăcăm pentru aceasta cu Domnul nostru Isus Cristos (cf. *Rom* 13,14), pentru a putea celebra sărbătoarea cu el. Ne îmbrăcăm în acest fel atunci când practicăm virtutea şi suntem duşmanii răutăţii, când practicăm continenţa şi distrugem răutatea, când preferăm dreptatea îngâmfării, când onorăm ceea ce este necesar şi rămânem tari în credinţă, când nu uităm de cei săraci, ci deschidem uşile tuturor, când practicăm umilinţa şi urâm orgoliul.

4. În acest fel, în trecut, şi Israel, după ce a combătut în umbră, a fost condus la sărbătoare; însă în acel timp acele lucruri erau doar prefigurări ca în umbră. Dimpotrivă, noi, dragii mei, deoarece umbra a primit realizarea sa şi timpii s-au împlinit, nu trebuie să mai considerăm această sărbătoare

---

[5] Dimensiunea veşniciei este esenţială pentru creştini atunci când, an de an, se adună şi celebrează sărbătoarea Paştelui. Prin moartea şi învierea sa, Cristos l-a învins, o dată pentru totdeauna, pe Satana, iar porţile Raiului ni s-au deschis. De aceea, Paştele întăreşte în noi speranţa vieţii veşnice.

ca un tip, nici să urcăm la Ierusalimul pământesc pentru a jertfi Paştele, conform preceptului iudaic din afara timpului, pentru ca, atunci când timpul a trecut, să nu credem că suntem în afara timpului. Mai degrabă, conform preceptului apostolilor, şi noi trecem de la prefigurare şi cântăm imnul cel nou (cf. *Ex* 15). Când ei vedeau aceasta şi se reuneau împreună în adevăr, apropiindu-se, i-au cerut Mântuitorului: „Unde vrei să-ţi pregătim ca să mănânci Paştele?" (*Mt* 26,17; *Mc* 14,12). Într-adevăr, ei nu mai săvârşesc ritul Ierusalimului terestru, nu numai acolo se poate celebra sărbătoarea, ci acolo unde vrea Dumnezeu[6]: el doreşte să fie celebrată pretutindeni, pentru ca în orice loc să se ofere tămâie şi sacrificiu (cf. *Mal* 1,11). Într-adevăr, în acel timp, conform relatării istorice, nu era permisă celebrarea Paştelui decât la Ierusalim! Dimpotrivă, când a sosit timpul împlinirii realităţii şi cel relativ al umbrei a trecut, a început, răspândirea în orice loc, a predicării Evangheliei. Când discipolii difuzau pretutindeni sărbătoarea, l-au întrebat pe Mântuitorul: „Unde vrei să-ţi pregătim?" Chiar şi Mântuitorul nostru, când a transformat ceea ce era prefigurare în ceea ce este spiritual, a promis că nu vom mai mânca din carnea mielului, ci propriul său trup, spunând: „Luaţi, mâncaţi; acesta este trupul meu!" (*Mt* 26,26-27)[7]. Hrăniţi şi noi cu aceste alimente, dragii mei, să celebrăm cu adevărat sărbătoarea Paştelui.

5. Începând postul pe 1 pharmouthi, ne odihnim pe 6 a aceleiaşi luni, în seara zilei de sâmbătă. Ziua sfântă a duminicii învierii va răsări măreaţă peste noi pe 7 a aceleiaşi luni pharmouthi (2 aprilie), după care sărbătorim în toate zilele până la solemnitatea Rusaliilor simbolul lumii viitoare, unde vom fi împreună cu Cristos în orice moment, lăudând pe Dumnezeu care este deasupra tuturor lucrurilor în Isus Cristos şi, prin intermediul lui, împreună cu toţi sfinţii, să spunem „Amin".

Salutaţi-vă unii pe alţii cu o sărutare sfântă (*Rom* 16,16).
Vă salută fraţii care sunt cu mine (*Fil* 4,21).

---

[6] În Vechiul Testament, toţi iudeii trebuia să urce o dată pe an la Ierusalim cu ocazia sărbătorii Paştelui, pentru a împlini riturile pascale. Întrebarea pusă de apostoli lui Isus înaintea Paştelui îi dă de gândit lui Atanasiu că Paştele cel nou-instituit de Mântuitorul nu mai este ţinut să se celebreze într-un loc precis, deoarece el are o valoare universală şi un sens de eternitate. Creştinii pot celebra pretutindeni „sărbătoarea sărbătorilor" în spirit şi adevăr, după cuvântul Domnului: „unde doi sau trei sunt adunaţi în numele meu, sunt şi eu acolo în mijlocul lor" (*Mt* 18,20).

[7] Aici patriarhul face recurs la formula scurtă a instituirii Euharistiei. Ea se găseşte în *Liturgia sfântului Marcu*, liturgie utilizată probabil la Alexandria în timpul lui Atanasiu. G. J. Cuming. - K. Stevenson, „*The Liturgy of St. Mark* edited from the manuscripts with a commentary", *Orientalia Christiana Analecta*, 1990, 234.

Vă trimit această scrisoare de la curtea imperială prin intermediul unui oficial căruia i-a fost transmisă de acel om cu adevărat plin de teama lui Dumnezeu, eparhul pretorului Ablavius. Eu sunt deci la curtea imperială, fiind convocat de împăratul Constantin pentru a-i face o vizită. Însă meletienii, fiind prezenţi şi ei, invidioşi, au încercat să mă distrugă în faţa împăratului. Fiind îngâmfaţi şi încrezuţi, ei au fost expulzaţi de acolo, demonstrând răutatea lor prin numeroase argumente. Cei care au fost expulzaţi sunt Kallinikos, Ision, Eudaimon şi Geloios Ierakammon care datorită numelui său ruşinos s-a numit Eulogios[8].

[8] Geloios, nume grec, ar putea fi tradus prin „cel de care se râde" sau „ridicol". Atanasiu este singurul care ne transmite această relatare şi putem constata aici spiritul său de ironie la adresa duşmanilor săi.

SCRISOAREA PASCALĂ V
ANUL 333

Context istoric

În anul 332, Atanasiu a putut celebra Paştele în mijlocul credincioşilor săi. Puţin timp după aceea a vizitat regiunea din Pentapolis şi a făcut un sejur la Amoniake. În drum spre Pentapolis, cu siguranţă a trebuit să treacă prin Mareotide, acolo unde a avut loc incidentul între Macarius şi Ischira, şi prin Marmarica. Scopul călătoriei a fost, mai întâi de toate, de a pune în gardă credincioşii aflaţi sub jurisdicţia sa despre pericolul arianismului. Patriarhul doreşte să întărească Bisericile locale în credinţă, pentru a rămâne fidele profesiunii semnate la Niceea, în 325. Astfel, el arată o constanţă de invidiat în politica sa bisericească: menţinerea unităţii Bisericii prin mărturisirea aceleiaşi credinţe. În timpul călătoriei sale intră în legătură cu preotul Ischira, căruia îi cere să-i condamne pe cei care l-au pus să dea mărturie falsă împotriva lui şi, astfel, îl invită la comuniune cu Biserica alexandrină. Însă meleţienii nu se lasă bătuţi şi inventează noi acuzaţii. Cea mai mare dintre ele este cea a asasinatului episcopului de Ipsele, Arsenius. Şeful unei asemenea acuzaţii este noul lider al meleţienilor, Ioan Arkaf.

Constantin se vede constrâns să-l convoace pe Atanasiu din nou la curtea imperială, la începutul anului 333. Probabil Arsenius era favorabil grupului meleţienilor, fără a fi totuşi un discipol convins al episcopului Meleţiu. Biserica din Ipsele era divizată din cauza schismei meleţiene. Arsenius este răpit de către meleţieni, ascuns în pustiu şi declarat că ar fi fost omorât din porunca patriarhului Alexandriei. Dovada acestui omor era mâna unui cadavru considerată ca fiind mâna lui Arsenius. Câţiva discipoli fideli lui Atanasiu, preoţi şi diaconi, au reuşit să dea de urmele episcopului presupus a fi omorât, pe care l-au adus în faţa lui Constantin, înfruntându-i astfel, încă o dată, pe adversarii patriarhului. În cele din urmă, Arsenius recunoaşte mârşăvia meleţienilor şi cere să intre în comuniune cu Atanasiu. Pe de altă parte, preotul Ischira, după ce se împăcase cu Atanasiu, trece din nou de partea meleţienilor şi este întemniţat din ordinul împăratului.

Scrisoarea pascală 5, scrisă probabil între sfârşitul anului 332 şi începutul anului 333, nu face aluzii explicite la aceste evenimente complexe. Dimpotrivă, autorul menţionează ereticii şi schismaticii cu scopul de a le

reaminti credincioşilor cele două probleme fundamentale care dezbină Biserica Egiptului: arienii şi meleţienii. Data Paştelui anunţată este calculată respectând ciclul de 19 ani revăzut şi care concordă cu un vechi comput pascal. Probabil, Atanasiu şi colaboratorii săi alexandrini erau nevoiţi să reexamineze data de 22 aprilie, prescrisă de noul comput, ca fiind prea tardivă şi deci contrară obiceiurilor liturgice ale egiptenilor. De aceea, Paştele este fixat pe 15 aprilie.

Structura scrisorii

Ideea principală dezvoltată de autor este cea a harului pe care Cuvântul Tatălui l-a oferit oamenilor prin întruparea sa. În gândirea lui Atanasiu, evenimentul întrupării Cuvântului a marcat pentru totdeauna istoria omenirii. Dumnezeu Adevărat, Cuvântul ni-l revelează pe Tatăl şi-l trimite asupra noastră pe Duhul Sfânt. Adevărat Fiu al omului, Cuvântul ne face părtaşi la viaţa dumnezeiască, devenind noi înşine fii adoptivi ai lui Dumnezeu.

În timpul sărbătorii Paştelui iudaic, Domnul a fost jertfit, iar creştinii sunt invitaţi să se hrănească, în vederea vieţii veşnice, cu trupul şi cu sângele său. Hrana pe care el o oferă omenirii este continuă, precum continue sunt foamea şi setea credincioşilor. Lumina pascală pătrunde sufletul şi viaţa creştinilor, invitându-i la meditaţia Scripturilor. Astfel, Cristos devine fundamentul sărbătorii Paştelui. Credinciosului nu-i rămâne decât să mulţumească şi să recunoască harul ce-i este acordat. De asemenea, el are datoria morală de a acţiona conform credinţei mărturisite, astfel încât Cristos să fie cel care trăieşte în el. Pe lângă sărbătoarea cea adevărată, celebrată de Biserica universală, mai există şi o sărbătoare falsă, negativă, celebrată de păgânii care pun accentul pe mâncare şi băutură; celebrată de iudeii care nu ştiu să vadă în prescripţiile Vechiului Testament realităţile împlinite în Noul Testament; celebrată de eretici şi de schismatici, care o prăznuiesc în locuri separate, negându-l pe Cristos. Credincioşii, dimpotrivă, celebrează unica sărbătoare în acelaşi loc, unica Biserică a lui Cristos. Atanasiu defineşte Paştele credincioşilor ca fiind un exerciţiu de înlăturare a răutăţii şi trecerea de la moarte la viaţa în Cristos. De aceea, ei păstrează vii în memorie misterul pascal şi pe cel al întrupării Cuvântului. În înţelepciunea sa, Biserica a stabilit un timp de pregătire pentru celebrarea misterului întrupării şi un alt timp pentru prăznuirea Paştelui. Astfel, creştinii nu celebrează doar o simplă sărbătoare, ci se pregătesc sufleteşte şi trupeşte pentru a mânca hrana cerească ce-i face părtaşi la viaţa divină.

Traducere

1. Fraţii mei, iată, din nou a venit timpul să trecem din sărbătoare în sărbătoare, să avansăm din rugăciune în rugăciune şi din post în post şi să adăugăm la o festivitate alte festivităţi. Într-adevăr, a sosit din nou timpul care înseamnă un nou început pentru noi, anunţarea sfintelor Paşti[1], în timpul cărora Domnul a fost jertfit, pentru ca noi, pentru a spune aşa, să mâncăm „pâinea vieţii" (*In* 6,35) şi, ca dintr-o sursă, să dezalterăm în sângele său preţios[2] sufletul nostru în orice moment, deoarece suntem mereu însetaţi[3]. Într-adevăr, noi ardem mereu de această dorinţă; pe de altă parte, el este prezent în cei cărora le este sete şi cei însetaţi îşi amintesc expresia Mântuitorului nostru, care în iubirea sa faţă de oameni s-a oferit pe sine însuşi în ziua sărbătorii[4]: „Dacă îi este sete cuiva, să vină la mine şi să bea" (*In* 7,37). Nu doar atunci când cineva se apropie îşi astâmpără setea, ci de fiecare dată când cineva o cere, se realizează pentru el, în mod generos, accesul la Mântuitorul. Într-adevăr, harul sărbătorii nu este limitat la un singur moment şi nici nu trece splendoarea sa luminoasă, ci ea nu numai că rămâne prezentă în orice moment, iluminând inteligenţa celor care o doresc, are chiar şi o putere durabilă în cei care sunt deja iluminaţi în inteligenţă[5] şi meditează zi şi noapte Sfintele Scripturi. Acesta este omul care primeşte binecuvântarea, după cum stă scris în *Psalmi*: „Fericit omul care nu umblă după sfatul celor răi, nu zăboveşte pe calea păcătoşilor şi nu se aşază în adunarea celor care batjocoresc, dar îşi găseşte plăcerea în legea

---

[1] Perioada sfintelor Paşti, în gândirea lui Atanasiu, înseamnă tot timpul în care creştinii sunt chemaţi să facă memoria pătimirii, morţii şi învierii Domnului. Deci, chiar şi înainte de introducerea carantenei în *Scrisorile pascale*, la o dată pe care nu o putem stabili cu exactitate, patriarhul Alexandriei indica timpul pascal extins pe o perioadă mult mai mare decât cele 6 zile de post.

[2] În operele lui Atanasiu găsim deseori menţiunea „sângele preţios al Domnului", adevăratul Miel pascal care-i invită pe credincioşi să bea sângele său pentru a avea viaţă veşnică în el, cf. M. GIRARDI, „Sangue di Cristo – Sangue dei cristiani in Atanasio di Alessandria", în: *Sangue e antropologia. Riti e culto*, texte editate de Francesca Vattioni, Pia unione preziosissimo sangue, Roma 1987, 1069-1091.

[3] Paştele este deci memorialul jertfirii lui Cristos, iar creştinii împlinesc acest memorial de fiecare dată când se reunesc pentru celebrarea Euharistiei, unde ei se apropie de masa sfântă pentru a se hrăni cu Trupul şi Sângele Domnului. Numai aşa credinciosul poate să unească viaţa sa cu viaţa Mântuitorului.

[4] Atanasiu nu poate disocia Vechiul de Noul Testament. Mântuirea s-a realizat prin moartea şi învierea lui Cristos în timpul sărbătorilor pascale iudaice care sunt umbra Paştelui adevărat.

[5] În tradiţia bizantină, Părinţii Bisericii au dezvoltat ideea iluminării omului în momentul botezului. În acest text, Atanasiu vorbeşte despre cei care sunt deja botezaţi, au primit lumina Duhului Sfânt, şi despre cei care vor primi botezul iluminării, vor fi încorporaţi în Trupul lui Cristos în noaptea sfântă a Paştelui.

Domnului şi la legea lui cugetă ziua şi noaptea" (*Ps* 1,1-2). Căci nu-l mai iluminează nici soarele, nici luna, nici mulţimea stelelor, ci găseşte refugiu în lumina Bisericii lui Dumnezeu care este superioară tuturor.

2. Dumnezeu, dragii mei, este Dumnezeul care încă de la începuturi a stabilit sărbătoarea pentru noi, cerând, ca o promisiune, să fie celebrată în fiecare an. Aceasta a cauzat sacrificiul Fiului său în vederea mântuirii şi acesta a fost dat să fie fundamentul sfintei sărbători despre care fiecare an dă mărturie. Acest eveniment este manifestat şi de anotimpul în care se celebrează[6]. Aceasta s-a realizat prin intermediul crucii care ne conduce, în această lume, tot înainte. Chiar şi Dumnezeu, în acest moment, ne oferă bucuria mântuirii minunate care vine de la el: adunându-ne împreună şi reunindu-ne cu toţii în acelaşi loc, în spirit, în rugăciune comună şi primind acelaşi har derivat de la sărbătoare. Aceasta este, într-adevăr, minunea iubirii sale pentru oameni: cei care sunt îndepărtaţi se reunesc în acelaşi loc, cei care sunt departe cu trupul sunt uniţi în spirit datorită concordiei sufletului.

3. De ce, dragii mei, să nu recunoaştem harul în proporţie cu ceea ce ne este dat la sărbătoare? De ce să nu restituim debitul binefăcătorului? În mod cert, a-i restitui lui Dumnezeu debitul în mod echitabil ne este imposibil, însă să nu recunoaştem darul noi, cei care l-am primit, este un lucru necuviincios. Într-adevăr, natura manifestă imposibilitatea, voinţa arată condamnabilă lipsa de recunoştinţă. De aceea, fericitul Paul, mirat de generozitatea lui Dumnezeu, spune: „Şi cine este de ajuns pentru aceste lucruri?" (*2Cor* 2,16). Căci el a eliberat lumea prin sângele Mântuitorului, a permis ca prin moartea Mântuitorului infernul să fie din nou nimicit şi a deschis porţile cerului pregătind o cale fără obstacole pentru cei care se înalţă. Deoarece unul dintre sfinţi, recunoscând harul, însă nefiind în măsură de a-l restitui, spune: „Ce-i voi da în schimb Domnului pentru tot binele pe care mi l-a făcut?" (*Ps* 116,12). Într-adevăr, în locul morţii voi primiţi viaţa, în locul sclavagismului, libertatea, în locul infernului, împărăţia cerurilor. Căci de la început stăpânea moartea de la Adam până la Moise (cf. *Rom* 5,14); astăzi, dimpotrivă, este pronunţată expresia divină: „astăzi vei fi cu mine în paradis" (*Lc* 23,43). Înţelegând deci acest lucru, de asemenea şi sfinţii spuneau: „Dacă Domnul nu mi-ar fi venit în ajutor, sufletul meu ar fi ajuns curând în locuinţa tăcerii" (*Ps* 93,17). Şi, în faţa tuturor acestor minuni, unul dintre sfinţi, convins că nu poate restitui datoria, însă recunoscând

---

[6] Sărbătoarea Paştelui are loc primăvara, când natura se reînnoieşte şi totul redobândeşte viaţă. Paştele este sărbătoarea reînnoirii şi a recreaţiei umanităţii datorită întrupării, morţii şi învierii lui Cristos. Natura, renăscând primăvara, vrea parcă să dea mărturie despre acest eveniment extraordinar.

puterea harului, scria într-un mod cu totul adevărat, zicând: „Am invocat numele Domnului: „*Doamne, salvează-mi sufletul!*” Domnul este milostiv şi drept, Dumnezeul nostru este plin de îndurare” (*Ps* 115,4.6). Despre acest potir şi Mântuitorul spunea: „Puteţi să beţi paharul pe care îl voi bea eu?” (*Mt* 20,22). Şi deoarece discipolii şi-au dat asentimentul, Domnul le-a spus: „Potirul meu îl veţi bea, însă a sta la dreapta şi la stânga mea nu eu trebuie să dau, ci este pentru cei cărora le-a fost pregătit de Tatăl meu” (*Mt* 20,23). De aceea, fiind sensibili harului, dragii mei, şi, de asemenea, dacă nu ni se revelase mărimea debitelor, le-am fi restituit în măsura forţelor noastre. Căci dacă însăşi natura noastră este incapabilă să restituie asemenea binefaceri cu bunuri care ar fi demne Cuvântului, noi arătăm totuşi recunoştinţa trăind în corectitudine de credinţă[7]. Şi cum am putea trăi în credinţa cea adevărată dacă nu prin recunoaşterea Domnului, cel care în dragostea sa faţă de oameni a oferit asemenea beneficii? În acest fel, într-adevăr, conformându-ne preceptelor sale, noi păstrăm legea şi respectăm poruncile sale, nu suntem nerecunoscători din cauza transgresării legii şi să nu săvârşim fapte demne de ură. Căci Dumnezeu îi iubeşte pe cei care-i mulţumesc fie prin oferirea noastră Domnului, după modelul sfinţilor, fie înscriindu-ne noi înşine în ceruri (cf. *Lc* 10,20), fără a trăi doar pentru noi, ci pentru Domnul care a murit pentru noi, după cum a realizat fericitul Paul, spunând: „Am fost răstignit împreună cu Cristos. Aşadar, nu mai trăiesc eu, ci Cristos trăieşte în mine” (*Gal* 2,20).

4. A trăi, fraţii mei, înseamnă negarea realităţilor trupeşti şi persistenţa constantă doar în cele ale Mântuitorului nostru. Timpul, în consecinţă, ne cere chiar în acest moment să nu pronunţăm doar aceste expresii, ci să-i imităm pe sfinţi şi în faptele lor. Asemănându-ne lor, să-l recunoaştem pe cel care a murit. Şi să nu mai fim noi cei care trăim, ci Cristos să trăiască în noi (cf. *Gal* 2,20), atunci când noi restituim recompensa Domnului din toate puterile noastre. Căci restituind noi nu dăm nimic de la noi, ci doar ceea ce noi am primit mai întâi de la el, astfel încât – chiar şi acesta este în mod particular un timp al bunătăţii sale – el cere, pentru a spune aşa, de la noi propriile sale daruri. Acesta a mărturisit spunând: „Ofertele mele sunt darurile mele” (*Num* 28,2), adică: „Ceea ce voi îmi oferiţi vă aparţine, deoarece aţi primit mai întâi de la mine”. Darurile lui Dumnezeu sunt toate virtuţile şi credinţa puternică în el. Să-i oferim deci aceste daruri Domnului şi cu darurile prin care el ne-a sfinţit să facem sărbătoare pentru

[7] Aici Atanasiu se poate referi la două lucruri: îşi îndeamnă credincioşii fie la trăirea şi proclamarea credinţei ortodoxe semnate la Niceea, fie la trăirea în dreptate şi adevăr înaintea lui Dumnezeu. De aceea, dacă accentul este pus pe credinţa ortodoxă, putem traduce prin „mărturisirea credinţei”, iar dacă punem accentul pe comportamentul moral al omului, putem traduce prin „corectitudinea comportamentului”.

el, trăind în corectitudine religioasă. Să trăim astfel zilele sfinte ale postului ca şi cum ar fi stabilite de el însuşi şi, prin intermediul lor, să găsim drumul spre Dumnezeu, însă nu ca păgânii, sau ca iudeii care ignoră, sau ca ereticii de astăzi şi schismaticii[8]. Păgânii cred că celebrarea sărbătorii constă în abundenţa mâncării; iudeii, înşelându-se în interpretarea tipului şi umbrei, susţin că ea este tipul şi umbra[9]; schismaticii celebrează sărbătoarea în locuri separate şi cu intenţii divizate. Noi, dimpotrivă, fraţii mei, îi depăşim pe păgâni prin faptul că facem sărbătoarea prin transparenţa sufletului şi curăţia trupului; îi depăşim pe iudei deoarece noi nu mai trăim sub regimul timpului sau al umbrei, ci, strălucind prin lumina adevărului, dorim să privim „Soarele dreptăţii" (*Mal* 3,20); îi depăşim pe schismatici, deoarece nu deşirăm cămaşa lui Cristos, ci într-o singură casă, Biserica Catolică, mâncăm Paştele Domnului[10], cel care, prin impunerea legii sale sfinte, ne conduce la virtutea la care ne exersează şi ne îndeamnă sărbătoarea. Căci este cu adevărat Paştele abstinenţa de la răutate în numele virtuţii şi trecerea de la moarte la viaţă (cf. *In* 5,24). Şi aceasta s-ar putea înţelege făcând apel la un tip din antichitate: pe când în trecut zeloţii treceau din Egipt la Ierusalim, acum, dimpotrivă, noi trecem de la moarte la viaţă; pe când în trecut ei treceau de la Faraon la Moise, dimpotrivă, noi urcăm de la Satana la Mântuitorul; în trecut, tipul ajutorului era mărturisit în fiecare an; astăzi, chiar dacă celebrăm memorialul mântuirii noastre, noi postim meditând asupra morţii pentru a trăi şi veghem nu ca şi cum am fi trişti, ci ca şi cum am aştepta ca Mântuitorul să vină şi banchetul să fie odată convocat (cf. *Mt* 25,1-13), pentru ca noi să putem să ne întâlnim unii cu alţii, grăbindu-ne să anunţăm semnul victoriei noastre împotriva morţii.

---

[8] În gândirea lui Atanasiu, Paştele are o dimensiune universală. De aceea, el trebuie sărbătorit cu aceleaşi sentimente şi în acelaşi loc. Paştele este sărbătoarea unităţii umanităţii, mai întâi la umbra crucii pentru a contempla misterul jertfei Mântuitorului pentru noi, iar apoi în faţa mormântului gol pentru a înălţa privirile spre cel care iese învingător din morţi, oferind viaţa veşnică lumii. Păgânii, ereticii şi schismaticii nu se pot bucura pe deplin de această sărbătoare, deoarece o celebrează despărţiţi, fiind separaţi de Biserica lui Cristos.

[9] Iudeii au primit revelaţia venirii Mântuitorului, însă nu l-au recunoscut în persoana lui Isus din Nazaret. Ei n-au înţeles sensul tipologic dezvoltat în Vechiul Testament şi realizat pe deplin în Noul Testament. Greşeala lor este aceea că au confundat simbolul cu realitatea şi adevărul împlinite în Isus Cristos.

[10] Cămaşa lui Cristos fără nicio cusătură, ţesută dintr-o bucată de sus până jos, reprezintă, în gândirea Părinţilor Bisericii, unitatea Bisericii. Soldaţii romani, păgâni fiind, n-au împărţit-o, ci au tras la sorţi pentru ea a cui să fie. Schismaticii şi ereticii, cu toate că se declarau creştini, au îndrăznit să o deşire semănând discordia în Biserică, cf. M. AUBINEAU, „La tunique san scouture du Christ. Exégèse de Jean 19,23-24", în *Kyriakon. Festschrift Johannes Quasten*, Münster 1970, 100-127.

5. Stând astfel lucrurile, dragii mei – discursul o cere –, întotdeauna şi în mod total, în prezent, să ne comportăm şi să trăim în aşa fel încât să nu uităm faptele bune ale lui Dumnezeu şi nici să nu renunţăm la asceza care este în virtute, după cum ne îndeamnă expresia apostolică: „Adu-ţi aminte de Isus Cristos, din seminţia lui David, care a înviat din morţi” (*2Tim* 2,8). Nu există un timp limitat pentru a ne aminti, însă acest timp pascal este anunţat pentru ca el să fie prezent în propunerile noastre în orice moment. Însă din cauza lenei multora, întârziem din zi în zi. Haideţi să începem zilele acestea! Într-adevăr, din această cauză s-a stabilit un timp pentru memorie, prin care sfinţii să indice retribuţia apelului, iar cei neglijenţi sunt determinaţi prin reproşuri[11]. Deci în toate zilele care ne rămân să perseverăm în trăirea virtuţii, căindu-ne, după cum este drept, de toate lucrurile dispreţuite şi de orice alte lucruri deşarte. Căci nu există nimeni care să fie curat de necurăţie, chiar dacă viaţa sa pe pământ n-a durat decât o oră (cf. *Iob* 14,4-5), după cum mărturiseşte dreptul Iob. Să privim spre viitor, să ne rugăm să nu mâncăm Paştele pentru a nu fi loviţi de primejdii. Pentru cei care fac sărbătoarea cu prudenţă, Paştele este hrana cerească; însă pentru cei care o fac în mod impur şi nechibzuit, există pericol şi infamie. Căci este scris: „cine mănâncă pâinea şi bea potirul Domnului în mod nevrednic va fi vinovat faţă de trupul şi sângele Domnului” (*1Cor* 11,27). De aceea, să nu ajungem la o simplă celebrare a sărbătorii, ci să ne pregătim să oferim Mielul divin, să atingem alimentele cereşti. Să ne purificăm mâinile, să curăţăm trupurile, să păzim mintea de orice minciună, să nu ne dăm băuturii şi plăcerilor, ci cu toţii să fim unanimi în întâmpinarea Domnului nostru şi a învăţăturilor divine, astfel încât, curaţi sub toate aspectele, să putem fi participanţi ai Cuvântului. Vom începe posturile sfinte pe 14 pharmouthi şi, odihnindu-ne pe 19 ale aceleiaşi luni pharmouthi, va răsări măreaţă peste noi duminica, 20 ale aceleiaşi luni pharmouthi (15 aprilie). Începând cu această dată vom adăuga cele 7 săptămâni ale Cincizecimii în rugăciune, comuniune cu aproapele, iubire reciprocă şi bună intenţie care mai mult decât orice provoacă împăcarea. Astfel, într-adevăr, vom moşteni Împărăţia cerurilor prin mijlocirea Domnului nostru Isus Cristos, prin care să fie mărire şi putere Tatălui, în vecii vecilor, amin.

Salutaţi-vă unii pe alţii cu o sărutare sfântă (*Rom* 16,16).
Vă salută fraţii care sunt cu mine (*Fil* 4,21)

---

[11] Ideea pe care Atanasiu o dezbate aici este cea moştenită de la Şcoala alexandrină: chiar şi creştinii imperfecţi sunt chemaţi să trăiască un timp de pregătire pentru sărbătoarea Paştelui. Cei drepţi trăiesc acest timp ca o confirmare a harului lui Dumnezeu care activează în ei, pe când cei păcătoşi încearcă să-şi impună un program spiritual pentru a simţi cu adevărat opera mântuitoare realizată de Cristos prin învierea sa din morţi.

SCRISOAREA PASCALĂ VI
ANUL 334

Context istoric

Scrisoarea pascală din 334 a fost redactată într-un timp de pace, după cum dă mărturie istoricul ecleziastic Sozomene:

> Atanasiu se grăbeşte să aducă la cunoştinţa lui Constantin adevărul asupra acuzaţiilor nedrepte împotriva lui. Împăratul i-a răspuns îndemnându-l să rămână ataşat de funcţia sa episcopală, să vegheze la buna orânduială şi la credinţa poporului şi să nu ţină cont de intrigile meleţienilor, căci el ştia destul de bine că doar gelozia i-a împins să săvârşească asemenea acuzaţii false şi imaginare şi să producă dezbinări în Biserică. El însuşi se angajează să nu mai ţină cont de astfel de plângeri, ci-i va judeca după legile civile dacă nu se vor linişti şi-i va pedepsi, nu doar pentru faptul că acuză pe nedrept persoane inocente, ci şi pentru faptul că introduc dezbinări în Biserică. Această scrisoare fiind scrisă[1], împăratul i-a dat-o lui Atanasiu ca să o facă publică, pentru ca toţi să poată cunoaşte decizia imperială. Din acest moment, meleţienii, deveniţi timizi, au adoptat o atitudine liniştită, fiindcă le era frică de ameninţările împăratului. Biserica, în tot Egiptul, era în pace şi, cârmuită de un atât de mare pontif, se mărea din zi în zi, mulţi, veniţi de printre păgâni şi alte secte, ataşându-se ei (Sozomen, *Istoria ecleziastică* II, 23, 6-8).

Într-adevăr, după cum am văzut, episcopul Alexandriei în 333 ieşise victorios din lupta împotriva meleţienilor: Arsenius nu a fost omorât de Atanasiu, iar Ischiras este întemniţat. Cu puţin timp înaintea Paştelui din 334, episcopul primeşte o invitaţie să se prezinte la un sinod care se va ţine la Cezareea în Palestina, însă el refuză invitaţia, poate din cauza locului desfăşurării lui. Un asemenea refuz îi va fi reproşat un an mai târziu la sinodul ţinut la Tir, făcând astfel să se diminueze favoarea lui Constantin în privinţa sa. Împăratul pregătea a XXX-a aniversare a domniei sale, pe care voia să o pună sub semnul concordiei şi a păcii în Biserică. Şi în această scrisoare, patriarhul vorbeşte despre eretici şi schismatici, fără a menţiona în mod explicit despre cine este vorba. Totuşi, ne dă indicii evidente pentru

---

[1] Este vorba de scrisoarea pe care Constantin o trimite poporului alexandrin prin Atanasiu după ce acesta l-a convins pe împărat prin inocenţa sa şi i-a demonstrat falsitatea acuzaţiilor aduse împotriva lui. Ea este conservată în opera patriarhului, *Apologie împotriva arienilor*, 68.

ca noi să-i putem recunoaşte: unii ucid Cuvântul, o aluzie explicită la erezia ariană care nu recunoaşte divinitatea lui Cristos, pe când alţii au dezbinat cămaşa fără cusătură a lui Cristos, fiind vorba despre schisma meleţienilor care a rupt unitatea Bisericii.

Patriarhul Alexandriei profită de acest timp de linişte pentru a introduce, prin intermediul *Scrisorii pascale*, anunţul datei începutului postului de patruzeci de zile. Acest timp liturgic de pregătire îndelungată pentru sărbătoarea Paştelui devine un obiect important de cateheză atanasiană în celelalte scrisori. Pentru a arăta necesitatea şi bogăţia spirituală a acestui timp, Atanasiu nu se foloseşte de cele 40 de zile în care Isus a postit în pustiu, ci de cei 40 de ani de pelerinaj în care poporul israelit a străbătut pustiul pentru a ajunge în Ţara promisă. Imaginea biblică des întâlnită prin care episcopul ilustrează recompensa exerciţiilor spirituale din timpul acestui post este invitaţia lui Isus făcută apostolilor şi, prin ei, tuturor credincioşilor de a urca în odaia de sus pentru a mânca Paştele împreună cu el. Începând cu sâmbătă seară şi duminică, Biserica este în sărbătoare, renunţă la post, deoarece comemorează învierea Mântuitorului şi trecerea de la plângere la bucurie.

Structura scrisorii

Ideea de fond care traversează scrisoarea este aceea a mulţumirii pe care fiecare creştin o datorează Domnului recunoscut ca fiind fundamentul sărbătorii Paştelui. De aceea, creştinul trebuie să adopte o atitudine de credinţă şi pietate în celebrarea ei, elemente care sunt garanţia participării lui la sărbătoarea veşnică din ceruri. Scrisoarea se deschide cu un îndemn din partea episcopului pentru a-i mulţumi lui Dumnezeu, recunoscând în Cristos Paştele creştinilor care a fost jertfit. Cine nu adoptă atitudinea de mulţumire şi de recunoştinţă faţă de Domnul nu participă la sărbătoare. Însă Paştele nu este doar o sărbătoare exterioară, ci una spirituală, interioară. De aceea, Atanasiu le reproşează iudeilor felul lor de a sărbători, deoarece nu au recunoscut adevăratul Paşte în Isus Cristos. Sfântul Ioan evanghelistul numeşte sărbătoarea la iudei „Paştele iudeilor", care este diferit de Paştele creştinilor. Refuzat fiind de iudei şi de păcătoşi, Mântuitorul a suferit pătimirea şi moartea sa pentru a da viaţă celor care cred în el. Aluzia episcopului la parabola lucrătorilor viei care nu dau recolta la timpul potrivit, ci îi ucid pe trimişii stăpânului viei (cf. *Mt* 21,33-44), şi la parabola smochinului uscat (cf. *Mt* 21,18-22) au drept scop de a arăta necredinţa iudeilor şi a ereticilor care îi imită. Actualizarea acestor texte îi permite episcopului să vorbească despre cele două ramuri care îşi au rădăcina în comportamentul iudeilor: arienii l-au ucis pe Domnul prin negarea divinităţii

sale, iar meleţienii au împărţit tunica fără cusătură a Mântuitorului, producând schisma în interiorul Bisericii. Aceştia nu pot spune că prăznuiesc adevărata sărbătoare a Paştelui.

La toate acestea se opun Paştele creştin şi mesajul mântuirii care umple de bucurie nu doar credincioşii, ci şi mulţimea cerească, sfinţii şi patriarhii. Exemplul sacrificiului lui Isaac ar fi trebuit să-i conducă pe iudei să vadă în el adevăratul sacrificiu realizat de însuşi Isus Cristos pe cruce pentru mântuirea lumii. Iuda Iscarioteanul, unul dintre cei doisprezece apostoli, nu a ştiut nici el să profite de invitaţia făcută să mănânce Paştele cu Isus în odaia de sus. De aceea s-a coborât şi a pregătit cu iudeii planul de trădare. Intenţia episcopului este de a-i îndemna pe credincioşii săi la rugăciune, post şi veghe pentru a se face părtaşi pe deplin la invitaţia la masa Domnului. Postul de patruzeci de zile, menţionat pentru prima dată în *Scrisorile pascale*, este ocazia unică oferită creştinilor să se purifice de ceea ce este rău, pentru a putea urca în odaia de sus, curată şi amenajată, sau în Ierusalimul ceresc, unde se va celebra ospăţul pascal definitiv şi veşnic.

Traducere

1. Dragii mei, încă o dată Dumnezeu ne-a condus la timpul sărbătorii şi, în iubirea sa faţă de oameni, ne-a făcut să ajungem la convocarea sa. Căci Dumnezeu, cel care a făcut să iasă Israel din Egipt (cf. *Dt* 5,6), chiar şi acum ne cheamă la sărbătoare, spunând prin intermediul lui Moise: „Păzeşte luna Abib şi celebrează Paştele pentru Domnul Dumnezeul tău" (*Dt* 16,1); şi prin intermediul profeţilor: „Prăznuieşte-ţi sărbătorile, Iuda, împlineşte-ţi juruinţele către Domnul!" (*Nah* 2,1). Dacă Dumnezeu ne iubeşte şi ne invită la sărbătoare, este nedrept să ezităm, fraţii mei. Să nu fim neglijenţi, căci trebuie să ne orientăm spre ea cu voiciune şi cu mult zel, astfel încât, începând încă de pe pământ cu rapiditate, să putem primi arvuna (cf. *Ef* 1,14) sărbătorii cereşti. Căci dacă celebrăm cu hărnicie sărbătoarea pe pământ, fără îndoială, vom primi acea bucurie perfectă (cf. *In* 15,11) care este în ceruri (cf. *Lc* 15,7), după cum spune Domnul: „Atât de mult am dorit să mănânc Paştele acesta cu voi înainte de pătimirea mea. Căci vă spun că nu-l voi mai mânca până când nu se va împlini în împărăţia lui Dumnezeu" (*Lc* 22,15-16). Noi îl mâncăm atunci când, înţelegând în mintea noastră fundamentul sărbătorii, Cristos însuşi, şi fiind recunoscători binefăcătorului, ne comportăm conform harului său, după cum spune Paul: „Să sărbătorim, aşadar, nu cu aluatul cel vechi, nici cu aluatul răutăţii şi al nelegiuirii, ci cu azimele sincerităţii şi ale adevărului" (*1Cor* 5,8). Căci Domnul a murit în acele zile pentru ca noi să nu mai săvârşim faptele morţii (cf. *Ef* 5,11); s-a dat pe sine însuşi, pentru ca noi să păzim realităţile noastre de înşelăciunile diavolului; şi, ceea ce este cu adevărat minunat, Cuvântul s-a făcut

trup (cf. *In* 1,14), pentru ca noi să nu mai fim în trup, ci, fiind în spirit (*Rom* 8,9), să-l adorăm pe Dumnezeu care este spirit (*In* 4,24). Într-adevăr, cel care este astfel dispus şi profită de aceste zile prăznuieşte sărbătoarea, iar cei care sunt nerecunoscători resping harul şi, chiar dacă preferă onorarea zilelor, totuşi nu se roagă Domnului care în aceste zile i-a mântuit. Au ascultat fără îndoială; chiar dacă ei cred că prăznuiesc sărbătoarea, glasul Apostolului care îi blestemă: „Voi ţineţi zile, luni, anotimpuri şi ani. Mă tem să nu fi ostenit în zadar pentru voi” (*Gal* 4,10-11).

2. Sărbătoarea nu se referă la zile, ci noi celebrăm solemnitatea în onoarea Domnului care în ele a suferit din cauza noastră: „pentru că Paştele nostru, Cristos, a fost jertfit” (*1Cor* 5,7). Chiar şi Moise, învăţând Israelul să nu creadă că sărbătoarea ar aparţine zilelor, ci Domnului, spune: „este Paştele Domnului” (*Ex* 12,11). Iudeii, crezând că celebrează Paştele, deoarece l-au renegat pe Domnul, au făcut să fie inutilă sărbătoarea, deoarece ea nu mai poartă numele Domnului, ci pe acela despre care ni s-a mărturisit: căci acest Paşte nu era cel al Domnului, ci al iudeilor (cf. *In* 2,13). Cu numele iudeilor, fraţii mei, s-a numit Paştele, deoarece l-au renegat pe Domnul Paştelui[2]. De aceea Domnul, întorcându-şi privirea de la o convingere ca a lor, spune: „Neomeniile şi sărbătorile voastre le urăşte sufletul meu” (*Is* 1,14).

3. Chiar şi acum Domnul îi nefericeşte din nou pe cei care celebrează Paştele asemenea lor, după cum putem vedea cu leproşii care au fost curăţaţi şi doar pe unul singur dintre ei l-a iubit, deoarece s-a arătat a fi o persoană recunoscătoare, pe când s-a indignat pe ceilalţi deoarece s-au arătat nerecunoscători, fiindcă nu au venit să-l recunoască pe binefăcător şi au preferat, mai degrabă, vindecarea leprei decât pe cel care i-a curăţat. Căci unul dintre ei, văzând că s-a vindecat, s-a întors preamărindu-l pe Dumnezeu cu glas puternic şi s-a prosternat la picioarele lui, mulţumindu-i; iar acesta era samaritean. Atunci Isus a spus: „Oare nu s-au curăţat zece? Unde sunt ceilalţi nouă? Nu s-a găsit cine să se întoarcă şi să-l preamărească pe Dumnezeu decât acest străin?” (*Lc* 17,15-18). Şi mai mult decât toţi a fost vindecat acesta. Când a fost vindecat, l-a auzit pe Domnul: „Ridică-te şi mergi! Credinţa ta te-a mântuit” (*Lc* 17,19). Cel care mulţumeşte şi cel care aduce laudă dovedesc aceleaşi sentimente, fiindcă binecuvântează pe binefăcător pentru binefacerile de care au beneficiat. De aceea, Apostolul

---

[2] Adevărata sărbătoare a Paştelui nu poate decât să poarte numele „Paştele Domnului”. Însă iudeii nu au o asemenea denumire pentru sărbătoarea lor, fiindcă au refuzat să primească revelaţia Mântuitorului. De aceea, evanghelistul Ioan numeşte sărbătoarea lor „Paştele iudeilor” (*In* 2,13; 6,4; 13,55). Origene comentează din abundenţă acest pasaj al sfântului Ioan în *Comentariu la Evanghelia lui Ioan*, 10, 67-111.

îndeamnă pe fiecare să ajungă la acest nivel, spunând: „preamăriți-l pe Dumnezeu în trupul vostru!" (*1Cor* 6,20); şi profetul porunceşte zicând: „Dați slavă lui Dumnezeu" (*Is* 42,12). Căci chiar dacă în zilele acelea prin fapta lui Caiafa s-au ivit acuzații împotriva Mântuitorului nostru (cf. *Mt* 26,59-60) şi el a fost insultat de către iudei şi condamnat de Pilat, totuşi, cu mai multă măreție şi putere suna vocea Tatălui care spunea despre el: „L-am preamărit şi iarăşi îl voi preamări!" (*In* 12,28): adică ceea ce el a pătimit pentru noi a trecut şi ceea ce aparține Mântuitorului rămâne pentru totdeauna.

4. Însă pentru aceasta, frații mei, făcând acest memorial, să nu ne preocupăm de alimente (cf. *Lc* 12,29), ci să-i dăm slavă Domnului. Să devenim nebuni pentru cel care a murit pentru noi, după cum spune Paul: „Dacă ne-am ieşit din fire, a fost pentru Dumnezeu, iar dacă suntem cu mintea întreagă, este pentru voi. Căci iubirea lui Cristos ne constrânge pe noi care ne gândim că unul singur a murit pentru toți, ca atare toți au murit. El a murit pentru toți, pentru ca cei care trăiesc să nu mai trăiască pentru ei înşişi, ci pentru acela care a murit şi a înviat pentru ei" (*2Cor* 5,13-15). Nu trebuie să mai trăim pentru noi înşine, ci pentru Domnul ca servitori; şi să nu fi primit în zadar harul, deoarece în mod particular acesta este timpul favorabil şi a răsărit ziua mântuirii (cf. *2Cor* 6,1-2), moartea Mântuitorului nostru. Căci chiar dacă Cuvântul a coborât pentru noi şi, fiind incoruptibil pentru mântuirea noastră, a tuturor – despre aceasta Paul spune cu sinceritate: este necesar ca tot ceea ce este coruptibil să îmbrace incoruptibilitatea (cf. *1Cor* 15,53) – şi Domnul să fie jertfit pentru abolirea morții (cf. *Evr* 2,14) cu sângele său, pe drept cuvânt, într-un pasaj al Scripturii, i-a blestemat pe cei care participă în zadar la împărtăşirea cu sângele său (cf. *Evr* 9,22) şi nu se înveselesc în trupul Cuvântului, spunând: „Ce câştig ai avea din sângele meu, de-aş coborî în adâncuri? (*Ps* 29,10): adică el a venit nu pentru ca profeția Domnului să fie fără valoare – căci a câştigat lumea întreagă –, ci fiindcă, după ce a suferit atât, păcătoşii să prefere să se găsească în nevoie decât să retragă vreun avantaj. Căci profitul şi câştigul său în particular sunt considerate ca fiind mântuirea noastră, după cum, dimpotrivă, o pierdere este considerată ca fiind ruina noastră.

5. În Evanghelie, cei care au dublat harul, adică cel care din cinci talanți a fructificat zece talanți şi cel care avea doi a fructificat patru, primesc laude deoarece au câştigat şi au avut profit; dimpotrivă, cel care a ascuns în pământ talantul, a fost alungat ca fiind steril, spunându-i-se: „Servitor rău şi leneş! Ştiai că secer unde n-am semănat şi adun de unde n-am împrăştiat. Deci, trebuia să depui banii mei la bancheri, iar la întoarcerea mea aş fi retras ce este al meu cu dobândă. Aşadar, luați de la el talantul şi dați-l celui ce are *zece talanți! Pentru că oricui are i se va da şi-i va prisosi, iar de la cel care*

nu are se va lua şi ceea ce are. Iar pe servitorul netrebnic aruncaţi-l afară în întuneric: acolo va fi plânset şi scrâşnirea dinţilor" (*Mt* 25,26-30). Căci nevrând să fie fără profit harul pe care noi l-am primit, ci dorind cu multă ingeniozitate să restituim rodul său, acela despre care fericitul Paul spune: „rodul Duhului este: iubirea, bucuria, pacea" (*Gal* 5,22). De aceea, fiind un sfat bun şi nefiind dator cu ceva (cf. *Rom* 13,8), ci dând totul tuturor, Apostolul s-a arătat a fi învăţătorul unor asemenea binefaceri, zicând: „Daţi fiecăruia ceea ce îi sunteţi datori" (*Rom* 13,7). Astfel, el se asociază celor care au fost invitaţi de proprietar să ia rodul viei de la lucrători, îndemnând el însuşi să-l restituie, însă Israel, cu dispreţ, nu l-a restituit – nu era binevoitor –, ci, în plus, i-a ucis pe cei care erau trimişi, şi chiar crezând că-l vor respecta pe fiul proprietarului viei, şi pe acesta l-au omorât (cf. *Mt* 21,33). Totuşi, când el a venit şi nu a găsit roadele la ei, i-a blestemat prin intermediul smochinului, zicând: „Să nu mai dai rod în veci!" (*Mt* 21,19), şi smochinul a murit pe loc şi nu a mai dat fructe deloc, astfel încât discipolii s-au mirat văzându-l uscat.

6. Atunci s-a realizat ceea ce a spus profetul: „Voi face să înceteze între ei strigătele de bucurie şi strigătele de veselie, cântecele mirelui şi cântecele miresei, uruitul morii şi lumina lămpii. Toată ţara aceasta va merge spre distrugere" (*Ier* 25,10-11). Căci a fost abolit dintre ei orice minister al legii şi de atunci au rămas pentru totdeauna fără sărbătoare, iar noi celebrăm Paştele. Şi în ce fel ar putea? Neavând un loc şi fiind pretutindeni, mâncând pâine nedospită împotriva legii, deoarece ei nu mai pot jertfi mielul ca mai înainte în locul în care li s-a recomandat să mănânce pâine nedospită (cf. *Dt* 16,5-7), ci transgresând legea în orice loc, şi conduşi să condamne sunt interpelaţi de Domnul că petrec zilele în tristeţe, şi nu în bucurie[3]. Motivul este moartea Domnului, dar şi faptul că nu au manifestat respect pentru Fiul Unul-născut[4]. Aceasta li s-a întâmplat şi ereticilor tuturor timpurilor, precum şi schismaticilor ignoranţi: ereticilor, deoarece au ucis Cuvântul, schismaticilor, fiindcă au deşirat cămaşa (cf. *In* 19,23-24)[5]. Deci şi aceştia

---

[3] Atanasiu face aici o aluzie explicită la tristul eveniment istoric din anii 70: cucerirea Ierusalimului şi dărâmarea Templului. După acest eveniment, iudeii nu mai pot să împlinească porunca din *Cartea Exodului*, cap. 12 de a celebra Paştele la Templul din Ierusalim, mâncând mielul pascal jertfit Domnului de preoţii Templului. Tentativa lor de a continua celebrarea Paştelui nu mai are nicio referinţă normativă.

[4] Suntem într-un context istoric şi religios care utilizează expresii foarte dure la adresa iudeilor şi care pot fi considerate astăzi ca fiind la limita antisemitismului. În acest context însă, asemenea expresii sunt avansate pentru a semnala tot mai mult diferenţa dintre iudaism şi practicile creştine înrădăcinate în iudaism.

[5] Aluziile sunt explicit îndreptate împotriva arienilor, care au ucis Cuvântul, neconsiderând divinitatea sa egală cu cea a Tatălui, şi împotriva meleţienilor, care au creat o biserică în interiorul Bisericii lui Cristos.

sunt excluşi de la sărbătoare, deoarece nu trăiesc în credinţa şi în cunoştinţa cea dreaptă, ci încearcă să egaleze comportamentul banditului Baraba, cel pe care iudeii l-au cerut în locul Mântuitorului (cf. *Mt* 27,20-21). Pentru aceasta, Domnul i-a blestemat în simbolul smochinului. În iubirea sa faţă de oameni, având milostivire de ei în acest fel: nu l-a distrus deodată de la rădăcină – căci nu a blestemat rădăcina –, ci în aşa fel încât nimeni să nu mai mănânce din rodul lui (cf. *Mt* 21,19). Acţionând astfel, a abolit umbra după ce l-a uscat, însă a salvat rădăcina (cf. *Rom* 11,16), pentru ca noi să fim altoiţi pe ea. „Dar şi ei, dacă nu rămân în necredinţă, vor fi altoiţi, căci Dumnezeu poate să-i altoiască din nou" (*Rom* 11,23). De aceea, Domnul, blestemându-i pentru neglijenţa lor, le-a înlăturat lunile noi[6]. Adevăratul Miel este cel care este cu adevărat Paştele şi care s-a apropiat de noi.

7. A venit şi ziua solemnă în care se cuvine să proclamăm sărbătoarea cu trâmbiţa (cf. *Ps* 80,4), să ne consacrăm Domnului, să-i mulţumim şi să-l preamărim pentru faptul că el este sărbătoarea noastră (cf. *1Cor* 2,7). Într-adevăr, trebuie să facem sărbătoarea nu pentru noi înşine, ci pentru Domnul, şi să ne veselim nu pentru noi înşine, ci pentru Domnul, cel care „a luat asupra lui slăbiciunile noastre" (*Mt* 8,17) şi a spus: „Sufletul meu este trist de moarte" (*Mt* 26,38). Căci păgânii şi toţi oamenii care sunt străini credinţei noastre celebrează sărbătoarea aşa cum le place lor şi nu sunt împăcaţi, deoarece acţionează cu necuviinţă împotriva lui Dumnezeu. Dimpotrivă, sfinţii, deoarece trăiesc pentru Domnul, celebrează festivitatea pentru el, zicând: „tresalt de bucurie pentru mântuirea ta" (*Ps* 9,15) şi: „sufletul meu va tresălta în Domnul" (*Ps* 34,9). Le este comună şi porunca: „Bucuraţi-vă, drepţilor, în Domnul" (*Ps* 32,1), aşa încât se vor întruni pentru a cânta psalmul comun şi festiv sfinţilor: „Veniţi să cântăm cu veselie" (*Ps* 94,1), nu pentru noi înşine, ci pentru Domnul.

8. Astfel, patriarhul Abraham s-a bucurat în speranţa de a vedea nu propria-i zi, ci pe cea a Domnului, şi astfel aşteptând-o, a văzut-o şi s-a bucurat (*In* 8,56); şi fiind pus la încercare în numele credinţei, l-a oferit pe Isaac, unicul său fiu, cel pe care-l primise ca promisiune (cf. *Evr* 11,17). Oferindu-l pe fiul său, l-a adorat pe Fiul lui Dumnezeu; şi când a fost împiedicat să-l sacrifice pe Isaac, l-a văzut pe Mesia în mielul care a fost oferit ca sacrificiu lui Dumnezeu, substituindu-l pe Isaac (cf. *Gen* 22,11-13). Într-adevăr, patriarhul a fost pus la încercare din cauza lui Isaac (cf. *Gen* 22,1-14), însă nu a mai fost jertfit el, ci acela care, destinat să fie condus „ca un miel la măcelărie şi ca o oaie mută înaintea celor ce o tund" (*Is* 53,7), a „purtat

[6] Pentru că nu au recunoscut mesianitatea lui Cristos, iudeii nu mai au parte de bucuria sărbătorilor celebrate la lună nouă. Creştinii, dimpotrivă, se bucură de aceste sărbători: adevăratul Miel a fost jertfit.

păcatul lumii" (cf. *Is* 53,12). De aceea, i-a fost interzis să-şi întindă mâna asupra copilului, pentru ca nu cumva iudeii, având pretextul sacrificiului lui Isaac, să refuze toate expresiile profetice referitoare la Mântuitorul nostru, însă, mai ales, cele anunțate de psalmist: „Jertfă şi ofrandă tu nu doreşti, tu mi-ai deschis urechile; nu ceri nici arderi de tot, nici jertfă de ispăşire" (*Ps* 39,7); şi toate celelalte de acest gen să nu le aplice fiului lui Abraham.

9. Căci sacrificiul nu era un fel de a-l îndreptăți pe Isaac, ci pe Abraham, cel care a făcut oferta şi, astfel, a fost pus la încercare. Astfel, Dumnezeu a arătat intenția celui care sacrifica, însă a împiedicat să fie sacrificat cel care era oferit. Căci moartea lui Isaac nu ar fi eliberat lumea, ci doar cea a Mântuitorului nostru, „prin rănile căruia suntem tămăduiți" (*Is* 53,5). El l-a ridicat pe cel căzut (cf. *Lc* 1,52), l-a vindecat pe cel bolnav (cf. *Lc* 6,18), l-a săturat pe cel înfometat (cf. *Lc* 1,53), l-a satisfăcut pe cel care era în nevoie (cf. *Ps* 106,9) şi, ceea ce este şi mai minunat, ne-a făcut să ne ridicăm din morți după ce a abolit moartea (cf. *Evr* 2,14), făcându-ne să ieşim din mâhnire şi din tristețe spre odihnă (cf. *Mt* 11,18), şi ne-a recompensat cu bucuria sărbătorii, aceea pe care o vom trăi în ceruri. Căci nu doar noi ne bucurăm, ci şi cerurile se bucură cu noi; şi împreună tresaltă „de comunitatea întâilor-născuți înscrişi în ceruri" (*Evr* 12,23), după cum stă scris în profetul care afirmă: „Bucurați-vă, ceruri! Căci Domnul l-a lucrat; răsunați de veselie, adâncimi ale pământului! Izbucniți în strigăte de bucurie, munților! Şi voi, pădurilor, cu toți copacii voştri! Căci Domnul l-a răscumpărat pe Iacob, şi-a arătat slava în Israel" (*Is* 44,23); şi din nou: „Bucurați-vă, ceruri! Înveseleşte-te, pământule! Izbucniți în strigăte de bucurie, munților! Căci Domnul mângâie poporul său şi are milă de săracii poporului" (*Is* 49,13).

10. Toată creația celebrează sărbătoarea, fraților, şi toți cei care trăiesc, conform psalmistului, îl laudă pe Domnul (cf. *Ps* 149,6), atât pentru distrugerea duşmanilor, cât şi pentru mântuirea noastră. Nu este adevărat şi drept dacă, într-adevăr, pentru un păcătos care se converteşte este bucurie în cer (cf. *Lc* 15,7), că va fi cu atât mai mare bucuria pentru abolirea totală a păcatului şi învierea morților? Şi în această solemnitate câtă bucurie este în cer![7] Se bucură şi tresaltă toate puterile cereşti pentru întrunirile noastre mărețe şi pentru vigiliile pe care le avem întotdeauna, însă, mai ales, cele pe care le avem la Paşti! Căci ele văd că se convertesc cei care păcătuiesc, se întorc cei care îşi îndepărtaseră privirea; cei care mai întâi s-au complăcut în plăceri şi în băutură şi care acum se comportă cu mare demnitate în

[7] Ideea comuniunii existente între Biserica cerească şi Biserica de pe pământ revine deseori în *Scrisorile pascale*. În gândirea lui Atanasiu, Paştele este sărbătoarea bucuriei comune pentru cele două Biserici.

posturi şi umilinţe. Şi, în sfârşit, îl contemplă pe duşmanul care este prosternat şi aproape fără suflu, cu mâinile şi picioarele legate, astfel încât putem râde de el: „Unde este, moarte, victoria ta? Unde este, moarte, ghimpele tău?” (*1Cor* 15,55) şi să cântăm Domnului un cântec de laudă pentru victoria sa: „Fă să răsară peste noi, Doamne, lumina feţei tale! Tu pui mai multă bucurie în inima mea” (*Ps* 4,7-8).

11. Cine ne va conduce la o asemenea corală în care îngerii dansează? Cine, intrând în bucuria sărbătorii cereşti şi solemnităţii angelice, va spune ca şi profetul: „cum înaintam prin mulţime, până la casa lui Dumnezeu, în strigătele de bucurie şi de mulţumire ale unei mulţimi în sărbătoare”? (*Ps* 41,5). Într-adevăr, la această sărbătoare chiar şi sfinţii ne îndeamnă spunând: „Veniţi, să urcăm pe muntele Domnului şi la casa Dumnezeului lui Iacob” (*Iac* 2,3). Însă pentru cei necuraţi aceasta nu este o solemnitate, şi nici pentru păcătoşii căzuţi. Ea aparţine, mai degrabă, celor care practică virtutea, celor perseverenţi şi celor care trăiesc conform exemplului sfinţilor. Căci „cine va urca pe muntele Domnului? Cine va sta în locul său cel sfânt? Cel care are mâinile nepătate şi inima curată, cel care nu-şi înalţă sufletul spre lucruri deşarte şi nu jură cu viclenie” (*Ps* 23,3-4). Într-adevăr, acesta, după cum spune psalmistul, când va urca „va primi binecuvântarea Domnului” (*Ps* 23,5). Ce fel de binecuvântare va primi, dacă nu cea pe care Domnul a promis să o dea celor care sunt la dreapta sa? El spune: „Veniţi, binecuvântaţii Tatălui meu, moşteniţi împărăţia care a fost pregătită pentru voi de la crearea lumii” (*Mt* 25,34). Înşelătorul şi cel care este necurat în inima sa nu obţin nimic bun, după cum spune Proverbul: „Pentru fiul înşelător nu există nimic bun” (*Prov* 13,13). În orice caz, chiar şi străinul care trăieşte un alt gen de sfinţenie nu va fi găsit vrednic să mănânce Paştele. Într-adevăr, „niciun străin să nu mănânce din el” (*Ex* 12,43). Astfel, Iuda, pentru celebrarea Paştelui, deoarece a mărturisit împotriva Mântuitorului, a fost considerat străin de vocaţia şi de solidaritatea celorlalţi discipoli (cf. *Fap* 1,17-20). Căci, pe când legea îl condamna pe cel care mânca Paştele cu necuviinţă, el, dimpotrivă, când l-a mâncat, diavolul a intrat în el şi a pătruns în sufletul său (cf. *In* 13,27).

12. De aceea să ne comportăm nu ca şi cum am face o sărbătoare pe pământ, ci ca şi cum am celebra-o în cer împreună cu îngerii. Să-l lăudăm pe Domnul cu sobrietate şi dreptate, precum şi cu celelalte virtuţi, şi să nu ne bucurăm pentru noi înşine, ci pentru Domnul, pentru a fi în armonie cu sfinţii. Să facem sărbătoarea deci ca Moise, să veghem ca David, care, sculându-se de şapte ori chiar şi în miezul nopţii (cf. *Ps* 118,55), mulţumea pentru operele dreptăţii lui Dumnezeu. Să ne ridicăm îndată, cum spune el: „Dimineaţa vei auzi glasul meu; de dimineaţă voi sta înaintea ta şi voi aştepta” (*Ps* 5,4), şi

să postim ca Daniel. Să ne rugăm fără încetare (*1Tes* 5,17), după cum poruncește Paul, recunoscând cu toții timpul rugăciunii, însă, mai ales, cei care au o căsătorie onorabilă, așa încât, fiind confirmați de o asemenea mărturie și făcând sărbătoarea în acest fel, să putem intra în bucuria Domnului, în împărăția cerurilor. Însă, după cum Israel, înainte de a urca la Ierusalim, s-a purificat mai întâi în pustiu, fiind instruit să uite tradițiile egiptene, astfel acel moment al discursului biblic vrea să ne avertizeze prefigurarea sfântului post de patruzeci de zile, purificându-ne și pregătindu-ne dinainte, astfel încât, fiind îndepărtați de acel eveniment și având intenția de a posti, să putem urca cu Domnul în odaia de sus pentru a mânca cu el (cf. *Lc* 22,12) și a deveni părtași la bucuria cerească. Nu există altă modalitate pentru a urca la Ierusalim și a mânca Paștele decât respectând postul de patruzeci de zile.

13. Vom începe deci postul de patruzeci de zile la începutul lunii phamenoth (25 februarie) și va continua până pe 5 pharmouthi – timp în care avem momentele odihnei duminicale și ale celorlalte sărbători care le preced –, când vom reîncepe în zilele sfinte ale Paștelui, pe 6 pharmouthi, și le vom întrerupe pe 11 ale aceleiași luni, sâmbătă seară târziu, după care se va ridica măreață peste noi duminica sfântă, pe 12 pharmouthi (7 aprilie), care prelungește măreția sa, în harul care nu ia sfârșit, asupra tuturor celor 7 săptămâni ale sfintelor Rusalii. Odihnindu-ne în ea, vom celebra în tot acest timp sărbătoarea Paștelui în Isus Cristos Domnul nostru, prin care să fie Tatălui slavă și putere, în vecii vecilor. Amin.

Salutați-vă unii pe alții cu o sărutare sfântă (*Rom* 16,16).
Vă salută frații care sunt cu mine (*Fil* 4,21)

SCRISOAREA PASCALĂ VII
ANUL 335

Context istoric

Şi în această *Scrisoare pascală*, fără a-i numi în mod explicit, Atanasiu vorbeşte despre eretici şi schismatici, care, deoarece s-au înstrăinat de Biserică, nu pot sărbători Paştele cum se cuvine. Deci chiar şi argumentul pascal îi oferă o ocazie privilegiată patriarhului de a-şi invita credincioşii să rămână surzi la apelurile ereticilor şi schismaticilor, şi de a nu asculta decât vocea Bunului Păstor care şi-a dat viaţa pentru Biserica sa. Unitatea Bisericii este garanţia unităţii credinţei.

Contextul în care a fost redactată această scrisoare nu este prea diferit de cel al scrisorii precedente. Nimic nu prevesteşte încă necazurile pe care episcopul le va avea de înfruntat doar peste câteva luni din partea arienilor, meleţienilor şi chiar a împăratului. Refuzul său de a participa la Sinodul ţinut la Cezareea, în primăvara anului 334 este o eroare strategică. Rezultatul acestui refuz va fi întrunirea în sinod a episcopilor ostili lui Atanasiu, la Tir, în vara anului 335. Condamnarea lui este aproape unanimă, iar Constantin nu poate decât să execute decizia sinodului: exilarea patriarhului în partea vestică a Imperiului. În manuscrisul siriac, scrisoarea se termină printr-o notă în care ni se anunţă lipsa *Scrisorilor pascale* pentru următorii doi ani. În *Scrisoarea pascală* din anul 338, episcopul ne informează că în locul celor două scrisori el a redactat bilete adresate clerului alexandrin, în care indica datele pascale, însă ele sunt pierdute din manuscrise. Majoritatea istoricilor moderni, chiar şi cei care exprimă un sentiment anti-atanasian, recunosc faptul că Sinodul de la Tir a avut ca obiectiv principal condamnarea şi deportarea în exil a episcopului Alexandriei. Acesta avea două mari „defecte": era un mărturisitor şi un predicator înflăcărat al credinţei semnate la Niceea şi îşi exercită funcţia episcopală asupra unui teritoriu ecleziastic enorm, având în jurisdicţia sa circa 100 de episcopii. Influenţa sa pastorală, teologică şi catehetică era pe măsura responsabilităţilor. Eusebiu de Cezareea descrie astfel convocarea Sinodului de la Tir de către Constantin:

> Ar fi, fără îndoială, ceva folositor bunăstării timpului nostru dacă Biserica Catolică ar fi privată de revoltele interioare şi dacă servitorii lui Cristos ar reuşi, în

sfârşit, să se elibereze de orice ruşine şi infamie. Însă deoarece unii, împinşi de o iubire nesănătoasă pentru discordie, încearcă să bulverseze toate lucrurile, printr-un act care, în opinia mea, mi se pare că le-a adus mari daune şi tot felul de calamităţi, de aceea vă îndemn să înlăturaţi orice motiv de întârziere şi să vă întruniţi în acelaşi loc imediat, după cum v-am spus, într-un sinod. Le-am scris episcopilor pe care voi mi i-aţi recomandat, pentru ca şi ei să vină şi să discute cu voi despre problemele şi despre preocupările existente; l-am trimis pe consulul Dionisius, pentru ca împreună cu voi să le reamintească episcopilor necesitatea de a participa la sinod şi pentru a asigura, mai ales, buna desfăşurare a discuţiilor. Dacă într-adevăr cineva, ceea ce eu nu vreau să cred, refuză să vină şi încearcă să nu asculte de ordinul nostru, vom prevedea să trimitem un funcţionar care, întărit de un discret imperial, îl va trimite în exil pe motiv că nu a dat ascultare şi a opus rezistenţă ordinului imperial promulgat în vederea adevărului (*Viaţa împăratului Constantin*, 4, 42).

Nimeni nu poate scăpa sau inventa vreun motiv să nu răspundă favorabil unei asemenea convocări.

Atanasiu pleacă la Tir pe 11 iulie 335, pe când fidelul său prieten, preotul Macariu, era arestat. El este însoţit de 48 de episcopi, aproape jumătate din episcopatul egiptean, printre care se aflau şi episcopi ex-meleţieni. Actele sinodului sunt redactate aproape în exclusivitate de către episcopii apropiaţi lui Eusebiu de Nicomedia[1]. Meleţienii revin cu aceleaşi acuzaţii împotriva episcopului Alexandriei: potirul călcat în picioare şi violenţele la care ar fi fost supus preotul Ischira, alungarea şi întemniţarea mai multor episcopi meleţieni, alegerea sa neregulară pe scaunul Alexandriei, uciderea episcopului Arseniu. Ca de obicei, patriarhul răspunde acuzaţiilor ce i se aduc şi îşi demonstrează nevinovăţia. O delegaţie compusă din episcopi arieni şi meleţieni este însărcinată să analizeze mai îndeaproape cazul său şi aceştia dau verdictul în defavoarea lui Atanasiu: condamnarea sa şi interdicţia de a mai locui în Alexandria, pe când tot clerul meleţian şi arian este restabilit în funcţii. La Ierusalim avea loc sfinţirea Bazilicii „Sfântului Mormânt”. Constantin, prezent la acest eveniment, cere episcopilor prezenţi să-l readmită pe Arius, a cărei doctrină i se pare a fi ortodoxă, în comuniunea Bisericii. Însă Arius nu va putea gusta bucuria readmiterii sale în Biserică, deoarece moare într-un accident după cum ne povesteşte istoricul ecleziastic Socrate de Constantinopol:

Împăratul, care dorea să-l supună pe Arius unui examen, l-a chemat la palat şi l-a întrebat să se conformeze definiţiilor conciliului de la Niceea. Fără a ezita,

[1] S. Manlio, *La crisi ariana nel IV secolo*, Roma 1975, 124, nota 78, susţine necesitatea de a distinge episcopii anti-neceeni, adepţi ai doctrinei ariene de la prima oră, şi episcopii eusebieni, apropiaţi lui Eusebiu de Nicomedia, care manifestau tendinţe ariene mai moderate şi care, chiar dacă nu puteau semna sentinţa de condamnare a lui Arius, căutau ocazii favorabile pentru a dialoga cu adepţii credinţei niceene.

el şi-a dat acordul imediat şi a semnat cu intenţie rea ceea ce a fost fixat despre credinţă. Împăratul, mirat, i-a cerut şi un jurământ, iar el l-a făcut tot cu intenţie rea. Felul în care făcea jurământul îl transcriu aşa cum l-am auzit. Arius scrisese pe o foaie separat, se spune, opinia sa proprie şi a pus-o subsuoară: deci jura cu adevărat că el gândea după cum era scris. Că s-a întâmplat aşa, eu am scris după cum am auzit; însă că el a scris şi că a adăugat un jurământ la ceea ce scrisese am citit în scrisorile împăratului. Constantin, dându-i crezare, a poruncit ca el să fie primit în Biserică de către episcopul Constantinopolului, Alexandru. Era într-o sâmbătă şi el se aştepta să fie reintegrat în ziua următoare, însă pedeapsa divină avea să-şi spună cuvântul în ceea ce priveşte perversitatea lui Arius. Când a ieşit de la curtea imperială, cei care erau de partea lui Eusebiu l-au escortat prin oraş şi el se dădea în spectacol. Când au ajuns lângă un forum care poartă numele lui Constantin, unde se înalţă coloana de porfir, o panică născută dintr-o anumită impresie l-a apucat pe Arius şi cu panica l-a apucat şi o mare durere de burtă. A întrebat dacă se găsea o toaletă în împrejurimi şi, spunându-i-se că există una în spatele forumului lui Constantin, s-a îndreptat într-acolo. Atunci el a fost cuprins de leşin şi maţele au ieşit din el împreună cu excrementele; ceea ce medicii numesc *rectum* cădea cu excrementele, sângele curgea şi intestinele s-au amestecat în acelaşi timp cu splina şi cu ficatul şi au ieşit din el, [Arius] murind pe loc (*Istoria ecleziastică* I, 38, 1-8).

Socrate descrie acest fel de a muri al lui Arius ca fiind o pedeapsă divină. Fie înainte de a auzi condamnarea sa, fie după, Atanasiu părăseşte sinodul şi se îndreaptă spre Constantinopol, cu intenţia de a se explica în faţa împăratului. Întâlnindu-l pe Constantin, pe 30 octombrie 335, episcopul cere să i se facă dreptate şi să fie judecat în faţa episcopilor reuniţi la Tir în prezenţa sa. Constantin trimite o scrisoare episcopilor participanţi la Sinodul desfăşurat la Tir, pentru a revedea termenii condamnării la care era supus episcopul Alexandriei. După toate probabilităţile, această scrisoare a rămas literă moartă, deoarece între timp, pe 6 noiembrie, un grup de episcopi apropiaţi lui Eusebiu ajunge de la Ierusalim. Ei se alătură episcopilor de la Tir şi în unanimitate semnează condamnarea lui Atanasiu. Lui Constantin nu-i rămâne decât să execute decizia episcopilor, trimiţându-l în exil, la Treviri, în Galia, pentru prima dată, pe tânărul episcop, recomandându-l fiului său Constantin al II-lea[2]. Atanasiu crede că episcopii

[2] Istoricii bisericii nu sunt cu toţii de acord cu această relatare a evenimentelor. Am urmat aici concluziile cercetătoarei A. MARTIN, *Athanase d'Alexandrie et l'Église d'Égypte au IVe siècle (328-373)*, Roma 1996, din două motive: 1) reconstrucţia istorică este bazată pe date sigure extrase din documente de încredere; 2) episcopii veniţi de la Ierusalim au putut primi cu dificultate scrisoarea lui Constantin; prezenţa lor la Constantinopol se datorează doar faptului că actele sinodului ţinut la Ierusalim trebuia să fie prezentate împăratului. Această reconstrucţie a evenimentelor din perioada care ne interesează este în contrast cu cea propusă de T. Barnes, *Athanasius and Constantius. Theology and Politics in the Constantinian Empire*, Cambridge 1993, 24-25, care reţine faptul că noua scrisoare de convocare

apropiați lui Eusebiu au formulat o nouă acuzație la adresa sa, în loc să se intereseze de acuzațiile de bază aduse împotriva lui la Sinodul din Tir: cea a potirului călcat în picioare a preotului Ischiras şi presupusa ucidere a episcopului Arsenius. Noua acuzație consta în faptul că episcopul ar fi redistribuit ilegal grâul care ajungea la Alexandria provenind de la Constantinopol. Acuzația putea atrage pedeapsa cu moartea. Nu ne este uşor însă să verificăm dacă acuzația are un fundament solid sau nu. Ce putem spune totuşi este faptul că episcopul Alexandriei va purta până la moarte pe umerii săi această acuzație.

În acelaşi timp, Constantin decide să-l trimită în exil şi pe episcopul meletian Ioan Arkaf. Astfel, împăratul doreşte să rămână fidel politicii sale ecleziastice de eliminare a liderilor partidelor extremiste în conflict. Chiar dacă Atanasiu este obligat până la urmă să ia drumul exilului, niciun alt episcop nu este numit ca să-i succeadă pe scaunul Alexandriei. Constantin se poziționează astfel la confluența dintre cele două partide care-i cer o justificare, unii pentru exilul lui Atanasiu, alții pentru exilul lui Ioan Arkaf. Acestea ar fi câteva elemente istorice care au tulburat bunul mers al ministerului patriarhului şi care l-au împiedicat să scrie la timp *Scrisorile pascale* pentru anii 336 şi 337. De aceea, se mulțumeşte doar cu un bilet prin care anunța clerului datele pascale.

Structura scrisorii

Ideile principale ale scrisorii sunt mortificarea trupului în timpul existenței terestre, deoarece purtăm în trupurile noastre moartea lui Isus, şi Cuvântul care este pâinea cerească ce hrăneşte credinciosul, Biserica şi lumea spiritelor superioare. Aceste două idei se întrepătrund de la începutul până la sfârşitul scrisorii cu alte două idei: credința şi cunoaşterea lui Dumnezeu, în sensul unui raport intim şi familial cu el, precum şi în sensul unei adevărate imagini despre el.

Ideea mortificării trupului şi membrelor este prezentată în legătură cu memorialul pătimirii lui Cristos, ceea ce indică diferența dintre Paştele iudaic şi Paştele creştin. Mortificarea nu este doar un exercițiu ascetic, ci este necesară pentru sănătatea spiritului şi pentru întărirea în credință. De aceea, necredincioşii sunt destinați morții, deoarece, neacceptând mortificarea, petrec timpul în plăceri lumeşti şi păcate. Dimpotrivă, sfinții şi asceții, murind pentru lume, preferă viața în Cristos şi hrănesc speranța împărăției cerului. Sărbătoarea Paştelui este pentru ei un motiv de laudă

---

a lui Constantin ar fi putut anula Sinodul de la Tir, ale cărui acte nu pot fi cunoscute, iar Atanasiu, chiar dacă este condamnat la exil, este considerat de el ca fiind încă episcopul legitim al Alexandriei.

şi de mulţumire lui Dumnezeu. Ea se distinge de sărbătorile păgânilor şi de Paştele iudeilor, deoarece Cristos este adevăratul şi unicul fundament. Schismaticii şi ereticii, adică meleţienii şi arienii, o celebrează în mod ipocrit, deoarece s-au înstrăinat de unitatea şi de credinţa Bisericii catolice. Iudeii l-au condamnat pe Cristos la moarte, iar schismaticii şi ereticii sunt asemenea lor, deoarece unii dezbină Biserica lui Cristos, iar alţii ucid divinitatea Cuvântului. Însă milostivirea lui Dumnezeu este fără margini, fiecare se poate converti şi reveni în sânul Bisericii pentru a se hrăni cu Trupul şi Sângele Mântuitorului dătătoare de viaţă. Credinţa le permite tuturor credincioşilor să se apropie cu inimă curată de masa ospăţului veşnic în prezenţa lui Cristos însuşi. Credinţa şi cunoaşterea lui Dumnezeu sunt alimentele care hrănesc viaţa sufletului. Fiecare trebuie să fie hrănit în funcţie de creşterea sa spirituală, după cum ne învaţă sfântul Paul: pentru începătorii în credinţă, este necesar laptele, iar când ei devin adulţi în credinţă, se pot hrăni cu alimente mai solide. Pâinea şi vinul sunt hrana spirituală a credincioşilor pe pământ, dar şi în ceruri, la masa sfinţilor şi îngerilor. Însă chiar şi cei chemaţi să participe la acest banchet ceresc pot manifesta momente de slăbiciune şi cădere. Exemplul dat de Atanasiu este parabola fiului risipitor, care abandonează masa cerească, iar apoi revine şi cere iertare. Tatăl nu doar îl iartă, ci îl îmbracă în haina incoruptibilităţii, îl regenerează conform imaginii lui Cristos şi-i prepară un ospăţ îmbelşugat (cf. *Lc* 15,11-32). Schismaticii şi ereticii n-au decât să urmeze acest exemplu, cerând iertare pentru păcatele lor printr-un act de umilinţă şi de dragoste faţă de Cristos.

Traducere

1. Fraţii mei, fericitul Paul le scria corintenilor că el purta mereu în trupul său moartea lui Isus (cf. *1Cor* 4,10), nu pentru a se slăvi el singur, ci pentru a o face cu ei, şi noi cu ei, şi astfel, să devenim imitatorii săi. Acesta este meritul nostru, al tuturor, în orice moment, acela de care se serveşte şi David în Psalmi când spune: „Căci pentru tine suntem daţi morţii toată ziua, suntem socotiţi ca nişte oi de înjunghiere" (*Ps* 43,23). Se cuvine deci ca aceasta să se realizeze din partea noastră, mai ales, în zilele de sărbătoare, când se împlineşte memorialul morţii Mântuitorului. Într-adevăr, cine imită moartea sa şi este atras de faptele virtuţii, mortifică membrele care sunt pe pământ, pe de o parte, răstigneşte trupul cu pasiunile şi dorinţele sale (cf. *Gal* 5,24), pe de altă parte, trăieşte în Duh şi aderă la Duh (cf. *Gal* 5,25) şi este întotdeauna memorialul lui Dumnezeu şi nu-l uită, nici nu săvârşeşte vreodată faptele morţii (cf. *Evr* 9,14). De aceea, pentru ca noi să purtăm în trupul nostru moartea lui Isus, Apostolul adaugă imediat invitându-ne să

privim viața asemeni unor asceze: „având același duh al credinței, după cum este scris: Am crezut, de aceea am vorbit, credem și noi și de aceea vorbim" (*2Cor* 4,13). Despre harul care provine de la cunoștință adăuga spunând că „cel care l-a înviat pe Domnul Isus ne va învia și pe noi împreună cu Isus și ne va așeza lângă el împreună cu voi" (*2Cor* 4,14).

2. Sfinții, deoarece printr-o asemenea credință și cunoștință au dobândit viața adevărată cu o certitudine absolută, primesc bucuria care este în ceruri (cf. *Lc* 15,7), iar de la această fericire necuviincioșii sunt privați deoarece nu s-au preocupat de aceasta: „Necuviinciosul va fi înlăturat din viață și nu va vedea slava Domnului" (*Is* 26,10). Căci, chiar dacă atunci când ei ascultă proclamarea universală a promisiunii: „Trezește-te, tu, care dormi, și ridică-te dintre cei morți" (*Ef* 5,14), se vor ridica până la cer bătând și zicând: „Deschideți-vă", atunci Domnul îi va acuza, deoarece s-au îndepărtat de la cunoașterea lui, spunându-le: „Nu știu de unde sunteți" (*Lc* 13,25). Duhul Sfânt strigă împotriva lor: „Să se întoarcă păcătoșii în locuința morților, toți păgânii, cei care uită de Dumnezeu" (*Ps* 9,18). Că sunt morți într-adevăr, noi am afirmat-o despre necuviincioși, nu datorită ascezei care este contrariul păcatului[3]: într-adevăr, nu poartă moartea în trupul lor ca sfinții, ci propriul lor suflet îngropat de păcate și nebunie, apropiindu-se de morți și hrănindu-se cu orice aliment mort, cum o fac vulturii care din înălțimi se năpustesc asupra cadavrelor celor ce sunt morți (cf. *Iob* 39,30). Despre ei legea lansează interdicția când poruncește în mod tipologic: să nu oferiți vulturi și niciun alt animal care se hrănește cu cadavre[4]; să-i desconsiderați pe cei care mănâncă tot felul de cadavre. Însă cei care-și mortifică sufletul cu pasiuni deșarte nu-și spun nimic altceva decât „să mâncăm și să bem, căci mâine vom muri" (*1Cor* 15,32). Și care va fi recompensa pentru cei care în acest fel sunt amanții plăcerilor? Imediat li se va spune: „Domnul oștirilor mi-a revelat și mi-a zis: *Nu, nelegiuirea*

[3] Altfel spus, necuviincioșii nu sunt morți din cauza ascezei imitând exemplul sfântului Paul care poartă în trupul său moartea lui Isus, ci din cauza păcatului care domnește în ei.

[4] Atanasiu reia aici interpretarea lui Origene despre animalele desconsiderate de *Cartea Leviticului* pentru a fi sacrificate Domnului: „Să nu mâncați din acestea deoarece sunt necurate: șoimul și vulturul și altele asemănătoare lor. Hrana acestor zburătoare reprezintă întotdeauna cadavrele morților și ele trăiesc din cadavrele morților. Într-adevăr, toți cei care trăiesc o viață în acest fel sunt considerați necurați. Eu rețin faptul că printre ei ar trebui numărați și cei care îi conduc la moarte pe alții sau substituie testamentele cu viclenie și fraudă. Oamenii de acest fel se cheamă pe drept cuvânt șoimi și vulturi, deoarece aspiră la cadavrele morților, însă dacă asemenea oameni se comportă în mod inadecvat, acționează împotriva legii, dăunează fraudă împotriva aproapelui și, pe când în cuvinte apar de o erudiție cerească, în acte săvârșesc fapte trupești ce produc moartea, pe drept cuvânt se numesc șoimi sau vulturi, deoarece se năpustesc din cer asupra trupurilor moarte și fetișe", ORIGENE, *Omilie la Levitic*: Sch, 286, 352-353.

aceasta nu vi se va ierta până nu veți muri, zice Domnul Dumnezeul oștirilor" (*Is* 22,14). Într-adevăr, încă de vii vor fi dați de rușine, deoarece au crezut că stomacul lor este domnul lor (cf. *Fil* 3,19), iar la moarte vor fi pedepsiți deoarece s-au preamărit de o moarte de acest gen. De aceea, Paul dă mărturie zicând: „Mâncărurile sunt pentru pântece și pântecele pentru mâncăruri, dar Dumnezeu va distruge și acestea și acelea" (*1Cor* 6,13). Cuvântul divin profetizează asupra lor: „Pe cel nelegiuit îl va ucide răutatea, iar dușmanii celui drept își vor primi pedeapsa" (*Ps* 33,22). Amar este, într-adevăr, viermele, și greu întunericul pe care necuviincioșii îl moștenesc.

3. Dimpotrivă, sfinții și adevărații asceți ai virtuții, mortificând „mădularele pământești: desfrânarea, necurăția, patima, pofta cea rea și lăcomia" (*Col* 3,5), au devenit curați și fără pată și, astfel, se încred în promisiunea Mântuitorului nostru: „Fericiți cei cu inima curată, pentru că ei îl vor vedea pe Dumnezeu" (*Mt* 5,8). Ei, murind pentru lume și abandonând afacerile lumești (cf. *Lc* 21,34), dobândesc o moarte onorabilă de acest fel: „Lucru de preț este în fața Domnului moartea credincioșilor săi" (*Ps* 115,15). Sfinții pot chiar să spună, păstrând imaginea apostolică: „Am fost răstignit împreună cu Cristos. Așadar, nu mai trăiesc eu, ci Cristos trăiește în mine" (*Gal* 2,19-20). Căci a trăi în Cristos este viața cea adevărată: ei, chiar dacă au murit pentru lume, sunt totuși ca și cum ar locui în ceruri, deoarece meditează la realitățile superioare, după cum spune cel care a fost iubitorul unei asemenea locuințe: călătorind pe acest pământ, locuința noastră este în ceruri (cf. *Fil* 3,20). Cei care trăiesc astfel și care participă la o asemenea virtute pot, mai întâi de toate, să-l preamărească pe Dumnezeu, adică să participe la sărbătoare și la solemnitate. Sărbătoarea nu constă în mâncare, nici în măreția hainelor, nici în plăceri, ci în recunoașterea lui Dumnezeu și în aducerea mulțumirii prin laude înălțate lui[5]. Acest lucru este realizat doar de către sfinți, cei care trăiesc în Cristos. Căci este scris: „Nu morții te vor lăuda pe tine, Doamne, nici toți cei ce coboară în împărăția tăcerii, ci noi, cei vii, îl binecuvântăm pe Domnul de acum și până-n veac" (*Ps* 115,17-18). Acesta este și cazul lui Ezechiel care a fost eliberat de la moarte și de aceea l-a preamărit pe Dumnezeu, zicând: „Căci nu locuința morților te va lăuda, nu moartea te va preamări. Cei vii te vor lăuda ca mine astăzi" (*Is* 38,18-19). Doar cei care trăiesc în Cristos aduc laude și binecuvântări lui Dumnezeu prin intermediul cărora ei ajung la sărbătoare, fiindcă Paștele nu este al păgânilor și nici al celor care sunt încă iudei după trup, ci este al acelora care recunosc adevărul în Cristos, după cum strigă

[5] Înainte de toate, Paștele este sărbătoarea sufletului: pregătirile prin post, asceză și mortificație au ca scop să înfrumusețeze sufletul pentru ca în dimineața învierii să-i poată cânta laude lui Cristos cel Viu.

cel care a fost trimis să anunțe o asemenea sărbătoare: „Paştele nostru, Cristos, a fost jertfit" (*1Cor* 5,7).

4. Însă şi necuviincioşii se grăbesc să celebreze sărbătoarea şi, ca în orice sărbătoare, să-l laude pe Dumnezeu şi să intre în Biserica sfinților[6]. Dumnezeu însuşi i-a respins zicând păcătosului: „Pentru ce vorbeşti despre poruncile mele" (*Ps* 49,16) şi Duhul binevoitor adaugă un *veto* zicând: „Nu se cuvine laudă în gura păcătosului" (*Sir* 15,9). Nu există nimic în comun între păcat şi lauda lui Dumnezeu. Păcătosul are o gură din care ies lucruri perverse, după cum spune proverbul: „Gura necuviincioşilor exprimă răutate" (*Prov* 15,28). Cum este posibil ca noi, cu gura necurată, să-l lăudăm pe Dumnezeu? Într-adevăr, este imposibil să coexiste contrariile. „Ce legătură este între justificare şi nelegiuire? Sau ce comuniune este între lumină şi întuneric?" (*2Cor* 6,14). Asemenea cuvinte, Paul, slujitorul Evangheliei, le proclamă cu voce tare. De aceea, păcătoşii şi toți cei care sunt străini Bisericii Catolice, ereticii şi schismaticii, deoarece au fost excluşi de la imnul laudei sfinților, cu atât mai mult rămân privați de sărbătoare[7]. Cel drept, dimpotrivă, considerându-se mort pentru lume, spune cu îndrăzneală: „Nu voi muri, ci voi trăi şi voi istorisi faptele Domnului" (*Ps* 117,17). Căci lui Dumnezeu nu îi este ruşine să fie chemat Dumnezeul celor care cu adevărat mortifică mădularele care sunt pe pământ (cf. *Col* 3, 5) şi trăiesc în Cristos: „el este Dumnezeul celor vii, nu al celor morți" (*Mt* 22,32), şi, prin intermediul Cuvântului său cel viu, vivifică pe tot omul şi oferă Cuvântul ca hrană şi ca viață pentru sfinți, după cum spune Domnul însuşi: „Eu sunt pâinea vieții" (*In* 6,48). Iudeii, fiindcă aveau un gust slăbit şi posedau sensurile sufletului fără a fi practicat virtutea şi fără a fi primit instrucțiunile asupra acestei pâini, murmurau împotriva celui care spusese: „Căci pâinea lui Dumnezeu este aceea care se coboară din cer şi dă viață lumii" (*In* 6,33.41.51).

5. Într-adevăr, chiar şi păcatul are pâinea proprie a morții sale, la care sunt invitați cei care îndrăgesc plăcerile şi sunt însetați de ele, spunând: „Apele furate sunt dulci şi pâinea luată pe ascuns este plăcută!" (*Prov* 9,17). Cel care nu face decât să le fure nu ştie că „fiii pământului mor din cauza lor" (*Prov* 9,18). Căci, chiar atunci când păcătosul crede că a gustat plăcerea, totuşi el constată că nu a fost dulce pentru el rezultatul ce provine de

---

[6] Această aluzie ne face să ne gândim la pretenția meletienilor şi arienilor de a acapara biserici şi de a impune ierarhia lor în detrimentul celor care vor să fie fideli credinței semnate la Niceea. Chiar şi împăratul Constantin insistă de mai multe ori ca Atanasiu să-i primească în biserici pe disidenți.

[7] În gândirea lui Atanasiu, Paştele este sărbătoarea care îi diferențiază pe creştini de păgâni şi iudei, dar şi pe creştini între ei, sau pe cei care pretind că poartă numele de creştini, arieni şi meletieni, însă nu sunt.

la acest aliment, după cum din nou afirmă Înțelepciunea lui Dumnezeu: „Pâinea minciunii este dulce omului, dar mai pe urmă gura îi este plină de pietriș” (*Prov* 20,17 LXX) și: „buzele unei prostituate strecoară miere și cerul gurii ei este mai lunecos decât untdelemnul; dar la urmă este amară ca pelinul, ascuțită ca o sabie cu două tăișuri” (*Prov* 5,3-4). Astfel, mâncând și delectându-se un pic, pe urmă, este devorat de viermi (cf. *Sir* 7,17), deoarece dă sufletul său deoparte, fiindcă nebunul nu știe că „cel ce se îndepărtează de tine va pieri” (*Ps* 72,27). Și din nou, asemănător acestor expresii, reproșul profetic emană o interdicție, spunând: „Ce cauți să te duci în Egipt să bei apa Nilului? Ce cauți să te duci în Asiria să bei apa râului?” (*Ier* 2,18); și Înțelepciunea lui Dumnezeu, care este îndrăgostită de oameni, interzice aceste fapte și strigă: „Însă el nu știe că acolo se găsesc umbrele morții și că cei care sunt invitați îi conduce la ape străine și la un râu străin” (*Prov* 9,18). Apoi ea îi adună pe aceștia lângă ea: „Înțelepciunea și-a zidit casa, și-a tăiat cei șapte stâlpi. Și-a înjunghiat vitele, și-a amestecat vinul, și-a pus masa. Și-a trimis slujnicele să strige de pe vârful înălțimilor cetății: *Cine este nechibzuit să vină încoace*! Celor lipsiți de pricepere le zice: *Veniți de mâncați din pâinea mea și beți din vinul pe care l-am amestecat pentru voi*!” (*Prov* 9,1-5). Și care este speranța referitor la aceste fapte? „Lăsați prostia și veți trăi, și umblați pe calea priceperii!” (*Prov* 9,6). Căci din pâinea Înțelepciunii rodul este viață, după cum spune Domnul: „Eu sunt pâinea cea vie coborâtă din cer, cine mănâncă din această pâine va trăi în veci” (*In* 6,51). Căci Israel, după ce a mâncat pâinea cu adevărat delicioasă și minunată, a murit (cf. *Ex* 16); și cei care o mâncau nu posedau ceea ce-i făcea să trăiască în veci. Că toată această multitudine a murit în pustiu, ne-o spune Domnul însuși: „Eu sunt pâinea vieții. Părinții voștri au mâncat mana în pustiu și au murit” (*In* 6,48-50).

6. Apoi, răufăcătorilor le este foame de o asemenea pâine, deoarece „sufletele celor slabi îndură foamea” (*Prov* 18,8), pe când doar cel care este sfânt, fiind bine predispus, este satisfăcut și spune: „Dar eu, în dreptate, voi vedea fața ta, când mă voi scula mă voi sătura de chipul tău” (*Ps* 16,15). Căci cel care participă la pâinea divină simte mereu o foame crescândă și cui îi este foame în acest fel are un dar infinit, după cum promite Înțelepciunea, spunând: „Domnul nu-l lasă pe cel drept cu sufletul să moară de foame” (*Prov* 10,3). Chiar și în *Psalmi* există această promisiune: „Voi binecuvânta din plin roadele lui și voi sătura pe săracii lui cu pâine” (*Ps* 131,15). Este bine să-l ascultăm și pe Mântuitorul nostru spunând: „Fericiți cei cărora le este foame și sete de dreptate pentru că ei vor fi săturați” (*Mt* 5,6) Deci, într-adevăr, sfinții și cei care iubesc viața în Cristos își înalță ochii frunții și doresc o asemenea hrană. Într-o rugăciune se spune: „Cum dorește cerbul

izvoarele de apă, aşa te doreşte sufletul meu pe tine, Dumnezeule. Sufletul meu e însetat de Dumnezeu, de Dumnezeul cel viu; când voi veni ţi voi vedea faţa lui Dumnezeu? (*Ps* 41,2-3), iar o altă rugăciune spune: „Dumnezeule, tu eşti Dumnezeul meu, pe tine te caut dis-de-dimineaţă. Sufletul meu e însetat de tine, pe tine te doreşte trupul meu, ca un pământ pustiu, uscat şi fără apă. Astfel te-am căutat în sanctuarul tău, ca să contemplu puterea şi măreţia ta” (*Ps* 62,2-3).

7. Stând astfel lucrurile, fraţii mei, să ne mortificăm şi noi membrele care sunt pe pământ şi să ne hrănim cu pâinea cea vie, adică cea a credinţei şi a iubirii care este în Dumnezeu, fiind conştienţi că fără credinţă nu este posibil să participăm la o pâine ca aceasta. De aceea, însuşi Mântuitorul nostru îl invită pe fiecare lângă el, spunând: „Dacă îi este sete cuiva, să vină la mine şi să bea” (*In* 7,37); imediat a adăugat şi credinţa, fără de care nimeni nu poate primi o asemenea hrană, spunând: „Cel care crede în mine, după cum spune Scriptura, «râuri de apă vie vor curge din pieptul lui” (*In* 7,38). De aceea, el îi hrăneşte în orice moment prin cuvintele sale pe discipolii care au credinţă şi-i vivifică prin proximitatea divinităţii sale[8], pe când femeia cananeeană, deoarece nu avea încă credinţă, nu era vrednică să-i răspundă, chiar dacă şi ea avea nevoie de hrana care să vină de la el; totuşi, a făcut aceasta, nu din dispreţ faţă de ea – căci Domnul este cu adevărat iubitor de oameni şi bun şi de aceea „s-a retras în părţile Tirului şi Sidonului” (*Mt* 15,21) –, ci din cauza lipsei de credinţă şi pentru faptul că era de o natură iraţională[9]. Şi el are dreptate să acţioneze astfel, fraţii mei: nu era necesar ca ea să facă rugămintea înaintea credinţei, ci cu credinţă să confirme rugămintea. „Căci cine se apropie de Dumnezeu trebuie să creadă că el este şi că-i răsplăteşte pe cei ce-l caută”; şi „fără credinţă, este imposibil să fii plăcut lui Dumnezeu” (*Evr* 11,6), ne învaţă Paul[10]. De aceea, fiindcă până în acel moment ea era fără credinţă, Domnul, prin intermediul unei metafore pedagogice, i-a spus: „Nu este bine să iei pâinea copiilor şi s-o arunci la căţei” (*Mt*, 15,26). Astfel, blamată de puterea Cuvântului, natura sa a rămas fără cuvânt şi a cerut credinţă. Căci Domnul s-a adresat ei vorbindu-i nu ca unui câine, ci ca unei fiinţe umane: „Femeie, mare este

[8] Creştinii se hrănesc la sfânta Euharistie cu trupul, sângele şi cuvintele Mântuitorului, însă şi cu divinitatea la care ei participă prin celebrarea sacramentelor în Biserică. Astfel, fiecare ascunde în el prezenţa lui Cristos.

[9] Paralela „raţional/iraţional”, în greacă *loghicos/alogos*, este ghidul exegezei acestui text evanghelic. Este vorba despre aceeaşi paralelă făcută între „mielul raţional”, Cristos, şi „mielul iraţional”, mielul pascal sacrificat de iudei după ieşirea din Egipt, care nu este decât o figură a adevăratului Miel al lui Dumnezeu.

[10] În perioada lui Atanasiu se considera că *Scrisoarea către Evrei* a fost scrisă de sfântul apostol Paul (*n.r.*).

credința ta", de aceea, datorită credinței, i-a spus și consecința imediată, precum și rodul credinței: *„Femeie, mare este credința ta! Să fie cum vrei tu". Și, din acel ceas, fiica ei a fost vindecată"* (*Mt* 15,28)[11].

8. Căci cel drept, hrănit de credință și de cunoaștere și de punerea în practică a cuvintelor divine, are un suflet mereu sănătos. Astfel, el poruncește să-l primim alături de noi pe cel care este slab în credință (cf. *Rom* 14,1) și să-l hrănim, chiar dacă nu poate să mănânce încă pâine, ci doar legume: căci cel care este slab mănâncă legume (*Rom* 14,2). Nici chiar corintenii nu erau în măsură să participe la o pâine ca aceasta, deoarece erau ca și copiii, iar, ca și copiii, se hrăneau cu lapte (cf. *1Cor* 3,2). „Cine se hrănește cu lapte nu este deprins cu învățătura dreptății, pentru că este un copil" (*Evr* 5,13), conform expresiei acestui om divin. Apostolul îi recomandă apoi preaiubitului său fiu Timotei, în cea dintâi scrisoare: „Învățându-i pe frați aceste lucruri, vei fi un slujitor bun al lui Cristos Isus, hrănindu-te cu cuvintele credinței și ale învățăturii frumoase pe care ai urmat-o îndeaproape" (*1Tim* 4,6); și, de asemenea, în cea de-a doua scrisoare: „Ia ca normă cuvintele sănătoase pe care le-ai auzit de la mine în credința și iubirea care este în Cristos Isus" (*2Tim* 1,13). Frații mei, nu doar aici, pe pământ, această pâine este hrana celor drepți, și nici doar sfinții care trăiesc pe pământ se hrănesc cu o asemenea pâine și sânge, ci noi o mâncăm și în ceruri, deoarece Domnul este hrana tuturor duhurilor superioare și a îngerilor și este bucuria oricărei puteri cerești[12]. El este totul în toți și are milă de toți în iubirea sa față de oameni. Căci Domnul ne-a oferit deja pâinea îngerilor (cf. *Ps* 77,25) și a promis-o celor care perseverează cu el în dificultățile sale: „Și eu rânduiesc pentru voi o împărăție, așa cum Tatăl a rânduit pentru mine; ca să mâncați și să beți la masă cu mine în împărăția mea și să vă așezați pe tronuri ca să judecați cele douăsprezece triburi ale lui Israel" (*Lc* 22,29-30). Ce fel de banchet este acesta, frații mei? Câtă armonie și bucurie au cei care mănâncă la masa cerească ? Căci ei se bucură nu de hrana care a fost aruncată, ci de cea care produce viață veșnică. Cine deci va fi demn de această adunare? Cine este atât de sfânt încât să fie invitat la acest banchet divin și să fie găsit vrednic? De aceea, „Fericit este acela care va sta la masă în împărăția lui Dumnezeu!" (*Lc* 14,15).

---

[11] Exegeza acestui text evanghelic pare a fi comună printre teologii alexandrini pre și post-atanasieni. Femeia cananeeană apare ca fiind irațională, de o altă rasă decât cea iudaică, fără credință în Dumnezeul cel adevărat. Isus însuși, în răspunsul său, face o aluzie alegorică la statutul de animal irațional, însă, dându-i acces la credință, ea trece la stadiul de ființă umană. Astfel, ea face trecerea de la non-rațiune la rațiune.

[12] Euharistia este universală. Ea nu este limitată în timp și spațiu. Toate creaturile, cerești și pământești, participă la masa lui Cristos, care-și oferă trupul și sângele ca hrană pentru viața veșnică. De aceea, sărbătoarea Paștelui este ocazia cea mai prielnică pentru a da Euharistiei acest aspect de universalitate.

9. Într-adevăr, cine a fost găsit vrednic de demararea cerească (cf. *Evr* 3,1) şi datorită acestei chemări a devenit sfânt, iar când va fi neglijent faţă de acestă chemare, chiar dacă a fost purificat, va deveni impur. „Cu cât mai aspră, credeţi voi, că va fi pedeapsa ce i se cuvine celui care va fi călcat în picioare pe Fiul lui Dumnezeu, va fi profanat sângele alianţei în care a fost sfinţit şi îl va fi batjocorit pe Duhul harului?” (*Evr* 10,29) şi va auzi spunându-i-se: „Prietene, cum ai intrat aici fără haina de nuntă?” (*Mt* 22,12). Fără făţărnicie şi pur este ospăţul sfinţilor: „mulţi sunt chemaţi, dar puţini aleşi” (*Mt* 22,14). Iuda a mers şi el la ospăţ, însă din dispreţ s-a îndepărtat de prezenţa Domnului şi, abandonându-şi viaţa, s-a spânzurat (cf. *Mt* 27,5). Dimpotrivă, discipolii care au perseverat cu Domnul participă la bucuria ospăţului. Chiar şi tânărul care a plecat departe şi „şi-a adunat toate şi a plecat de acasă într-o ţară îndepărtată” (*Lc* 15,13), când a simţit dorul ospăţului divin, „revenind în sine însuşi”, a spus: „Câţi zilieri ai tatălui meu au pâine din belşug, iar eu mor aici de foame!” (*Lc* 15,17) şi imediat s-a ridicat pentru a reveni la tatăl său şi s-a mărturisit, spunând: „Am păcătuit împotriva cerului şi înaintea ta; nu mai sunt vrednic să fiu numit fiul tău. Ia-mă ca pe un zilier al tău” (*Lc* 15,18-19). După ce s-a mărturisit astfel, a devenit vrednic de un respect mult mai mare decât ceruse, fiindcă tatăl nu l-a primit ca pe un slujitor şi nici nu l-a considerat ca pe un străin, ci ca pe un fiu l-a sărutat, ca şi cum ar fi fost mort, dându-i viaţă (cf. *Lc 15*,32); şi l-a făcut vrednic de ospăţul divin, i-a dat o îmbrăcăminte lungă de mare preţ (cf. *Lc* 15,22), şi astfel, s-au cântat cântece de bucurie în casa divină.

10. Aceasta este dovada iubirii faţă de oameni şi a bunătăţii Tatălui, care nu numai că ne învie din morţi, ci ne redă măreţia harului prin intermediul Duhului. Astfel, în locul corupţiei l-a îmbrăcat cu haina necorupţiei (cf. *1Cor* 15,54); în locul foamei a sacrificat un viţel îngrăşat; ca să nu se mai îndepărteze, s-a preocupat de întoarcerea sa şi l-a încălţat cu sandale în picioare; şi, ceea ce este şi mai minunat, i-a dat un inel divin pe deget (cf. *Lc* 15,22-23), regenerându-l astfel după imaginea slavei lui Cristos[13]. Acestea sunt darurile Tatălui: prin ele Domnul îi onorează şi-i hrăneşte pe cei care rămân cu el şi pe cei care se întorc la el şi se convertesc, promiţându-le şi zicând: „Eu sunt pâinea vieţii. Celui care vine la mine nu-i va mai fi foame şi celui care crede în mine nu-i va mai fi sete niciodată” (*In* 6,35). Şi noi putem fi consideraţi demni de aceste daruri dacă-l urmăm pe Mântuitorul nostru în orice moment, dacă vom fi curaţi nu numai în cele şase zile ale

---

[13] Întoarcerea fiului risipitor a devenit paradigma itinerariului spiritual al credincioşilor care au făcut experienţa îndepărtării de Dumnezeu şi revenirii lor la credinţă. Datorită întrupării Cuvântului, omul poate să contemple faţa lui Dumnezeu şi chipul conform căruia noi am fost creaţi. Incoruptibilitatea şi posibilitatea regenerării chipului Cuvântului în noi este opera mântuitoare a lui Cristos în noi.

Paştelui[14], ci toată viaţa noastră să o considerăm ca o sărbătoare, să fim aproape şi să nu ne îndepărtăm, zicându-i: „Tu ai cuvintele vieţii veşnice" şi: „La cine să mergem?" (*In* 6,68). Noi, în special cei care suntem depărtaţi (cf. *Ef* 2,13), ne întoarcem şi mărturisim fărădelegile noastre, neavând nimic împotriva celuilalt, ci, mai degrabă, mortificând cu ajutorul Duhului faptele trupului (cf. *Rom* 8,13). Astfel, hrănind încă de pe acest pământ sufletul cu aceste alimente, vom fi găsiţi vrednici să participăm şi la ospăţul ceresc şi spiritual împreună cu îngerii, fără a ne vedea respinşi asemenea celor cinci fecioare nechibzuite, ci intrând asemenea celor înţelepte şi iubitoare ale mirelui (cf. *Mt* 25,1-2). Şi dacă, pe de o parte, manifestăm în trup moartea lui Isus (cf. *2Cor* 4,10), pe de altă parte, primim viaţa şi Împărăţia care vin de la el.

11. Vom începe carantena pe 23 ale lunii mekhir (17 februarie); postul cel sfânt al fericitei sărbători pe 28 phamenoth; şi adăugând cele 6 zile care urmează, trăite în post şi veghe, după capacităţile fiecăruia, ne vom odihni pe 3 ale lunii pharmouthi, în seara zilei de sâmbătă. Acea zi preafericită sub toate aspectele, care poartă acelaşi nume ca al lui Cristos, adică duminica, se va ridica măreaţă asupra noastră, 30 martie, după care, sărbătorind sfintele Rusalii, să-l adorăm mereu pe Tatăl prin Cristos, prin care să-i fie slavă şi putere în Duhul Sfânt, în vecii vecilor. Amin.

Salutaţi-vă unii pe alţii cu o sărutare sfântă (*Rom* 16,16).
Vă salută fraţii care sunt cu mine (*Fil* 4,21).

---

[14] Aici Atanasiu dezvoltă ideea Paştelui continuu în viaţa credinciosului. Perioada anuală de pregătire pentru celebrarea cum se cuvine a sărbătorii sărbătorilor trebuie să-i reamintească neîncetat creştinului că întreaga sa viaţă trebuie să devină o mărturie a victoriei vieţii asupra morţii datorită învierii lui Cristos.

SCRISOAREA PASCALĂ X
ANUL 338

Context istoric

Constantin moare pe 22 mai 337, iar soarta lui Atanasiu se schimbă. Vorbind despre acest episod din viața sa, episcopul nu citează în mod explicit documentul prin care succesorii lui Constantin, cei trei fii ai săi: Constantin al II-lea, Constanțiu şi Constant, au decis revenirea sa din exil la Alexandria. Totuşi, menționează o scrisoare personală a lui Constantin al II-lea adresată Bisericii din Alexandria. În scrisoarea imperială se vede cu multă claritate grija pe care fiul omonim al lui Constantin a avut-o față de Atanasiu şi justifică astfel gestul tatălui său de a-l trimite pe episcop în exil în partea de Vest a imperiului:

> Cred că motivul pentru care Atanasiu, interpretul legii adorabile, a fost trimis în Galia nu scapă cunoaşterii inteligenței voastre sfinte: a fost pentru ca, atunci când răutatea duşmanilor săi care-i doreau moartea şi, ostili lui, îi puneau în pericol viața sa, să nu fie expus răutății lor fără măsură din cauza perversității lor nelimitate. Pentru a scăpa de acest complot, a dat deci ordin să fie sustras dinților celor care-l amenințau; el a primit poruncă să trăiască sub jurisdicția mea, astfel încât în oraşul unde el prezida să poată dispune din abundență de toate mijloacele, iar virtutea sa demnă de laudă, care se încredințase mai întâi de toate ajutorului divin, să-l poată ajuta să treacă peste suferințe penibile. Deci, pe când stăpânul nostru de fericită memorie, Constantin August, tatăl meu, îşi propusese, atent mai întâi de toate la credința voastră, să-l trimită pe episcop pe scaunul său, însă cum el a murit înainte de a putea realiza dorința sa, chemat prematur dintre noi, am gândit că este oportun, succedându-i ca împărat, să duc la împlinire dorința împăratului de sfântă memorie. Când acest om se va afla în prezența voastră, veți cunoaşte marele respect ce-l am pentru el. Nimic nu-i de mirare făcând toate acestea în favoarea sa: reprezentarea dorinței voastre şi atitudinea unui asemenea om au împins şi au incitat sufletul meu să iau această decizie. Providența divină să vă păstreze, fraților preaiubiți (Socrate, *Istoria ecleziastică* II, 3, 1-4).

Fiul lui Constantin declară deci că tatăl său îl trimisese în exil pe episcopul Alexandriei pentru a-l scăpa din mâna duşmanilor săi şi că intenția sa era să-i permită revenirea pe scaunul episcopal când spiritele se vor mai calma. Atanasiu este deci inocent pe toată linia: Arsenius trăieşte, Ischiras

nu este un preot recunoscut de Biserică de când a avut loc incidentul cu potirul, afacerea cu grâul s-a dovedit a fi falsă. Eusebienii şi meleţienii făcuseră front comun pentru reinstaurarea unui arianism moderat şi condamnarea formulei de credinţă semnate la Niceea. Exilul lui Atanasiu era unica soluţie pentru realizarea planului lor, iar Constantin cade în mrejele lor, îndeplinindu-le dorinţa de a-l îndepărta pe episcop de scaunul din Alexandria. Aflând vestea că se poate întoarce la Alexandria, episcopul nu ia drumul cel mai scurt, ci întreprinde un periplu îndelungat în Orient, cu scopul de a denunţa nedreptăţile la care el a fost supus de către duşmanii săi. Pe tot parcursul întoarcerii sale, a întărit Bisericile, i-a reintegrat pe episcopii condamnaţi, a promis multora speranţa că-şi vor redobândi scaunele episcopale ocupate în lipsa lor şi a consacrat noi episcopi. Intenţia sa era de a recâştiga încrederea credincioşilor din Orient, de aceea călătoria de întoarcere la Alexandria este foarte importantă.

Moartea lui Constantin a modificat structura imperiului. Cei trei fii ai săi l-au divizat: Constantin al II-lea şi Constant şi-au împărţit Occidentul, iar Constanţiu devine stăpânul Orientului. În vara anului 337, Atanasiu are ocazia să-l întâlnească pe Constanţiu de două ori, la Viminiacio şi în Capadocia. Acest lucru arată importanţa pe care episcopul o acorda relaţiei sale cu noul împărat, vitală pentru destinul său. Una dintre problemele majore pe care Atanasiu o are de rezolvat cu împăratul este legată de consacrarea episcopului Pistus, un preot condamnat deja pentru ataşamentul său la doctrina ariană, de către episcopul arian Secundus de Ptolemaida. Această problemă a putut ocaziona cea de-a doua întâlnire între Constanţiu şi episcopul alexandrin. Iulius de Roma are încredere în Atanasiu.

În această perioadă, între 335-337, Atanasiu redactează primele sale opere teologice. Chiar dacă nu ştim prea multe despre data exactă a redactării dublei apologii, *Împotriva păgânilor* şi *Despre întruparea Cuvântului*, putem totuşi să o fixăm în această perioadă. În această *Scrisoare pascală* întâlnim argumente comune, ceea ce ne face să credem că dubla apologie a fost redactată cu puţin timp înaintea scrisorii. De asemenea, în această primă lucrare teologică putem discerne influenţe din gândirea lui Eusebiu de Cezareea, precum şi o polemică anti-ariană ce ne face să credem că lucrarea nu putea fi redactată înaintea condamnării lui Arius. Menţiunea despre lipsa cărţilor întâlnită în *Împotriva păgânilor* ne dă un indiciu că autorul este departe de Alexandria, probabil în exil la Triver. Departe de Alexandria şi condamnat pe nedrept, Atanasiu expune doctrina sa despre Cuvântul întrupat împotriva păgânilor, dar, mai ales, a ereticilor.

Structura scrisorii

Scrisă sub emoția reîntoarcerii pe scaunul său episcopal, această *Scrisoare pascală* are ca temă fundamentală mulțumirea și recunoștința față de Dumnezeu pentru că l-a apărat de orice rău în timp de prigoană și persecuție. De asemenea, scrisoarea dezvoltă semnificația persecuțiilor în numele lui Cristos și acțiunea mânuitoare a Domnului într-un sens cu totul explicit anti-arian. În deschiderea scrisorii, autorul explică motivele care l-au împiedicat să trimită *Scrisorile pascale* pentru anii 336 și 337, menționând doar biletele prin care indica datele pascale clerului egiptean. De altfel, Domnul l-a păstrat unit cu credincioșii săi în sărbătorile Paștelui petrecute departe de ei, deoarece au celebrat marea sărbătoare în spirit de comuniune și adevăr de credință. De aceea, el consideră ca o datorie creștină să-i mulțumească lui Dumnezeu pentru această unitate care îi apropie pe cei îndepărtați. Dumnezeu a realizat opere minunate: a permis reîntoarcerea lui Atanasiu la Alexandria, l-a eliberat din mâinile celor care-i doreau moartea, a păstrat Biserica Egiptului în credința mărturisită de cei 300 de episcopi reuniți la Niceea în 325. Dumnezeu acționează într-un fel cu totul extraordinar prin Cuvântul său întrupat, chemând toate sufletele la comuniune de credință cu el. Parabola evanghelică a semănătorului și a seminței care produce roade, reprezintă drumul spiritual și etapele pe care fiecare creștin le parcurge în relația sa de proximitate cu Isus Cristos. Câmpul în care este semănată sămânța este Biserica, iar în interiorul ei sunt prezente diferite stiluri de viață: fecioare, asceți, creștini căsătoriți. Iubirea de Dumnezeu scade în funcție de categoria în care ne aflăm: prima – 100%, a doua – 60%, a treia – 30%. Totuși, această diversificare nu reprezintă un motiv de excludere din împărăția cerului, deoarece în casa Tatălui sunt diferite lăcașuri. Important este a rămâne fideli Bisericii în stadiul de viață propriu fiecărei categorii. Doar între zidurile ei vom putea fi capabili să distingem binele de rău, ortodoxia de erezie, lumina de întuneric, credincioșii de persecutori. Tema suferinței în persecuții și cea a plăcerilor păcătoase fac toată diferența între sfinți și necredincioși. Cei sfinți trăiesc încercările vieții aici, pe pământ, în speranța obținerii fericirii veșnice, pe când necredincioșii preferă să trăiască un scurt timp în plăcerile lumești ce-i conduc la pierderea împărăției cerului. A trăi în persecuții și umilințe reprezintă pâinea de toate zilele a sfinților și credincioșilor. Ei îl urmează astfel îndeaproape pe Cristos în patimile și umilințele sale suferite din iubire față de noi. În el noi trebuie să vedem modelul perseverenței în încercări și persecuții și speranța fericirii veșnice. Pentru noi, oamenii, Cristos a acceptat suferința și cele mai josnice umilințe. Dacă prin orgoliul primului om, Adam, au venit păcatul și moartea în lume, prin umilința noului Adam,

Cristos, păcatul şi moartea au fost învinse pentru totdeauna. Arienii, negând divinitatea lui Cristos, se exclud ei înşişi de la mântuirea oferită credincioşilor. Întruparea Cuvântului lui Dumnezeu nu a diminuat cu nimic dumnezeirea, veşnicia şi incoruptibilitatea sa. Dimpotrivă, el nu a venit în lume pentru el însuşi, ci pentru noi şi pentru a noastră mântuire. Devenind om, el nu s-a separat de Tatăl, ci s-a întrupat pentru a ne împăca din nou cu Tatăl. El a fost anunţat de profeţii Vechiului Testament şi a fost jertfit pentru noi. De aceea, timpul sărbătorii Paştelui este un timp propice pentru a-i mulţumi lui Dumnezeu şi a-l binecuvânta pentru acţiunea sa mântuitoare în favoarea noastră.

Traducere

1. Nici chiar atunci când sunt departe de voi, fraţii mei, nu am uitat obiceiul stabilit în favoarea voastră, acela care ne-a fost transmis de Părinţi, de a nu tăcea şi de a vă anunţa perioada sfintei sărbători anuale şi ziua sa festivă. Într-adevăr, chiar dacă sunt implicat în necazuri despre care voi aţi auzit cu siguranţă, şi lucruri dificile mi s-au reproşat, şi distanţa este foarte mare, duşmanii adevărului ne persecută, complotând pentru a inventa acuzaţii împotriva noastră[1]. Acuzându-ne, este suficient să ştiţi pedeapsa suferită. Totuşi, deoarece Domnul ne-a dat forţa şi confortul necesar în necazuri, nu ne-a fost frică nici chiar atunci când eram în centrul ofensivelor şi atentatelor de acest fel. Acum vă indic şi vă anunţ Paştele nostru mântuitor până la extremităţile pământului. Am scris şi clerului din Alexandria, cerându-i şi trimiţându-l la voi ca mesager, pentru ca prin el să ştiţi teroarea abătută chiar şi asupra sa din partea duşmanilor. Cu toate acestea, l-am invitat să-şi amintească de sinceritatea Apostolului şi să spună: „Cine ne va despărţi de iubirea lui Cristos? Oare necazul, sau strâmtorarea, sau persecuţia, sau foametea, sau lipsa de haine, sau primejdia, sau sabia?" (*Rom* 8,35). Căci, făcând şi eu sărbătoarea în acest fel, am dorit ca şi voi să o faceţi, dragii mei; şi conştient de faptul că îmi este o datorie un asemenea anunţ, nu am vrut să trec cu vederea împlinirea sa, deoarece îmi este frică să uit avertismentul apostolic care spune: „Daţi fiecăruia ceea ce îi sunteţi datori" (*Rom* 13,7).

---

[1] Nu putem şti cu exactitate la ce face referinţă aici Atanasiu: poate se referă la vreun episod petrecut la Sinodul ţinut la Tir, unde tot felul de acuzaţii au fost aduse la adresa lui; sau la dificultăţile prin care a trecut la întoarcerea sa la Alexandria, deoarece, trecând prin coasta orientală a Mării Mediterane, a încercat să impună în teritoriul aflat sub jurisdicţia sa ecleziastică disciplina şi dogma de la Niceea; sau poate se referă la biletul prin care este invitat să-l înfrunte pe împăratul Constanţiu. Aceasta din urmă pare a fi cea mai probabilă. Documentele însă ne lipsesc cu desăvârşire pentru a şti exact ce s-a petrecut cu episcopul Alexandriei între anii 337-338 în relaţiile sale cu cei trei fii ai lui Constantin care au moştenit imperiul.

2. Încredinţaţi toate îngrijorările mele lui Dumnezeu (cf. *1Pt* 5,7). Mi s-a făcut dor să celebrez festivitatea împreună cu voi. Să nu mă consideraţi departe de voi. Chiar dacă locul ne separă, totuşi Domnul, cel care ne oferă sărbătoarea, care a devenit sărbătoarea noastră, care este dătătorul Duhului, ne adună în gând, în concordie „în legătura păcii” (*Ef* 4,3). Într-adevăr, când avem aceleaşi dispoziţii şi aceleaşi gânduri şi oferim aceleaşi rugăciuni unii pentru alţii, locul nu ne mai separă, ci Domnul ne adună şi ne aşază împreună. Căci dacă doi sau trei se adună în numele său, el promite să fie în mijlocul lor (cf. *Mt* 18,20); este clar că-i reuneşte chiar şi pe cei care sunt adunaţi în orice loc, fiind prezent în mijlocul lor şi primind rugăciunea tuturor ca şi cum ar fi fost aproape şi-i ascultă pe toţi când strigă acelaşi „Amin”[2]. Am suportat deci asemenea necazuri şi toate pedepsele despre care v-am vorbit atunci când vă scriam, fraţii mei.

3. Nu-mi doresc să dau întristarea mea nimănui. Acum n-am vrut decât să vă amintesc doar câteva necazuri. Însă nu este bine pentru nimeni, nici atunci când este liniştit, să uite suferinţele şi necazurile care l-ar face atât de străin de corul divin, fiindcă s-ar arăta a fi uituc şi nerecunoscător. Nici nu există un alt mod mai apropiat de a-l mărturisi pe Dumnezeu decât atunci când se depăşesc asemenea necazuri. Nu i se poate mulţumi lui Dumnezeu altfel decât atunci când găsim pacea după chinuri şi pedepse. Astfel, şi Ezechiel l-a mărturisit pe Domnul şi i-a mulţumit atunci când dispăreau asirienii, spunând: „Domnul m-a mântuit! De aceea, în toate zilele vieţii mele voi suna din corzile instrumentelor mele în faţa casei Domnului” (*Is* 38,20). Şi cei trei sfinţi care au fost puşi la încercare la Babilon, Anania, Misael şi Azaria, când se aflau în linişte şi focul era pentru ei ca roua, mărturisindu-l, îi mulţumeau şi cântau un imn lui Dumnezeu (cf. *Dan* 3,19-20). Astfel, şi eu, meditând asupra acestor lucruri, vă scriu, fraţii mei: deoarece chiar şi în timpurile noastre lucrurile imposibile oamenilor Dumnezeu le face posibile (cf. *Mt* 19,26); de altfel, nu ne predăm celor care încearcă să ne devoreze pe noi, cât Biserica, şi care au intenţia să întunece adevărata credinţă cu necredinţa.

4. Căci dacă aceştia au meditat aceste fapte, Dumnezeu, dimpotrivă, care este bun, a revărsat din abundenţă asupra noastră iubirea sa faţă de oameni, nu numai atunci când ne-a acordat mântuirea comună tuturor prin intermediul Cuvântului său, ci şi acum, când duşmanii care ne-au persecutat şi au încercat să ne nimicească, după cum spune fericitul Paul,

---

[2] Asemenea expresii ne fac să ne gândim la perioada de exil în care se află autorul scrisorii în momentul redactării ei. Sărbătoarea Paştelui este unică pentru toţi, iar creştinii de pretutindeni sunt uniţi în gând şi rugăciune în acelaşi moment, favorizând prezenţa Mântuitorului înviat în mijlocul lor. Aceeaşi idee cu referinţă la acelaşi text evanghelic, *Mt* 18,19-20, se găseşte şi în *Apologia lui Constanţiu*, 16.

descriind „inefabila bogăţie a lui Cristos" (*Ef* 3,8): „ Însă Dumnezeu, fiind bogat în îndurare, pentru marea sa iubire cu care ne-a iubit, pe când noi eram morţi din cauza greşelilor noastre, ne-a readus la viaţă împreună cu Cristos" (*Ef* 2,4-5). Căci puterea oamenilor şi a tuturor creaturilor este slabă şi mizerabilă, însă puterea care este superioară oamenilor şi nu este creată este bogată şi nepătrunsă, nu are început, ci este veşnică. De aceea ea nu posedă vindecarea într-un singur fel, ci, fiind bogată, acţionează cu adevărat pentru mântuirea noastră prin Cuvântul său, care nu este constrâns şi nici limitat ca noi, ci, deoarece este bogat şi multiform, se transformă în conformitate cu forma proprietăţii sufletului fiecăruia[3]. Căci el este Cuvântul, Puterea şi Înţelepciunea lui Dumnezeu[4], după cum mărturiseşte Solomon despre Înţelepciune: „fiindcă ea este unică, poate face totul, locuind în ea însăşi, reînnoieşte Universul şi, transferându-se în sufletele sfinte, pregăteşte prietenii lui Dumnezeu şi profeţii" (*Înţ* 7,27)[5] Într-adevăr, pentru cei care încă nu au luat calea perfectă, există, pentru a spune aşa, un miel de lapte, şi acesta este administrat de Paul: „V-am dat să beţi lapte, nu mâncare [solidă]" (*1Cor* 3,2); dimpotrivă, pentru cei care sunt mai avansaţi decât stadiul copilăriei, însă sunt încă slabi în privinţa perfecţiunii, hrana este proporţională stadiului lor, administrată şi de această dată de Paul: căci „cel slab mănâncă numai legume" (*Rom* 14,2). Însă atunci când omul începe să progreseze pe calea perfecţiunii, nu mai este hrănit cu alimentele menţionate mai sus, ci cu pâine, care este pentru el Cuvântul, şi are carne pentru a se hrăni, fiindcă stă scris: „Dar mâncarea solidă este a celor desăvârşiţi, care, prin deprindere, au simţurile obişnuite să deosebească binele de rău" (*Evr* 5,14)[6]. Deci atunci când cuvântul este semănat, nu produce roade uniforme în vieţile oamenilor, ci, mai degrabă, variate şi bogate. Într-adevăr, produce din ce în ce mai mult, 30%, 60%, 100%, după cum ne învaţă Mântuitorul (cf. *Mt* 13,8), cel care este semănătorul harului

---

[3] Evidenţa ne arată că această idee este o prelucrare a ideii lui Origene din lucrarea sa *Împotriva lui Celsus*, 4, 16: Sch, 136, 220-221, conform căruia Cuvântul se poate transforma în funcţie de stadiul avansării spirituale a credinciosului şi a condiţiei fiecăruia: progresiv, începător în practicarea virtuţii, stabilit cu fermitate în practicarea virtuţii.

[4] Atanasiu este sensibil titlurilor pe care Scriptura le aplică lui Cristos pentru a demonstra veşnicia şi natura sa divină. Aceste titluri cristologice sunt suficiente pentru a combate doctrina ariană conform căreia Fiul ar fi prima creatură a lui Dumnezeu prin intermediul căreia a procedat la crearea lumii.

[5] Acelaşi verset din *Cartea Înţelepciunii lui Solomon* este utilizat şi de Origene, *Împotriva lui Celsus*, 4, 3.7, şi într-o omilie asupra *Cărţii Cântarea Cântărilor* 2, 9, care dezvoltă în acelaşi fel ideea că Înţelepciunea, cu toate că este variată şi multiformă, deoarece este divină, este unică în substanţa sa.

[6] Origene şi Atanasiu consideră trei stadii în progresul spiritual al credincioşilor: începători, progresivi, perfecţi. Exerciţiul spiritual, practicat cu regularitate, trebuie să conducă la perfecţiunea vieţii de credinţă.

şi dătătorul Duhului. Şi aceasta este fără echivoc şi nu primeşte o confirmare din exterior, ci ne aparţine nouă înşine posibilitatea de a observa câmpul care a fost însămânţat de el. Căci în Biserică cuvântul este multiform şi producţia este bogată: nu doar de către fecioare este împodobit acest câmp, şi nici doar de asceţi, dar şi de căsătorii onorabile (cf. *Evr* 13,4) şi de castitatea fiecăruia. Într-adevăr, când a fost însămânţat, voinţa nu este constrânsă doar la cei perfecţi şi la dragoste, ci ea scade printre cei care sunt la jumătate şi la o treime, astfel încât, pentru a o spune succint, să poată ajunge toţi oamenii la mântuire[7]. Pentru acest motiv, el a pregătit multe locuri lângă Tatăl (cf. *In* 14,2). Deci chiar dacă locuinţa este diferită în funcţie de progresul fiecăruia, totuşi cu toţii vom trăi dincolo de zid şi vom intra în interiorul aceleiaşi incinte, pe când duşmanul este alungat în exterior şi toată armata sa este aruncată afară. Şi în afara luminii este întuneric, în afara binecuvântării este blestem, în afara locului unde sunt sfinţii este diavolul şi departe de virtute este păcatul. De aceea, şi Evanghelia îl blamează pe Satana, zicând: „Pleacă, Satană!” (*Mt* 4,10). Pe când noi, dimpotrivă, am fost invitaţi la el, zicându-ne: „Intraţi pe poarta strâmtă” (*Mt* 7,13); şi din nou: „Veniţi, binecuvântaţii Tatălui meu, moşteniţi împărăţia care a fost pregătită” (*Mt* 25,34). Astfel, şi Duhul Sfânt în *Psalmi* a strigat în trecut, spunând: „Intraţi pe porţile lui cu imnuri de mulţumire” (*Ps* 99,4). Prin trăirea virtuţii, într-adevăr, se intră în Dumnezeu, ca Moise în nor unde se afla Dumnezeu (cf. *Ex* 19,20; 20,21); prin practicarea răutăţii, dimpotrivă, se iese din prezenţa lui Dumnezeu, după cum Cain, care, omorând pe fratele său în mod voluntar, a ieşit din prezenţa feţei lui Dumnezeu (cf. *Gen* 4,16). Iar psalmistul intră spunând: „Voi merge la altarul lui Dumnezeu, la Dumnezeul bucuriei şi veseliei mele” (*Ps* 42,4). Despre diavol Scriptura mărturiseşte: „Satana a plecat dinaintea Domnului şi a lovit pe Iob cu o rană malignă” (*Iob* 2,7). Căci cei care ies din prezenţa lui Dumnezeu bat şi intră printre oamenii lui Dumnezeu; cei care au părăsit credinţa îi insultă şi îi pedepsesc pe cei credincioşi. Pe când sfinţii, dimpotrivă, îi atrag la ei şi-i consideră prieteni, după cum spune fericitul David cu sinceritate: „Ochii mei se vor îndrepta către cei fideli din ţară, ca să locuiască împreună cu mine” (*Ps* 100,6). Dimpotrivă, celor care sunt slabi în credinţă Paul le recomandă cu multă tărie să-i primim printre noi (cf. *Rom* 14,1). Căci virtutea este iubitoare de oameni, după cum, la opus, păcatul este mizantrop[8].

---

[7] Mântuirea nu este rezervată doar celor care fac o alegere radicală de viaţă din iubire faţă de Dumnezeu, ci ea este oferită tuturor. Fiecare produce roade în funcţie de stadiul vieţii spirituale, 30%, 60%, 100%, şi toţi participă la aceeaşi bucurie în ceruri, cf. D. BRAKKE, *Athanasius and the Politic of Ascetism*, 176-182.

[8] Arta retorică îi permite lui Atanasiu să utilizeze deseori maxime contrarii: lumină/întuneric, filantrop/mizantrop, virtute/păcat etc. Uneori le creează el însuşi, alteori le găseşte în manualele de retorică, de lingvistică sau de filosofie.

De aceea, Saul, fiindcă era păcătos, l-a persecutat pe David; însă David, chiar dacă ocazia se prezentase, nu l-a ucis pe Saul (cf. *1Sam* 24-26). Esau l-a persecutat pe Iacob, însă Iacob a învins cu umilință răutatea fratelui său (cf. *Gen* 33). Şi cei 11 mizerabili l-au vândut pe Iosif (cf. *Gen* 37), însă Iosif, datorită iubirii sale față de oameni, a avut milă de ei (cf. *Gen* 45).

5. Însă de ce avem nevoie de atâtea exemple? Domnul şi Mântuitorul nostru, fiind persecutat de farisei, a plâns asupra pierderii lor. „Insultat fiind, nu a răspuns la insultă" (*1Pt* 2,23), nici când era chinuit şi nici când a fost condamnat la moarte. Dimpotrivă, se întrista pentru cei care săvârşeau asemenea fapte. Mântuitorul a suferit pentru omenire, pe când ei au primit viața, lumina, harul. Deci toate aceste bunuri ei le-au primit de la Mântuitorul nostru care a suferit pentru noi. Cu adevărat, el a plâns orbirea şi obscuritatea lor. Dacă, într-adevăr, ar fi înțeles ceea ce este scris în *Psalmi*, nu ar fi acționat astfel şi cu îndrăzneală împotriva Mântuitorului, fiindcă Duhul spusese: „Pentru ce se frământă neamurile şi pentru ce cugetă popoarele lucruri deşarte?" (*Ps* 2,1). Dacă ar fi ținut cont de profeția lui Moise, nu ar fi nehotărât viața lor (cf. *Dt* 28,66) şi, dacă ar fi examinat cu mintea lor cuvintele care erau scrise, nu ar fi realizat cu atâta zel profețiile pronunțate împotriva lor, în aşa fel încât astăzi oraşul lor este pustiit, li s-a înlăturat harul, ei înşişi sunt străini de lege şi nu mai sunt numiți fii, ci străini. Într-adevăr, aceasta este anunțată în *Psalmi* în trecut, spunând: „fiii străinilor mă linguşesc" (*Ps* 17,45) şi, prin intermediul profetului Isaia: „Am dat viață şi am crescut fii, însă ei au acționat rău împotriva mea" (*Is* 1,7). Într-adevăr, nu mai sunt numiți poporul lui Dumnezeu, nici națiune sfântă, ci locuitorii Sodomei şi poporul Gomorei, depăşind astfel chiar şi răutatea sodomiților, după cum spune profetul: „Sodoma a fost îndreptățită de tine" (*Lam* 4,6). Într-adevăr, sodomiții au acționat cu răutate împotriva îngerilor (*Gen* 19,1-11), iudeii, dimpotrivă, l-au condamnat la moarte pe Domnul Dumnezeu, Regele Universului şi Domnul tuturor îngerilor, ignorând că Cristos, ucis de către ei, este viu, pe când iudeii, care au conspirat împotriva lui, sunt morți, bucurându-se puțin de cele lumeşti şi fiind grăbiți spre cele veşnice. Căci aceasta este condiția uitată de ei: nicio plăcere lumească, ci speranța celor veşnice oferă promisiunea nemuririi. Într-adevăr, un sfânt intră în împărăția cerurilor prin multe necazuri, suferințe şi dureri: când va fi acolo unde a ajuns prin durere, tristețe şi plângeri (cf. *Is* 35,10), va găsi odihnă, cum i s-a întâmplat lui Iacob, care, încercat pe pământ, a devenit prietenul intim al Domnului. Cel căruia îi plac plăcerile, distrându-se pentru puțin timp, regăseşte apoi o viață tristă: ca Esau, care s-a bucurat de o hrană lumească, însă apoi a fost condamnat (cf. *Gen* 25,29-34).

6. S-ar putea spune că exodul din Egipt, al israeliţilor şi al egiptenilor, este figura unei distingeri de acest gen: egiptenii, într-adevăr, bucurându-se pentru puţin timp de nedreptatea făcută lui Israel, de abia ieşiţi, s-au înecat cu toţii în abis (cf. *Ex* 14), pe când poporul lui Dumnezeu, dimpotrivă, umilit şi insultat pentru puţin timp prin faptele asupritorilor (cf. *Ex* 1,1-14), de abia ieşit din Egipt, a trecut nedemn prin mare şi a călătorit prin pustiu ca şi cum ar fi fost o regiune locuită. Chiar dacă, într-adevăr, prin înţelegerea oamenilor acel loc fusese pustiu, totuşi, prin harul legii şi al frecventării îngerilor, acesta nu mai era o regiune pustie, ci mai mult decât o regiune locuită[9]. În acelaşi fel, şi Elizeu, imaginându-şi că era sigur în pustiu, a constatat că era în compania unei mulţimi de îngeri (*1Rg* 19,4-8). Astfel deci, după ce poporul mai târziu a cunoscut necazul şi a trăit în pustiu, cei care rămăseseră fideli au intrat în ţara făgăduinţei. În acelaşi fel, cei care suferă temporar pe acest pământ, rămânând fermi, ajung în locul odihnei; dimpotrivă, cei care pe pământ persecută ajung să fie călcaţi în picioare şi nu au un sfârşit bun. Chiar şi bogatul, conform relatării precise a Evangheliei, bucurându-se de viaţă pentru puţin timp, acolo a suferit de foame şi, petrecând pe pământ în băutură abundentă, acolo a simţit o mare sete. Lazăr, dimpotrivă, trudind în nevoi în lume, în cer a găsit odihna; suferind foamea de pâine făcută din grăunţe măcinate, a avut posibilitatea să se sature cu pâinea superioară manei (cf. *Lc* 16,19-31). Căci Domnul care coborâse spusese: „Pâinea lui Dumnezeu este aceea care se coboară din cer şi dă viaţă lumii" (*In* 6,33.51).

7. Dragii mei preaiubiţi, dacă hrănirea se face prezentă după mâhnire, odihna după trudă, vindecarea după boală, nemurirea după moarte, nu trebuie să ne plângem pentru evenimentele care temporar descurajează oamenii, nici nu este momentul să ne tulburăm din cauza încercărilor care ne sunt necesare, nici nu este drept să ne temem atunci când cei care luptă împotriva lui Cristos conspiră împotriva credinţei ortodoxe, ci, mai degrabă, să încercăm să-i fim plăcuţi lui Dumnezeu în aceste evenimente şi să considerăm asemenea lucruri ca o experienţă şi un exerciţiu în viaţa trăită în virtute. Căci cum am putea cunoaşte răbdarea dacă n-am trudit şi suferit mai întâi? Sau cum am putea să ştim că am fost încercaţi în statornicie dacă mai întâi n-am fost atacaţi cu violenţă de către duşmani? Sau cum am putea cunoaşte umilinţa dacă ea n-a fost precedată de insultă şi de fapte

---

[9] Deoarece poporul lui Israel era călăuzit cu bunăvoinţă de Dumnezeu prin pustiu, acesta devine un loc ideal de întâlnire cu Domnul, deci din ce în ce mai căutat pentru liniştea şi intimitatea pe care o oferă credinciosului. Ne putem gândi aici la fenomenul monahal ce cunoaşte o mare expansiune în secolul al IV-lea în tot Egiptul. Atanasiu, în *Viaţa sfântului Anton cel Mare*, 14,7, vorbeşte chiar despre „pustiul care devenise un oraş locuit de oameni care vor să trăiască o intimitate spirituală cu Dumnezeu".

nedrepte? Sau cum am putea fi încercați în perseverența sufletului dacă ea n-a fost precedată de frauda anticriştilor? Şi deci cum am putea cunoaşte virtutea cu propriii ochi dacă mai întâi n-a fost răutatea persoanelor profund răutăcioase? Astfel, chiar şi Mântuitorul şi Domnul nostru Isus Cristos a acceptat acestea, dorind să învețe pe oameni cum se suferă. Maltratat, suportă cu răbdare; „insultat fiind, nu a răspuns la insultă, suferind, nu amenința" (*1Pt* 2,23). Însă şi-a dat „spatele pentru a fi flagelat şi obrajii pentru a fi pălmuiți, şi nu şi-a întors fața de la cei care-l scuipau" (*Is* 50,6). La sfârşit, a vrut să fie condus la moarte, pentru ca noi să vedem în el imaginea virtuții în perfecțiunea şi nemurirea sa şi ca fiecare dintre noi, comportându-se asemenea acestor exemple, să călcăm cu adevărat peste „şerpi şi scorpioni şi peste toată puterea duşmanului" (*Lc* 10,19).

8. Astfel, şi Paul, comportându-se ca Domnul, ne îndeamnă spunând: „Fiți imitatorii mei aşa cum eu sunt al lui Cristos" (*1Cor* 11,1). Căci el a învins puterea răului, scriind: „Căci sunt convins că nici moartea, nici viața, nici îngerii, nici stăpânirile, nici cele prezente, nici cele viitoare, nici puterile, nici înălțimile, nici adâncurile şi nici vreo altă creatură nu va putea să ne despartă de iubirea lui Dumnezeu care este în Cristos Isus, Domnul nostru" (*Rom* 8,38-39). Căci duşmanul se apropie în necazuri, în încercări şi în chinuri, împlinind toate faptele care îi sunt posibile, şi are preocuparea zeloasă de a ne arunca în adâncuri. Însă omul care trăieşte în Cristos, fiind dispus să intre în bătălia împotriva adversarului şi opunând perseverența mâniei, umilința la batjocuri, virtutea răutății, învinge şi acționează zicând: „Pot face totul în Cristos care mă întăreşte" (*Fil* 4,13); şi „în toate acestea noi suntem mai mult decât învingători prin cel care ne-a iubit" (*Rom* 8,37). Acesta este harul Domnului, acestea sunt corecțiile Domnului față de oameni. Cristos a suferit pentru a-i pregăti omului care suferă în el impasibilitatea; a coborât cu scopul de a ne urca; a experimentat naşterea după trup pentru ca noi să-l iubim pe cel care este nenăscut; a coborât într-un trup coruptibil pentru ca ceea ce este coruptibil să îmbrace incoruptibilitatea; a coborât într-un trup muritor pentru ca mortalitatea să îmbrace imortalitatea (cf. *1Cor* 15,53); a devenit slab pentru ca noi să devenim puternici (cf. *1Cor* 15,43); a coborât la moarte pentru a putea să ne dea nemurirea şi să dăruiască viață morților; în sfârşit, s-a făcut om pentru ca noi, care ca oameni eram morți, să putem trăi, iar moartea să nu mai domnească peste noi, deoarece „moartea nu mai are nicio putere" (*Rom* 6,9) asupra noastră, proclamă cuvântul apostolic[10].

---

[10] În această frază găsim temele doctrinale fundamentale ale gândirii lui Atanasiu despre întruparea Cuvântului lui Dumnezeu. În lucrarea *Despre întruparea Cuvântului*, 54, 3, scrisă în aceeaşi perioadă cu redactarea acestei scrisori, această gândire este încă şi mai rafinată şi precisă: „Cuvântul lui Dumnezeu s-a făcut om pentru ca noi să devenim Dumnezeu; s-a

9. Însă ariomaniţii[11], luptători împotriva lui Cristos şi eretici, nu au înţeles astfel aceste lucruri; şi au lovit cu limba lor binefăcătorul şi au blestemat împotriva eliberatorului, însă, mai ales, gândesc erezie după erezie împotriva Mântuitorului. Din cauza coborârii sale printre oameni, ei au negat divinitatea sa naturală; văzând că a ieşit din Fecioara Maria, se îndoiesc dacă într-adevăr el este Fiul lui Dumnezeu; considerând că s-a făcut om în timp, neagă veşnicia sa; deoarece a suferit pentru noi, ei nu cred că el ar putea fi Fiul incoruptibil al Tatălui incoruptibil[12]; în sfârşit, deoarece a suportat suferinţele pentru noi, ei neagă argumentele referitoare la divinitatea sa veşnică naturală. Aceştia sunt ingraţi[13], adică au refuzat binefăcătorul şi, dimpotrivă, n-au recunoscut harul ce le-a fost oferit prin aceste insulte. La judecată li s-ar putea spune: „O, tu, nemulţumitorule, care lupţi împotriva lui Cristos, răutăcios între toţi, care-l omori pe Domnul tău, orb în ochii sufletului tău, iudeu în conştiinţa ta, dacă ai fi înţeles Scripturile şi i-ai fi ascultat pe sfinţi, printre care câţiva spuneau: *fă să strălucească faţa ta şi vom fi mântuiţi!* (*Ps* 79,4), şi alţii: *Trimite-mi lumina şi adevărul tău!* (*Ps* 42,3), ai fi putut şti că Domnul nu s-a coborât pentru

---

făcut vizibil în trupul său pentru ca noi să avem o idee despre Tatăl invizibil; a suportat batjocurile oamenilor pentru ca noi să avem parte la nemurire. Totuşi, el nu era supus niciunei distrugeri, fiind impasibil şi incoruptibil, deoarece era Cuvântul lui Dumnezeu însuşi”. Astfel, episcopul Alexandriei pune bazele unei măreţe teologii a întrupării Cuvântului. Prima parte a acestei afirmaţii a avut o fericită moştenire în gândirea teologică şi soteriologică a părinţilor orientali, cf. G. Sima, „Îndumnezeirea omului după învăţătura Sfântului Atanasie cel Mare”, *Studii teologice*, 4 (1990) 14-26. Cea de-a doua parte ne face să ne gândim la afirmaţia lui Irineu de Lyon: „Cuvântul, făcându-se vizibil şi palpabil, ni l-a arătat pe Tatăl... Toţi l-au putut vedea în Fiul pe Tatăl, căci ceea ce este invizibil în Fiul este Tatăl şi ceea ce este vizibil în Tatăl este Fiul” (*Împotriva ereziilor*, IV, 6, 6.)

[11] „Ariomaniţii” primesc această denumire peiorativă de la Atanasiu, care îi desemnează pe duşmanii divinităţii lui Cristos, care nu mai poartă numele de „creştini”, adică adepţi ai lui Cristos, ci „arieni” sau „ariomaniţi”, adică discipoli ai învăţăturii lui Arius şi ai predicatorilor zeloşi ai acestei învăţături în Orient.

[12] Arienii scot în evidenţă ceea ce este de natură umană şi relatat în Evanghelie pentru a distruge divinitatea Cuvântului întrupat, eternitatea şi imutabilitatea sa. Atanasiu a fost exilat de cinci ori din cauza arienilor şi nu-i este frică să-şi exprime nemulţumirea împotriva acestor negatori ai divinităţii Mântuitorului. Astfel, el este un vrednic succesor al lui Alexandru, care, încă de la începutul polemicii antiariene, spunea: „Arienii neagă divinitatea Mântuitorului nostru şi predică doar că el este egal creaturilor; acumulează expresiile referitoare la economia mântuirii şi a înjosirii sale pentru noi şi cu aceste expresii încearcă să lege predica lor arogantă deformând afirmaţiile referitoare la divinitatea sa originară şi la gloria inefabilă pe care o are cu Tatăl” (*Scrisoare adresată alexandrinilor*, 4). Alexandru, ca şi Atanasiu, le reproşează arienilor îngustimea minţii care nu le permite să vadă, dincolo de aparenţele fizice ale Fiului, dumnezeirea sa.

[13] Uneori episcopul Alexandriei, precum şi Părinţii Bisericii în general, compară învăţăturile eretice şi pe fondatorii cu hidra, un şarpe acvatic cu mai multe capete care se regenerau atunci când unul era tăiat, iar din gura ei ieşea o duhoare urât mirositoare care răspândea venin în jurul ei. Tot la fel, şi ereticii, combătuţi fiind asupra unui punct de doctrină, imediat inventează o alta, iar din gura lor iese venin provocând moartea.

el însuşi, ci pentru noi, şi cu atât mai mult ai fi putut admira iubirea sa pentru oameni! Şi dacă ai fi ştiut ce este un tată şi ce este un fiu[14], nu l-au mai fi blestemat spunând că Fiul a venit la fiinţă deoarece este inferior Tatălui şi supus schimbării[15]. Şi dacă ai fi înţeles lucrarea iubirii sale în favoarea noastră, nu l-ai mai fi divizat pe Fiul de Tatăl şi nu l-ai fi considerat străin pe cel care ne-a împăcat cu Tatăl său". Deci aceste cuvinte sunt fără sens, nu doar pentru cei care se opun lui Cristos, ci şi pentru schismatici. Căci având aceste opinii s-au alăturat reciproc. Fiindcă au învăţat să împartă cămaşa indivizibilă a lui Dumnezeu (cf. *In* 19,23), nu au reţinut ca fiind absurd să-l despartă de Tatăl pe Fiul indivizibil[16].

10. Deci în timp ce aceste cuvinte sunt pronunţate, ei scrâşnesc din dinţi împotriva noastră asemenea diavolului care îi inspiră, deoarece sunt întristaţi de adevăratul discurs al credinţei despre Mântuitorul. Însă Domnul, care râde mereu de diavol, o face şi cu cei de astăzi, spunând: „Eu sunt în Tatăl şi Tatăl în mine" (*In* 14,11). Acesta este Domnul care trăieşte în Tatăl şi Tatăl trăieşte în el (cf. *In* 14,9), care, fiind cu adevărat Fiul Tatălui, la plinirea timpurilor s-a făcut om pentru noi, pentru a se oferi pe sine însuşi Tatălui pentru noi şi pentru a ne mântui prin suferinţa şi sacrificiul său (cf. *Ef* 5,2). Acesta este cel care, în trecut, conducea afară din Egipt poporul, iar la plinirea timpurilor, ne-a răscumpărat de la moarte pe noi toţi, sau, mai bine spus, întreaga natură umană, şi ne-a scos din infern. Acesta este cel care în trecut a fost jertfit ca miel, deoarece chiar şi prin acest miel el era anunţat; la plinirea timpurilor a fost jertfit pentru noi, „căci Cristos, Paştele nostru, a fost jertfit" (*1Cor* 5,7). Acesta este cel care a ieşit din piedicile vânătorilor, adică a luptătorilor împotriva lui Cristos şi ale schismaticilor, şi din nou ne-a eliberat pe noi, Biserica sa. Deoarece atunci eram înşelaţi, acum, dimpotrivă, prin intermediul lui însuşi, suntem eliberaţi.

11. Fraţii mei, ce este deci mai potrivit referitor la aceste lucruri decât să ne confesăm şi să-i mulţumim Regelui Universului, Dumnezeu? Să exclamăm prin anticipaţie cuvintele care sunt în *Psalmi* şi să spunem: „Binecuvântat să fie Domnul care nu ne-a lăsat pradă dinţilor lor!" (*Ps* 123,6). Să celebrăm

---

[14] Aici Atanasiu face apel la învăţătura corelaţiei în Sfânta Treime, conform căreia Tatăl veşnic trebuie să aibă un Fiu veşnic, iar dacă Tatăl şi Fiul sunt veşnici şi se iubesc din veşnicie, este necesar ca Duhul Sfânt, care îi uneşte în iubire, să fie veşnic. Astfel, el reuşeşte să elimine orice ierarhie în Sfânta Treime.

[15] C. KANNENGIESSER, *Athanase d'Alexandrie évêque et écrivain*, Beauchesne, Paris 1983, 187-225, vede aici unul dintre punctele majore ale disputei antiariene dezvoltat în opera doctrinală de bază a lui Atanasiu, *Împotriva arienilor* I şi II. Acelaşi punct îl dezvoltase şi Alexandru în *Scrisoarea adresată alexandrinilor*, 11: „Deci arienii afirmă că el e de natură schimbătoare, deci capabil de virtute şi de viciu".

[16] Putem nota apropierea lingvistică pe care episcopul o face aici între „schismatici" şi „a diviza", mai puţin evidentă în traducerea română. Despre imaginea cămăşii indivizibile, am văzut, Atanasiu vorbeşte deseori.

calea pe care el a reînnoit-o (cf. *Evr* 10,20) pentru mântuirea noastră, ziua sfântă a Paştelui, ca să putem celebra sărbătoarea care este în ceruri împreună cu îngerii. Căci astfel poporul iudeu din antichitate, ieşit din necaz spre restaurare, a celebrat sărbătoarea cântând un imn de victorie (cf. *Ex* 15); de asemenea, şi poporul din timpul Esterei, deoarece a fost scăpat de un decret de moarte, a organizat o sărbătoare pentru Domnul, considerând-o ca sărbătoare în onoarea sa, întorcându-se şi mulţumindu-i Domnului şi mărturisind că a trecut de la o condiţie la alta (cf. *Est* 9,20-32). De aceea, şi noi, dezvăluindu-i Domnului secretele noastre şi mărturisind păcatele noastre, să celebrăm sărbătoarea pentru Domnul prin comportament, prin felul de a fi şi prin conduita vieţii, preamărindu-l pe Domnul nostru, care, pe de o parte, ne-a făcut într-un fel mai uşori, iar, pe de altă parte, nu ne-a lăsat pradă tuturor, nu ne-a abandonat şi n-a tăcut deloc în favoarea noastră; dimpotrivă, pe de o parte, ne-a făcut să ieşim din Egiptul înşelăciunii şi inteligibilităţii celor care se opun lui Cristos, iar pe de altă parte, ne-a făcut să trecem multe încercări şi necazuri, lucruri proprii pustiului, în direcţia sfintei sale Biserici, pentru ca, de aici, după obicei, din nou să pot să vă trimit şi să primesc de la voi scrisori de pace. De aceea, în mod special îi mulţumesc lui Dumnezeu şi vă invit şi pe voi să-i mulţumiţi cu mine, să-i mulţumiţi pentru mine, pentru că, acesta fiind obiceiul apostolic, să putem mai bine să-i respingem şi să-i oprim pe cei care se opun lui Cristos şi pe schismatici. Domnul nu a permis aceasta, mai degrabă, el fie a reînnoit, fie a păstrat ceea ce era anunţat de el prin Apostol, pentru ca împreună să facem sărbătoarea şi împreună să celebrăm festivitatea unii cu alţii, conform tradiţiei şi preceptelor părinţilor.

12. Deci vom începe postul de patruzeci de zile pe 19 ale lunii mekhir (13 februarie), şi postul sfânt al Paştelui pe 24 ale lunii phamenoth, pe care-l vom întrerupe în seara zilei de sâmbătă târziu, pe 29 ale lunii phamenoth. Vom celebra sărbătoarea duminică, ziua care străluceşte pe 30 ale lunii phamenoth (26 martie), după care vom celebra solemnitatea Rusaliilor pe tot parcursul celor 7 săptămâni, una după alta. Când am meditat prin anticipaţie asupra acestor lucruri, aşa cum se cuvine, vom putea fi vrednici de realităţile veşnice în Cristos Isus, Domnul nostru, prin care să fie slavă şi putere Tatălui, în vecii vecilor. Amin.

Salutaţi-vă unii pe alţii cu o sărutare sfântă (*Rom* 16,16),
amintindu-vă de noi în rugăciunile voastre.
Vă salută fraţii care sunt cu mine (*Fil* 4,21), amintindu-şi mereu de voi.

Mă rog să fiţi bine în Domnul nostru, dragi fraţi, căci vă iubesc mai presus de orice.

SCRISOAREA PASCALĂ XI
ANUL 339

Context istoric

După cum am văzut, *Scrisoarea pascală* precedentă arată bine bucuria trăită de Atanasiu şi de Biserica alexandrină la întoarcerea sa din primul exil. În această *Scrisoare pascală* descoperim simptomele crizei care-l vor conduce din nou în exil, de data aceasta la Roma,. Adepţii episcopului Eusebiu de Nicomedia şi meleţienii nu se dau bătuţi, ci revin mereu cu aceleaşi acuzaţii în faţa împăratului împotriva lui Atanasiu. În ochii lor, dacă s-ar ţine cont de deciziile Sinodului de la Tir, Atanasiu ocupa în mod ilegitim scaunul episcopal al Alexandriei. La sfârşitul anului 337, Pistus este recunoscut episcop al Alexandriei, iar Papei Iuliu i se cere să recunoască această alegere. De asemenea, împăraţilor li se trimit scrisori în care Atanasiu este acuzat nu doar de ocuparea abuzivă a scaunul episcopal, ci şi de exercitarea cu violenţă a ministerului şi utilizarea bunurilor bisericeşti în folos propriu. Este vorba despre grâul destinat ajutorării văduvelor din Egipt şi Libia, pe care episcopul l-ar fi vândut în folosul personal. Această acuzaţie putea antrena pedeapsa capitală. Aluzia la această acuzaţie o întâlnim în scrisoare:

> Stând astfel lucrurile, să aclamăm împreună cu sfinţii şi nimeni dintre noi să nu fugă din faţa împlinirii acestor fapte estimând ca fiind nimicuri încercările şi necazurile care, mai ales în prezent, se abat asupra noastră cu invidie din partea eusebienilor: chiar şi acum vor să mă calomnieze şi aduc acuzaţii împotriva mea pentru a obţine moartea mea, din cauza comportamentului drept, al cărui binefăcător este Domnul.

Trebuie să notăm faptul că o asemenea acuzaţie ia naştere din cauza contrastului, din ce în ce mai mare, dintre adepţii lui Atanasiu şi adepţii doctrinei lui Arius. Arienii, mai ales episcopii Secundus de Ptolemaida şi Teonas de Marmarica, reluând în posesie scaunele episcopale în 335, ar fi revendicat o parte din acest grâu, cerere pe care Atanasiu, la întoarcerea sa, ar fi refuzat-o episcopiilor arieni în numele ortodoxiei.

În anul 338, Atanasiu organizează un sinod pentru întreaga Biserică din Egipt şi redactează o scrisoare enciclică destinată să răspundă atacurilor la adresa sa. În scrisoare este menţionată, de asemenea, nonvaliditatea

consacrării episcopale a lui Pistus, iar în anexă sunt adăugate mai multe documente pro-Atanasiene. Datorită acestei scrisori şi discuţiilor avute în cadrul sinodului, Atanasiu obţine promisiunea convocării unui alt sinod care să abroge deciziile Sinodului de la Tir în defavoarea sa şi condamnarea lui Pistus, consacrat episcop de către un arian excomunicat de Biserica Catolică. Reacţia arienilor nu se lasă aşteptată. Profitând de prezenţa lui Constanţiu la Antiohia, se organizează în jurul lui un fel de sinod la care sunt prezentate, încă o dată, aceleaşi acuzaţii împotriva lui Atanasiu. Acesta este destituit din funcţiile sale, iar Grigore de Capadocia, un arian, este ales episcop şi impus credincioşilor alexandrini cu forţa, datorită sprijinului militar oferit de prefectul Filagrius. În timpul Paştelui din 339, după o lună de rezistenţă, Atanasiu este nevoit să părăsească Alexandria, îndreptându-se spre Roma. Aşa începe cel de-al doilea exil.

Acesta este contextul redactării *Scrisorii pascale*. Tonul ei poate fi uşor comparabil cu cel al *Scrisorii enciclice*, cu diferenţa că în enciclică episcopul, pe lângă polemica disciplinară anti-ariană, semnalează şi polemica doctrinală, numind şi condamnând cele două slogane ariene: „Cuvântul a venit la existenţă *ex nihilo*" şi „Cuvântul este un lucru făcut şi o creatură". În vara anului 338, sfântul Anton cel Mare vine la Alexandria, unde este primit cu mare afecţiune de popor. Probabil este unica ocazie în care Atanasiu l-ar fi putut întâlni pe venerabilul monah[1]. Este vorba despre un moment extrem de important din cariera episcopală a lui Atanasiu, deoarece prin acest gest el câştigă de partea sa comunităţile mănăstireşti în lupta antiariană. Iată ce citim în opera lui Atanasiu *Viaţa sfântului Anton cel Mare*, 69:

> Arienii pretindeau că Anton împărtăşea ideile lor. Atunci el s-a indignat şi s-a supărat împotriva lor. De aceea, la cererea episcopilor şi a fraţilor, a coborât de pe munte, a venit la Alexandria şi i-a condamnat pe arieni, spunând că erezia lor este ultima înainte-mergătoare lui Anticrist. De asemenea, el învăţa poporul că Fiul lui Dumnezeu nu este o creatură, că nu a venit la existenţă *ex nihilo*, ci este Cuvântul veşnic şi Înţelepciunea substanţei Tatălui. De aceea este o nebunie de a spune că „era un timp în care el n-ar fi existat". El era mereu cu Tatăl. Să nu aveţi nimic în comun cu arienii necredincioşi.

---

[1] L.W. Barnard, „Did Athanasius Know Antony?", în: *Ancient Society*, 24 (1993) 139-149, şi *Studies in Athanasius' Apologia Secunda* Bern-Frankfurt 1992, 23-34, susţin că atunci când Anton a venit la Alexandria, Atanasiu ar fi lipsit din oraş. Acest argument întăreşte convingerea sa că *Viaţa sfântului Anton cel Mare* n-ar fi rodul mâinii redacţionale a patriarhului alexandrin. Împreună cu alţi cercetători, printre care A. Camplani, „Did Athanasius Know Antony? On L.W. Barbard's Hypothesis", în: *Khristianskij Vostok* 1 (1999) 296-301, lasă convingerea că Atanasiu şi Anton au avut ocazia să se întâlnească cel puţin o dată la Alexandria, iar rodul acestei întâlniri este opera fără precedent *Viaţa sfântului Anton cel Mare*, o biografie monahală devenită foarte repede un bestseller printre cititorii mănăstirilor.

În răspândirea învățăturii lor, arienii au vrut să abuzeze de personajele influente din mănăstiri pentru a se impune. Episodul venirii lui Anton la Alexandria vorbește explicit despre alegerea călugărilor: ei se înscriu în linia ortodoxiei fixate la Niceea. Atanasiu nu poate decât să întărească legăturile sale cu viața monahală, în care va găsi, de altfel, refugiu în momentele mai dificile ale ministerului său. Trebuie de reținut și faptul că Atanasiu a celebrat mai multe botezuri în noaptea Paștelui din 339. Acest detaliu ne arată că și în Egipt exista tradiția botezurilor adulților în timpul Liturghiei pascale, iar Atanasiu nu face decât să perpetueze această tradiție.

Structura scrisorii

Temele de fond ale scrisorii sunt credința și virtutea. Credincioșii trebuie să se îmbrace cu ele pentru a celebra cum se cuvine sărbătoarea pascală. Un asemenea comportament de credință și virtute este dezvoltat de Atanasiu în perspectiva polemicii sale anti-ariene. Scrisoarea se deschide cu prezentarea sfântului Paul ca model de credință și de virtute, calități care l-au învrednicit să călătorească până în împărăția cerurilor, unde a putut contempla împlinirea mesajului Evangheliei vieții în Dumnezeu. Prin scrierile sale, sfântul Paul îi invită pe credincioși să-l imite deoarece el însuși este imitatorul lui Cristos. Atanasiu arată cum metoda sa catehetică este unică în a-i conduce pe credincioși cu certitudine la apropierea mesajului mântuirii. Într-adevăr, înainte de îndemnurile sale morale, Apostolul neamurilor preferă să facă cunoscută plenitudinea divinității lui Cristos, așa cum a făcut-o înaintea sa Moise sau cum este consemnat în opera *Păstorul* a lui Hermas. Chiar și evangheliștii, pentru a da credibilitatea minunile lui Cristos, au vorbit, mai întâi de toate, despre divinitatea Cuvântului (cf. *In* 1,1; *Mt* 16,16), iar iudeii și arienii refuză mărturia lor. Meditația despre Cristos și iubirea pentru ei întărește pe credincioși în încercări, pe când necredincioșii cad și nu pot decât să conceapă și să practice răutatea. Acesta a fost comportamentul iudeilor care au luptat împotriva lui Cristos, însă mai târziu s-au văzut expulzați din teritoriul lor, Templul fiind distrus. Arienii, urmându-i în necredința lor, riscă să aibă aceeași soartă.

Dimpotrivă, adepții împărăției cerurilor, care meditează cuvintele divine, capabili să înfrunte persecuțiile, perseverează în virtute nu doar prin fapte bune, ci și prin înțelegerea credinței. Când inteligența nu acordă atenție perversității, faptele rele nu pot fi îndeplinite. Totuși, se poate ca cineva să păstreze poruncile și în același timp să săvârșească fapte rele. De aceea, Atanasiu este convins că înțelegerea credinței nu poate fi separată de comportamentul moral. Într-adevăr, credința și comportamentul moral nu se exclud, dimpotrivă, se completează și se susțin reciproc, după cum exemplifică episcopul utilizând cazul lui Filet și Himene. Arienii nu doar se înșeală

în credință, ci caută să-i înșele și pe cei simpli, atrăgându-i de partea lor. De aceea, ei nu pot sărbători Paștele împreună cu cei statornici în credință, după cum nici poporul Egiptului nu putea celebra Paștele împreună cu poporul lui Israel din cauza răutății sale. Credincioșii sărbătoresc Paștele prin meditarea cuvântului lui Dumnezeu și adoptând un comportament moral demn de vocația la mântuire oferită de Cristos. Întreaga Biserică catolică este unită în Duhul Sfânt pentru a celebra sărbătoarea care redă speranța vieții veșnice. Astfel, Paștele se celebrează cu bucurie și veselie fără a se amesteca printre eretici și fără a da atenție iudeilor care l-au ucis pe Domnul. Arienii însă sunt mai de temut decât iudeii, deoarece, în timp ce cei din urmă au ucis trupul lui Cristos, cei dintâi au ucis divinitatea sa. Atanasiu reafirmă credința ortodoxă: Cuvântul este din aceeași substanță ca și Tatăl, este veșnic, iar din iubire față de noi s-a întrupat, luând un trup din Fecioara Maria. Prin moartea sa a adus victorie asupra morții, prin învierea sa ne-a redat viața veșnică în împărăția cerului. De aceea, astăzi creștinii se pot hrăni cu trupul și sângele lui, făcându-se astfel părtași ai vieții veșnice, când vor participa la banchetul ceresc împreună cu sfinții.

Traducere

1. Fericitul Paul[2], înveșmântat cu toate virtuțile și numit vrednic de credința în Domnul – de nimic nu era convins, în afară de ceea ce era virtute și laudă (cf. *Fil* 4,8) sau de ceea ce se adapta la caritate și la dreptatea religioasă –, această calitate el și-o aplica lui în mare măsură, astfel încât a fost înălțat la realitățile cerești și a fost condus în Paradis (cf. *1Cor* 12,4), pentru că a fost deasupra oamenilor pentru a depăși felul de a trăi al oamenilor. Coborând, a anunțat tuturor: „cunoaștem în parte și profețim în parte” (*1Cor* 13,9). „Acum cunosc în parte, dar atunci voi cunoaște deplin, așa cum am fost și eu cunoscut pe deplin” (*1Cor* 13,12), deoarece a fost recunoscut cu adevărat de sfinții care trăiesc în cer ca fiind concitadinul lor (cf. *Ef* 2,19). Referitor la tot ceea ce este viitor și perfect, lucrurile cunoscute de el în acel timp erau în parte; însă referitor la lucrurile care i-au fost revelate și încredințate de Domnul, ele erau perfecte, zicând: „Toți câți suntem desăvârșiți să avem acest gând” (*Fil* 3,15). Într-adevăr, și în Evanghelia lui Cristos se află plenitudinea și împlinirea ministerului[3] care a

---

[2] Scrisoarea se deschide cu numele sfântului Paul. El constituie referința principală în prima parte a acestei scrisori, fie în materie de etică, fie pe plan teologic.

[3] Deseori în scrierile sale, Atanasiu revine asupra împlinirii profețiilor din Vechiul Testament ca fiind dovada că și realitățile anunțate în Noul Testament, referitor la cele de pe urmă, se vor împlini. Călătoria mistică a sfântului Paul în ceruri i-a permis să înțeleagă în parte realitățile anunțate de Cristos referitor la bucuria rezervată celor care îi rămân credincioși și la viața și destinul escatologic al Bisericii.

fost dat de Legea lui Israel, astfel lucrurile viitoare vor fi împlinirea lucrurilor actuale, împlinindu-se atunci realitățile Evangheliei și credincioșii vor primi ceea ce, așteptând în prezent, nu pot vedea, cum spune Paul: „Speranța care se vede nu este speranță, deoarece cum ar putea spera cineva ceea ce vede? Însă, dacă sperăm ceea ce nu vedem, atunci așteptăm cu răbdare" (*Rom* 8,24-25). Deoarece acesta era felul de a trăi al acestui om sfânt și, fiindcă îi fusese încredințat harul apostolatului (cf. *Rom* 1,5), s-a decis să scrie și dorea ca toți oamenii să fie ca el (cf. *1Cor* 7,7). Căci iubitoare de oameni este virtutea și larg este locul împărăției cerurilor: mii și mii, miliarde și miliarde slujesc acolo Domnului (cf. *Dan* 7,10). Chiar dacă se intră pe o poartă îngustă (cf. *Mt* 7,13), când am intrat se pot vedea un spațiu nemăsurat și un loc mult mai mare decât oricare altul, după cum mărturisesc cei care sunt martori oculari și au moștenit aceste lucruri: „ne-ai pus o povară în spate" (*Ps* 65,11). După ce au spus necazurile, adaugă: „ne-ai scos la refugiu" (*Ps* 65,12); și din nou: „În necazuri ne-ai dat mângâiere" (*Ps* 4,2). Într-adevăr, frații mei, este încercată viața sfinților pe acest pământ (cf. *Ps* 33,20), deoarece ei suferă pentru a dori lucrurile viitoare, ca cel care spunea: „Din nefericire, pelerinajul meu a devenit lung!" (*Ps* 119,5), sau sunt chinuiți și încercați din cauza mântuirii celorlalți, după cum le scrie Paul corintenilor, spunând: „ [Mă tem] ca nu cumva, venind din nou, să mă umilească Dumnezeu din cauza voastră și să-i plâng pe mulți dintre cei care au păcătuit mai înainte și nu s-au convertit de la necurăția, de la desfrânarea și nerușinarea la care s-au dedat" (*2Cor* 12,21), sau cum plânsese Samuel pentru pierderea lui Saul (cf. *1Sam* 16,1) și ca Ieremia care se lamenta pentru captivitatea poporului. Însă, după aceste chinuri, tristeți și plângeri, ieșiți din lumea aceasta, îi așteaptă, pentru a spune astfel, o mare bucurie divină, fericită și veselă, specifică celor care au scăpat de mizerie, tristețe și plângeri (cf. *Is* 35,10; 51,11).

2. Dispuși astfel, frații mei, nu putem scăpa niciodată de trăirea virtuții. Însă, ca să avem o asemenea calitate, Paul[4] ne îndeamnă spunând: „Fiți imitatorii mei așa cum eu sunt al lui Cristos" (*1Cor* 11,1). Nu doar pe corinteni i-a sfătuit aceasta, fiindcă nu era doar apostolul lor, ci, deoarece era „învățător al păgânilor în credință și adevăr" (*1Tim* 2,7), prin ei ne îndeamnă pe fiecare; și, în definitiv, lucrurile pe care le-a scris fiecăruia sunt prescripții

[4] Sfântul Paul este modelul creștinilor care au mizat totul pe credința lor în Cristos. Apostolul neamurilor îi permite lui Atanasiu să sublinieze, pe de o parte, pluralitatea mijloacelor la îndemână pentru a ajunge la practicarea continuă a virtuților, iar pe de altă parte, modelul de viață creștină oferit de Paul și intimitatea care îl unește cu Dumnezeu prin trăirea unei vieți morale evanghelice. Teologii alexandrini, și în mod special Origene, au pus în lumină figura sfântului Paul ca model de imitat pentru toți creștinii, cf. F. COCCHINI, *Il Paolo di Origene. Contributo alla storta della ricezione delle epistole nel III secolo*, Verba Seniorum, 11, Roma 1992, 29-93.

universal valabile pentru toți. De aceea, când le scris diferitelor persoane, pe unele le îndemna, ca în scrisoarea adresată romanilor, efesenilor şi lui Filemon, altora le făcea reproşuri, ca în scrisoarea adresată corintenilor şi galatenilor, altora le dădea sfaturi, ca în scrisoarea colosenilor şi tesalonicenilor, şi dacă îi aprobă pe filipeni şi se bucură pentru ei, pe evrei îi învață că Legea este umbră (cf. *Evr* 10,1). De cei doi fii ai săi aleşi, Timotei şi Tit, cărora le-a dat învățături când erau apropiați, îşi aminteşte chiar şi când sunt departe (cf. *2Tim* 1,3). Căci el „s-a făcut totul pentru toți” (*1Cor* 9,22). Fiindcă era un om perfect (cf. *Ef* 4,13), adapta învățătura sa după necesitățile fiecăruia, pentru a-i conduce la mântuire pe câțiva dintre ei (cf. *1Cor* 9,22). Cuvântul său, în urmare, nu a fost fără roade, ci este plantat în orice loc şi este aducător de roade până astăzi.

3. Şi de ce, dragii mei, este necesar să indicăm gândirea Apostolului? Pentru că nu numai la începutul scrisorilor, ci şi spre sfârşitul acestora şi în mijlocul lor, s-a folosit de îndemnuri şi de reproşuri. Sper deci ca prin rugăciunile voastre nu cumva să interpretez greşit gândirea sfântului[5]. Consacrat lucrurilor divine, conştient de puterea învățăturii divine, consideră necesar, în primul rând, să facă cunoscute învățătura despre Cristos şi misterul referitor la el; apoi arată corecțiile referitoare la obiceiuri, pentru că, cunoscându-le şi învățându-le de la Domnul care i le-a revelat, să dorim să realizăm cu zel ceea ce el ne-a prescris. Căci, deşi conduita legilor nu este cunoscută, nu insistă de a depune zel la realizarea lor practică. Servindu-se de aceeaşi schemă, chiar şi ministrul lui Dumnezeu, Moise, om de credință, când a primit porunca să noteze cuvintele legislației divine, mai întâi a anunțat lucrurile referitoare la cunoaşterea lui Dumnezeu: „Ascultă, Israel, Domnul Dumnezeul nostru este singurul Domn” (*Dt* 6,4), şi numai după aceea, anunțându-l poporului şi prezentându-l pe cel în care trebuie să creadă şi îndreptând mintea lor spre cel care este Dumnezeu adevărat, a dat, în formă de lege, acele prescripții ce li s-a cerut să fie păstrate, spunând: „Să nu comiți adulterul, să nu furi” (*Dt* 5,18-19) şi alte prescripții de acest gen. Căci, conform învățăturii Apostolului, şi „cel care se apropie de Dumnezeu trebuie să creadă că el este şi îi răsplăteşte pe cei care-l caută” (*Evr* 11,6). Căci li se cer fapte conforme virtuții, după cum spune profetul: „Căutați-l pe Domnul câtă vreme se poate găsi; chemați-l câtă vreme este aproape. Să se lase cel rău de calea lui şi omul nelegiuit să se lase de gândurile lui” (*Is* 55,6-7).

---

[5] O asemenea frază este tipică unui discurs retoric de o mare valoare, deoarece evidențiază umilința oratorului şi insistă asupra susținerii sale prin rugăciunea ascultătorilor. Constatăm că acest procedeu este utilizat de episcopul Alexandriei în toate operele sale majore cu scopul de a-i introduce pe cititori şi ascultători în discursul său, dându-le o mare importanță prin invitația de a se ruga pentru el, cf. A. CAMPLANI, *Le Lettere festali di Atanasio di Alessandria. Studio storico-critico*, C.I.M., Roma 1989, 199-209.

4. Iar apoi, nimeni nu contrazice mărturia *Păstorului*[6], care la începutul cărţii spune: „Mai întâi de toate să crezi că unul singur este Dumnezeu, cel care a creat şi a pus fundament tuturor lucrurilor şi din nimic a făcut ceea ce există" (*Păstorul lui Hermas*, 1, 1). Deoarece sfinţii evanghelişti[7], cei care amintesc cuvintele Domnului, la începutul evangheliilor au scris lucrurile referitoare la Mântuitorul nostru, pentru ca, făcând cunoştinţă mai întâi cu Domnul ca fiind creator, să poată fi crezuţi când ne vor spune ceea ce el a devenit. Cum am fi putut să-i credem dacă ar fi scris despre cel care era vorba, până în sânul mamei sale (cf. *In* 9,6-12) şi despre alţi care vor vedea (cf. *Mt* 9,27), şi despre morţii care vor învia (cf. *In* 11,43-44), şi despre transformarea apei în vin (*In* 2,6-8), şi despre leproşii care au fost curăţaţi (cf. *Lc* 17,11-19), dacă nu ne-ar fi spus mai întâi că el este creator: „La început era Cuvântul" (*In* 1,1); şi conform lui Matei, cel care s-a născut din seminţia lui David, era Emanuel (cf. *Mt* 1,23) şi „Fiul Dumnezeului celui viu!" (*Mt* 16,16) – cel pe care iudeii, ca şi arienii, l-au refuzat, pe când noi, recunoscându-l, îl adorăm. De aceea, şi Apostolul, pe bună dreptate, a

---

[6] Este vorba despre scrierea lui Hermas, *Păstorul*, care a fost considerată uneori ca făcând parte din canonul Sfintei Scripturi. Atanasie face apel la această scriere, însă nu o pune pe picior de egalitate cu celelalte scrieri canonice. Vom vedea că în *Scrisoarea pascală* 39 episcopul Alexandriei înscrie *Păstorul* printre cărţile necanonice, însă precizează că ea este prescrisă de tradiţie pentru a fi citită de către cei care tocmai au devenit creştini prin botez cu scopul de a fi educaţi în credinţa ortodoxă a Bisericii.

[7] Insistenţa lui Atanasiu este evidentă. El vrea să arate pedagogia evangheliştilor care descriu cu măreţie divinitatea Cuvântului lui Dumnezeu, precum şi faptul că, din iubire faţă de noi, oamenii, s-a făcut om şi a locuit printre noi. Arienii sunt comparaţi cu iudeii deoarece se opresc doar la aspectul fizic al Mântuitorului şi nu sunt capabili să-l vadă, dincolo de trup, pe Creatorul tuturor trupurilor. Minunile săvârşite de Cristos în evanghelii au ca scop de a trezi credinţa omului în divinitatea Cuvântului întrupat. Misterul întrupării este prezentat printr-o serie de paralele semnificative: „Purifica leproşii, făcea să meargă şchiopii, deschidea urechile surzilor, făcea să vadă orbii, cu alte cuvinte, alunga din trupul oamenilor toate bolile şi infirmităţile. În toate acestea oricine poate contempla divinitatea sa. Şi a-l vedea dând ceea ce lipsea din naştere şi deschizând ochii orbilor din naştere, cine n-ar fi gândit că naşterea oamenilor îi este supusă şi că el este demiurgul şi creatorul lor? Este evident că cel care dă unui om ceea ce el nu avea din naştere, acela este şi Domnul naşterii umane. De aceea, când la început a coborât spre noi, el şi-a făcut un trup născut dintr-o Fecioară pentru a da tuturor o dovadă considerabilă a divinităţii sale; cel care a făcut acest trup este şi creatorul celorlalte. Văzând acest trup ieşit dintr-o Fecioară singură, fără contribuţia unui bărbat, cum să nu ne gândim că cel care apare în acest trup este Creatorul şi Domnul acestui trup? A vedea substanţa apei schimbată în vin, cum să nu ne gândim că autorul acestei minuni este Domnul şi Creatorul oricărei substanţe a apelor? De aceea merge pe mare ca un domn şi se plimbă ca pe pământ, dând astfel tuturor celor care-l vedeau o dovadă a domniei sale universale" (*Despre întruparea Cuvântului* 18). În ochii lui Atanasiu, arienii se opresc doar asupra aspectului uman al lui Cristos descris în evanghelii, în care îl pot vedea fiindu-i foame, sete, frică, şi elimină divinitatea sa, făcând din el un Dumnezeu inferior şi subordonat Tatălui.

trimis scrisori la diferite persoane, însă în mod special i-a recomandat fiului său să nu disprețuiască învățăturile pe care i le-a făcut cunoscute el însuşi şi i-a cerut: „Adu-ți aminte de Isus Cristos, din seminția lui David, care a înviat din morți, după evanghelia mea" (*2Tim* 2,8). Pentru ca apoi să fie mereu conservate de el învățăturile amintite, îi scrie imediat, spunându-i: „Meditează aceste lucruri, îndeletniceşte-te în totul cu ele" (*1Tim* 4,15). Meditația continuă şi memoria cuvintelor divine dau forță credinței ortodoxe în Dumnezeu şi obțin o iubire inseparabilă şi de neînvins în confruntările sale, ca şi cum, gândind în acest fel, fie referitor le el însuşi, fie la cei care au aceste gânduri, spune cu îndrăzneală: „Cine ne va despărți de iubirea lui Cristos?" (*Rom* 8,35). Căci cei care sunt dispuşi astfel, întărindu-se în Domnul şi posedând imuabilă voința spre el, fiindcă sunt un singur lucru în duh – căci „cine este unit cu Domnul este un singur duh –, sunt siguri ca Muntele Sionului. Şi chiar dacă miliardele de dovezi pot fi neîndurătoare împotriva lor, ei au temelia pe stâncă, iar stânca este Cristos (cf. *Mt* 7,25; *1Cor* 10,4)[8]. Cei neglijenți, deoarece dau dovadă de plictiseală pentru el şi prosperă în manifestarea unei intenții instabile[9], sunt, dimpotrivă, pătați în fața erupțiilor temporale şi nimic nu este mai presus de lucrurile lumeşti, nici solide, blamând credința (cf. *2Tim* 3,8). Într-adevăr, sau „grija acestei lumi şi plăcerea înşelătoare a bogăției înăbuşă cuvântul şi rămâne fără rod" (*Mt* 13,22), sau, cum spunea Isus în parabola referitoare la ei – deoarece nu au rămas fideli credinței care le-a fost propovăduită, ci sunt de scurtă durată –, imediat, în timpul persecuției, sau când s-a ridicat necazul din cauza cuvântului, „sunt scandalizați" (*Mt* 13,21). Aşa se vorbeşte despre cei care concep răutatea: nu adevărul, ci minciuna, nu dreptatea, ci nedreptatea. „Limba lor s-a învățat să spună minciuna: ei săvârşesc nedreptatea şi nu vor să se căiască" (*Ier* 9,4), fiindcă, persistând cu răutate în faptele rele, fără dorința de a se întoarce, aleargă şi, fiind în stare să calce în picioare şi prescripția referitoare la aproapele (cf. *Mt* 22,34-40), pe care în loc de a-l iubi, complotează împotriva lui, după cum mărturiseşte sfântul, zicând: „Cei care vor să-mi ia sufletul îmi întind curse, cei care-mi vor răul vorbesc de pieirea mea şi vicleşuguri pun la cale ziua întreagă" (*Ps* 37,13). Motivul unei asemenea meditații – nu este altul decât ignoranța – este anunțat de

---

[8] Doctrina morală paulină este în legătură strânsă cu reflecția asupra divinității lui Cristos. Pentru Atanasiu nu exista un comportament creştin fără stricta dependență dintre credință şi divinitatea Cuvântului întrupat.

[9] Patriarhul Alexandriei se referă aici la instabilitatea doctrinală a arienilor. De mai multe ori în întrunirile lor, au simțit nevoia de a schimba şi de a propune noi formule prin care să răspândească învățătura lor împotriva divinității Cuvântului întrupat. Acestei instabilități doctrinale, Atanasiu îi opune fidelitatea profesiunii de credință semnată de cei „aproape 300 de Părinți" prezenți la conciliul din Niceea în 325.

proverbul divin: „Fiul care nu ține cont de prescripția tatălui său va medita asupra lucrurilor rele" (*Prov* 19,27). Prin aceste cuvinte, Duhul Sfânt dezaprobă un asemenea exercițiu, fiindcă este rău, şi prin alte cuvinte îl blestema zicând: „Mâinile vă sunt mânjite de sânge şi degetele de nelegiuiri; buzele voastre spun minciuni şi limba voastră vorbeşte nelegiuiri. Niciunuia nu-i place dreptatea, niciunul nu se judecă cu dreptate" (*Is* 59,3-4). Că acesta este rezultatul unui asemenea exercițiu, Duhul Sfânt continuă spunând: „Ei se bizuie pe lucruri deşarte şi spun neadevăruri, zămislesc răul şi nasc nelegiuirea. Clocesc ouă de şarpe veninos şi țes pânze de păianjen. Cine mănâncă din ouăle lor moare; şi dacă se sparge vreunul, iese o năpârcă" (*Is* 59,4-5). Că aceasta este speranța unor asemenea persoane, din nou Duhul Sfânt anunță: „De aceea, dreptatea nu-i ajunge. Aşteaptă lumina şi iată întunericul; lucirea, şi umblă în negură! Bâjbâie ca nişte orbi de-a lungul unui zid, bâjbâie ca cei ce n-au ochi, se poticnesc ziua în amiaza mare ca noaptea, în mijlocul celor sănătoşi sunt ca nişte morți. Mormăie cu toții ca nişte urşi, se vaită ca nişte porumbei" (*Is* 59,9-11). Acesta este rodul răutății. Aceste recompense sunt date celor care nu-l servesc, fiindcă perversitatea nu-i mântuieşte pe cei care nu sunt dispuşi, ci, dimpotrivă, se ridică împotriva celor care mărturisesc ortodoxia şi aduce prejudicii împotriva lor. Vai de cei care fac înşelăciuni împotriva lor înşişi: perversitatea este „mai ascuțită decât o sabie cu două tăişuri" (*Prov* 5,4) şi omoară cu rapiditate, printre primii, pe cei care vor să o mânuiască. Căci conform mărturiei psalmistului, „dinții lor sunt sulițe şi săgeți, iar limbile lor, săbii ascuțite" (*Ps* 56,5). Însă aceasta stârneşte minunea: pe când adesea cel împotriva căruia conspiră oamenii nu suferă nimic, acele persoane sunt străpunse de înseşi sulițele lor, fiindcă posedă în ele însele, înainte de a le exterioriza, ura, mânia, furia, minciuna, amărăciunea. Şi dacă nu ajung să se exteriorizeze împotriva altora aceste sentimente, se întorc împotriva lor cu rapiditate, după cum se ruga profetul, spunând: „Sabia lor le va intra în inimă" (*Ps* 36,15). Şi un proverb spune în acelaşi fel: „Cel rău este apucat de legăturile păcatului lui" (*Prov* 5,22).

5. Iudeii, concepând aceste fapte şi dorind să săvârşească o nedreptate împotriva Domnului, uitau că aveau ură împotriva lor înşişi. De aceea, Cuvântul se lamenta asupra lor, zicând: „Pentru ce se frământă neamurile şi pentru ce cugetă popoarele lucruri deşarte?" (*Ps* 2,1). Zadarnică era considerația iudeilor care cugetau moartea pentru viață şi gândeau lucruri iraționale împotriva Cuvântului Tatălui. Căci cine, văzându-i dispersați în diaspora, iar oraşul lor distrus, nu va spune pe drept cuvânt: „Vai de ei, fiindcă au cugetat gânduri rele împotriva lui, zicând: *Să-l legăm pe cel drept fiindcă nu ne este agreabil*" (*Is* 3,9-10). Şi aşa este convenabil, fraților:

deoarece din Scripturi ei ignorau că „cel care sapă groapa altuia va cădea în ea şi cel care distruge un gard viu va fi muşcat de un şarpe” (*Qoh* 10,8). Şi dacă nu şi-ar fi întors privirea lor de la Domnul, le-ar fi fost frică de cele scrise mai înainte în psalmii divini: „Popoarele păgâne cad în groapa pe care au făcut-o şi li se prinde piciorul în laţul pe care l-au ascuns. Domnul s-a arătat, a ţinut judecata: păcătosul a căzut în capcana pe care a făcut-o cu mâinile sale” (*Ps* 9,15-16). Ei nu au înţeles aceste cuvinte, altfel „nu l-ar fi răstignit pe Domnul gloriei” (*1Cor* 2,8).

6. De aceea servitorii drepţi şi credincioşi Domnului „orice cărturar instruit în ale împărăţiei cerurilor este asemenea stăpânului casei care scoate din tezaurul său lucruri noi şi vechi” (*Mt* 13,52), meditând asupra cuvintelor Domnului: „când stai în casa ta, când mergi pe drum, când te culci şi când te scoli!” (*Dt* 6,7), plini de speranţă în promisiunea Duhului care spune: „Fericit omul care nu umblă după sfatul celor răi, nu zăboveşte pe calea păcătoşilor şi nu se aşază în adunarea celor care batjocoresc, dar îşi găseşte plăcerea în legea a Domnului şi la legea lui cugetă ziua şi noaptea” (*Ps* 1,1-2); „întăriţi în credinţă” (*Col* 2,7), „bucurie în speranţă” (*Rom* 12,12), „înflăcăraţi de Duh” (*Rom* 12,11), îndrăznesc să spună: „Gura mea va rosti cuvinte înţelepte şi cugetul inimii mele, înţelegere” (*Ps* 48,4); şi din nou: „Îmi aduc aminte de zilele de demult, mă gândesc la toate faptele tale şi meditez la lucrările mâinilor tale” (*Ps* 142,5); şi: „când îmi amintesc de tine în aşternutul meu şi mă gândesc la tine în ceasurile de veghe, noaptea” (*Ps* 62,7). Mai departe, cu şi mai multă sinceritate, ei spun: „Cugetul inimii mele este întotdeauna înaintea ta”. Şi care este complimentul acestuia, îl exprimă imediat zicând: „Doamne, stânca mea şi mântuitorul meu!” (*Ps* 18,15). Cu cei care încearcă astfel să-şi conformeze inima Domnului nicio nenorocire nu va putea intra în luptă, fiindcă inima lor se întăreşte în credinţa în Domnul, după cum stă scris: „Cei care se încred în Domnul sunt ca Muntele Sionului: el nu se clatină, ci rămâne în veac” (*Ps* 124,1). Deci din când în când cel viclean acţionează cu tupeu şi cu îndrăzneală împotriva lor sau, şi mai mult, înfrânge ordinea sfinţilor şi provoacă diviziuni între fraţi. Chiar şi în această capcană, Domnul este de partea lor, cel care nu numai că-i răzbuna, ci, chiar când sunt aproape învinşi, îi eliberează, fiindcă aceasta este promisiunea divină: „Domnul va lupta pentru voi” (*Ex* 14,14). Din acel moment, chiar dacă necazurile şi încercările îi învăluie din exterior, ei sunt atenţi la cuvintele apostolice, „statornici în încercare, stăruiţi în rugăciune” (*Rom* 12,12), şi, din nou, opunând cugetării legii ceea ce se întâmplă, devin plăcuţi lui Dumnezeu şi spun ceea ce este scris: „Necazul şi strâmtorarea m-au găsit, dar poruncile tale sunt desfătarea mea” (*Ps* 118,143).

7. Totuşi, nu doar prin faptele împlinite, ci şi prin gândurile minţii, ei practică lucrările virtuţii, ajung să spună: „Îmi deschid ochii înainte de străjile de noapte, ca să meditez la făgăduinţele tale" (*Ps* 118,148). Căci este convenabil ca gândurile sufletului persoanei integre să preceadă fapta care vine prin intermediul trupului. Sau poate Mântuitorul nostru, vrând să înveţe şi aceasta, nu a început mai întâi cu gândurile minţii când spunea: „Oricine priveşte o femeie, dorind-o, a şi comis adulter cu ea în inima lui" (*Mt* 5,28); şi: „Oricine se mânie pe fratele său va fi condamnat la judecată" (*Mt* 5,22). Căci atunci când mânia nu există, ea previne omuciderea, şi când dorinţa a fost prevenită, nu mai este loc pentru delictul adulterului. Deci sunt necesare, dragii mei, reflecţia despre lege şi asceza inviolabilă care este în virtute, pentru ca sfântului să nu-i lipsească nimic, ci să fie „destoinic pentru orice lucrare bună" (*1Tim* 3,17). Cu aceste fapte, într-adevăr, există şi promisiunea vieţii veşnice, după cum îi scrie Paul lui Timotei (cf. *1Tim* 4,8). Şi el numeşte exerciţiul meditaţie continuă, spunând: „Deprinde-te cu evlavia; căci gimnastica trupului e de puţin folos pe când evlavia este folositoare în toate pentru că are promisiunea vieţii de acum şi a celei viitoare" (*1Tim* 4,7-8).

8. Minunată este virtutea acestui om, fraţii mei, fiindcă, prin intermediul lui Timotei, el ordona tuturor că este bine să nu aşteptăm nimic decât un comportament drept, însă, mai mult decât orice, să preferăm credinţa în Dumnezeu. Căci ce har poate avea cel care acţionează cu necredinţă şi dacă înfrânge respectarea poruncii? Mai degrabă, nicio porţiune a Legii nu poate fi observată de cel care acţionează fără credinţă. Căci cum este mintea sa, aşa vor fi şi acţiunile sale, astfel încât Duhul, blestemând persoanele de acest fel, spune: „A spus nebunul în inima sa: „Nu este Dumnezeu!" (*Ps* 13,1). Iar apoi Cuvântul, arătând că faptele sunt corespunzătoare gândirii, spunea: „Sunt corupţi au săvârşit lucruri oribile" (*Ps* 14,1). Omul necredincios deci este corupt sub toate aspectele şi în trup când fură, când săvârşeşte adulterul, când insultă, când se îmbată şi când comite fapte asemănătoare cu acestea. Astfel, profetul Ieremia îi reproşa lui Israel aceste fapte, strigând şi zicând: „Cine îmi va da în pustiu un refugiu îndepărtat? Voi părăsi poporul meu şi mă voi îndepărta de el, fiindcă toţi sunt adulteri, o adunătură de prevaricatori. Ei întind limba ca un arc: minciuna, şi nu adevărul, domină pe pământ şi trec din fărădelege în fărădelege şi nu mă cunosc" (*Ier* 9,1-2). Deci din cauza răutăţii, a minciunii şi a faptei celor care trec din fărădelege în fărădelege, el blestema ocupaţiile lor; pe de altă parte, din cauza faptului că nu-l cunoşteau pe Domnul şi erau fără credinţă, el punea sub acuzaţie necredinţa lor.

9. Credința și dreapta dispoziție morală sunt, într-adevăr, consecvente una alteia și sunt surori, deoarece cel care crede în el este pios și cel care este pios crede cu mai multă tărie. Drept urmare, cel care trăiește în necredință se înșeală sub toate aspectele chiar și în credință (cf *1Tim* 6,10.21); și cel ce cade din comportamentul religios drept cade, de asemenea, și din adevărata credință. Stând astfel lucrurile, Paul dă mărturie recomandându-i discipolului său: „Ferește-te de vorbele deșarte lumești căci ele duc tot mai mult la nelegiuire și cuvântul lor roade ca o cangrenă. Printre aceștia sunt Imeneu și Filet" (*2Tim* 2,16-18). Despre cum putem dobândi necredința, el declara spunând: „Ei au deviat de la credință, spunând că învierea a sosit deja" (*2Tim* 3,18). Mai nou încă, vrând să demonstreze că un comportament religios drept este însoțitorul credinței, Apostolul spune: „Toți cei care vor să trăiască în Cristos Isus cu evlavie vor fi persecutați" (*2Tim* 3,12). Deci pentru ca nimeni să nu renunțe la dreptatea religioasă în persecuții, el îi sfătuia să păstreze credința primită: „Tu, însă, rămâi statornic în cele pe care le-ai învățat și în care crezi, știind de la cine le-ai învățat" (*2Tim* 3,14). Ca atunci când un frate primește ajutorul fratelui său, amândoi devin un zid unul pentru celălalt, tot așa, și credința și comportamentul religios drept, fiind egale și din aceeași sământă, se susțin reciproc și cel care se angajează în una în mod necesar este întărit și în cealaltă. De aceea, dorind ca discipolul să se exerseze în comportamentul religios drept până la sfârșit și să conducă un agonizant la credință, îi dă un sfat: „Luptă-te lupta cea bună a credinței și caută să ajungi la viața veșnică". Dacă, într-adevăr, mai întâi omul s-a îndepărtat de necredința idolilor și l-a mărturisit cu dreptate pe cel care este cu adevărat Dumnezeu, pe urmă, cu credință, îi combate pe cei care-l atacă: fiindcă din cele două lucruri, credința și comportamentul religios drept, una singură este speranța, viața veșnică. Căci: „Luptă-te lupta cea bună a credinței și caută să ajungi la viața veșnică" (*1Tim* 6,12); și „Deprinde-te cu evlavia; căci gimnastica trupului e de puțin folos, pe când evlavia este folositoare în toate pentru că are promisiunea vieții de acum și a celei care va veni" (*1Tim* 4,7-8).

10. De aceea, „ariomaniții", care acum sunt dați afară din Biserică și i se opun lui Cristos, au săpat o groapă a necredinței în care s-au aruncat (cf. *Ps* 7,16). Și, fiind mai înainte în necredință, „îi pervertesc pe cei simpli în credință" (*Rom* 16,18), blestemă împotriva Fiului lui Dumnezeu, spunând că el este o creatură și că a venit la existență *ex nihilo*[10]. Însă după cum a

[10] Aceasta este inima învățăturii ariene: Cristos este prima creatură a Tatălui, venit la existență *ex nihilo*, adică din nimic, doar prin bunăvoința lui Dumnezeu, prin care toată creația a venit la lumină. Prin argumente retorice de o mare densitate teologică și biblică, Atanasiu dorește să oprească propaganda ariană. În discursul *Împotriva arienilor* I, 1-10, el stigmatizează metodele propagandistice ale lui Arius și ale discipolilor săi. Expresiile referitoare la Fiul ca fiind o creatură venită la existență *ex nihilo* le întâlnim în fragmentele

făcut în trecut împotriva lui Filet şi Imeneu, tot astfel, şi acum Apostolul îl avertizează pe fiecare împotriva necredinţei asemănătoare lor, zicând: „Totuşi temelia solidă a lui Dumnezeu rămâne neclintită, având acest sigiliu: Domnul îi cunoaşte pe cei care sunt ai lui", şi: „Să se îndepărteze de nedreptate oricine pronunţă numele Domnului!" (*2Tim* 2,19). Este bine, într-adevăr, să ne îndepărtăm de necredinţă şi de faptele proprii necredinţei, pentru a putea celebra cum se cuvine sărbătoarea: fiindcă cine este murdar de petele necredincioşilor nu este în măsură să jertfească Paştele nostru, Isus Cristos (cf. *1Cor* 5,7). Deci şi poporul care era în trecut în Egipt spunea: „Nu este potrivit să facem aşa, căci am aduce Domnului Dumnezeului nostru jertfe care sunt un lucru abominabil pentru egipteni" (cf. *Ex* 8,22). Şi Dumnezeu, care este deasupra tuturor lucrurilor, dorea ca ei să se îndepărteze de servitorii faraonului şi de cuptorul de fier (cf. *Dt* 4,20), pentru ca, eliberaţi de răutate şi uşuraţi de orice opinie străină, să devină receptacule ale înţelepciunii lui Dumnezeu şi ale faptelor virtuţii[11]. Căci el spune: „Îndepărtaţi-vă de ei, plecaţi, ieşiţi din mijlocul lor şi nu vă atingeţi de nimic necurat!" (*Is* 52,11). Nimeni n-ar putea ieşi altfel din păcat şi să practice faptele virtuţii decât cugetând asupra faptelor; şi, prin practica exerciţiului unui comportament drept, va menţine solidă profesiunea de credinţă (cf. *Evr* 4,14); de aceea, şi Paul, după ce a luptat, a obţinut coroana dreptăţii rezervată lui, şi nu numai el, dar şi toţi aceia care sunt asemenea lui, vor primi o judecată dreaptă (cf. *2Tim* 4,8).

11. Într-adevăr, o asemenea cugetare şi exerciţiul comportamentului religios drept, familiare sfinţilor din toate timpurile, sunt prezente şi astăzi, în momentul în care, pentru a fi şi noi dispuşi astfel, Cuvântul ne cere să celebrăm sărbătoarea împreună cu ei. Căci ce altceva este sărbătoarea dacă nu un cult permanent în cinstea lui Dumnezeu, recunoaşterea credinţei ortodoxe şi rugăciunea neîntreruptă din toată inima, care sunt în armonie? Dorind deci să fim mereu predispuşi în acest fel, Paul a prescris spunând: „Bucuraţi-vă întotdeauna! Rugaţi-vă fără încetare! Mulţumiţi pentru toate" (*1Tes* 5, 16-18). Nu putem celebra sărbătoarea fiind divizaţi, ci în unitate şi împreună cu toţii, după cum îndemna profetul spunând: „Veniţi să cântăm cu veselie Domnului, să strigăm cu bucurie către stânca mântuirii noastre" (*Ps* 94,1). Cine poate fi deci atât de neglijent sau cine poate fi atât de neascultător la vocea divină încât să nu fugă, după ce a abandonat totul, spre adunarea generală şi universală a sărbătorii, pentru care nu

---

operei poetice a lui Arius, *Talia* (Banchetul). Episcopul se angajează să lupte împotriva acestei învăţături.

[11] Paştele creştin este pus în paralel cu Paştele iudeu care reprezenta memorialul ieşirii poporului din Egipt. Acest eveniment este văzut ca o alegorie, anunţând convertirea morală şi religioasă pentru sărbătoarea Paştelui.

este suficient un singur loc? Căci nu doar într-un singur loc se celebrează sărbătoarea, ci „pe tot pământul se răspândeşte cântecul lor şi până la capătul lumii cuvintele lor” (*Ps* 18,5); şi nu doar într-un singur loc se oferă sacrificiul, ci „în toate ţările tămâia şi sacrificiul curat sunt oferite lui Dumnezeu” (*Mal* 1,11). Deci, în acest fel armonios, din toţi cei care trăiesc pretutindeni se înălţă laude şi rugăciuni Tatălui milostiv şi bun; când toată Biserica catolică răspândită pretutindeni, cu bucurie şi veselie, împlineşte împreună şi în acelaşi fel cultul lui Dumnezeu, pe când fiecare, în mod universal, înălţă laude şi spune „Amin”, cum ar putea să nu fie bune toate acestea, fraţii mei, şi cine nu s-ar angaja rugându-se cu dreptate? Căci zidurile oricărei puteri adverse, ca acelea ale Ierihonului, cad şi darul Duhului Sfânt este atunci revăzut din abundenţă asupra tuturor oamenilor (cf. *Fap* 10,45; *Gal* 3,1), pentru ca fiecare, fiind atent la venirea Duhului, să spună: „Satură-ne în fiecare dimineaţă de bunătatea ta şi toată viaţa noastră ne vom bucura şi ne vom înveseli” (*Ps* 89,14).

12. Stând astfel lucrurile, să aclamăm împreună cu sfinţii şi nimeni dintre noi să nu fugă din faţa împlinirii acestor fapte, considerând ca fiind nimicuri încercările şi necazurile care, mai ales în prezent, se abat asupra noastră cu invidie din partea eusebienilor[12]: chiar şi acum vor să mă calomnieze şi aduc acuzaţii împotriva mea pentru a obţine moartea mea, din cauza comportamentului drept al cărui binefăcător este Domnul. Însă noi rămânem servitori fideli lui Dumnezeu. Fiindcă voi ştiţi că mântuirea noastră este în timpul necazurilor – chiar şi Domnul promitea spunând: „Fericiţi sunteţi când vă vor insulta, vă vor persecuta şi, minţind, vor spune împotriva voastră tot răul din cauza mea. Bucuraţi-vă şi tresăltaţi de veselie, căci răsplata voastră mare este în ceruri” (*Mt* 5,11-12); şi, din nou, cuvântul Mântuitorului spune că necazul conduce la biruinţă nu orice persoană din lume, ci doar pe cei care sunt statornici în încercările lor (cf. *In* 16,33) – de aceea, cu cât vrăjmaşii lucrează mai mult, cu atât mai mult noi suntem vivificaţi. Chiar dacă ne insultă, nu cădem în ruină, şi când vor tot mai mult să ne întoarcă de la credinţa ortodoxă, noi cu sinceritate o vom proclama zicând: „Toate acestea au venit peste noi, dar n-am uitat de tine” (*Ps* 43,18);

---

[12] Eusebienii poartă numele episcopului de Nicomedia, Eusebiu, care devine, încă de la început, apărătorul şi protectorul lui Arius şi a învăţăturii sale. Ei proclamă un arianism radical şi rigid. Arienii se împart, la rândul lor, în trei grupuri: anomeenii, sau eusebienii, branşa ariană cea mai rigidă care predica disimilitudinea totală între Tatăl şi Fiul şi se opunea oricărei tentative de a încerca o apropiere cu dogma semnată la Niceea; homeenii, branşa arienilor moderaţi, care proclama o asemănare de substanţă între Tatăl şi Fiul; homoiousienii, branşa cea mai apropiată credinţei niceene, care va adera la dogma de la Niceea. Efortul capadocienilor este considerabil şi de o mare importanţă în promovarea doctrinei niceene.

şi noi nu acţionăm cu necredinţă, zicând ca „ariomaniţii" că „tu ai venit la existenţă *ex nihilo*": Cuvântul, care este din veşnicie cu Tatăl, este din el[13].

13. Să prăznuim deci şi noi sărbătoarea, fraţii mei. Să n-o celebrăm nicidecum cu tristeţe sau prin plângeri, nici să nu ne confundăm cu ereticii în timpul încercărilor lumeşti, care ne fac să cădem din cauza credinţei ortodoxe, ci, dacă ni se întâmplă ceva pentru bucuria şi veselia sufletului, să ne consacrăm acesteia, astfel încât inima noastră nu se va întrista ca aceea a lui Cain (cf. *Gen* 4,5-6), ci, mai degrabă, să putem asculta ca servitori buni şi fideli Domnului: „Intră în bucuria stăpânului tău!" (*Mt* 25,21). Într-adevăr, să nu mai suportăm zilele plângerilor şi tristeţii, ca şi cum aşa ar trebui să fie zilele Paştelui, ci să celebrăm sărbătoarea plini de bucurie şi de veselie. Să facem sărbătoarea nedând atenţie la eroarea iudeilor sau la proclamaţia arienilor, căci ei înlătură divinitatea Fiului şi-l numără printre creaturi[14], ci considerând adevărul care provine de la Domnul. Eroarea iudeilor, într-adevăr, şi necredinţa abominabilă a arienilor nu concep altceva decât plângere, deoarece unii încă de la început l-au omorât pe Domnul, pe când alţii înlătură locul şi faptul că a învins moartea la care l-au condamnat iudeii, fiindcă ei afirmau că nu este creator, ci o creatură. Dacă ar fi fost o creatură, ar fi rămas supus morţii: dacă nu a rămas supus morţii, conform Scripturilor, nu este o creatură, ci Domnul creaturilor şi fundamentul acestei sărbători nemuritoare. Căci Domnul morţii[15] a dorit abolirea morţii şi ceea ce Domnul voia s-a întâmplat şi s-a realizat: cu toţii am trecut de la moarte la viaţă (cf. *In* 5,24). Dimpotrivă, intenţia iudeilor şi celor care sunt asemenea lor este zadarnică, deoarece evenimentele s-au petrecut nu cum au conceput ei, ci efectul este opusul a ceea ce ei gândeau. „Cel care locuieşte

[13] În operele doctrinale mai importante, Atanasiu aduce fără încetare argumente împotriva doctrinei ariene conform căreia Fiul ar fi venit la existenţă *ex nihilo*. Acestei teorii, episcopul îi opune credinţa ortodoxă: Fiul este din substanţa Tatălui, adică de aceeaşi fiinţă cu el, şi se bucură de aceeaşi veşnicie cu Tatăl.

[14] A susţine că Fiul este o creatură, în gândirea episcopului de Alexandria, înseamnă a nega puterea sa mântuitoare. Doar cel care este fără de moarte, Dumnezeu, poate da viaţă veşnică oamenilor. Această temă, scumpă în ochii lui Atanasiu în dubla apologie *Împotriva arienilor* şi *Despre întruparea Cuvântului*, revine fără încetare în scrierile anti-ariene. Afirmaţiile arienilor merg până la a nega sensul însuşi al sărbătorii Paştelui creştin, adică moartea şi învierea Domnului, manifestarea supremă a divinităţii sale: „Semnele şi minunile l-au arătat ca fiind Dumnezeu pentru cei care îl priveau: de aceea nu era posibil ca el să fie învins de moarte. Nu este o creatură, ci Creatorul creaturii" (*Împotriva arienilor*, I, 44, 6; II, 62, 4)

[15] „Domnul morţii" este o expresie pe care o întâlnim doar aici şi într-un text din discursul *Împotriva arienilor* II, 16, 5-6: „Datorită faptului că a săvârşit semne ca acelea care au avut loc, demonstrează că Dumnezeu era în trup şi că el însuşi era Viaţa şi Domnul morţii. Într-adevăr, era drept ca Cristos, dătătorul vieţii, să nu fie ţinut sub stăpânirea morţii".

în ceruri surâde, Domnul îi face de ruşine" (*Ps* 2,4). În consecinţă, Mântuitorul nostru le-a reproşat femeilor care îl urmau şi care plângeau pe când era condus la moarte, zicând: „Nu plângeţi asupra mea" (*Lc* 23,28), vrând să le arate că nu era motiv de plâns moartea Domnului, ci de bucurie, şi chiar dacă a murit pentru noi, trăieşte. Căci el nu a venit la existenţă *ex nihilo*, ci din substanţa Tatălui. Este cu adevărat vrednic de bucurie faptul că noi putem vedea împotriva morţii semnele victoriei şi incoruptibilitatea prin trupul Domnului. Căci din moment ce el a înviat cu măreţie, este clar că prin el a venit învierea noastră, a tuturor; şi din moment ce trupul său a rămas incoruptibil, nu mai este nicio îndoială asupra incoruptibilităţii noastre[16]. Căci după cum printr-un singur om, după cum spune Paul, vina a trecut la toţi oamenii, tot aşa, prin învierea Domnului Isus Cristos, cu toţii vom învia (cf. *Rom* 5,12.18)[17]. „Căci această fiinţă supusă putrezirii trebuie să se îmbrace în neputrezire şi această fiinţă muritoare trebuie să se îmbrace în nemurire"[18] (*1Cor* 15,53).

14. Acestea s-au întâmplat în timpul patimilor, când Domnul a murit pentru noi. „Paştele nostru, Cristos, a fost jertfit". Deci fiindcă el a fost jertfit, fiecare se hrăneşte din el şi cu ardoare şi precipitaţie se împărtăşeşte

---

[16] Alte texte atanasiene vin să susţină această idee fundamentală în gândirea sa soteriologică: „Unit cu toţi oamenii cu un trup asemănător lor, Fiul lui Dumnezeu incoruptibil i-a îmbrăcat pe toţi cu haina incoruptibilităţii, conform promisiunii asupra învierii" (*Despre întruparea Cuvântului*, 9, 2). „S-a revelat mai puternic decât moartea, arătând propriul său trup incoruptibil ca premisă a învierii Universului" (*Despre întruparea Cuvântului*, 20, 2). „Acesta era un trofeu împotriva morţii pentru a arăta că învierea este destinată tuturor şi să-i convingă pe toţi că a fost suprimată corupţia de către el şi incoruptibilitatea trupurilor a fost redobândită: şi pentru toţi aceasta este dovada învierii viitoare a tuturor, conservată incoruptă în trupul său" (*Despre întruparea Cuvântului*, 22, 4), cf. J. ROLDANUS, *Le Christ et l'homme dans la théologie d'Athanase d'Alexandrie*, E.J. Brill Leiden, 1968, 98-123.

[17] Aceeaşi idee este dezvoltată şi în următoarele două texte: „Căci prin sacrificiul propriului său trup a pus capăt legii care atârna asupra noastră şi a reînnoit pentru noi principiul vieţii, dându-ne speranţa învierii. Căci după cum prin oameni moartea a stăpânit asupra oamenilor, în revanşă, prin întruparea Cuvântului lui Dumnezeu, moartea a fost distrusă şi viaţa a înviat" (*Despre întruparea Cuvântului*, 10, 5); „Dacă de la Adam până la Moise a stăpânit moartea, venirea Cuvântului a abolit moartea, iar noi nu mai murim cu toţii în Adam, ci suntem vivificaţi cu toţii în Cristos" (*Împotriva arienilor* I, 59, 5).

[18] Probabil că patriarhul se referă aici la funcţia mântuitoare a sacrificiului crucii, după cum putem vedea şi din textul următor: „Moartea sa pe cruce a fost pentru noi cu totul convenabilă şi adaptată; cauza apare absolut rezonabilă şi se justifică la perfecţie: doar prin cruce trebuia să se realizeze mântuirea tuturor. De acum înainte, nimeni să nu se îndoiască de faptul că moartea a fost, în sfârşit, distrusă şi că viaţa a învins asupra ei. Crucea este pentru oameni o moarte teribilă şi dezonorantă; pe aceasta au pregătit-o Domnului şi el a acceptat-o de bunăvoie, pentru ca prin ea să distrugă moartea şi să facă să răsară, în sfârşit, victoria asupra morţii. A fost înălţat pe cruce pentru ca moartea să poată fi văzută de toţi şi învierea, de asemenea, să fie vizibilă tuturor şi predicată şi crezută pretutindeni" (*Despre întruparea Cuvântului*, 16, 1).

din hrana sa. Într-adevăr, el este generos, dându-se tuturor şi este în fiecare „izvor de apă care ţâşneşte spre viaţa veşnică" (*In* 4,14)[19].

15. Vom începe deci postul de patruzeci de zile pe 9 ale lunii phamenoth (15 martie), şi vom servi Domnului cu moderaţie în aceste zile, şi fiind purificaţi mai întâi, vom ajunge la începutul sfintelor Paşti pe 14 ale lunii pharmouthi şi, apoi, după ce am postit până sâmbătă seara târziu, pe 19 ale lunii (14 aprilie), vom intra în odihnă; şi fiind astfel dispuşi înaintea luminii Domnului, va străluci peste noi duminica învierii pe 20 pharmouthi (15 aprilie), zi în care a înviat Domnul nostru. Este bine deci să ne bucurăm şi să tresăltăm de veselia prilejuită de faptele împlinite în timpul celor 7 săptămâni până la Rusalii, preamărindu-l pe Dumnezeu, zicând: „Aceasta este ziua pe care a făcut-o Domnul, să ne bucurăm şi să ne veselim într-însa" (*Ps* 117,24), prin Domnului şi Mântuitorului Isus Cristos, prin care să fie lui şi Tatălui său slavă şi putere, în vecii vecilor. Amin.

Salutaţi-vă unii pe alţii cu o sărutare sfântă (*Rom* 16,16).
Vă salută fraţii care sunt cu mine (*Fil* 4,21).

Mă rog ca să fiţi bine în Domnul, dragi fraţi.

---

[19] Paştele este deci memorialul istoric al morţii şi învierii Domnului şi, în acelaşi timp, invitaţia de a ne hrăni cu trupul şi sângele său oferite pentru viaţa noastră veşnică în Sfânta Euharistie.

BILETUL ADRESAT LUI SÉRAPION
ANUL 340

Context istoric

După *Scrisoarea pascală* a anului 339, găsim în manuscrisele siriene un scurt bilet adresat episcopului de Thmuis, Serapion[1]. În acest bilet, episcopul vorbeşte despre meleţieni, despre postul de 40 de zile şi despre nouă noi episcopi aflaţi în comuniune de credinţă cu el. Din finalul biletului aflăm că el a fost trimis de la Roma[2]. Atanasiu îl atenţionează pe prietenul său împotriva meleţienilor, care afirmă comuniunea lor cu Biserica şi în particular cu Biserica siriană. Aceştia din urmă sunt mincinoşi, căutând, prin orice mijloc să intervină şi să legitimeze prezenţa lor în interiorul Bisericii Egiptului. Trebuie să ne amintim faptul că, înaintea întoarcerii lui Atanasiu la Alexandria, în noiembrie 337, prefectul Teodor, pentru a evita eventualele dezordini şi manifestaţii violente, îi trimisese în exil şi în temniţe pe meleţienii şi arienii extremişti. Totuşi, nu putem spune că intrarea episcopului, după primul exil, a fost scutită de manifestări violente. Importanţa biletului constă în faptul că el ne relatează un episod din viaţa tumultuoasă a patriarhului, pe care nu am fi cunoscut-o altfel.

Structura biletului

Tema principală a biletului este instituirea postului de 40 de zile pregătitoare pentru sărbătoarea Paştelui, ca fiind o nouă observanţă disciplinară

---

[1] Serapion este unul dintre cei mai importanţi corespondenţi ai lui ATANASIU în polemica sa antiariană şi în doctrina trinitară (să ne gândim, spre exemplu, la cele patru *Scrisori în favoarea divinităţii Duhului Sfânt*). De asemenea, el este şi un bun prieten şi confident în momentele mai dificile ale existenţei sale, desemnându-l chiar locţiitorul său în timpuri de exil. Despre importanţa acestui episcop în Biserica egipteană în secolul al IV-lea a scris K. FITSCHEN, *Serapion von Thmuis. Echte und unechte Schriften sowie die Zeuniste des Athanasius und anderer*, Patristische Texte und Studien 37, Berlin-New York, 1992.

[2] E. SCHWARTZ, „Zur Kirchengeschichte des virten Jahrbunderts", în: *ZNW* 34 (1935) 129-213, neagă acest detaliu conţinut în finalul biletului şi propune ipoteza că ar fi putut fi trimis înaintea Paştelui din anul 337, pe când Atanasiu era prezent la Trier, văzând în el documentul oficial al introducerii postului de 40 de zile în Biserica Egiptului. R. Lorenz şi K. Fitschen susţin, la rândul lor, această ipoteză, pe când alţi cercetători, ca L. DUCHESNE, *Origines du culte chrétien*, Paris 1920, 255-256, susţin ideea că biletul nu putea fi trimis decât de la Roma în anul 340.

liturgică în Biserica Egiptului. Serapion, locțiitorul lui Atanasiu în ierarhia bisericească, primeşte misiunea de a predica instituirea acestei tradiții, insistând în mod deosebit asupra respectării ei ca fiind parte integrantă din sărbătoarea Paştelui: „Dragul meu, astfel sau într-un alt mod, convinge-i şi învață-i să respecte postul de 40 de zile. Căci este ruşinos: pe când toată obştea ține post, doar cei din Egipt se bucură, dimpotrivă, de a nu posti". Biletul se termină cu lista noilor episcopi consacrați, cu siguranță, în vara anului 338, în timpul Sinodului ținut la Alexandria sub conducerea lui Atanasiu. Nu putem trece cu vederea faptul că doi din cei nouă episcopi ocupă scaune episcopale nou-create. Într-adevăr, patriarhul îşi permite uneori să înființeze asemenea episcopii cu scopul de a menține unitatea şi comuniunea de credință în Egipt şi a opri succesul învățăturilor. Este vorba de episcopia de Bukolia, unde Ischiras devine primul păstor, şi episcopia de Stathma, pe al cărei scaun urcă Arabion.

În timp ce în a doua parte a biletului episcopul se adresează tuturor episcopilor egipteni, informându-i despre noii episcopi în comuniune cu Biserica Egiptului, în prima parte se adresează doar prietenului său Serapion. Astfel, intrăm în inima funcționării cancelariei episcopale alexandrine: în acelaşi bilet există o parte destinată tuturor episcopilor egipteni, redactată în zeci de exemplare, şi o parte destinată doar lui Serapion. Studiul manuscriselor ne permite să lansăm ipoteza că o colecție de *Scrisori pascale* din ambientul episcopiei din Thmuis ar fi conservat doar varianta cu partea adresată lui Serapion, pe când alte colecții au transmis biletul în integritatea sa. Nu trebuie uitat faptul că la Thmuis existau două comunități în opoziție, melețienii şi cei fideli credinței din Niceea, şi o recunoaştere oficială a melețienilor din partea episcopilor din alte regiuni ecleziastice ar fi putut produce importante turbulențe religioase şi civile. În acest bilet se vede o dată în plus prudența pastorală specifică episcopului Atanasiu.

Traducere

Fratelui meu drag şi coleg în minister Serapion.

1. Să-i mulțumim Domnului pentru toate ce ni le acordă în orice moment. Căci şi acum ne acordă să trăim în aşteptare timpul sărbătorii. De aceea, ți-am trimis o scrisoare referitor la sărbătoare, pe care am redactat-o după datină, o, dragul meu, pentru ca, prin tine, toți frații să poată cunoaşte ziua bucuriei![3]

---

[3] Din această introducere ne putem da seama că Atanasiu face referință la o *Scrisoare pascală* deja trimisă. Între anii 335-342 episcopul trimite scrisorile conform obiceiului, iar acest bilet pare a fi însoțit o asemenea scrisoare care, din păcate, s-a pierdut în negura istoriei.

2. Deoarece meleţienii, veniţi din Siria, s-au lăudat că au primit ceea ce nu le aparţine, adică au fost admişi şi ei în Biserica Catolică, de aceea îţi trimit copia unei singure scrisori a colegilor noştri de minister din Palestina, pentru ca, citind-o, să afli şi tu înşelăciunea disimulatorilor referitor la o asemenea problemă. Deoarece, după cum am spus-o mai înainte, s-au lăudat, a fost necesar să le scriu episcopilor din Siria şi imediat cei din Palestina mi-au răspuns, ratificând sentinţa împotriva lor, după cum vei putea afla din această copie. Pentru ca să nu pierzi timpul citind scrisorile episcopilor una câte una, ţi-am trimis o singură copie, care este asemănătoare celorlalte, pentru ca din ea să afli tonul tuturor ştiut fiind faptul că, judecaţi culpabili şi într-o asemenea problemă, vor obţine o pedeapsă meritată fiecare.

3. Chiar şi aceasta am considerat-o necesar şi foarte urgent, să înştiinţez modestia voastră – căci am scris aceasta fiecăruia – că tu trebuie să faci cunoscut postul de 40 de zile fraţilor şi să-i convingi să postească, pentru ca, atunci când toată obştea posteşte, doar noi în Egipt să nu devenim obiect de dispreţ fiindcă nu postim, ci să ne bucurăm în acele zile. Deci dacă, pe motiv că scrisoarea nu a fost citită în acel moment, de aceea nu postim, momentul a sosit ca şi acest pretext să fie abolit şi ca ea să fie citită înaintea postului de 40 de zile, astfel încât să nu fie niciun pretext pentru a nu posti. După ce ai citit-o, vei putea aduce la cunoştinţă poporului învăţătura despre post. În orice caz, dragul meu, astfel sau într-un alt mod, convinge-i şi învaţă-i să respecte carantena. Căci este ruşinos: pe când toată obştea ţine post, doar cei din Egipt se bucură. Şi eu atunci, indignat pentru faptul că referitor la aceste probleme unii au râs de noi, am fost constrâns să-ţi scriu. În acest fel, după ce vei primi scrisoarea şi o vei citi, făcând un efort de a-i îndupleca, răspunde-mi, o, dragul meu, pentru ca şi eu, fiind la curent, să mă bucur!

4. Mi s-a părut necesar să-ţi trimit şi aceste veşti, fiindcă unii episcopi au decedat, iată cei care le-au succedat[4]:

la Tanis[5], în locul lui Helias, Theodoros;

---

[4] A. Martin, *Athanase d'Alexandrie et l'Église d'Égypte au IVe siècle*, Roma 1996, 62-68, avansează ipoteza că scaunele episcopale din Paralo, Apollonopoli inferioară, Afroditopoli şi două din Libia ar fi anterioare anului 328, însă ea recunoaşte că Atanasiu a creat câteva scaune care nu se află nici în catalogul din Niceea şi nici în cel al lui Meleţiu de Licopolis: Bucolia, Stathma şi Rhinokorouron. Cercetătoarea avansează ideea că primul scaun a fost instituit pentru a se opune scaunului episcopal creat în Mareotide după deciziile Sinodului de la Tir special pentru Ischiras. Este vorba deci despre un scaun temporar în scopul unei politici ecleziastice antimeleţiene explicite. Stathma, o bază militară din Libia, nu este în afara dorinţei lui Atanasiu de a atrage de partea sa clerul supus influenţei ariane.

[5] La Tanis este prezentă o comunitate meleţiană condusă de Eudemone, care a întrerupt procesul de reconciliere dintre Meleţiu şi Alexandru. Numele său apare şi în *Scrisoarea pascală* a anului 332.

la Arsenoitis, Silvanos în locul lui Kalosiris;
la Paralos, Nemesion în locul lui Nonnos[6];
la Boukolia, Heraklios;
la Tentyra, Andronikos în locul lui Saprion, tatăl său[7];
la Thebais, Philon în locul lui Philon;
la Maximianapolis, Herminos în locul lui Atras;
la Apollon Inferioară, Sarapion în locul lui Plution;
la Aphroditon, Serenos în locul lui Theodoros;
la Rhinokorouron, Salomon;
la Stathma, Arabion;
şi la Marmarica, în Garyathis Orientală, Andragathos în locul lui Hierax, în Garyathis Meridională, Quintus în locul lui Nicon.

Salutaţi-vă unii pe alţii cu o sărutare sfântă (*Rom* 16,16),
Vă salută fraţii care sunt cu mine (*Fil* 4,21)

[6] Nannos de Paralos se numără printre episcopii care i-au luat apărarea lui Atanasiu la Sinodul din Tir, din 335.

[7] *Viaţa greacă înainte de Pacomie*, 30. Acestui episcop, cu ocazia vizitei lui Atanasiu în Tebaida, în 331-332, i se cere să-l susţină în tentativa sfinţirii preoţeşti a lui Pahomie, care se opunea, considerându-se nevrednic.

SCRISOAREA PASCALĂ XIII
ANUL 341

Context istoric

Din primul paragraf al scrisorii aflăm că ea a fost trimisă de la Roma: „Iată că vă scriu de la Roma". Din această afirmaţie putem deduce că este vorba despre prima scrisoare trimisă din metropola occidentală. La Roma, Atanasiu şi alţi episcopi orientali împărtăşind aceeaşi soartă ca a lui cer sprijinul Papei Iuliu, deoarece „Biserica Romei se bucura de un statut privilegiat" (Socrate de Constantinopol, *Istoria ecleziastică* II, 15, 1). Acesta, reunind un sinod în iarna anului 340-341, i-a încurajat şi i-a acceptat în comuniunea sa, recunoscându-i ca singurii episcopi legitimi ai scaunelor de pe care au fost alungaţi. În această scrisoare găsim deseori menţiunea persecuţiilor suferite de episcopii care rămân fideli credinţei semnate la Niceea. La Alexandria, episcopul arian Grigore de Capadocia instalează o guvernare bazată pe violenţă şi teroare, iar situaţia Bisericii Egiptului se deteriorează progresiv. Credincioşii fideli episcopului Atanasiu sunt supuşi la tot felul de încercări şi violenţe, însă nu cedează. Fecioarele consacrate sunt violate, călugării sunt alungaţi din mănăstiri, preoţii sunt prigoniţi şi aruncaţi în închisori. Această situaţie creează o decădere spirituală şi morală în Biserica Egiptului, care îşi va lăsa amprenta şi după episcopatul lui Grigore. La întoarcerea din exil, Atanasiu va lucra mult la reconstituirea faimei Bisericii Alexandriei şi a Egiptului.

Structura scrisorii

Motivul principal al scrisorii este cel al persecuţiei şi al încercărilor la care sunt supuşi cei care rămân fideli credinţei ortodoxe. Dumnezeu însuşi va fi răsplata lor, deoarece au ştiut să se încreadă mai mult în el decât în oameni. Atanasiu aminteşte diferitele chinuri prin care trec unii creştini, începând de la episcopi până la credincioşii de rând. Totuşi, aceste persecuţii nu trebuie să împiedice Biserica în sărbătorirea Paştelui, deoarece ea este o pregătire, încă de pe acest pământ, a ceea ce va fi Paştele veşnic în ceruri. Necredincioşii nu sunt în măsură să înţeleagă sensul sărbătorii în timpul persecuţiilor, pe când credincioşii, încercaţi în credinţa lor, sunt lumini de speranţă şi modele de virtute în trăirea credinţei lor pascale. Sfântul Paul şi mulţi alţi sfinţi sunt modele în acest sens: credinţa lor în

Dumnezeu şi speranţa în îndeplinirea promisiunilor viitoare le-au permis să treacă cu mult curaj suferinţele persecuţiilor. Astfel, credincioşii, întăriţi prin virtute şi trăind cu speranţa în Dumnezeu, nu pot cădea în faţa încercărilor. Atanasiu apelează la Paul pentru a-i îndemna pe credincioşii săi la pregătirea demnă şi fără frică a sărbătorii Paştelui prin meditaţia Scripturii şi mărturisirea credinţei ortodoxe. Încercările nu pot avea niciun impact negativ asupra credincioşilor, care îşi pun încrederea în Cristos, care a acceptat primul moartea pentru a ne reda speranţa în viaţa cea adevărată în Împărăţia sa. Astfel, încercările vieţii pot fi depăşite de creştini, deoarece ei ştiu că ele sunt de scurtă durată în comparaţie cu realităţile veşnice la care sunt chemaţi. Făcând o interpretare alegorică a personajului din Vechiul Testament, Isahar (*Gen* 49,14-15), patriarhul oferă exemplul unui om care a trecut prin încercări, însă s-a încrezut mereu în iubirea divină, ca mireasa din *Cântarea Cântărilor*, meditând Scripturile şi primind în viaţa sa sămânţa cuvântului lui Dumnezeu. El simbolizează perfecţiunea celui care ajunge să fructifice în totalitate sămânţa cuvântului primită în inima sa. Astfel, urmând acest exemplu, şi creştinii pot deveni victorioşi în încercări. De aceea, chiar şi atunci când sunt persecutaţi, ei trebuie să celebreze sărbătoarea speranţei şi a bucuriei datorită adevărului credinţei. Cristos cel înviat nu poate lăsa indiferentă credinţa lor şi le dă curajul şi forţa necesară pentru a-l mărturisi în mijlocul încercărilor. Bucuria învierii este mai mare decât orice suferinţă şi persecuţie, deoarece ea este o pregustare a bucuriei veşnice.

Traducere

1. Dragii mei, nici acum n-am întârziat să vă anunţ sărbătoarea mântuitoare, aceea pe care o celebrăm în fiecare an după datină. Căci, dacă cei care luptă împotriva lui Cristos v-au produs necazuri, mi-au produs şi mie prin suferinţe şi pedepse. Totuşi, fiindcă Dumnezeu ne întăreşte prin mijlocirea speranţei reciproce, iată că vă scriu de la Roma. Chiar dacă fac sărbătoarea aici, împreună cu fraţii, în intenţii şi în spirit fac sărbătoarea cu voi: deoarece împreună îi înălţăm rugăciuni lui Dumnezeu, „s-a dat harul nu numai să credeţi în el, ci şi să suferiţi pentru el” (*Fil* 1,29). Căci chiar dacă suntem îndepărtaţi din cauza distanţei care ne separă, el mă îndeamnă să vă scriu, pentru ca prin scrisoare să ne putem mângâia şi stimula în mod reciproc în bine. Într-adevăr, numeroase necazuri şi persecuţii dure împotriva Bisericii au fost comise în timpurile noastre[1]: unii

[1] Episcopul Alexandriei evocă în termeni destul de vagi evenimentele petrecute în 339: mai întâi, a fost constrâns să locuiască în ascuns în Alexandria, iar apoi, a fost forţat să ia drumul exilului spre Roma. Pluralul posesiv „noastre” poate desemna fie Biserica din Egipt, fie pe Atanasiu însuşi.

eretici „stricați la minte și osândiți în ce privește credința se împotrivesc adevărului" (*1Tim* 3,8), persecutând cu violență Biserica, și printre frați unii au fost seduși[2], alții, dimpotrivă, s-au arătat statornici, suportând persecuții și, ceea ce este și mai grav, insultele lor au ajuns până la episcopi[3]. Totuși, este nedrept ca din cauza acestor incidente să neglijăm sărbătoarea, dimpotrivă, cu atât mai mult trebuie să ne-o amintim și să nu neglijăm deloc memoria legată de timpurile în care ea s-a împlinit. Căci dacă aceste incidente ale necredincioșilor nu sunt considerate ca fiind proprii timpului sărbătorii, fiindcă ei își petrec toată viața în beții și nebunie, și sărbătorile sunt pentru ei motive, mai degrabă, de lamentație decât de bucurie, pe când pentru noi, fiindcă trăim pe pământ, ele sunt o cale fără obstacole; altfel spus, chiar și acest timp este în favoarea noastră: asemenea incidente ajung pentru a ne exersa și încerca, deoarece, când ne vom arăta servitori tari și încercați ai lui Cristos, să putem deveni moștenitori ai sfinților (cf. *Rom* 8,17). Căci, conform lui Iob, „soarta omului pe pământ este o încercare" (*Iob* 7,1). Totuși, suntem încercați în acest fel prin necazuri, chinuri și suferințe pentru ca fiecare să primească de la Dumnezeu răsplata ce i se cuvine, după cum s-a spus prin profet: „Eu, Domnul, cercetez inima și încerc rinichii, ca să răsplătesc fiecăruia după purtarea lui, după rodul faptelor lui" (*Ier* 17,10): asta nu înseamnă că, atunci când cineva a fost supus unei încercări, Dumnezeu nu cunoaște dinainte ceea ce-l așteaptă.

2. Căci el cunoaște toate lucrurile înainte ca ele să se întâmple și el, fiind bun și iubitor de oameni, răsplătește fiecăruia după cum este convenabil în raport cu faptele sale, astfel încât fiecare poate exclama că „judecățile Domnului sunt adevărate, toate sunt drepte" (*Ps* 18,10), după cum spune din nou profetul: „Doamne, care pătrunzi rinichii și inimile" (*Ier* 20,12). De aceea, și el ne încearcă pe fiecare dintre noi, fie pentru ca cei care nu cunosc virtutea să li se reveleze prin incidentele care sunt impuse ca fiind încercări, după cum i s-a spus lui Iob: „Tu crezi că m-am revelat ție cu un alt scop decât cel ca tu să poți învăța dreptatea?" (*Iob* 40,8); fie pentru ca oamenii, sfătuiți prin conștiința propriilor fapte, să poată recunoaște calitatea lor și astfel, fie să se căiască de răutatea lor, fie să rămână fermi în

---

[2] Probabil că Atanasiu face aluzie aici la credincioșii care s-au lăsat amăgiți de către episcopul arian impus Alexandriei, Grigore de Capadocia. Cu toate că acesta s-a impus prin violență, unii alexandrini au fost seduși de politica lui ecleziastică, iar Atanasiu însuși, la întoarcerea din exil, în 347, a fost constrâns să recunoască valide unele sfințiri realizate de Grigore.

[3] Instalarea prin violență a lui Grigore, denunțată de mai multe ori de Atanasiu, a provocat un adevărat masacru în Alexandria și în Biserica Egiptului. Mai mulți episcopi au fost persecutați, iar alții au plătit chiar cu viața lor faptul că au rămas fideli comuniunii cu Atanasiu, episcopul valid al Alexandriei.

credință (cf. *Col* 2,7). Pentru aceasta, fericitul Paul, trecând prin necazuri, persecuții, foame şi sete (cf. *2Cor* 11,27), în toate acestea era victorios datorită virtuții lui Isus Cristos, cel care ne-a iubit (cf. *Rom* 8,37). Fiindcă suferea, era slab în trup; însă deoarece credea şi spera, era tare în spirit şi forța sa rămânea perfectă în slăbiciune.

3. Şi ceilalți sfinți, care aveau aceeaşi speranță în Dumnezeu, suportau cu bucurie o încercare ca aceasta, după cum spune, pe de o parte, Iob: „Să fie binecuvântat numele Domnului" (*Iob* 1,21) şi, pe de altă parte, psalmistul: „Cercetează-mă, Doamne, şi pune-mă la încercare, verifică în foc rărunchii mei şi inima mea!" (*Ps* 25,2). Deoarece forța, când are loc cercetarea, îi avertizează pe cei nechibzuiți, de aceea, cunoscând puritatea şi avantajul ce provin de la focul divin, sfinții nu s-au descurajat în încercări de acest fel, ci, mai degrabă, s-au înfrânat în ele fără a rămâne deloc atinşi de ceea ce s-a întâmplat; astfel, au apărut strălucitori ca aurul prin lucrarea focului (cf. *1Pt* 1,7), cum se cuvine celui care, încercat la o asemenea şcoală, spune: „Pune la încercare inima mea, cerceteaz-o noaptea, încearcă-mă în foc, dar nu vei găsi în mine nedreptate. Gura mea nu a păcătuit, fiind părtaşă la faptele oamenilor" (*Ps* 16,3-4). Însă cei care înfrâng legea prin faptele lor, deoarece nu cunosc altceva mai bun decât să mănânce, să bea şi să moară (cf. *1Cor* 15,32; *Is* 22,13), judecă încercările ca fiind pericole şi în ele devin repede mici, astfel încât, „nevrednici în privința credinței" (*2Tim* 3,8), „i-a lăsat pradă unei minți stricate ca să facă cele nepermise" (*Rom* 1,28). De aceea, fericitul Paul, îndemnându-ne la exerciții de acest gen şi măsurându-se primul în ele, spunea: „Mă bucur în slăbiciuni, în jigniri, în necazuri, în lipsuri, în persecuții, în strâmtorări îndurate pentru Cristos" (*2Cor* 12,10); şi din nou: „Deprinde-te cu evlavia" (*1Tim* 4,7). Cunoscând într-adevăr persecuțiile care-i captivează pe cei care preferă să trăiască ducând o viață religioasă în pietate, Paul doreşte ca discipolii săi să mediteze prin anticipație asupra lucrurilor legate de credința ortodoxă, pentru că, fiind încercați şi supuşi unui necaz, ca şi cum ar fi fost exersați în asemenea lucruri, să le poată suporta cu uşurință. Căci în asemenea lucruri în care se angajează cu mintea, în ele să aibă o ascunzătoare scumpă sufletului din cauza obiceiului. De aceea, fericiții martiri, pregătiți fiind în chinuri, au devenit foarte repede perfecți în Cristos, considerând ca fiind nimic suferințele trupului în comparație cu ceea ce-i aşteaptă în odihna cea veşnică.

4. Dimpotrivă, toți cei care „cu numele lor şi-au numit terenurile proprii" (*Ps* 48,12) şi care se preocupă „lemn, fân, paie" (*1Cor* 3,12), persoanele de o asemenea natură, necunoscând chinurile, nu vor cunoaşte nici Împărăția cerurilor. Dimpotrivă, dacă ar fi ştiut că „încercarea aduce răbdare, răbdarea virtute, virtutea speranță, iar speranța nu înşală" (*Rom* 5,3-5),

s-ar fi exersat imitându-l pe Paul care spunea: „Îmi chinuiesc trupul şi îl fac sclav ca nu cumva, după ce am predicat altora, eu însumi să fiu respins” (*1Cor* 9,27). Astfel, le este uşor, după ce au suportat necazurile aduse împotriva lor din când în când pentru a fi încercaţi, să asculte îndemnul profetic, care spune: „Este bine pentru om să poarte un jug în tinereţea lui. Să stea singur şi să tacă, pentru că Domnul i l-a pus pe grumaz; să-şi umple gura cu ţărână şi să nu-şi piardă speranţa; să dea obrazul celui ce-l loveşte şi să se sature de ocări. Căci Domnul nu leapădă pentru totdeauna, ci, când mâhneşte pe cineva, se îndură iarăşi de el, după îndurarea lui cea mare” (*Lam* 3,27-32). Căci toate aceste lucruri, provenind de la duşmani, care necăjesc, insultă, produc infamie, nu pot face nimic împotriva marii îndurări a lui Dumnezeu: de acestea noi ne putem vindeca repede, fiindcă sunt de scurtă durată, pe când Dumnezeu iubeşte în orice moment, revărsând iubirea sa asupra celor care o doresc. De aceea, nu trebuie să privim spre lucrurile pământeşti trecătoare, dragii mei fraţi; să sperăm, mai degrabă, la cele veşnice (cf. *2Cor* 4,18). De aceea, chiar dacă vei fi în necazuri, ele vor avea un sfârşit, chiar dacă veţi fi insultaţi şi persecutaţi, nimic nu este comparabil cu speranţa care vă este rezervată: toate lucrurile prezente sunt de mică valoare în comparaţie cu cele viitoare şi „suferinţele timpului prezent nu se pot compara cu gloria viitoare” (*Rom* 8,18). Ce se poate compara cu împărăţia? Sau ce se poate compara cu viaţa veşnică? Sau ce se poate oferi pe pământ care să poată fi comparabil cu ceea ce vom moşteni în viitor? Căci suntem moştenitori ai lui Dumnezeu şi împreună-moştenitori ai lui Cristos (cf. *Rom* 8,17). Nu trebuie deci să privim la necazuri şi la persecuţii, dragii mei, ci la speranţa care ne este rezervată din cauza persecuţiilor.

5. Într-adevăr, avem un exemplu convingător pentru noi în patriarhul Isahar, despre care Scriptura spune: „Isahar este un măgar puternic care s-a întins între două ţarcuri. Vede că locul unde se odihneşte este bun şi că ţinutul lui este plăcut; şi-a plecat umărul sub povară şi a ajuns o masă de sclavi” (*Gen* 49,14-15). Rănit de iubirea divină, ca mireasa din *Cântarea Cântărilor* (cf. *Ct* 2,5), el a profitat de Sfintele Scripturi: fiindcă nu a moştenit doar ceea ce era vechi, ci şi ceea ce era nou, s-a prezentat în mintea sa; iar apoi, ca acela care a deschis calea, privea la odihna care este în cer. În cuvântul „pământ” este expresia care înseamnă „fapte bune”, iar în plus, cum este în realitate, şi „mărețe”, adică pământul care este mereu nou şi neînvechit. Căci pământul acesta trece, după cum a spus Domnul (cf. *Mt* 24,35); cel ce va veni, dimpotrivă, cel care va primi sfinţii, este nemuritor. Observând deci aceste lucruri, patriarhul Isahar s-a bucurat chiar şi în încercări când a plecat umărul sub povară. „Insultat fiind, nu a răspuns

la insultă, suferind, nu amenința" (*1Pt* 2,23), ci, ca un om care este mai mult decât biruitor (cf. *Rom* 8,37) în aceste lucruri şi, mai mult, a arătat pământul său, resimțea bucuria. Cuvântul semăna; el, cu vigilență, ara, astfel încât producea rod din una o sută[4].

6. Dar la ce servesc toate acestea, dragii mei, dacă nu pentru că şi noi, când duşmanii ne atacă, să putem triumfa în necazuri; şi când suntem persecutați să nu ne descurajăm, ci, mai degrabă, să alergăm spre coroana vocației cereşti în Cristos Isus, Domnul nostru (cf. *Fil* 3,14); şi când suntem insultați să nu ne descurajăm, ci „să dăm obrazul celui ce-l loveşte" (*Lam* 3,30) Cei cărora plăcerile le sunt agreabile şi cei cărora le place duşmănia vor fi încercați, după cum spune fericitul apostol Iacob, când sunt atraşi şi seduşi de propriile plăceri (cf. *Iac* 1,14). Dimpotrivă, noi, ştiind că suferim din cauza adevărului şi că cei care îl refuză pe Domnul ne lovesc şi ne persecută, „considerând bucuria perfectă", dragii mei, conform expresiilor lui Iacob, trecem prin felurite încercări, ca unii care ştim că „încercarea credinței voastre produce răbdarea" (*Iac* 1,3), din nou cu bucurie, frații mei, să celebrăm sărbătoarea ştiind că mântuirea noastră este aproape în timpul necazurilor. Căci Mântuitorul nostru nu ne-a mântuit într-un timp de linişte, ci, suferind pentru noi, a abolit moartea. Despre acest lucru ni s-a spus şi nouă: „în lume veți avea necazuri" (*In* 16,33). Nu spunea asta tuturor, ci doar celor care, cu atenție şi credință, împlineau serviciul în cinstea sa, prevăzând că „toți cei care vor să trăiască în Cristos Isus cu evlavie vor fi persecutați" (*2Tim* 3,12).

7. „Însă oamenii răi şi înşelați vor merge din rău în mai rău, înşelând şi fiind înşelați" (*2Tim* 3,13). Deci dacă, precum interpreții viselor şi profeții cei falşi care pretind că pot da semne, şi cei ignoranți, îmbătați, nu de vin, ci de necredința lor, făcând apel la puterea politică[5] se mândresc amenințând,

---

[4] O asemenea exegeză a textului biblic din *Cartea Genezei* îi permite lui Atanasiu să ne prezinte modelul unui creştin perfect care perseverează la lucrul său, ajungând până la obținerea unei recolte spirituale pe măsura promisiunilor făcute de Mântuitorul. Am văzut că în *Scrisoarea pascală* 10 episcopul prezentase trei stadii în viața spirituală în interiorul aceleiaşi unice Biserici a lui Cristos, folosindu-se de parabola triplului rod al seminței aruncate în pământ. Aici patriarhul se opreşte doar asupra celui care a produs rodul maxim, o sută. Imaginea care reprezintă un asemenea om este cea din *Cântarea Cântărilor*, unde mireasa este rănită de iubirea mirelui său, pe care îl caută fără încetare. Astfel, Isahar devine simbolul creştinului împlinit în iubirea lui Dumnezeu, care meditează Scriptura, care aşteaptă odihna cerească şi promisiunile cereşti datorită faptelor sale bune şi sârguinței cu care a perseverat pe calea sfințeniei.

[5] Ne putem întreba la ce face referință aici Atanasiu. La mândria melețienilor despre care a vorbit deja în *Biletul adresat lui Serapion*? La atitudinea lui Grigore de Capadocia care s-a declarat episcop în mod ilegitim? La susținerea pe care puterea politică o acordă propagandei doctrinei ariene? Toate aceste întrebări pot primi răspunsuri pozitive, deoarece episcopul suferea în exil din cauza tuturor acestor persoane.

să nu-i credeți; căci, deşi suntem supuşi la încercare, să ne comportăm cu demnitate, să nu le dăm ocazia de a se bucura. Într-adevăr, Dumnezeu spunea astfel prin Moise, avertizând poporul: „Dacă se ridică în mijlocul tău un profet sau un visător şi îți va da un semn sau o minune şi se va împlini semnul sau minunea despre care ți-a vorbit el, zicând: «Să mergem după alți dumnezei – pe care nu-i cunoşti – şi să-i slujim», să nu asculți de cuvintele acelui profet sau ale acelui visător, căci Domnul Dumnezeul vostru vă pune la încercare ca să ştie dacă îl iubiți pe Domnul Dumnezeul vostru din toată inima voastră şi din tot sufletul vostru" (*Dt* 13,2-4). Fiind încercați în aceste situații, să nu ne separăm de iubirea lui Dumnezeu; mai degrabă, să celebrăm sărbătoarea, dragii mei, nu ca şi cum am petrece o zi de tristețe, ci de bucurie pentru Cristos care ne hrăneşte în fiecare zi. Să ne amintim că în zilele Paştelui el a fost jertfit, să celebrăm faptul că, într-adevăr, „Paştele nostru, Cristos, a fost jertfit" (*1Cor* 5,7). Cel care în trecut a făcut să iasă poporul din Egipt, acum, dimpotrivă, „prin moarte, a redus la neputință pe cel care avea puterea morții" (*Evr* 2,14), adică diavolul. Şi acum l-a întors în derâdere şi a dat protecție celor care sunt întristați şi „strigă la Dumnezeu zi şi noapte" (*Lc* 18,7).

8. Vom începe deci postul de patruzeci de zile pe 13 phamenoth (9 martie), săptămâna sfântă a Paştelui pe 18 pharmouthi; vom întrerupe postul în ziua de sâmbătă, pe 23, ridicându-se splendoarea marii duminici pe 24 ale aceleiaşi luni pharmouthi (19 aprilie), după care vom continua Rusaliile. Şi în fiecare moment vom cânta imnuri, îl vom invoca pe Cristos şi ne vom elibera de duşmanii noştri în Cristos Isus Domnul nostru, prin care să fie slavă şi putere Tatălui său, în vecii vecilor. Amin.

Salutați-vă unii pe alții cu o sărutare sfântă (*Rom* 16,16),
Vă salută frații care sunt cu mine (*Fil* 4,21)

Mă rog ca să aveți mântuirea în Domnul nostru, dragi frați.

SCRISOAREA PASCALĂ XIV
ANUL 342

Context istoric

Pentru a doua oară consecutiv, Atanasiu trimite *Scrisoarea pascală* din exilul său de la Roma. În ea găsim referințe la creşterea influenței arienilor în Biserica Egiptului şi înăsprirea persecuției împotriva acelora care rămân fideli episcopului exilat. Ca un bun păstor, patriarhul nu încetează să-i îndemne pe credincioşii săi să rămână fideli propovăduirii Evangheliei lui Cristos împotriva persecuțiilor şi terorii la care sunt supuşi. Exilul său la Roma este o ocazie potrivită pentru a lega noi prietenii cu mari personalități bisericeşti din lumea occidentală. Sinodul de la Roma, reunit de Papa Iuliu în iarna anului 340-341, l-a deculpabilizat de toate acuzațiile ce i-au fost aduse la Sinodul din Tir, în 335. De asemenea, prietenul său Marcel, episcopul de Ancira, asupra căruia plana învinuirea de erezie, se bucură de aceeaşi deculpabilizare. Arienii sunt nemulțumiți şi îi trimit nenumărate scrisori lui Iuliu, însă acesta din urmă nu intră în jocul lor. În Occident constatăm o slăbire progresivă a influenței ariene, pe când în Orient aceştia sunt din ce în ce mai puternici şi influenți. Iuliu şi Atanasiu sunt pe aceeaşi frecvență în dorința lor de a lupta pentru proclamarea adevărului referitor la Fiul lui Dumnezeu.

Chiar şi în exil, Atanasiu nu încetează să-şi arate grija pastorală pentru poporul ce-i este încredințat. Informează lumea occidentală de pericolul arianismului pentru credința creştină şi câştigă tot mai mulți adepți de partea sa. În această perioadă redactează capodopera sa, primele două discursuri *Împotriva arienilor*, cu scopul de a face cunoscută intenția malefică a doctrinei ariene. În Orient, situația nu se îmbunătățeşte deloc. Sinodul din Antiohia, ținut sub îndrumarea lui Eusebiu de Nicomedia în 341 şi cu aprobarea împăratului Constanțiu, întăreşte episcopatul arian şi slăbeşte influența episcopilor care vor să rămână fideli patriarhului exilat. Cu această ocazie, arienii redactează trei formule de credință, căreia i se adaugă încă una anul următor. Formula de credință stabilită la Niceea este evitată, iar terminologia tehnică, adică insistența asupra unei teologii trinitare tri-ipostatice, este condamnată ca fiind de inspirație sabeliană[1]. Acest sinod

[1] Sabeliu este autorul unei doctrine trinitare tri-ipostatice, susținând că la origine exista doar un singur Dumnezeu, capabil să „joace" trei roluri diferite în economia mântuirii: Tată

are pretenția să se opună celui ținut la Roma, menținând condamnarea episcopilor orientali exilați în Occident și reabilitați de Iuliu. Cea de-a patra formulă de la Antiohia prezintă originea Fiului din substanța Tatălui în termeni mult mai tradiționali și dificil de acceptat pentru arieni, deoarece acest fel de a-l prezenta pe Fiul în raportul său cu Tatăl exclude crearea sa. Ea va fi folosită ca bază pentru formula redactată în urma sinodului desfășurat la Sirmium în 351[2]. Trebuie să mai subliniem faptul că doar la câteva luni după Sinodul de la Antiohia moare Eusebiu de Nicomedia, unul dintre cei mai mari susținători ai cauzei ariene încă din primul moment și un opozant înverșunat al lui Atanasiu.

Structura scrisorii

Ca și în scrisoarea precedentă, motivul principal îl reprezintă persecuția și mulțumirea ce trebuie adusă lui Dumnezeu chiar și în timpuri de suferință. Credincioșii alexandrini sunt îndemnați să celebreze Paștele cu bucurie, chiar dacă sunt împiedicați de ereticii care-i prigonesc. De altfel, sărbătoarea nu trebuie celebrată doar prin respectarea zilelor pascale, cum fac iudeii. Sfântul Paul nu proclamă zilele sărbătorii, ci o sărbătoare perpetuă care ne menține în contact permanent cu Dumnezeu. Pentru a-și exprima explicit gândirea, Atanasiu face apel la interpretarea alegorică a parabolei talanților. Aceștia, indiferent de numărul sau importanța lor, nu trebuie ascunși, ci fructificați, pentru a primi laudă din partea lui Dumnezeu. Voința omului trebuie să corespundă mereu harului lui Dumnezeu oferit cu atâta gratitudine tuturor oamenilor în Isus Cristos mort și înviat din iubire față de oameni. De aceea, patriarhul îndeamnă la statornicie în credință, deoarece Dumnezeu este ca un foc în care sunt mistuite toate păcatele și produce purificarea sufletelor creștinilor. Dumnezeu este un foc și lui i se pot alătura doar cei care sunt înflăcărați cu duhul, după cum au fost Moise, patriarhii și profeții Vechiului Testament. Acest foc purificator schimbă răutatea din sufletul omului, astfel încât acesta poate produce roade 30, 60, 100. Cei care îi rămân fideli Domnului au mereu pe buze și în suflet rugăciuni de mulțumire chiar și atunci când sunt persecutați, în suferință, sau puși la grele încercări din cauza credinței, după cum ne învață dreptul Iob, profetul David și apostolul Paul. Imitând aceste personaje, se pot depăși persecuțiile declanșate de eretici împotriva Bisericii. Deci Paștele trebuie celebrat ținând cont de prescripțiile din *Cartea Exodului* 12,

în momentul creației, Fiu în scopul mântuirii, Duh Sfânt pentru sfințirea Bisericii. Această doctrină a fost condamnată în 268. O bună teologie tri-ipostatică va fi dezvoltată doar după Atanasiu, de cei trei mari teologi capadocieni, Vasile cel Mare, Grigore de Nyssa și Grigore de Nazianz, și care a devenit teologia trinitară oficială.

[2] Cf. M. SOMONETTI, *La crisi ariana nel IV secolo*, Roma 1975, 163-166.

interpretate la lumina evenimentelor din Noul Testament. Ziua în care iudeii i-au văzut pe asupritorii lor scufundându-se în Marea Roşie reprezintă simbolic ziua în care ereticii vor pieri din Biserică şi adevărul va triumfa.

Traducere

1. Din nou, dragii mei fraţi, ziua sărbătorii, care între toate este cea mai potrivită pentru rugăciune, se apropie, aceea pe care legea ne-o impune să o celebrăm, şi n-ar fi lucru sfânt din partea noastră să o petrecem în tăcere. Căci chiar dacă sunt înconjurat de cei care mă insultă pentru a nu vă anunţa sărbătoarea din cauza lor, totuşi mulţumesc lui Dumnezeu, „cel care îi mângâie pe cei umili" (*2Cor* 7,6), pentru faptul că nu m-au redus la tăcere. Ei sunt copleşiţi de fapte răutăcioase şi ne acuză fără încetare. De aceea, ascultând glasul adevărului, strig împreună cu voi în ziua sărbătorii: [...][3]. Dumnezeul Universului porunceşte şi spune: „Fiii lui Israel să celebreze Paştele" (*Num* 9,2); iar Duhul Sfânt ne îndeamnă în psalm: „Sunaţi din trâmbiţă la lună nouă şi la lună plină, în ziua noastră de sărbătoare" (*Ps* 80,4); şi profetul strigă: „Celebrează, Iuda, sărbătorile tale!" (*Nah* 2,1). Acest mesaj vi-l trimit nu ca şi cum ar fi fost ceva ce voi nu cunoaşteţi, ci vi-l reamintesc celor care-l cunoaşteţi deja, ca să ştiţi că şi pe oamenii care sunt îndepărtaţi Dumnezeu îi reuneşte: aceeaşi sărbătoare o celebrăm şi pe acelaşi Domn îl adorăm în orice moment. Şi nu facem sărbătoarea ca şi cei care respectă zilele, deoarece ştim că Apostolul condamna persoanele de acest fel cu aceste cuvinte: „Voi ţineţi zile, luni, anotimpuri şi ani" (*Gal* 4,10); ci, mai degrabă, tocmai din cauza sărbătorii, să reţinem aceste zile solemne ca şi cum noi toţi, cei care-l servim pe Dumnezeu pretutindeni, împreună să-i putem fi plăcuţi lui Dumnezeu prin intermediul rugăciunii. Fericitul Paul, când voia să anunţe că o asemenea bucurie nu era îndepărtată, nu proclama zilele, ci pe Domnul pentru care se celebrează sărbătoarea, spunând: „Paştele nostru, Cristos, a fost jertfit" (*1Cor* 5,7), pentru ca noi toţi, privind la veşnicia Cuvântului, să perseverăm în serviciul său neîncetat.

2. Căci ce altceva este sărbătoarea, dacă nu serviciul sufletului? Şi ce altceva este serviciul, dacă nu rugăciunea prelungită lui Dumnezeu şi mulţumirea fără încetare?[4] Deoarece cei nerecunoscători s-au îndepărtat de el,

---

[3] Textul suferă o lipsă aici. Probabil episcopul apelează la un text biblic pentru a exprima bucuria Paştelui.

[4] Sufletul trebuie să fie neîncetat în legătură cu Dumnezeu prin rugăciune şi meditaţie. Astfel, concepţia lui Atanasiu despre Paşte este aceea că sufletul trebuie să persevereze în elanul său spiritual pentru a ajunge într-o zi să participe la banchetul pascal ceresc împreună cu sfinţii şi îngerii. Progresul spiritual al sufletului este datorat prezenţei Cuvântului veşnic în el. De aceea, Paştele devine contemplarea veşniciei Cuvântului, progresul sufletului, rugăciunea şi mulţumirea. Paştele este un act spiritual continuu în viaţa creştinului.

pentru aceasta au fost privați de bucuria care este în el: căci „s-au dus bucuria şi veselia din gura lor" (*Is* 16,10). De aceea Cuvântul nu le permite să fie în pace, fiindcă nu există *„pace pentru necredincioşi*, spune Domnul" (*Ier* 7,28.34). Ei săvârşesc fapte de tristețe şi de durere. Pentru aceasta, chiar şi cel care era dator cu 10.000 de talanți şi care, conform evangheliei, a primit iertarea a fost primit de Domnul. Însă el, primind iertarea datoriei sale imense, a uitat să ierte o datorie mică, astfel încât a fost nevoit să plătească şi datoriile precedente (cf. *Mt* 18,23-35). Într-adevăr, era drept să i se ceară aceasta, deoarece n-a recunoscut că şi el trebuia să aibă milă de compatriotul său. De asemenea, şi cel care primise un talant şi l-a pus într-un ştergar (cf. *Lc* 19,20) şi l-a ascuns în pământ. Din cauza acestui comportament a fost alungat, deoarece s-a arătat a fi nerecunoscător şi a auzit spunându-i-se: „Servitor rău şi leneş! ştiai că secer unde n-am semănat şi adun de unde n-am împrăştiat. Deci, trebuia să depui banii mei la bancheri, iar la întoarcerea mea aş fi retras ce este al meu cu dobândă. Aşadar, luați de la el talantul şi dați-l celui ce are zece talanți!" (*Mt* 25,26-28). Ar fi trebuit să rețină, cerându-i să restituie domnului său ceea ce îi aparținea, recunoaşterea harului celui care i l-a dat şi valoarea a ceea ce i-a fost încredințat. Căci nici cel care îi dăduse nu era un om dur – altfel încă de la început nu i-ar fi dat – şi nici cel căruia i s-a dat nu era fără profit şi inutil – dacă ar fi fost aşa, nu l-ar fi blestemat. Dimpotrivă, şi cel care a dat era bun, şi cel căruia i s-a dat era rodnic. Atunci, după cum este blestemat cel care în timpul însămânțării reține semințele (cf. *Prov* 11,26), conform proverbului divin, tot aşa, şi cel care a neglijat harul şi-l ascunde fără a-l cultiva, într-adevăr, este alungat, deoarece este rău şi nerecunoscător. De aceea, stăpânul i-a lăudat pe cei care au adus profit, spunând: „Bine, servitor bun şi credincios! Peste puțin ai fost credincios, peste multe te voi pune. Intră în bucuria stăpânului tău!" (*Mt* 25,21).

3. Meritau o asemenea răsplată, deoarece au câştigat tot atât cât au primit, după cum ne relatează textul. Căci se cuvine, dragii mei, ca voința noastră să alerge împreună cu harul care vine de la Dumnezeu şi să nu fie inferioară, pentru ca neajungând, voința noastră fiind fără profit, harul care ne-a fost dat să înceapă a se îndepărta şi duşmanul, găsindu-ne fără nimic şi goi, să intre, după cum se vorbeşte despre cel din Evanghelie, din care a ieşit duhul necurat: „Duhul necurat iese dintr-un om, umblă prin locuri fără apă căutând odihnă, dar nu o găseşte. Atunci îşi spune: «Mă voi întoarce la casa mea din care am ieşit». Venind, o găseşte nelocuită, măturată şi pusă în ordine. Atunci merge şi aduce cu el alte şapte duhuri mai rele decât el şi, intrând, locuiesc acolo; iar starea de pe urmă a omului aceluia devine mai rea decât cea dintâi" (*Mt* 12,43-45). Căci îndepărtarea

virtuții a oferit spațiu pentru a putea intra duhul necurat. De aceea, pentru ca harul să nu fie fără profit pentru noi, există povața Apostolului. Căci acele cuvinte pe care le scrie în mod special pentru ucenicul său, prin ele ne învață și pe noi, zicând: „Nu neglija darul care este în tine” (*1Tim* 4,14). Căci „cine-şi lucrează pământul va avea belşug de pâine” (*Prov* 12,11); dimpotrivă, „drumul leneşului este ca un hățiş de spini” (*Prov* 15,19). Pentru ca omul să nu cadă în aceste piedici, Duhul avertizează şi spune: „Desțeleniți-vă un pământ nou şi nu semănați între spini!” (*Ier* 4,3). Căci atunci când harul care ne-a fost dat este disprețuit şi deoarece cădem repede în preocupările lumeşti, suntem lăsați pradă plăcerilor trecătoare şi în timp de persecuție ne scandalizăm şi nu aducem rod. Ce se întâmplă din cauza unei asemenea neglijențe ne-o spune profetul: „Blestemat să fie cel care a risipit lucrările Domnului prin neglijență” (*Ier* 31,10). Căci, dimpotrivă, cu asiduitate şi fără neglijență ar trebui să fie cel care este servitorul fidel Domnului, pentru ca, împreună cu duhul necurat, să fie distrus orice păcat şi să se poată apropia de Dumnezeu, care este numit „un foc mistuitor” (*Dt* 4,24), conform cuvintelor sfinților.

4. Într-adevăr, Dumnezeul Universului, cel care a creat îngerii săi, este duh (cf. *In* 4,24), iar slujitorii săi flăcări de foc (cf. *Evr* 1,7). Din acest motiv, în timpul exodului din Egipt, a interzis mulțimii, fiindcă nu se cuvenea, să se apropie de muntele unde Dumnezeu dădea legea pentru ei (cf. *Ex* 24,1-3), şi l-a chemat la sine pe cel care era devotat în duh şi care avea în el un har care nu se stingea, adică fericitul Moise, zicând: „Numai Moise să se apropie de Domnul” (*Ex* 24,2). Din această cauză a intrat în nor şi când din munte ieşea fum nu i s-a întâmplat nimic (cf. *Ex* 14,12-17); mai degrabă, prin intermediul cuvintelor Domnului, „ca argintul purificat în foc şi curățat de pământ de şapte ori” (*Ps* 11,7), spunea tuturor purificarea. De aceea, fericitul Paul, dorind ca harul Duhului care ne-a fost dat să nu se răcească, ne povățuieşte spunând: „Nu stingeți Duhul” (*1Tes* 5,9). Căci în acest fel, dacă Duhul care ne-a fost dat la început îl păstrăm cu tărie până la sfârşit, vom rămâne participanți în Cristos. De aceea spunea: „Nu-l stingeți”. Asta nu înseamnă că ar putea sta în puterea oamenilor ca Duhul să plece de la ei, însă cei care-l sting devin răutăcioşi şi nerecunoscători în intențiile lor, asemenea acelora care, asemănător celor ce sunt învechiți, îl persecută pe Duhul Sfânt prin fapte necredincioase. „Căci Duhul Sfânt care educă fuge de fățărnicie, se îndepărtează de gândurile nechibzuite şi nu rămâne într-un trup în care domneşte păcatul” (*Înț* 1,4-5). De aceea, aceştia rămân nechibzuiți, plini de nerecunoştință şi iubitori de păcat, mergând ca prin întuneric, deoarece nu au lumina care-l luminează pe tot omul care vine în lume (cf. *In* 1,9). Un foc de acest fel a atins profetul Ieremia atunci când cuvântul

era în el ca un foc şi spunea: „În inima mea este ca un foc mistuitor închis în oasele mele; caut să-l opresc, dar nu pot" (*Ier* 20,9). Domnul nostru Isus Cristos, fiindcă este bun şi iubitor de oameni, l-a adus pe pământ, spunând: „Foc am venit să arunc pe pământ şi ce altceva vreau decât să se aprindă!" (*Lc* 12,49). Căci el dorea, după cum mărturiseşte prin Ezechiel, convertirea omului mai degrabă decât moartea sa (cf. *Ez* 18,23). În acest fel, va fi arsă din toţi oamenii toată răutatea, astfel încât, când sufletul va fi curat, va putea să aducă roade. Căci cuvântul semănat de el va produce 30, 60, 100 (cf. *Mc* 4,20). Astfel, Cleopa, chiar dacă mai întâi era trist din cauza ignoranţei, până la urmă s-a aprins de cuvintele Mântuitorului nostru şi a adus roadele cunoaşterii faţă de el (cf. *Lc* 24,13-35). Şi fericitul Paul, când s-a aprins de acest foc, fără să-i reveleze nici trupul şi nici sângele, ci, cunoscând harul, a devenit predicatorul Cuvântului (cf. *Gal* 1,15-17). Însă nu tot aşa s-a întâmplat şi cu cei nouă leproşi, cei care fuseseră curăţaţi de lepră şi n-au fost recunoscători Domnului, vindecătorul lor (cf. *Lc* 17,11-19); nici Iuda, cel care a devenit vrednic să fie apostol şi a primit titlul de ucenic al Domnului, însă apoi, mâncând pâinea cu Mântuitorul, a ridicat călcâiul împotriva lui şi a devenit trădător (cf. *In* 13,18). Cei care se comportă astfel primesc condamnarea nechibzuinţei lor, altfel spus, experimentează o mândrie atee din cauza nerecunoştinţei lor. Pentru cel ingrat nu există nicio speranţă. Căci cei care nu s-au îngrijit de lumina divină, aceştia aşteaptă focul final, „pregătit pentru diavol şi îngerii lui!" (*Mt* 25,41): acesta este sfârşitul celor ingraţi.

5. Însă servitorii fideli Domnului şi puternici, fiindcă ştiu că Domnul îl iubeşte pe cel ce-i mulţumeşte, în niciun moment nu încetează să mulţumească şi să devină plăcuţi înaintea Domnului. Căci, fie în timp de linişte, fie în timp de încercare, ei, uniţi în mulţumire, îi aduc lui Dumnezeu laudă fără să ţină seama de încercările timpului, ci adorându-l pe Domnul, Dumnezeul timpurilor. Mai întâi Iob, care a fost cel mai constant între toţi, gândea aşa când era bogat; când a fost supus necazurilor, a suportat asemenea încercări şi, suferind, mulţumea lui Dumnezeu (*Iob* 1, 20-22). În acelaşi fel, umilul David chiar şi în timpul încercărilor cânta zicând: „Îl voi binecuvânta pe Domnul în orice timp" (*Ps* 33,2). Fericitul Paul, în fiecare scrisoare, nu încetează niciodată să-i mulţumească lui Dumnezeu; în momente de linişte nu pierdea intensitatea şi se bucura în necazuri fiindcă ştia „că încercarea aduce răbdare, răbdarea virtute, virtutea speranţă" (*Rom* 5,3-5). Dacă vom fi imitatorii acestor mari personaje, nu vom trece niciun moment fără a mulţumi, ci în mod particular în aceste timpuri de necazuri provocate de eretici, trebuie să mulţumim lui Dumnezeu, rostind expresiile sfinţilor: „Toate acestea au venit peste noi, dar n-am uitat de tine" (*Ps* 43,18). După

cum iudeii, când erau atacați de armatele idumeilor (cf. *Ps* 82,7) şi erau bătuți de duşmani la Ierusalim, nu încetau, ci, dimpotrivă, îi cântau lui Dumnezeu, tot aşa, şi noi, dragi frați, când suntem împiedicați să anunțăm cuvântul Domnului, să-l predicăm cu atât mai mult, şi fiind supuşi necazurilor, să cântăm fiindcă am fost găsiți vrednici de a fi disprețuiți şi chinuiți din cauza adevărului; de aceea, chiar atunci când suntem bătuți, să mulțumim. Căci şi fericitul Paul, deoarece mulțumea întotdeauna, ne îndeamnă şi pe noi să ne apropiem de Dumnezeu în acelaşi fel. Spunea: „Cu mulțumire, să fie prezentate cererile voastre lui Dumnezeu" (*Fil* 4,6). Poruncind ca niciodată să nu renunțăm de la asemenea intenții, spunea: „Rugați-vă fără încetare! Mulțumiți pentru toate" (*1Tes* 5,17-18). El ştia despre credincioşi că atunci când mulțumesc au putere, iar când se bucură depăşesc zidurile duşmanilor, la fel ca sfinții care spuneau: „Prin tine i-am respins pe duşmani" (*Ps* 43,6) şi: „cu Dumnezeul meu trec şi peste ziduri" (*Ps* 17,30). Rămânând deci puternici în acest fel întotdeauna, însă mai ales acum, să depăşim numeroasele necazuri, chiar dacă mulți eretici se înfurie împotriva noastră. Astfel, noi, dragii mei frați, vom ajunge, cu mulțumiri, la sărbătoarea care este aproape de noi în acest moment. „Încingând coapsele minții noastre" (*1Pt* 1,13), ca Mântuitorul nostru Isus Cristos – despre care stă scris: „Dreptatea va fi brâul coapselor sale şi credința brâul mijlocului său" (*Is* 11,5) –, având fiecare dintre noi în mână sămânța care a ieşit din rădăcina lui Iese (cf. *Is* 11,10), „având încălțăminte în picioare, fiind gata pentru evanghelia păcii" (*Ef* 6,15), „să sărbătorim, aşadar, nu cu aluatul cel vechi, nici cu aluatul răutății şi al nelegiuirii, ci cu azimele sincerității şi ale adevărului" (*1Cor* 5,8), conştienți fiindcă în acest fel cugetăm cu evlavie despre Cristos şi nu ne îndepărtăm de la credința în el şi nici nu suntem contaminați cu ereticii şi cu cei străini adevărului – cei care sunt degradați în conduita şi intențiile lor –; bucurându-ne, dimpotrivă, în încercări, să escaladăm cuptorul din fier (cf. *Dt* 4,20) şi să trecem nedemni dincolo de marea teribilă şi roşie (cf. *Evr* 11,29). Astfel, şi noi, privind la confuzia ereticilor, să cântăm marele imn împreună cu fericitul Moise, zicând: „Voi cânta Domnului, căci cu mărire s-a preamărit" (*Ex* 15,1). Cântând imnuri de acest fel şi văzând că păcatul care este în noi ne cufundă, să trecem de acolo în pustiu. Fiind purificați înainte în timpul postului prin rugăciuni, posturi, comportament evlavios şi fapte bune, să putem mânca sfintele Paşti în Ierusalimul sfânt.

6. Începutul carantenei este pe 5 phamenoth (1 martie). Căci, după cum am spus, fiind purificați înaintea acestor zile şi fiind predispuşi, să începem săptămâna sfântă a marelui Paşte pe 10 pharmouthi, în timpul căreia se cuvine, dragii mei frați, să facem uz de rugăciune mai prelungită, de posturi

şi de vigilii, pentru ca să putem unge cu sângele preţios stâlpii noştri şi să fugă acuzatorul nostru (cf. *Ex* 12,13.22-23). Vom întrerupe postul pe 15 ale aceleiaşi luni pharmouthi, când în seara de sâmbătă vom auzi îngerii: „De ce-l căutaţi pe Cel Viu printre cei morţi? A înviat!” (*Lc* 24,5). Imediat după, vom ajunge la marea duminică, adică pe 16 ale aceleiaşi luni pharmouthi (11 aprilie), în care Domnul nostru, fiind înviat, ne acordă pacea în confruntările cu aproapele. Petrecând sărbătoarea în acest fel, conform voinţei sale, vom adăuga la sfânta duminică 7 săptămâni ale Rusaliilor, în timpul cărora, primind harul Duhului Sfânt, să putem deveni plăcuţi pentru totdeauna Domnului, prin care să fie Tatălui slavă şi putere în Duhul Sfânt, în vecii vecilor. Amin.

Salutaţi-vă unii pe alţii cu o sărutare sfântă (*Rom* 16,16),
Vă salută fraţii care sunt cu mine (*Fil* 4,21)

Mă rog, fraţii mei dragi şi iubiţi, să fiţi bine şi să vă amintiţi de mine în Domnul.

BILETUL PASCAL
ANUL 345

Manuscrisele n-au păstrat *Scrisorile pascale* pentru anii 343 şi 344. În anul 343 a avut loc un eveniment de o mare importanţă: Sinodul de la Sardica. Din nefericire, acest sinod a reuşit să pună în lumină în episcopatul mediteranean primele simptome ale diviziunii dintre Orient şi Occident care se va realiza câteva secole mai târziu, în 1054. La Sinodul de la Antiohia, în 341, a fost convocat doar episcopatul oriental, cu dorinţa de a relua discuţiile teologice trinitare şi cristologice, pe când la Sinodul de la Sardica, reunit din voinţa împăratului Constant, sunt convocate atât delegaţiile oriental, cât şi occidental. Din nefericire, aceste delegaţii nu numai că n-au putut să se reunească în acelaşi loc, dar s-au şi excomunicat reciproc. Delegaţia occidentală ia din nou apărarea lui Atanasiu şi a lui Marcel de Ancira, cerând reabilitarea lor. O formulă de credinţă în termeni arhaici circulă printre episcopi în timpul lucrărilor sinodului. În 362, Atanasiu mărturiseşte că o asemenea formulă a de venit sloganul discipolilor lui Eustaţiu de Antiohia, şi a împiedicat dialogul cu discipolii lui Meleţiu de Antiohia. Două scrisori destinate clerului egiptean sunt redactate la acest sinod: prima invită la aducerea de mulţumiri lui Dumnezeu chiar şi în timpul persecuţiilor şi recomandă clerului să nu cadă pradă tentaţiei de a face front comun cu episcopul arian Grigore de Capadocia, iar a doua subliniază decizia sinodului de a-i excomunica pe episcopii care au făcut compromisuri cu arianismul. Acest scurt bilet a fost scris în timpul Paştelui din 344 pentru a anunţa Paştele anului 345. În 344, Atanasiu a celebrat Paştele la Naïssus, în Moesia Superior, după ce participase la catastrofalul Sinod de la Sardica, în toamna anului 343.

Traducere

Atanasiu, preoţilor şi diaconilor din Alexandria şi fraţilor preaiubiţi în Cristos, salut!

Conform tradiţiei, vă informez despre data Paştelui, dragii mei, pentru ca voi să o puteţi comunica celor care trăiesc în provincii, după obicei. Urmând sărbătoarea prezentă, adică cea care a fost celebrată pe 20 ale lunii pharmouthi, duminica Paştelui următor este pe 7 înaintea idelor lui aprilie,

12 pharmouthi după calendarul alexandrinilor. Prin urmare, anunțați că duminica Paștelui este pe 7 înaintea idelor lui aprilie, 12 pharmouthi conform calendarului alexandrinilor (7 aprilie)[1].

Mă rog să fiți bine în Cristos, dragii mei frați.

---

[1] Acest detaliu ne indică faptul că episcopul scrie acest bilet în timpul Paștelui din 344. În acel an sărbătoarea cădea pe 20 pharmouthi (15 aprilie). Clerul alexandrin primește misiunea de a deveni purtătorul de cuvânt al episcopului în tot ținutul Egiptului pentru aducerea la cunoștință a datei Paștelui anului următor, 345, care va avea loc pe 12 pharmouthi (7 aprilie). Aceeași misiune o încredințează clerului alexandrin, în absența sa, și în *Apologia împotriva arienilor*: „Atunci când voi, preoților, care sunteți însărcinați în absența episcopului vostru, dorind să fiți la curent cu informațiile, astfel încât să puteți arăta adevărul și să contestați minciuna, să nu dați atenție necredincioșilor; ei nu vă permit să fiți prezenți în mijlocul credincioșilor, ci vă tratează cu insulte și calomnii” (*Apologie împotriva arienilor*, 37, 8).

BILETUL PASCAL
ANUL 346

Context istoric

Atanasiu petrece Paştele anului 345 la Aquileea, de unde trimite un scurt bilet clerului egiptean, anunţând data sărbătorii pentru anul 346. Patriarhul se afla la Aquileea, probabil datorită faptului că acolo se găsea reşedinţa împăratului Constant, care, după moartea fratelui său Constantin al II-lea, devine apărătorul oficial al cauzei sale. Biletul conţine o referinţă semnificativă la Sinodul de la Sardica desfăşurat în toamna anului 343. De asemenea, episcopul face o convenţie pentru a stabili o dată pascală comună între Roma şi Alexandria. Un asemenea acord a trebuit să existe, deoarece Atanasiu simte nevoia să modifice data Paştelui în 346 şi în 349, pentru a o face să coincidă cu cea romană. Această atitudine pastorală este demnă de luat în consideraţie, fiindcă ea ne arată dorinţa patriarhului pentru instaurarea păcii şi armoniei în toate Bisericile.

Structura biletului

Biletul conţine o referinţă semnificativă la Sinodul de la Sardica ţinut în toamna anului 343, la care s-a discutat din nou despre concordanţa datei Paştelui între Alexandria şi Roma. De aceea vom vedea un efort suplimentar din partea lui Atanasiu de a armoniza data pascală cel puţin de două ori, în 346 şi 349, pentru a cădea în aceeaşi zi cu cea romană. În 346, la Alexandria, Paştele trebuia să cadă pe 23 martie, pe când la Roma pe 30 martie. Atanasiu reţine şi impune pentru Alexandria această ultimă dată. Episcopul utilizează chiar expresii dure la adresa celor care vor să celebreze Paştele cu o săptămână mai devreme, fără a ţine cont de deciziile Sinodului de la Sardica.

TRADUCERE

Atanasiu, preoţilor şi diaconilor din Alexandria, fraţi preaiubiţi în Domnul, salut!

1. Dragi fraţi preaiubiţi, vă felicit pentru că aţi anunţat, după tradiţie, duminica Paştelui în provincii. Într-adevăr, am notat şi aprobat grija voastră.

V-am informat prin intermediul altor scrieri, pentru ca, terminându-se anul în curs, să fiți informați din nou despre cel care va veni[1]. Iar acum am reținut că e necesar să vă scriu aceleaşi lucruri, pentru că, dat fiind că ați manifestat grijă, cu sârguință să le puteți transcrie.

2. Deci după ce s-a terminat sărbătoarea care acum a ajuns la finalul său, pe 12 ale lunii pharmouthi, adică 7 înaintea idelor lui aprilie, imediat după duminica Paştelui este a treia dinaintea calendelor lui aprilie, 4 pharmouthi după alexandrini. Prin urmare, abia terminată această sărbătoare, anunțați în provincii din nou, conform vechii tradiții, astfel: duminica Paştelui este pe 3 înaintea calendelor lui aprilie, adică, potrivit alexandrinilor, pe 4 pharmouthi (30 martie).

3. Nimeni să nu se îndoiască asupra zilei, nici să intre în discuții afirmând că Paştele trebuia să aibă loc pe 27 ale lunii phamenoth, fiindcă la sfântul sinod[2], după ce s-a discutat problema, participanții au ratificat ziua a treia înaintea calendelor lui aprilie, adică pe 4 ale lunii pharmouthi, deoarece săptămâna dinaintea acesteia este prea devreme. Să nu vă certați deci, ci să faceți aşa cum vă spunem noi, adică aşa cum s-a stabilit şi la Roma. De aceea să anunțați aşa cum noi v-am anunțat, adică ziua a treia dinaintea calendelor lui aprilie, iar conform alexandrinilor, pe 4 pharmouthi (30 martie).

Mă rog să fiți bine în Domnul, dragi frați preaiubiți.

---

[1] O astfel de precizare ne face să admitem că episcopul s-a obişnuit să trimită credincioşilor săi, în timpul sărbătorilor pascale, biletele prin care anunța data pascală a anului viitor. Aceasta se poate explica prin faptul că *Indexul* afirma că Atanasiu a trimis *Scrisoarea pascală* 15, chiar dacă aceasta nu a ajuns până la noi: „El a trimis dinainte preoților, în câteva cuvinte, *Scrisoarea pascală* a acestui an” (*Index*, 18).

[2] Este vorba, bineînțeles, de Sinodul de la Sardica, ținut în toamna anului 345. La acest sinod s-a decis că data Paştelui nu poate fi cuprinsă decât între 30 phamenoth (26 martie) şi 26 pharmouthi (21 aprilie). Data era calculată la Roma în funcție de calendarul iulian care fixase echinocțiul de primăvară între 25 martie şi 21 aprilie. Alexandrinii a trebuit să se supună acestui calcul. Astfel, în 346, Atanasiu decide că Paştele va fi pe 30 martie în loc de 23, conform calculului local, iar în 349 preferă 26 martie al calendarului roman datei de 23 aprilie după calculul alexandrin, considerată ca fiind prea tardivă. O divergență apare totuşi în 350, când calculul alexandrin fixează data Paştelui pe 8 aprilie, pe când Roma a preferat să o transfere în duminica următoare, adică pe 15 aprilie. În 357 şi 360, episcopul arian Gheorghe de Capadocia fixează data Paştelui în funcție de calculul alexandrin, fără a ține cont de acordul cu Roma, pe 23 martie, respectiv 23 aprilie, pe când la Roma se sărbătorea pe 30 martie şi 16 aprilie, cf. M. RICHARD, „Le comput pascal par octaeteris”, în *Le Museon* 87 (1974) 307-339, în special paginile 327-333.

SCRISOAREA PASCALĂ XIX
ANUL 347

Context istoric

Atanasiu revine din cel de-al doilea exil, iar *Scrisoarea pascală* din acest an este marcată de bucuria reîntoarcerii în mijlocul credincioşilor săi, care l-au susţinut şi au rămas fideli învăţăturii sale. După moartea lui Grigore de Capadocia pe (26 iunie 345), episcopul impus de arieni cu ajutorul lui Constanţiu, împăratul diminuează ostilitatea sa antiatanasiană. În cele din urmă, cedează insistenţelor fratelui său din Occident, Constant, şi îi reintegrează pe toţi episcopii exilaţi pe scaunele lor. Atanasiu este convocat de Constant la Trier:

> Locuiam deci în oraşul Milano când împăratul Constant m-a chemat la el în Galia, Trier. Aici a venit şi venerabilul Osius. De acolo am luat drumul spre Sardica. După sinod, pe când eram la Naissus, el mi-a scris. Am plecat să petrec restul timpului la Aquileea, unde am primit scrisoarea Pietăţii tale (*Apologie lui Constanţiu*, 4, 5).

Revenit la Roma, Iuliu îl însărcinează cu o scrisoare în care îl invită să reia scaunul episcopal al Alexandriei. Constanţiu l-a invitat de mai multe ori pentru o întrevedere şi, în cele din urmă, îl întâlneşte la Antiohia. Împăratul restabileşte toate privilegiile clerului rămas fidel lui Atanasiu şi trimite prin el o scrisoare credincioşilor alexandrini, în care le recomandă să-l primească aşa cum se cuvine pe episcopul lor şi-i îndeamnă să trăiască în armonie şi pace.

În drum spre Alexandria, Atanasiu trece prin Siria, Fenicia şi Palestina. La Laodiceea se întâlneşte şi intră în comuniune cu preotul Apolinar, care tocmai fusese excomunicat de către episcopul Gheorghe de Laodiceea. Astfel, se naşte o lungă prietenie între cei doi ierarhi. La Ierusalim se întâlneşte cu episcopul Maxim, care organizează un sinod în favoarea sa. În sfârşit, pe 21 octombrie 346, intră în mod triumfal în Alexandria. Atanasiu este într-o excelentă poziţie şi este susţinut de circa 400 de episcopi din bazinul mediteranean. De asemenea, la întoarcerea sa, primeşte o scrisoare de penitenţă de la Ursacius şi Valentius, doi dintre episcopii arieni înverşunaţi împotriva lui. Totuşi, Atanasiu nu se bucură timp îndelungat de pace şi linişte sufletească. Alte trei exiluri vor urma, alte persecuţii şi acuzaţii la adresa lui vor vedea lumina zilei.

Şi această scrisoare se termină printr-o listă de alţi noi episcopi în comuniune cu patriarhul Alexandriei. În această listă avem mărturia împăcării lui Arseniu cu Atanasiu. De asemenea, Atanasiu recunoaşte doi dintre episcopii consacraţi de episcopul arian intrus Grigore de Capadocia. Scopul urmărit de episcopul revenit dintr-un lung exil este de a restabili pacea în Biserica egipteană şi de a-şi exercita ministerul în slujirea credincioşilor care aşteaptă de la el o învăţătură şi un sfat bun. În timpul exilului său, mai mulţi episcopi ortodocşi a trebuit să treacă cu forţa la învăţătura ariană, iar alţii au fost nevoiţi să facă unele compromisuri[1]. Chiar şi mănăstirile au suferit influenţele violente ale arienilor, iar unele dintre ele au fost nevoite să cedeze presiunii. Reîntoarcerea sa pe scaunul episcopal este binecuvântată de Dumnezeu, care îi inspiră un spirit de reconciliere şi de împăcare cu toţi cei care acceptă comuniunea de credinţă cu el.

Structura scrisorii

Tema semnificativă a scrisorii este cea a sacrificiului. Dumnezeu prescrie ritualuri pentru sacrificii, iar în psalmi se găsesc expresii referitoare la sacrificii spirituale. Scrisoarea se deschide cu o laudă pe care Atanasiu i-o adresează lui Dumnezeu, după care abordează tema pascală: Paştele creştinilor nu este ca acela al iudeilor anunţat de profeţi, deoarece Cristos însuşi este Paştele nostru, el, care a fost jertfit. Sărbătorile păgânilor, ale iudeilor şi ale ereticilor sunt diferite, deoarece nu-l au în centrul atenţiei pe Cristos, adevăratul Fiu al lui Dumnezeu devenit Fiul omului din iubire pentru noi şi pentru a noastră mântuire. Cristos este unicul sacrificiu plăcut lui Dumnezeu. Legea sacrificiilor din Vechiul Testament trebuie înţeleasă în sens figurat, pe când iudeii au înţeles-o în sens propriu. Iudeii mănâncă mielul pascal conform sensului propriu, în timp ce creştinii mănâncă adevăratul Miel al lui Dumnezeu coborât din cer.

Atanasiu îi pune pe lectorii săi într-o dilemă: cum se face că în Legea cea veche Dumnezeu dă prescripţii despre sacrificii şi, în acelaşi timp, prin profeţi, le respinge? Explicaţia atanasiană este următoarea: mai întâi, la începutul lumii, nu exista nicio lege, iar când legea a fost dată, ea simboliza realităţile viitoare şi cereşti. Sacrificiile, care la începuturi nu erau prescrise de nicio lege, au fost impuse odată cu darul legii, pentru a-i distinge pe iudei de idolatri şi pentru a-l recunoaşte pe Dumnezeu şi Cuvântul său.

---

[1] Doar SOZOMENE, *Istoria ecleziastică* III, 21, 3, semnalează o intenţie punitivă din partea lui Atanasiu: „Revenit în Egipt, a depus clerul fidel doctrinei lui Arius şi a pus în locul său persoane fidele credinţei mărturisite la Niceea, îndemnându-l să-i rămână fidel”. Această menţiune pare a fi eronată, deoarece Atanasiu avea doar o singură dorinţă: aceea de a vedea poporul lui Dumnezeu trăind în armonie şi pace în mărturisirea credinţei semnate la Niceea de către cei 300 de episcopi prezenţi la acest conciliu ecumenic.

Prescripțiile referitoare la sacrificii pot fi înțelese în mod spiritual, deoarece în Scriptură deseori se vorbește despre sacrificiul laudei și aducerii de mulțumire. Ereticii se aseamănă iudeilor și păcătoșilor, deoarece s-au lăsat seduși de plăcerile lumești și de nechibzuința învățăturii lor. Atanasiu utilizează imaginea bărcii bătute de valuri: dacă nu-l are pe Cristos la cârmă, se scufundă. De aceea, adevărații discipoli ai lui Cristos se recunosc după încrederea pe care și-o pun în Mântuitorul. Liberul arbitru este cel ce le permite credincioșilor să navigheze pe marea acestei lumi. Ei trebuie să aleagă ghidul cel mai adecvat, Cuvântul, pentru a învinge plăcerile și păcatele lumești. Sfinții au făcut alegerea cea bună punându-și toată încrederea în Cristos Mântuitorul, rămânând constanți învățăturii Cuvântului în încercări, persecuții și chiar în fața martiriului. Printre exemplele biblice, patriarhul îi menționează pe Abraham, Iob, Iosif, Paul. Episcopul nu poate încheia nici această scrisoare fără a-și îndemna credincioșii să prăznuiască, așa cum se cuvine, sărbătoarea Paștelui, conform prescripțiilor din *Cartea Exodului* 12, interpretate spiritual. De asemenea, el insistă asupra trăirii exercițiului spiritual al postului de patruzeci de zile prin post, rugăciune și veghe.

Traducere

1. „Binecuvântat să fie Dumnezeu și Tatăl Domnului nostru Isus Cristos" (*Ef* 1,3): este începutul dat unei scrisori ca acestea. Acest început se potrivește cu atât mai mult acum, deoarece doresc să exprim mulțumirea mea adresată lui Dumnezeu[2], folosindu-mă de expresia Apostolului, pentru faptul că mi s-a permis să ajung aici din depărtare și mi s-a învoit să vă trimit din nou, cu libertatea cuvântului, după obicei, scrisorile pascale[3]. Căci din nou timpul ne invită la sărbătoare, frații mei, și ea este iminentă. Nu mai este anunțată cu trâmbițe, după cum se povestește în textele biblice (cf. *Num* 10,1-2), ci s-a apropiat de noi și ne este făcută cunoscută de însuși Mântuitorul[4] care a suferit pentru noi și a înviat, după cum proclamă Paul

[2] Această scrisoare este o mulțumire și o recunoștință adusă lui Dumnezeu ieșite din inima episcopului, deoarece se bucura din nou de a fi în mijlocul credincioșilor săi pentru sărbătoarea Paștelui. Printre altele, patriarhul va face cunoscută și o listă de noi episcopi în Egipt, cu care a stabilit comuniunea, printre care întâlnim și câțiva episcopi melețieni reveniți la pacea și comuniunea cu Biserica.

[3] După o perioadă de absență destul de îndelungată, 7 ani și jumătate, Atanasiu reia cursul normal al tradiției alexandrine, adică aceea de a comunica în fiecare an data Paștelui în tot ținutul Egiptului prin intermediul *Scrisorilor pascale*. Din exil el se mulțumea doar să trimită o scrisoare foarte scurtă sau un bilet care se limita la anunțul strict al datei sărbătorii.

[4] Întâlnim aici o idee scumpă lui Atanasiu, prezentă deja în *Scrisoarea pascală 1*: trâmbițele Vechiului Testament au fost înlocuite de proclamația pascală făcută de Cristos însuși, care substituie în jertfa sa de pe cruce toate celelalte sacrificii, iar prin învierea sa introduce omenirea întreagă în viața veșnică.

spunând: „Cristos, paştele nostru a fost jertfit" (*1Cor* 5,8). Căci „nostru" înseamnă că nu este „străin". Paştele iudeilor nu mai este acum solemnitatea pascală, deoarece a fost abolit timpul umbrei şi realităţile antice s-au terminat; s-a ridicat acum luna noilor recolte, în care fiecare trebuie să petreacă sărbătoarea, ascultându-l pe cel ce spune: „Păzeşte luna Abib şi celebrează Paştele pentru Domnul Dumnezeul tău" (*Dt* 16,1). Chiar şi păgânii[5] îşi imaginează că celebrează sărbătoarea, pe când iudeii o încalcă cu ipocrizie. Însă ei blestemă sărbătorile păgânilor, deoarece le petrec în lamentaţii; de la sărbătorile iudeilor Dumnezeu îşi întoarce privirea şi le consideră străine preceptelor, zicând: „Nelegiuirile şi sărbătorile voastre le urăşte sufletul meu" (*Is* 1,14).

2. Faptele săvârşite împotriva legii şi fără un comportament evlavios sunt fără profit, chiar dacă unii cred că au făcut provizii. Pe de altă parte, s-a arătat că sunt încă şi mai ipocriţi cei care le întreprind. De aceea, astfel de persoane nu aduc sacrificii şi nu-l ascultă pe Tatăl: „Arderile voastre de tot nu-mi plac şi jertfele voastre nu-mi sunt plăcute" (*Ier* 6,20); şi: „Dacă-mi aduceţi daruri de făină, este în zadar; tămâia este pentru mine o abominaţie" (*Is* 1,13). Căci Dumnezeu nu are nevoie de nimic: şi deoarece nu are nimic impur, arată oroare înaintea acestor lucruri, după cum arată mărturia lui Isaia care spune: „Sunt sătul" (*Is* 1,11). Despre aceste rituri este stabilită o lege pentru instruirea poporului şi pentru prefigurarea lucrurilor viitoare. Căci Paul le spunea galatenilor: „Înainte de a fi venit credinţa, noi eram sub paza Legii, închişi pentru credinţa care vrea să se descopere, astfel că Legea a fost pedagogul nostru spre Cristos, ca să fim justificaţi prin credinţă" (*Gal* 3,23-24). Însă iudeii n-au cunoscut, nici n-au înţeles, pentru aceasta, mergând ziua, este ca şi cum erau în întuneric, bâjbâind, fără a descoperi adevărul care este în Lege, conformându-se doar sensului literal, fără a ţine cont de sensul spiritual[6]; când Moise se acoperea, ei îl priveau cu atenţie, când se descoperea, privirea lor se întorcea de la el (cf. *Ex* 34,29-35). Într-adevăr, nu cunoşteau ceea ce citeau, de aceea inventau prescripţii una după alta. Profetul striga deci împotriva lor, zicând: „Minciuna şi necredinţa au învins în mijlocul lor". Domnul le spusese referitor

---

[5] Sărbătorile păgânilor constau în lungi lamentaţii în cinstea morţilor sau a divinităţilor care cunosc ciclul vieţii şi al morţii. În unele scrisori, Atanasiu afirmă că păgânii se lamentează în timpul sărbătorilor, iar apoi trec în cealaltă extremă, practicând jocuri imorale, ceea ce este contrar sărbătorilor creştine, în care credincioşii manifestă moderaţie şi bucurie în timpul pascal, dar şi în persecuţii şi în viaţa de zi cu zi.

[6] Atanasiu face referinţă aici la metoda tradiţională de hermeneutică biblică, arătând că acelaşi text sacru are mai multe niveluri de lectură: sensul literal trebuie să ne conducă la descoperirea sensului spiritual al fiecărui text, deoarece sfântul Paul spune: „Litera ucide, pe când Duhul dă viaţă" (*2Cor* 3,6).

la acest timp: „Fiii străinilor mă linguşesc; fiii străinilor şi-au pierdut vlaga" (*Ps* 17,45-46); iar acum îi mustra zicând: „Dacă aţi fi crezut în Moise, aţi fi crezut şi în mine, căci el despre mine a scris" (*In* 5,46). Din moment ce au rămas infideli, acţionează în consecinţă, înşelându-se chiar şi în practicarea Legii: pe de o parte, spunând ceea ce le place, pe de altă parte, neînţelegând ceea ce este scris. Prin urmare, deoarece se conformau cu ipocrizie întregii Scripturi şi aveau asemenea opinii, Dumnezeu s-a mâniat împotriva lor, prin intermediul lui Isaia, spunând: „Cine cere aceste lucruri din mâinile voastre?" (*Is* 1,17). Prin Ieremia, deoarece ei persistau cu îndărătnicie, îi avertizează ameninţându-i: „Adăugaţi arderile voastre de tot la jertfele voastre şi mâncaţi-le carnea! Căci n-am vorbit nimic cu părinţii voştri şi nu le-am dat nicio poruncă cu privire la arderi de tot şi jertfe, în ziua când i-am scos din ţara Egiptului" (*Ier* 7,21-22). Nu au acţionat însă conform dreptăţii, nici zelul lor nu era conform legii, ci, mai degrabă, în zile ca acestea, după cum le reproşa profetul, „s-au lăsat în voia pornirilor lor şi i-au asuprit pe simbriaşii lor; s-au reunit pentru discuţii şi litigii, au bătut răutăcios cu pumnii" (*Is* 58,3-4) şi au săvârşit toate aceste fapte în vederea plăcerilor. De aceea, ei rămân fără sărbătoare până la sfârşit, chiar dacă acum se arată că mănâncă carne, fără loc şi fără timp[7]. Căci în locul mielului cerut de Lege au preferat să-i sacrifice lui Baal (cf. *Jud* 2,13); în locul adevăratelor azime „strâng lemne, părinţii aprind focul şi femeile frământă plămădeala ca să pregătească turte împărătesei cerului şi să toarne jertfe de băutură altor dumnezei, ca să mă mânie. Pe mine mă mânie, zice Domnul" (*Ier* 7,18-19). Ei au o recompensă pentru asemenea practici: chiar dacă pretind că celebrează Paştele, totuşi, din gura lor ies bucurie şi veselie (cf *Is* 16,10), după cum spune profetul Ieremia: „Voi face astfel să înceteze în cetăţile lui Iuda şi pe uliţele Ierusalimului strigătele de bucurie şi strigătele de veselie, cântecele mirelui şi cântecele miresei" (*Ier* 7,34). De aceea, acum, „cine sacrifică un bou pentru ei nu este mai bun decât cel ce ucide un om; cine jertfeşte un miel este ca acela ce ar rupe gâtul unui câine; cine aduce un dar de mâncare este ca cel ce ar vărsa sânge de porc; cine arde tămâie este ca un blasfem"; adică nu este niciodată plăcut lui Dumnezeu, nici Cuvântul nu le-a cerut-o, ci spune: „Toţi aceştia îşi aleg căile lor şi sufletul lor găseşte plăcere în faptele lor" (*Is* 66,3).

3. Ce înseamnă toate acestea, fraţii mei? Este oportun, într-adevăr, să încercăm a cunoaşte expresia profetică, mai ales din cauza celor care provin din erezie, celor care au meditat împotriva legii. Prin intermediul lui

---

[7] Paştele iudeilor nu mai are justificare după distrugerea Ierusalimului şi a templului. Acestea au fost prefigurări care au servit doar pentru a anunţa adevăratul Paşte realizat la Ierusalim în adevăratul Templu, trupul lui Isus mort pe cruce şi înviat din morţi. Este o temă scumpă lui Atanasiu în primele scrisori.

Moise deci Dumnezeu a dat prescripţii pentru sacrificii şi toată cartea numită *Levitic* este compusă dintr-o întreagă instrucţie asupra acestor prescripţii, iar ei l-au acceptat pe cel care le-a făcut o asemenea ofertă. Dumnezeu simte dezgust pentru cel care dispreţuieşte aceste lucruri, deoarece nu ascultă prescripţia şi spune prin profeţi: „N-am cerut aceste lucruri mâinilor voastre" (*Is* 1,17) şi „n-am vorbit nimic cu părinţii voştri şi nu le-am dat nicio poruncă cu privire la arderi de tot şi jertfe" (*Ier* 7,22). S-ar părea, într-adevăr, fie că Scripturile n-ar fi în acord cu ele însăşi, fie că Dumnezeu, care a dat poruncile, ar fi mincinos. Însă nu există niciun dezacord – şi nu va fi niciodată –, nici Tatăl, care este adevărul, nu poate înşela: „în care este imposibil ca Dumnezeu să fi minţit" (*Evr* 6,18), ci toate aceste lucruri sunt adevărate în ochii celor care le consideră bine şi pentru cei care împlinesc cu credinţă scrierile legii. Mi se pare deci – Dumnezeu aprobă prin rugăciunile voastre că acest argument nu este îndepărtat de adevăr – că nu este vorba despre începutul unei porunci sau legi asupra sacrificiilor, nici că gândirea lui Dumnezeu, care a dat Legea, să fie asupra sacrificiilor de ardere de tot, ci, mai degrabă, se referă la acea realitate care este semnificată şi prefigurată prin acestea: „Legea, care are o umbră a bunurilor viitoare" (*Evr* 10,1) şi aceste lucruri erau valide până în timpul reformei[8].

4. Or, toată Legea nu se referă doar la sacrificii, ci în Lege există şi preceptul referitor la arderi de tot, prin care erau, pe de o parte, avertizaţi şi întorşi de la idoli, pe de altă parte, se apropiau de Dumnezeu, făcând cunoscut timpul prezent[9]. De aceea, la început, când Dumnezeu a scos poporul din Egipt, n-a dat prescripţii referitoare la sacrificii şi la arderi de tot, şi nici atunci când au ajuns la Muntele Sinai. Căci „Dumnezeu nu este ca omul" (*Num* 23,19), astfel încât să se preocupe dinainte de aceste lucruri, ci preceptul său s-a manifestat pentru ca, pe de o parte, ei să-l recunoască, adică să creadă că Dumnezeu şi Cuvântul său există cu adevărat, pe de altă parte, să dispreţuiască orice divinitate, cele care nu există, ci sunt doar rodul imaginaţiei omului[10]. Astfel, el voia să fie cunoscut de ei: în felul în

---

[8] Demonstraţia este tipică exegezei alexandrine iniţiat de Origene: alegoria prescrierilor sacrificiilor se fondează pe o aparentă contradicţie biblică potrivit principiului formulat în *Evr* 9,10: „Acestea sunt doar rituri trupeşti cu privire la mâncăruri, la băuturi şi la diferite spălări impuse până la timpul îndreptării". Episcopul simplifică demonstraţia şi nu se preocupă de conţinutul alegoric al prescripţiilor decât în măsura în care el revelează realitatea adevăratului sacrificiu pascal realizat de Mielul lui Dumnezeu.

[9] Rolul Legii din Vechiul Testament era deci acela de a da prescripţii pentru a-i elibera pe oameni de sclavia idolilor şi, în al doilea rând, pentru a-i pregăti să primească timpul împlinirii profeţiilor referitoare la Isus Cristos care s-au realizat în Noul Testament şi pe care Biserica îl proclamă până la marginile pământului.

[10] Episcopul utilizează aici argumentul biblic prin excelenţă împotriva gândirii ariene despre Dumnezeu. Este cu totul inadecvat de a trage concluzii despre Dumnezeu plecând

care i-a scos din Egipt şi i-a făcut să treacă prin Marea Roşie. Dimpotrivă, când ei voiau să slujească divinității Baal şi îndrăzneau să sacrifice acelor divinități care nici nu există, când uitau minunile săvârşite pentru ei în Egipt şi complotau întoarcerea, doar atunci le-a fost dată legea referitoare la sacrificii, pentru ca, în conştiința lor, meditând asupra lucrurilor inexistente, să se întoarcă spre cel care este cu adevărat Dumnezeu şi să învețe să nu sacrifice divinităților inexistente, ci să-şi întoarcă privirile de la idoli şi să asculte poruncile pe care Dumnezeu le-a impus lor. Căci zicând „N-am vorbit nimic cu părinții voştri şi nu le-am dat nicio poruncă cu privire la arderi de tot şi jertfe" (*Ier* 7,22), imediat adaugă: „Ascultați glasul meu şi eu voi fi Dumnezeul vostru, iar voi veți fi poporul meu; umblați pe toate căile pe care vi le-am poruncit" (*Ier* 7,23). Predispuşi astfel şi instruiți, învățând să nu slujească niciunei alte divinități în afara Domnului, puteau şti până când ar fi durat umbra şi n-ar fi neglijat timpul prezent în care nu mai sunt sacrificii de viței pentru Dumnezeu, nici berbeci din turme, nici iezii caprelor, ci, în general, toate aceste lucruri îşi primeau împlinirea într-un mod spiritual, fie prin rugăciunea constantă, fie printr-un comportament evlavios, însoțiți de cuvintele proprii credinței ortodoxe, conform cântecului lui David: „Să ajungă cântecul meu până la el, iar eu mă voi bucura în Domnul!" (*Ps* 103,34); şi „Rugăciunea mea să se înalțe spre tine ca fumul de tămâie, ridicarea mâinilor mele să fie în fața ta ca jertfa de seară" (*Ps* 140,2). Duhul care este în el, pe de altă parte, prescrie spunând: „Oferă-i lui Dumnezeu jertfă de laudă şi împlineşte făgăduințele făcute Celui Preaînalt" (*Ps* 49,14); „Aduceți jertfe de dreptate şi nădăjduiți în Domnul" (*Ps* 4,6).

5. Şi marele Samuel, cu brațele întinse, nu fără dovadă, îl certa pe Saul zicând: „Nu-i plac mai mult lui Dumnezeu ascultarea decât jertfele?" (cf. *1Sam* 15,22). Cu aceste fapte, într-adevăr, se pot împlini legea şi pacea lui Dumnezeu, după cum el spune: „Cine aduce jertfă de laudă, acela mă preamăreşte" (*Ps* 49,23). Cine ştie ce înseamnă: „Îndurare vreau, şi nu jertfă" (*Mt* 9,13) nu-i mai condamnă pe cei care sunt la celălalt capăt. Însă acestora nu le place şi nu se preocupă de a înțelege: „căci dacă ar fi cunoscut-o, nu l-ar fi răstignit pe Domnul gloriei" (*1Cor* 2,8). Şi care va fi sfârşitul acestora, profetul l-a anunțat spunând: „Vai de ei, fiindcă au pregătit o intenție rea când au spus: *Să-l legăm pe cel drept fiindcă nu ne este plăcut*" (*Is* 3,9-10).

---

de la considerații umane, căci Scriptura spune că „Dumnezeu nu este ca omul": „Dacă Dumnezeu ar fi ca un om, ar fi, de asemenea, născător la fel ca şi omul, iar Fiul ar deveni tatăl unui alt fiu şi aşa mai departe, fiecare la rândul său dând naştere la noi fii, iar seria ar merge în creştere, formând o multitudine de dumnezei. Însă dacă *Dumnezeu nu este ca omul*, şi într-adevăr nu este, nu trebuie să gândim despre el ceea ce este specific oamenilor" (*Împotriva arienilor* I, 21).

Consecinţa unei asemenea profeţii nu este alta decât eroarea, după cum spune Domnul, ocărându-i: „Vă înşelaţi pentru că nu cunoaşteţi Scripturile" (*Mt* 22,29). Apoi, chiar dacă era pentru binele lor să se întoarcă la intenţia evlavioasă după ce au fost încercaţi, ei au devenit cu atât mai obraznici şi spuneau: „Noi suntem discipolii lui Moise! Noi ştim că lui Moise i-a vorbit Dumnezeu" (*In* 9,28-29), minţind şi prin acest fel de a se exprima şi acuzându-se ei înşişi. Dacă într-adevăr ar fi crezut în cel care ascultă, nu l-ar fi acuzat pe Domnul, cel care îi vorbise lui Moise faţă în faţă (cf. *Ex* 3,14). Nu tot aşa a făcut şi eunucul din *Faptele Apostolilor*; într-adevăr, când a auzit spunându-i-se: „Înţelegi ce citeşti?" (*Fap* 8,30), nu i-a fost ruşine să-şi mărturisească ignoranţa sa şi a implorat să-l instruiască: de aceea, fiindcă învăţase, i-a fost dat harul Duhului. Pe aceia, dimpotrivă, fiindcă persistau în ignoranţa lor, după cum spune proverbul, „moartea i-a ajuns: nechibzuitul moare în păcatele sale" (*Prov* 24,8-9 LXX).

6. Ca aceştia sunt cei care răspândesc erezia, care, deoarece au aderat la opinii neadevărate, au îndrăzneala să inventeze ateismul pentru ei înşişi. Căci „a spus nebunul în inima sa: Nu este Dumnezeu! S-au corupt, au săvârşit lucruri oribile" (*Ps* 13,1); celor a căror gândire este nebună, pentru ei şi faptele sunt nechibzuite, după cum li se spune: „cum puteţi rosti ceva bun, când voi sunteţi răi? (*Mt* 12,34). Ei erau răi fiindcă gândeau necredinţa. Sau cum ar putea săvârşi fapte bune cei care meditează la furt? Cum ar putea iubi cel care este predispus să urască? Sau cum ar putea fi milostiv cel care este înclinat să iubească banul? Cum poate fi cast cel care priveşte o femeie pentru a o dori? (cf. *Mt* 5,27). „Căci din inima omului ies: gândurile rele, crimele, adulterele, desfrânările, furturile, mărturiile false" (*Mt* 15,19). Din aceste lucruri, ca din unde, iau naştere nechibzuinţa, atracţia şi seducţia plăcerilor trupeşti. Căci şi aceasta este scris: „Carnea celor nebuni este complet bătută" (*Prov* 26,10 LXX). Cine se amestecă cu nechibzuiţii nu poate decât să naufragieze şi să piară, după cum spune Solomon în *Proverbe*: „Nebunul şi nechibzuitul vor pieri împreună şi vor lăsa străinilor averile lor" (*Prov* 48,11 LXX). Asemenea oameni suferă acest rău, fiindcă nu au o persoană cumpătată care să-i ghideze: căci unde există sagacitate, acolo navighează şi Cuvântul, cârmuitorul sufletelor. „Cel înţelept va obţine darul sfatului" (*Prov* 1,5 LXX); „Cei fără înţelepciune cârmuiesc asemenea nebunilor" (*Prov* 11,4 LXX). Cine, pe de altă parte, este precipitat într-o asemenea situaţie, cum erau Imeneu şi Fileto, fiindcă au o opinie rea despre înviere şi au naufragiat în credinţă (cf. *1Tim* 1,19-20)? Iuda, devenit trădător, s-a precipitat de la guvernai şi a pierit cu iudeii; discipolii, dimpotrivă, care erau adunaţi, şi pentru aceasta au rămas împreună cu Domnul, chiar dacă marea era agitată şi barca acoperită de valuri – căci era furtună şi vântul

era contrar –, totuşi n-au căzut, ci au trezit Cuvântul care naviga împreună cu ei şi, imediat, la comanda Domnului, marea a devenit calmă şi ei au fost salvaţi (cf. *Mt* 8,23-26). Astfel au devenit predicatori şi educatori în acelaşi timp, povestind minunile Mântuitorului şi învăţându-ne să imităm exemplul lor. Asemenea evenimente au fost scrise pentru noi şi în folosul nostru, pentru ca din minuni să-l recunoaştem pe Domnul care le-a înfăptuit, prin învăţământ să devenim mai buni datorită credinţei apostolilor.

7. Căci lumea este pentru noi, fraţii mei, ca marea, despre care stă scris: „Iată marea întinsă şi largă: într-însa mişună fiinţe fără număr, vieţuitoare mici şi mari; pe ea plutesc corăbii, în ea este Leviatanul, pe care l-ai făcut ca să se joace într-însa" (*Ps* 103,25-26). Noi navigăm în ea în virtutea liberului arbitru doar datorită vântului; căci fiecare este purtat acolo unde îl dirijează voinţa şi, sau intră în odihnă fiindcă Cuvântul îl ghidează, sau, dimpotrivă, prins de plăcerile lumeşti, devine agitat de mare şi este în pericol din cauza furtunii. Căci după cum în mare sunt furtuni şi valuri, tot aşa, şi în lume sunt necazuri şi încercări nenumărate. Cel care nu crede deci când ajunge în necaz sau în persecuţie este scandalizat, după cum spune Domnul (cf. *Mt* 13,21). Deoarece nu este tare în credinţă şi priveşte la lucrurile lumeşti, nu rezistă chinurilor care vin din necazuri, ci, ca acea casă construită pe nisip de către un om nechibzuit (cf. *Mt* 7,26), asemenea şi acesta, fiind nechibzuit, se precipită din cauza violenţei încercărilor cum s-ar precipita din cauza vântului. Sfinţii, dimpotrivă, care au ca proprietate facultăţile exersate, fiindcă sunt constanţi în credinţă şi înţeleg Cuvântul, nu disperă în încercări, ci, chiar dacă din când în când o anumită circumstanţă de încercare mai gravă se abate asupra lor, rămân fideli, trezindu-l pe Domnul care este printre ei, şi sunt eliberaţi. Şi trecând ca prin apă şi foc spre locul de odihnă, celebrează sărbătoarea cum se cuvine, oferindu-i rugăciuni şi mulţumiri lui Dumnezeu care i-a salvat. Căci, fie când sunt încercaţi au fost recunoscuţi, ca Abraham (cf. *Gen* 15,6), fie, suferind, Dumnezeu se revelează în mod explicit celor ce sunt ca Iob (*Iob* 40,8), fie, supuşi necazului, rămân tari, ca Iosif (cf. *Gen* 37), fie, persecutaţi, nu se lasă surprinşi; ci, cum stă scris, escaladează cu Dumnezeu zidul răutăţii care separă fraţii şi-i întoarce de la adevăr. Astfel, fericitul Paul, complăcându-se în infirmităţi, se bucura pentru insulte, pentru nevoi, pentru persecuţii şi dificultăţi din cauza lui Cristos şi dorea ca noi toţi să ne bucurăm: „Bucuraţi-vă întotdeauna! Rugaţi-vă fără încetare! Mulţumiţi pentru toate" (*1Tes* 5,16.18).

8. Ce altceva este adaptat sărbătorii când renunţăm la răutate dacă nu trăirea în evlavie şi curăţie, rugăciunea continuă oferită lui Dumnezeu, însoţită de mulţumiri? De aceea, şi noi, fraţii mei, aşteptând celebrarea

bucuriei veşnice care este în cer, să prăznuim sărbătoarea timpului prezent bucurându-ne în orice moment, oferind rugăciuni fără încetare şi mulţumindu-i Domnului în orice situaţie (cf. *1Tes* 5,16-18). Căci şi eu mulţumesc lui Dumnezeu pentru minunile pe care le-a săvârşit şi binefacerile pe care le împlineşte şi acum pentru noi şi pentru faptul că, fiind condamnat, nu a permis să fiu condus la moarte, dimpotrivă, m-a condus departe, la capătul lumii, şi din nou mi-a permis să revin printre voi. Prăznuind sărbătoarea, mi s-a făcut dor de a vă anunţa şi vouă marea sărbătoare a Paştelui, pentru ca, astfel, urcând, pentru a spune aşa, la Ierusalim, nu în mod divizat, ci ca într-o singură casă, să putem mânca Paştele. Fără a dilua, ca ceainicul în apă, Cuvântul lui Dumnezeu, nici ca şi cum am zdrobi oasele, să nu încălcăm preceptele evanghelice, ci, ca şi cum am prăji pe foc ierburi amare, fervenţi cu duhul, să împlinim posturile şi vigiliile cu răbdare şi mulţumire însoţite de odihnă pe pământ.

9 Vom începe postul de patruzeci de zile pe 6 phamenoth (2 martie). Trecând prin el în post şi rugăciune, aşa cum se cuvine, vom putea ajunge la ziua cea sfântă. Căci cine dispreţuieşte observarea postului, ca şi cum ar călca în picioare lucrurile sfinte fără consideraţie şi fără puritate, nu celebrează Paştele. Prin urmare, să ne încurajăm şi să ne propunem să trăim fără a-l neglija şi, mai ales, să postim în timpul acestor zile; astfel încât, din una în alta, posturile se adună şi noi putem prăznui bine sărbătoarea[11].

10. Vom începe deci postul de patruzeci de zile, după cum am spus mai sus, pe 6 phamenoth (2 martie), săptămâna mare a patimilor pe 11 pharmouthi şi vom întrerupe postul pe 16 ale aceleiaşi luni, sâmbătă seara târziu; vom prăznui sărbătoarea când va răsări peste noi duminica, 17 pharmouthi (12 aprilie). Apoi, vom adăuga cele 7 săptămâni ale Rusaliilor bucurându-ne şi lăudându-l pe Dumnezeu, deoarece tot prin aceste lucruri ne-a anunţat bucuria şi odihna veşnică, cea care va fi în viitor în cer pentru noi, care credem cu tărie în Isus Cristos, Domnul nostru, prin care şi cu care să-i fie slavă şi putere Tatălui său împreună cu Duhul Sfânt, în vecii vecilor. Amin.

Salutaţi-vă unii pe alţii cu o sărutare sfântă (*Rom* 16,16).
Vă salută fraţii care sunt cu mine (*Fil* 4,21)

---

[11] Insistenţa patriarhului asupra trăirii cum se cuvine a postului prin practicarea exerciţiilor de evlavie arată destul de clar că dispoziţiile prescrise în *Biletul adresat lui Serapion* nu sunt încă puse în practică pretutindeni. De altfel, lipsa îndelungată a episcopului din mijlocul poporului său nu a facilitat promovarea, pe întreg teritoriul Egiptului, a practicii postului de patruzeci de zile.

Şi de această dată îmi place să vă informez urgent numele episcopilor în locul fericiţilor mei colegi de minister, pentru ca voi să ştiţi cui să-i scrieţi şi de la cine să primiţi scrieri.

Deci, la Syene, Nilammon în locul omonimului său Nilammon;
la Laton, în locul lui Ammonius, Muis;
la Koptos, în locul lui Theodoros, Psenosiris;
la Panos, Artemidoros, deoarece şi-a dorit aceasta din cauza vârstei sale şi slăbiciunilor trupului, l-a lăsat după sine pe Areios;
la Hypsele, Arsenius[12], fiindcă s-a împăcat cu Biserica;
la Lycon, în locul lui Plousianus, Eudaimon;
la Antinoos, în locul lui Ammonius şi Tyrannus, Arion[13];
la Oxyrynkhos, în locul lui Pelagius[14], Theodorus;
la Nicopolis, în locul lui Theon, Amanthius şi Isaak, deoarece s-au împăcat cu noi;
la Arsenoitis, în locul lui Silbanos, Andreas;
la Prosopitis, în locul lui Serapammon, Triadelphos;
la Diospolis, lângă mare, în locul lui Serapammon, Theodoros;
la Saiton, în locul lui Nemesion, Paphnoutius;
la Zois, în locul lui Anoubion, Theodorus: cu el este şi Isidorus[15], fiindcă s-a împăcat cu Biserica;
la Sethroitis, în locul lui Potammon, Orion;
la Klysma, în locul lui Iakob, Tithoes: cu el este şi Paulos, fiindcă s-a împăcat cu Biserica.

[12] Este vorba despre faimosul Arsenius, considerat ca fiind omorât din porunca lui Atanasiu, însă găsit viu de acesta în pustiu. Scrisoarea redactată în urma sinodului din 338 menţionează cererea lui Arseniu de a reveni în Biserica lui Atanasiu. Doar în 346 patriarhul îi acceptă şi îi onorează cererea.

[13] Din această informaţie reţinem că scaunul episcopal de la Antinoos era ocupat de doi episcopi pro-atanasieni dispăruţi în timpul persecuţiilor iniţiate de Grigore de Capadocia. Probabil că Ammonius devenise colaboratorul bătrânului Tyrannus, unul dintre semnatarii Conciliului din Niceea.

[14] Este vorba despre un episcop ex-meleţian care la Sinodul de la Tir, din 335, s-a ridicat pentru a susţine politica anti-ariană şi anti-meleţiană iniţiată de Atanasiu.

[15] Probabil că Isidorus a fost consacrat de Grigore, însă la întoarcerea lui Atanasiu din exil, dând semne bune de garanţie a ortodoxiei, a intrat în comuniune cu el şi cu Biserica Egipteană.

SCRISOAREA PASCALĂ XX
ANUL 348

Context istoric

Pe 9 mai 347, moare Pahomie, unul dintre părinții vieții monahale. În această perioadă de liniște și pace, Atanasiu profită pentru a redacta câteva opere teologice. Am văzut că deja între 338-340 a scris două discursuri *Împotriva arienilor*, iar la întoarcerea sa la Alexandria a putut completa opera fundamentală a scrierilor sale, adăugând un al treilea discurs primelor două. Chiar dacă cel de-al treilea prezintă caracteristici diverse față de primele două, noi susținem că toate trei formează un ansamblu literar și teologic, având ca redactor aceeași persoană care a cunoscut și combătut îndeaproape doctrina ariană[1]. Specialiștii Atanasiene văd în dubla apologie atanasiană *Împotriva păgânilor* și *Despre întruparea Cuvântului* o afinitate literară și teologică strânsă cu opera lui Eusebiu de Cezareea, *Teofania*, iar în cel de-al treilea discurs, o afinitate cu alte două mari opere ale episcopului de Cezareea, *Demonstrația evanghelică* și *Teologică ecleziastică*. Patriarhul construiește un discurs de teologie pozitivă, menit să oprească răspândirea învățăturii ariene și a celorlalte erezii trinitare care neagă sau confundă persoanele divine.

O altă lucrare importantă compusă după reîntoarcerea din exil, *Despre decretele Conciliului de la Niceea*, propune, pentru prima dată, o reflecție aprofundată despre simbolul semnat de cei 300 de episcopi participanți la primul conciliu ecumenic al Bisericii. Termenul-cheie al simbolului de credință, *homoousios* – „consubstanțial”, a fost dat uitării după întrunirea conciliară chiar de însuși Atanasiu. De aceea, la 25 de ani[2] după acest eve-

---

[1] C. Kannengiesser, *Athanase d'Alexandrie, évêque et écrivain*, Beauchesne, Paris 1983, este unul dintre puținii specialiști care nu revendică paternitatea atanasiană a celui de-al treilea discurs tocmai datorită caracteristicilor și tematicii diferite abordate în acest discurs. Ipoteza noastră, comună majorității cercetătorilor, este aceea că, în primele două discursuri, patriarhul aduce argumente teologice în favoarea divinității Cuvântului lui Dumnezeu, iar în al treilea, ca un bun catehet și păstor, dă învățături biblice care răstoarnă demonstrația ariană referitoare la învățătura lor cristologică și trinitară.

[2] Referitor la data redactării acestui document sunt avansate mai multe ipoteze: Opitz propune anii 350/351; Barnes crede că este vorba despre o scrisoare pe care episcopul o trimite episcopului Romei, Liberiu, probabil în luna mai a anului 352; Brennecke vede în acest document o reacție la deciziile teologice ale Sinodului de la Smirna ținut în 357, care

niment marcant din istoria Bisericii, episcopul crede de cuviință să redacteze un document în care să explice credincioşilor motivele alegerii acestui termen, inserându-l în tradiția sa filosofică şi teologică. De asemenea, prin astfel de lucrări, Atanasiu doreşte să se deculpabilizeze de atacurile împotriva lui ce l-au condus de două ori în exil. Intenția lui este aceea de a promova în fața cititorilor săi ideea că atacurile împotriva lui sunt într-adevăr atacuri împotriva Bisericii din Alexandria şi împotriva ortodoxiei pe care o apără chiar cu prețul vieții. O altă lucrare scrisă pe acelaşi ton ca şi precedenta este şi *Opinia lui Denis*, redactată împotriva celor care îndrăznesc să pună pe umerii ilustrului episcop învinovățirea că el ar fi oferit argumente necesare opiniei teologice dezvoltate de Arius şi discipolii săi. Patriarhul se apără, inserând afirmațiile sale în contextul operelor şi predicii lui Dionisiu de Alexandria, care se confrunta în acea vreme cu doctrina lui Sabeliu.

Structura scrisorii

Tema principală pare a fi cea a apei divine capabile să-i curețe pe credincioşi în timpul Paştelui. Sărbătoarea pascală nu este doar amintirea morții Mântuitorului, ci trăirea, în mod spiritual, a misterului morții şi învierii Domnului în viața fiecărui creştin. După cum Cristos trece de la moarte la viață, şi noi suntem chemați să trecem cu el de la moartea păcatului la viața harului. Cristos este sursa eliberării noastre, la care trebuie să ne curățim sufletele şi viața. Blestemul împotriva păcătoşilor excluşi de la sărbătoare, din finalul textului pe care-l posedăm în manuscrise, ne face să ne gândim la arieni, care nu se pot bucura pe deplin de sărbătoarea Paştelui.

Traducere

1. Să prăznuim sărbătoarea şi acum, frații mei, deoarece Domnul nostru, cum a făcut-o în trecut cu discipolii săi, tot aşa, şi astăzi ne anunță că după două zile va fi Paştele, în timpul căruia iudeii îl vor trăda pe Domnul. Noi să celebrăm cu bucurie moartea sa pentru faptul că în acel moment încetăm să suferim şi ne întrunim cu zel, deoarece, în trecut, dispersați şi pierduți, am fost regăsiți; îndepărtați, ne-am apropiat; străini, am devenit proprietatea celui care a suferit pentru noi şi a fost răstignit pe cruce, cel care a luat asupra sa păcatele noastre, după cum spune profetul, şi a purtat

---

condamnă expresiile nonbiblice din simbolul de la Niceea. Ipoteza noastră este cea apărată de E. Cattaneo, *Atanasio. Il credo di Niceea*, introducere, traducere italiană şi note critice, Roma 2001, care, prin argumente convingătoare, arată pertinența acestui document care a putut fi redactat între anii 347-350, cu puțin timp înainte ca împăratul Constanțiu să devină unicul august al imperiului.

durerile noastre, pentru a înceta în noi orice tristețe, mizerie şi plângere (cf. *Is* 35,10; 51,11). Când ne este sete, el ne îndestulează datorită sărbătorii, ridicându-se şi strigând: „Dacă însetează cineva, să vină la mine şi să bea!” (*In* 7,37). În orice moment aceasta este dragostea sfinților: să nu abandoneze niciodată, ci, mai degrabă, să se arate inflexibili şi constanți în luptele Domnului, să le fie mereu sete şi să ceară de la el să bea, după cum cântă David: „Dumnezeule, tu eşti Dumnezeul meu, pe tine te caut dis-de-dimineață. Sufletul meu e însetat de tine, pe tine te doreşte trupul meu, ca un pământ pustiu, uscat şi fără apă” (*Ps* 62,2-3). Profetul Isaia spune: „Sufletul meu te doreşte noaptea şi duhul meu te caută înăuntrul meu, fiindcă preceptele tale sunt lumină” (*Is* 26,9). Un altul zice: „Sufletul meu se consumă întruna de dorul judecăților tale” (*Ps* 118,20); şi din nou spune: „căci mă încred în judecățile tale. Voi păzi de-a pururi legea ta, totdeauna şi pe vecie” (*Ps* 118,43-44). Un altul proclamă cu sinceritate: „Ochii mei sunt pururea spre Domnul” (*Ps* 24,15); şi cu el un altul afirmă: „gândurile inimii mele să ajungă înaintea ta” (*Ps* 18,15). Şi Paul avertizează: „Rugați-vă fără încetare! Mulțumiți pentru toate, căci aceasta este voința lui Dumnezeu” (*1Tes* 5,17-18). Cei care manifestă perseverență, fără îndoială, îl vor auzi pe Domnul spunând: „Să căutăm şi să-l cunoaştem pe Domnul! Căci el se iveşte ca zorile dimineții şi va veni la noi ca o ploaie, ca ploaia de primăvară care udă pământul” (*Os* 6,3). Căci nu doar la ivitul zorilor el se va revărsa asupra lor, nici doar atunci când ei o cer le va da să bea, ci le va da din abundență în marea sa iubire față de oameni, acordându-le harul Duhului Sfânt în orice moment. Ceea ce produce setea celor care sunt însetați[3] ni se spune imediat: „cel ce crede în mine” (*In* 7,38); căci, după cum apa proaspătă stinge setea celui însetat, conform proverbului (cf. *Prov* 25,25), tot aşa, pentru cei care cred în Domnul, venirea Duhului Sfânt este superioară oricărei odihne şi bucurii.

2. Ni se spune şi nouă, în zilele Paştelui: sculați-vă dis-de-dimineață asemenea sfinților şi apropiați-vă de Domnul cu tot sufletul vostru, cu trupul curat, cu o profesiune şi credință desăvârşită în el, pentru ca, după ce am băut prin anticipație aici, pe pământ, şi fiind îndestulați cu apa divină care provine de la el, să putem şi noi să stăm la masă cu sfinții în cer şi să participăm la armonia corului şi bucuriei cereşti. De la aceasta, păcătoşii, deoarece le displace, sunt alungați atunci când vor auzi spunându-li-se: „Prietene, cum ai intrat aici fără haina de nuntă?” (*Mt* 22,12). Le este sete chiar şi păcătoşilor, însă nu de harul Duhului Sfânt; însetați, dimpotrivă,

---

[3] Cristos este Paştele care îi invită pe credincioşi să bea fără încetare din sursă, trimițându-l asupra lor pe Duhul Sfânt. Duhul Sfânt actualizează efectele pozitive ale întrupării, morții şi învierii în viața creştinului.

de răutate, sunt arşi în totalitate de plăceri, după cum spune proverbul: „Toată ziua tânjeşte după plăceri" (*Prov* 21,26), după cum strigă profetul împotriva lor: „Vai de cei ce dis-de-dimineaţă aleargă după băuturi ameţitoare şi şed până târziu noaptea şi se înfierbântă de vin!" (*Is* 5,11). Complăcându-se în desfrânări, îndrăznesc să stârnească sete pentru a-i pierde şi pe alţii. După ce ei au băut primii din apa înşelăciunii şi infidelităţii şi au primit din partea profetului o avertizare, iată ce li se întâmplă: „Pentru ce mă ustură rana şi nu vrea să se vindece? Să fii tu pentru mine ca un izvor înşelător, ca o apă care seacă?" (*Ier* 15,18). Şi cei care îi urmează, bând cu prietenii, îi înşală, perturbând sensul adevărului şi abătându-i pe cei simpli. Şi ce li se strigă? „Vai de cel ce-i dă aproapelui său să bea, vai de tine care îi torni băutură spumoasă şi-l ameţeşti ca să-i vezi goliciunea!" (*Hab* 2,15). Însă aceştia, acţionând cu ipocrizie şi sustrăgând pe furiş adevărul, se pun în locul conştiinţei lor. Bând astfel, li se pot aplica cuvintele spuse de prostituata din proverbe: „Apele furate sunt dulci şi pâinea luată pe ascuns este plăcută!" (*Prov* 9,17), deoarece complotează în secret, neavând nici libertatea virtuţii şi nici sinceritatea înţelepciunii care le-ar cere deschidere. Înţelepciunea duce sinceritatea în pieţe, predicând şi de partea cealaltă a zidurilor[4]. De aceea sunt îndemnaţi să guste din această apă cu plăcere, deoarece apa lor este aleasă din neglijenţe şi plăceri şi sunt sustraşi bunătăţii adevărului. Şi aceasta li se întâmplă deoarece se pierd în apele lor amare pentru a fugi de blestemul necredinţei lor, care este uşor şi public. De aceea, lupul îmbrăcat în haine de oi (cf. *Mt* 7,15) şi mormintele duc în eroare prin exteriorul lor înălbit (cf. *Mt* 23,27). Satana...[5]

---

[4] Atanasiu face referinţă aici la arieni şi meleţieni, care s-au separat de Biserica lui Cristos şi predică învăţăturile lor înşelătoare în afara zidurilor Bisericii. Doar darul Duhului Sfânt îi poate deschide să accepte sinceritatea învăţăturii creştine şi să revină în interiorul zidurilor pe care le-au părăsit.

[5] Probabil aici începea polemica anti-ariană. Ca de obicei, episcopul îi prezintă pe arieni ca fiind predicatori falşi, ca nişte lupi îmbrăcaţi în haine de oi, ca nişte morminte spoite pe dinafară, însă pline de putreziciune pe dinăuntru. Învăţătura lor nu poate decât să conducă la pierzanie şi la îndepărtarea de Cristos.

SCRISOAREA PASCALĂ XXII
ANUL 350

Context istoric

Din păcate, *Scrisoarea pascală* corespunzătoare anului 350 lipseşte cu desăvârşire din cele două colecţii, coptă şi siriană. Avem doar un mic fragment transmis printr-o sursă indirectă, Cosma Indicopleuste. În acel an, Paştele cădea pe 13 pharmouthi (8 aprilie). Împăratul Constant, susţinătorul episcopului de Alexandria, este ucis de rivalul său, Magnesius. Constanţiu rămâne singurul împărat al imperiului şi îi scrie Papei Iuliu că nu are de ce să se teamă de moartea lui Constant, asigurându-l de protecţia sa[1]. Iată fragmentul pe care-l avem datorită lui Cosma Indicopleuste:

1. ... pentru că Domnul nostru Isus Cristos, acceptând moartea pentru toţi, a deschis braţele nu doar pe acest pământ, ci şi în aer, pentru a arăta că mântuirea tuturor oamenilor din toate locurile este în cruce. După ce l-a abătut pe diavol care acţiona în aer, a inaugurat pentru noi urcarea spre cer şi a făcut calea liberă[2].

---

[1] Scrisoarea este păstrată de Atanasi în două lucrări: *Apologie către Constanţiu*, 23, şi *Istoria arienilor*, 24. Ştim că mai târziu episcopul va fi acuzat că ar fi avut relaţii de complicitate cu uzurpatorul Magnesius. Atanasiu se apără împotriva acestei acuzaţii: „Pe acest blestemat Magnesius – Domnul îmi este martor şi Cristos – nu vreau să-l cunosc şi-mi este complet străin. Ce prietenie poate exista între doi necunoscuţi, ce pretext m-ar fi putut împinge să scriu unui asemenea om? Ce început aş fi putut inventa pentru o asemenea scrisoare? Regretatul tău frate a împodobit cu numeroase ofrande bisericile" (*Apologie către Constanţiu*, 6).

[2] Din acest scurt fragment se poate vedea o idee scumpă episcopul de Alexandria, aceea că răstignirea lui Cristos pe cruce, cu braţele întinse în aer, este dovada că toată fiinţa umană are acces la contemplaţia lui Dumnezeu în adevăr, fiindcă diavolul a fost învins o dată pentru totdeauna, iar calea spre cer este liberă: „Moartea Domnului este mântuire pentru toţi şi această moarte doboară zidul separaţiei şi cheamă păgânii. Cum ne-ar fi chemat dacă n-ar fi fost răstignit? Căci doar pe cruce se moare cu braţele întinse. De aceea era necesar ca Domnul să sufere această moarte şi, întinzând mâinile, cu una să atragă poporul din vechime şi cu cealaltă păgânii, şi pe amândouă să le reunească în el. El însuşi a spus-o arătând prin ce fel de moarte trebuie să mântuiască lumea: *când voi fi înălţat de pe pământ, îi voi atrage pe toţi la mine*" (*In* 12,32) (*Despre întruparea Cuvântului*, 25, 2).

SCRISOAREA PASCALĂ XXIV
ANUL 352

Context istoric

Pe 18 ianuarie 350, moare împăratul Constant, asasinat de soldații lui Magnesius. Pe 28 septembrie 351, Constanțiu îl învinge în luptă pe Magnesius la Mursa, orașul în care era episcop arianul Valens, care prezisese victoria împăratului. Această victorie face din Constanțiu unicul august al imperiului, iar arienii profită de această ascensiune politică pentru a relua ostilitățile împotriva lui Atanasiu. În jur de 30 de episcopi se adună la Antiohia la începutul anului 350, pentru a-l sancționa pe episcopul Alexandriei care a ocupat în mod abuziv scaunul episcopal al arianului Gheorghe de Capadocia. În acest sens o scrisoare, semnată chiar și de unii episcopi egipteni disidenți, îi este trimisă lui Iuliu la Roma la începutul lunii aprilie 352. Acuzația cea mai gravă adusă împotriva lui Atanasiu este crima de „lezmajestate" și de trădare, pentru că ar fi produs discordie între cei doi fii ai lui Constantin, Constant și Constanțiu, și pentru că ar fi complotat cu uzurpatorul Magnesius. Pe 12 aprilie 352, moare Iuliu, episcopul Romei.

Structura scrisorii

Două teme principale sunt tratate în această scrisoare: cea a imitării lui Cristos și a sfinților care au mers pe urmele lui Cristos, și cea antiariană, a respectului tradițiilor transmise de Evanghelie și Biserică. Sărbătoarea Paștelui este un timp prielnic pentru a asculta invitația lui Paul de a fi imitatorii lui Cristos. Sfântul Paul și toți ceilalți sfinți sunt modele universale ce pot fi imitați de toți credincioșii. Pentru a-l imita pe Cristos, nu este suficient doar să-l ascultăm, ci să și punem în practică poruncile sale. Omul este creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, deci capabil să exerseze conduita sa în funcție de liberul arbitru. Biblia îi condamnă pe păcătoșii care acționează doar după instinct fără a folosi rațiunea, fără de care oamenii se aseamănă cu animalele. Ereticii, care neglijează eternitatea Înțelepciunii lui Dumnezeu, sunt destinați pierderii. Dimpotrivă, sfinții și slujitorii Domnului au inimile deschise pentru a primi cuvântul Evangheliei și imită modelele propuse în Sfintele Scripturi. Cristos este maestrul lor. Iubirea de Dumnezeu se manifestă față de noi, oamenii, prin faptul că ne-a creat

după chipul şi asemănarea sa, chemându-ne să trăim în funcţie de realităţile cereşti veşnice. Atingerea acestor realităţi se va face dacă ştim să trăim conform învăţăturii lui Cristos şi să acceptăm tradiţiile transmise de Biserică. Dimpotrivă, cei răutăcioşi sunt nişte prefăcuţi, cum a fost şarpele la origini. Acest comportament le convine ereticilor, care reuşesc să disimuleze adevărul sub doctrina lor înşelătoare. Astfel, ei au abandonat tradiţiile Bisericii transmise de apostoli şi Sfinţii Părinţi. Acestora, Atanasiu le propune exemplul prologului evanghelistului Luca, în care el insistă asupra transmiterii tradiţiei (cf. *Lc* 1,1-4). În evanghelii găsim dubla învăţătură asupra divinităţii veşnice a Cuvântului, Fiul lui Dumnezeu, Mântuitorul oamenilor, şi asupra întrupării sale din Fecioara Maria.

Traducere

1. Din nou, Paştele şi bucuria, fraţii mei! Din nou Domnul ne oferă acest timp, pentru ca, hrănindu-ne prin cuvintele sale, după obicei, să putem prăznui sărbătoarea cu pietate. Căci vom celebra şi bucuria care este în ceruri împreună cu sfinţii, cei care anunţau o asemenea sărbătoare şi care au fost pentru noi modele de imitat în Cristos: căci ei nu aveau doar această preocupare, aceea de a anunţa Evanghelia, ci, dacă stăm bine şi ne gândim, vedem că puterea acestora este manifestată în ei, după cum stă scris (cf. *1Tes* 1,5). Căci „fiţi imitatorii mei” (*1Cor* 4,16) le scria Paul corintenilor, însă noi toţi suntem povăţuiţi de cuvântul apostolic. Acele lucruri pe care le anunţă în mod individual sunt valabile pentru fiecare dintre noi pretutindeni, fiindcă el este „învăţător al păgânilor în credinţă şi în adevăr” (*1Tim* 2,7); şi, în general, este specific tuturor sfinţilor acest precept cu un caracter parenetic, ca în cazul lui Solomon, care l-a utilizat în *Proverbe* când spune: „Ascultaţi, fiilor, învăţătura unui tată şi luaţi aminte, ca să pricepeţi; căci eu vă dau sfaturi bune: nu lepădaţi învăţătura mea. Atunci când eram încă fiu la tatăl meu, fiu gingaş şi singur la mama mea, eram ascultător” (*Prov* 4,1-3). Pe când deci, în acest fel, era educat de un tată bun, păstrând acele învăţături cu pietate, cu mare bucurie le putea preda şi altora, pentru ca, întâlnind rezistenţă, să nu fie confundat auzind zicându-i-se: „tu, care dai lecţii altora, cum de nu te înveţi pe tine însuţi? (*Rom* 2,21); ci, mai degrabă, ca servitorul cel bun, perseverând el însuşi şi câştigându-i şi pe alţii, astfel încât, când a dublat harul care îi fusese dat, a auzit: „Bine, servitor bun şi credincios! Peste puţin ai fost credincios, peste multe te voi pune. Intră în bucuria stăpânului tău!” (*Mt* 25,21).

2. Ni s-a întâmplat şi nouă, aşa cum se cuvine în orice moment, însă, mai ales, în zilele de sărbătoare, să fim nu doar auditori, ci şi executori ai preceptelor Domnului, pentru ca, imitând şi comportamentul sfinţilor, să

putem intra împreună în bucuria Domnului, care este neîntreruptă şi cu adevărat durabilă în ceruri. Fiind privaţi de această bucurie cei care acţionează cu răutate, din cauza comportamentului lor, vor rămâne trişti şi vor geme în torturi. S-ar putea observa, într-adevăr, că ei nu asimilează şi nu poartă în ei imaginea comportamentului sfinţilor şi nici acea înţelegere pioasă prin care omul devine raţional şi după imaginea lui Dumnezeu încă de la început, ci, cu ruşine, „se aseamănă cu animalele care pier" (*Ps* 48,13.21); din cauza plăcerilor fără măsură şi a infamiei, pot fi numiţi armăsari care nechează[1] şi, pe de altă parte, din cauza vicleniei, a amăgelii distrugătorului sufletului şi a păcatului care produce moartea, după cum spune Ioan, au fost numiţi „pui de vipere" (*Mt* 3,7)[2]. În acest fel, fiind precipitaţi şi târându-se pe pământ ca şarpele, reţinând că nimic nu este superior lucrurilor vizibile, cred că acestea sunt bunuri[3]; şi astfel, se bucură de a nu fi servitorii lui Dumnezeu, ci au devenit sclavii plăcerilor lor.

3. Chiar şi în acest fel, Cuvântul iubitor de oameni, care a venit, pentru a-l regăsi, căutându-l, pe cel care era pierdut (cf. *Lc* 19,10)[4], i-a scos dintr-o asemenea nebunie strigând şi zicând: „Nu fiţi asemenea calului şi catârului,

---

[1] Acelaşi paralelism poate fi relevat şi în lucrarea doctrinală fundamentală a lui Atanasiu *Împotriva arienilor* III, 18, 4-5: „Este obiceiul Scripturii de a folosi realităţile naturale ca imagini şi modele pentru oameni: prin aceste realităţi naturale, ea doreşte să ilustreze comportamentul voluntar al oamenilor şi să pună în evidenţă răul sau corectitudinea conduitei lor. Astfel, îi dezaprobă pe cei răi când spune: *Nu fiţi asemenea calului şi catârului, lipsiţi de pricepere* (*Ps* 31,9). Sau celor care au devenit asemenea le adresează acest reproş: *omul nu poate rămâne mult în strălucire; se aseamănă cu animalele care pier* (*Ps* 48,13). Şi iarăşi: *Ei au devenit armăsari care nechează* (*Ier* 5,8)".

[2] Este o idee constantă în scrierile atanasiene: neascultând şi nepunând în practică preceptele Domnului, omul devine ca animalele fără înţelepciune, care se lasă conduse doar de instinct, trăind din plăceri în plăceri: „Neamului omnesc mergea spre pierdere; omul raţional creat după imaginea Cuvântului dispărea şi opera creată de Dumnezeu se îndrepta spre ruină" (*Despre întruparea Cuvântului* 6, 1).

[3] Omul decăzut în păcat nu mai este capabil să distingă între rău şi bine. De aceea se orientează cu uşurinţă spre veneraţia idolilor şi neagă existenţa realităţilor spirituale care nu sunt supuse simţurilor. Este o temă antropologică fundamentală în gândirea lui Atanasiu: „Nemulţumindu-se doar cu invenţia răului, sufletul uman a început, încetul cu încetul, să se arunce în şi mai rău. A învăţat varietatea plăcerilor şi, aruncându-se în uitarea lucrurilor divine, a început să se complacă în pasiunile trupului şi în bunurile prezente; privind aparenţa lor, a crezut că nu există nimic în afară de ceea ce se vede" (*Împotriva păgânilor* 8, 1); „Deoarece oamenii s-au îndepărtat de la contemplaţia lui Dumnezeu şi, afundându-se din ce în ce mai mult în abis, păstrau ochii îndreptaţi în jos, căutându-l pe Dumnezeu în creatură şi în lucrurile sensibile, şi au făcut dumnezei din oameni muritori şi din demoni" (*Despre întruparea Cuvântului* 15, 2).

[4] Acelaşi argument este adus şi în lucrarea *Despre întruparea Cuvântului* 14, 1: „Fiul preasfânt al Tatălui, fiind imaginea Tatălui, a venit în ţinuturile noastre pentru a reînnoi omul care a fost făcut conform lui şi, deoarece era pierdut, l-a regăsit iertându-i păcatele, după cum spune Scriptura: *a venit să caute şi să mântuiască ceea ce era pierdut* (*Lc* 19,10)".

lipsiți de pricepere, ale căror fălci le strângi cu zăbală și frâu, altfel nu vin după tine" (*Ps* 31,9). Deoarece sunt neglijenți și asemănători răufăcătorilor, profetul se ruga în duh, zicând: „Fiți pentru mine ca negustorii din Fenicia" (*Is* 23,2). Duhul pedepsitor a lansat o acuzație împotriva unor asemenea fapte: „Doamne, în orașul tău vei disprețui imaginea lor" (*Ps* 72,20). De altfel, schimbându-se în imaginea nebunilor, s-au precipitat cu intelectul lor în așa fel încât, pentru a-i compara, din cauza gândurilor lor deșarte, gândirea lor despre Dumnezeu și despre ei înșiși este asemănătoare, și cred aceasta din cauza practicii lor. De aceea, „Pretinzându-se înțelepți, au înnebunit și au înlocuit gloria Dumnezeului nepieritor cu imitația chipului omului pieritor, al păsărilor, al patrupedelor și al reptilelor" (*Rom* 1,22-23)[5]. De aceea, „Dumnezeu i-a lăsat în voia minții lor blestemate, ca să facă lucruri neîngăduite" (*Rom* 1,28). Căci ei n-au ascultat glasul profetului care-i blestemă: „Cu cine voiți să-l asemănați pe Domnul? Și cu ce închipuire îl veți asemăna?" (*Is* 40,18). Chiar și David, care se ruga având în vedere asemenea persoane, cânta: „Asemenea lor vor deveni toți cei care le construiesc și toți cei care se încred în ele" (*Ps* 113,16). Căci fiind orbi în fața adevărului, ei privesc o piatră ca pe un dumnezeu[6] și, asemenea celor privați de percepție, se mișcă prin întuneric. Și, după cum exclamă profetul, „ei vor asculta, însă nu vor înțelege, vor vedea însă nu vor pricepe: inima lor a devenit ca piatra și au ascultat cu urechile astupate" (*Is* 6,9-10).

4. Rămânând străini sărbătorii, aceia care se comportă astfel și persistă până astăzi, pe de o parte, se înșală ei înșiși și pretind că dețin numele sărbătorilor, pe de altă parte, petrec zilele, mai degrabă, în plângeri decât în

---

[5] Aluzia lui Atanasiu este explicit orientată împotriva arienilor care cred despre Fiul același lucru ca despre celelalte creaturi, adică el a venit la existență prin voința lui Dumnezeu *ex nihilo*. Interpretând versetul biblic din *Cartea Proverbelor*, *Domnul m-a făcut cea dintâi dintre lucrările lui, înaintea celor mai vechi lucrări ale lui* (*Prov* 8,22), patriarhul demonstrează că întreaga creație a venit la existență prin opera Înțelepciunii lui Dumnezeu. Drept urmare, Înțelepciunea însăși nu poate fi o creatură: „Deoarece ei îl ascultă pe Mântuitorul declarând: *ca ei să fie una ca și noi* (*In* 17,11), intră ei înșiși în eroare crezând că sunt în Tatăl în același fel cum Fiul este în Tatăl și Tatăl în Fiul, fără a-și da seama de răutatea pe care a provocat-o în ei autorul căderii lor, tatăl lor, diavolul" (*Împotriva arienilor* III, 17, 4-5).

[6] Îndepărtarea de Dumnezeul cel adevărat i-a condus pe păgâni la fabricarea divinităților din piatră și le-au adus jertfe ca unui adevărat Dumnezeu: „Spiritul uman de abia începuse să se îndepărteze de Dumnezeu, că omul a și început să aducă onoruri mai întâi cerului, soarelui, lunii și stelelor, pe care le considera nu doar ca dumnezei, ci chiar principiul tuturor ființelor care există. Progresând în rău, au căzut în așa fel încât au ridicat la rang de dumnezeu oameni și imagini umane, unii încă în timpul vieții lor, iar alții după moarte. Alții au coborât într-atât încât, întunecați în spiritul lor, au inventat ființe care nici măcar nu există și care nu sunt vizibile în creație pentru a face din ele dumnezei" (*Împotriva păgânilor* 9).

bucurie. Căci „nu există pace pentru necredincioşi, spune Domnul" (*Is* 48,11), şi, după cum spune Înţelepciunea, „s-au îndepărtat de gura lor bucuria şi veselia" (*Is* 16,10). Sărbătorile necredincioşilor sunt deci de acest fel; servitorii înţelepţi ai Domnului, dimpotrivă, cei care cu adevărat sunt îmbrăcaţi cu omul care a fost creat după chipul lui Dumnezeu, au devenit receptivi la cuvintele evanghelice şi au atribuit o valoare universală poruncii pe care Paul a rostit-o adresându-se lui Timotei: „Să devii un model pentru toţi cei care cred: în cuvânt, în purtare, în iubire, în credinţă, în nevinovăţie" (*1Tim* 4,12). Ei prăznuiesc sărbătoarea atât de armonios încât chiar şi cei care nu cred, văzând comportamentul lor îngrijit, spun: „Într-adevăr, Dumnezeu este în mijlocul vostru" (*1Cor* 14,25). Asemenea celui care primeşte un apostol îl primeşte pe cel care l-a trimis, tot aşa, şi destinul celui care a devenit imitatorul sfinţilor este, fără nicio îndoială, în Dumnezeu, de care Paul, fiind imitator, spuse adăugând: „cum eu sunt al lui Cristos" (*1Cor* 11,1). Această gândire este, în primul rând, aceea a Mântuitorului nostru, şi aceasta este măreţia divinităţii sale, despre care, vorbind discipolilor săi, spusese: „Învăţaţi de la mine că sunt blând şi smerit cu inima şi veţi găsi alinare pentru sufletele voastre" (*Mt* 11,29). Căci aşa a făcut şi atunci când a vărsat apă într-un lighean şi şi-a încins rărunchii cu un ştergar şi a spălat picioarele discipolilor săi, zicându-le: „Înţelegeţi ce am făcut pentru voi? Voi mă numiţi «Învăţătorul» şi «Domnul» şi bine spuneţi, pentru că sunt. Aşadar, dacă eu, Domnul şi Învăţătorul, v-am spălat picioarele, şi voi trebuie să vă spălaţi picioarele unii altora. Căci v-am dat exemplu ca şi voi să faceţi aşa cum v-am făcut eu" (*In* 13,12-15).

5. Oh! Cum ar trebui să admirăm iubirea pentru oameni a Mântuitorului, după cum este vrednic, fraţii mei! Cu câtă tărie şi cu ce fel de trâmbiţă ar trebui să se strige preamărind numeroasele sale binefaceri, printre care nu numai că suntem după imaginea sa, ci de la el am primit chiar şi modelul exemplar al comportamentului ceresc, pentru ca, după cum el a început, astfel noi să continuăm; „insultat fiind, nu a răspuns la insultă, suferind, nu ameninţa" (*1Pt* 2,23); mai degrabă, să-i binecuvântăm pe cei care ne blestemă şi să ne încredinţăm lui Dumnezeu care judecă după dreptate. Căci cei care au trăit o asemenea viaţă s-au conformat Evangheliei şi vor deveni participanţi ai lui Cristos şi imitatori ai comportamentului apostolului datorită căruia vor fi vrednici de acea laudă, din partea sa, cu care i-a lăudat pe corinteni, spunând: „Vă laud că vă aduceţi aminte de mine" (*1Cor* 11,2). Apoi, deoarece unii se servesc de cuvintele sale, înţelegându-l totuşi conform propriilor dorinţe, pe când urechile lor sunt departe de adevăr, şi îndrăznesc să le pervertească – asemenea fuseseră Imene şi Alexandru şi, înaintea lor, saduceii, cei care, cum se spune, au căzut în necredinţă,

au luat în derâdere misterul învierii –, de aceea, el a adăugat imediat, zicând: „Vă laud că vă aduceți aminte de mine" (*1Cor* 11,2). Căci, într-adevăr, aceasta este credința adevărată pe care nu o putem perverti, ci o păstrăm aşa cum am primit-o de la Învățător.

6. Cei răi nu s-au disimulat doar în forma exterioară, purtând, după cum spune Domnul, haine de oaie (cf. *Mt* 7,15) şi în aparență fiind morminte spoite (cf. *Mt* 23,27), ci şi în interior, punând în gura lor cuvinte divine, pe când în inima lor au gânduri necredincioase. Primul care aparține unei asemenea naturi este cel care încă de la început a fost inventatorul răului, şarpele, diavolul, cel care s-a disimulat conversând cu Eva[7] şi, astfel, a înşelat-o. După el şi cu el sunt toți acei inventatori ai ereziilor fără lege, care, chiar dacă citesc Scriptura, nu gândesc cum au făcut-o sfinții, ci, primind-o conform tradiției oamenilor, s-au înşelat, deoarece n-au cunoscut cu adevărat nici Scripturile şi nici puterea lor. De aceea, pe bună dreptate Paul îi laudă pe corinteni, fiindcă ei cred conform învățăturii sale; Domnul, pe de altă parte, cu multă dreptate îi blestema pe iudei, zicând: „Dar voi de ce călcați porunca lui Dumnezeu din cauza tradiției voastre?" (*Mt* 15,3). Căci preceptele pe care le primiseră de la Dumnezeu le-au acordat în funcție de opiniile lor, mai mult, au aderat la datini omeneşti, în privința cărora, puțin după, din nou fericitul Paul îi corectează şi pe galateni, care erau în pericol, zicând: „Dacă cineva vă predică o altă evanghelie în afară de aceea pe care ați primit-o, să fie anatema" (*Gal* 1,9)

7. Căci nu există nimic comun între cuvintele sfinților şi reprezentările invențiilor umane, deoarece, pe când sfinții, diaconi ai adevărului, anunță împărăția cerurilor, cei de natură opusă, dimpotrivă, acționează cu înşelăciune, neavând nimic mai bun de mâncare, şi cred că opinia lor este cea adevărată atunci când spun: „Să mâncăm şi să bem, căci mâine vom muri"

---

[7] Pentru Atanasiu, erezia nu poate avea decât o origine diabolică, deoarece ea se serveşte de un cuvânt biblic pentru a-i înşela pe cei simpli, cum a făcut-o şarpele în grădina Edenului cu Eva. Acest motiv revine deseori sub pana episcopului, mai ales în prologul discursurilor din *Împotriva arienilor*. Inițiativa de a scrie împotriva arianismului este explicată de patriarh ca fiind o apărare împotriva aşa-zişilor creştini care se înşală citind Biblia şi vor să-i înşele, la rândul lor, şi pe alții mai slabi ca ei: „Una dintre aceste erezii, ultima, apărută în timpurile noastre ca un semn înainte-mergător al lui Anticrist, aceea care se numeşte ariană, înşelătoare şi nimicitoare cum este ea, văzând surorile ei mai mari, celelalte erezii, răstignite sub ochii tuturor, se îmbracă cu ipocrizie în cuvintele Scripturii, ca tatăl său, diavolul, şi încearcă să intre cu forța în paradisul Bisericii, ca să poată, dându-se ca fiind creştină, să-i înşele pe câțiva şi să-i conducă la gânduri contrare lui Cristos datorită caracterului specific al sofismelor, căci nu este nimic în ele care să fie fondat pe adevăr, însă ea a pierdut deja câțiva necredincioşi care nu numai că s-au lăsat seduşi cu urechile lor, ci au luat şi au gustat ca şi Eva şi, astfel, datorită ignoranței, au crezut că era dulce ceea ce de fapt era amar şi au declarat bună o asemenea erezie abominabilă" (*Împotriva arienior* I, 1, 2-4).

(*1Cor* 15,32). De aceea fericitul Luca mustra invențiile oamenilor și ne-a transmis tradiția sfinților atunci când a zis la începutul Evangheliei[8]: „Deoarece mulți au încercat să alcătuiască o istorisire a faptelor care s-au împlinit printre noi, așa cum ni le-au transmis cei care de la început au fost martori oculari și au devenit slujitori ai cuvântului, după ce am cercetat toate de la început cu grijă, m-am gândit să ți le scriu și eu în mod sistematic, preabunule Teofil, ca să te convingi de temeinicia învățăturilor pe care le-ai primit" (*Lc* 1,1-4). Adică ceea ce fiecare sfânt a primit, același lucru îl transmit fără a-l modifica, păstrând fidelitatea învățăturilor primite de la maeștri. Cuvântul cere ca noi să fim discipoli pentru ei și este drept ca ei să fie maeștri pentru noi. Și e necesar să aderăm la învățătura lor, căci numai ei ne pot transmite cuvântul adevărului și sunt vrednici de crezare; ei nu i-au ascultat de alții și sunt discipoli și au fost martori oculari și miniștri ai Cuvântului, de aceea ne-au transmis ceea ce au auzit. Căci cei care au povestit măreția semnelor împlinite prin opera Mântuitorului nostru și au predicat divinitatea sa veșnică, aceia au și scris despre întruparea sa în trup din Fecioară[9] și au anunțat sărbătoarea sfintelor Paști, zicând: „Paștele nostru, Cristos, a fost jertfit" (*1Cor* 5,7). Căci fiecare dintre noi, și în mod universal noi toți împreună și toate Bisericile de pe pământ, ne amintim, după cum stă scris: „Cristos, din seminția lui David, care a înviat din morți, după evanghelia mea" (*2Tim* 2,8); nu uităm ceea ce Paul ne-a transmis, anunțând corintenilor, adică învierea lui Cristos, prin intermediul căreia el l-a distrus pe cel ce avea putere asupra morții, diavolul (cf. *Evr* 2,14); pe când pe noi, dimpotrivă, ne-a făcut să înviem împreună cu el, scoțându-ne din legăturile morții și acordându-ne binecuvântarea în locul blestemului, bucuria în locul tristeții, sărbătoarea în locul plângerii. Să avem mereu inima în această bucurie sfântă a Paștelui, în orice moment să tresăltăm de bucurie, după cum ne îndeamnă Paul, și să ne rugăm neîncetat, mulțumindu-i lui Dumnezeu în toate cele (cf. *1Tes* 5,17-18). Să nu omitem, pe de altă parte, nici anunțarea etapelor pregătitoare, după cum am primit de la Sfinții Părinți. Din nou vă scriu, din nou păstrând tradițiile apostolice, în întruniri de rugăciune să ne amintim în mod reciproc și, prăznuind sărbătoarea

---

[8] Prologul *Evangheliei după sfântul Luca* îi permite lui Atanasiu să sublinieze importanța tradiției în transmiterea credinței. Această tradiție se înrădăcinează în credința primelor comunități creștine, pe când cea a arienilor este nouă și fără fundament biblic.

[9] Scriptura este prin excelență Cuvântul adevărului. Ea proclamă neîncetat atât divinitatea, cât și umanitatea Fiului lui Dumnezeu. Această convingere este tipică în gândirea lui Atanasiu, după cum putem vedea din textul următor: „Creștini, suntem noi, o, arieni! Da, creștini suntem noi! Ceea ce ne caracterizează este faptul că înțelegem cum se cuvine Evangheliile despre Mântuitorul și nu-l omorâm împreună cu iudeii, deoarece atunci când îl auzim vorbind despre divinitatea și despre veșnicia sa nu ne scandalizăm ca voi referitor la cuvintele umile pe care le pronunță ca om în folosul nostru" (*Împotriva arienilor* III, 28, 2).

împreună, în mod universal, cu o singură gură să mărturisim „Aminul” Domnului. Căci în acest fel, mulţumind şi devenind imitatorii sfinţilor, ne vom glorifica în Domnul toată ziua (*Ps* 43,9), după cum spune psalmistul. Prăznuind sărbătoarea cu dreptate, să devenim vrednici şi de bucuria care este în ceruri.

8. Vom începe postul de patruzeci de zile pe 13 ale lunii phamenoth (9 martie), apoi, postind săptămână de săptămână, vom începe săptămâna sfintelor Paşti pe 18 ale lunii pharmouthi; pe 23 ale aceleiaşi luni pharmouthi vom întrerupe postul şi vom celebra Duminica învierii pe 24 (19 aprilie). Vom adăuga apoi şapte săptămâni ale Rusaliilor, bucurându-ne şi veselindu-ne în Cristos Isus, Domnul nostru, prin care să fie slavă şi putere Tatălui în Duhul Sfânt, în vecii vecilor. Amin.

Salutaţi-vă unii pe alţii cu o sărutare sfântă (*Rom* 16,16).
Vă salută fraţii care sunt cu mine (*Fil* 4,21)

SCRISOAREA PASCALĂ XV
ANUL 353

Context istoric

Un eveniment istoric important de semnalat în această perioadă este alegerea lui Liberiu ca episcop al Romei, după moartea lui Iuliu. Liberiu este un susţinător al cauzei lui Atanasiu, încurajându-l în lupta sa antiariană şi în propagarea doctrinei niceene. Doar spre sfârşitul vieţii, încărcat de ani, a fost obligat să semneze şi el condamnarea episcopului de Alexandria sub ameninţarea cu exilul sau chiar moartea.

Structura scrisorii

Comentând capitolul 12 din *Cartea Exodului*, Atanasiu vede în sărbătoarea Paştelui creştin momentul favorabil pentru a manifesta unitatea Bisericii. Cristos însuşi este cel care ascultă şi slujeşte Biserica, astfel încât creştinii să se poată împărtăşi cu alimentele spirituale, garanţia vieţii veşnice. Viaţa sfinţilor este un model pentru noi, deoarece ei au răspuns pozitiv invitaţiei Mântuitorului de a mânca trupul şi de a bea sângele lui pentru viaţa veşnică. Această împărtăşire cu Cristos în sacramentul Euharistiei a făcut din ei servitorii celor săraci şi excluşi. Astfel, copleşiţi cu darurile Duhului Sfânt, ei au menţinut sufletul îndreptat spre Dumnezeu.

Traducere

1. În apropierea timpului sărbătorii, adică a timpului în care vă anunţ data acesteia conform tradiţiei şi vă îndemn să vă pregătiţi cu vrednicie, cânt cântarea sfântului David: „Veniţi să-i cântăm cu veselie Domnului să strigăm cu bucurie către stânca mântuirii noastre" (*Ps* 94,1), pentru ca, anunţând o asemenea bucurie în toate Bisericile, să ne putem întruni împreună, unii cu alţii, ca şi cum am fi în aceeaşi casă şi am avea aceeaşi sărbătoare, mâncând din nou acelaşi Paşte. Căci „cât de bine şi cât de plăcut este, conform mărturiei psalmistului, ca fraţii să locuiască împreună!" (*Ps* 132,1). Dacă noi adoptăm acest comportament, Domnul însuşi, după cum a promis, este în mijlocul nostru, şi fiindcă ne ascultă strigând către el şi pronunţând „Aminul", a spus: „Iată, sunt prezent" (*Is* 58,9).

2. El este alături de cei care stau în fața lui cu pietate și credință, după cum profetul Ilie spunea: „Viu este Domnul Sabaot, în fața căruia stau, că astăzi mă voi arăta lui [Ahab]!” (*1Rg* 18,15). Și Domnul este prezent lângă cei ce-i slujesc în adevăr, ca fericitul apostol Paul care cu îndrăzneală spunea și zicea: „Ce căutați o dovadă că în mine vorbește Cristos?” (*2Cor* 13,3). Cu siguranță, el va fi prezent lângă noi dacă îl rugăm în marea sa milostivire; dacă-l ascultăm pe apostol oricând, însă, mai ales, în timpul sărbătorii și „să vă oferiți trupurile voastre ca jertfă vie, sfântă și plăcută lui Dumnezeu: acesta este cultul vostru spiritual” (*Rom* 12,1). Să ne așezăm la masă cu Domnul, cum făceau discipolii săi, participând la hrana spirituală pe care ne-a oferit-o. Doar mâncându-l vom rămâne alături de el și vom persevera fără să trădăm adevărul prin gânduri și fabule iudaice, cum a făcut mizerabilul Iuda. Din acest motiv a căzut, adică nemâncând Paștele cu devoțiunea necesară și necrezând în Mântuitorul din toată inima, ci, supunându-se propriei dorințe, a ascultat de diavol care a intrat în el (cf. *Lc* 22,3-6). Adversarul este fără pudoare, astfel încât...[1]

3....„așa cum Tatăl a rânduit pentru mine; ca să mâncați și să beți la masă cu mine în împărăția mea și să vă așezați pe tronuri ca să judecați cele douăsprezece triburi ale lui Israel” (*Lc* 22,29-30). Aceasta este viața sfinților, aceasta este sărbătoarea credincioșilor: când nu respectă zilele și nici nu sunt zeloși, sunt conduși în beție și la dispersare[2]; dar fiindcă aspiră la sărbătoarea îngerilor, care este în ceruri, trăiesc bine zilele lor în timpul vieții, săvârșind fapte bune cu inima îndreptată spre Domnul. Sfântul apostol a recomandat în scris ca noi să propovăduim aceasta, pe când el însuși celebra sărbătoarea: „Paștele nostru, Cristos, a fost jertfit. Să sărbătorim, așadar, nu cu aluatul cel vechi, nici cu aluatul răutății și al nelegiuirii, ci cu azimele sincerității și ale adevărului” (*1Cor* 5,7-8). Căci este convenabil ca noi să devenim asemenea lor pentru a deveni comoștenitori.

4. De aceea, să ne întrunim împreună unii cu alții când le convine lor, după tradițiile lor, să-l mărturisim pe Domnul prin posturi. Și deoarece noi avem nevoie de milostivirea care vine de la el, să putem avea și noi înșine milostivire față de aproapele; și deoarece noi îl cunoaștem pe cel care s-a

---

[1] Manuscrisul prezintă aici o lacună destul de lungă. Episcopul continuă probabil să dezbată ideea posesiunii pe care Cel Rău o are asupra celor care nu mănâncă așa cum se cuvine Paștele Domnului și ajung, ca Iuda, să săvârșească acte dintre cele mai necugetate. Lipsesc aproximativ 4-5 pagini.

[2] Cu alte cuvinte, Paștele creștin nu poate fi celebrat nici în felul iudeilor și nici la fel ca ereticii care amputează divinitatea lui Cristos Domnul. Atât iudeii, cât și ereticii sunt prinși în piedicile sensului literal al textelor biblice și nu pot înțelege sensul spiritual al sărbătorii. De asemenea, nici păgânii nu sunt de imitat în felul lor de a celebra, deoarece pentru ei sărbătoarea este o ocazie de desfrâu și beții.

făcut sărac pentru noi, Domnul nostru Isus Cristos, să ne putem preocupa şi noi de cei săraci; deci dacă duşmanul se ridică împotriva noastră, invidiind harul care ne-a fost dat prin convertire, să luptăm împotriva păcatului, întărindu-ne cu pâinea cea adevărată care vine din cer şi posedând rodul carismei Duhului Sfânt, „pe care l-a revărsat din belşug asupra noastră prin Isus Cristos" (*Tit* 3,6), după voinţa sa.

6. Să putem unge simţurile noastre cu acesta, adică cu Duhul Sfânt[3], întărindu-le ca şi cum ar fi fost porţile mişcărilor sufletelor noastre. Ceea ce este coruptibil să îndepărtaţi de la voi. Noi, dimpotrivă, vom arăta că suntem sănătoşi în spirit, în suflet şi în trupul nostru, mai ales dacă celebrăm sărbătoarea cu rărunchii inimii noastre încinşi, conform cu ceea ce a anunţat Petru, spunând: „Fiţi cu mintea clară, sobri în toate; puneţi-vă toată speranţa în harul care va fi dat când se va arăta Isus Cristos" (*1Pt* 1,13).

7. Vom începe sfântul post de patruzeci de zile pe 5 ale lunii phamenoth (1 martie) iar marea săptămână a sfintelor Paşti pe 10 pharmouthi, postind astfel în curăţie şi adevăr. Vom înceta pe 15 al aceleiaşi luni pharmouthi, sâmbătă seara târziu. Şi vom celebra sărbătoarea în duminica imediat următoare, pe 16 ale aceleiaşi luni (11 aprilie). Vom adăuga cele 7 săptămâni ale sfintelor Rusalii, în Cristos Isus, Domnul nostru, prin care să fie Tatălui slavă şi putere în vecii vecilor. Amin.

Vă salută fraţii care sunt cu mine (*Fil* 4,21).
Salutaţi-vă unii pe alţii cu o sărutare sfântă (*Rom* 16,16).

Fraţilor preaiubiţi, mă rog pentru ca voi să fiţi bine în Domnul.

[3] În Vechiul Testament era prescrisă legea ungerii pragurilor caselor cu sângele mielului pascal jertfit, iar îngerul înfricoşător nu avea nicio putere asupra acelei case. În acest gest, Atanasiu vede simbolul Duhului Sfânt cu care creştinii sunt unşi în ziua botezului lor, iar Cel rău nu mai are nicio putere asupra lor.

SCRISOAREA PASCALĂ XXVI
ANUL 354

Context istoric

În vara anului 353, Liberiu convoacă un sinod la Roma, la care este invitat şi Atanasiu. Din cauza contextului politic provocat de moartea lui Constant şi date fiind noile acuzaţii ce atârnă pe umerii săi, patriarhul preferă să trimită o scrisoare semnată de circa 80 de episcopi egipteni, prin care se apără de aceste noi acuzaţii. Liberiu citeşte această scrisoare în faţa episcopilor convocaţi[1]. Atanasiu adună diferite mărturii menite să-l deculpabilizeze: scrisoarea lui Constant adresată egiptenilor la întoarcerea sa din primul exil, scrisoarea de împăcare trimisă de cei doi episcopi arieni Ursaciu şi Valens, scrisoarea sinodală din 338. Astfel, episcopul speră să-l poată convinge pe împăratul Constaţiu de nevinovăţia sa. Acesta din urmă nu se lasă însă înduplecat şi ia decizia de a aplica încă o dată împotriva lui Atanasiu decizia de la Tir din 335, şi cea a delegaţiei orientale de la Sardica din 343. Înainte însă de a pune în aplicare aceste decizii sinodale, împăratul doreşte să aibă o întrevedere cu patriarhul la Arles, unde Constanţiu celebra 30 de ani de domnie, însă Atanasiu nu acceptă invitaţia, considerând că abandonul Alexandriei va oferi spaţiu liber episcopului arian Gheorghe de Capadocia. Împăratul se vede nevoit să convoace un mic sinod de episcopi ostili episcopului Alexandriei pentru a-l condamna. Liberiu i-a cerut însă lui Constanţiu convocarea unui sinod mai reprezentativ.

Structura scrisorii

Din cauza lacunelor manuscrisului nu putem discerne tema centrală a scrisorii. Patriarhul vorbeşte despre Paştele Mântuitorului. Atunci când credincioşii se găsesc în dispoziţii morale şi de credinţă bune, vor mânca, fără îndoială, adevăratul Paşte, Isus Cristos, jertfit pentru mântuirea lumii. După salutul final al scrisorii, găsim în manuscrise o formulă care ne face să credem că este vorba despre introducerea unei liste de noi episcopi, cum

---

[1] A. Martin, *Athanase d'Alexandrie et l'Église d'Égypte au IVe siècle*, Roma 1996, 460-465, demonstrează că această scrisoare a stat la baza redactării *Apologiei împotriva arienilor*, aducând ca argument principal expresiile prin care Atanasiu se adresează unui auditoriu ecleziastic.

era cazul în *Scrisoarea pascală* din 347 şi în *Biletul adresat lui Serapion*. Martin[2] demonstrează, prin argumente plauzibile, că unul dintre noii episcopi ar fi fost şi Drakontius, faimosul călugăr căruia Atanasiu i-a trimis o scrisoare prin care-l invita să accepte ministerul la care-l chema Biserica:

> Grăbeşte-te, nu întârzia, mai ales acum, când sfintele sărbători se apropie. Fără tine în mijlocul lor, cum vor putea credincioşii să celebreze sărbătoarea dacă tu nu iei asupra ta responsabilităţile episcopale? Cine le va anunţa marea veste a Paştelui dacă tu nu eşti prezent în mijlocul lor? Cine le va da de ştire marea zi a învierii dacă tu te ascunzi? Cine le va da sfaturi spirituale pentru a sărbători cum se cuvine Paştele dacă tu fugi din faţa responsabilităţilor? Oh! Câţi sunt cei care vor fi ajutaţi dacă tu ai fi prezent! [...] Haide, nu mai asculta cuvintele omeneşti, nu te mai lăsa sfătuit de cei care vor să te împiedice să accepţi ministerul episcopal; grăbeşte-te, revino la Domnul şi, îngrijindu-te de oile sale, aminteşte-ţi şi de mine în rugăciunile tale. De aceea i-am trimis la tine pe iubiţii noştri, preotul Hierax şi lectorul Maxim. Cuvintele lor te vor convinge şi-ţi vor face cunoscute dispoziţiile care mă stăpânesc acum când îţi scriu, precum şi pericolul care există atunci când contestăm disciplina ecleziastică (*Scrisoare lui Drakontius*).

Nu doar viaţa monahală este un mod fericit de a-l servi pe Dumnezeu şi Biserica sa, ci şi viaţa clericală. Această scrisoare manifestă, o dată în plus, atenţia pe care Atanasiu o acordă monahismului, precum şi intenţia de a-l integra în structura ierarhică a Bisericii.

Traducere

1. [...] spus, şi aceştia au fost pentru noi exemple; însă Domnul este prezent lângă noi, el, care este fundamentul sfintei sărbători. Să ne reunim în timpul derulării sărbătorii şi să-l invocăm pe Domnul, cum fac sfinţii, prin faptele noastre şi din profunzimea inimii; şi să nu săvârşim nedreptatea în aceste zile asemenea celor care au săvârşit-o şi care au fost menţionaţi[3], ci să ne consacrăm rugăciunii în aceste zile şi să practicăm asceza. Zilele care sunt înaintea noastră sunt ordine şi porunci ale Mântuitorului: să intrăm în ele pregătindu-ne pentru Domnul şi mulţumindu-i pentru căile sale, după cum a spus Ioan, curăţându-ne de orice pată şi păcat, pentru ca Domnul, care ne-a dat aceste porunci, să vină la noi, să rămână alături de noi, după cum a promis (cf. *In* 14,23). El ne promite sărbătoarea adevărată şi bucuria care este în ceruri împreună cu sfinţii, cei care au fost şi ei orientaţi

---

[2] A. MARTIN, *Athanase d'Alexandrie et l'Église d'Égypte au IV*e *siècle*, 467.

[3] La cine face aluzie cu exactitate patriarhul nu putem şti din cauza lacunei din manuscris. Totuşi, putem crede că este vorba despre iudei, care, în timpul pregătirilor pascale, au săvârşit cel mai mare act de nedreptate condamnând la moarte un om drept, nevinovat, Isus Cristos.

în viață spre doctrina mântuirii. Şi aceştia cu siguranță nu se întristează de confruntare, ci, mai degrabă, se bucură văzându-ne prăznuind o asemenea sărbătoare cu o asemenea bucurie. Căci prin povățuirea lor noi urcăm la Ierusalimul ceresc, locul unde nu mai există nici tristețe, nici durere şi nici plângeri, ci bucuria şi veselia vor fi pentru noi asupra capetelor noastre.

3. De aceea, chiar dacă poarta ce o avem de trecut este strâmtă şi îngustă, să nu ne descurajăm, frații mei, ci să arătăm răbdare în suferințe şi în încercări, căci „încercarea aduce răbdare, răbdarea virtute, virtutea speranță, iar speranța nu înşală" (*Rom* 5,4) lucrurilor care vor veni. Aşa au luptat şi fericiții noştri Părinți şi au devenit vrednici să primească coroana vocației cereşti, aceea pe care şi noi înşine o vom primi dacă vom continua să alergăm în acest fel prin agonii, păstrând credința şi contemplând adevărul.

4. Vom începe sfântul post de patruzeci de zile pe 20 ale lunii mekhir (14 februarie) iar săptămâna Paştelui sfânt pe 25 ale lunii phamenoth. Postind în acest timp cu zel, amintindu-ne de cei săraci şi mărturisind credința în Domnul cu o conştiință bună, vom întrerupe postul în ultima zi a aceleiaşi luni phamenoth, sâmbătă seara târziu. Sfânta duminică se va ridica măreață peste noi pe 1 pharmouthi (27 martie). După aceea vom celebra odihna celor 7 săptămâni ale sfintelor Rusalii în Cristos Isus, Domnul nostru, prin care să fie slavă şi putere Tatălui în vecii vecilor. Amin.

Vă salută frații care sunt cu mine (*Fil* 4,21).
Salutați-vă unii pe alții cu o sărutare sfântă (*Rom* 16,16).

5. Mi se pare necesar...[4]

[4] Aici începea, probabil, lista noilor episcopi în comuniune cu patriarhul Alexandriei.

SCRISOAREA PASCALĂ XXVII
ANUL 355

Context istoric

Sinodul mai reprezentativ cerut de Liberiu împăratului Constanțiu pentru a restabili pacea în imperiu şi în Biserică şi pentru a reexamina destinul lui Atanasiu a avut loc la începutul anului 355, la Milano. Totuşi, Constanțiu a ştiut să tragă profit prin convocarea acestui sinod şi, neți-nând cont de intențiile lui Liberiu, a focalizat lucrările în vederea condam-nării lui Atanasiu, influențând majoritatea episcopilor prezenți. Printre participanți se aflau şi Eusebiu, episcopul de Verceli[1], Dionisiu, episcopul de Milano, şi Lucifer, episcopul de Cagliari, care nu pot accepta condamna-rea patriarhului Alexandriei înainte de a-l asculta şi a-l interpela despre credința sa şi despre lupta înverşunată purtată împotriva arienilor. În para-grafele păstrate din această scrisoare nu avem detalii despre evenimentele desfăşurate la Sinodul din Milano. Putem constata totuşi că, într-o perioadă în care arianismul este în forța puterii sale, polemica obişnuită anti-iudaică se transformă cu uşurință în polemică anti-ariană.

Structura scrisorii

Tema centrală a scrisorii pare a fi cea a neglijenței iudeilor, care n-au ştiut să recunoască în mijlocul lor prezența Fiului lui Dumnezeu. Această neglijență este moştenită şi dusă mai departe de erezia ariană, care nu este capabilă să-l vadă în Cuvântul Tatălui întrupat din iubire față de noi pe adevăratul Fiu al lui Dumnezeu, veşnic şi de aceeaşi natură cu Tatăl. Para-bola lucrătorilor din vie (*Mt* 22,1-14) descrie bine, în gândirea lui Atanasiu, situația celor care n-au vrut să dea recolta cuvenită stăpânului viei, popo-rul iudeu şi arienii, de aceea, acesta a smuls-o din mâinile lor şi a dat-o altui popor, creştinilor, care-l mărturisesc pe Isus Cristos, ca om adevărat şi

---

[1] Eusebiu de Verceli este un episcop occidental ataşat cauzei lui Atanasiu, care vede în el campionul necontestat al ortodoxiei niceene. Din cauza refuzului său de a semna con-damnarea patriarhului, va fi nevoit să ia şi el drumul exilului în Orient. Despre legăturile existente între cei doi episcopi găsim mai multe detalii în studiul lui M. SIMONETTI, „Eusebio nelle controversie ariane", în E. dal Covolo – R. Uglione – G.M. Vian, *Eusebio di Vercelli e il suo tempo*, ed., Roma 1997, 155-179.

Dumnezeu adevărat. Şi cel de-al doilea fragment al scrisorii reia această polemică. Lucrătorii viei care-i ucid pe trimişii stăpânului viei şi chiar pe Fiul unic al stăpânului nu sunt alţii decât arienii, care, imitându-i pe iudeii de odinioară, îi persecută şi chiar îi omoară pe propovăduitorii credinţei ortodoxe.

Traducere

1. Din nou soseşte timpul zilei Paştelui mântuitor.

2. ...[2] însă iudeii nu ştiu ce trebuie să înţeleagă; nu respectă angajamentul de a da roadele viei care le-a fost încredinţată (cf. *Lc* 20,9-16) şi preferă, mai degrabă, plăcerile pământeşti decât vocaţia cerească.

3. De aceea, cei care l-au urmat pe Isus şi care nu au privit înapoi nu au manifestat frică în necazuri nici nu le-a fost frică de cei care le-ar putea ucide trupul, însă n-au nicio putere asupra sufletului (cf. *Mt* 10,28). Ei au încredere în promisiunea care le-a fost făcută: „Voi sunteţi cei care aţi rămas cu mine în încercările mele. Şi eu rânduiesc pentru voi o împărăţie, aşa cum Tatăl a rânduit pentru mine; ca să mâncaţi şi să beţi la masă cu mine în împărăţia mea şi să vă aşezaţi pe tronuri ca să judecaţi cele douăsprezece triburi ale lui Israel” (Lc 22, 28-30).

4. Dimpotrivă, cei care au săvârşit răul vor primi recompensa nebuniei lor, fiindcă [...] şi vor pieri din cauza leneviei lor [...] care este necurat [...] harul. Într-adevăr, le-au fost tăiate rezervele de pâine şi de apă, după expresia profetului (cf. *Is* 3,1). Căci Domnul este cel care a prevestit ameninţarea: el ar fi purtat-o asupra lor, astfel încât să-i invite să nu le mai fie foame de pâine, nici sete de apă, ci foame de a asculta cuvântul Domnului (cf. *Am* 8,11). Aceştia, fără îndoială, se vor căi în ziua dreptăţii, dorind un strop de apă ca bogatul, şi vor privi la cel care a fost respins (cf. *Lc* 16,24). Vor mânca din propria lor carne, după cum stă scris, când îi vor vedea pe toţi cei care vin din Orient şi din Occident şi vor şedea la masa lui Abraham, Isaac şi Iacob, pe când ei vor fi alungaţi din împărăţia lui Dumnezeu.

5. Căci după ce au refuzat Cuvântul stăpânul şi-a trimis servitorii pe străzi şi în pieţele publice, altfel spus, peste tot, pentru ca, de pretutindeni, oamenii să fie invitaţi la cină (cf. *Mt* 22,8-9). Această parabolă arată harul care ne-a fost oferit; căci după cum via a fost laudă de la cei care n-au vrut să dea roadele sale şi a fost încredinţată unui alt popor care dă roadele sale (cf. *Mt* 21,43), tot aşa, după ce aceştia au refuzat să participe la cină, glasul

---

[2] Aici lipseşte o bună parte din această scrisoare, aproximativ 15 pagini în manuscrise. În mai multe locuri scrisoarea prezintă lacune care ne împiedică să intuim mereu cu exactitate gândirea autorului.

predicării a trecut pretutindeni şi cuvintele sale au ajuns până la capătul lumii (cf. *Rom* 10,18). După aceea, totalitatea oamenilor a intrat, deoarece iubirea lui Dumnezeu faţă de oameni nu se limitează la un singur popor, ci fiindcă fiecare om poate fi mântuit, devenind poporul lui Israel, adică [...]

6. [...] în felul în care spusese Luca evanghelistul, că ei sunt în nevoi, chiar dacă restul care este în Scriptură vine la lumină, şi „harul pe care ni l-a dat în Cristos Isus mai înainte de începutul veacurilor, dar care acum a fost descoperit prin arătarea Mântuitorului (*2Tim* 1,9-10); şi „care a fost descoperit acum prin scrierile profetice, după porunca Dumnezeului celui veşnic" (*Rom* 16,25-26). [...] făcându-i să înţeleagă că nu hrana care intră în om spurcă omul, ci gândurile rele care ies din inima lui (cf. *Mt* 15,11).

7. Însă nu au hrănit sufletele lor cu aceste lucruri care le-au fost oferite în acel timp; căci ei au preferat lucrurile trecătoare celor veşnice, aducând drept pretext că au cumpărat o pereche de boi, câmpuri, comerţuri (cf. *Mt* 22,5) şi n-au luat în considerare pedeapsa care se abătea asupra lor. Căci este scris că „regele a fost cuprins de mânie şi, trimiţând armatele sale, i-a ucis pe criminalii aceia, iar cetatea lor a incendiat-o" (*Mt* 22,7). Explicaţia acestei parabole este [...]. Căci aceia nu au o cetate, [...] ci, dimpotrivă, din dominanţi au devenit [...] şi sunt privaţi de orice: nu mai există printre ei nici profet, nu mai au nici lumina unei lămpi, nici mirosul parfumului, nici rezerva de pâine, nici izvorul de apă, ci „fiica Sionului a rămas ca o colibă în vie, ca o covercă într-un câmp de castraveţi, ca o cetate împresurată" (*Is* 1,8).

8. Cum să nu ne minunăm când luăm în considerare, pe de o parte, nemulţumirea acelora sub toate aspectele şi, pe de altă parte, marea iubire a lui Dumnezeu faţă de oameni: nu doar o singură dată, nici de două ori, nu doar un om a fost trimis la ei, ci de nenumărate ori numeroşi oameni au fost trimişi pentru ca ei să se căiască de păcatele lor. Căci Faraonul[3], cu cât era mai încercat şi avertizat de Moise, cu atât mai mult îşi împietrea inima pentru a nu lăsa poporul să plece, însă după puţin timp s-a căit; aceştia, dimpotrivă, nu l-au respectat nici chiar pe Fiul care a fost trimis. Chiar dacă vedeau în el pe Tatăl şi pe Fiul Tatălui, totuşi au păcătuit împotriva

[3] Atanasiu arată aici că până şi îndârjirea Faraonului se transformă în act de căinţă în faţa puterii divine care acţionează în favoarea poporului. Aceeaşi temă o utilizează atunci când trebuie să se apere în faţa împăratului Constanţiu, care nu vrea să cedeze deloc presiunilor exterioare, condamnându-l pe nedrept pe episcopul alexandrin: „Este necesar să dovedesc minunea prin faptul că, după atâtea scrisori şi atâtea juruinţe, Constanţiu a schimbat dispoziţia sa interioară, pe când ne amintim că în timpurile antice şi Faraonul, tiranul Egiptului, după ce promisese în nenumărate rânduri eliberarea, de aceea primise iertarea pedepselor, în acelaşi fel a schimbat până ce a pierit împreună cu tovarăşii săi" (*Istoria arienilor,* 30, 4).

lui, făcându-se astfel vrednici de orice faptă rea şi încălcând Legea cu îngâmfare, crezând că săvârşeau o faptă bună, chiar dacă Scripturile semnificau cu claritate că servitorii trimişi sunt profeţii, iar Fiul este respectat mai mult, deoarece Dumnezeu spune prin Ieremia: „V-am trimis pe toţi slujitorii mei, proorocii, i-am trimis în fiecare zi de dimineaţă, dar voi nu i-aţi ascultat” (*Ier* 7,25-26); şi din nou: „Dacă nu mă ascultaţi când vă poruncesc să urmaţi Legea mea, pe care v-am pus-o înainte; dacă nu ascultaţi cuvintele slujitorilor mei prooroci, pe care vi-i trimit, pe care vi i-am trimis dis-de-dimineaţă şi pe care nu i-aţi ascultat” (*Ier* 26,4-5); totuşi, despre Fiul, David cânta: „Aşa vorbeşte Domnul către Domnul meu: „Şezi la dreapta mea, până voi pune pe duşmanii tăi aşternut picioarelor tale” (*Ps* 109,1).

9. Căci nu era normal ca altcineva să ne facă să intrăm acolo unde urcam, ci doar Domnul, care a aşezat cheruvimul să păzească drumul spre arborele vieţii. El însuşi, venind în lume, l-a întocmit heruvim şi tâlharul cel bun a putut auzi: „Astăzi vei fi cu mine în paradis!” (*Lc* 23,43); şi Paul, pe de altă parte, „a fost răpit în paradis şi că a auzit cuvinte de negrăit pe care omul nu are voie să le rostească” (*2Cor* 12,4).

10. Căci care este bucuria şi mândria noastră dacă nu Domnul şi Mântuitorul nostru Isus Cristos, cel care a pătimit pentru noi şi care prin ea ni l-a revelat pe Tatăl? Nu este altul decât acelaşi care în trecut ne-a vorbit prin profeţi, iar acum spune tuturor: „Eu sunt cel care vorbesc: iată-mă” (*Is* 52,6).

SCRISOAREA PASCALĂ XXVIII
ANUL 356

Context istoric

Constanțiu are succes și câștig de cauză la sinodul reunit la Milano în decizia sa de a pune în aplicare condamnarea lui Atanasiu, exilându-l departe de Alexandria. Diogene, notar imperial, este însărcinat să pună în execuție decizia sinodală. Acesta întâlnește mai multe dificultăți în executarea ordinului imperial și pe 23 decembrie 355 părăsește Alexandria fără niciun rezultat. Probabil în această perioadă Atanasiu compune *Apologie către Constanțiu*, în care se apără de toate acuzațiile aduse la adresa sa: *lezmajestate* contribuind la deteriorarea relațiilor între cei doi frați împărați, Constant și Constanțiu; relații compromițătoare cu uzurpatorul Magnesius; celebrarea sfințirii unei mari biserici fără acordul imperial și înaintea terminării construcției; neprezentarea sa la curtea imperială la convocarea împăratului. Patriarhul crede încă în puterea sa de a înmuia inima lui Constanțiu și de a crea un spațiu pentru dialog. Dacă în această operă titlurile adresate împăratului sunt de o politețe extremă, în următoarele lucrări Constanțiu va fi tratat ca fiind Anticristul despre care se vorbește în *Cartea Apocalipsului sfântului Ioan*. Doar o decizie imperială putea pune capăt agitației cauzate de arieni. Păstor după exemplul lui Cristos, Atanasiu nu poate abandona poporul său pentru a-l lăsa pe mâinile celor care sunt îmbrăcați în piele de miel, iar pe dinăuntru sunt lupi răuvoitori.

Structura scrisorii

Din această scrisoare s-a păstrat doar finalul. De aceea nu putem identifica tematica în jurul căreia autorul ar fi putut-o redacta. Fragmentul pe care-l posedăm descrie efectele Paștelui în viața creștinilor. Ele sunt rodnice în viața prezentă, dar și în cea escatologică, după cum ne învață însuși Mântuitorul atunci când își invită pe discipolii să mănânce Paștele împreună cu el în „odaia de sus". Simbolismul acestei odăi, în gândirea lui Atanasiu și a precursorilor săi alexandrini, este viața veșnică reprezentată sub forma unui banchet veșnic în ceruri.

Traducere

1. [...][1] lui, chiar dacă, binecuvântându-l pe Dumnezeu unii cu alţii, împreună, în aceeaşi casă, după cum este scris, să mâncăm din nou acum Paştele. O expresie de acest gen, fraţii mei, este hrană pentru inimă şi îndrumare pentru suflet: „Paştele nostru, Cristos, a fost jertfit” (*1Cor* 5,7), după cuvântul Apostolului, pentru că el a devenit sacrificiul pentru toţi, pe când noi, „hrănindu-te cu cuvintele credinţei” (*1Tim* 4,6) şi participând la învăţătura sa sfântă şi vie, să putem primi, asemenea sfinţilor, bucuria în ceruri. Căci acolo ne invită Cuvântul, ca pe discipolii săi, în odaia de sus (cf. *Mc* 14,15), la banchetul divin şi cu adevărat incoruptibil împreună cu ei; aici el a suferit pentru noi, acolo a pregătit tabernacolele cereşti pentru cei care au ascultat cu bucurie apelul şi care l-au însoţit cu fidelitate până la destinaţie, premiul vocaţiei cereşti, acolo unde, cei care s-au alăturat banchetului şi au luptat împotriva celor care i-au împiedicat şi-au rezervat coroana şi bucuria incoruptibilă. Căci dacă este mare oboseala unui asemenea drum îndreptat spre ceruri, totuşi, Mântuitorul însuşi l-a făcut uşor şi dulce, deoarece a purtat suferinţele noastre, conform expresiei profetului (cf. *Is* 53,4).

2. De aceea, din cauza iubirii sale faţă de oameni, strigă: „Dacă îi este sete cuiva, să vină la mine şi să bea; cel care crede în mine” (*In* 7,37-38); şi din nou: „Veniţi la mine toţi cei osteniţi şi împovăraţi şi eu vă voi da odihnă. Luaţi asupra voastră jugul meu şi învăţaţi de la mine că sunt blând şi smerit cu inima şi veţi găsi alinare pentru sufletele voastre. Căci jugul meu este lesne de purtat, iar povara mea este uşoară” (*Mt* 11,28-30). Nu ne putem permite să nu luăm jugul având ca scuză lungimea drumului. El ne încurajează cu această expresie, zicând: „Prin statornicia voastră vă veţi mântui sufletele” (*Lc* 21,19). De aceea, să nu ezităm să primim un asemenea har, fraţii mei, ci, ascultându-l cu ardoare, să alergăm la el pentru a-l ajunge şi a fi bine dispuşi înaintea părinţilor noştri. Căci aceştia erau străini acestui stil de viaţă şi lumea nu era privată de grija pe care o purta iubirea divină a Cuvântului: fiindcă Domnul i-a evanghelizat şi fiecare „şi-a pregătit masa”, după cum este scris în *Proverbe*; „şi-a amestecat vinul şi şi-a trimis slujitorii” şi cu glas tare strigă: „Veniţi de mâncaţi din pâinea mea şi beţi din vinul pe care l-am amestecat!” (*Prov* 9,2-5).

3. Iar noi, fraţii mei, care am moştenit via Mântuitorului şi care am fost chemaţi la banchetul ceresc, deoarece sărbătoarea este acum aproape, să luăm ramuri de palmieri şi, deveniţi victorioşi asupra păcatului, ca aceia care l-au întâlnit în acel timp pe Domnul, astfel să ne pregătim prin fapte bune, ca să putem merge înaintea celui care vine şi, intraţi cu el, să participăm la hrana nemuritoare şi să trăim veşnic în ceruri.

---

[1] Începutul acestei scrisori lipseşte din manuscrise.

SCRISOAREA PASCALĂ XXIX
ANUL 357

Context istoric

Această scrisoare este scrisă sub emoția unui nou exil şi a violențelor care au însoțit tentativele de capturare a lui Atanasiu. Episcopul îi îndeamnă pe credincioşii săi: „Să aveți curaj: Dumnezeu nu l-a abandonat poporul său pe care l-a cunoscut încă de la începuturi!" După retragerea notarului imperial Diogene la începutul anului 356, situația devine din nou critică pentru Atanasiu. Un alt funcționar imperial, Sirianus, intră cu armata în Alexandria şi atacă biserica sfântului Teonas, însă patriarhul scapă din mâna soldaților ca prin minune. În acest context, Atanasiu redactează *Scrisoarea către egipteni şi libieni*, în timp ce Gheorghe de Capadocia este instalat în mod oficial episcop de Alexandria. În scrisoare, episcopul reia polemica anti-ariană din primele două discursuri *Împotriva arienilor* şi îi îndeamnă pe episcopi să nu facă o profesiune de credință străină de cea semnată la Niceea. În timpul acestui exil, Atanasiu redactează *bestsellerul* vieții sale literare, *Viața sfântului Anton cel Mare*. În această operă, patriarhul prezintă modelul ideal al vieții monahale în special şi al vieții creştine în general. Sfântul Anton a trecut la cele veşnice în 355, la o vârstă înaintată, 105 ani, lăsând în urma lui o pepinieră de mănăstiri adevărate oraşe monahale în pustiul Egiptului.

Scrisoarea pascală din anul 357 începe printr-o aluzie la un bilet care a fost deja scris şi trimis alexandrinilor şi care ar fi putut ține loc de *Scrisoare pascală*. Dată fiind gravitatea circumstanțelor plecării în cel de-al treilea exil, Atanasiu nu ştia dacă va mai avea ocazia să trimită o adevărată scrisoare pentru anunțarea sărbătorilor pascale, de aceea a scris mai întâi acel bilet, pierdut însă din manuscrise. Pe 14 iunie, credincioşii pro-atanasieni sunt alungați din biserici, iar Atanasiu simte nevoia să le trimită o scrisoare pentru a-i încuraja în dificultățile de față. Scrisoarea prezintă lacune importante, lipsind chiar şi partea finală în care episcopul anunță datele pascale. Putem presupune că în acest an patriarhul ar fi făcut un acord pentru a fixa data Paştelui în aceeaşi zi cu Biserica Romei, chiar dacă în tradiția alexandrină computul pascal ar fi trebuit să fie diferit.

Structura scrisorii

Motivul central al scrisorii este îndemnul la rezistență în confruntarea cu cei care luptă împotriva adevărului. Cristos însuşi, Adevărul prin excelență, dă harul său întăritor celor care rămân perseverenți în a-l mărturisi. Printre personajele marcante ale Vechiului Testament care au rezistat până la sfârşit în fața nedreptății, Atanasiu îi enumeră pe dreptul Iob şi pe patriarhii Abraham, Isaac, Iacob. De asemenea, Iosif şi Moise sunt alte două personalități prezentate ca exemple de urmat în suportarea cu răbdare a persecuțiilor. Dumnezeu nu abandonează niciodată poporul său şi nici pe cei care se încred el şi suferă violențe de tot felul pentru credința lor. Persecuția este necesară atât pentru întărirea în virtute, cât şi ca mărturie împotriva păgânilor care se pot converti văzând tăria celor ce acceptă până şi martiriul în numele credinței. Isus însuşi i-a pus la încercare pe apostolii săi atunci când a adormit în barcă (cf. *Mt* 8,23-27). Atanasiu explică episodul evanghelic pentru a susține ideea că minunea care s-a petrecut atunci este o mărturie a faptului că Mântuitorul nu este o creatură, ci Stăpânul creației.

Traducere

1. Erau suficiente lucrurile ce le-am scris mai înainte despre timpul prezent. [...][1] din cauza necredinței. Însă Iob, omul devotat şi suferind, s-a menținut în dreapta credință fără a se îngriji de distrugerea bunurilor sale materiale (cf. *Iob* 1,20-22) şi fără a asculta de soția sa (cf. *Iob* 2,9-10).

2. Cel care a provocat toate aceste fapte, diavolul, a purtat asupra sa o mare ruşine: necazurile, încercările şi persecuțiile au devenit o virtute încercată şi exerciții ale sfinților. El a păstrat onoarea, adică coroana dreptății (cf. *2Tim* 4,8), pe care a primit-o nu de la oameni, ci de la Dumnezeu. Căci Solomon spunea: „Vei primi o coroană plăcută pe capul tău şi un lanț de aur la gâtul tău” (*Prov* 1,9). Cine printre sfinți poate mărturisi că a fost găsit drept fără necazuri? Sau cine a trecut prin căldura fierbinte a acestei vieți fără să sufere durere şi să fie încercat în lume? În ce fel s-ar putea gândi că cineva crede în lucrurile cereşti fără să fi fost pus mai întâi la încercare în suferințe pe acest pământ? Căci îngustă este poarta (cf. *Mt* 7,14) şi este imposibil ca un om să intre în Împărăția cerurilor fără a fi făcut mai întâi față necazurilor.

3. Abraham s-a necăjit la vederea lui Lot şi celor ai casei lui făcuți prizonieri: s-a necăjit într-atât patriarhul, încât a trebuit să lupte împotriva celor care i-au făcut prizonieri pe ai săi până i-a eliberat din temniță (*Gen* 14,14-16).

[1] Manuscrisele prezintă o mare lacună la începutul acestei scrisori.

Apoi a fost pus la încercare Isaac pe când făcea fântâni şi alte lucrări pentru care a muncit suferind. Apoi, Iacob s-a necăjit în acelaşi fel când Laban îl dispreţuia (cf. *Gen* 29,25) şi când Esau căuta să-l ucidă (cf. *Gen* 27,41-45). Însă pentru necazurile ce le-au suferit din cauza dreptei credinţe în Domnul vor primi o mare recompensă, atât de onorantă, încât nimeni n-ar putea-o compara cu nimic altceva. Căci Dumnezeu, care a creat toate, s-a numit pe sine însuşi Dumnezeul acestora şi pe cei care au venit pe urmă i-a făcut vrednici să-i informeze despre aceasta manifestându-se lor în acest fel; căci le spunea fiilor lui Israel: „Domnul Dumnezeul părinţilor voştri, Dumnezeul lui Abraham, Dumnezeul lui Isaac şi Dumnezeul lui Iacob, m-a trimis la voi. Acesta este numele meu pentru veşnicie, aceasta este amintirea mea din generaţie în generaţie" (*Ex* 3,15).

4. De aceea Iosif tăcea pe când fraţii săi complotau împotriva lui (cf. *Gen* 37,18-28); calomniat apoi în casa bucătarului-şef (cf. *Gen* 39,11-15), rămânea încrezător în Dumnezeu care judecă după dreptate; şi puţin după, comandă asupra Egiptului întreg şi familia sa a fost hrănită de el. Căci el a promis şi nu a minţit, spunând: „Pe cine mă cinsteşte îl voi cinsti" (*1Sam* 2,30). Apoi a fost persecutat Moise; şi deoarece păstra credinţa a primit o recompensă superioară bogăţiilor Egiptului; căci a fost numit „prietenul lui Dumnezeu" (*Ex* 33,11). „Şi ce să mai spun? Căci nu mi-ar ajunge timpul să povestesc cu de-amănuntul despre Ghedeon, Barac, Samson, Iefte, David şi Samuel şi despre profeţi, care, prin credinţă, au cucerit regate" (*Evr* 11,32-33) Şi fiind supuşi unor asemenea suferinţe din acest motiv, adică al credinţei, nu vom primi promisiunile pe pământ. „Pentru că Dumnezeu avea în vedere ceva mai bun pentru noi, ca să n-ajungă ei la desăvârşire fără noi" (*Evr* 11,39-40). Să suportăm şi noi în acest fel, cu scopul de a deveni participanţi la suferinţele lor.

5. Este un lucru bun, fraţii mei, ca noi să ne servim de cuvintele Apostolului şi să spunem şi noi: „Prin urmare, şi noi, care avem un astfel de nor de martori care ne înconjoară, să dăm la o parte orice povară şi păcatul care ne împresoară, să alergăm cu perseverenţă în lupta care ne stă înainte, cu ochii aţintiţi la Isus, începutul şi desăvârşirea credinţei, care, în vederea bucuriei ce îi era propusă, a îndurat crucea şi, neţinând seama de ruşinea ei" (*Evr* 12,1-2). Vă îndemn în felul în care a vorbit fericitul Petru: „Nu vă miraţi de focul care a izbucnit între voi ca o încercare ca şi cum vi s-ar întâmpla ceva ciudat" (*1Pt* 4,12). Şi chiar dacă necredincioşii săvârşesc fărădelegi mai grave decât acestea, nimeni nu rosteşte expresia pe care Domnul spunea că a fost rostită din Sion; şi ei l-au blestemat, spunând: „Sionul a spus: *M-a părăsit Dumnezeu şi m-a uitat Domnul!*" (*Is* 49,14), fiindcă permisese să fie asuprit. Pentru el nu există regret şi nu a uitat de noi când

eram supuşi căderilor, ci, mai degrabă, s-a preocupat de noi în tot ceea ce ni s-a întâmplat.

6. De aceea, să aveţi curaj: Dumnezeu nu l-a abandonat pe poporul său, pe care l-a cunoscut încă de la începuturi! El vorbeşte cu cei care sunt supuşi violenţei din cauza credinţei şi n-a încetat să lupte pentru a-i apăra pe cei încercaţi (cf. *1Cor* 11,19). Pe de o parte, în momentul în care duşmanul cere ca noi să fim predaţi, atunci se stârneşte împotriva lui bătălia sfinţilor; pe de altă parte, dacă există nevoia unui serviciu care se realizează datorită iubirii pentru oameni sau datorită mărturiei în favoarea celor din afară, atunci Dumnezeu, din partea sa, fiindcă e bun, şi ceea ce el face o face pentru mântuirea noastră, îi pune la încercare şi îi exersează pe servitorii săi de multe ori, pentru ca, după cum am spus-o – fie ca ascultarea lor să se manifeste cu măreţie tuturor, fie pentru a se aplica practicii virtuţilor în care Dumnezeu îi încearcă pentru puţin timp – să poată exprima ardoarea inimii predominând împotriva duşmanilor, când diavolul va cere ca să i se permită să-i pună la încercare.

7. Astfel, Dumnezeu l-a pus la încercare pe patriarhul Abraham prin sacrificiul lui Isaac, prin intermediul căruia strămoşul nostru a arătat tuturor oamenilor că-l iubea pe Dumnezeu mai mult decât orice: căci Isaac era pentru el mai mult decât orice, fiul său unic (cf. *Gen* 22,1-14). Domnul i-a pus la încercare pe discipoli pe când dormea pe o pernă, făcând minunea care are cea mai mare putere pentru a-i combate pe necredincioşi. Căci ridicându-se a certat marea şi a calmat furtuna (cf. *Mt* 8,23-26), arătând astfel două lucruri: că furtuna mării nu a venit din cauza vântului, ci din cauza fricii în confruntările Domnului care mersese pe ea; şi că nu este o creatură Domnul care a certat-o, ci, mai degrabă, creatorul ei. Căci o creatură nu ascultă de o altă creatură asemănătoare[2]. Dacă Marea Roşie s-a deschis înaintea lui Moise, totuşi nu a fost Moise cel care a făcut aceasta, deoarece marea nu s-a deschis fiindcă Moise a spus ca minunea să aibă loc, ci fiindcă Dumnezeu era cel care a dat ordin (cf. *Ex* 14,21). Apoi, dacă soarele s-a închis asupra lui Gabaon şi luna peste valea Ailomului (cf. *Ios* 10,12-13), totuşi nici aceasta n-a fost opera fiului lui Nun, ci a Domnului care a ascultat rugăciunea sa. El este cel care a certat marea şi a făcut ca soarele să se întunece în timpul morţii sale pe cruce (cf. *Lc* 23,44). După cum aminteşte Moise, el a călătorit cu poporul prin pustiu, l-a hrănit, l-a întristat, l-a pus la încercare, ca să-i ofere ocazia să arate dacă îl iubea pe Domnul Dumnezeul nostru sau nu (cf. *Ex* 15-17). Căci este scris: „Domnul l-a abandonat ca să-l pună la încercare şi să cunoască tot ce era în inima lui" (*1Cr* 32,31).

---

[2] Aici avem o argumentaţie de tip atanasian-antiariană: Cristos, Fiul Unic al Tatălui, nu poate fi o creatură deoarece în repetate rânduri a arătat că întreaga creaţie este supusă lui şi ascultă ordinele sale.

8. Aceste lucrări nu manifestau nici vrajbă, nici uitare, ci arătau iubirea şi preocuparea Cuvântului în folosul nostru. Dacă nu se preocupa de noi, nu am fi înțeles ceea ce e bine; deoarece a săvârşit ceea ce e bine în folosul nostru, el însuşi ne-a îngrijit ca un bun medic: nu era posibil ca el să ne fi îngrijit fără suferință. Căci a vorbit cu Sionul, zicând: „Poate o femeie să uite copilul pe care-l alăptează şi să nu aibă milă de rodul trupului ei? Dar chiar dacă l-ar uita, totuşi eu nu te voi uita cu niciun chip, o, Ierusalime, spune Domnul!" (*Is* 49,15). Căci iubirea lui Dumnezeu o depăşeşte pe cea a oamenilor: lucrurile oamenilor vor înceta, însă bunătatea lui Dumnezeu nu încetează; de aceea, fiind morți şi recunoscând slăbiciunea propriei noastre naturi, el ne învie şi pe noi, care suntem din pământ şi ne conduce în ceruri.

SCRISOAREA PASCALĂ XXXVI
ANUL 364

Context istoric

Din nefericire, lacunele manuscriselor conținând *Scrisorile pascale* între anii 358-364 sunt prea mari pentru a le putea reconstitui câtuşi de puțin. Această perioadă cunoaşte evenimente de o mare importanță pentru viața Bisericii din Alexandria şi pentru teologie. În 357 s-a reunit la Syrmium un mic sinod la care au participat şi cei trei episcopi apropiați împăratului Constanțiu – Valens, Ursaciu şi Germiniu –, care propun o formulă de credință ai cărei termeni exprimă o deschidere spre arienii mai moderați şi care se întâlnesc frecvent în formulele de credință orientale începând cu anul 341. Această formulă nu condamnă arianismul în mod explicit, ci insistă asupra distincției dintre Tatăl şi Fiul într-un sens subordonaționist şi înlătură termenii tehnici extrabiblici cu caracter anti-arian *homoousios* şi *homoiousios*. În acelaşi timp, sub tutela a doi teologi influenți, Aetiu şi Eunomiu, ia naştere branşa arienilor radicali, care exclud cu desăvârşire orice asemănare de substanță sau de natură între Tatăl şi Fiul. Ei reuşesc să obțină condamnarea lui Atanasiu forțând mâna lui Liberiu, aflat în exil, şi să semneze condamnarea episcopului alexandrin. O parte din episcopii care au arătat tendințe filo-ariene în timpul sinoadelor de la Ancira şi Syrmium, în 358, au criticat cu asprime formula Sinodului de la Syrmium din 357. Termenul *homoousios*, care descria comuniunea de substanță între Tatăl şi Fiul, a fost înlocuit cu un nou termen tehnic, *homoiousios*, care diminuează această comuniune, susținând doar o asemănare de substanță între Fiul şi Tatăl.

În acest context, Constanțiu decide să reunească un mare conciliu în două locuri diferite; pentru occidentali este ales oraşul Rimini, în Italia, şi pentru orientali oraşul Seleucia, în Isauria, cu scopul de a restabili pacea religioasă şi unitatea în imperiu după modelul lui Constantin. Dorința împăratului era de a-i forța pe participanți să elaboreze o formulă de credință capabilă să facă unanimitate printre teologi şi să înlăture formula intermediară redactată la Syrmium în 358, caracterizată prin expresia „Fiul este asemănător în toate cu Tatăl". Cele două concilii reunite separat în 359 s-au desfăşurat, conform dorinței lui Constanțiu, sub tutela lui Acaciu

de Cezareea, devenit favoritul împăratului. În aceşti ani Atanasiu scrie câteva lucrări de o mare importanţă apologetică şi teologică, prin care manifestă dorinţa de deschidere spre o teologie trinitară de împăcare. În opera *Istoria arienilor*, episcopul relatează evenimentele petrecute între 335-357 în lumina rupturii relaţiilor dintre el şi Constanţiu, considerat a fi Anticristul, deoarece susţine doctrina ariană. În lucrarea *Despre conciliile din Rimini şi Seleucia*, patriarhul critică vehement multiplicarea formulelor de credinţă ariene ca fiind un semn de instabilitate teologică şi încearcă să negocieze cu teologii arieni mai moderaţi care sunt sub influenţa lui Vasile de Ancira. O altă mare operă teologică, *Scrisorile destinate lui Serapion despre divinitatea Duhului Sfânt*, prezintă o teologie trinitară pastorală şi catehetică de o mare profunzime spirituală, în care afirmă atât consubstanţialitatea Fiului cu Tatăl, cât şi consubstanţialitatea întregii Sfinte Treimi, Tatăl, Fiul şi Duhul Sfânt. Nici Fiul şi nici Duhul Sfânt nu pot fi creaturi, deoarece Sfânta Treime însăşi este creatoarea a tot ceea ce există.

Pe 3 noiembrie 361, moare Constanţiu, iar episcopul arian intrus al Alexandriei, Gheorghe de Capadocia, este asasinat de poporul alexandrin, creştini şi păgâni, care a trebuit să suporte violenţele sale. Astfel, Atanasiu se poate întoarce din cel de-al treilea exil pe 21 februarie 362, datorită decretului dat de Iulian, noul împărat. Revenit în oraşul său natal, episcopul organizează un sinod cu scopul de a reaminti credinţa mărturisită la Niceea şi de a face unitate în interiorul clerului egiptean. Documentul sinodal redactat în urma întrunirii, *Tomul antiohenilor*, propune o soluţie în doctrina trinitară:

> Am decis să nu cerem nimic în plus decât mărturisirea credinţei de la Niceea celor care vorbesc despre trei ipostaze în Dumnezeu. [...] Ei au răspuns: *Noi credem în unica Sfântă Treime, o Treime care nu este doar cu numele, ci care subzistă cu adevărat. Îl cunoaştem pe Tatăl care subzistă cu adevărat, pe Fiul care este substanţial şi subzistă cu adevărat şi pe Duhul Sfânt care subzistă şi există, totuşi nu vorbim despre trei dumnezei sau trei principii şi nici nu-i suportăm pe cei care vorbesc sau gândesc astfel. Noi cunoaştem o Sfântă Treime, şi totuşi, divinitatea este unică şi principiul este unic, şi Fiul este consubstanţial Tatălui, cum l-au afirmat Părinţii, şi Duhul Sfânt, care nu este o creatură, nici străin, ci aparţine şi este inseparabil substanţei Fiului şi Tatălui* (*Tomul antiohenilor*, 5).

Necazurile episcopului Alexandriei nu s-au terminat încă. Împăratul Iulian îi trimite în exil pe patriarh şi pe toţi cei graţiaţi prin propriul decret. Astfel, Atanasiu ia pentru a patra oară drumul exilului, la sfârşitul anului 362 începutul anului 363. Iulian moare pe 26 ianuarie 363, iar Iovian este proclamat împărat. Noul împărat recunoaşte ortodoxia lui Atanasiu şi-l cheamă din exil pentru a-şi relua ministerul episcopal în slujirea Bisericii

Egiptului. Sozomene descrie astfel aprecierea împăratului pentru patriarhul Alexandriei:

> Pe Atanasiu, care-i devenise foarte preţios după întrevederea lor, l-a trimis în Egipt, invitându-l să guverneze bisericile şi credincioşii aşa cum credea el mai bine. Într-adevăr, se spunea că împăratul lăuda enorm virtutea sa datorită conduitei vieţii, înţelepciunii şi elocvenţei sale (*Istoria ecleziastică*, V, 5, 4).

În noiembrie 363, revine din exil şi Meleţiu de Antiohia, care încearcă să se facă recunoscut de împărat. Din nefericire, Atanasiu nu reuşeşte să intre în comuniune cu acest episcop, motivul principal fiind consacrarea episcopală a lui Paulin de către Meleţiu. Vasile de Cezareea a încercat în zadar să mijlocească pentru o asemenea împăcare. La cererea lui Iovian, Atanasiu explică simbolul de credinţă semnat la Niceea, în *Scrisoarea către Iovian despre credinţă*, în care subliniază dorinţa unanimă a părinţilor conciliari de a redacta o formulă capabilă să facă unitate între creştini şi care să afirme atât umanitatea, cât şi divinitatea lui Cristos.

Structura scrisorii

Din cauza lacunelor, ne este dificil să trasăm care ar fi putut fi tema principală dezbătută în această scrisoare. Tonul scrisorii pare a fi unul de împăcare şi de toleranţă faţă de eretici. Spre sfârşitul vieţii lui Atanasiu constatăm prezenţa unui spirit de împăcare şi toleranţă. Biserica trăieşte datorită harului lui Dumnezeu şi este chemată să transmită generaţiilor viitoare bogăţia misterului de credinţă în Cristos mort şi înviat pentru mântuirea oamenilor.

Traducere:

1. [...][1] sfinţii profeţi, cei care au vorbit în spiritul lui Cristos, cei dinaintea Legii, de sub Lege şi de după Lege; care ne-au profeţit că el, Cristos, va veni să împlinească legea şi profeţii (cf. *Mt* 5,17), ca Fiu al lui Dumnezeu, şi nu ca Moise, asemenea unui servitor (cf. *Gal* 5,7). Iudeii au văzut şi au rămas fără credinţa în misterele lui Cristos; ei gândeau despre el că era un simplu om şi se lăudau spunând că ei cunosc această monarhie[2] pe

[1] Această scrisoare comportă numeroase lacune în manuscrise. Nu beneficiem decât de un mic text în coptă, editat de A. CAMPLANI, „Atanasio e Eusebio tra Alessandria e Antiochia (362-363): osservazioni sul *Tomus ad Antiochenos*, l'*Epistula catolica* e due fogli copti (edizione di Pap. Berol. 11948)", în: E. DAL COVOLO – R. UGLIONE – G.M. VIAN, *Eusebio di Vercelli e il suo tempo*, ed., Roma 1997, 133; 191-246.

[2] Este vorba despre monarhia divină. Conform *Cărţii Deuteronomului*, credinţa iudaică este: „Ascultă, Israele! Domnul, Dumnezeul nostru, este singurul Domn" (*Dt* 6,4). Dumnezeu nu poate fi decât unul singur. Revelaţia Evangheliei constă în descoperirea misterului

care în realitate nu o cunoşteau, deoarece nu-l cunoşteau pe Fiul care-l revela pe Tatăl: „Nimeni nu-l cunoaşte pe Fiul decât Tatăl, nici pe Tatăl nu-l cunoaşte nimeni, decât numai Fiul şi acela căruia Fiul vrea să-i reveleze" (*Mt* 11,27). Însă noi, care căutăm neîncetat să devenim fiii Bisericii, noi cunoaştem monarhia: unicul Tată al lui Cristos, unicul nenăscut şi fără început, Dumnezeul Legii, al profeţilor şi al Noului Testament, de asemenea, şi unicul Fiu pe care el l-a zămislit înaintea veacurilor şi timpurilor, prin care el a creat Universul şi care va veni să-i judece pe cei vii şi pe cei morţi (cf. *2Tim* 4)[3]. Noi cunoaştem deci trei ipostaze[4]: Dumnezeu, Fiul, Duhul Sfânt, care formează încoronarea Sfintei Treimi; astfel, nefiind separaţi unul de altul, ei formează un singur Dumnezeu, un singur Duh Sfânt, o singură credinţă, un singur botez (cf. *Ef* 4,5), o singură înviere din morţi. Pe toate acestea le-aţi învăţat din mărturisirile şi demonstraţiile scrierilor religioase şi din Sfintele Scripturi pe care le-aţi citit cu toţii. Salut în Cristos!

2. [...] căci peste câteva zile vi le voi reaminti. Vă îndemn deci, dacă publicaţi scrierile, să nu blestemaţi pe nimeni şi să nu-i batjocoriţi pe cei care au vorbit un timp împotriva noastră[5]. Căci o asemenea corecţie nu a venit nici de la voi, nici de la oameni, ci prin lucrarea lui Dumnezeu. Este normal deci ca lucrurile care s-au întâmplat prin lucrarea lui Dumnezeu fiecare să i le lase lui Dumnezeu, pentru că, după ce aţi arătat nobleţea sufletului vostru, harul care vine de la el să coboare asupra Bisericii din abundenţă.

---

unicului Dumnezeu în trei persoane, mister în faţa căruia iudeii rămân străini: Tatăl, Fiul şi Duhul Sfânt nu formează decât unicul Dumnezeu adevărat.

[3] Episcopul de Alexandria nu face decât să reamintească esenţa mărturisirii de credinţă semnate de părinţii conciliari reuniţi la Niceea în 325. Sfânta Treime devine astfel fundamentul credinţei creştine, deoarece noi suntem botezaţi în numele Tatălui, şi al Fiului, şi al Duhului Sfânt (cf. *Mt* 28,19).

[4] Atanasiu de Alexandria este bine cunoscut de istoricii dogmelor creştine ca fiind un teolog mono-ipostatic, adică făcând parte din categoria acelora care considerau sinonimi termenii „substanţă" şi „persoană". Chiar dacă el afirmă cu tărie unitatea indisolubilă în Dumnezeu, totuşi era foarte explicit şi în prezentarea diferenţei dintre persoanele divine. Expresia „trei ipostaze" o întâlnim doar de două ori în operele atanasiene, aici, în *Scrisoarea pascală* 36, şi în *Tomul antiohenilor*, un document de împăcare în urma sinodului prezidat de Atanasiu la Alexandria în 362. Constatăm, spre sfârşitul vieţii patriarhului, un spirit mult mai indulgent şi o dorinţă mult mai mare de întregire a Bisericii lui Cristos, divizată de eretici.

[5] T. BARNES, *Athanasius and Constantius, theology and politics in the Constantinian empire*, Harvard University Press, Cambridge 1993, 160, vede aici o aluzie precisă la acel grup de episcopi care au acceptat termenul-cheie dezbătut la Niceea, „de aceeaşi natură", sub îndrumarea lui Meleţiu de Antiohia în 363. Şi scopul documentului *Tomus ad Antiochenos* este acela de a opera concesiuni teologice.

3. Aceste lucruri vi le scriu de la Antiohia[6]. M-am întors de la curtea imperială unde l-am văzut pe împăratul preaiubit şi i-am mulţumit Regelui Universului.

Salutaţi-vă unii pe alţii cu o sărutare sfântă (*Rom* 16,16).
Vă salută fraţii care sunt cu mine (*Fil* 4,21),

mai ales episcopii care au suferit mult cu mine[7].

4. Mă rog pentru voi toţi împreună să fiţi bine, fraţii mei iubiţi şi pe care vă doresc. Pe 3 athor (30 octombrie), Luciu, Bernicianus şi alţii dintre arieni au semnat o plângere la Antiohia. Prima plângere a fost semnată pe când împăratul plecase [...].

---

[6] Conform mărturiei documentului *Chronicon acephalum*, Atanasiu, primind vestea morţii împăratului Iulian, a venit de urgenţă la Alexandria, iar apoi s-a grăbit să meargă la Antiohia, ca să-l întâlnească pe noul împărat. *Indexul siriac al Scrisorilor Pascale* menţionează că este vorba despre anul 364: „De la Antiohia el a trimis obişnuita *Scrisoare pascală* tuturor episcopilor din toate provinciile".

[7] Deci Atanasiu este însoţit la Antiohia de către un grup de episcopi care au suferit şi ei de mai multe ori exilul din cauza credinţei niceene la care au aderat cu patriarhul Alexandriei. Cu aceştia, el a organizat un mic sinod cu scopul de a reafirma credinţa semnată la Niceea în 325 şi pe care episcopul o explică împăratului Iovian în scrisoarea pe care i-o adresează în 363: „Unui împărat iubit de Dumnezeu îi convine destinul de a-i plăcea să înveţe şi să dorească bunurile cereşti. Fie ca tu să ai inima în mâna lui Dumnezeu şi să domneşti în pace mulţi ani. Deoarece excelenţa ta a vrut să înveţe de la mine credinţa Bisericii Catolice, după ce am mulţumit Domnului pentru aceasta, am decis să reamintesc excelenţei tale, mai mult decât orice, credinţa mărturisită de către părinţii reuniţi le Niceea" (*Scrisoare către Iovian despre credinţă*, 1).

SCRISOAREA PASCALĂ XXXVII
ANUL 365

Context istoric

Specialiştilor le este dificil să decidă cu exactitate dacă *Scrisoarea pascală* de faţă a fost trimisă pentru Paştele anului 364 sau 365. În ea găsim o polemică virulentă împotriva arienilor şi meleţienilor, care, după ce au gustat momente de glorie, sunt în declin. Arienii şi meleţienii criticau în termeni duri politica ecleziastică a lui Atanasiu, văzând în exilurile sale repetate o dovadă în plus că Dumnezeu însuşi l-a abandonat. Dacă presupunem că scrisoarea ar fi fost trimisă pentru Paştele anului 365, redactarea ei ar fi din timpul în care Valens ia funcţiile sale imperiale în partea de Orient, situaţie care l-a condus pe Atanasiu în cel de-al cincilea exil.

Structura scrisorii

Tema fundamentală a fragmentului acestei scrisori este aceea a persecuţiei şi suferinţelor îndurate de Cristos şi creştini. Autorul face o paralelă între suferinţele şi pătimirea lui Cristos, condamnat de iudei, şi arienii care guvernează Biserica lui Cristos prin violenţă, făcând chiar şi martiri în rândurile creştinilor. Arienii şi meleţienii avansează argumentul conform căruia Biserica atanasiană este persecutată deoarece nu mărturiseşte credinţa ortodoxă şi de aceea este abandonată de Dumnezeu. Luând exemplul lui Paul, persecutat mereu pentru credinţa sa, patriarhul reacţionează împotriva unui asemenea argument, iar Paul este apostolul neamurilor.

Traducere

1. [... „Vă poruncesc aceste lucruri] ca să vă iubiţi unul pe altul. Dacă lumea vă urăşte, să ştiţi că pe mine m-a urât înainte de voi. Dacă aţi fi din lume, lumea ar iubi ceea ce îi aparţine, dar pentru că nu sunteţi din lume, ci eu v-am ales din lume, pentru aceasta vă urăşte lumea" (*In* 15,17-19). Căci Domnul, la început, suferind pentru noi, s-a aşezat lângă fântâna din Samaria (cf. *In* 4,5-6); persecutat fiind, trecea dintr-un loc în altul; luând asupra sa slăbiciunile noastre, suferea pentru noi; „şi-a dat spatele înaintea celor ce-l loveau şi obrajii înaintea celor ce-i smulgeau barba; nu şi-a

ascuns faţa de ocări şi de scuipări” (*Is* 50,6). Până la urmă, iudeii l-au batjocorit răstignindu-l pe cruce. Despre aceasta arienii au aflat şi ei. Totuşi, aceştia din urmă au făcut aceleaşi afirmaţii ca iudeii la adresa Domnului. Iudeii, trecând înaintea lui, îl batjocoreau spunând: „Tu, care dărâmi templul şi-l construieşti în trei zile, salvează-te pe tine însuţi! Dacă eşti Fiul lui Dumnezeu, coboară de pe cruce!” (*Mt* 27,40). În acelaşi fel, şi şefii preoţilor şi bătrânilor îl batjocoreau spunând: „Pe alţii i-a salvat, pe sine nu se poate salva! Dacă este regele Israelului, să coboare acum de pe cruce şi vom crede în el. S-a încrezut în Dumnezeu! Să-l elibereze acum, dacă îl iubeşte. Pentru că spunea: «Sunt Fiul lui Dumnezeu»” (*Mt* 27,42-43).

2. Apoi, aceste batjocuri răutăcioase au fost preluate de arieni şi de complicii lor meleţieni[1], ducând mai departe cruzimea iudeilor. Căci dacă îi întâlnesc pe fraţi, le spun: „De ce credeţi voi că, într-adevăr, sunteţi persecutaţi şi de ce Biserica e mereu chinuită? Dimpotrivă, noi trăim în pace, gândim cum credem că trebuie gândit şi am devenit bogaţi fără ca nimeni să ni se opună”. Este clar că cei care spun aşa ceva fără îndoială zic fără jenă: „Să mâncăm şi să bem: căci mâine vom muri” (*Is* 22,13). Fiindcă sunt excluşi de la orice speranţă şi n-au grija mântuirii, lucrurile pe care ei le numesc despre ei înşişi sunt doar lucruri spuse în vânt. În gândirea lor, i-ar putea spune Apostolului: „Fraţilor, deşi nu am făcut nimic împotriva poporului sau împotriva tradiţiilor părinţilor, la Ierusalim am fost predat în lanţuri romanilor” (cf. *Fap* 28,17). Ei ar putea spune, de asemenea, şi părinţilor noştri: „Paul spunea minciuni când vă lăuda. Dacă într-adevăr aveţi o credinţă conformă adevărului, de ce cutreieraţi pustiurile, munţii şi cavernele?” (cf. *Evr* 11,38).

---

[1] Meleţienii, complici ai arienilor, sunt prezenţi deseori în operele lui Atanasiu, deoarece împărtăşesc aceeaşi ură împotriva sa şi vor cu orice preţ depunerea lui de pe scaunul episcopal al Alexandriei.

SCRISOAREA PASCALĂ XXXVIII
ANUL 366

Context istoric

Verdictul de a-l trimite din nou pe Atanasiu în exil nu este pe placul tuturor episcopilor orientali. Într-adevăr, Valens a decis ca toți episcopii trimişi în exil de către predecesorul său Constanțiu şi readuşi pe scaunele lor de către Iulian să reia drumul exilului în 365. Creştinii din Alexandria au reacționat cu violență împotriva unui asemenea verdict, ocupând şi incendiind chiar şi marea biserică numită Cezareo. Totuşi, pe 5 octombrie 365, Atanasiu este constrâns să fugă şi se refugiază în suburbia Alexandriei. În februarie 366, patriarhul revine în Alexandria, spre mai marea bucurie a credincioşilor care i-au rămas fideli şi care-l binecuvântează neîncetat pe Dumnezeu fiindcă le-a dat un asemenea păstor. Situația arienilor şi melețienilor în Egipt se deteriorează tot mai mult, iar ortodoxia iese victorioasă. Acest ultim exil al lui Atanasiu i-a oferit puterii imperiale ocazia să constate, o dată în plus, influența şi simpatia de care se bucura episcopul în ochii poporului.

În acest context, Atanasiu, după o perioadă de tăcere în urma evenimentelor de la Antiohia din 363, îşi reia activitatea literară. Operele din această perioadă sunt marcate de maturitatea sa spirituală, pastorală, biblică şi catehetică. Ele degajă seninătate, spirit de împăcare şi toleranță. *Scrisoarea adresată episcopilor africani* este una dintre aceste opere în care autorul subliniază importanța simbolului de credință semnat la Niceea şi suficiența sa ca bază pentru credința ortodoxă. Putem remarca, de asemenea, o reîntoarcere la expresii mai tradiționale şi mai obişnuite pentru a prezenta misterul Sfintei Treimi. Atanasiu nu este încă pregătit să accepte o teologie trinitară tri-ipostatică din cauza derivelor la care se poate ajunge: fie a considera trei persoane ordonate ierarhic în Dumnezeu, arianismul, fie acceptarea unei doctrine trinitare după modelul sabelian. În Occident, Atanasiu nu poate accepta alegerea pe scaunul episcopal de Milano a filoarianului Auxențiu. Doar după moartea sa, în 374, Ambroziu devine episcop de Milano, iar arianismul îşi încheie cursul ascendent îndreptându-se progresiv spre ruină. În *Scrisoarea către Epitet*, Atanasiu îşi manifestă nedumerirea într-o nouă problemă cristologică susținută de prietenul său Apolinar[1]: existența unui suflet uman în Cuvântul întrupat.

---

[1] Convertit împreună cu tatăl său la creştinism, Apolinar devine episcop de Laodiceea. El este inițiatorul unei erezii care susținea că Isus Cristos, devenind om, nu a luat asupra

Structura scrisorii

Două fragmente din această scrisoare sunt păstrate în manuscrise. În primul fragment, Atanasiu pune în paralel textul din *Cartea Proverbelor* 9,2-3: „Şi-a junghiat vitele, şi-a amestecat vinul, şi-a pus masa. Şi-a trimis slujnicele să strige de pe vârful înălţimilor cetăţii" şi textul din *Cartea profetului Isaia* (40,9): „Suie-te pe un munte înalt, ca să vesteşti Sionului vestea cea bună; înalţă-ţi glasul cu putere, ca să vesteşti Ierusalimului vestea cea bună; înalţă-ţi glasul, nu te teme, şi spune cetăţilor lui Iuda: *Iată Dumnezeul vostru!*" Intenţia patriarhului este aceea de a arăta că profeţii din Vechiul Testament sunt oameni trimişi de Dumnezeu să vestească tuturor marea sărbătoare a Paştelui. Cel de-al doilea fragment pune accentul pe distanţele mari care-l separă pe episcop de credincioşii săi: fie din cauza persecuţiei şi a exilului, fie din cauza diferitelor episcopii egiptene îndepărtate de episcopia Alexandriei. Cu toate acestea, sărbătoarea Paştelui este cea care-i uneşte ca într-o singură familie pentru a trăi experienţa spirituală a trecerii de la moarte la viaţă împreună cu Isus Cristos înviat din morţi.

Traducere

1. [...] A jertfit victimele sale, explicând în parabole şi dezvăluind umbra care era în realitate. A amestecat vinul său într-un crater, pentru ca Evanghelia să vă facă să creşteţi în proporţie cu vârsta fiecăruia. Apoi i-a trimis servitorii cu o altă proclamaţie (cf. *Prov* 9,2-3). Căci „cine este de pe pământ aparţine pământului şi vorbeşte despre cele pământeşti. Cel care vine din ceruri" (*In* 3,31) are dreptate să predice ca venind din cer. Prin Isaia el a făcut îndemnul, spunând: „Suie-te pe un munte înalt, ca să vesteşti Sionului vestea cea bună; înalţă-ţi glasul cu putere, ca să vesteşti Ierusalimului" (*Is* 40,9), deci, înălţându-ne de la pământ, vom alerga spre premiul apelului din înălţimi, spre masa celui care ne cheamă.

2. Ce a anunţat fiecare dintre sfinţi? Profetul a spus: „Iată, Domnul Dumnezeu vine cu putere şi porunceşte cu braţul lui. Iată că răsplata este cu el şi răsplătirile vin înaintea lui. El îşi va paşte turma ca un Păstor, va lua mieii în braţe, îi va duce la sânul lui şi va călăuzi blând oile care alăptează" (*Is* 40,10-11). Şi Solomon a spus: „Veniţi de mâncaţi din pâinea mea şi beţi din vinul pe care l-am amestecat! Lăsaţi prostia şi veţi trăi, căutaţi înţelepciunea pentru a avea o viaţă îndelungată şi umblaţi pe calea priceperii!" (*Prov* 9,5-6). Amândoi, Isaia şi Solomon, au folosit expresii diferite

---

sa decât sufletul senzitiv al omului, *psyche*, nu şi sufletul intelectual, *nous*. Această doctrină a fost condamnată la Sinodul din Alexandria în 362 şi la Conciliul ecumenic din Constantinopol în 381. El a murit în 381, excomunicat.

unul de altul, însă eu spun că acelaşi sens este indicat de amândoi, deoarece erau inspiraţi de acelaşi Duh Sfânt. Căci a mânca pâinile înţelepciunii înseamnă a-l contempla pe Domnul care va veni; a-l privi pe Păstorul care adună mieii înseamnă a bea vinul învăţăturii care a fost vărsat în Evanghelie; şi bucuria celor care au abandonat prostia este că primesc acum premiul, deoarece împărăţia este pentru ei şi ei cunosc înţelepciunea cu pricepere[2]. Omul credincios şi adoratorii Domnului, care îl adoră în adevăr, nu sunt trimişi din zi în zi, nici nu sunt conduşi de poftele trupeşti, ci sunt întăriţi în urmarea celui care i-a chemat, ca Petru şi Andrei, Ioan şi Iacob, Paul şi alţii ca ei, care l-au urmat pe Domnul, zicând: [...][3].

3. [...] Rusalii, după cum este scris: „Toţi au fost umpluţi de Duhul Sfânt şi au început să vorbească în alte limbi, după cum Duhul le dădea să vorbească" (*Fap* 2,4). Acesta este felul în care toţi credincioşii iubesc o asemenea întrunire! Şi eu, în acelaşi fel, iubesc cu adevărat această întrunire şi aş putea să încep o rugăciune zicând: „Cine îmi va da aripi ca de porumbel ca să zbor şi să-mi găsesc adăpost" (*Ps* 54,7) lângă voi? Totuşi, o altă gândire mă consolează: ce ar putea exista care să ne menţină divizaţi unii de alţii, dacă nu propriul nostru egoism? Căci acelaşi Miel îl mâncăm ca într-o singură casă, Domnul nostru jertfit pentru noi: „Paştele nostru, Cristos, a fost jertfit" (*1Cor* 5,7), cel care spune: „Căci unde doi sau trei sunt adunaţi în numele meu, sunt şi eu acolo în mijlocul lor" (*Mt* 18,20). Mântuitorul este în mijlocul nostru şi deci nu suntem departe unii de alţii când celebrăm sărbătoarea. Sărbătoarea noastră nu este nici vinul, nici carnea, nici hainele preţioase, ci credinţa adevărată şi viaţa curată. Căci în acest fel vom putea alerga la masa premiului la care suntem chemaţi din înălţimi. Acolo vom celebra sărbătoarea împreună cu sfinţii, mărturisind cu ei că Isus Cristos este Domnul şi gloria lui Dumnezeu Tatăl.

4. Israel, după trup, a obţinut în trecut un asemenea har. Căci Domnul era în mijlocul lor când îi reunea pe cei care, printre ei, erau dispersaţi: căci din Egipt au mers spre ţara făgăduinţei, din captivitate s-au întors la Ierusalim. De multe ori apoi au ieşit victorioşi împotriva asirienilor şi a altor popoare. Şi chiar dacă au păcătuit unii împotriva altora şi-i dispreţuiau pe cei care erau trimişi în repetate rânduri lângă ei, profeţii, au obţinut iertarea invocându-l pe Dumnezeu, iar el şi-a arătat milostivirea faţă de ei.

[2] Putem constata că textele biblice utilizate de Atanasiu sunt orientate în mod explicit în direcţia unei interpretări sacramentale. Motivul pâinii şi al vinului trimite la celebrarea euharistică, devenită semnul prin excelenţă în care Mântuitorul îşi oferă viaţa pentru mântuirea lumii.

[3] Lacuna din manuscrise nu ne permite să deducem ce text biblic urma să fie citat aici de Atanasiu.

Când săvârşeau răul împotriva lui, atunci Domnul îşi arăta iubirea faţă de oameni în favoarea lor.

5. Ei l-au renegat atunci, când era lângă ei, spunându-i: „Oare nu este scris în Legea voastră: *Eu am zis: Sunteţi dumnezei?*” (*In* 10,33). După ce a venit printre ei, ei nu l-au ascultat, zicând: „Noi ştim că lui Moise i-a vorbit Dumnezeu. Dar acesta nu ştim de unde este” (*In* 9,29). Până la sfârşit, cel care săvârşea binele pentru ei [...].

SCRISOAREA PASCALĂ XXXIX
ANUL 367

Context istoric

Scrisoarea pascală din anul 367 este, cu siguranță, cea mai cunoscută şi cea mai studiată dintre toate celelalte scrisori. Importanța ei se datorează combaterii utilizării scrierilor apocrife în celebrările liturgice şi în catehezele pastorale şi prezentării listei cărților biblice recunoscute ca fiind canonice de către Biserică în tradiția alexandrină[1]. Primul document al antichității creştine care evidențiază succesul şi importanța acestei scrisori este *Viața sfântului Pahomie*. Autorul acestei lucrări se adresează comunității sale în aceşti termeni:

> Să considerăm garanțiile importante pe care, în *Scrisoarea pascală* a acestui an, ni le-a dat în scris preafericitul nostru părinte Atanasiu, sfântul arhiepiscop al Alexandriei. El a compilat canonul cărților sfintei Scripturi şi numărul lor. [...] Ei bine, frații mei, în scrisoarea pe care ne-a scris-o în acest an există pentru fiecare dintre noi materie de o mare utilitate datorită faptului că ne-a precizat care sunt izvoarele apei dătătoare de viață. Este atât de importantă, încât trebuie să mergem să bem cu toții pentru a ne comporta bine, conform harului lui Dumnezeu şi toate favorurile pe care ni le acordă. Într-adevăr, numeroase sunt apele minciunii şi izvoarele amărăciunii, iar unii le-au săpat pentru pierderea lor proprie şi pierderea celor cărora le-a dat să bea. Despre ei Atanasiu vorbeşte în scrisoare spunând: „Şi-au fabricat cărți numite apocrife cărora le-a atribuit vechime şi nume de sfinți". [...] Totuşi, să fim prudenți şi să ne păzim de a citi acele cărți compuse de către ereticii necurați, atei şi necredincioşi şi pentru a nu cădea în neascultare a ceea ce Dumnezeu spune astăzi prin părintele nostru Atanasiu, celor egali lui şi celor pe care ei îi păstoresc: *Cine vă primeşte pe voi pe mine mă primeşte* (*Mt* 10,40).

Acest pasaj conține numeroase expresii semnificative din scrisoare, demonstrând impactul ei pozitiv pentru viața creştinilor egipteni. În această

[1] Se numesc apocrife, adică ascunse, îndoielnice pentru credința creştină, acele cărți care nu sunt considerate a fi inspirate de Duhul Sfânt. Ele nu prezintă o unitate de ansamblu în conținutul lor şi sunt marcate de locul lor de proveniență, subiectul abordat, limba în care au fost scrise. Dimpotrivă, poartă apelativul canonice acele cărți care sunt recunoscute ca fiind de inspirație divină. Ele prezintă un conținut care are unanimitate în toate cărțile biblice, iar limba originară este ebraică pentru majoritatea Vechiului Testament şi greacă pentru Noul Testament şi câteva cărți mai recente din Vechiul Testament.

scrisoare, Atanasiu îi acuză pe meleţieni că au fabricat apocrife, însă un studiu mai critic al ultimelor opere atanasiene ne arată că în acea perioadă patriarhul folosea tot talentul său de scriitor în scopul descurajării obiceiurilor instaurate de meleţieni şi atragerii tuturor credincioşilor egipteni în unica Biserică a lui Cristos. Violenţa care se degajă din scrisoare la adresa cărţilor apocrife trebuie înţeleasă în sensul unei deschideri tot mai mari către conceptele de ortodoxie şi de inspiraţie divină.

Este probabil ca Atanasiu să fi redactat această scrisoare ca răspuns la tensiunile provocate de către meleţieni şi pentru a opri cultul exagerat al martirilor practicat de ei în detrimentul adevăratului cult adus lui Isus Cristos mort şi înviat. Scrierile canonice pun în prim-plan anunţarea profetică a venirii lui Cristos pe pământ şi împlinirea misiunii sale mântuitoare prin jertfa crucii. Martirii nu sunt decât mărturisitori ai lui Cristos care au primit harul de a fi configuraţi lui în moarte pentru a avea parte cu el de înviere. Creştinul nu are de ales: pentru a-şi trăi cum se cuvine credinţa, trebuie să urmeze învăţăturile scrierilor canonice şi să interpreteze Scripturile conform Magisteriului Bisericii instituţionale orânduite de Cristos însuşi. Fixând cărţile biblice considerate canonice de Biserică, Atanasiu propune în acelaşi timp un catalog ereziologic prin numirea unor eretici care se întâlnesc rar în operele sale: manihei[2], marcioniţi[3], montanişti[4], precum şi alţii foarte cunoscuţi, arieni şi meleţieni. Întreaga scrisoare este un îndemn la a abandona folosirea apocrifelor care stau la baza învăţăturilor tuturor ereziilor cunoscute de Biserică în primele secole. Ereticii din

---

[2] Maniheismul este o religie, astăzi dispărută, al cărei fondator a fost Mani din Mesopotamia în secolul al III-lea. Este vorba despre o doctrină sincretistă de inspiraţie zoroastră, budistă şi creştină. Creştinii au combătut de la începuturi această doctrină, sfântul Augustin fiind cel care a repurtat victoria definitivă împotriva ei.

[3] Marcioniţii îl au ca fondator pe Marcion, un moralist foarte auster, care a făcut o penitenţă rigidă pentru păcatele tinereţii sale. El nu putea conferi botezul decât celor care făceau jurământ că vor renunţa la căsătorie, iar celor care erau căsătoriţi le cerea să renunţe complet la actul sexual. Marcioniţii se abţineau de la carne şi de la spectacole pentru a merita mântuirea sufletului. Sfântul Iustin, martor al succesului acestei învăţături, spune că „mulţi acceptau doctrina sa ca fiind singura adevărată şi îşi băteau joc de noi”. Tertulian l-a numit pe Marcion „lupul din Pont”, făcând aluzie la ţara sa de origine, malul Mării Negre, şi la rolul său devastator în Biserică.

[4] Montanismul este o mişcare creştină heterodoxă ce ia naştere în secolul al II-lea, avându-l ca fondator pe profetul Montanus din Frigia, regiune a Turciei de astăzi. Montanus se credea a fi un instrument al Duhului Sfânt sau chiar Paracletul însuşi anunţat de Cristos în *Evanghelia după sfântul Ioan*. El anunţă o nouă eră pentru Biserică, era Duhului Sfânt, şi iminenţa sfârşitului timpurilor. Ierusalimul cel nou va coborî din ceruri în Frigia şi Cristos va domni cu aleşii săi timp de 1.000 de ani. Pentru a pregăti această venire, trebuia să se practice o asceză riguroasă, să se multiplice şi să se prelungească posturile, să existe abţinere de la carne şi de la vin, continenţa perfectă era recomandată, iar a doua căsătorie era absolut interzisă.

trecut, maniheii, marcioniții, montaniştii sunt cei care, pe lângă faptul că au formulat şi predicat învățături eretice, au utilizat în mod pervers Scripturile şi au denaturat canonul. Ereziei i se opune cu înverşunare unicul şi autenticul canon al Scripturilor ce conține toate adevărurile de credință: doctrina trinitară, întruparea Cuvântului, doctrina învierii şi judecata finală.

Această *Scrisoare pascală* este interesantă şi pentru istoria canonului Vechiului şi Noului Testament, deoarece constituie o etapă importantă în constituirea sa. Putem remarca doar că din lista lui Atanasiu lipsesc cele două cărți ale Macabeilor, pe când cele 27 de cărți ale Noului Testament corespund canonului actual. Prima distincție făcută de patriarh este cea dintre cărțile apocrife şi cele inspirate de Dumnezeu. Apocrifele i-au condus pe şefii ereziilor la doctrine eronate, pe când scrierile inspirate au indicat mereu drumul credinței mărturisite de Biserică. Printre cărțile inspirate, Atanasiu distinge două categorii: cele canonice şi cele indicate de Sfinții Părinți pentru a putea fi citite. Acestea din urmă sunt utile pentru catehezele pregătitoare la primirea diferitelor sacramente în Biserică, pe când cărțile canonice constituie seva doctrinală fundamentală a Bisericii, iar cei care aderă la ele se disting de eretici şi schismatici. *Păstorul* lui Hermas, *Înțelepciunea* lui Solomon, *Didahia* sunt câteva cărți inspirate ce pot fi citite pentru perfecționarea unui parcurs catecumenal sau catehetic. Acestea însă nu înlocuiesc şi nici nu diminuează importanța majoră pe care trebuie să o aibă cărțile canonice în pregătirea catecumenilor şi în catehezele sacramentale, precum şi în liturgie. Patriarhul Alexandriei nu face decât să perpetueze o tradiție pe care el însuşi a moştenit-o de la predecesorii săi, Origene, Clement de Alexandria, Denis de Alexandria. Un alt aspect subliniat de Atanasiu este prezența în Noul Testament a anumitor expresii ce apar şi în scrierile apocrife, iar ereticii, conform episcopului, susțin că vin direct din scrierile apocrife. Origene, înaintea lui Atanasiu, subliniase acest aspect şi de aceea îi invită pe creştini la un studiu aprofundat al cărților canonice şi al apocrifelor, pentru a-şi exersa spiritul critic şi prudența în folosirea scrierilor atât inspirate, cât şi apocrife. Spre exemplu, el subliniază o paralelă existentă între un text din Noul Testament, *1Cor* 2,9, şi *Apocalipsul lui Ilie*. Doar un spirit creştin şi obişnuit cu meditarea Scripturilor poate face diferența între cele două texte şi subtilitatea doctrinală promovată de fiecare dintre ele. Dacă Origene admitea totuşi că şi în scrierile apocrife se pot găsi lucruri bune pentru credință, Atanasiu exclude cu desăvârşire această idee. Pentru el, apocrifele sunt înşelătoare şi răufăcătoare pentru cei care încep un parcurs catecumenal, de aceea asemenea texte trebuie să fie respinse cu orice preț. Dacă sfântul Paul, în *1Cor* 2,9, face referință la un text dintr-o scriere apocrifă, pentru Atansie nu există nicio îndoială: acesta din urmă depinde de Paul, şi nu contrariul. Patriarhul reține că

sfântul Paul face referință la asemenea pasaje din Scriptură, deoarece efectiv ele se găsesc în cărțile Vechiului Testament, sub diferite forme. Sfântul Paul nu citează textul literal, ci redă doar sensul. Această poziție atanasiană este foarte apropiată celei pe care o susține câțiva ani mai târziu sfântul Ieronim, care se bazează pe o cunoaștere filologică și lingvistică mult mai largă. În gândirea sfântului Ieronim, sfântul Paul, în *1Cor*, depinde de textul ebraic din *Is* 64,4, acesta din urmă fiind fără îndoială un text canonic.

Structura scrisorii

Motivul central al scrisorii este deci cel al suficienței Scripturilor canonice pentru dogmatica creștină, pentru celebrarea liturgiei și construirea unui parcurs catehetic. Cristos este Învățătorul prin excelență al Scripturilor. El este unicul Învățător prin natură, pe când oamenii devin învățători pentru a transmite ceea ce ei înșeși au primit. Totuși, iudeii l-au respins pe acest Învățător, iar după ei ereticii au făcut același lucru. Dimpotrivă, creștinii celebrează Paștele conform tradiției învățătorilor și Părinților Bisericii, care au transmis, la rândul lor, învățăturile Scripturii. Ereticii cred că-i pot seduce pe cei simpli pervertind scrierile canonice și făcând referință la scrieri apocrife. De aceea, ca păstor, Atanasiu simte nevoia să prezinte credincioșilor săi lista cărților canonice, chiar dacă ei le cunosc deja. Astfel, el prezintă cărțile canonice ale Vechiului și Noului Testament, precum o mică listă a unor cărți inspirate care pot fi citite pentru edificarea credincioșilor. În cazul acestor cărți nu este vorba de scrieri apocrife. Ele sunt invenții ale ereticilor pentru a seduce poporul ignorant. Patriarhul dezvoltă un discurs polemic violent împotriva apocrifelor, printre care putem recunoaște, chiar dacă nu le numește explicit, *Apocalipsul lui Ilie* și *Înălțarea lui Isaia*. Ele conțin elemente interesante și utile, însă și lucruri nedemne de crezare. Dimpotrivă, Scripturile sunt suficiente pentru credința creștinilor: ele vorbesc despre Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, ne descriu umanitatea și divinitatea Mântuitorului, prezintă doctrina învierii și a judecății finale. Ele singure sunt în măsură să combată toate ereziile: maniheismul, montanismul, marcionismul, arienismul, melețienismul. În finalul scrisorii, Atanasiu răspunde cu abundență de argumente obiecției ereticilor că sfântul Paul în *1Cor* 2,9 ar fi citat un text apocrif. Episcopul este de părere că sfântul Paul a făcut referință la un pasaj din Vechiul Testament, pe care-l citează nu literal, ci redând doar sensul. Ideea de bază este aceea că nu apocrifele au influențat scrierile canonice, dimpotrivă, acestea din urmă au copiat texte din scrierile canonice.

Traducere

1. [...] el fiind viața s-a apropiat de cei morți și fiind Dumnezeu s-a apropiat de oameni. Astfel l-au găsit cei care nu-l căutau și s-a făcut vizibil celor care nu-l întrebau (cf. *Is* 65,1). De asemenea, în acest fel, el a fost lumină pentru orbi, le-a deschis ochii și a fost toiag pentru șchiopi, vindecându-i, și ei au început să meargă; cu alte cuvinte, el era Maestru pentru toți în toate. Căci învățătura despre credința ortodoxă nu provine de la om, ci Domnul este cel care îl revelează pe Tatăl său celor cărora el vrea, deoarece el este cel care îl cunoaște (cf. *Mt* 11,27). Și primii cărora l-a revelat au fost apostolii, și printre aceștia Paul, care le scria galatenilor zicând: „Fraților, evanghelia predicată de mine nu este după om: nici n-am primit-o, nici n-am învățat-o de la vreun om, ci [am primit-o] prin revelația lui Isus Cristos" (*Gal* 1,11-12). Apoi, scriindu-le efesenilor, spunea: „Poate ați auzit de slujirea harului lui Dumnezeu care mi-a fost dată pentru voi: prin revelație, mi-a fost făcut cunoscut misterul, după cum v-am scris eu cu puțin înainte, de unde, citind, puteți cunoaște cum înțeleg eu misterul lui Cristos" (*Ef* 3,2-5).

2. Fraților, nu doar pentru ei Domnul a fost Maestru pentru a revela misterul, ci e Maestru și pentru noi toți. Căci Paul se bucura cu discipolii săi pentru faptul că ei învățaseră Evanghelia în acest fel. Se ruga pentru cei din Efes: „amintindu-vă în rugăciunile mele, pentru ca Dumnezeul Domnului nostru Isus Cristos, Tatăl gloriei, să vă dea Duhul înțelepciunii și al descoperirii, ca să-l cunoașteți pe deplin" (*Ef* 1,17). Apostolul știa că noi toți eram incluși în rugăciunea pe care el a formulat-o pentru efeseni și că această revelație este validă nu doar în timpul în care Domnul le-a revelat oamenilor cunoștința, căci Domnul este cel care ne susține până la sfârșit, cel care-l învață pe om cunoștința, conform expresiei psalmistului (cf. *Ps* 93,10); cel pe care discipolii îl implorau pentru că-i învățase să se roage; cel care învăța în fiecare zi în templu, cum spune Luca (cf. *Lc* 19,47); cel căruia discipolii îi spuseseră: „Învățătorule, când vor fi acestea și care va fi semnul că ele se vor întâmpla?" (*Lc* 21,7). Atunci când discipolii săi îl întrebaseră: „Unde vrei să-ți pregătim ca să mănânci Paștele?" (*Mt* 26,17), el le-a răspuns zicând: „Iată, când veți intra în cetate, veți întâlni un om ducând un urcior cu apă. Mergeți după el în casa în care va intra și spuneți stăpânului casei: Învățătorul zice: «Unde este camera în care să mănânc Paștele cu discipolii mei?»" (*Lc* 22,10-11)

3. El a vorbit bine spunând astfel! Căci numele Maestrului se adaptează, deoarece doar el este adevăratul Maestru. Căci cine este cu adevărat vrednic de credință pentru a-l face cunoscut oamenilor pe Tatăl, dacă nu cel

care locuieşte tot timpul spre sânul Tatălui? (cf. *In* 1,18). Cine deci are puterea să-i convingă pe cei pe care-i instruieşte despre lucrurile pe care ochiul nu le-a văzut, nici urechea nu le-a auzit, nici n-au urcat la inima omului (cf. *1Cor* 2,9), dacă nu cel care singur îl cunoaşte pe Tatăl (cf. *In* 10,15) şi care a pregătit o cale pentru a urca în împărăția cerurilor? De aceea, el i-a îndemnat pe discipolii săi, după cum spune Matei: „Dar voi să nu lăsați să vi se spună «rabbi», pentru că unul este învățătorul vostru, iar voi toți sunteți frați. Şi nici «tată» să nu spuneți nimănui între voi pe pământ, pentru că unul este Tatăl vostru, cel ceresc. Nici să nu lăsați să vi se spună «maeştri», pentru că unul este maestrul vostru: Cristos. Cel mai mare dintre voi să fie slujitorul vostru” (*Mt* 23,8-11).

4. Însă nu se cuvine, fraților, să ascultăm sfintele cuvinte cu neglijență. Chiar dacă Apostolul, într-un pasaj, se numeşte el însuşi învățătorul neamurilor ca „învățător al păgânilor în credință şi adevăr” (*1Tim* 2,7), în alt pasaj spune despre Domnul: „Tot el i-a dat pe unii ca apostoli, pe alții ca profeți, pe alții ca evanghelişti, pe alții ca păstori şi învățători” (*Ef* 4,11); şi Iacob îndeamnă spunând: „Frații mei, să nu fie mulți dintre voi care devin învățători ştiind că noi vom avea o judecată mai aspră” (*Iac* 3,1). Nu spunea aceasta fiindcă nu exista niciun învățător, ci pentru că, deoarece existau deja unii, nu era totuşi necesar ca ei să fie numiți învățători.

5. Totuşi, acestora li se spune: este scris în Evanghelie că Domnul îndeamnă să nu se numească nimeni învățător şi nimeni să nu fie numit învățător în afară de Domnul singur. Căutând deci asemenea întrebări, mi-a venit în minte o gândire care necesită aprobarea voastră. Iată la ce m-am gândit: funcția de învățător este aceea de a împărți învățătura; cea a discipolilor, dimpotrivă, este de a primi învățătura; însă chiar dacă se întâmplă ca ei să împărțească învățătura, sunt totuşi numiți discipoli, deoarece nu sunt ei autorii a ceea ce spun, ci sunt în serviciul cuvintelor adevăratului Maestru. Căci Domnul şi Dumnezeul nostru Isus Cristos, dorind să ne învețe aceasta, le spunea discipolilor săi: „Ceea ce eu vă spun în întuneric spuneți la lumină şi ceea ce vă spun la ureche predicați de pe acoperişuri” (*Mt* 10,27). Căci cuvintele pe care discipolii le predică nu sunt ale lor, ci sunt acelea pe care le-au auzit de la Mântuitorul. De aceea, chiar dacă Paul învață, totuşi Cristos era cel care vorbea în el (cf. *Gal* 2,20), şi chiar dacă spunea despre Domnul că el a stabilit învățători în Biserici, totuşi Domnul i-a instruit mai întâi, iar apoi i-a trimis.

6. Natura a tot ceea ce există în creație este de a primi învățătura, pe când Domnul nostru este demiurgul şi Maestrul nostru prin natură. Căci el n-a învățat de la alții ca să devină învățător. Dimpotrivă, toți oamenii,

chiar dacă sunt numiţi învăţători, totuşi au fost mai întâi discipoli. Deci ei împart învăţătura la oricine, pe când Mântuitorul poartă grija cunoştinţei lor de la Duhul Sfânt, pentru ca toţi oamenii să devină „învăţaţi de Dumnezeu" (*In* 6,45). Domnul nostru şi Mântuitorul Isus Cristos, deoarece este Cuvântul Tatălui şi nu a fost instruit de altcineva, pe drept cuvânt este unicul Maestru, după cum el a spus-o, şi până şi iudeii se minunau ascultându-l şi spuneau: „Cum ştie acesta carte fără să fi învăţat?" (*In* 7,15). De aceea, deoarece învăţa în sinagogă şi vindeca bolnavii, iudeii îl persecutau. De aceea, din cap până-n picioare nu l-au lăsat privat nici de răni, nici de vânătăi (cf. *Is* 1,6). Însă o asemenea îndrăzneală a fost o mare nebunie: ei n-au înţeles, cum este scris, nici n-au vrut să înţeleagă, ci mergeau în întuneric.

7. Şi după ei sunt cei care au căzut în erezie şi care s-au unit cu meleţienii dezagreabili. Refuzându-l, ei au călătorit prin locuri aride (cf. *Mt* 12,43), deoarece au abandonat izvorul vieţii. De aceea, chiar dacă vorbesc despre Paşte cu ipocrizie din cauza unei măreţii umane, totuşi, adunarea lor este o pâine tristă, fiindcă au conspirat în mod răutăcios împotriva adevărului. Iar cel care ar putea observa această adunare ar rosti, ca şi cum s-ar adresa lor, expresia scrisă: „Pentru ce se frământă neamurile şi pentru ce cugetă popoarele lucruri deşarte?" (*Ps* 2,1). Căci iudeii s-au reunit asemenea lui Ponţiu Pilat, iar arienii şi meleţienii asemenea lui Irod (cf. *Fap* 4,24), nu pentru a celebra sărbătoarea, ci pentru a blestema împotriva Domnului, zicând: „Ce este adevărul?" (*In* 18,38) şi din nou: „Ia-l pe acesta, eliberează-ni-l pe Baraba!" (*Lc* 23,18); cerându-l pe Baraba este ca şi cum ar spune: „Fiul lui Dumnezeu este o creatură" şi „Există un timp în care nu era"[5]. De aceea nu este surprinzător faptul că ei rămân morţi în necredinţa lor, deoarece sunt legaţi de gândurile lor rele, după cum egiptenii erau împiedicaţi de propriile lor roţi. Noi, dimpotrivă, celebrăm sărbătoarea în prezent, conform tradiţiilor părinţilor noştri: noi posedăm sfintele Scripturi suficiente pentru instrucţia noastră desăvârşită. Dacă le citim cu atenţie şi conştiinţă dreaptă, vom fi ca „pomul sădit pe malul apei, care aduce rod la timpul potrivit; frunzele lui nu se veştejesc" (*Ps* 1,3). Însă deoarece i-am menţionat pe eretici ca fiind morţi şi noi înşine ca fiind cei care posedăm Scripturile

[5] Atanasiu repetă în dese rânduri cele două slogane ariene: „Fiul lui Dumnezeu este o creatură" şi „există un timp în care el nu era". Numele lui Baraba apare în lucrarea *Împotriva arienilor* I, 2: „Ce asemănare au putut ei să vadă între erezie şi credinţa conformă pietăţii pentru a pretinde cu înverşunare că aceşti oameni nu spun nimic rău? Într-adevăr, ar fi ca şi cum ar spune că marele preot Caiafa era creştin, ca şi cum l-ar mai putea număra pe trădătorul Iuda în rândul apostolilor, ca şi cum ar spune că cei care-l cereau pe Baraba în locul Mântuitorului nu făceau nimic rău, ca şi cum ar vrea să demonstreze că Imenu şi Alexandru gândeau bine şi că Apostolul i-a calomniat pe nedrept! Însă noi nu putem suporta să auzim asemenea afirmaţii".

inspirate pentru mântuire, şi deoarece îmi este teamă ca, după cum scria Paul corintenilor, cineva dintre cei simpli să-i rătăcească departe de simplitatea şi curăţia lor prin şiretlicurile oamenilor şi vor începe să citească alte cărţi numite apocrife[6], înşelătoare prin omonimia cu cărţile adevărate, eu vă îndemn să vă abţineţi de la lectura lor şi vă reamintesc scrierile pe care voi le cunoaşteţi şi care sunt utile şi necesare Bisericii!

8. Fiind deci pe punctul de a vi le reaminti, m-am folosit, cu multă îndrăzneală, de modelul evanghelistului Luca (cf. *Lc* 1,1-4). De aceea, spun şi eu: fiindcă mulţi au întreprins să scrie pentru ei înşişi scrieri numite apocrife şi le-au amestecat cu scrierile inspirate de Dumnezeu, în care noi ne-am pus credinţa, care au fost transmise părinţilor de către cei care au fost martori oculari de la începuturi şi au devenit slujitori ai Cuvântului, mi s-a părut oportun şi mie, fiind îndemnat de fraţii autentici şi fiind instruit încă de la începuturi, să vă informez despre cărţile canonice, transmise şi acreditate ca fiind divine, pentru ca fiecare, dacă a fost înşelat, să-i condamne pe cei care l-au întors, iar cel care a rămas fidel, dimpotrivă, să se bucure primind lista cărţilor biblice menţionate canonizate.

9. Există deci 22 de cărţi în Vechiul Testament – căci acesta este, după cum au auzit spunându-se de către cei care ni le-au transmis, numărul literelor alfabetului evreilor; în ordine şi pe nume, fiecare se găseşte astfel: prima carte este *Geneza*, apoi *Exodul*, apoi *Leviticul*, iar după aceea *Numerii* şi *Deuteronomul*; apoi urmează *Iosue*, fiul lui Nabi şi *Judecătorii*, iar după aceea *Rut*, şi din nou la rând *4 Cărţi ale Regilor*, şi dintre acestea prima şi a doua sunt numărate ca formând una singură, a treia şi a patra la fel, ca fiind una singură; prima *Cartea întâi şi a doua a Cronicilor*, care sunt numărate, de asemenea, în una singură; apoi *Cartea întâi şi a doua a lui Ezdra*, numărate, de asemenea, în una singură; după aceea, *Cartea Psalmilor*; şi, imediat apoi, *Proverbele*; apoi *Ecleziastul* şi *Cântarea Cântărilor*; în afara acestora mai sunt *Cartea lui Iob* şi *Profeţii*, 12 număraţi ca fiind o singură carte; apoi *Isaia*, *Ieremia* şi, cu aceasta, *Baruh*, *Plângerile* şi *Scrisoarea*, iar după aceasta, *Ezechiel* şi *Daniel*; aici se termină Vechiul Testament.

---

[6] „Apocrif" este un termen de origine greacă însemnând „ascuns privirilor", „secret". Acest termen califică scrierile din primele secole ale creştinismului care nu au fost recunoscute ca făcând parte din canonul Vechiului sau Noului Testament. Există Evanghelii apocrife, Fapte apocrife, Apocalipse apocrife. Apocrifele sunt de o mare importanţă pentru studiul formelor literare şi contextului stabilirii canonului biblic. De asemenea, ele ne permit să cunoaştem diferite grupuri religioase disidente din iudaism sau creştinism. Dificultatea pe care Atanasiu o vede aici era aceea că cei care nu au o formare catehetică suficientă, dând peste o asemenea scriere, pot fi duşi în eroare şi adera la orice învăţătură disidentă şi condamnată de Magisteriul Bisericii. De aceea, ca un bun păstor, purtând grija spirituală a credincioşilor săi, el oferă lista cărţilor canonice reţinute de Biserică şi considerate ca fiind inspirate de Duhul Sfânt.

10. Nu trebuie să fie omise nici cărțile Noului Testament. Acestea sunt: cele patru Evanghelii, după Matei, după Marcu, după Luca, după Ioan; apoi, după acestea, *Faptele apostolilor* şi *Scrisorile*, numite „catolice”, ale apostolilor, şapte la număr, orânduite astfel: una a lui Iacob, două ale lui Petru, apoi trei ale lui Ioan şi, în afara acestora, una a lui Iuda; pe lângă acestea, mai există 14 scrisori ale lui Paul, scrise în ordine astfel: prima este *Scrisoarea către Romani*, apoi două corintenilor şi, după acestea, galatenilor, iar apoi efesenilor, apoi filipenilor şi colosenilor, şi după aceea, două tesalonicenilor şi cea a evreilor; şi, imediat după, două lui Timotei, una lui Tit şi ultima, cea a lui Filemon; şi, în sfârşit, *Apocalipsul lui Ioan*. Aceste cărți sunt sursa mântuirii, astfel încât, oricui îi este sete, să se poată curăța cu învățăturile care sunt conținute în ele; însă, mai ales, în aceste cărți este proclamată doctrina credinței ortodoxe. Nimeni să nu adauge ceva în ele, nici să înlăture nimic din ele (cf. *Dt* 13,1). Referitor la aceştia, Domnul le reproşa saduceilor zicând: „Vă înşelați pentru că nu cunoaşteți Scripturile, nici puterea lui Dumnezeu” (*Mt* 22,29); şi-i îndemna pe iudei: „Cunoaşteți Scripturile şi veți vedea că ele mărturisesc despre mine” (*Mc* 12,24).

11. Fiindcă vă scriu despre aceste cărți, pentru o mai mare precizie, trebuie să fie adăugate şi alte cărți în afara acestora, care nu sunt canonizate, ci prescrise de către Părinți pentru a fi citite de către cei care au intrat de curând şi vor să fie catehizați referitor la credința ortodoxă[7]: *Înțelepciunea lui Solomon*, *Înțelepciunea lui Sirah*, *Estera*, *Iudita*, *Tobia*[8], cea care poartă numele de *Doctrina apostolilor*[9] şi *Păstorul*.

12. Totuşi, dragii mei, nici în cele canonizate, nici în cele ce sunt bune de citit, în niciun loc nu există mențiunea apocrifelor, ci este vorba de o şmecherie a ereticilor, care le-au scris după placul lor, atribuindu-le vechime, pentru a ne face să credem că sunt antice; astfel, ei nu fac decât să-i ducă în eroare pe cei simpli. Împietrirea inimii celor ce acționează astfel este

[7] În primele secole ale creştinismului, pe lângă scrierile canonice şi cele apocrife, mai circulau şi alte opere cu un bogat conținut spiritual şi catehetic, destinate catecumenilor începători. Atanasiu recomandă aceste scrieri pentru edificarea spirituală a catecumenilor, însă doar sub îndrumarea catehetilor autorizați.

[8] Aceste cinci cărți numite, redactate direct în greacă după înmulțirea poporului iudeu în diaspora, poartă numele de cărți deuterocanonice, adică făcând parte dintr-un canon secund. Sub această denumire ele se găsesc şi astăzi în traducerile moderne care au un scop ecumenic.

[9] În afara cărților deuterocanonice, Atanasiu menționează încă două lucrări vechi, *Doctrina apostolilor* şi *Păstorul* lui Hermas, care, la sfârşitul secolului I – începutul secolului al II-lea erau considerate ca fiind canonice, deci inspirate de Duhul Sfânt şi vrednice de a fi citite în adunările liturgice datorită conținutului lor catehetic, teologic şi liturgic, cf. *Les Pères apostoliques. Texte intégral*, introducere în franceză de Dominique Bertrand, Cerf, Paris 2001, 41-64 şi 325-480.

mare şi nu le este frică de expresia care este scrisă: „Nu adăugaţi nimic la cele ce vă poruncesc eu şi nu scoateţi nimic din ele" (*Dt* 4,2). Cei care i-au făcut pe cei simpli să creadă că acele cărţi sunt ale lui Enoh nu ştiu faptul că Scriptura nu există înaintea lui Moise? Cine îndrăzneşte să spună că Isaia este autorul cărţilor apocrife, el, care anunţă cu sinceritate vestea cea bună pe munţii cei înalţi (cf. *Is* 40,9) şi care spunea: „Eu n-am vorbit în ascuns, într-un colţ întunecos al pământului" (*Is* 45,19)? În ce fel Moise ar putea fi autorul cărţilor apocrife, el, care a proclamat că *Deuteronomul* îi are ca martori cerul şi pământul? (cf. *Dt* 4,26).

13. Însă o asemenea problemă nu este alta decât o mâncărime de ureche, un trafic al credinţei ortodoxe şi o complăcere pentru femei. Despre asemenea probleme Paul a făcut o predicţie scriind discipolului său: „Va veni timpul când nu vor mai primi învăţătura sănătoasă, ci, după propriile pofte se vor înconjura de o mulţime de învăţători care să le delecteze auzul. Îşi vor întoarce auzul de la adevăr, ca să se îndrepte spre basme" (*2Tim* 4,3-4). Căci, într-adevăr, sunt istorisiri închipuite apocrifele şi este un lucru zadarnic de a le da atenţie, pentru că sunt voci zadarnice şi detestabile: ele sunt cauza discordiilor şi acesta este scopul ce prefigurează discuţiile dintre oamenii care nu caută ceea ce este folositor Bisericii, ci doresc să primească onoruri de la cei pe care îi înşală, fiindcă, ascultând noi discursuri, cred că sunt lucruri mărețe. Prin urmare, este convenabil ca noi să respingem asemenea cărţi: căci chiar dacă putem găsi discursuri utile, totuşi este bine să nu ne punem încrederea în ele. Aceasta este, într-adevăr, lucrarea răutăţii celor care le-au inventat, amestecând una sau două cuvinte utile, pentru ca, printr-o asemenea înşelătorie, să reuşească să camufleze doctrine captive pe care ei înşişi le-au născocit. Deci, din acest motiv, avem mare dreptate să le refuzăm şi să nu vă menţionez niciuna dintre ele, nici să nu vorbesc celor care doresc să primească o instrucţie, chiar dacă în ele se pot găsi şi cuvinte edificatoare, după cum am spus. Căci ce condamnă Scripturile spirituale? Ca noi să căutăm vocile zadarnice ale oamenilor străini. Este convenabil să citez expresia scrisă despre ei: „Nu este niciun leac alinător în Galaad? Nu este niciun doctor acolo?" (*Ier* 8,22); şi încă: „Şi acum ce cauţi să te duci în Egipt, să bei apa din Gibon care e tulbure?"; şi încă: „Ce cauţi să te duci în Asiria, să bei apa râurilor?" (*Ier* 2,18).

14. Căci dacă cercetăm credinţa, noi avem posibilitatea de a o cunoaşte datorită Scripturilor, adică noi credem în Tatăl, Fiul şi Duhul Sfânt; dacă cercetăm umanitatea Fiului, Ioan proclamă: „Şi Cuvântul s-a făcut trup şi a locuit printre noi" (*In* 1,14); dacă cercetăm învierea, Domnul îi blestema pe saducei, zicând: „Cât despre învierea din morţi, nu aţi citit ceea ce v-a fost spus de Dumnezeu: *Eu sunt Dumnezeul lui Abraham, Dumnezeul lui*

Isac şi Dumnezeul lui Iacob? Însă el nu este Dumnezeul celor morţi, ci al celor vii" (*Mt* 22,31-32). Şi despre judecata cea adevărată este scris: „Noi toţi trebuie să ne prezentăm înaintea tribunalului lui Cristos, pentru ca fiecare să primească pentru ceea ce a făcut cât timp a fost în trup, fie bine, fie rău" (*2Cor* 5,10). Din aceste mărturii este clar că maniheii[10] sunt necredincioşi atunci când îi auzim spunând despre Dumnezeu: „El a creat cerul într-un mod obişnuit"; şi din nou: „Cine a creat toate aceste lucruri?"; şi din nou: „Noi ştim că lumea a fost formată prin intermediul cuvântului lui Dumnezeu, adică ceea ce vedem a venit la existenţă din ceea ce nu există". Acesta este felul în care [...] s-a ridicat Marcion[11], care nu a înţeles că Legea e sfântă şi preceptul e sfânt, drept şi bun, în aşa fel încât Mântuitorul afirma: „Dacă aţi fi crezut în Moise, aţi fi crezut şi în mine, căci el despre mine a scris" (*In* 5,46); şi din nou: „Voi cercetaţi Scripturile, şi tocmai ele dau mărturie despre mine" (*In* 5,39). În definitiv, sfintele Scripturi sunt acelea care arată că cei care vin din Frigia sunt eretici, deoarece Duhul Sfânt îşi alege discipolii şi ei [...] (cf. *Fap* 2,2-4). Arienii şi paraziţii lor, meleţienii, au fost acoperiţi de ruşine, deoarece Ioan a înţeles prin anticipaţie necredinţa lor, adică el a confundat sloganul lor, „există un timp în care Fiul nu era", opunându-le expresia: „La început era Cuvântul, şi Cuvântul era la Dumnezeu, şi Cuvântul era Dumnezeu" (*In* 1,1).

15. Însă ei afirmă că Paul ar fi luat această afirmaţie din apocrife când el spune: „Lucruri pe care ochiul nu le-a văzut, şi urechea nu le-a auzit şi la inima omului nu s-au suit" (*1Cor* 2,9). Am intenţia să le replic spunând că această lucrare este tipică celor contenţioşi, deoarece Paul nu a compus expresiile sale cu propriile cuvinte, ci din expresiile scrise deja în Scripturi el a recoltat semnificaţia şi a aşternut-o în scris. Se putea cunoaşte aceasta datorită cuvintelor profeţilor. Căci evenimentele descrise în Isaia: „În ziua aceea, surzii vor auzi cuvintele cărţii şi ochii orbilor, izbăviţi de negură şi întuneric, vor vedea. Cei nenorociţi se vor bucura tot mai mult în Domnul" (*Is* 29,18-19), corespund exact lucrurilor pe care ochiul nu le-a văzut, pe

[10] Este suficient să deschidem orice lucrare a sfântului Augustin şi găsim argumente dintre cele mai polemice la adresa maniheilor. Împotriva credinţei lor, episcopul de Hippona prezintă credinţei creştină într-un singur Dumnezeu, Tată, Fiu şi Duh Sfânt. Prin deviaţie, astăzi este calificată drept maniheeană gândirea fără nuanţe care defineşte binele şi răul într-o manieră simplistă.

[11] Doctrina de bază a lui Marcion este fondată pe o lectură foarte parţială a Scripturii. Focalizându-se pe *Scrisoarea sfântului Paul către Romani*, el opune Legea cea veche şi Evanghelia, judecata şi iubirea. El credea că Isus Cristos a abrogat Legea veche, înlocuind-o cu legea Evangheliei, deci Tatăl lui Isus ar fi diferit de Dumnezeul Vechiului Testament. Marcion respinge deci în totalitate scrierile Vechiului Testament ca fiind neinspirate, iar din Noul Testament face o selecţie din care reţinea doar *Evanghelia după sfântul Luca* şi zece scrisori ale sfântului Paul. Biserica a fost nevoită să intervină şi să fixeze canonul Scripturilor, stabilind lista cărţilor inspirate enumerate de Atanasiu.

care urechile nu le-au auzit şi care la inima omului nu s-au suit (cf. *1Cor* 2,9). Când un orb sau un surd mai speră să-l audă sau să-l vadă pe Dumnezeu care vine printre oameni? Sau cine printre cei care erau lipsiţi de speranţă ar fi putut să mai creadă cu certitudine în Cuvântul care s-a făcut trup? Sau că lucrurile care erau în inima lui Dumnezeu şi-ar putea găsi loc în inima oamenilor? Sau când cineva, cunoscând gândurile inimii sale, le-ar fi putut arăta? [...]

16. [...] Paul [...] spunea [...]lucrurile pe care eu le-am anunţat, sau cum spune, Isaia reproşa şi spunea (cf. *Rom* 10,20); şi: după cum spunea David (cf. *Rom* 4,6); şi apoi: spunea Moise încă de la începuturi (cf. *Rom* 10,19); şi din nou: Scriptura spune că Ilie (cf. *Rom* 11,2). Chiar dacă el spune: „după cum stă scris” şi nu indică unde se găseşte expresia sau cine ar fi rostit-o, totuşi noi, care citim Scripturile, ştim unde stă scris pasajul. Expresia „acele lucruri pe care ochiul nu le-a văzut” noi n-am întâlnit-o în Scripturi sub această formă. Ei bine, dacă ea se găseşte explicit în scrierile apocrife, după cum spun ereticii, cei care şi-au imaginat aceasta au furat cuvintele lui Paul şi le atribuie unor timpuri distanţate din trecut.

17. Fiindcă este clar că mărturia apocrifelor este superfluă, deoarece nu este pertinentă – căci Scriptura este absolut perfectă –, cine instruieşte să folosească expresiile Scripturii şi celor care au vârsta pentru a învăţa să li se explice[12]. Celor care încep să fie instruiţi drept catecumeni, pe de o parte, nu este bine să li se expună cuvintele revelate în Scriptură, care, fiind misterioase, au un sens ascuns, şi, pe de altă parte, nu trebuie trecută sub tăcere doctrina de care ei au nevoie şi datorită căreia ei învaţă cum să urască păcatul şi să se îndepărteze de idolatria care este o oroare pentru doctrină[13]...

18. [...] este scris: „Vai de cel ce dă aproapelui său să bea” (*Hab* 2,15) pierzania prin ceea ce el gândeşte [...] în Scripturi. Este suficientă menţionarea acestor lucruri, pentru ca voi să le gravaţi în memorie, pentru ca, luând sfinţii ca exemple şi interpretând bine cuvintele Sfintelor Scripturi, să puteţi auzi într-o zi: „Bine, servitor bun şi credincios! Peste puţin ai fost credincios, peste multe te voi pune” (*Mt* 25,21). Căci v-am scris aceste lucruri nu

---

[12] Bineînţeles, referinţa lui Atanasiu este explicită aici. El menţionează catecumenii care se află în ultima parte a pregătirii lor pentru primirea botezului. În această perioadă, cateheţii au datoria de a-i familiariza cu mesajul sfintelor Scripturi pentru a înţelege revelaţia unui Dumnezeu care din iubire devine om în Cristos.

[13] Ca bun păstor şi catehet, patriarhul Alexandriei crede că nu este de cuviinţă să se predea dintr-o dată misterele credinţei creştine conţinute în sfintele Scripturi, deoarece riscul este acela de a neglija misterul. Întâi de toate, catecumenii au nevoie de o învăţătură morală care să le permită să se îndepărteze de păcat şi de idolatrie, iar apoi pot descoperi bogăţiile credinţei şi misterele creştine conţinute în Scripturi.

ca şi cum vi le-aş fi învăţat, deoarece nu am ajuns încă la acest nivel. Însă fiindcă am auzit că ereticii, mai ales meleţienii dezagreabili, se laudă cu scrierile numite apocrife, de aceea tot ceea ce am auzit de la tatăl meu[14] vi le-am făcut cunoscute, deoarece sunt alături de voi, iar voi sunteţi alături de mine în unica locuinţă, „Biserica Dumnezeului cel viu, coloana şi temelia adevărului" (*1Tim* 3,15). Intrând în acelaşi loc, putem să ne purificăm de orice întinare, de îndoială, de certuri şi de mândria copilaşilor. Să ne fie suficientă doar Scriptura inspirată de Dumnezeu, ca să ne putem instrui; cărţile sale le-am menţionat în cele expuse mai sus, care sunt şi câte sunt la număr. Căci în acest fel vom sărbători acum sărbătoarea aşa cum se cuvine, „nu cu un aluat vechi, nici cu aluatul răutăţii şi al nelegiuirii, ci cu azimele sincerităţii şi ale adevărului" (*1Cor* 5,8).

19. Vom începe sfântul post de patruzeci de zile pe 25 ale lunii mekhir (19 februarie), iar marea săptămână a Paştelui mântuitor în ultima zi a lunii phamenoth (26 martie); vom întrerupe postul sfânt pe 5 ale lunii pharmouthi (31 martie)[15]; apoi, vom prăznui sărbătoarea timp de 7 săptămâni până la Rusalii, amintindu-ne de cei săraci şi dând pomană unii altora, precum şi săracilor, după expresia lui Esdra; cu alte cuvinte, să acţionăm în aşa fel încât să-i aducem slavă lui Dumnezeu (cf. *1Cor* 10,31), conform îndemnului lui Paul, în Isus Cristos, Domnul nostru, prin care să fie mărire şi putere Tatălui cu Duhul Sfânt, în vecii vecilor. Amin.

Salutaţi-vă unii pe alţii cu o sărutare sfântă (*Rom* 16,16).
Vă salută fraţii care sunt cu mine (*Fil* 4,21).

Vă aduc la cunoştinţă că fericitul episcop Lampon a decedat şi în locul lui a fost stabilit episcop de Darnis [...][16]

---

[14] Probabil, episcopul face referinţă la tatăl său spiritual şi predecesor pe scaunul Alexandriei, Alexandru.

[15] Deci în 367 Paştele cădea pe 1 aprilie.

[16] Probabil că scrisoarea menţiona doar această unică succesiune episcopală pe scaunul din Darnis, în Libia inferioară. Lacuna din manuscrise nu ne permite să-l identificăm pe succesorul lui Lampon, însă din alte surse putem deduce că este vorba despre Dioskur, cf. A. MARTIN, *Athanase d'Alexandrie et l'église d'Egypte au IVe siècle (328-373)*, 783.

SCRISOAREA PASCALĂ LX
ANUL 368

Context istoric

Importanța acestei scrisori se datorează unor două motive. În primul rând, Atanasiu își exprimă nemulțumirea față de fenomenul de corupție ecleziastică care, la prima vedere, pare a-i viza pe melețieni, însă apoi ne dăm seama că este vorba chiar și despre clerul care i-a rămas fidel. Este vorba despre sfințiri de preoți în afara episcopiilor pe care le au în păstorire. În al doilea rând, scrisoarea conține o listă de noi episcopi, unde menționează în mod explicit că printre ei se află și câțiva călugări. De acum înainte va deveni o tradiție în Biserica orientală ca mulți episcopi să fie de proveniență monahală, devenind astfel, în ochii lui Atanasiu, o garanție a promovării ortodoxiei. Cunoaștem bine afinitatea patriarhului pentru viața monahală sub toate formele sale, iar acum iată-l constrâns să aplice o politică ecleziastică nouă: cei care au ales de bunăvoie o viață liniștită în pustiu, departe de zgomotul și tentațiile lumii, sunt chemați să împlinească responsabilități episcopale în mijlocul lumii pe care tocmai au părăsit-o din iubire față de Cristos. Este suficient să cităm aici un pasaj din *Scrisoarea către Drakontius* pentru a ne da seama de acest lucru:

> Tu nu ești singurul călugăr consacrat episcop, tu nu ești singurul șef de mănăstire sau singurul prieten al călugărilor. O știi destul de bine, Serapion este și el călugăr și a condus mulți călugări; tu ignori câți călugări l-au avut pe Apolos ca *părinte*. Îl cunoști pe Agaton, îl știi și pe Ariston, îți amintești de Amonios plecat cu Serapion. Poate ai auzit vorbindu-se despre Moites în Tebaida superioară și te poți informa despre Paul de Latos și despre mulți alții. Toți aceștia, consacrați episcopi, nu au contrazis, ci, luându-l ca model pe Ilie și cunoscându-i istoria, știind ceea ce au făcut apostolii și discipolii care l-au urmat pe Cristos, au acceptat greutățile, n-au neglijat serviciul, n-au devenit inferiori lor înșiși. Dimpotrivă, așteaptă răsplata oboselii și trudei lor crescânde și invitând și pe alții să progreseze. [...] De ce Mântuitorul a ales discipoli, dacă nu pentru a-i trimite? Deci cu acest model, dragul meu Drakontius, nu-i mai spune și nu mai crede pe cei care-ți spun că episcopatul este o ocazie de păcat și că el conduce la comiterea de greșeli. Poți chiar și ca episcop să suferi de foame și de sete ca Paul. Te vei putea abține de la vin ca Timotei. Vei putea posti încontinuu ca Paul și, postind astfel, să-i saturi pe alții prin învățăturile tale, abținându-te de la băutură, să-i vindeci pe alții prin învățătura ta. Consilierii tăi să nu-ți mai

obiecteze aceasta. Eu cunosc şi episcopi care postesc şi călugări care mănâncă pe săturate; cunosc şi episcopi care nu beau vin şi călugări care beau; cunosc şi episcopi care fac minuni şi călugări care nu fac. Mulţi episcopi n-au fost niciodată căsătoriţi, există însă călugări care au fost taţi de familie, la fel cum există şi episcopi care sunt taţi de familie şi călugări care nu au posteritate. Cunosc, de asemenea, clerici care suferă de foame şi călugări care postesc. Peste tot trebuie să luptăm; coroana depinde nu de locul, ci de faptele noastre.

Prin asemenea apropouri retorice, Atanasiu urmăreşte să-i convingă pe călugării vizaţi, care uneori ocupă funcţii de mare responsabilitate în mănăstirile lor, să accepte apelul Bisericii de a se pune în serviciul ei, păstorind, după exemplul lui Cristos şi al apostolilor, comunităţile ce le sunt încredinţate.

Structura scrisorii

Atanasiu insistă şi îndeamnă, în această scrisoare, să se respecte hotarele fiecărei episcopii şi să nu se depăşească limitele lor pentru a sfinţi clerici în teritoriile altora. Biserica trebuie să-i sfinţească pe preoţii de care are nevoie pentru fiecare episcopie, iar cel care are acest mandat este doar episcopul locului. Atanasiu aminteşte chiar şi bazele biblice pentru buna rânduială care trebuie să domnească în Biserică. Cei care cred că au fost sfinţiţi clerici în asemenea condiţii trebuie să conştientizeze faptul că sfinţirea lor este invalidă. Cauza acestor necazuri care tulbură liniştea şi pacea în Biserică o reprezintă schismaticii şi ereticii.

Traducere

1. [...] au sfinţit preoţi în districtele care nu le aparţin[1]. Aceasta nu este altceva decât o mâncărime, o devorare a unora de către alţii şi o distrugere reciprocă dacă nu se încetează să se acţioneze astfel. De aceea, din aceste încălcări rezultă de obicei discordii, rivalităţi, exasperări, iar apoi, motive de schisme prin care sunt cutremurate nu doar Bisericile, ci şi mănăstirile, căci o asemenea practică îi atinge şi pe călugări[2]. Cine îşi poate permite o

[1] Începutul scrisorii lipseşte din manuscrise. Restul textului reaminteşte o disciplină bisericească fundamentală care stabilea jurisdicţia teritorială a episcopilor. Acest canon disciplinar a fost prescris la Sinodul din Elvira, în 306, canonul 24, şi reamintit la sinoadele din Antiohia, în 341, canoanele 12 şi 22, şi din Sardica, în 343, canonul 15. Motivul acestei prescripţii era faptul că numeroşi episcopi sfinţeau preoţi şi episcopi în afara teritoriilor care le reveneau prin jurisdicţie. Atanasiu se referă, probabil, la episcopii din comunităţile meleţiene care-şi permiteau să extindă schisma lor prin sfinţirea de noi preoţi şi episcopi pe întreg teritoriul Egiptului, făcând astfel să crească numărul credincioşilor aflaţi în Biserica disidentă.

[2] Încă de la începuturi, viaţa monahală a reprezentat o sursă inepuizabilă pentru Biserică de a oferi preoţi şi episcopi consacraţi trup şi suflet în serviciul Evangheliei. De aceea, atât schismaticii, cât şi ereticii, prin discursuri linguşitoare, încercau să-i atragă de partea

asemenea faptă? Sau din ce Scriptură au învățat acestea? Ei sunt incapabili să răspundă, deoarece nu pot spune nimic. Însă, mai ales, pentru un profit material săvârşesc ei aceasta, fiind conduşi şi înşelați de propriile lor dorințe[3].

2. Căci fiecare lucru se află în interiorul unei limite bine determinate şi fiecare dintre creaturi se menține în aşa fel după cum a fost constituită, după cum stă scris: „Soarele, care ştie unde să apună" (*Ps* 103,19) şi luna veghează asupra începutului nopții, fără ca ea să-şi schimbe cursul (cf. *Ps* 135,9); apelor el le-a „fixat o limită pe care ele n-o depăşesc", după cum spune psalmistul, „nici nu se vor întoarce să acopere pământul" (*Ps* 103,9); şi munții „el i-a cântărit cu un cântar, iar dealurile cu o balanță" (*Is* 40,12). „Dumnezeu a alcătuit astfel trupul încât dă cinste mai mare celor care duc lipsă de ea, ca să nu fie dezbinare în trup, ci mădularele să se îngrijească la fel unele de altele" (*1Cor* 12,24-25). Astfel, toate creaturile sunt bine orânduite, niciuna nu comite violența asupra vecinului şi nici nu-şi acaparează în mod reciproc ceea ce aparține fiecăreia.

3. Însă, fiindcă administrația Bisericilor posedă fiecare clerul său propriu, cum să nu fie o faptă ruşinoasă cea săvârşită de asemenea clerici? Sau cine îşi poate imagina că vor rămâne nepedepsiți, pe bună dreptate, cei care nu respectă regulile bunei orânduieli? Or, aceasta nu este atitudinea lui Paul, căci împlinind serviciul care i-a fost încredințat, el se felicită şi ne învață să profităm de exemplul său; într-adevăr, el le scria corintenilor spunând: „Noi, însă, nu ne mândrim peste măsură, ci după măsura regulii pe care ne-a fixat-o Dumnezeu ca măsură, ca să putem ajunge până la voi. Căci nu ne întindem peste măsură, ca şi cum n-am fi ajuns până la voi, căci

---

lor pe superiorii mănăstirilor pe care-i sfințeau preoți sau episcopi, câştigând astfel de partea lor întreaga mănăstire. Atanasiu este bine cunoscut pentru afecțiunea sa şi relațiile spirituale ce-l unesc profund cu viața monahală. De aceea, el consideră necesar să intervină, reamintind regulile bisericeşti şi puterea de jurisdicție a episcopilor vizând păstrarea integrității credinței. E. WIPSZYCKA, „Le clercs dans les communautés monastiques d'Égypte", în *Journal of Juristic Papyrology* 1996 (26) 135-166, arată că asemenea sfințiri puteau fi nu doar dorința episcopilor disidenți, ci şi împlinirea aspirațiilor unor călugări care vedeau în recepția sacramentului o promovare a statutului lor social şi religios. Hagiografiile care povestesc refuzul unor călugări în fața sfințirii preoțeşti sau episcopale sunt exemple rare în rândurile celor care au ales liniştea pustiului pentru trăirea intimității cu Isus Cristos.

[3] La ce se poate referi o asemenea acuzație atât de gravă? Într-adevăr, a sfinți călugări în secolul al IV-lea putea reprezenta o încercare de a-i atrage pe teritoriul episcopului disident, care devenea mai puternic având susținerea unei mănăstiri. Pe de altă parte, călugărul sfințit, dacă nu aparținea unei comunitatăți de strictă observanță cenobitică asemenea pahomienilor, se putea bucura de cadourile materiale făcute de mulțimea credincioşilor. În acest fel, ne putem imagina că Atanasiu îi acuza că acceptau sfințirea în vederea acestor avantaje.

am ajuns la voi cu evanghelia lui Cristos. Noi nu ne lăudăm peste măsură cu eforturile altora" (*2Cor* 10,13-15).

4. [...] Căci după ce a spus aceasta pentru a blestema asemenea oameni, imediat a adăugat pentru noi o altă afirmaţie, spunând: „Jur că aceste case multe, mari şi frumoase, vor fi pustii şi nimeni nu va mai locui în ele" (*Is* 5,9). Căci o asemenea faptă nu va fi apreciată de nimeni, după cum ne-a învăţat Maestrul (cf. *Lc* 12,15-21)[4] şi după cum a anunţat mai înainte profetul.

5. Cei care cred că sunt sfinţiţi trebuie să ştie că s-a râs de ei şi vor primi o mare pedeapsă ei şi cei care i-au sfinţit, adică episcopii, deoarece [...] Dumnezeu [...][5] l-au schimbat, creând confuzie. De aceea, instigatorii acestei situaţii dezagreabile – schismaticii[6] – chiar dacă se arată că postesc şi pronunţă numele sărbătorii, totuşi nu sunt în măsură nici să celebreze sărbătoarea, nici să mănânce adevăratul Paşte: fiindcă nu va putea fi niciodată astfel sărbătoarea celor care se opun discursului Apostolului care spune: „Toate să se facă în chip cuviincios şi cu rânduială" (*1Cor* 14,10). Ei amestecă vinul cu apa ca un hangiu şi săvârşesc încălcări în orice situaţie (cf. *Is* 1,22)[7].

6. Pe când voi, fraţilor, deoarece aţi devenit un popor chemat la viaţă, şi moştenitori ai credinţei adevărate transmise vouă de Părinţi, şi deoarece aţi fost chemaţi din întuneric la lumină (cf. *1Pt* 2,9) şi aţi distrus orice „plămădeală a răutăţii şi perversităţii", celebraţi cu mine sărbătoarea „cu azimele sincerităţii şi ale adevărului" (*1Cor* 5,8).

---

[4] Dacă acest pasaj este dificil de înţeles din cauza lacunei care-l precede, contextul în care îl putem insera pare a fi clar: Atanasiu luptă împotriva celor care aleargă după onorurile bisericeşti. Probabil că în paginile care lipsesc din manuscrise episcopul vorbise despre asemenea fapte, comparându-le cu acumularea bogăţiilor pământeşti. Astfel am putea explica aluzia la textul din *Is* 5,9 şi referinţa la un discurs al lui Isus împotriva bogăţiilor, cf. *Mt* 6,19; *Lc* 6,24; şi mai ales *Lc* 12,15-21.

[5] Urmează aproximativ trei rânduri de lacună în text.

[6] Atanasiu îi condamnă aici clericii care au fost sfinţiţi şi pe episcopii responsabili de asemenea acte. Pentru el, astfel de sfinţiri nu pot fi considerate valide, cei vizaţi în primul rând fiind meleţienii. Chiar şi în anii 367-368, situaţia Bisericii Egiptului nu era atât de pacifică şi unitară cum am fi înclinaţi să credem. Episcopii meleţieni şi arieni, iertaţi în 362, însă nu şi împăcaţi definitiv cu regulile bisericeşti, produc perturbări în interiorul Bisericii ale cărei frâie sunt ţinute de patriarhul Alexandriei. Existenţa călugărilor care acceptă asemenea sfinţiri invalide, a ereticilor arieni, a schismaticilor meleţieni sunt tot atâţia spini înfipţi în coasta Bisericii egiptene şi a politicii episcopale a lui Atanasiu.

[7] Această explicaţie este deseori avansată de Atanasiu în lupta antiariană: „*Domnul m-a creat în vederea lucrărilor sale* (*Prov* 8,22); nimeni, neglijând înţelepciunea care a fost creată în lume şi în lucrări, să nu creadă că expresia *m-a creat* a fost spusă despre substanţa Înţelepciunii subzistente, de frică să nu amestece vinul cu apa (*Is* 1,22), derobând astfel adevărul" (*Împotriva arienilor* II, 80, 3). Acelaşi argument şi cu acelaşi scop este folosit şi în alte două texte: *Împotriva arienilor* III, 35, 2; *Scrisoare către episcopii din Egipt şi Libia*, 17.

7. Vom începe sfântul post de patruzeci de zile pe 14 ale lunii phamenoth (10 martie) iar marea săptămână a Paştelui pe 19 pharmouthi. Vom întrerupe postul pe 22 ale aceleaşi luni pharmouthi, în seara târzie a sâmbetei. Vom celebra sărbătoarea duminică, adică pe 25 (20 aprilie), apoi vom adăuga cele 7 săptămâni ale sfintelor Rusalii în Isus Cristos, Domnul nostru, prin care să-i fie slavă şi putere Tatălui în vecii vecilor. Amin!

Salutaţi-vă unii pe alţii cu o sărutare sfântă (*Rom* 16,16).
Vă salută fraţii care sunt cu mine (*Fil* 4,21).

8. Doresc să vă mai informez şi asupra acestei probleme: în locul colegilor noştri în minister, care au intrat în odihna veşnică, [...]
Isidoros a fost stabilit în locul lui Drakontius, Isaak în locul lui Agatos,
Ammonas în locul lui Didymos, Epifanios în locul lui Agatos-Daimon,
Sarapion în locul lui Leonites, Isaias în locul lui Markos.
În Marmarica Libiei a fost numit Lukios. Aceştia toţi sunt recunoscuţi prin asceza lor şi trăirea vieţii monahale; şi Serapammon în locul lui Ammon, iar în locul lui Taurine a fost stabilit Hatre. [...] Scrieţi-le şi primiţi scrisorile lor de pace, conform obiceiului.

SCRISOAREA PASCALĂ LXI
ANUL 369

Context istoric

Principalul interes al acestei scrisori este politica ecleziastică a lui Atanasiu în ce priveşte cultul exagerat al sfinţilor martiri practicat de anumite grupuri care se pretind a fi creştine. Aceeaşi problematică este dezbătută şi în opera *Viaţa sfântului Anton cel Mare* 90,1-5:

> Deoarece fraţii îl îndemnau să rămână printre ei pentru a-i sfârşi zilele, sfântul Anton nu şi-a dat acordul din mai multe motive pe care le făcea cunoscute prin tăcerea sa, dar, mai ales, pentru aceasta: trupurilor oamenilor plini de zel, atunci când mor, dar, mai ales, ale sfinţilor martiri, egiptenilor le place să le aducă onoruri funebre şi să le înfăşoare în pânze. Ei nu le ascund în pământ, ci le pun pe pături şi-i păstrează la ei acasă, crezând că astfel ei onorează defunctul. Anton cerea deseori episcopilor, referitor la această practică, să dea o învăţătură solidă poporului. El nu era de acord şi discuta uneori cu femeile, spunându-le că acest obicei nu este legitim şi nici credincios, deoarece mormintele patriarhilor şi cele ale profeţilor nu au fost păstrate până acum, trupul Domnului a fost şi el aşezat în mormânt, iar o piatră dinaintea lui l-a acoperit până a treia zi când a înviat din morţi.

Bazându-se pe mărturia biblică, Atanasiu caută argumente pentru a diminua sau chiar împiedica practicarea unor asemenea obiceiuri. Tradiţia Bisericii ne arată că şi cei mai mari sfinţi au găsit odihna veşnică în pământ, iar astăzi creştinii pot merge în pelerinaj la mormintele lor: sfinţii Petru şi Paul la Roma, sfântul Ioan la Efes etc.

Structura scrisorii

La tema Paştelui Domnului se adaugă şi tema unei practici corecte a înmormântării martirilor şi sfinţilor. Timpul pascal este momentul favorabil în care creştinii sunt invitaţi să meargă şi să bea la izvoarele mântuirii şi să săvârşească fapte bune. Paştele Domnului nu este cel al oamenilor. Patriarhul vede o mare diferenţă între porunca de a sărbători Paştele Domnului şi cele 10 porunci. Poruncile trebuie ţinute de oameni prin curăţia sufletului lor, pe când prescrierea pascală nu poate fi împlinită fără mielul pascal, adică fără Domnul. Sângele mielului din Vechiul Testament

nu a fost capabil să-l mântuiască pe poporul lui Israel. Doar Cuvântul lui Dumnezeu făcut trup şi vărsându-şi sângele pentru noi este capabil să-l înlăture pentru totdeauna pe distrugător. Iudeii, arienii şi meleţienii l-au respins pe Domnul şi Paştele. De aceea, ei nu pot participa la sărbătoare. Meleţienii sunt acuzaţi că nu practică un ritual creştin în privinţa morţilor, obţinând beneficii băneşti prin expunerea lor, şi nu le oferă o înmormântare creştinească.

Traducere

1. Fraţilor, a sosit din nou timpul sărbătorii, aceea care este mereu alături de noi. Să ne bucurăm în Domnul, după cum stă scris (cf. *Fil* 4,4); acum el ne îndeamnă din nou pe fiecare dintre noi prin intermediul celui care a fost trimis să o anunţe: „Celebrează sărbătorile tale, Iuda, împlineşte promisiunile tale” (*Nah* 2,1). Căci rodul faptelor noastre, în fiecare an, îl aducem Domnului care ni l-a prescris, „într-o conştiinţă curată” (*1Tim* 3,9), ca într-o vază a agricultorului, conform obiceiului părinţilor noştri. Vom fi salvaţi din nou, deoarece am primit băutura izvorului mântuirii. Plantaţi în via Domnului, ca şi cum am fi fost mlădiţele sale (cf. *In* 15,5), şi propagându-ne în lărgime, nu vom fi neascultători celui care spune: „Păzeşte luna Abib şi celebrează Paştele pentru Domnul Dumnezeul tău” (*Dt* 16,1). Căci Paştele care se realizează nu este al oamenilor, ci al lui Dumnezeu, şi semnul său este sfârşitul lucrurilor vechi şi revelaţia celor noi (cf. *Col* 3,9-10).

2. Iudeii, neînţelegând aceasta, au rămas străini sărbătorii. Totuşi, dacă n-ar fi fost înşelaţi de ei înşişi, „niciunul dintre stăpânitorii lumii acesteia n-a cunoscut-o, căci dacă ar fi cu noscut-o, nu l-ar fi răstignit pe Domnul gloriei” (*1Cor* 2,8), cu atât mai mult cu cât legea blestemase deja nechibzuinţa lor. Căci dacă ar fi fost scris doar: „vei celebra Paştele”, ei ar fi putut găsi o scuză valabilă pentru a găsi un fel de disimulare a neruşinării lor. Afirmaţia care urmează, „Vei celebra Paştele Domnului Dumnezeului tău”, anulează viclenia lor, arătând că nu este vorba doar de un ordin, ci de un fel de activitate realizată pentru Dumnezeu[1]. Poruncile care sunt scrise, adică: „Să nu săvârşeşti adulterul, să nu furi, să nu dai mărturie falsă” (*Ex* 20,14-16) şi celelalte pe care noi le păstrăm, ne îndeamnă să corectăm sufletul nostru şi să trăim o viaţă curată: răsplata pentru asemenea fapte este, într-adevăr, „răsplata chemării de sus” (*Fil* 3,14). Dimpotrivă, Paştele ne este anunţat pentru ca noi să ne reamintim mântuirea care s-a realizat.

---

[1] Am văzut deja că în *Scrisoarea pascală* 6, 5-6, patriarhul Alexandriei dezvoltă expresiile „Paştele iudeilor” şi „Paştele Domnului”. Doar creştinii celebrează adevăratul Paşte al Domnului, deoarece în Cristos cel înviat din morţi ei cred că sunt chemaţi să facă aceeaşi trecere ca şi el de la moarte la viaţa veşnică.

Ea se realizează prin sacrificiul Mielului, iar fără acesta este imposibil să fie Paştele. Deci fiecare poruncă este păstrată de noi, însă Paştele este realizat de el. Sau mai degrabă [...] Paştele [...]. Căci nu doar sângele mielului l-a îndepărtat pe distrugător şi a eliberat poporul din Egipt, ci şi Cuvântul care este în sânge şi a realizat aceste fapte[2]. Ar fi fost posibil pentru iudeii care aparţineau cercului lui Caiafa să cunoască aceste lucruri dacă şi ei ar fi acceptat să-l asculte pe profetul Zaharia care spune: „Din pricina legământului tău pecetluit cu sânge voi scoate pe prinşii tăi de război din groapa în care nu este apă" (*Zah* 9,11); şi dacă i-ar fi dat dreptate lui Isaia care proclamă: „Ca un miel a fost dus la înjunghiere" (*Is* 53,7) şi: „Prin rănile lui am fost vindecaţi" (*Is* 53,5). Arienii, care se aseamănă cu iudeii, ar fi putut înţelege şi ei, dacă ar fi vrut, fie datorită Mântuitorului care spune: „Eu sunt lumina lumii" (*In* 9,5) şi: „Eu sunt adevărul" (*In* 14,6), fie datorită lui Paul care afirmă că Domnul este „strălucirea gloriei şi chipul fiinţei sale" (*Evr* 1,3). Dacă într-adevăr ar fi acordat atenţie la ceea ce era scris, unii n-ar fi devenit adversarii Domnului şi nici ceilalţi n-ar fi devenit duşmanii lui Cristos. Răsplata încălcării lor este aceasta: unii – iudeii – au fost scoşi din vie şi via a fost dată unui popor care o va fructifica (cf. *Mt* 21,43); pe când alţii, deoarece au negat divinitatea Domnului, au fost numiţi arieni[3].

3. Însă cum aş putea să vorbesc despre ei şi să tac despre cei care au acceptat erezia lor, adică cei care sunt moştenitorii răutăţii meleţienilor şi cei care sunt în comuniune cu ei, preferând compania lor tradiţiei Părinţilor? Căci aceştia din urmă nu sunt conştienţi de faptul că se fac necuraţi cu morţii şi că sunt număraţi împreună cu cei care sunt în infern: Dumnezeu

[2] Adevăratul Paşte este cel realizat de Domnul. Atanasiu aderă la tradiţiile pascale antice, care insistă asupra faptului că Paştele este realizat de Domnul, Mielul fără pată, sacrificat pentru mântuirea lumii. Diferenţa dintre respectarea decalogului şi sărbătorirea Paştelui este deci de natură teologică: decalogul îndeamnă la împlinirea faptelor care purifică sufletul credinciosului, deci este realizat de oameni, pe când porunca referitoare la Paşte îndeamnă memoria să reactualizeze actul mântuirii realizat o dată pentru totdeauna de Mântuitorul prin crucea, moartea şi învierea sa, deci este realizat de Dumnezeu însuşi. Patriarhul clarifică gândirea sa un pic mai târziu: mântuirea nu vine datorită sângelui vărsat de o creatură, mielul pascal jertfit de iudei, ci datorită Cuvântului lui Dumnezeu care şi-a vărsat sângele pentru noi pe cruce.

[3] Este un procedeu retoric şi, în acelaşi timp, polemic, întâlnit des în operele atanasiene. Creştinii care aderă la credinţa semnată la Niceea, în 325, şi sunt în comuniune cu patriarhul Alexandriei sunt numiţi creştini, pe când ereticii şi schismaticii care refuză mărturisirea de credinţă de la Niceea şi rup comuniunea cu episcopul de Alexandria sunt asemenea iudeilor necredincioşi şi primesc numele fondatorului lor, şi nu cel al lui Cristos: „Cei care cad în erezie pervertesc spiritul lor şi încep a crede contrariul a ceea ce trebuie crezut; ei schimbă numele Domnului slavei asimilându-l cu imaginea unui om coruptibil şi, în loc de creştini, ei se numesc de acum încolo arieni şi au acest nume ca o marcă distinctivă a necredinţei lor" (*Împotriva arienilor*, I, 2, 3).

i-a abandonat deoarece ei au abandonat sursa înțelepciunii. Deci nici iudeii, nici arienii, nici meleţienii, nici alţi eretici nu vor participa la sărbătoare, [...] sărbătoarea despre care Apostolul scrisese: „Căci Paştele nostru, Cristos, a fost jertfit pentru noi” (*1Cor* 5,7). El n-a spus, dimpotrivă: „Sărbătoarea noastră este subdivizată printre oameni puţini la număr: într-adevăr, nu este normal să o anunţăm”, ci aparţine fiecăruia să spună ca Apostolul: „Nici vreo altă creatură nu va putea să ne despartă de iubirea lui Dumnezeu care este în Cristos Isus” (*Rom* 8,39). Despre aceste lucruri Dumnezeu mărturiseşte fiecăruia: „Tu eşti mereu cu mine” (*Lc* 15,31). Şi în acelaşi timp le promite: „Voi sunteţi cei care aţi rămas cu mine în încercările mele. Şi eu rânduiesc pentru voi o împărăţie, aşa cum Tatăl a rânduit pentru mine; ca să mâncaţi şi să beţi la masă cu mine în împărăţia mea” (*Lc* 22,28-30). Noi fiind deci invitaţi acum de către Evanghelie la marele banchet ceresc, în odaia de sus, curăţată (cf. *Mc* 14,15), „să ne purificăm, după cum ne-a îndemnat Apostolul, de orice pată a trupului şi a sufletului, desăvârşind sfinţenia în frica lui Dumnezeu” (*2Cor* 7,1), pentru ca, fiind aflaţi fără întinare la interior şi la exterior – la exterior îmbrăcaţi de înţelepciune şi dreptate, la interior, dimpotrivă, tinzând spiritul spre cuvântul adevărului (cf. *2Tim* 2,15) –, să putem auzi: „Intră în bucuria stăpânului tău” (*Mt* 25,21). Cei care sunt înlăturaţi de la această bucurie, fie iudeii din antichitate, fie cei de astăzi, vor auzi cu ruşinare: „Prietene, cum ai intrat aici fără să ai haina de nuntă?” (*Mt* 22,12) şi vor rămâne străini de sărbătoare.

4. Într-adevăr, am vrut deci, ca şi cum aş scrie persoanelor conştiente, să mă mulţumesc cu lucrurile pe care le-am spus şi să vă indic ziua sărbătorii: fiindcă timpul ne-o permite. Deoarece sunt unii care spun: „Noi suntem importanţi”, şi-şi dau numele de „clerici”, după cum am spus-o în scrisoarea precedentă, care s-au lipsit de credinţă prin ignoranţă, sau de frica oamenilor, sau din „rădăcina tuturor relelor este iubirea de bani” (*1Tim* 6,10), şi au plecat pe drumul lui Imeneu şi Alexandru, aceia pe care Paul „i-a dat pe mâna Satanei, ca să se înveţe să nu hulească” (cf. *1Tim* 1,20), este necesar ca aceia care intră la sărbătoarea sfântă să intre sănătoşi şi fără să şchiopăteze, ci, mai degrabă, să aibă o bună cunoaştere a sfintelor Scripturi. Vă implor, suportaţi-mă dacă nu pot vorbi în puţine cuvinte, căci, într-adevăr, „sunt gelos pe voi de o gelozie divină” (*2Cor* 11,2).

5. [...] după ce au abandonat un asemenea cult. O asemenea cateheză nu este lucrarea creştinilor, ci este vorba despre idei păgâne şi imaginaţii zadarnice[4]. Acestora li s-au alăturat meleţienii, linguşitori şi paraziţi ai ereziei

---

[4] Probabil în paginile care lipsesc Atanasiu a formulat polemica sa antiariană. Arienii, în loc să se inspire din sfintele Scripturi pentru cateheza lor, se mulţumesc să împrumute elemente filosofice păgâne, ducându-i astfel în eroare pe credincioşii mai slabi. Mai departe,

lor, şi au devenit mizerabili nu numai pentru faptul că arienii au schimbat numele Domnului nostru Isus Cristos cu numele lui Arius şi au devenit arieni în loc de a fi creştini, după cum am spus-o mai înainte, ci şi fiindcă adoră o creatură, cum fac şi grecii, deoarece consideră că cel care a creat toate lucrurile, adică Dumnezeu, Fiul unic al lui Dumnezeu, este o creatură. Lucrările lor, într-adevăr, sunt asemănătoare gândirii lor, ca nebunul despre care vorbeşte psalmistul: „A spus nebunul în inima lui: *Nu este Dumnezeu!* Sunt corupţi, au săvârşit lucruri oribile" (*Ps* 52,1-2). Deoarece meditează la lucruri deşarte (cf. *Ps* 2,1), cum au făcut în trecut Pilat şi Irod, şi ei au îndrăznit să lupte împotriva Domnului şi să-i insulte pe sfinţii care au adormit în numele lui, ca şi cum ar fi indignaţi că aceştia şi-au mărturisit credinţa în cel pe care ei îl neagă[5]. Căci trupurile martirilor care au luptat necontenit lupta cea dreaptă nu sunt îngropate în pământ, ci sunt plasate la vedere pe cuşete şi tărgi amenajate, pentru ca toţi care doresc să-i poată contempla[6]. Ei fac aceasta în exterior pentru a onora martirii; în realitate însă, această lucrare este o insultă. Fac aceasta pentru un motiv ruşinos: căci chiar dacă nu au niciun trup al vreunui martir în oraşul lor şi nici nu ştiu ce înseamnă a fi martir, au procedat la furtul trupurilor lor şi le-au scos din cimitirele Bisericii Catolice. Într-adevăr, când le adresăm reproşuri că ei îl neagă pe cel pe care martirii l-au mărturisit, ei cer trupurile lor de la cei care le conduc la groapă, le schimbă locul pentru a găsi, chiar şi cu aceste trupuri, o ocazie de a-i înşela pe cei pe care vor să-i îndepărteze de credinţa ortodoxă.

6. Însă partea lui Israel nu este eroarea (cf. *Dt* 32,9)[7] şi nici părinţii noştri nu ne-au transmis asemenea lucruri: mai degrabă, el considera aşa ceva o încălcare a poruncii sale. În primele timpuri, Dumnezeu a stabilit soarta lui Adam, spunând: „Pentru că pământ eşti şi în pământ te vei întoarce" (*Gen* 3,19). Această afirmaţie se aplică tuturor acelora care provin din Adam şi toţi morţii de pretutindeni sunt înmormântaţi. Astfel a acţionat

---

episcopul îi atacă pe aliaţii arienilor, meleţienii, care s-au îndepărtat şi ei de comuniunea cu Biserica, făcând front comun cu arienii împotriva lui Atanasiu.

[5] În acest pasaj iese în evidenţă tehnica retorică a patriarhului. Meleţienii s-au alăturat arienilor împotriva lui Atanasiu, ei gândesc asemenea lor, au aceleaşi opinii despre natura creată a Fiului lui Dumnezeu. Deci, deoarece sfinţii au mărturisit credinţa lor în Isus Cristos ca fiind Fiul unic al lui Dumnezeu, născut, iar nu creat, de o fiinţă cu Tatăl, meleţienii au adoptat rezoluţii împotriva cultului sfinţilor.

[6] Capelele martirilor şi evitarea exagerărilor care aveau loc la mormintele lor sunt explicate de către Sinodul din Laodiceea, canoanele 9 şi 34.

[7] Mai multe texte biblice îi amintesc lui Atanasiu că partea de moştenire a lui Israel nu poate fi eroarea sau minciuna, ci Dumnezeu însuşi: *Dt* 32,9; *Sir* 17,17. Dumnezeu este Dumnezeul adevărului şi al dreptăţii, de aceea el nu poate fi înşelat; dimpotrivă, se înşeală cei care mărturisesc lucruri nedrepte despre el.

Abraham: el a cumpărat o grotă la Efron şi a înmormântat-o acolo pe Sara, soţia sa (cf. *Gen* 23,16-19). Apoi Isaac l-a înmormântat pe Abraham (cf. *Gen* 25,9) şi au înmormântat trupul lui Iacob în aceeaşi grotă (cf. *Gen* 50,13). Iosif, murind, a dat ordin referitor la osemintele sale (cf. *Evr* 11,22) şi a fost înmormântat în acel loc (cf. *Gen* 50,25). Apoi stă scris despre fiecare că au lăsat trupurile lor înmormântate în pământ. În două locuri Scriptura vorbeşte despre profeţi că au fost înmormântaţi, atunci când ni se spune: „Vai vouă, cărturarilor şi fariseilor ipocriţi! Voi zidiţi mormintele profeţilor şi împodobiţi monumentele drepţilor" (*Mt* 23,29). Şi mormintele acestora există până în zilele noastre, după cum le putem vedea: pe cele ale lui Petru şi Paul în marele oraş Roma şi pe cel al lui Ioan la Efes şi cele ale altora în locurile unde ei au trecut la cele veşnice. De aceea să nu ne mirăm, deoarece locul exterior ar fi trebuit să dea mărturie despre trupul Domnului care a fost înmormântat în pământ; şi ni se spune că „mormintele s-au deschis şi multe trupuri ale sfinţilor morţi au înviat şi, ieşind din morminte, după învierea lui, au venit în cetatea sfântă şi s-au arătat multora" (*Mt* 27,52-53).

7. Este posibil să găsim aceste lucruri în Scripturi [...] sub pământ[8]. [...] mormintele [...] morminte, într-adevăr [...]. Fiecare referitor la aceste lucruri. Cine a poruncit aceste lucruri? În ce Scripturi au găsit ei aceste lucruri [...] conform momentului [...] şi conform [...] Pantaleone martirul. Cine [...] s-a întâmplat o asemenea lucrare [...] aparţinând oraşului [...]. Să spună dacă au văzut trupul lui Paul sau cel al lui Petru sau al unuia dintre sfinţi, pe scurt, neînmormântaţi! [...] aceşti îndrăzneţi sub toate aspectele să spună dacă au văzut trupul lui Ştefan, protomartirul, însă nu o spun! Am vorbit deja mai înainte despre mormintele lor. Deci cum să nu se numească aceştia cu orice alt nume în afară de cel de creştini! Căci, pe de o parte, au provocat animozitatea Domnului, pe de altă parte, au devenit timpuri înaintea martirilor şi s-au opus Scripturilor. Căci n-au ascultat vocea care spunea: „Nu vă atingeţi de cei unşi ai mei şi nu le faceţi rău profeţilor mei!" (*Ps* 104,15).

8. Căci este într-adevăr un mare rău să o faci pe cerşetorul şi a fura trupurile martirilor din morminte şi a nu le îngropa cum se cuvine asemenea sfinţilor, dar, mai întâi de toate, cum a spus Domnul, devenind astfel asemenea profeţilor falşi. Persoanele de acest gen, ele şi cei care le urmează, „vor fi întinse pe uliţele Ierusalimului de foamete şi sabie; nu va avea cine să le îngroape" (*Ier* 14,16), cum spune profetul Ieremia. Iar despre cei care în popor au păcătuit se spune: „Nimeni nu-i va plânge, nici nu-i va îngropa, ci vor fi ca un gunoi pe pământ" (*Ier* 16,4). Despre Ioachim, regele lui Iuda,

[8] În liniile care urmează este dificil de stabilit demonstraţia autorului din cauza numeroaselor lacune.

care a săvârşit nenumărate păcate, se spune: „Nu-l vor plânge zicând: *Vai, fratele meu!* Nici nu-l vor plânge zicând: *Vai, doamne! Vai, măria sa!* Ci va fi înmormântat ca un măgar, va fi târât şi aruncat afară pe porţile Ierusalimului!" (*Ier* 22,18-19).

9. Cine va reuşi să dispreţuiască aşa cum se cuvine ereticii? Cine-şi doreşte măcar să-i întâlnească atunci când ei desconsideră trupurile sfinţilor ca profeţii cei falşi? Cine ar vedea, fără să fie cuprins de emoţie, trupurile profeţilor şi cele ale martirilor aruncate şi expuse fără a fi înmormântate? Nu este un act creştinesc; nici Paul nu ne-a transmis aceasta; nici patriarhii n-au acţionat astfel, nici profeţii n-au făcut aşa de-a lungul timpului. Însă meleţienii sunt cei care au decis aceste fapte în propriul lor interes comercial. Aceasta este forma vicleniei lui Ieroboam, care vindea porumbei şi făcea schimb valutar în casa lui Dumnezeu, după cum stă scris (cf. *1Rg* 12,31-33)[9]. Însă este cu adevărat clar, fără îndoială, că celor care atunci încălcau Legea şi au fost alungaţi cu un bici Domnul le spunea: „Nu faceţi din casa Tatălui meu casă de negustorie" (*In* 2,16). De asemenea, aceştia îl vor auzi spunând: „Nu vindeţi trupurile martirilor mei şi din mărturisirea lor de credinţă nu faceţi un comerţ din dragoste faţă de ban". Căci cine va săvârşi un asemenea păcat va primi în acelaşi fel o pedeapsă pe măsură. Acest discurs este suficient pentru a arăta intenţia rea şi vicleană a ereticilor care săvârşesc asemenea fapte.

10. Iar noi, fiii Bisericii, trebuie să ne convingem unii pe alţii să nu devenim asemenea lor sub niciun chip [...][10].

---

[9] Acest detaliu nu se găseşte explicit în textul biblic: „A făcut un sanctuar pe înălţimi şi a pus preoţi din tot poporul care nu erau dintre fiii lui Levi" (*1Rg* 12,31). Aici Atanasiu vrea să facă din Ieroboam prototipul simoniei, tradiţie pe care o prezintă şi în *Apologia către Constanţiu*, 28: „Conform preceptului Apostolului (cf. *1Tim* 3,2), întrebarea de a şti dacă cineva este inacceptabil a fost pusă; însă s-a reluat practica lui Ieroboam (cf. *1Rg* 12,31): cel care dădea mai mult era numit episcop. Puţin le pasă lor că era chiar şi un păgân, dat fiind faptul că dădea bani".

[10] Din cauza lacunei finale din manuscrise, putem doar deduce că aici începea secţiunea finală a scrisorii ce conţinea sfatul episcopului, iar apoi anunţarea datelor pascale. În acel an Paştele cădea pe 4 aprilie.

SCRISOAREA PASCALĂ LXII
ANUL 370

Context istoric

Şi în această scrisoare patriarhul Alexandriei continuă polemica referitoare la practica înmormântării religioase la creştini. Sfinţii şi martirii când sunt înmormântaţi, mormintele nu trebuie să devină locuri de cult de divinizare a lor, deoarece ei nu sunt decât slujitori ai lui Dumnezeu. Singurul mormânt cinstit de creştini este mormântul lui Cristos rămas gol după învierea sa. Creştinii, după ce au fost înmormântaţi, aşteaptă să se realizeze promisiunea făcută de Mântuitorul: „Cel care crede în mine, chiar dacă moare, va trăi" (*In* 11,25-26). Ca şi în scrisoarea precedentă, şi în aceasta putem releva numeroase afinităţi literale şi teologice cu *Viaţa sfântului Anton cel Mare*. În mod special, paralela în ce priveşte cateheza demonilor şi asupra capacităţii lor de a reveni fără încetare să-i pună la încercare, prin tot felul de şiretlicuri, pe cei care luptă pe drumul avansării spirituale:

> Dacă demonii văd că unii creştini – indiferent cine ar fi ei, dar, mai ales, călugării – lucrează cu bucurie şi fac progrese, ei încearcă şi se forţează mai întâi să pună obstacole pe drumul lor; obstacolele lor sunt gândurile necurate. Însă noi nu trebuie să ne temem de sugestiile lor, căci prin rugăciuni, posturi şi credinţa în Domnul ei cad repede. Totuşi, chiar şi când sunt căzuţi, ei nu renunţă, ci revin cu şi mai mult vicleşug şi înşelăciune (*Viaţa Sfântului Anton cel Mare*, 23, 1-2).

Creştinul găseşte forţa şi curajul său în credinţa în Cristos cel înviat.

Structura scrisorii

Tema principală a scrisorii este practica divinizării la mormintele multor creştini trecuţi la cele veşnice sub semnul sfinţeniei sau al martiriului. Această practică, după Atanasiu, este inaugurată de meleţieni. Înţelepciunea, Cuvântul Tatălui făcut trup, îi invită pe credincioşi la banchetul cosmic, unde întreaga creaţie găseşte hrană. Cristos, Paştele nostru, a fost jertfit (cf. *1Cor* 5,7), iar noi suntem invitaţii săi la ospăţul veşnic în împărăţia sa. O asemenea sărbătoare escatologică este oferită celor curaţi cu inima, celor care nu s-au înclinat tentaţiilor şi nu au dat ascultare vanităţii. Atanasiu ţine un discurs polemic împotriva celor care afirmă că lângă mormintele martirilor s-au înfăptuit vindecări miraculoase prin lucrarea demonilor.

Încă o dată, patriarhul propune un dosar biblic împotriva acestui obicei. Isus i-a alungat pe demoni nu fiindcă spuneau lucruri false la adresa lui, ci fiindcă voiau să-i ducă în eroare pe credincioşi, amestecând lucruri false cu lucruri adevărate. Dimpotrivă, Dumnezeu se revelează în mod explicit sfinţilor fără a avea nevoie de intervenţii demoniace. Demonii nu sunt profeţii martirilor, deoarece aceştia nu au nevoie de ei pentru a-şi arăta credinţa, speranţa şi dragostea faţă de Cristos mort şi înviat. Fenomenele pozitive ce se petrec în jurul mormintelor martirilor şi sfinţilor nu se datorează demonilor, ci lui Cristos care se revelează inimii credincioşilor ca fiind Mântuitorul lumii şi Fiul veşnic al Tatălui.

Traducere

1. [...] „Cine va urca pe muntele Domnului? Cine va sta în locul său cel sfânt?" (*Ps* 23,3). Căci trebuie să fie săvârşite fapte bune conform expresiei pe care psalmistul a adăugat-o după aceste cuvinte: „Cel care are mâinile curate" (*Ps* 23,4), pentru ca doar cu ele, adică cu mâinile, să pipăim ceea ce există de la începuturi şi pe care noi le-am auzit (*1In* 1,1), să contemplăm cu o inimă curată bogăţiile înţelepciunii care sunt ascunse şi să putem celebra sărbătoarea cum se cuvine. Căci suntem invitaţi, fraţilor, iar acum suntem convocaţi de către Înţelepciune, conform parabolei evanghelice (cf. *Mt* 22,2-14), la marele ospăţ, splendid şi ultraterestru, suficient întregii creaţii, adică Paştele, Cristos jertfit[1]. „Căci Cristos, Paştele nostru, a fost jertfit" (*1Cor* 5,7). [...] „A devenit pentru cel care bea sursă de apă care va izvorî în el pentru viaţa veşnică" (*In* 4,14)

2. Vor fi chemaţi să răspundă la o asemenea invitaţie şi la acest ospăţ cei care împlinesc viaţa aşa cum o descrie psalmistul, zicând: „Cel care are mâinile nepătate şi inima curată, cel care nu-şi înalţă sufletul spre lucruri deşarte şi nu jură cu viclenie" (*Ps* 23,4). Astfel ne doreşte Înţelepciunea. Ea însăşi ne îndeamnă spunând: „Lăsaţi prostia şi veţi trăi, căutaţi înţelepciunea pentru a avea viaţă şi umblaţi cu înţelepciune pe calea priceperii!" (*Prov* 9,6). Deci cei care sunt îmbrăcaţi astfel vor auzi: „Intră în bucuria stăpânului tău!" (*Mt* 25,21).

3. [...] El închidea gura demonilor care spuneau aceste cuvinte; le poruncea să tacă, nu fiindcă nu spuneau adevărul – căci ceea ce ei spuneau despre

---

[1] Cum am putut remarca şi în celelalte *Scrisori pascale*, patriarhul Alexandriei, prin afirmaţii de acest gen, prezintă centrul teologiei sale pascale: Cristos cel jertfit, care hrăneşte întreaga creaţie ca fiind Mielul lui Dumnezeu, este identificat cu Paştele, conform afirmaţiei sfântului Paul din *1Cor* 5,7. Paştele este deci sacrificiul lui Cristos, care, din punct de vedere istoric, s-a realizat prin patima, moartea şi învierea sa; din punct de vedere cosmologic, a devenit hrana Universului; din punct de vedere escatologic, el este masa la care au acces toţi sfinţii care au mărturisit credinţa în el.

Fiul lui Dumnezeu cel sfânt era adevărat (cf. *Lc* 4,41) –, ci pentru a nu-i intimida pe oameni şi după aceea să nu-i înveţe propriile lor teorii prin intermediul acestor cuvinte[2]. El a făcut acestea pe când era printre noi în timpul pelerinajului său pe pământ; pe de altă parte, încă de la începuturi, va poruncit şi lui Moise să predice ceea ce îi anunţase (cf. *Ex* 3,13-22). De asemenea, l-a învăţat pe Paul să închidă gura unei servitoare din Filipi, care era posedată de un spirit, după cum este scris în *Faptele Apostolilor* (cf. *Fap* 16,16-18); şi el a alungat spiritul necurat care era în ea, pentru ca ea să nu mai poată predica necredinţa şi nimeni să nu se mai încreadă în vorbele ei.

4. Dacă se spune că în capelele martirilor mulţi posedaţi de spirite necurate erau vindecaţi – acestea sunt pretextele lor –, să asculte ceea ce li se răspunde spunând: nu sunt vindecaţi datorită martirilor sau demonilor, ci sunt vindecaţi datorită Mântuitorului în care martirii au crezut; iar demonii strigau, chinuiţi de el, cum strigau cei din evanghelie, spunând: „Te rog să nu mă chinuieşti!” (*Lc* 8,28). Însă ei vor rămân perplecşi când îi vor vedea pe aceşti demoni anihilaţi, demoni pe care ei îi preamăresc şi îi interpelează despre lucrurile viitoare. Pot ei ca după aceste explicaţii să mai îndrăznească să facă preziceri ţinând cont de spiritele necurate? Da, vor îndrăzni, căci sunt fără ruşine şi amatori ai plăcerilor.

5. Şi acum, pentru a respinge sentimentele lor rele referitor la martiri şi pentru a arăta că ei nu merg la mormintele lor cu intenţii curate, vă rog să fiţi atenţi la ceea ce vă spun. Domnul spune prin intermediul profetului Isaia: „Fiţi martorii mei” (*Is* (43,10); de asemenea, a mai spus când era printre noi: „Oricine va da mărturie pentru mine înaintea oamenilor, voi da şi eu mărturie pentru el înaintea Tatălui meu cel din ceruri” (*Mt* 10,32). Căci cine va da mărturie despre Domnul, Domnul va da mărturie despre el, şi cine va fi în Domnul va descoperi că Domnul locuieşte de asemenea în el. Este cazul lui Paul care spune: „De vreme ce căutaţi o dovadă că în mine vorbeşte Cristos” (*2Cor* 13,3). Mai este scris: „Cuvântul a venit până la profeţi” (*Is* 38,4), adică Fiul, şi el a vorbit prin intermediul lor şi profeţea.

6. Prin urmare, dacă şi aceia credeau că prin mărturia de credinţă a martirilor îl mărturiseau pe Dumnezeu, şi-ar putea da seama ce mare insultă le făceau prin faptul de a gândi că demonii sunt profeţii martirilor. Dimpotrivă

[2] Aceeaşi temă este prezentă şi în *Viaţa sfântului Anton cel Mare* 26: „Chiar şi atunci când ei spuneau adevărul zicând: *Tu eşti Fiul lui Dumnezeu!* (*Lc* 4,41), Domnul închidea gura demonilor şi le impunea tăcerea pentru a-i împiedica să amestece adevărul cu minciuna şi pentru a-i obişnui pe discipoli să nu-i asculte niciodată, nici chiar atunci când se părea că spuneau adevărul. Nu este drept, atunci când avem Scripturile şi libertatea pe care ne-a dat-o Domnul, să ne lăsăm instruiţi de demoni care n-au păstrat demnitatea lor, inventând fără încetare noi lucruri. Deci Mântuitorul, ca Dumnezeu, le închidea gura”.

însă, martirii nu au dat mărturie despre demoni pentru a vorbi prin intermediul lor, ci Domnul este cel care era mărturisit de martiri şi el nu i-a abandonat pe cei care au dat mărturie despre el. „A vorbit prin intermediul demonilor!": iată insulta ce o aduc sfinţilor şi ignoranţa că nu ştiu ce este un martir. Căci dacă ar fi ştiut că martirii sunt în Cristos, şi nu în demoni, şi ei l-ar invoca pe Cristos care este în ei; ei l-ar putea auzi pe Cristos care le revelează ceea ce ei caută fie printr-un vis, fie vorbind inimii lor, şi nu s-ar mai precipita la picioarele demonilor[3].

7. Cum este deci posibil ca asemenea oameni să se numească şi să fie cu adevărat creştini? Cum să ne ţinem departe de ei? Într-adevăr, ei apar ca fiindu-i străini lui Dumnezeu, duşmani ai Scripturilor, şi nu arată deloc sentimente bune faţă de sfinţii martiri. În definitiv, de ce se duc ei la mormintele lor? Ei fac aceasta nu pentru că doresc să aibă în ei mijlocitori pe lângă Dumnezeu, ci cu scopul de a-i interpela prin mijlocirea demonilor. Nu este nimic creştinesc în asemenea fapte, ci, dimpotrivă, asemenea lucruri sunt ridicole, specifice demonilor şi adepţilor idolatriei. De aceea, vă îndemn ca asemenea oameni să rămână în afara Bisericii lui Dumnezeu ca fiind leproşi şi străini de credinţa ortodoxă. Să nu existe printre voi fapte de acest gen şi nici printre cei care trăiesc printre voi. Căci noi suntem străini de demoni deoarece avem profeţii şi adorăm Cuvântul lui Dumnezeu care vorbeşte din cer. Nu avem nevoie de cei care vorbesc de pe pământ (cf. *In* 3,31). Trăind astfel şi fiind purificaţi de o asemenea plămădeală, să celebrăm sărbătoarea aşa cum se cuvine şi conform slavei lui Dumnezeu.

8. Vom începe postul de patruzeci de zile pe 21 mekhir (15 februarie), în timpul căruia vom persevera în rugăciune şi în post. Iar marea săptămână a sfintelor Paşti va începe pe 26 phamenoth (22 martie); vom întrerupe postul pe 1 pharmouthi, în seara zilei de sâmbătă. Vom celebra sărbătoarea duminică, adică pe 2 ale aceleiaşi luni pharmouthi (28 martie); vom adăuga cele 7 săptămâni ale sfintelor Rusalii, amintindu-ne de cei săraci şi rugându-ne unii pentru alţii, ca să ne bucurăm şi să sărbătorim cu sfinţii care sunt în ceruri în Cristos Isus, Domnul nostru; prin care să-i fie slavă Tatălui împreună cu el, în vecii vecilor. Amin.

Salutaţi-vă unii pe alţii cu o sărutare sfântă (*Rom* 16,16).
Vă salută fraţii care sunt cu mine (*Fil* 4,21).

---

[3] Aceeaşi idee este subliniată şi în *Viaţa sfântului Anton cel Mare*, 34: „Nu trebuie să ne rugăm pentru a prevedea viitorul, nici să dorim aceasta ca o recompensă a ascezei, ci pentru ca Domnul să ne ajute să-l învingem pe diavol. Dacă ţinem cu orice preţ să prevedem, să ne curăţim spiritul. Cred că un suflet curat în întregime şi conformându-se naturii poate deveni mai perspicace, poate vedea mai multe lucruri şi încă şi mai mari decât demonii, fiindcă ele îl au pe Domnul care le revelează".

SCRISOAREA PASCALĂ LXIII
ANUL 371

Context istoric

Suntem în ultimii ani ai vieții lui Atanasiu. Biserica alexandrină se reconstruieşte progresiv, iar erezia ariană dispare încet de pe scena teologică a Egiptului până la anihilarea ei completă după Conciliul ecumenic de la Constantinopol, în 381. Întreaga Biserică a Egiptului beneficiază de linişte şi pace. Atanasiu câştigă din ce în ce mai mult popularitatea alexandrinilor. Două evenimente sunt demne de semnalat în această perioadă şi care fac din patriarh un episcop matur şi un părinte spiritual pentru noile generații. În primul rând, putem semnala corespondența sa cu noul episcop al Cezareei, sfântul Vasile cel Mare. Acesta din urmă încearcă să mijlocească o reconciliere posibilă între Atanasiu şi Meletiu de Antiohia, în vederea ameliorării raporturilor între Orientul anti arian şi Roma. De asemenea, episcopul de Cezareea insistă ca patriarhul Alexandriei să intervină în condamnarea doctrinei lui Marcel de Ancira, deoarece el consideră că este periculoasă pentru ortodoxie. Chiar dacă sfântul Vasile nu a reuşit în niciuna dintre aceste două tentative, a păstrat o memorie vie despre cel pe care-l consideră „părintele său spiritual":

> Pentru toate Bisericile tu ai aceeaşi grijă ca şi pentru cea ce-ți este încredințată în mod particular de către Învățătorul nostru comun: tu nu petreci niciun moment fără a învăța, avertiza, scrie, trimite de fiecare dată oameni pentru a sugera diferite soluții (*Scrisoare către Atanasiu, episcopul Alexandriei*, 69).

Într-o altă scrisoare, sfântul Vasile i se adresează astfel:

> Tu eşti medicul rezervat de Domnul nostru pentru bolile de care suferă Bisericile. [...] Tu vezi ceea ce se petrece în fiecare loc datorită privirii inteligenței tale ca un fel de observator înălțat. [...] Cine este atât de demn de încredere încât să-l scoale pe Domnul pentru ca el să comande vântului şi mării? Cine altul dacă nu cel care încă din copilărie a fost inițiat pe drumul pietății? (*Scrisoare către Atanasiu, episcopul Alexandriei,* 82)

Nain de Tillemont descrie prietenia spirituală între cei doi Părinți ai Bisericii astfel:

Cât despre stima pe care sfântul Vasile o avea pentru sfântul Atanasiu, ar trebui să transcriu toate locurile unde el vorbeşte, deoarece nu vorbeşte niciodată decât cu elogii, chiar şi atunci când el ar fi dorit să acţioneze altfel decât a făcut-o. Este suficient de remarcat faptul că-l numea părintele său spiritual şi spune că timpul şi experienţa făceau să crească din ce în ce mai mult opinia şi stima pe care le-a avut mereu faţă de el; faptul că Atanasiu a primit mai mult decât oricine sfaturi de la înţelepciunea Duhului lui Dumnezeu; faptul că marca cea mai sigură şi cea mai vizibilă că suntem în credinţa cea adevărată şi într-o pietate solidă este de a avea iubire şi stimă pentru preafericitul Atanasiu; faptul că Dumnezeu îl stabilise medic împotriva tuturor bolilor Bisericii, a căror vindecare trebuia să o sperăm mereu, indiferent cât de mari ar fi fost ele. [...] El îi mărturiseşte marea dorinţă pe care o avea de a-l vedea şi marea consolare pe care o primea de a pune în istoria vieţii sale faptul că vorbise cu acest om apostolic. Este de admirat puterea harului care-i unise atât de strâns pe cei doi mari sfinţi fără ca ei să se fi văzut vreodată (*Mémoires*, VIII, 248-249).

Al doilea eveniment demn de remarcat este mărturisirea de credinţă prezentată patriarhului de către unii discipoli ai lui Marcel de Ancira, dirijaţi de diaconul Eugen. Atanasiu acceptă această mărturisire de credinţă, de aceea nu poate satisface dorinţa fierbinte a sfântului Vasile de a-l condamna pe episcopul de Ancira. Experienţa şi luptele înverşunate împotriva ereticilor arieni şi a schismaticilor meleţieni l-au condus acolo încât, spre sfârşitul vieţii sale, adoptă o politică ecleziastică de împăcare, afirmând în acelaşi timp şi exigenţele credinţei creştine formulate la Niceea, în 325. El trece la cele veşnice în ziua de 2 mai 373, după ce a ocupat scaunul episcopal al Alexandriei timp de 45 de ani, din care 16 ani şi 6 luni i-a petrecut în exil datorită fidelităţii sale faţă de credinţa ortodoxă.

Structura scrisorii

Tema centrală a scrisorii este sărbătoarea pascală în dimensiunea sa escatologică. Sfântul Paul îi îndeamnă pe corinteni să celebreze Paştele cu aluatul cel nou al adevărului. El îi sfătuia pe toţi creştinii să trăiască sărbătorile pascale cu demnitate şi cu cel mai mare zel posibil. Atanasiu arată că, de fapt, toată Biblia îl îndeamnă pe credincios să aibă acest zel. Poporul evreu celebra Paştele lăudând şi cântând lui Dumnezeu pentru faptul că a înecat în mare armata Faraonului. Cu atât mai mult astăzi, creştinii au motiv să-i aducă laudă lui Dumnezeu pentru învierea Fiului său din morţi, garanţie a propriei noastre învieri. Cei care nu urmează adevărul însă nu pot celebra cum se cuvine Paştele. Acesta este ca un leitmotiv în *Scrisorile pascale* ale lui Atanasiu. Moise şi Paul au repetat acelaşi lucru credincioşilor din timpul lor. Dimpotrivă, ereticii şi schismaticii sunt mereu dornici de schimbare şi de noutate şi nu ţin la tradiţie.

Există şi o sărbătoare cerească pe care doar întruparea Fiului lui Dumnezeu a putut să ne-o reveleze şi nouă. Parcurgând drumul spre ceruri şi înţelegând că vocaţia vine din înălţimi, se poate celebra Paştele în armonie şi pace. Chiar dacă distanţa Paştelui ceresc respectă viaţa aceasta, nu trebuie să renunţăm. Mântuitorul a îndreptat cerul spre noi, a suferit, şi-a vărsat sângele pe cruce. Datorită acestui act mântuitor, nu mai există niciun obstacol pentru a ajunge în ceruri. Cristos a deschis poarta care, după căderea lui Adam, rămăsese închisă şi apărată de îngeri cu sabia de foc. Prin înălţarea sa, el a deschis calea spre cer, în care l-a invitat, în primul rând, pe tâlharul cel bun. Pentru a parcurge acest drum şi a participa la Paştele veşnic în ceruri, trebuie să ne oferim trupul ca pe un sacrificiu viu lui Dumnezeu prin mortificarea corpului, după cum îndeamnă sfântul Paul, care realizase în el însuşi sacrificiul de sine însuşi şi a contemplat cetatea cerească atunci când a fost înălţat până în al treilea cer. Sărbătoarea Paştelui, trăită an de an pe pământ, nu face decât să ne pregătească să participăm la Paştele veşnic în împărăţia lui Cristos Mântuitorul.

Traducere

1. Nu doar corintenii sunt îndemnaţi de Apostol să celebreze sărbătoarea, zicându-le: „Să sărbătorim, aşadar, nu cu aluatul cel vechi" (*1Cor* 5,8), ci acest îndemn ne priveşte pe toţi şi este cel al tuturor sfinţilor. Moise a făcut public acest anunţ: „Luna aceasta să fie pentru voi începutul lunilor; ea să fie pentru voi întâia între lunile anului" (*Ex* 12,2); profetul, la rândul său, recomandă felul cum trebuie celebrată sărbătoarea, zicând: „Prăznuieşte-ţi sărbătorile, Iuda, împlineşte-ţi juruinţele!" (*Nah* 1,15). Dacă noi trebuie să împlinim o asemenea poruncă în orice moment, după afirmaţia sfinţilor: „Atunci voi cânta imnuri numelui tău în vecii vecilor, ca să-mi îndeplinesc promisiunile zi de zi" (*Ps* 60,9), cu atât mai mult în timpul sărbătorii este momentul oportun ca noi să înălţăm către Dumnezeu rugăciunile noastre şi să plătim datoriile noastre cu generozitate.

2. Auzind: „Faceţi promisiuni Domnului Dumnezeului vostru" (*Ps* 75,12), să răspundem imediat, asemenea celor care au profeţit prin imnuri: „Voi intra în casa ta cu arderi de tot" (*Ps* 65,13), deoarece ei au realizat aceasta fără întârziere. Căci după ce au intrat au început să strige: „Îţi voi aduce jertfă de laudă şi voi invoca numele Domnului. Voi împlini făgăduinţele făcute Domnului de faţă cu tot poporul său, în curţile casei Domnului, în mijlocul tău, Ierusalime!" (*Ps* 115,17-19). În acest fel, patriarhul Iacob a făcut promisiunea sa, zicând: „Dacă Dumnezeu va fi cu mine şi mă va ocroti pe drumul acesta pe care eu merg, dacă îmi va da pâine să mănânc şi haine să mă îmbrac, şi dacă mă va face să mă întorc în pace la casa tatălui meu,

atunci Domnul va fi Dumnezeul meu. Iar această piatră pe care am pus-o ca semn de aducere aminte va fi casa lui Dumnezeu şi din tot ce îmi va da" (*Gen* 28,20-22), şi nu a fost neglijent. Apoi, Ana, de asemenea, i-a dat lui Dumnezeu ceea ce-i promisese (cf. *1Sam* 1,19-28). Şi lui David, care făcuse promisiunea de a găsi un loc pentru Domnul, Domnul i-a arătat felul cum să ducă la îndeplinire făgăduinţa sa (cf. *1Cr* 22,2-19; 28,11-21). De asemenea, şi Zaheu, care promisese jumătate din averea sa, a dat-o cu promptitudine (cf. *Lc* 19,8). Aceştia şi cei care se aseamănă lor au sărbătorit cu adevărat şi au participat la bucuria care este în ceruri, auzind: „Intră în bucuria stăpânului tău" (*Mt* 25,21.23).

3. Însă pentru ca şi noi să putem intra cu ei, ni s-a dat o poruncă: „Dacă faci un vot Domnului Dumnezeului tău, să nu întârzii să-l împlineşti" (*Dt* 23,22). Şi Paul, maestrul, ne-a învăţat să acţionăm astfel, zicând: „Neobosiţi în râvnă, înflăcăraţi de Duh, slujiţi Domnului" (*Rom* 12,11). Profetul, pe de altă parte, ne îndeamnă să împlinim cele două lucruri, adică să împlinim făgăduinţele noastre şi să rămânem curaţi, zicând: „Grăbeşte de prădează, aruncă-te asupra prăzii" (*Is* 8,3). În vechime, poporul celebra sărbătoarea cântând imnuri atunci când îşi amintea de distrugerea duşmanilor săi (cf. *Ex* 15,1-8) şi a făcut o făgăduinţă spunând: „Acesta este Dumnezeul meu: pe el îl voi lăuda; [El este] Dumnezeul tatălui meu: pe el îl voi preamări" (*Ex* 15,2). Însă n-au perseverat în acest fel, ci au încălcat promisiunea şi li s-a reproşat de către Duhul Sfânt prin psalmist: „fiii străinilor mă linguşesc" (*Ps* 17,45); prin Ieremia li se reproşează zicând: „Minciuna, şi nu încrederea, s-a stabilit pe pământ" (*Ier* 9,3).

4. Cei care nu acţionează niciodată în conformitate cu ştiinţa adevărului vor rămâne până la sfârşit străini de sărbătoare. Îmi amintesc faptul că am scris de mai multe ori despre aceasta şi de aceea poate că unii dintre voi îmi vor reproşa, fiind sătui să mă audă repetând mereu aceleaşi cuvinte încă de la început şi doresc să audă ceva nou. Însă un asemenea procedeu nici Paul nu-l refuză, nici el şi nici predecesorul său, marele slujitor al lui Dumnezeu, Moise. Într-adevăr, acesta din urmă, în *Cartea Deuteronomului*, a început să proclame cuvinte pe care poporul le auzise de mai multe ori (cf. *Dt* 1-11). Iar Paul, la rândul său, scriindu-le filipenilor, le spunea: „Fraţii mei, bucuraţi-vă în Domnul. Mie nu mi-e greu să vă scriu aceleaşi lucruri, iar vouă vă sunt spre întărire" (*Fil* 3,1). Căci deveniţi slujitori ai învăţăturii ortodoxe prin lucrarea lui Dumnezeu şi conştienţi de utilitatea care rezultă din repetiţie, au gândit că este necesar să nu omită să spună aceleaşi cuvinte şi să le recomande celor pe care îi instruiau. De aceea, Paul, grăbindu-se să ajungă la Ierusalim, când se îndepărta de efeseni, le-a vorbit încredinţându-i Domnului (cf. *Fap* 20,17-18). De asemenea, a scris

şi corintenilor: „Însă nu vă scriem altceva decât ceea ce citiţi sau cunoaşteţi” (*2Cor* 1,13).

5. Acesta este semnul celor care iubesc învăţătura, aceasta este calea adevărului: ereticii, rămânând străini acesteia şi îndepărtaţi de ea, dorind noi lucruri, şi-au deschis inima oricui şi, cu toate eforturile lor, n-au perseverat în nicio gândire sigură; este ceea ce s-a întâmplat în trecut cu cei care peregrinau prin pustiu[1]. Căci mâncând pâinea îngerilor, mai dulce decât mierea şi decât fagurele (cf. *Ps* 18,11), ei l-au dispreţuit pe Dumnezeu şi li s-au adresat lui Moise şi lui Aron referitor la pâine, spunând: „în ţara Egiptului, când şedeam lângă oalele cu carne, când mâncam pâine pe săturate!” (*Ex* 16,3). Şi din nou ei doreau carne pe săturate, zicând: „În Egipt eram aşezaţi lângă oalele cu carne” (*Ex* 16,3). [...]

6. [...] „Idolii nu sunt decât minciună, fabricaţi de părinţii noştri; când omul îşi fabrică dumnezei, aceştia nu sunt dumnezei” (*Ier* 16,19-20). Doar îndepărtându-se de cultul idolilor ei au putut progresa în contemplarea locului care va apărea în zilele de pe urmă şi vor urca spre el datorită scărilor [...] sfinte şi cuvintelor lui Dumnezeu şi vor înţelege ce este scris: „Dacă l-am cunoscut pe Cristos după trup, acum nu-l mai cunoaştem” (*2Cor* 5,16); căci „căutaţi cele de sus unde Cristos şade la dreapta lui Dumnezeu” (*Col* 3,1). [...].

7. [...] au adus cult creaturii în locul Creatorului, care este binecuvântat în veci. Amin!” (cf. *Rom* 1,25). Pe când pentru noi, care posedăm Paştele, vocaţia noastră este cerul şi patria noastră este în ceruri (cf. *Fil* 3,14.20), după cum spune Paul: „Noi nu avem aici o cetate stătătoare, ci o căutăm pe aceea care trebuie să vină” (*Evr* 13,14); privind acolo, să prăznuim sărbătoarea cu armonie. Această vocaţie am început-o prin [...], însă există până [...] a apărea [...] patriarhii [...] patriarhul Iacob [...].

8. [...] Cerul este cu adevărat în înălţimi şi distanţa care ne separă este infinită: „Cerurile, cerurile, spune psalmistul, sunt ale Domnului” (*Ps* 115,16). Însă nu trebuie să ezităm din această cauză, nici să ne fie frică ca şi cum ar fi fost imposibilă calea ce duce la el, ci, mai degrabă, trebuie să fim fervenţi. Căci nu este necesar pentru noi să fabricăm cărămizi întărite în cuptor şi nici să căutăm asfalt în loc de argilă, cum au făcut cei care s-au ridicat atunci din Orient şi care au găsit un câmp în ţara lui Sennaar, unde au

---

[1] Aici găsim argumentul specific atanasian împotriva arienilor şi celor care dau crezare discursului lor. Ei nu manifestă perseverenţă în nicio doctrină, ci, doritori de noi lucruri, inventează neîncetat noi profesiuni de credinţă, după cum afirmă Atanasiu în repetate rânduri în tratatele *Despre decretele de la Niceea* şi *Despre sinoadele de la Rimini în Italia şi de la Seleucia în Isauria*.

vrut să construiască un turn al cărui vârf să ajungă până la ceruri; limbile lor au fost încurcate, iar lucrarea distrusă (cf. *Gen* 11,1-9). Pentru noi, Domnul a inaugurat calea prin intermediul propriului său sânge (cf. *Evr* 10,9) şi a făcut să ne fie uşoară, curbând cerul în jos şi coborând până la noi; el a vindecat suferinţa prin sângele său; când era obosit s-a oprit din mers şi s-a aşezat la fântâna din Samaria (cf. *In* 4,5-6) şi l-a invitat la el pe oricine, spunând: „Veniţi la mine toţi cei osteniţi şi împovăraţi şi eu vă voi da odihnă" (*Mt* 11,28); iar apoi ne-a instruit asupra căii, spunând: „Eu sunt calea" (*In* 14,6); pe când noi eram îndepărtaţi, el ne-a apropiat, conform învăţăturii lui Paul (cf. *Ef* 2,13); cei care sunt străini îi face să devină ai lui, împăcând ceea ce este în cer cu ceea ce este pe pământ (cf. *Col* 1,20).

9. Sunt unii care admiră încă şi mai mult iubirea lui Dumnezeu faţă de oameni, după cum voi expune în cele ce urmează. Căci nu ne mângâie de la distanţă şi prin chemare, ci datorită peregrinării sale pe pământ el a deschis poarta rămasă închisă; într-adevăr, ea a fost închisă atunci când Adam a fost alungat din paradisul desfătărilor şi au fost plasaţi heruvimii învârtind o sabie învăpăiată pentru a interzice accesul la copacul vieţii (cf. *Gen* 3,24); acum, dimpotrivă, sabia este aplecată. De asemenea, el a deschis zăvorul pentru cei care bat la poartă cu credinţă şi care speră în Cristos. Iar acum, printr-un imens act de iubire faţă de oameni, poarta este larg deschisă, deoarece a apărut el însuşi, el, care este deasupra heruvimilor (cf. *Ps* 79,2). Căci până şi tâlharul cel bun, care l-a mărturisit, a fost condus în Paradis (cf. *Lc* 23,43), iar Cristos, intrând în ceruri, ca fiind precursorul nostru, a deschis larg porţile tuturor şi l-a trimis pe cel care exclamă: „Ridicaţi-vă, porţilor, pragurile voastre de sus, deschideţi-vă, voi, porţi veşnice, ca să intre regele măririi!" (*Ps* 23,7). El nu are nevoie de cei care i le-ar deschide, deoarece este creatorul şi stăpânul Universului, însă el ni le-a deschis nouă, fiindcă din cauza noastră ele au fost închise.

10. Prin această poartă, marele Moise se înălţa la Dumnezeu şi, revenind în mijlocul poporului, „a refuzat să fie numit fiul fiicei lui Faraon, alegând mai degrabă să sufere cu poporul lui Dumnezeu decât să aibă plăcerea de-o clipă a păcatului, considerând ca o bogăţie mai mare dispreţul pentru Cristos decât bogăţiile Egiptului, pentru că avea privirea aţintită spre răsplată" (*Evr* 11,24-26). Apoi, Paul, vorbind despre profeţi, spunea că, ieşind din ceea ce era al lor, au căutat un oraş, nu cel din care ei ieşiseră, ci căutau oraşul ales, adică pe cel care este în ceruri (cf. *Evr* 11,16). Căci ei trăiau cu aceeaşi dorinţă [...] ei căutau [...] încă de la începuturi [...] Cristos [...].

11. [...] „trupurile voastre ca jertfă vie, sfântă şi plăcută lui Dumnezeu: acesta este cultul vostru spiritual. Nu vă conformaţi lumii acesteia, ci schimbaţi-vă prin înnoirea minţii ca să înţelegeţi care este voinţa lui Dumnezeu,

ce este bun, ce este plăcut, ce este desăvârşit" (*Rom* 12,1-2). Ceea ce Paul a spus, a şi realizat şi a făcut cunoscut în el însuşi: „Nu mai trăiesc eu, ci Cristos trăieşte în mine" (*Gal* 2,20), pentru ca şi noi să ne asemănăm cu cel care spune: „Daţi morţii mădularele pământeşti" (*Col* 3,5) şi „credem că vom şi trăi împreună cu el" (*Rom* 6,8). Este ceea ce discipolii au declarat prin gura apostolului Petru, spunând: „Iată că noi am lăsat totul şi te-am urmat" [...].

12. [...] harul, atrăgându-l la Mântuitorul nostru. Este scris: „Tu mă ridici de la porţile morţii, ca să vestesc toate laudele tale la porţile fiicei Sionului" (*Ps* 9,14-15); conform cuvântului Mântuitorului: „Când voi fi înălţat de la pământ îi voi atrage pe toţi la mine" (*In* 12,32). Cu siguranţă, cel care va intra în viaţă va abandona porţile infernului. După ce l-a atins pe fiul văduvei, Domnul l-a înviat. „Când s-a apropiat de poarta cetăţii, după cum spune Luca, tu mă ridici de la porţile morţii, ca să vestesc toate laudele tale la porţile fiicei Sionului oprit. Şi a spus: *„Tinere, îţi zic, scoală-te!"* Mortul s-a ridicat şi a început să vorbească, iar el l-a dat mamei sale" (*Lc* 7,12-15). Tot aşa este şi cazul tânărului fiu care a trăit în abundenţă, conform parabolei fiului risipitor (cf. *Lc* 15,11-32).

13. [...] „Aşa vorbeşte Domnul către Domnul meu: *„Şezi la dreapta mea, până voi pune pe duşmanii tăi aşternut picioarelor tale"* (*Ps* 109,1). Iar calea pentru a intra ne-a arătat-o el, zicând: „Aceasta este poarta Domnului: cei drepţi vor intra printr-însa" (*Ps* 117,20).

14. De asemenea, şi Paul, „alerga spre scop, spre răsplata chemării de sus a lui Dumnezeu" (*Fil* 3,14), a fost răpit de o asemenea cale până la al treilea cer (cf. *2Cor* 12,2-4); după ce a văzut lucrurile cereşti şi apoi, coborând, ne instruieşte şi pe noi atunci când le scrie evreilor, spunând: „Voi nu v-aţi apropiat de ceea ce poate fi atins nici de un foc ce arde, nici de întuneric, nici de beznă, nici de furtună, nici de sunetul trâmbiţei, nici de răsunetul cuvintelor la auzul cărora ascultătorii au cerut să nu li se mai rostească niciun cuvânt, dar voi v-aţi apropiat de muntele Sion, de cetatea Dumnezeului celui viu, de Ierusalimul ceresc, de zecile de mii de îngeri în sărbătoare, de comunitatea întâilor-născuţi înscrişi în ceruri" (*Evr* 12,18-19.22.23). Cine nu s-ar ruga să participe asemenea acestora la întrunirea din ceruri? Cine n-ar dori să fie înscris cu aceştia pentru a auzi împreună cu ei: „Veniţi, binecuvântaţii Tatălui meu, moşteniţi împărăţia care a fost pregătită pentru voi de la crearea lumi" (*Mt* 25,34). Cine nu ar remarca [...][2]

---

[2] Din păcate, lipseşte sfârşitul acestei scrisori din manuscrise. Probabil că patriarhul urma să facă obişnuitele îndemnuri duhovniceşti înainte de a indica datele pascale. Paştele cădea pe 17 aprilie.

SCRISOAREA PASCALĂ LXIV
ANUL 372[1]

Toate lucrurile pe care Domnul şi Mântuitorul nostru Isus Cristos le-a făcut pentru noi şi din cauza noastră [le-a făcut]. Deci când slujitorii marilor preoţi şi cărturarii vedeau aceste lucruri şi-l auzeau pe Isus spunând: „Dacă îi este sete cuiva, să vină la mine şi să bea" (*In* 7,37), înţelegeau că el nu era un om obişnuit ca ei, ci el era cel care dă apa vie sfinţilor şi cel care a fost anunţat de către profetul Isaia (cf. *Is* 53,1-12). Într-adevăr, el este splendoarea luminii sau Cuvântul lui Dumnezeu; şi astfel, ca un fluviu care se alimentează de la izvor, la început a alimentat Paradisul cu apă vie, iar acum oferă acelaşi dar al Duhului Sfânt tuturor şi spune: „Dacă îi este sete cuiva, să vină la mine şi să bea; cel care crede în mine, după cum spune Scriptura, «râuri de apă vie vor curge din pieptul lui»" (*In* 7,37-38). A spune aceasta nu îi era specific unui om, ci Dumnezeu lui celui viu, care într-adevăr ne oferă viaţa şi-l dă pe Duhul Sfânt[2].

---

[1] Din această scrisoare nu avem decât un mic fragment păstrat într-un discurs al episcopului de Antiohia, Sever. În acest an Paştele cădea pe 8 aprilie.

[2] După cum am văzut şi în celelalte scrisori pascale, versetul din *Evanghelia după sfântul Ioan*, 7,37, este fundamental pentru argumentarea discursului pascal în gândirea patriarhului Alexandriei. Cei însetaţi sunt invitaţi în mod explicit în timpul sărbătorilor pascale să se apropie de Cristos, să mănânce trupul său şi să bea sângele său pentru viaţa veşnică. Aceasta poate fi adevărat doar dacă Isus Cristos, Cuvântul Tatălui, este Dumnezeu adevărat. Arienii, spune Atanasiu, sunt obligaţi să recunoască în Isus Cristos Cuvântul întrupat, splendoarea luminii, comparabil fluviului care străbătea Paradisul. Ca şi în *Scrisoarea pascală* din anul 348, apa care curăţă, care aduce mântuirea şi care izvorăşte pentru viaţa veşnică este Duhul Sfânt comunicat de Cuvântul lui Dumnezeu tuturor credincioşilor după înviere şi în ziua Rusaliilor.

SCRISOAREA PASCALĂ LXV
ANUL 373[1]

1. Să prezentăm cu toții sacrificiile noastre, recunoscând relațiile noastre de caritate cu cei săraci, şi să intrăm în locul cel sfânt, după cum este scris, acolo unde, mai întâi şi pentru noi, a intrat Isus Cristos, dobândindu-ne astfel o mântuire veşnică (cf. *Evr* 6,20).

2. Acesta este un mare semn al faptului că noi, fiind străini, ne simțim membri ai unei familii; fiind locuitori ai altei țări, devenim ai sfinților şi dobândim numele de fii ai Ierusalimului ceresc (cf. *Gal* 4,26), a cărui prefigurare a fost construită de Solomon. Într-adevăr, dacă Moise a construit toate lucrurile după modelul primit pe munte (cf. *Ex* 25,40), cultul din tabernacole era cu adevărat prefigurarea misterelor din ceruri, spre care Domnul, dorind ca şi noi să intrăm, a deschis calea cea nouă şi durabilă. După cum toate lucrurile din vechime erau prefigurările celor noi, tot aşa, şi sărbătoarea prezentă este prefigurarea bucuriei ce o vom trăi în ceruri[2], spre care ne îndreptăm cu psalmi şi cântări într-o manieră spirituală, prin păstrarea posturilor[3].

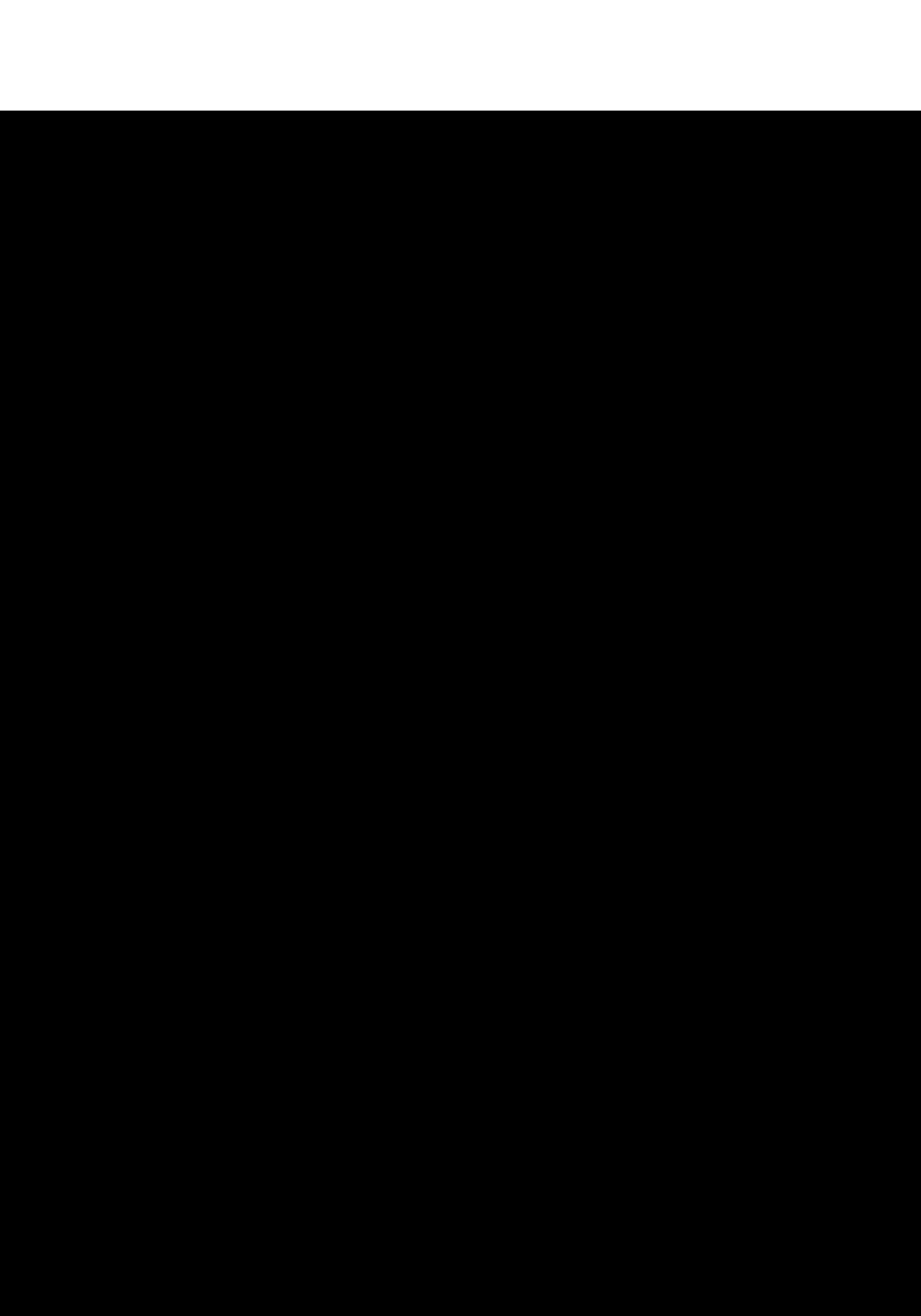
---

[1] Aceasta este ultima scrisoare pascală a lui Atanasiu de Alexandria. Este anul trecerii sale la cele veşnice, însă, ca de obicei, scrisoarea a fost redactată în anul precedent şi citită probabil cu ocazia sărbătorii Epifaniei Domnului în anul 373. În ziua de 2 mai 373, patriarhul pleacă din această lume cu sentimentul misiunii încredințate în Biserica Egiptului de către Cristos, Bunul Păstor, împlinită. Din nefericire, nu avem din această scrisoare decât două fragmente citate de Cosma Indicopleuste.

[2] Aici se găseşte descrisă în puține cuvinte doctrina pascală a episcopului de Alexandria: sărbătoarea Paştelui la iudei era o prefigurare a sărbătorii Paştelui lui Cristos, iar sărbătoarea Paştelui creştinilor este o prefigurare a bucuriei cereşti, unde toți credincioşii vor deveni părtaşi ai învierii lui Cristos în împărăția lui Dumnezeu.

[3] Cu siguranță, această afirmație trebuia să se găsească pe la sfârşitul scrisorii. Apoi ar fi trebuit să urmeze indicarea datelor pascale: postul, săptămâna sfântă, duminica Paştelui şi timpul pascal până la Rusalii.

ANEXE

Ex 12,1-27

Domnul le-a zis lui Moise şi lui Aaron în ţara Egiptului: „Luna aceasta să fie pentru voi începutul lunilor; ea să fie pentru voi întâia între lunile anului. Vorbiţi întregii adunări a lui Israel: În ziua a zecea a lunii acesteia, fiecare să ia un animal din turmă pentru fiecare familie, un animal din turmă pentru fiecare casă. Iar dacă o familie este prea mică pentru un miel, să-l ia împreună cu vecinul cel mai de aproape de casă, după numărul sufletelor; fiecare să socotiţi câţi sunt de trebuinţă ca să mănânce un miel! Animalul din turmă să vă fie fără meteahnă, de parte bărbătească, de un an; să-l luaţi fie dintre miei, fie dintre capre! Să-l păstraţi până în ziua a paisprezecea a lunii acesteia şi toată adunarea comunităţii lui Israel să-l înjunghie spre seară! Să ia din sânge şi să ungă amândoi uşorii uşii şi pragul de sus al caselor în care îl vor mânca! Să mănânce carnea în noaptea aceea; s-o mănânce friptă la foc, cu azime şi cu ierburi amare! Să nu mâncaţi din el nimic crud sau fiert în apă, ci fript la foc: atât capul, cât şi picioarele şi măruntaiele lui. Să nu lăsaţi nimic din el până dimineaţa; dacă va rămâne ceva din el până dimineaţa, să-l ardeţi în foc! Să-l mâncaţi aşa: să aveţi mijlocul încins, sandalele în picioare şi toiagul în mână; să-l mâncaţi în grabă: este Paştele Domnului. Eu voi trece prin ţara Egiptului în noaptea aceea şi voi lovi pe tot întâiul născut din ţara Egiptului, de la om până la animale; voi face judecată împotriva tuturor dumnezeilor Egiptului; eu sunt Domnul! Sângele vă va fi semn pe casele în care veţi fi voi. Eu voi vedea sângele şi voi trece pe lângă voi. Nu va fi între voi nicio rană nimicitoare atunci când voi lovi ţara Egiptului. Această zi să vă fie memorial şi să o celebraţi ca o sărbătoare în cinstea Domnului din generaţie în generaţie: ca hotărâre veşnică să o celebraţi! Şapte zile să mâncaţi azime. Încă din prima zi să îndepărtaţi aluatul din casele voastre: căci oricine va mânca pâine dospită, din ziua întâi până în ziua a şaptea, sufletul acela va fi nimicit din Israel. În ziua întâi să aveţi o adunare sfântă; şi în ziua a şaptea să aveţi, de asemenea, o adunare sfântă. Să nu se facă nicio muncă în zilele acelea; în afară de ce mănâncă fiecare persoană, numai aceea să se facă. Să ţineţi Sărbătoarea Azimelor, fiindcă chiar în această zi am scos taberele voastre din ţara Egiptului; să ţineţi ziua aceasta din generaţie în generaţie ca pe hotărâre veşnică. În luna întâi, din ziua a paisprezecea a lunii, seara, să mâncaţi azime până în ziua a douăzeci şi una a lunii, seara. Şapte zile să nu se găsească aluat în casele voastre; căci oricine va mânca ceva dospit, sufletul acela va fi nimicit din comunitatea lui Israel, fie străin, fie născut

în țară. Să nu mâncați nimic dospit; ci, în toate așezările voastre, să mâncați azime”. Moise i-a chemat pe toți bătrânii lui Israel și le-a zis: „Mergeți și luați miei pentru familiile voastre și înjunghiați mielul de Paște. Să luați un mănunchi de isop, înmuiați-l în sângele din vas și să ungeți pragul de sus și cei doi ușori ai ușii cu sângele din vas. Nimeni dintre voi să nu iasă din ușa casei sale până dimineața. Domnul va trece ca să lovească Egiptul și va vedea sângele de pe pragul de sus și de pe cei doi ușori ai ușii. Domnul va trece pe lângă intrare și nu-l va lăsa pe Nimicitor să intre în casele voastre ca să lovească. Să țineți lucrul acesta ca pe o hotărâre pentru tine și pentru fiii tăi, pentru totdeauna! Când veți intra în țara pe care v-o va da Domnul, după cum a spus, să țineți această slujire. Și când vă vor întreba fiii voștri: «Ce înseamnă ritul acesta?», să le răspundeți: «Este jertfa de Paște pentru Domnul care a trecut pe lângă casele fiilor lui Israel în Egipt, atunci când a lovit Egiptul și a crutat casele noastre»”. Și poporul s-a plecat și s-a prosternat.

Dt **16,1-17**

Păzeşte luna Abib şi celebrează Paştele pentru Domnul Dumnezeul tău. Căci în luna Abib te-a scos Domnul Dumnezeul tău din Egipt, noaptea. Să jertfeşti Paştele pentru Domnul Dumnezeul tău, din oi şi boi, în locul pe care-l va alege Domnul ca să-şi stabilească numele acolo. Să nu mănânci cu aluat. Timp de şapte zile să mănânci azime – pâinea întristării – pentru că ai ieşit în grabă din ţara Egiptului. Aşa îţi vei aduce aminte de ziua ieşirii tale din ţara Egiptului în toate zilele vieţii tale. Să nu se vadă aluat la tine, între toate hotarele tale, timp de şapte zile. Să nu rămână din carnea pe care ai jertfit-o în seara primei zile până dimineaţa. Nu poţi jertfi Paştele în orice loc dinăuntrul porţilor tale pe care ţi-l dă Domnul Dumnezeul tău. Ci în locul pe care-l va alege Domnul Dumnezeul tău ca să-şi stabilească numele, acolo să jertfeşti Paştele, seara, la apusul soarelui, la timpul stabilit pentru ieşirea ta din Egipt. Să pregăteşti şi să mănânci în locul pe care-l va alege Domnul Dumnezeul tău. Să te întorci dimineaţa şi să mergi la corturile tale. Timp de şase zile să mănânci azime şi în a şaptea zi să fie o adunare sfântă pentru Domnul Dumnezeul tău. Să nu faci [nicio] lucrare. Să numeri şapte săptămâni; de când vei începe seceratul grâului, să începi să numeri şapte săptămâni. Să celebrezi Sărbătoarea Săptămânilor pentru Domnul Dumnezeul tău şi să dai de bunăvoie, după dărnicia mâinii tale, după cum te-a binecuvântat Domnul Dumnezeul tău. Să vă bucuraţi înaintea Domnului Dumnezeului tău, tu, fiul tău, fiica ta, slujitorul tău şi slujitoarea ta, levitul care este înăuntrul porţilor tale, străinul, orfanul şi văduva care sunt în mijlocul tău, în locul pe care îl va alege Domnul Dumnezeul tău ca să-şi stabilească numele acolo. Adu-ţi aminte că ai fost sclav în Egipt: să păzeşti şi să împlineşti hotărârile acestea. Să celebrezi Sărbătoarea Corturilor timp de şapte zile, după ce îţi vei aduna [roadele] din aria ta şi din teascul tău. Să vă bucuraţi la sărbătoare tu, fiul tău şi fiica ta, slujitorul tău şi slujitoarea ta, levitul, străinul, orfanul şi văduva care sunt înăuntrul porţilor tale. Să faci sărbătoare timp de şapte zile pentru Domnul Dumnezeul tău în locul pe care-l va alege Domnul. Căci Domnul Dumnezeul tău te va binecuvânta în toate roadele tale şi în orice lucrare a mâinilor tale. De aceea să fii vesel. De trei ori pe an, toţi bărbaţii să se înfăţişeze înaintea Domnului Dumnezeului tău în locul pe care-l va alege: la Sărbătoarea Azimelor, la Sărbătoarea Săptămânilor şi la Sărbătoarea Corturilor. Şi să nu se înfăţişeze înaintea Domnului cu mâinile goale: fiecare [să dea] ce va putea, după binecuvântarea pe care ţi-o va da Domnul Dumnezeul tău.

MARTURIA ETERIEI[1] CELEBRAREA PAŞTELUI LA IERSUSALIM ÎN SECOLUL AL IV-LEA

Dies Paschales – zilele Paştelui, la Ierusalim, nu cuprind doar *quadragesima* ca în Occident, ci opt săptămâni înaintea Paştelui, deoarece nu se posteşte duminica şi sâmbăta, excepţie făcându-se în Sâmbăta Sfântă; rămân 41 de zile de post numite *eorte, id est Quadragesimae*. Sâmbăta celei de-a şaptea săptămâni, liturgia postului, deja destul de încărcată, începe să se ralieze tot mai mult evenimentelor istorice ale pătimirii: să meargă în Betania la Lazăr pentru a asculta proclamarea Paştelui peste şase zile. Duminica următoare, Duminica Floriilor la noi, deschide *septimana paschalis* – săptămâna pascală, care poartă la Ierusalim numele de *septimana major* – săptămâna mare. După-amiază se reproduce cortegiul Domnului de la Muntele Măslinilor până în oraş. Zilele următoare creştinii continuă să se reunească în locurile sfinte, îndeosebi la *Martyrium*, adică la marea bazilică constantină, şi la *Anastasis*, locul înmormântării propriu-zis. Marţi seara târziu, se merge la *Eleona*, biserica de pe Muntele Măslinilor, şi se citeşte un pasaj din Evanghelie în grota unde Domnul avea obiceiul să-i instruiască pe discipolii săi. Miercuri, în faţa Sfântului Mormânt, la *Anastasis*, se citeşte pasajul trădării lui Iuda. În noaptea de Joi spre Vineri există o întrunire mai întâi la *Eleona* până la ora a cincea din noapte; la miezul nopţii se urcă la *Imbomon*, adică în locul Înălţării, de unde se coboară, la cântatul cocoşului, la locul agoniei, unde se înălţă o biserică, şi imediat se merge în grădina Ghetsemani, unde se citeşte evanghelia arestării; la ivitul zorilor suntem în faţă la *Crux* şi se citeşte evanghelia lui Isus înaintea lui Pilat. În acelaşi loc, comunitatea, după un timp de pauză, se întruneşte din nou la ora a doua a zilei şi adoră lemnul crucii până la amiază. Începând cu acest moment până la ora a noua, ora trei după-amiază, se proclamă lecturi extrase din psalmi şi din profeţi, din scrisori şi din evanghelii ce au legătură cu patima; se adaugă imnuri şi rugăciuni. La ora trei se citeşte pasajul sfântului Ioan în care Domnul îşi dă sufletul. După serviciul divin la *Martyrium*, ne ducem la *Anastasis* şi se citesc textele referitoare la înmormântarea

---

[1] Sfânta ETERIA este orginară din Imperiul Roman occidental, Spania de astazi. Între 381 si 384 întreprinde un pelerinaj în Ţara Sfântă, Egipt şi Mesopotamia. Rodul acestui pelerinaj a ajuns până la noi datorită *Jurnalului de călătorie*. Este vorba despre un document unic şi o sursă majoră pentru noi de a cunoaşte liturgia şi riturile sărbătorilor la Ierusalim la sfârşitul secolului al IV-lea.

Domnului. În timpul nopţii se prelungeşte o veghe la care participă tot poporul, în limita posibilităţilor. Sâmbăta se celebrează ora a treia şi ora a şasea; în schimb, ora a noua nu se mai celebrează, ci se pregăteşte vigilia pascală în marea biserică, adică *Martyrium*. Însă vigilia pascală este celebrată ca la noi; se adaugă doar faptul că *infantes*, adică neofiţii, fiind botezaţi şi îmbrăcaţi, imediat după ce au ieşit din piscina baptismală, sunt conduşi cu episcopul la *Anastasis*, de unde merg, după ce au făcut o rugăciune, în biserica cea mare unde poporul veghează. Acolo se petrec lucruri ce se petrec şi la noi, iar după sacrificiul euharistic are loc trimiterea. Imediat, în *Anastasis*, se citeşte evanghelia învierii şi, din nou, chiar dacă într-o formă mai scurtă, se oferă sacrificiul euharistic. Însă sfârşitul vigiliei are loc în acelaşi moment ca şi la noi. Iar după Liturghia din noaptea pascală se adaugă o nouă celebrare euharistică, scurtă de această dată, la crepusculul Duminicii Învierii. Săptămâna pascală conţine mai multe celebrări seara, ca şi la noi, ca şi multe alte servicii divine, cum se petrece peste tot la Paşte până la octavă, atât doar că la Ierusalim se deplasează în diferite locuri sfinte pentru a citi evangheliile care se raportează evenimentelor. De la Paşte până la *Quinquagesima*, adică la Rusalii, nimeni nu posteşte aici. A patruzecea zi după Paşte, adică într-o joi, cu toţii merg în oraş, adică miercuri după ora a şasea, după prânz, la Betleem, pentru celebrarea vigiliei. Aceasta are loc în biserica din Betleem unde se găseşte grota în care s-a născut Mântuitorul. În ziua următoare, adică joia *quadragesimae*, celebrarea are loc regulat, iar preoţii şi episcopii predică, inspirându-se din ziua şi locul în care se află, adică evenimente legate de naşterea Domnului; seara, cu toţii vin la Ierusalim. Această celebrare nu are deci nici o legătură cu Înălţarea, ci, mai degrabă, cu naşterea lui Isus. Însă în ziua a cincizecea – *quinquagesimarum die*, adică într-o duminică, deoarece poporul trebuie să-şi impună o oboseală mare – se celebrează mai întâi serviciul divin obişnuit. La ora a treia, adică ora nouă dimineaţă, cu toţii se reunesc la Sion, unde este proclamat textul din *Faptele Apostolilor* referitor la prima sărbătoare a Rusaliilor creştine. După-amiază se merge la *Imbomon*, adică locul Înălţării, unde sunt citite pasajele Scripturii referitoare la înălţarea Domnului; la ora trei după-amiază, cortegiul coboară la *Eleona*; la lăsarea serii, cu toţii sunt la *Martyrium*; de acolo se merge din nou la *Anastasis* şi la Crux şi, în sfârşit, la Sion, unde, spre miezul nopţii, ia sfârşit această celebrare, ca şi cincizecimea întreagă. Înălţarea Domnului este deci o parte din sărbătoarea cincizecimii.

TABEL RECAPITULATIV AL PRINCIPALELOR OPERE ALE LUI ATANASIU DE ALEXANDRIA[2]

Anul redactării operei	Titlul operei
între 329-373	*Scrisori Pascale* cu ocazia sărbătorii anuale a Paştelui
în 339	*Scrisoare enciclică tuturor episcopilor*
-- // --	*Împotriva arienilor*, primele două discursuri
-- // --	*Epistula ad monachos*
-- // --	*Scrisoare către Serapion despre moartea lui Arius*
în 351 sau 352	*Despre decretele conciliului din Niceea*
în 352	*Apologie împotriva arienilor*, 1-88
în 354	*Scrisoare către Dracontius*
în 355	*Scrisoare despre sentinţa lui Denis*
-- // --	*Apologie către Constanţiu*, 1-26
în 356	*Scrisoare către Amun*
-- // --	*Scrisoare către episcopi din Egipt şi Libia*
în 357	*Apologie pentru fuga sa*
-- // --	*Apologie împotriva arienilor*, 89-90
-- // --	*Apologie către Constanţiu*, 27-35
-- // --	*Istoria arienilor*
-- // --	*Viaţa sfântului Anton cel Mare*
-- // --	*Împotriva păgânilor şi Despre întruparea Cuvântului*
-- // --	*Scrisoare către fecioare*
în 358/359	*Scrisoarea întâi către Lucifer de Cagliari*
în 360	*Scrisoarea a doua către Lucifer de Cagliari*
în 359/360	*Scrisoare către călugări*
între 359 si 360	*Scrisori către Serapion despre divinitatea Duhului Sfânt I-III*
-- // --	*Despre sinoadele ţinute la Rimini şi Seleucia*
în 361	*Epistula catholica*
în 362	*Tomul antiohenilor*
în 363	*Scrisoare către Bisericile din Cezareea Capadociei* (pierdută)
-- // --	*Scrisoare către Rufinianus*

[2] Tabloul este realizat conform studiului cercetătoarei franceze MATIN Annick, *Athanase d'Alexandrie et l'Église d'Égipte au IVe siècle (328-373)*, Roma, École française de Rome, 1996, p. 826-827.

-- // --	*Scrisoare către împărat Iovian despre credință*
în 365	*Scrisoare către Diodor de Tyr*
în 368	*Scrisoarea întâi către Orsisios*
-- // --	*Scrisoare doua către Orsisios*
în 370	*Scrisoare către Paladius, preot*
-- // --	*Scrisoare către Ioan și lui Antiocus, preoți*
În 371	*Scrisoare către Epictet de Corint*
-- // --	*Scrisoare către Adelfios*
-- // --	*Scrisoare către Maxim*
-- // --	*Scrisoare către africani*

CRONOLOGIE RECAPITULATIVĂ A PRINCIPALELOR EVENIMENTE DIN VIAȚA LUI ATANASIU DE ALEXANDRIA[3]

Anul din viața lui Atanasiu	**Evenimentul care a marcat viața Patriarhului**
martie 298	Naşterea lui Atanasiu la Alexandria, într-o familie creştină
între 306 şi 314	Studii elementare în şcolile alexandrine
între 303 şi 305	Ultima mare persecuție împotriva Bisericii
vara lui 314	Episodul de pe malul mării, Atanasiu este primit ca episcop
între 318-320	Începe predica lui Arius în parohia din Baukalis, Alexandria
319	Alexandru îl instituie pe tânărul Atanasiu ca lector şi acolit
320	Atanasiu este sfințit diacon şi devine secretarul episcopului
În 321	Arius este condamnat şi excomunicat din Biserica alexandrină
323	Arius este condamnat de un sinod al episcopilor egipteni
325	Atanasiu participă la Conciliul ecumenic de la Niceea
328	Alexandru moare şi Atanasiu este desemnat succesorul său
februarie 333	Un sinod este reunit la Antiohia pentru a-l judeca pe Atanasiu
noiembrie 334	Arius este convocat la Constantinopol, Atanasiu se opune
vara lui 335	Sinoadele de la Tir şi Ierusalim
septembrie 335	Atanasiu, fiind condamnat, ia drumul primului exil
noiembrie 336	Moartea lui Arius înainte de a gusta bucuria comuniunii
vara lui 337	Moartea lui Constantin, botezat de Eusebiu de Nicomedia

[3] Tabloul este realizat conform studiului cercetătoarei franceze Annick MATIN, *Athanase d'Alexandrie et l'Église d'Égipte au IVe siècle (328-373)*, 828-830.

noiembrie 337	Atanasiu poate reveni la Alexandria pe scaunul său episcopal
iulie 338	Sinodul ţinut la Alexandria
iarna lui 339	Sinodul de la Antiohia îl condamnă din nou pe Atanasiu
vara lui 339	Paşii patriarhului se îndreaptă spre Roma, al doilea exil
toamna lui 339	Grigore de Capadocia este instalat episcop de Alexandria
340	Papa Iuliu convocă un sinod. Atanasiu este declarat nevinovat
vara lui 341	Sinodul de la Antiohia: patru formule de credinţă sunt decretate
toamna lui 343	Sinodul de la Sardica
după Paşte în 343	Sinodul de la Antiohia îl condamna Photin
iunie 345	Moare Grigore de Capadocia
noiembrie 346	Atanasiu revine din exil în Alexandria, ţine un sinod
347/348	Sinoade ţinute la Sirmium, arienii caută noi formule de credinţă
noiembrie 353	La Arles este semnată a treia condamnare a lui Atanasiu
vara lui 355	Sinodul din Milano recunoaşte nevinovţia lui Atanasiu
februarie 356	Atanasiu fuge în Egipt, al treilea exil, printre călugări
februarie 357	Gheorghe de Capadocia este instalat episcop de Alexandria
359	Sinoadele de la Rimini şi Seleucia
360	Arienii ating apogeul succesului doctrinei lor, au un *Credo*
noiembrie 361	Gheorghe de Capadocia reuneşte un sinod la Alexandria
decembrie 361	Credincioşii se revoltă împotriva lui Gheorghe, îl omoară
primăvara lui 362	Atanasiu se întoarce la Alexandria cu mare pompă
aprilie 362	Are loc Sinodul din Alexandria prezidat de Atanasiu
octombrie 362	Este semnat decretul celui de-al patrulea exil al lui Atanasiu
septembrie 363	Atanasiu revine la Alexandria. Călătoreşte la Antiohia
mai 365	Meleţienii îl trimit pe Atanasiu în cel de-al cincilea exil
ianuarie 366	Întoarcerea definitivă a patriarhului pe scaunul episcopal
între 366 si 373	O perioadă de calm şi pace pentru Atanasiu
vara lui 370	Vasile cel Mare este ales episcop de Cezareea
vara lui 371	Sinodul de la Roma îl condamnă pe arianul Auxenţiu
sfârşitul lui 371	Arienii şi meleţienii dispar progresiv din preocupările episcopului
primăvara lui 372	Atanasiu este invitat să se pronunţe împotriva lui Marcel de Ancira
2/3 mai 373	Moartea lui Atanasiu, regretată de întreg Egiptul
mai 373	Atanasiu îl desemnează ca succesor pe fratele său, Petru
iunie 373	Împăratul Valens îl impune Luciu ca episcop de Alexandria
377	Sinodul de la Roma îl recunoaşte pe Petru ca episcop legitim
mai 378	Petru revine la Alexandria pentru a ocupa scaunul episcopal

2/3 mai 378	Discurs panegiric al lui Grigore de Nazianz în onoarea lui Atanasiu
vara lui 378	Moartea lui Vasile cel Mare, episcop de Cezareea
toamna lui 378	Valens moare după bătălia de la Adrianopol
380	Grigore de Nazianz este instalat episcop de Constantinopol
mai 381	Are loc cel de-al doilea conciliu ecumenic la Constantinopol
iunie 381	Împăratul Teodosiu decretează creştinismul ca religie oficială

CRONOLOGIA *SCRISORILOR PASCALE* ATANASIENE[4]

Data Paştelui	**Anii în care Paştele revine la aceeaşi dată**
6 aprilie	I – 329
19 aprilie	II – 330 XIII – 341 XXIV – 352
11 aprilie	III – 331 XIV – 342 XXV – 353
2 aprilie	IV – 332
15 aprilie	V – 333 XI – 339 XVI – 344
7 aprilie	VI – 334 XVII – 345 XXVIII – 356
30 martie	VII – 335 XII – 340 XVIII – 346
18 aprilie	VIII – 336
3 aprilie	IX – 337 XX – 348
26 martie	X – 338 XXI – 349
27 martie	XV – 343 XXVI – 354 XXXVII – 365
12 aprilie	XIX – 347 XXX – 358 XLI – 369
8 aprilie	XXII – 350 XXXIII – 361 XLIV – 372
31 martie	XXIII – 351 XXXIV – 362 XLV – 373
16 aprilie	XXVII – 355 XXXVIII – 366
23 martie	XXIX – 357
4 aprilie	XXXI – 359 XXXVI – 364
23 aprilie	XXXII – 360
20 aprilie	XXXV – 363 XL – 368
1 aprilie	XXXIX – 367
28 martie	XLII – 370
17 aprilie	XLIII – 371

[4] Stabilirea exactă a cronologiei *Scrisorilor Pascale* atanasiene este o problemă care stârneşte dezbateri aprinse printre cercetătorii moderni. Pentru a clarifica această problemă, ne inspirăm din tabelul cronologic propus de Alberto CAMPLANI, *Atanasio di Alessandria. Lettere Festali. Anonimo. Indice delle Lettere Festali*, Paoline, Milano 2003, 616-618, în care cercetătorul italian identifică anii episcopatului lui Atanasiu în care este indicată cu precizie data Paştelui, stabilind astfel cronologia acestor scrisori.

CRONOLOGIA VIEȚII LUI ATANASIU DE ALEXANDRIA[5]

Anul	Evenimente politice	Biserica din afara Egiptului	Elemente biografice din viața lui Atanasiu
323-325	Conflictul dintre Constantin și Liciniu. Constantin devine unicul împărat al Imperiului Roman.	Conciliul din Niceea (mai 325) îl condamnă pe Arius și arianismul; sancționează episcopii melețieni; dorința de a stabili o dată comună pascală; Arius este exilat împreună cu discipolii săi. Eusebiu de Nicomedia este exilat împreună cu Teognis, episcopul de Niceea, ca fiind susținători ai ereziei ariene.	Alexandru de Alexandria participă la Conciliul din Niceea, iar Atanasiu îl însoțește în calitate de diacon și secretar al episcopului. Primele fundații monastice ale lui Pahomie în deșertul Egiptului. Un nou stil de viață creștină ia naștere.
327		Eustațiu de Antiohia și Asclepius de Gaza sunt condamnați și înlăturați de pe scaunele episcopale.	Melețiu de Licopolis îi înmânează lista clerului melețian episcopului de Alexandria, Alexandru. Moartea lui Melețiu. Ioan Arkaful devine noul șef al melețienilor.
328		Eusebiu de Nicomedia și Teognis de Niceea revin din exil.	Moartea lui Alexandru (17 aprilie) și alegerea lui Atanasiu ca succesor (8 iulie).
330	Inaugurarea Constantinopolului, oraș construit de Constantin și considerat ca fiind „noua Romă”.		Alegerea lui Atanasiu pentru a ocupa cea mai înaltă funcție ecleziastică egipteană nu s-a făcut fără dezaprobări din partea melețienilor și arienilor, care vedeau deja în el un contraatacant de talie remarcabilă. Atanasiu începe vizitele sale pastorale la călugării din deșertul Egiptului, dar și în comunitățile care așteptau cu nerăbdare vizita păstorului lor.

[5] În acest tablou vom găsi în paralel elemente din viața lui ATANASIE de Alexandria cu evenimente politice și religioase care au avut consecințe asupra ministerului episcopal al Patriarhului alexandrin. Această cronologie este o prelucrare a tabloului realizat de CAMPLANI Alberto, *Atanasio di Alessandria. Lettere Festali. Anonimo. Indice delle Lettere Festali*, Milano, Paoline, 2003, p. 624-635.

331			Constantin îl convoacă Atanasiu la curtea imperială, cerându-i indulgenţă pentru arieni.
332		Paul îi succede lui Alexandru pe scaunul episcopal al Constantinopolului.	Atanasiu, dezvinovăţit, se întoarce la Alexandria. Episcopul vizitează regiunea pastorală Pentapolis, unde se află o prezenţă ariană intensă. Împotriva lui Atanasiu se aduce acuzaţia că l-ar fi ucis pe episcopul Arseniu.
333			Arseniu este găsit viu şi nevătămat, în schimb, alte acuzaţii sunt aduse împotriva lui Atanasiu.
334			Convocarea unui conciliu la Cezareea, la care Atanasiu refuză să se prezinte.
335		Conciliul din Tir continuă ancheta împotriva lui Atanasiu şi-l condamnă la exil. Conciliul de la Ierusalim, ţinut cu ocazia inaugurării bazilicii Sfântului Mormânt, îl reabilitează pe Arius şi pe discipolii săi. Moartea Papei Silvestru, căruia îi succede Marcu.	Atanasiu este condamnat şi fuge la Constantinopol pentru a da explicaţii cu privire la falsele acuzaţii ce i se aduc, în faţa împăratului. Este primit de Constantin, căruia îi cere să-i facă dreptate; împăratul primise deja actele Sinodului de la Tir şi-l trimite pe Atanasiu în exil la Trento. La Trento este primit de episcopul locului, Maxim, şi se bucură de ocrotirea lui Constant, fiul lui Constantin.
336		Luciu de Adrianopol este condamnat şi înlăturat de pe scaunul episcopal. De asemenea, Marcel de Ancira este condamnat pentru erezie la Sinodul ţinut la Constantinopol, iar Vasile devine noul episcop de Ancira. Paul de Constantinopol este exilat în regiunea Pontului.	La Trento, Atanasiu leagă o strânsă prietenie cu episcopul Maxim şi continuă să trimită „bilete pascale" preoţilor din Alexandria. Atanasiu primeşte vestea morţii lui Arius, care îşi sfârşeşte zilele într-un mod cu totul ruşinos, dovadă a învăţăturii sale eretice, neplăcută lui Dumnezeu.

337	Moartea împăratului Constantin. Conferinţa de la Viminacium şi divizarea Imperiului între cei trei fii ai lui Constantin: Constantin al II-lea (Spania, Galia, Britania); Constant (Italia, Iliria, Africa); Constanţiu (Asia, Siria, Egipt).	La Roma, Iuliu îi succede papei Marcu. Întoarcerea episcopilor exilaţi şi reinstalarea lor pe scaunele episcopale: Marcel de Ancira, Luciu de Adrianopolis, Asclepas de Gaza, Atanasiu de Alexandria.	Constantin al II-lea permite întoarcerea lui Atanasiu la Alexandria (17 iulie). Secundus de Ptolemaida îl consacră pe arianul Pistus ca episcop de Alexandria Atanasiu ajunge la Alexandria (23 noiembrie) după ce a avut o întrevedere cu împăratul Constanţiu.
338		Condamnarea lui Paul de Constantinopol, Marcel de Ancira, Asclepas de Gaza, Luciu de Adrianopolis. Unii episcopi condamnaţi găsesc refugiu la Roma. Eusebiu de Nicomedia, consilierul religios al lui Constanţius, devine episcop de Constantinopol. Episcopii arieni se reunesc la Antiohia şi confirmă condamnarea lui Atanasiu, numindu-l în locul lui pe Pistus.	Conciliul din Alexandria redactează un document sinodal împotriva lui Pistus şi a episcopilor arieni Anton cel Mare vine la Alexandria şi predică doctrina cea adevărată în catedrala lui Atanasiu împotriva arienilor
339		Eusebiu de Constantinopol organizează un sinod la Antiohia, care, cu aprobarea lui Constanţiu, îl numeşte pe Grigore de Capadocia episcop de Alexandria.	Atanasiu este alungat din Alexandria (18 martie). Grigore ajunge în Alexandria (22 martie) ajutat de prefectul Filagriu. După o lună de ezitări, Atanasiu ia drumul exilului şi se îndreaptă spre Roma.
340	Război civil între Constant şi Constantin al II-lea. Acesta din urmă este ucis şi Constant devine unicul împărat în Occident.		Persecuţii stârnite de Grigore de Capadocia împotriva clerului pro-atanasian.
341		Sinodul de la Roma: arienii refuză să participe; reabilitarea lui Atanasiu şi a lui Marcel. Sinodul din Antiohia decretează o nouă formulă de credinţă ariană moderată.	

342	Constant face presiuni asupra lui Constanțiu, pentru că vrea să organizeze un conciliu care să reunească atât Biserica occidentală, cât şi pe cea occidentală.	Paul încearcă să se autoinstaleze pe scaunul episcopal al Constantinopolului, fapt care provoacă mari dezordini sociale. Paul este alungat din oraş, iar Macedoniu devine episcop de Constantinopol. Câțiva episcopi orientali îi prezintă împăratului Constanțiu o nouă formulă de credință redactată la Antiohia. Constant îl convoacă pe Atanasiu la Milano	
343		Sinodul de la Sardica: episcopii occidentali condamnă câțiva episcopi orientali şi-i reabilitează pe Atanasiu, Marcel, Asclepas, precum şi pe alți episcopi exilați; episcopii orientali se reunesc şi condamnă câțiva episcopi occidentali, dar şi pe Atanasiu.	Atanasiu se întâlneşte cu împăratul Constant şi cu Osius de Cordoba la Trento. Atanasiu participă la Sinodul Sardica, unde se reunesc episcopii occidentali.
344		După ce a încercat să acapareze scaunul de Alexandria, Paul este exilat la Tesalonic. La Adrianopol, o parte din populație nu acceptă comuniunea cu episcopii orientali. Luciu, abia întors din exil, este din nou exilat şi moare.	Atanasiu, revenind de la sinod prin Naisos, în Moesia superioară, petrece Paştele în această comunitate creştină.
345		Publicarea, de către episcopii orientali, a unei formule de credință care poartă numele *Ekthesis Makrostikhos*. Scopul acestei formule era acela de a atenua termenul canonizat la Niceea, „consubtanțial". La Milano, într-un sinod, este condamnat Fotin de Smirna.	Atanasiu petrece Paştele la Aquila, de unde trimite un bilet preoților alexandrini. Moare episcopul arian Grigore de Capadocia (26 iunie).
346		Paul reintră în posesia scaunului episcopal de Constantinopol.	După o lungă călătorie prin Orient, Atanasiu intră în Alexandria pe 21 octombrie. Are loc un sinod la Alexandria, care promulgă documentele Sinodului ținut la Sardica.

347		Episcopii din Iliria, Valens şi Ursaciu, cer reintegrarea lor în comuniune cu Atanasiu. Un nou sinod ţinut la Milano îl condamnă pe Fotin de Smirna.	Moartea lui Pahomie, regretat de sutele de călugări cărora le-a trasat un stil de viaţă contemplativă, trăind în deşert, departe de zgomotul şi de plăcerile lumii.
348		Ciril devine episcop de Ierusalim.	
349		Paul de Constantinopol este exilat din nou, iar Macedoniu prea atribuţiile episcopale.	
350	Constant este ucis de oamenii lui Magnesiu.	Paul de Constantinopol este asasinat.	
351	Bătălia de la Mursa: Magnesiu este învins (28 septembrie), iar Constanţiu devine unicul împărat al Imperiului Roman.	Sinodul din Smirna îl condamnă pe episcopul Fotin: este promulgată o nouă formulă de credinţă de către episcopii orientali.	
352		Moartea Papei Iuliu (12 aprilie). Liberiu este chemat să-i succeadă pe scaunul episcopal al Romei (17 mai).	
353	Magnesiu nu suportă înfrângerea şi se sinucide	La Roma are loc un sinod convocat de Papa Liberiu. Sinodul de la Arles: mai mulţi occidentali au cedat presiunilor şi au semnat condamnarea lui Atanasiu.	Atanasiu nu se prezintă la Sinodul de la Roma; trimite *Apologia Secunda* pentru a fi citită în public. Trimiterea unei delegaţii de episcopi egipteni la Milano pentru o discuţie cu împăratul Constanţiu, însă iniţiativa nu se realizează.
355		Sinodul de la Milano. Episcopii care se opun condamnării lui Atanasiu sunt exilaţi: Dionisiu de Milano, Eusebiu de Verceli, Lucifer de Cagliari.	Diogene, notar imperial, încearcă capturarea lui Atanasiu, însă fără succes. Moartea părintelui monahismului egiptean, Anton cel Mare, la o vârstă înaintată, 105 ani.
356		Exilul episcopilor occidentali: Ilariu de Poitiers, Liberiu de Roma, Osius de Cordoba.	Siriano ajunge la Alexandria cu trupe militare (6 ian.). Ia biserica unde se găseau în rugăciune Atanasiu şi credincioşii săi, însă episcopul scapă din mâinile prigonitorilor. Susţinătorii lui Atanasiu sunt izgoniţi din biserică.

357		Sinodul din Smirna emite o formulă de credință ariană, numită „blasfemia din Smirna", și condamnă termenul „consubstanțial". Bătrânul episcop de Cordoba, Osius, semnează formula. Eudoxia îi succede lui Leonțiu pe scaunul episcopal de Antiohia.	Gheorghe de Capadocia pune stăpânire pe scaunul episcopal al Alexandriei (24 februarie). Asistăm la persecuții împotriva clerului alexandrin pro-atanasian.
358		Reacții la formula de la Smirna în cadrul a două sinoade: Ancira și Smirna. Papa Liberiu este constrâns să semneze condamnarea lui Atanasiu.	Atanasiu pleacă în exil în deșertul Egiptului, trăind în compania călugărilor. Gheorghe de Capadocia, după o manifestație populară, pleacă să participe la comisia din Smirna, însărcinat să pregătească o schemă pentru sinoadele ce se vor ține la Seleucia și Rimini.
359		Sinoadele de la Rimini, unde se reunesc occidentalii (mai), și Seleucia (septembrie), unde se reunesc orientalii. Susținătorii credinței de la Niceea sunt bătuți pe plan dogmatic.	
360		Sinodul de la Constantinopol. Eudoxiu părăsește Antiohia și devine episcop de Constantinopol. Melețiu este ales episcop de Antiohia, după care este condamnat și exilat în Armenia, iar locul său este luat de arianul Euzoios.	
361	Moartea împăratului Constanțiu. Iulian devine împărat.		Gheorghe de Capadocia este asasinat de mulțime (24 dec.).
362	Edictul lui Iulian: episcopii exilați de Constanțiu pot reveni în eparhiile lor Creștinii sunt scutiți de instrucția militară	Eusebiu de Verceli și Lucifer de Cagliari sunt în Egipt. Melețius revine la Antiohia. Paulin, șeful arienilor din Antiohia, este consacrat episcop de Lucifer de Cagliari.	Atanasiu revine la Alexandria. Episcopul ține un sinod la Alexandria, la care participă și Eusebiu de Verceli și Asteriu de Arabia: se discută despre măsuri mai moderate referitor la clerul compromis cu doctrina ariană, despre reafirmarea *Crezului* semnat la Niceea, despre divinitatea Duhului Sfânt. Atanasiu este alungat din Alexandria din ordinul lui Iulian, care și-a schimbat politica ecleziastică.

363	Iulian moare în războiul împotriva perşilor Iovian este numit împărat.	Meleţiu de Antiohia se străduieşte să aibă semnătura episcopilor orientali pentru aprobarea profesiunii de credinţă ce conţine termenul „consubstanţial".	Atanasiu trece prin Alexandria şi se întâlneşte cu Iovian la Hierapolis, Împăratul îi garantează revenirea pe scaunul episcopal. Arianul Luciu complotează pentru a-l expulza pe Atanasiu de pe scaunul său episcopal.
364	Moartea subită a împăratului Iovian. Valentinian e proclamat împărat şi-l asociază pe fratele Valens la guvernare.		Atanasiu revine la Alexandria după ce a trecut prin Antiohia.
365	Valens se arăta a fi un mare susţinător al cauzei ariene şi îi trimite în exil pe toţi episcopii graţiaţi prin edictul lui Iulian.	Meleţiu de Antiohia este exilat, la fel ca şi episcopii care mărturisesc credinţa semnată la conciliul din Niceea.	În Alexandria se protestează împotriva politicii ecleziastice a lui Valens. Atanasiu se ascunde în împrejurimile Alexandriei, aşa încât prefectul Flavian şi ducele Victorin nu-l pot captura.
366	Operaţiuni militare împotriva goţilor.	Moartea Papei Liberiu, lăsând loc unei lupte între Damas şi Ursin pentru scaunul Romei. Damas devine noul episcop al Romei.	Valens îi îi permite lui Atanasiu să revină la Alexandria. Episcopul iese din clandestinitate şi trăieşte ultimii ani ai existenţei sale în linişte şi pace.
367			Arianul Luciu încearcă, însă în zadar, să obţină scaunul episcopal al Alexandriei.
369		Moartea lui Eudoxiu, căruia îi succede pe scaunul Constantinopolului filo-arianul Demofil.	
370		Vasile cel Mare este numit episcop de Cezareea.	
371 **372**		Meleţiu de Antiohia este exilat din nou. Corespondenţa dintre Vasile cel Mare şi Atanasiu: prin intermediul lui Atanasiu, episcopul de Cezareea încearcă, însă fără rezultat, să aibă susţinerea Bisericii occidentale în politica sa ecleziastică şi doctrinală, mai ales referitor la doctrina predicată de Marcel de Ancira.	Diaconul pro-marcelian Eugen primeşte aprobarea episcopilor egipteni în favoarea profesiunii sale de credinţă.

373			Moartea lui Atanasiu, cel mai probabil în noaptea dintre 2/3 mai. În locul sau este desemnat fratele episcopului muribund, Petru. Vechile polemici reapar şi cu ocazia acestei numiri episcopale.

PROPUNERI CRONOLOGICE ALE *SCRISORILOR PASCALE* ATANASIENE[6]

Anul episcopatului lui Atanasiu	**Cronologia tradiţională: siriacă şi coptă**	**Cronologia propusă de Lorenz**	**Cronologia propusă de Camplani**
I – 329	SP 1	SP 1	SP 1
II – 330	SP 2	SP 24	SP 24
III – 331	SP 3	SP 14	SP 14
IV – 332	SP 4	SP 4	SP 4
V – 333	SP 5	SP 5	SP 5
VI – 334	SP 6		SP 6 (primul anunţ al postului de 40 de zile)
VII – 335	SP 7		SP 7
VIII – 336			Bilet pascal 8
IX – 337		Bilet către Serapion	Bilet pascal 9
X – 338	SP 10	SP 10	SP 10
XI – 339	SP 11	SP 11	SP 11 + Bilet către Serapion
XII – 340	Bilet către Serapion		Bilet pascal 12 (scris în timpul Paştelui din 339)
XIII – 341	Sp 13	SP 13	SP 13
XIV – 342	Sp 14	SP 3	SP 3
XV – 343			SP 15 (Bilet pascal)

[6] În acest tablou semnalăm numărul de ordine al anilor episcopatului lui Atanasiu, numerotaţia tradiţională a *Scrisorilor Pascale* conform celor două mari tradiţii de transmitere a lor, siriacă şi coptă, cronologia propusă de R. LORENZ, *Der zehnte Osterfestbrief des Athanasius von Alexandrien*, Berlin – New York 1986, şi cronologia propusă de Alberto CAMPLANI, *Atanasio di Alessandria. Lettere Festali. Anonimo. Indice delle Lettere Festali.*

XVI – 344			Bilet pascal 16 (scris în timpul Paştelui din 343)
XVII – 345	SP 17	SP 6 + Bilet Pascal 17	Bilet pascal 17 (scris în timpul Paştelui din 344)
XVIII – 346	SP 18	SP 7 + Bilet pascal 18	Bilet pascal 18 (scris în timpul Paştelui din 345)
XIX – 347	SP 19	SP 19	SP 19
XX – 348	SP 20	SP 20	SP 20
XXI – 349			SP 21
XXII – 350	SP 22	SP 22	SP 22
XXIII – 351			SP 23
XXIV – 352	SP 24	SP 2	SP 2
XXV – 353	SP 25	SP 25	SP 25
XXVI – 354	SP 26	SP 26	SP 26
XXVII – 355	SP 27	SP 27	SP 27
XXVIII – 356	SP 28	SP 28	Sp 28
XXIX – 357	SP 29	SP 29	SP 29 + Bilet pascal 29
XXX – 358			?
XXXI – 359			?
XXXII – 360			?
XXXIII – 361			?
XXXIV – 362			
XXXV – 363			
XXXVI – 364	SP 36/ Bilet pascal (364)	SP 36/ Bilet pascal (364)	SP 36/ Bilet pascal (364)
XXXVII – 365	SP 37	SP 37	SP 36/37
XXXVIII – 366	SP 38	SP 38	SP 38
XXXIX – 367	SP 39	SP 39	SP 39
XL – 368	SP 40	SP 40	SP 40
XLI – 369	SP 41	SP 41	SP 41
XLII – 370	SP 42	SP 42	SP 42
XLIII – 371	SP 43	SP 43	SP 43
XLIV – 372	SP 44	SP 44	SP 44 (un mic text păstrat)
XLV – 373	SP 45	SP 45	SP 45 (două mici texte păstrate)

[redacted]